

4/4.6

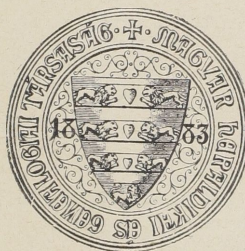
TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság
Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ

TITKÁR

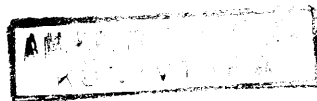
HETEDIK KÖTET.

1889-DIK ÉVI FOLYAM

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG.

MCCCCLXXXIX.

TARTALOM.

I. Értekezések és önálló cikkek.

BAY ILONA	A ludányi Bay család genealogiájához	Lap
BUNYITAY VINCZE ...	Micz bán és a Bocskay, Soós stb. családok származása	170
Dr. CSÁNKI DEZSŐ ...	Pogány Miklós címerlevele 1447. évből (<i>színes címerképpel</i>)	30
CSERGHEŐ GÉZA ...	Magyar sírkövek. Telegdy István sírköve (<i>egy rajzzal</i>)	78
— —	A Káta nemzetség címere (<i>egy pecséttrajzzal</i>)	34
— —	Petőfi Sándor származása és címere (<i>egy címerrajzzal</i>)	118
CSOMA JÓZSEF	A kassai dóm szentségházán lévő címerek (<i>egy tábla melléklettel</i>)	185
DÉCSÉNYI	Felsőbánya városa régi pecsétje (<i>egy pecséttrajzzal</i>)	21
DUDÁS GYULA	Szeged címerei (<i>négy pecséttrajzzal</i>)	139
FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ	A Leővey család nemzedékrendjéhez	186
— —	Oklevelek kiadása	54
FRAKNÓI VILMOS ...	Az Erdődi-címer (<i>két színes címerképpel</i>)	131
Dr. KARÁCSONYI JÁNOS	Hogy kell kiejtenünk az utolsó magyar fejedelem nevét?	105
Dr. KOMÁROMY ANDRÁS	Forgách Imre naplója	36
— —	Gyulay Balázs címereslevele (<i>egy címerrajzzal</i>)	70
— —	A Nagy-Idai család leszármazása (<i>egy címerrajzzal</i>)	97
— —	A Hunt Pázmán nemzetség ugozsai ágazata	108
KUBINYI FERENCZ ...	Miként eszközöljük az oklevelek kiadását? (<i>Két közlemény</i>)	145
PÓR ANTAL	Amade (Omode) nádorok	94, 128
— —	A Nagymartoniak	47
— —	Rénold nádor és ivadéka	57
— —	László erdélyi vajda nemzetsége	114
Dr. PÓSTA BÉLA ...	Két címer a XVII. századból (<i>két címerrajzzal</i>)	137
Br. RADVÁNSZKY BÉLA	Nyomatott házassági jelentés 1676. évből (<i>egy melléklettel</i>)	99
Dr. SCHÖNHERR GYULA	A gróf Berényi család címeres levele 1431. évből (<i>színes címerképpel</i>)	168
— —	Ritka pecsétkölcsonzési eset a XV. századból (<i>három pecséttrajzzal</i>)	25
— —	Címeres nemeslevelek a máramarosi levéltárakban	125
SVÁBY FRIGYES	Közlemények Szepes vármegye levéltárából. I. Szepesmegye ősgyökeres családai, II. Címeres nemeslevelek Szepesmegye levéltárában	193
SZÉLL FARKAS	A nagybesseneyi Besseney család (<i>két pecséttrajzzal</i>)	122
Dr. SZENDREI JÁNOS ...	Három címeres nemeslevél (<i>három címerrajzzal</i>)	1
— —	A kövesdi Boér-család címere (<i>egy címerrajzzal</i>)	48
Dr. SZOMBATHY IGNÁCZ	A vecse-börömlő-izsákfai Vecsey család (<i>egy címerrajzzal</i>)	140
THALY KÁLMÁN	Gróf Bercsényi ivadékok Franciaországban	83
— —	A dalmadi Dalmady család leszármazása. (<i>Két közlemény</i>)	39
		42, 88

2. Könyvismertetések.

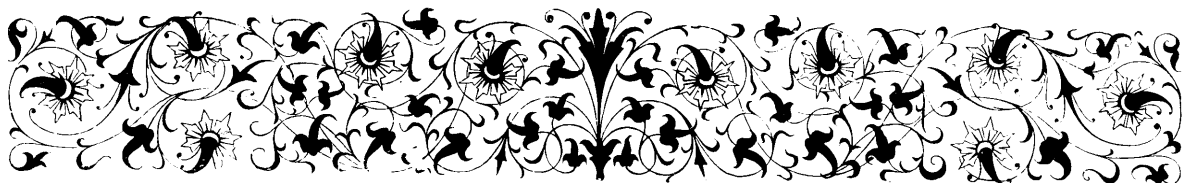
A magyar királyság és társországainak címerei. 140 nevezetesebb város és helység címere, valamint az országos címerek és nemzeti színek gyűjteménye. Bécs, 1887. Schroll Antal és társa műkiadók. Ismerteti Dr. BELICZAY JÓNÁS	45
---	----

A magyar királyi országos levéltár diplomatikai osztályában őrzött pecsétek mutatója. Budapest 1889. Ismer- teti Sch. Gy.	46
A nagymihályi és sztárai gr. Sztáray család oklevéltára. Kiadja gr. SZTÁRAY ANTAL. Szerkeszti NAGY GYULA. Második kötet. 1397—1457. Budapest 1889. Ism. Y. S. (<i>egy színes címerképpel és egy pecséttrajzzal</i>)	175
Sopron vármegye története. Kiadja Sopron vármegye közönsége. Oklevéltár. Első kötet. 1156—1411. Szerkeszti NAGY IMRE. Sopron 1889. Ism. dr. SCHÖNHERR GYULA.	179

3. Kisebb rovatok.

TÁRCZA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülései	52, 101, 141, 188, 191
† Gróf Lázár Miklós (1819—1889.)	53
† Rómer Flóris (1815—1889.)... ..	103
† Pesty Frigyes (1823—1889.)	192
Czímerkérdés a képviselőházban P. A.-tól	102
A címerkérdés a magyar államjog szempontjából (—rr)	141
Hibaigazítás. A gr. Berényi család.	104
A brebiri Melith család címere	142
A Vécsey család címere	143
Magyar vitéz mint címerkép (<i>egy címerrajzzal</i>)	193
<i>Szakeródalom.</i> A gr. Zichy család okmánytárának V. kötete... ..	55
A Siebmacher-féle magyar címereskönyv XIV., XV., XVI., XVII. füzetei	55, 143
A Bay család leszármazásához	56
A berlini Herold M. Nemzetiségi Zsebkönyvről	56
Bresslau H. oklevéltana	56
Az Árpádkori új okmánytár névmutatója	104
A magyar címer (—rr)	144
A Sopronmegyei oklevéltár első kötete	144
A római Sz.-Lélek társaság anyakönyve	195
Régi magyar sírkövek	195
A régi vármegye	196
A német nemesség kézikönyve	196

A NAGYBESENYŐI BESSENYEY CSALÁD.

(Két pecséttrajzzal.)

A nagybesenyői Besseneyek arról a Besenyőről származnak, mely Heves vármegyében, a Tarna-járásban ma népes község, és a hozzátartozó Tepély pusztával együtt a múlt század közepéig a család tulajdona volt.

Ez a Besenyő, miként ismeretes, úgy beszélő helynév mivolta, valamint az okiratok tanúsága szerint besenyő telep; már a zástyai apátság XI. századi alapító levelében «puteum Bissenorum» . . . «ad sepulturis Bissenorum» kifejezésekkel meghatározott földterületet eme helyen találta fel az oknyomozó buvárlat.¹

Ez a körülmény, és az, hogy a tárgyalásunk alá vett család több ősi javai, névszerint Farnos, Dormándháza, Vécs és Sév (a mai Szőke puszta) Heves vármegyében, és pedig nagyobb részt Besenyő helység körül feküdtek, valamint továbbá az, hogy az említett Dormándháza a XIII. században Bugar-Besenyőnek neveztetett,² végre hogy a régi Csanád vármegyében is volt a családnak birtoka: önként előtérbe tolja azt a kérdést, vajon nem hozható-e összefüggésbe a nagybesenyői Besseney család a hadviselő *besenyőkkel*, a kik Heves vármegyének délkeleti részét, úgy Csanád vármegyének egy nagy területét nagyobb telepekben megszállották? Vajon a család neve egyszersmind nem a besenyő nép-

fajt jelzi-e, vagy csak a hasonló nevű birtokra vezethető vissza?

E tekintetben vannak némi jelenségek; ugyanis az okiratok következő nyomokat szolgáltatnak.

1436-ban Besseney László birtokpert indított az Izsákai család több tagja ellen; Izsáka, Thanchkereke, Chekeňyda, Orod, Aka, Ösvény, Szerep, Bakonyszeg, Martonteleke, Keme és Udvari birtokok iránt, mely perben azt vitatta, hogy ő az Izsákaiakkal ugyanegy törzstől ered, kik magokat a *Szoárd* nemből származó András comestől, a ki Wéch unokájának *Bodon*-nak volt a fia, eredeztetik.

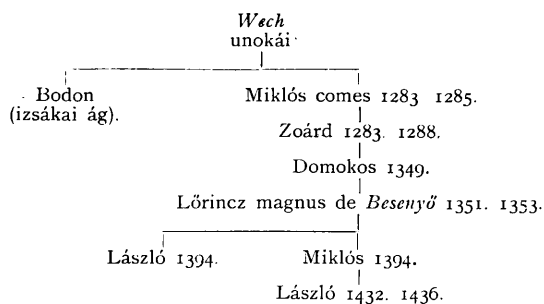
Besseney László vérségi összeköttetésének bizonyítására a választott bírák előtt két láda oklevelet mutatott fel, melyeknek csak egy kis töredéke foglaltatott be, a további nyomozás nagy kárára, a reánk maradt ítéletlevélbe «pergamen és papiros szűke miatt».¹

Eme bemutatott oklevelek alapján az említett választott bírák ítélt dologként kimondották, hogy Besseney László ugyancsak Wéch másik unokájától, Miklóstól származott, és így a *Szoárd* nemzetségből való eredetét, illetőleg követelésének jogos voltát elismerték.

Az említett oklevelekből elhagyva a czélunkra nem tartozókat, a következő leszármazás tűnik ki:

¹ Századok. 1870. 434. l.

² Kandra. Adatok. II. füzet.

Ez okiratok azt is tanúsítják, hogy Besenyey László nagyapja: Laurentius magnus de *Besenyő*, borsodmegyei vala.

Annálfogva is, hogy úgy az itt említett, mint más számos oklevélben, a *Szoárd* nemzetség tagjai, atyjok megnevezését elhallgatva, Wech unokájától származottaként említetnek, méltán tarthatjuk Wechet a *Szoárd* nemzetség legkiválóbb tagjának, úgyszólván alapítójának, ki, minthogy unokái a XIII. század végéről említetnek: a tatárjárást jóval előző időben élhetett, fiával *Bodon*-nal egyetemben.

A mai Heves vármegyében, a régi *Pata* megye területén, Borsodmegye és a besenyő telepek szomszédságában, ott találjuk *Vécs* és *Bodon* helységeket. Úgy látszik, hogy a miként a *Szoárd* nemzetségbeli Izsáka a mai *Zsáka* helységekre is a *Szoárd* nemzetség első ismert törzse Wech és annak fia: *Bodon* ütötték nemzetségük bélyegét.

Érdekes további fejtegetésre szolgálhatna alkalmat, hogy Béla király névtelen jegyzője, ki Heves vármegyét oly jól ismerte, *Szoárd* és *Kadicha* által hódoltatja meg e vidéket, valamint az is, hogy a *Szoárd* nemzetség XIII. századbeli tagjai közt «*Kadycha de genere Zoard*» oklevelesen mint *Mauritius comes* fia előfordúl, egy comes *Lőrincz* pedig «*de Kadycha*» említetik.²

Nem lehet e helyütt a *Szoárd* nemzetséggel tüzetesebben foglalkoznom; de czéломhoz képest még meg kell említenem, hogy azon kívül, miszerint e nemzetségből egyik ág a borsodmegyei *Besenyőről* alkot családot, ugyanez az ág a többek közt *Dancsházát* is birja Biharban, mely

hajdan *Besenyőnek* neveztetett,¹ a másik ág pedig *Fudi-Vásárhelynek*, szintén Biharban, kölcsönzött előnevet, hasonlóképen besenyő telep közelében birt, ott levén a biharmegyei egyik *Besenyő*, a *Szoárd* nemzetségnek a karvai nemeseket megalkotó ágával Komárommegyében és a Csallóközben ott találkozunk, hol szintén besenyők tartózkodásáról értesülünk.

Sőt Erdélyben is nyoma van a *Szoárd* nemzetségnek. A kolozsmonostori konvent iratai² tanúsítják, hogy 1438 ban *Besseney László* a *Miklós* fia, tehát ugyanaz, a ki fent érintett birtokpert indította, *Szoárd Miklóssal* pert folytatott némely, az erdélyi részekben feküdt ingatlanok iránt.³

Erdélyben találjuk ismét a *Szoárd* nembeli *Wechre* és *Bodonra* emlékeztető *Vécs* várát és ahhoz nem messze *Bodon* községet körülveve besenyő telepek által, melyeknek emlékét a *Háromszékbeli*, a *besztercze-naszódmegyei Besenyő*, úgy a *kis-küküllőmegyei Búzás-Besenyő* stb. helységek maig fentartották.

A *Szoárd* nemzetségnek a besenyő telepekkel való illetén találkozása aligha pusztá véletlen, hanem valószínűleg annak a kifolyása, hogy maga a *Szoárd* nemzetség is a besenyő fajhoz tartozott.

A kapcsolatot tehát a nagybesenyői *Besseney család* és a *Szoárd* nemzetség közt az jelelné, hogy a *Szoárd* genusból, a fentebb előadottak szerint, származottnak elismert *Besseney László* nagyatyja «*Laurentius magnus de Besenyő*» borsodmegyeinek neveztetik e megyében levő *Besenyőről*: a XIV. században, és még későbbben is a nagybesenyőiek származási helye *Besenyő*, szintén Borsodmegyében feküdt; továbbá hogy a *Szoárd* nemzetség által birt egyéb birtokok közül nem egy van olyan, jelesen *Maga* helység Szabolcsban, a *Nagybaj* mellett fekvő *Gyarak* Biharban és főleg a hevesmegyei *Vécs*, melyet a nagybesenyői *Besseney család* birt, részben — *Gyarakon* — ma is bir.

De minthogy az a kérdés, hogy bizonyítható-e a többször említett *Szoárd* nembeli *Bes-*

¹ Bunyitay: Nagyvárad püsp.

² Orsz. ltár. DI. 1148.

¹ Haan. Békés vármegye hajdana. I. 262. 1.

² Besseney család levéltárának múlt századi kivonata nálam.

³ U. o.

senyey László rokonsága a nagybesenyői Besseney család nemzedékrendjén jelentkezőkkel: oklevelek hiányában teljes biztossággal el nem dönthető, valamint a birtokszerzés többféle címen fordulhat elő, ugyanazért csakis, mint valószínűséget lehet állítanom a nagybesenyői Besseneyeknek a Szoárd nemzetségből való kiválását.

Nem lehet felemlítetlenül hagynom egyéb-iránt, hogy az 1455. évi május 19-én kelt abban az oklevélben, mely nagybesenyői Besseney Mihály alnádor és Terpesi Miklós között a hevesmegyei Terpesre nézve létrejött kölcsönös öröklést tárgyazza,¹ a nevezett Besseney Mihály magát Terpesi Miklóssal egy ágból eredőnek nyilvánítja.

Mínthogy a *Terpesi* név nyilvánvalólag birtokból származott vezetéknev: a hevesmegyei Terpest pedig már a XIV. században az Abaffy családbeliek birták,² kik az Aba nemzetségből származtatnak, ebből az látszik folyni, hogy a nagy-besenyőiek szintén Aba nembeliek, és hogy talán a Szoárd nemzetség, mely előadásom szerint Heves vármegyében épen az Aba nemzetség által elfoglalt ős Pata megyei területen nyomoztatott — tulajdonképen nem volna egyéb mint az Aba nemzetségnek egy hatalmas kiágazása.

Említettem, hogy a nagybesenyői Besseney család a régi Csanádban is birtokos volt: Bessenyon.

A további nyom tehát, mely e családot a hadviselő besenyőkhöz vezethetné, az volna: hogy innen, és nem a hevesmegyei Besenyőről vette nagybesenyői előnevét.³

Ismeretes ugyanis, hogy az ős Csanádme-
gyében feküdt Besenyő hivatott Nagybesenyő-
nek; az itteni nemesek örökadományba nyertek
nagy kiterjedésű földeket és több falukat: jele-
sül Besenyő, Sáp, Domevár, Veres Dob, Kocha,
Tompá-Valkány, Hegyes-Valkány és Vég-Val-

¹ Családi iratok.

² Nagy Iván. Magy. Csal. Pótlékkötet.

³ A nagybesenyői előnévvel a Pozsony megyében megtelepült galánthai Besseney család tagjai is éltek, sőt még a XVI. században Nagy-Besenyőhöz jogot is formáltak. A XVIII. század végén a két család egymással atyafiságos érintkezésben állott, azonban oklevelesen ösztartozásuk ki nem mutatható.

kány nevűeket még Károly királytól, és eme birtokaikon Lajos király által 1369-ben, Zsigmond által 1390-ben, Ulászló által 1495-ben kiadott oltalomlevelek alapján szép szabadsággal éltek.¹

A család iratai között van a váradi káptalannak egy 1617-ki kiadványa, mely a nagybesenyői nemeseknek eddig nem ismert kiváltságát tartalmazza újabb átiratban, a mely kiváltságot nevezett nemeseknek Zsigmond király 1435-ben Pozsonyban (feria sexta proxima ante festum Beatorum Philippi et Jacobi Apost.) adott, és melynek eredetijét a káptalan előtt Besseney János mutatta fel.

Ez a kiváltság-levél kiveszi a nagybesenyői nemes besenyőket «conditione Bissenatus eorum requirente» minden más bírák hatalma alól; kijelenti abban Zsigmond, hogy különb-különb-féle bírák eleibe való idézéssel ne terheltesse-
nek, meghagyja tehát a nádornak, országbirájának, Csanád vármegye fő- és alispánjának, úgy az ország összes bíróságainak, hogy nevezett besenyők felett ne bíraskodjanak, mert az azok elleni panaszokat ő maga fogja elintézni.²

Ámde ez a nyom is csak feltevési értékkel bírván, valószínűbbnek mutatkozik, hogy a név, mint az előnév, a tárgyalásunk alatti családnál, a hevesmegyei Besenyő birtokról keletkezett, mely a XVII. századi családi oklevelekben már sűrűn említetik mint Nagy-Besenyő.

Czímerlevelét a nagybesenyői Besseney család 1452. évben, Bécsben, Borbála ünnepén kapta V. Lászlótól. Mínthogy a címér a Siebmacher-féle gyűjteményben némi eltéréssel közöltetett, adom annak részletes leírását: «balra dőlt pajzs, szegletén megkoronázott sisakból egy kar-vassal és keztyűvel felövedzett, egyenesen fennálló emberi egész kar és kéz, mely a könyök és kéz között a kézszáron egy nyíllal keresztül van úgy szúrva, hogy mind a két felől vér folyni látszik; a beszorított kéz pedig egy egyenes pallost tart, melynek felső éle a közepén alól, a hegye felé értvén, véres. Alól a pajzsban kék mezőben, ugyanolyan jobb kéz pallossal és nyíllal szemléltetik; a pajzst pedig

¹ Jerney. Keleti utazás.

² Családi iratok közt, nálam.

mind a két oldalról kék és fehér lemniscusok futják körül.»¹

Elsők, kik oklevelesen a család fészkeről előfordúlnak: 1291-ben Gergely kácsi apátúr által, egyházának Buger-Besenyő eladását tartalmazó oklevélben neveztetnek meg.²

Ezek: Lőrincz, úgynevezett Churka, Péter és Demeter fiaival; továbbá Benedek; végre István, Ivacinus és Miklós fiaival.

Az erre vonatkozó oklevél az egri káptalan 1380-ki átiratában maradt fen, mely transumptum Ságghi Mihály és Ferencz, valamint Vratarics János és Polgár Boldizsár kérelmére ugyancsak az egri káptalan által 1714. évben ismét hiteles könyvbe beiratott.³

Emez adat nem hagy fent kétséget az iránt, hogy a nevezett Lőrincz (dictus Churka) és társai a nagybesenyői család tagjaiul tekintendők.

Ugyanis az oklevél szerint ezek mind «de Besenyő» megjelöléssel említetnek, kik a Besenyővel szomszédos Buger-Besenyő eladásába beleegyeznek.

Buger-Besenyő a mai Dormándházával ugyanazonos helység, ennek egy harmadrészét pedig a nagybesenyői Besseney család adta el, mint ősi jószágát 1696-ban Sággy Pálnak és nejeének Horváth Borbálának, úgy ezek gyermekeinek, ezek között az érintett oklevelet felmutató Sággy

¹ E czímer-levél eredetiben ma nem található; leírását az itt szó szerint adott alakban a családi oklevelek múlt században készült már említett kivonata tartalmazza. E leírás hitelességéhez azért sem férhet szó, mert egyezik a berczeli ref. templomon látható 1634-ki czímerrel, de különben is a család századokon át ezzel a czímerrel élt. Pecsétein ugyan, miként ezt a mellékelt rajzok mutatják, a czímer kétféle változatban fordul elő, mennyiben az egyik a kar könyöklő, másikon pedig kinyújtott oszlopszerű helyzetben van.

B. Boldizsár pecsétje 1651. évből.

Pecsét 1838. évből.

² Kandra. Adatok. II. füz. 366—69. ll.

³ U. o.

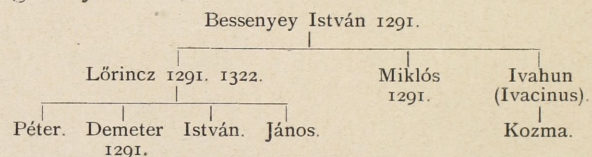
Mihálynak és társainak. Ezek jogutódai által átiratott okirat tehát csakis az eladó Besseney családtól juthatott a bemutatók kezeihez az ő szerzett joguk oltalmazására, viszont az eladók gyökös jogának bizonyítására szolgálhatott egyéb okiratokkal.

Igaz ugyan, hogy Dormándháza a XIV. és XV. században a Dormándházy család birtokában is találtatik; de ez még nem czáfolja meg, hogy nem volt a Besseney család birtoka. Dormándháza megszerzése a Besseney család által mikor történt, okiratok hiányában ki nem mutatható; a Dormándházyak itteni birtoklása akként is magyarázható, hogy a Dormándházának nevet adó Dormánd a Besseney családból kiválva, új családot alkotott, a mi a XIV. században gyakori eset volt.

A Besenyőn fenmaradt régi oklevelek,¹ melyek mint alantabb kimutatjuk, ugyancsak a nagybesenyői Besseney családtól jutottak a besenyői közbirtokossághoz, az említett Lőrincz és társai birtokviszonyait és összeköttetését még jobban megvilágosítják.

Ezekből tudjuk, hogy 1322-ben Lőrincz az egri káptalan előtt Besenyő földnek negyed részét és a beltelkek felét, a szent kereszt tiszteletére állított kápolna fele jussával együtt 12 márkáért eladta erdőtelki Márk fia Márk comesnek.

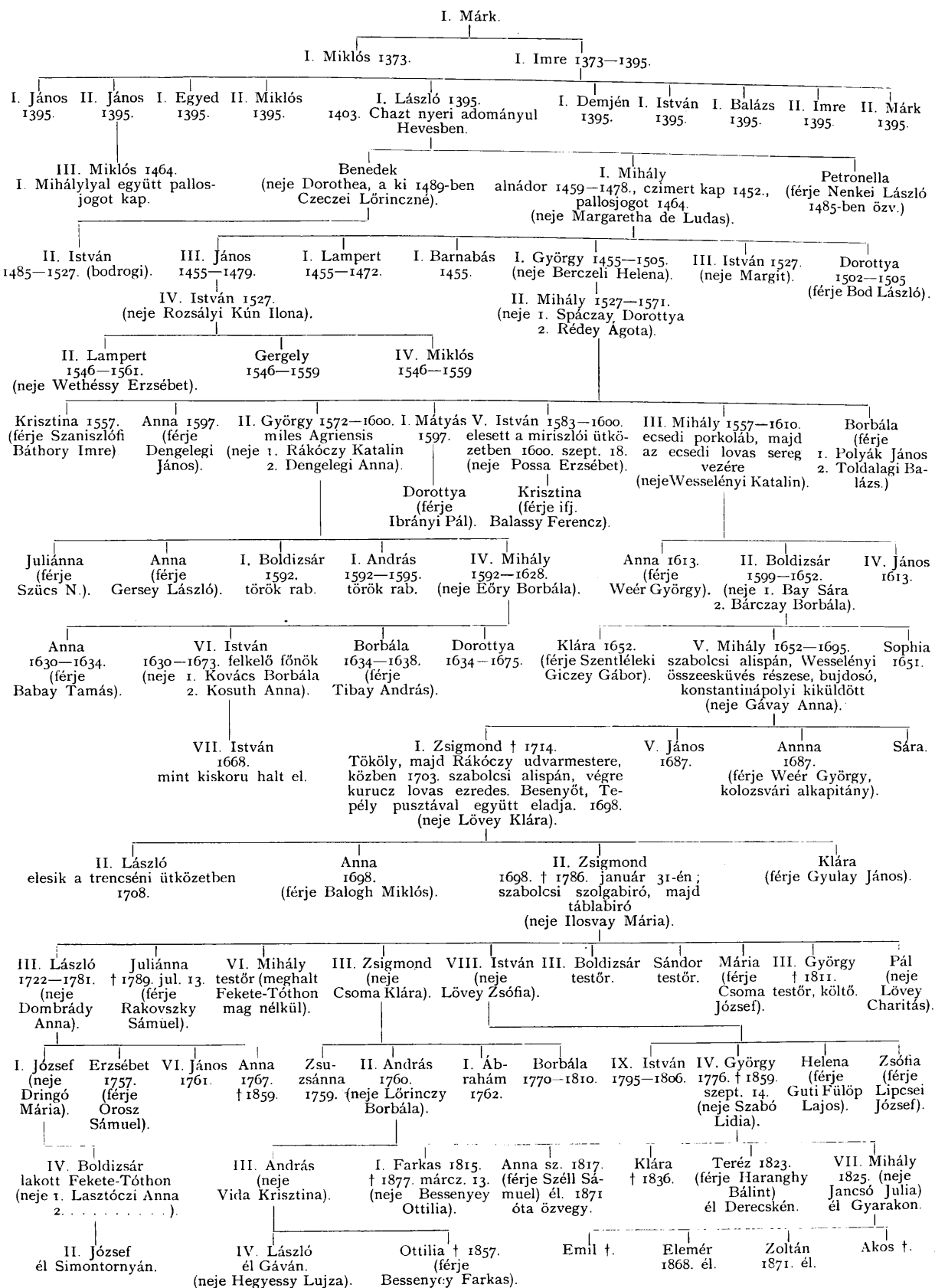
Az erről szóló oklevél, egybevetve az előbb közölt adattal a következő nemzedékrendet szolgáltatja:

A családfán a nemzedékrendet csakis a XIV. század elején élhetett Besseney Márkkal kezdem meg; mert a Bugár-Besenyő eladásánál fentebb felsorolt családtagok és a most említett Márk között a kapcsolat ez idáig nem volt helyrehozható.

¹ Közölte Kandra: *Eger* című lap 1885. évi folyamában.

Innen kezdve az oklevelesen összeállított nemzedékrenden megszakítás nélkül soroltatnak elő a család tagjai, nem mindegyik ugyan, mert arra nézve, hogy a család minden tagját ismerhessem, a beszerzett adatok még mindig hézagok; ennek főként oka az, hogy a családnál kevés számú okirat maradt fenn.¹

1373-ban Márk fia Miklós, testvére Imre beleegyezésével elzalogosítja egész besenyői részirtokát 12 frtéért az egri káptalannak.

1382-ben Márk fia Imre bizonyos besenyői birtokra vonatkozó okiratról másolatot kér kiadatni az egri káptalantól.²

1395-ben találkozunk az említett Imre és annak 10 fiúgyermekével, az egri káptalan egy kiadványában,³ a hol is az foglaltatik, hogy István de Besenye dictus Burján feleségének Helenának Besenyő helységben való leányági illetőségének egyharmadát nevezett Burján unokája Ágota asszony, a ki Kis-Demjénben való lakos Mátyás felesége volt, negyven arany forintért eladta Besenye Imre fiának Jánosnak és többi testvéreinek két nővére jogai fentartásával.

Imre és gyermekei személyisége — egynek kivételével — homályban marad, mert több adat róluk nem áll rendelkezésre.

Imre fia László emelkedik ki első a családból. Erről oklevelesen tudjuk, hogy midőn a szicíliai királyt Lászlót, a pártos főpapok és főurak ellenkirálylyá kikiáltván, az bejött 1403. szeptember elején Magyarországra s a papságtól vezetett nép mindenütt lelkesedéssel fogadta, Lászlónk Zsigmond pártjára állott és hathatósan közreműködött a pártosok megfékezésében. Még ugyanazon évben kelt oklevéllel sietett Zsigmond király László hűségét megjutalmazni, a

pártütés körül tanúsított érdemei kiemelése mellett neki adományozván az ugyanezen alkalommal hűtlenségbe esett Cházi Gergely és András-tól elvett Cház helységet Hevesujvármegyében.¹

Valószínűleg ugyanegy személy volt Lászlónk azzal a Bessenyei Lászlóval, ki Zsigmond király uralkodása alatt 1421-ről koronaörnek említetik.²

Fiát Mihályt már 1459-ben guthi Ország Mihály nádor mellett mint alnádort találjuk, mely tisztséget 1478-ig, tehát halála napjáig viselte, mert 1478. éven túl már mint «néhai» említetik. Már előbb, V. László alatt ki kellett tüntetnie magát, mert ez adományozott részére, Bécsben 1452. évben Borbála ünnepén, címerlevelet.

A törvényben igen jártasnak jellemeztetik, a mi nem is lehetett másképp, nem viselhetvén különben oly hosszú ideig törvényalkalmazói fontos tisztséget az igazságos Mátyás király alatt.³

Hogy Hunyady Mátyásnak kedvelt embere volt, azt több királyi tény tanúsítja.

Már 1464. évben úgy neki, mint unokatestvérének, a János fia Miklósnak minden birtokaiba, akármelyik vármegyében legyenek azok, pallosjogot adományozott Mátyás király.⁴

Ezen kívül több jószág adományozásában is részesítette az érdemet jutalmazni szerető Mátyás. Így nyert adományt alnádorunk 1461-ben november 30-án kelt oklevéllel a Terpesi Miklós Hevesmegyében fekvő terpesi és széki javaira, melyekre a beiktatás ellenmondás nélkül történt. Homo regius volt Szederjesi György, mint szomszédok jelen voltak Thary György, Báthori Miklós és Bessenyei Pál özvegye Heléna.⁵

1464-ben új adományt kapott *Sev* nevű helység egy harmad részére Hevesmegyében. (Ez a *Sev* ugyanazonos a mai *Szöke* pusztával.) Említésre méltó, hogy e birtokot már Zeuke (Szöke) néven bírta a család, egy más okirat szerint szintén a XV. század közepén,⁶ és mégis egy XVIII. században folyamatba tett perben az ugyanazonosság kérdését bizonyító tanúk tudni

¹ Lásd «*Bessenyei György levéltára*» című cikket, Pesti Napló 1871. évi 267. számában, melyben az Akadémia figyelmét a költő levéltár-maradványára felhívtam. Ennek folytán *Imre* Sándor közvetítésével az Akadémia kéziratárába jutott több, a Bessenyei családra vonatkozó oklevél. (Akad. Ért. 1872.) Ezekhez azonban, minthogy a kéziratárban feltalálhatók nem voltak, sajnálatomra eddig nem juthattam. Bessenyei György levéltár maradványából, mely Debreczenben a Rakovszkyház pallására került, ma már semmi sincs, vandal kezek elégették.

² Kandra: Idézett közleménye.

³ Orsz. ltár. Curiai oszt. Bessenyei Zsigmond-féle periratok.

¹ Jászói conv. levéltár.

² Hevenessy. Geneal. Lehoczky. Stemm.

³ Budai. Polg. Lex. I. k. 392—93. ll.

⁴ Említett elenchus.

⁵ Egri kápt. és Családi iratok.

⁶ Orsz. ltár NRA. fasc. 17. Nro 42.

vélték, sőt határozottan állították, hogy a Szőke név egy hasonló nevű durva embertől származik, ki előbb Farnoson lakott, de rossz magaviselete miatt a farnosiak közt nem maradhatván, elvonta magát a *sevi* földre és annak *hátas* részét megülte.¹

1467-ben (Bude, feria secunda proxima post dominicam Oculi) adományt nyert Tepély pusztára a maga és Farnosiak részére, kiknek részét, később vagy magához váltotta, vagy megosztott velök,² mert még ugyanez évben egymaga vezettetett be Tepély birtokába.

1472-ben Sánthamérai György magvaszakadtával ennek Méra, Vakméra és Egyházasméra hevesmegyei helységekben levő birtokát kapta adományul.³

De nem csak királya, hanem közvetlen felletese Guthi Ország Mihály nádor is kitüntette Mihályunkat, érdemeit nagy dicséretekkel kiemelvén, 1460 április 3-án úgy maga, mint Losonczy Albert és felesége, valamint ezek leánya: Anna részére tett hasznos szolgálataiért megjutalmazza két kerékre épített vizimalommal, mely Gyöngyös városában, a Gyöngyös folyón, Solmos utczában volt építve,⁴ és abban az időben nem csekély értéket képviselt.

Daczára annak, hogy alnádori tisztet viselt Mihály úr, még sem szabadúlhatott meg ő sem attól, hogy a bírakat busítsa.

Már 1467-ben a Heves városa mellett több napokig tartott nádori gyűlésen kénytelen volt Besenyő birtokának háboríthatlanságát biztosítani és vizsgálatot kérni az iránt, hogy Besenyő régtől fogva mindenkor az ő családjáé és elődjéé volt; a mi megtörténvén, a gyűlés előkelői részéről esküvel pecsételt vizsgálat adatai nyomán a nádor, Besenyei Márk déd unokái, élükön alnádorunknak, Besenyőhöz való birtokjogát ki-mondotta.⁵

Sok baja volt mint *bövi* birtokosnak (Tisza-Beő), a szomszédos Kenderesi nemesekkel, ezek közt különösen Kenderesi Balázsszal, ki földjeit elfoglalta, kaszálóiról a szénát elhordatta.⁶ Ősi

fészket Besenyőt az ahhoz tartozó *Szöllőstelke* praediummal, Rédei János, Bodonházi Bodon László, Fyzes Benedek és Dersi Benedek, a nánai várnagy 1475-ben elfoglalták, és a csak kevésse előbb adományba nyert Egyházasméra, Zentmártonméra és Vakméra helységekbeli birtokaira pedig Szöllősi László és Fogacsi Bánó György tett erőszakosan kezet.¹

Az ekként való erőszakoskodások miatt indított perek végbefejezését Mihály úr nem érte meg, mint mondók, 1478-ban meghalt s adat van arra, hogy eme egyenetlenségeket fiairól rendezték.

Alnádorunk neje szintén hevesmegyei volt, a Ludasi Mihály leánya Margit, ki 1505-ben már nem élt.² Házasságából öt fia: János, Lampert, Barnabás, György és István, egy leánya: Dorottya maradt, ki Bod Lászlóhoz ment férjhez.

Benedek, Mihály alnádor testvére 1466-ban jelen volt a leleszi convent előtt, midőn Domahidy János a Károlyiak ellen indított hatalmaskodási perben esküt tett, ő is több nemes társával Domahidy János igaza mellett megesküdt.³

Szabolcsmegyében lakott, de birtokai voltak a csanádmegyei Kovácsházán, Bekénfalván, Arad vármegyében Hodoson, Bodrogon, Köblösön és Szt.-Demeteren is.

1469—70-ben Kállay Jánossal perel csanádi birtokainak elfoglalása miatt, majd 1478-ban Kállay Andrással és Péterrel folytat pert a Napkorhoz tartozó bizonyos rét iránt.⁴

Nejét csak keresztnevéen ismerjük, Dorottyanak hívták, 1489-ben mint Czecey Lőrinczné jó elő.⁵

Mihály úrnak egyetlen nővére: Petronella ismeretes, a ki Nenkei László neje volt. Annyit tudunk róla, hogy 1485-ben már mint özvegyet tilalmazza Nenkei Péter a saját, úgy testvérei Sebestyén, György és Károly nevében Zemplén vármegyei Golop helységbeli részirtokának Pohárnok István részére leendő eladásától.⁶

Benedeknek, úgy látszik csak egy fia maradt, István, ki aradmegyei birtokáról *Bodrogról* bod-

¹ Orsz. ltár.

² Kandra: Idézett közleménye.

³ Családi iratok.

⁴ Kaprinai II. 573—75. ll.

⁵ Kandra. Idézett közleménye.

⁶ Károlyi ltár.

¹ Családi iratok közt. Eredeti.

² Orsz. ltár. Curiai oszt. említett per.

³ Károlyi okl. II. 377—83. l.

⁴ Kállay cs. ltára.

⁵ Jászói conv. ltára.

⁶ U. o.

roginak hivatott. Valószínűleg ez az István az, ki Ferdinánd királyt 1527-ben Budán üdvözölte.¹

Visszatérve Mihály alnádor gyermekeire: az okiratok hézagossága miatt nem ismerjük ugyan közelebbi személyes körülményeiket, de abból az adatból, hogy János és György mint kir. emberek jelen voltak 1459-ben szt.-péterszegi olasz Angelónak szatmármegyei Apáti birtokába való beigtatásánál, az látszik ki, hogy tekintélyes állásban lehettek.²

A reájok vonatkozólag fenmaradt oklevelek csakis birtokviszonyaikról szólanak, ebből értesülünk, hogy atyjok halála után mindjárt 1478-ban János és György végét szakították — mint említők — annak az egyenetlenségnek, mely Szöllösi László és az ő atyjok Besseney Mihály között Szentmártonméra, Vakméra és Felsőméra iránt felmerült; Szöllösi Lászlóval és ennek fiaival Ambrussal és Sándorral kiegyezkedtek.³

Ugyancsak már 1479-ben rendezték a *Szev* helységhez való birtokjogukat. Sóvári Soós Pétertől — ki nevezett helység egyharmad részét bírta — ezt a részt, valamint Tepélybeli részjóságát 80 arany forinton megvették.⁴

János a következő 1480. évben Gechei György nejétől Abádi Borbálától 2000 arany frt erejéig zálogba vette Abád, Mező-Szt-György máskép Pály, Zent Imreh más néven Kőláb, Nagyiván, Szt-Jakab, Szt-Kozmadamján, Kis Igar, Szöllös, Gyama, Cserőköz, Szt-Miklós, Petry, Kagymad hevesmegyei helységekben levő javait; de ugyanazokat ugyanabban az évben Szöllösi Györgynek 1000 arany forintért hasonlólag zálogba adta.⁵

György és Tarczay Nagy Demeterné Ludasi Katalin, a ki úgy látszik György anyjának Ludasi Margitnak nővére volt, 1505-ben bevezetnek a Békés vármegyében levő ecsegi, úgy a Hevesben fekvő kenderesi, bőri, fogacsi rész-birtokokba, valamint Ivánka és Csókás prædiu-mokba, mely bevezetésnek Ludasi János és András ellentmondott.⁶

Lampert úgylátszik mag nélkül halt el, valamint Barnabás és István is.

Jánosnak nejét nem ismerjük, azt azonban tudjuk, hogy fia István Rozsályi Kún Ilonát, a Rozsályi Kún Jakab leányát bírta nőül s ettől Lampert, Gergely és Miklós fiai származtak, kik ellen 1546-ban Csomaközi Lőrincz és testvérei osztályos pert folytattak.¹ Lampert neje Wetéssy Erzsébet volt, a Péter leánya.²

I. György Berczeli Helenát vette nőül s ezzel kapta a szabolcsmegyei berczeli javakat.³

I. György ágából csakis II. Mihályt tüntetik fel okleveleink. A XVI. század legelején születhetett. 1571-ben már nem élt. 1570. évben kelt végrendeletében⁴ írva hagyta ugyan, hogy «Bécsbe hová járt», de élettörténetére vonatkozó egyéb adataink nincsenek. Kétszer nősült. Első felesége Spáczay Dorottyá, a Spáczay Boldizsár és Káthay Margit leánya volt. Minthogy Spáczay Boldizsár 1527-ben Eger vár porkolábja volt — valószínű, hogy a mohácsi vész után II. Mihály is Egerbe huzódott s ott ismerkedett meg Dorottyával, kivel Spáczán Alsó-, Felső-Korompán és a Káthay jogon: Nagy-Kágyán (Biharmegyében) szép birtokot kapott. Második neje Rédei Ágota volt, a Rédei László leánya, kit mint már Czompor Gergely özvegyét élemedettebb korában vett nőül. Rédei Ágota a varasói birtokból kapott hozományt, míg neki két telket Berczelen, tizet pedig Besenyőn (Hevesben) kötött le férje hitbérül.

Három leánya: Krisztina, Anna, Borbála és négy fia: György, Mátyás, István és Mihály maradt, kik közül tudjuk, hogy Krisztina, Anna, György, Mátyás és István Spáczay Dorottyától származott.

II. Mihály berczeli udvarháza messze vidéken ismeretes lehetett, leányai is példás nevelésben részesülhettek, mert háztűznézőbe előkelő családok sarjadékai közül keresték fel s jelentkeztek vőlegényekül. Így Krisztinát Szaniszlófi Báthory Imre vezette oltárhoz, Annával Dengelegi János lakodalmazott, a legkisebbik

György beigtatásáról emlékezik. (Békésmegye Hajdana I. 164. l.)

¹ Orsz. ltár.

² Károlyi ltár 58. fiók 49.

³ Családi iratok.

⁴ Rédey cs. ltár.

¹ Buday. Lex. I. 393.

² Károlyi oklt. II. 323.

³ Orsz. ltár. Dl. 18035.

⁴ Teleki XII. 91—94.

⁵ Orsz. ltár. Dl. 18341.

⁶ Jászói conv. S. B. 17. Ez adatot érthette félre Haán, midőn Ecsegbe a Ludasi családból származott Besseney

leányt Borbálát elébb Polyák János bucsesdi birtokos, később Toldalagi Balázs nevezte hitves-társának.¹

A fiúk közül hárommal a hadi pályán találkozunk.

Vegyük őket sorba.

II. György valószínűség szerint Eger városában nőtt fel. Már mint tekintélyes embert látjuk 1578-ban Egerben, midőn Melleg Boldizsár csanádi püspök és Recsky György a hevesi alispán társaságában Csetneky László adóssági ügye elintézésében részt vesz.² 1580. április 19-én Ernest főherceg Batori Annától dupliczai Horváth Boldizsár nejétől származott árvafiúk részére őt rendelte egyik gondnokul, megfosztván az elébbi gondnokot, Dóczy Kelemtől e tisztétől, minthogy az árvák javait vesztegette.³ 1583-ban pedig mint fogott bíró Bajony Zsófiának Pásztóhy Jánostól született gyermekei közt a Pásztóhy jószágban osztályt tesz.⁴

E tekintélyét nem családi összeköttetések, hanem személyes tulajdonainak köszönheté, melyek az akkori kor fiai szemében őt a végbeli itézek példánya gyanánt tüntetheték fel.

Nem üzött politikát, hanem ott volt, a hol törökverésre alkalma lehetett. Mint egri vitéz rendszerint Egerben tartózkodott, de nyoma van annak, hogy Csáktornyára is ellátogatott a Tahiakkal, Zrinyihez.⁵ Kereste a hírt, nevet személyes bátorságával, erre az eszközt nem válogatta; nem kimélte saját fáját sem, mert adat van reá, hogy Debreczenbe is be-becsapott.⁶ A fősúlyt arra fektette, mint akkori vitéz társai legtöbbszörre, hogy mentül több zsákmányt és foglyot nyerjen, kik jó váltságdíj adjanak.

Egerből folyton nyugtalanította a szolnoki és füleki törököt. A török defterek is megemlékeznek egy ily Szolnok elleni kicsapásáról, emlékezetül hagyván, hogy az «Egerből Szolnok ellen gonosz szándékkal vonuló Bese György lator cselebasinak Ramazán Ferhád esztergomi

volt lovas ellent állott» és ennek alapján vitézsége jutalmául Kisujszállást és több helységet 10800 akcse évi jövedelemmel timárba kapta.¹

Az egri őrségnek a szolnoki végek elleni eme kicsapásai az 1592. évben mind sűrűbbek lőnek, ezekben György úr nem csak maga vett élénk részt, hanem fiait Boldizsárt és Andrást magával vitte. Ő maga szerencsétlenül nem járt soha, de 1592-ben, egy ily összetűzés alkalmával, elfogták a törökök fiát, Boldizsárt.

Többen voltak már ekkor a szolnoki vár tömlöczében az egri várbeli őrség tagjai közül. Boldizsár úrfi a mögötte becsapódott vasajtón belől ismerősök csoportja vette körül. Ott találta Zay Andrást, Bodó Istvánt, Bory Pált, Molnár Boldizsárt, Németh Jánost, Csoknyay Benedeket, Reimundus Reninger vallon vitézt és több másokat.²

A mennyire beletalálta nehéz helyzetébe magát Boldizsár úrfi, annyira felháborodott érzékeny veszteségén György úr. Meg kellett tolnia, hogy ennyire szíven találta a kontyos. Szemet szemért gondolta, és a közelebbi egyik kicsapásnál annyira kedvezett neki a szerencse, hogy sikerült elfognia a szolnoki vajdának Ibrahimnak fiát *Halull*.

Megkezdődtek aztán a kicserélési tárgyalások. György úr attól tartott, noha a vajda fia volt kezeiben, hogy még ráadásul sarcot kell fizetnie. Úgy látszik, másfelől a török urak akadályt gördítettek a kicserélés elé, legalább ez tűnik ki a vajdának eredetiben fenmaradt 1592. május 6. kelt leveléből, melyben Bessenyei Györgyhez írja «én az kegyelmed hitlevelére is elbocsátanám egy ideig, de sok felől rágják fületem, még hogy úgy is kibocsátom, neheztenek reám az urak». Bizonyára örültek rajta, hogy az őket sokszorosan háborgató «cselebas» fia hatalmukba került.

A vajda ennek daczára kinyilvánítván, hogy ha két kővára volna is a fiúnak, a maga részéről fel nem üti sarczát, hanem «fő fejet szabaddítson», addig is «míg az Isten elhozza az óráját» György úr hitlevelére 12 napi tartamra kibocsátotta Boldizsár úrfi, erősen kikötve, hogy Egernél tovább ne menjen.³

¹ Családi iratok.

² Károlyi okltár III. 411. l.

³ Csal. iratok.

⁴ Károlyi okltár III. 431. l.

⁵ Családi iratok.

⁶ Taar István debreczeni polgár házának Bessenyei György által való feldúlása miatti panasz az erdélyi és magyarországi biztosok előtt tárgyalattott 1597. Orsz. ltár.

¹ Velics-Kammerer. Török defterek. I. 389.

² Ezek levele B. Györgyhez. Eredeti nálam.

³ Eredeti csal. iratok közt.

Hazament tehát Boldizsár úrfi szüleihez, de csak azért, hogy azok fájalmát növelje. A 12 nap elteltével visszatért, a mi bizonyos a szolnoki rabság szintén eredetiben meglevő 1592. évi július 24-én írott leveléből, mely szerint, minthogy a kicserélési akadályok még mindig fenforogtak, a fentebb említett szolnoki rabok, Zay András és társai értesítik György urat, hogy kezesek lettek Boldizsárért három hónapig, és rabtársuk Pelley János által az egri főkapitány kezébe küldötték, úgy, hogy «ez jövő vasárnap, azaz július 26-án kezdetik el Boldizsárnak az napja,» «Az kegyelmed becsületesen írott hitlevelét megtartjuk az napig — írják tovább — úgy hogy az napra vagy ő maga Boldizsár személye szerint, vagy Halul itt bent leszen.»¹

Kéri egyszersmind György urat vizsontszolgáltatásképen, hogy egy szegény megnyomrodott régi rab éjjel-nappal sír és könnyörög, hogy egy némü-némü hitetlen rabért, Nagy Gáspárért kibocsátának, kit Debreczenben hallanak hogy csavarog s ki miatt Kis Lőrincz nagy nyomorúságban vagyon.

Ez alkalmat felhasználta Horvát János Szolnokban fogva tartott vitéz is, hogy a hazatérő Boldizsártól külön levelet intézzen György úrhoz megszabadíthatása iránt «melyben — György úrnak — módja vagyon». Igéri Horvát, hogy miatta egy mákszemnyi kárt sem vall, hivatkozik Tahy István, Tahy Gábor urakra, kik — ha György úr Csáktornyára megy — s azok történet szerint ott lesznek Zrínyi urammal — az ő személye iránt bő felvilágosítást nyújthatnak. A többit elmondja Boldizsár szóval.²

Tehát Boldizsár úrfi másod ízben hagyta el a szolnoki tömlöczöt.

Még most sem véglegesen. A török húzta-halasztotta az ügy kiegyenlítését, míg letelt a három hónap, mely ideig a «szolnoki rabság» kezességét vállalt a fiúért.

Már 1592. évi november hó 11-én, tehát a három hónap letelte után kevéssel, a szolnoki vár tömlöczében találjuk ismét Boldizsár úrfit, honnan e napról keltezve atyjához, rabságából keserves levelet küldött.³ György úr mint becsü-

letes magyar vitéz, pontosan megtartotta hitlevelét. Pedig atyai szívének, bármennyire elkérgesedett is az a hosszú harci élet folyása alatt, nagy kínjába kerülhetett Boldizsárt fogságába visszavitetni, mert ez idő alatt másik fiát: Andrást is elfogta a török és ugyancsak Szolnok várába szállította.¹

Mit tehetett mást keservében a vén sas: kettőztetett erélylyel folytatta a szolnoki végek elleni kiütéseit; mert alig hihette többé, hogy két Besseney fiú levén a török kezében, az egy Halulért kiadja mind a kettőt, midőn biztatása daczára egyért sem akarta elfogadni.

A mennyire nehezen szívelte György úr gyermekeinek fogságban létét, annyira türelmetlenkedve várta Ibrahim vajda neje, Halul anyja, rab fiának szabadulását.

Anyai szívének gyöngéd nyiladozása árad felénk abból a levélből, melyet a fiáért sóvárgó török asszony mondott tollba a magyarul tudó török író deáknak, s melyet egész terjedelmében nem tartok érdektelennek ide igtatni.

«Becsületes vitéz apám uram, szolgálatomat irom kegdnek, mint jó akarattal való apám uramnak.

Kivánom, hogy az Úr isten sokáig éltesse kegdet kis fiával Mihókkal, és az több rab fiadot szabadítsa meg ő szent felsége hamar való napon és tisztességes módon.

Az te kegmed szolgáló leánya ennek előtte is irtam vala kegmednek egy levelet, kire csak választ sem tön kegd, sem irás, sem penig ize-net által, kinek mi legyen az oka, nem tudom. Én mit vétettem kegdnek? Ha az én vitéz urammal háborog, isten látja szívemet, éjjel-nappal bánkódom az ti kegtek háborúságán, sőt kegd rab fiainak rabságukat gyakor való könyhullatásommal keserülem és táplálásokról még ez ideig gondot viseltem. Boldizsárt immár házunknál tartjuk, jóllehet bégnél még volt, titkon nem hagytam éhezni és az nemes bég, uram akarata ellen vitette volt tömlöczühe, ez okáért, mert tudta Boldizsárnak urammal való végezését, azért vitette volt tömlöczühe; de ott is mi rabunk volt, és most immár szemem előtt gondját viselem. Az mi én rajtam áll, kegyd se tartsa jobb állapotban szegény árva rabot, sőt

¹ Eredeti csal. iratok közt.

² Horvát János levele B. Györgyhöz. Eredeti nálam.

³ Eredeti nálam.

¹ Családi iratok.

te kegd ne hagyja el kegdől szakadt szerelmes rab fiadat, mert sem az kegd fia, sem az szegény rab Halul meg nem szabadúlhat, ha kegd meg nem engeszteli magatok között való haragot. *Alkudjék meg kegd urammal*, hiszen az kegd fia Boldizsár meg tudja szolgálni kegdnek vele való jótéteményit, az istenért is kérem kegd, birjon kegd az haragval, mert csak kár, kegdnek ennekutána is azt kell cselekedni, az én vitéz urammal velem egyetemben kegdnek szolgálni akarunk, mint apánknak, nem jó embernek haragot üzni, halandó az üdő. Kegd írjon uramnak és előbbeli atyafiságunk¹ jó kezdetit bizonyítsa meg kegd, szegény rabok is szabadúlhassanak, semmi haszon az ő nyomorúságokban. Szóval bővebben megérti kegd az én jó akaratomat. Erről kegdől választ várok.

Az Isten sok áldott esztendeig áldja és tartsa meg kegdet szerencsés jó egészségben és minden javaiban.

Zolnokban, szent András nap előtt való szerdán, secundum vetus calendarium anno 1592.

Kegd szolgáló leánya: Ibrahim Wajdané.»

Midőn az íródeák e levelet bevégezte, utánna iratta még a szegény anya: «Valami pomagránát és narancsot is küldtem kegdnek és a szegény rabnak, azt sem tudom, megadták-e kegdnek, írja meg azt is.»²

Mint említők, Boldizsár úrfi atyjának keserves levelet írt a tömlöczből, melyet Csoknyay Benedek rabtársa vitt el György úrhoz 1592. évi november 11-én.

Úgy látszik, hogy e levél írása a Halul iránt aggódó Ibrahim vajdné befolyásának eredménye volt s eszközül akart szolgálni arra, hogy György úrra hatást gyakoroljon, mert abban nemcsak kínos tömlöczben létét festi Boldizsár, hanem azt is megírja, hogy a bég kijelenté, miszerint «ha a bőrét arannyal megtöltenék is, de soha meg nem szabadúl, ha Halulnak holta történik».

Mínhogy mindkét fiát nem tudta kicserélni, kénytelen volt György úr a vajdával utóljára is akként egyezkedni, hogy Halul és Boldizsár kölcsönösen kicseréltesse. Szegény András

¹ Úgy hiszem, csak keleti képes kifejezés.

² Külzím: Böcsöletes vitéz Beseney György uramnak, mint jó akarattal való apámnak adassék. (Török gyűrűpecsét nyoma, szakadozott eredetije. nálam.)

még 1595-ben is a szolnoki tömlöczben volt; innen írt könyörgő levelet apjának, és kedveskedett akkori nagy ujsággal «szegény asszonyanyjának valami kevés riskásával».¹ Valószínűleg nem is szabadult ki András úrfi soha, mert 1595. évi június hó 6-án kelt levelében Lutfi szolnoki vajda harmadfél ezer forintban, tehát oly magas árban szabta meg a váltságot, hogy azt az akkori viszonyok között György úr megfizetni képes nem lehetett.²

Ez időben György úr a történeti nevezetességű *Ungnád*-féle házban lakott; de e miatt az a kellemetlenség érte, hogy az egri volt főkapitány hátrahagyott özvegye Losonczy Anna most már Forgách Simonné 1591-ben Heves és Külső Szolnok alispánja Széky Pál és bírótársai előtt perbe fogta Pasztohy Gergely és Bodi Menyhérttel úgy Ketzer Zsuzsánnával egyetemben a miatt, hogy az ő Eger városában levő kőházát, nemesi curiáját erőszakkal elfoglalták.³

E per nemcsak a felperes kiváló történeti személyiségénél, de annál fogva is érdekes, mert adatokat nyújt Eger helytörténetéhez s az egri végbeli élet eddig nem ismert mozzanatát tárja fel.

Az említett ház a periratok szerint a Szt-Miklós utcájában, a hasonnevű szentről nevezett, lerombolt kolostor helyén építtetett Ungnád Kristóf által Losonczy Anna atyai örökségéből.

A perben felperest Losonczy Annát Bács-megyei Balázs deák képviselte, míg alperesekért Meleticz György ügyvéd jelent meg, a ki védelmül előterjesztette, hogy erőszakos elfoglalás egyáltalán fent nem forog, hanem Ungnád Kristóf mint egri főkapitány eme tisztsége alatt az egri őrség zsoldját nem lévén képes fizetni, erre a végre Ketzer Zsuzsánnától özv. Basó Mihálynétól 500 frtot vett fel kölcsön s ennek biztosítására lekötötte a kir. kincstárra néző Sajó-Hidvég helységet, mely annakelőtte Basó Mihálynak és nejének Ketzer Zsuzsánnak ezer frtban inscribálva volt; Pasztohy Gergelytől pedig hasonlólag az egri őrség zsoldjának kifizetésére 1300 frtot kölcsönzött, és emez összegre zálogul adta a kir. kincstárnak Békés vármegyé-

¹ Eredetije nálam.

² Eredetije nálam.

³ Eredetije nálam.

ben fekvő *Szénás* nevű birtokát, mindkét birtokot azonban oly feltétellel, hogyha azoknak békés birtoklásában háborgattatnának: jogosítva legyenek Ungnád Kristófnak bárhol fekvő javaiból hasonértékűeket elfoglalni.

A védelem felmutatta az erre vonatkozó okiratokat, valamint azt is bizonyította, hogy békésen nem birhatták a zálogba adott javakat, mert az ellen Báthori István országbíró tiltakozott.

Losonczy Anna részéről ellenvetetett, hogy az ügy ilyen állásában is az ő atyai örökségéből épített házat nem volt jogosítva alperesek egyike sem elfoglalni.

A bíróság ez érvelésnek nem adott helyet, és Losonczy Annát keresetével elutasította.

György urat Eger várának 1596-ki ostroma még ott találta. Az ostrom leírásával e helyen nem foglalkozhatván, csak a vár feladására vonatkozó és Bessenyei György személyével kapcsolatban levő adatokat emeljük ki. A várban — a történetírók egyező értelme szerint — ez ostrom alatt több vallon és német volt, mint magyar. Ezeknek is nagyobb része az alsó vár megvételekor elvesze.¹ «Az idegen nemzet megrettene az várban — írja Illésházy — és pártot ütének, rátámadván kapitányokra: szót adának az törököknek, kapitányok akarátja nélkül, hogy hitre ők a várat megadják.» A lázongást Nyári és Terskó parancsnokok nem tudták elfojtani, hiába léptek fel erélyesen, majd fogták esdeklésre a dolgot: a lázongás mind nagyobb mérvet öltött; s átragadt a magyarokra is, kik közül Balog Mihály a vár falába tört résre lépven, az ellenséggel alkudozni kezdett. A török a fal alá gyűlt és a szultán és pasák nevében ígerte a podgyászszal való szabad elvonulást. A lázongó őrség ekkor, parancsnokai mellőzésével, Kerskát a cseh hadnagyot, és Bessenyei György hadnagyot két káptalani pappal, Paczona Márton és Gyöngyösi Mátéval kiküldé a török császárhoz, hogy a feladás iránt szerződjenek. Ezeknek rögtön aranyos, a szultán aláírásával ellátott hitlevél adatott, s a török a várat elfoglalta, s a hitlevél ellenére Nyáry Pált, Bárczay Jánost és egyéb főnépeket fogva vivé el; a vallonokat, németeket inkább levágatá, a magyarokat nem öleté, inkább rabbá tevé.

Bessenyei György azonban még a taborból menekült.²

György urat, Szamosközy akként tünteti föl, mint a ki egyik oka volt az őrség lázadásának.

Ez ítéletnek értéke, a többi egykorú írók feljegyzései alapján, csak is arra szállítható le, hogy György úr akkor, midőn az őrség túlnyomó része az *«idegen nemzet»* teljességgel megtagadta az engedelmességet, belátva a további védelem lehetetlenségét, kénytelen-kelletlen beleegyezett a vár feladásába, s a törökkel való alkuvásnál a szerepet valószínűleg azért vállalta el, hogy a török előtt jól ismert személye az alku megkötésénél nyomatékul szolgáljon. Vagy talán szíve legmélyén egy húr rezdült meg a szolnoki tömlöczben nyomorgó András fia iránt?

Eger eleste után szabolcsmegyei birtokára, Berczelre vonult a vén vitéz, s ott élte le agg napjait.

1597-ben Zokoly Miklós és Herczeg Ferencz előtt megosztozott testvérével Mihálylyal az addig osztatlanul volt atyai és anyai birtokon. Gazdálkodással és a mi zajhoz szokott lényétől el nem maradhatott: perlekedéssel töltötte idejét. Perelte rokonait.

Nem sokáig élvezhette a visszavonultság nyugodalmát, 1600-ban már haláláról értesít Paczoth Ferencz szabolcsi alispán.³

Jellemző, hogy halála után hagyatékában egy török rab találtatott, valami szegény szabó.³

Kétszer nősült, első neje Rákóczy Katalin, második Dengelegi Anna volt. Említett gyermekein kívül ágazatát a nemzedékrend tünteti elő.

István, a György úr testvére, a Báthoryak oldalához állott, kikkel néneje Krisztina, Szaniszlófi Báthory Imréné után, atyafiságban volt. Szolgálatát már Báthory István alatt kezdette, a mit tanúsít az, hogy ez által nagykágyai birtokában⁴ Varsón 1582 okt. 20. kelt adománylevéllel megerősítettett. Oláh-Csesztvét, és a kutyfalvai részirtokot hűséges szolgálataiért kapta.

Báthory Endre alatt, midőn Mihály vajda

¹ Illésházy id. m. Istvánfi XXX. 696. l.

² Eredeti nálam.

³ U. o.

⁴ Bessenyei Mihály, István atyja már 1552-ben bir 5 telket Nagy-Kágyán, Biharban. Bielek: Majores Hung.

¹ Illésházy feljegyzései 30, 31. l.

Erdélybe lopódzott, szintén a fejedelem oldala mellett találjuk Besseney Istvánt, ekkor már mint kipróbált tekintélyes egyénre a nagyszebeni csatánál (1599 okt. 28.) a harmadik hadtest — a tartalék — vezénylete bízott, Mindszenti Benedekkel és több társaival.¹

Mikor pedig Mihály vajda Moldovába ment volt és Szamosközy szerint «az fü-fü nemesek közül harminczat Havasalföldébe küldött az okáért, hogyha Moldovába valami gonosz szerencse találná: ott az nemesség zálog volna neki»,² a harmincz főnemes között Besseney István is ott volt.

Öt hónap múlva megszabadulván Mihály vajda keze alól, ismét Báthory Endréhez csatlakozva, részt vett az 1600 sept. 18-kán vívott miriszlói döntő ütközetben, valószínűleg ismét mint valamelyik hadtest vezénylője.

Az egykorú írók feljegyezték, mily vitézül harczoltak az erdélyiek. «A mint Mihály vajda lőtette az magyarokat, úgy állottak, mint az kőszikla, hogy csak nézni is szörnyű dolog volt», írja Szamosközy. «De kevés kárt tett a vajda a lövéssel — veszi át a szót Enyedi Pál krónikás. — Egy főembernek Besseney Istvánnak az fejét találák taraczkkal — meghala.»

Sírját nem jelöli emlék, de épen minthogy a miriszlói hős személy-ugyanazonossága kérdésessé tétetett: emlék legyen e néhány sor fölötte. A Bercsényi család történetének kitűnő írója ugyanis valószínűnek mondja,³ hogy az Enyedi Pál említett adata nem Besseney Istvánra, hanem Bercsényi Istvánra vonatkozik, s a két név sajtó- vagy tollhibából felcseréltetett. A felcserélést kizártnak kell tartanunk az által, mert más egykorú történetíró: Szamosközy két ízben is szerepelteti Mihály vajda idejében — mint láttuk — Besseney Istvánt mindenütt határozottan Besseneynek írva, ellenben Bercsényi István Mihály vajda idejéből Szamosközy által egyszer sem említetik. Bizonyos tehát, hogy az Enyedi Pál Besseney Istvánja, és a Szamosközy által említett Besseney István ugyanazon személy s a két kézből jövő feljegyzés egymást egészíti ki. Minthogy Besseney Istvánnak mint

említém Erdélyben *Kutyfalván* is volt részbirtoka, minthogy Bercsényi István *Kutfalván* birt és lakott: a további tévedések elkerülése végett arra is reá kell mutatnom, hogy Kutyfalva nem torzítás Kutfalva névből mint Thaly állítja,¹ hanem két külön helység, Kutyfalva van Alsó-Fehérmegyében a marosujvári járásban, Kutfalva pedig ugyancsak Alsó-Fehérmegyében, de a kisenyedi járásban.²

Visszatérve Besseney Istvánra, mielőtt a nagy Báthory István megerősítette vala nagykágyai birtokában, e miatt szegénynek sok baja volt. El akarták tőle perelni Horvát Menyhért és Nagyörszi Klára gerlei Ábránfi István özvegye.

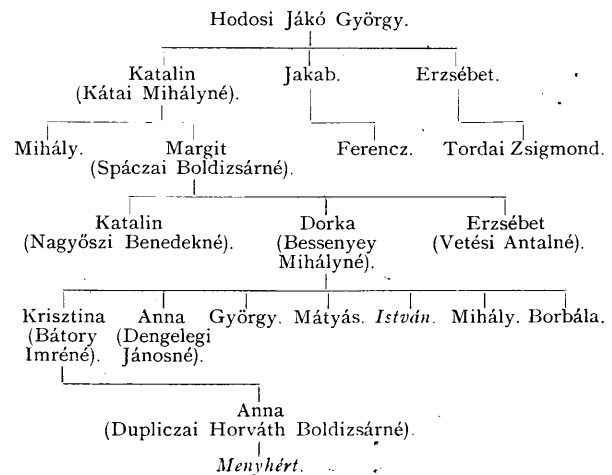
Az ezek részére 1580 évi május 1-én kivett tanúvallomásokból nem érdektelen megemlítenem, hogy ekkor a bizonyítandó kérdés a körül forgott, volt-e Verböczi Istvánnak és Tordai Györgynek Bihar vármegyében Nagykágyán valaha birtokuk csak egy óráig is.³

A kihallgatott 30 tanú átaljában azt vallotta, hogy Verböczi Istvánt magát és gyermekeit Imrét és Orsolyát, mind Tordai Györgyöt jól ismerték, de ezek Nagykágyán nem birtak soha. Spáczay Menyhért tanú vallomásában közérdekű, hogy emlékezett arról, miszerint Cibak Imre, Péter pappal vette meg Gyulát; egy másik tanú pedig azt érintette meg, hogy Pázmán Péter (a bibornok nagyapja) Nagykágyán halt meg.⁴

¹ Thaly: Bercsényi család. I. 36. l.

² Lipszky. Repert.

³ A felperesek és Besseney István közti rokonsági fokot mutatja e tábla:

⁴ Családi iratok.

¹ Szamosközy és Szádeczky: Mihály vajda 61. l.

² Szamosközy. IV. 117. l.

³ Thaly: Bercsényi család. I. 36. l.

Bessenyei István neje Possa Erzsébet¹ volt; csak egy leány származott e házasságból: Krisztina, ki Balassy Ferencz tanácsúr fiához, ifj. Balassy Ferenczhez, Udvarhelyszék kapitányához ment férjhez. 1619-ben már nem élt. És minthogy fia legifjabb Balassy Ferencz is meghalt: Oláh-Csesztve és Kutyfalva apáról származott birtokai elidegenítése ellen az oldalági rokonok a gyulafehérvári káptalan előtt tiltakoztak.²

A harmadik testvér, ki a hadi pályát választá: III. Mihály volt. Ő az ecsedi Báthoryak szárnyai alatt nőtt fel. 1591-ben mint a Báthory-István cserepi várának prefectusát találjuk,³ de már kevéssel később úgy a következő évben (1592) Egerben van, hol egyik tanú Nyáry Mihály, a Nyáry Pál fia végrendekezésénél.⁴ 1596-ban újból Cserép vára védelmét bizta reá Báthory, de azt Eger elestével, kénytelen volt Mihály úr odahagyni.⁵

Báthory István különösen kedvelte; tanúsítja nemcsak az a levele, melyet 1591-ben hozzá írt Egerbe, s melyben atyafiságos szeretettel vigasztalja azon, közelebről meg nem jelölt, bántalomért, mely az egri vár főkapitánya részéről Mihályunkat érte,⁶ hanem azok az adományok is, melyekkel kitüntette.

1598-ban inscribálta neki Szabolcsmegyében egész Vencsellőt, majd Timár helyéget 2 ezer frtban.⁷

Személyes vonzalmát az is tanúsítja, hogy megajándékozta egy szép mivű, tojás alakú, tömör ezüst serleggel, mely még III. Mihály unokái előtt is nagy becsben tartatott és el nem idegeníthetőnek jelentetett ki az osztály alkalmával.⁸

Báthory Gábor szintén elismerte érdemeit, melyeket mint az *ecsedí várbeli lovasság vezére* szerzett; 1608-ban Rakamaz helységet adta neki;

de ennek békés birtokába nem léphetett, mert Thurzó György azon a czímen, hogy az a tokaji vár tartozékát képezi, és mint ilyen onnan el nem szakítható, a beigtatásnál ellenmondott.¹

Különben III. Mihály szerző ember volt; Spáczay Ferencztől, ki Olgyay György vérdíja megfizetésében marasztaltatván, szorúlt helyzetben volt, 1589-ben a hevesmegyei Zsadány helység negyed részét megszerezte, s így az egész Zsadánynak birtokosává levén, ősi birtokát szépen kikerekítette, a mi által pótolta azt a nagy veszteséget, hogy a török beütése óta csanádmegyei birtokait épen nem, vagy nagyon jelentéktelen részben hasznosíthatta.²

III. Mihály neje Wesselényi Katalin volt, a Wesselényi Farkas és Segnei Dorka leánya, ki a Wesselényi családnak nevetadó nógrádmegyei *Veselény* pusztát apai ágról, anyairól pedig örökölte a sárosszegyei budaméri curiát és hozzá tartozó telkeket.³

III. Mihály már 1610-ben nem élt.

Fitestvére volt még Mátyás, kiről csak annyit tudunk, hogy leánya Dorottya Ibrányi Pálnál volt férjnél, és vejével kölcsönös túlélés esetére 1587-ben végrendekezett.⁴

Vejét ő élte túl, s az említett végrendelet következtében Ibrányi Ferencz és közötté támadt egyenetlenségeket Szabolcsmegye alispánja Vay Péter és Dengeleghy Miklós 1594-ben akként intézték el, hogy Bessenyei Mátyás a neki hagyottakból átad Ibrányi Ferencznek tiz tehenet, 2 kanczalovat, az eszlári és löki, a jánosi és ibrányi vetést, egy viselet szablyát, egy kocsit, egy pánzcélt, a szakállusokat, egy hosszú puskát; ellenben minden ezeken kívül találtató

¹ Orsz. Itár N. R. A. fasc. 916.

² Zsadányt a Bessenyei család a XVII. század végéig bírta. 1698-ban adta el Bessenyei Zsigmond, Rákóczy későbbi ezredese, Cselőháza egész pusztával együtt *Almási* Jánosnak és neje Deák Juditnak, valamint *Mihályi* Pál deáknak «Császár és koronás királyunk ő Felsége magyar rendén levő vitézek egyik Colonellusának» és neje Almási Ágnesnek «3000 magyar forintokért». Eme vétel folytán képezte aztán a vett birtok az Almási családnak zsadányi előnevét. (*Orsz. Itár.* 4—348.)

³ Nagy Iván. XII. k. 158. l. Volt még Katalinnak egy húga is: *Sára*, kivel a Wesselényi családfe bővül, mert Deák Farkas nem ismerte. Lásd W. család őseiről cz. értekezését. (Csal. iratok nálam.)

⁴ Csal. iratok és egri kápt. Itár.

¹ Torma József geneal. szerint neje volt Sarmasági Mária. Lehetséges, hogy ez második neje volt.

² Gyulafehérvári kápt. Prot. Joann. Debreczeni fol. 293, 295. l.

³ Csal. iratok.

⁴ Századok. 1870. 486. l.

⁵ Istvánfi.

⁶ Csal. iratok.

⁷ Ugyanott és orsz. Itár.

⁸ V. Mihály és Giczey Gáborné osztály-levele 1652-ről. Eredeti.

marhák, disznók, vetések, asztagok, tehének, juhok, ökrök, ménes, ezüst, arany, készpénz, fehér ruhák, öltözetek, *rab, daru, pávák*, bor, tál, tányér, vas és rézeszközök, Bessenyei Mátyáséi legyenek.⁷

Visszatérve III. Mihály ágára, egy leánya: Anna, és két fia: Boldizsár és János maradt.

Az özvegy Wesselényi Katával még kétszer találkozunk, 1610. április 30. a leleszi káptalan előtt, hol magával vivén fiát, Boldizsárt, bizonyíttatni kérte, hogy az 11 éves legyen; és ugyanazon év folyamán, midőn zempléni zombori szőlőjét eladta. 1614-ben már nem élhetett, mert ekkor fiának, II. Boldizsárnak, gondnoka id. Dengeleghi Miklós volt.²

A két fiú Kolozsvárott tanult, innen írnak néniökhöz Annához, Weér Györgynéhez, 1613 sept. 7-én, hogy «a kapitányság jövedelméből 2 övet küldjön nekik, valamint némely keskenők is igen kívántatnának.»³

Ez adatot azért említem fel, mert ennek az Annának volt a leánya Weér Judit, ki a nagy Teleki Mihály felesége lett.⁴

II. Boldizsárról, habár fiához V. Mihályhoz írt leveleiből értesülünk arról, hogy az «1651. telet Bécsben töltötte sok haszontalan heverésben, mulatásban»,⁵ s emez adatról az látszik is, hogy valószínűleg közügyekben kellett ez alkalommal fáradoznia, bővebb megvilágosítás nélkül szerepléséről nem szólhatunk, csakis birtokviszonyaira nézve említjük fel, hogy gyámja Dengeleghi Miklós 1615-ben a Rakamaz iránt gr. Thurzó Györggyel — ki mint láttuk, III. Mihály beigtatásának ellent mondott, — peregyességet kötött a leleszi káptalan előtt, mely szerint Thurzó 1500 frtot lefizetvén, ő a további perlekedéstől elállott.⁶

Vencsellő inscriptionalis summáját pedig Lorántffy Zsuzsánna fejedelemasszony a Boldizsárunk által 1649. ápril 7-én kiállított nyugta szerint kifizetvén, eme jószágot vissza kellett bocsátania.⁷

¹ Nemz. Múz. Ibrányi ltár. Ibrányi Ferencz a János fia volt, Miklós unokája.

² Orsz. ltár. N. R. A. 1706. Nro 8.

³ Eredeti nálam.

⁴ Vesd össze: Tört. Tár. 1885. 401 s köv. l.

⁵ Eredeti nálam.

⁶ Orsz. ltár.

⁷ U. o.

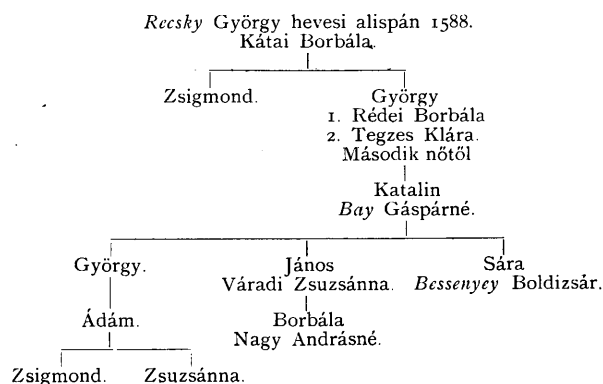
Elesett tehát II. Boldizsár az atyjának adományozott szép terjedelmű javaktól, de ezt helyreépítelte némileg az által, hogy két ízben is tehetős családból házasodván, első nejével Bay Sárával, kinek apja Bay Gáspár, anyja pedig a Recsky György hevesi alispán unokája Katalin volt,¹ valamint második feleségével Bárczay Borbálával szép javakat kapott, úgy hogy midőn Boldizsár 1652. év vége felé meghalt, nem számítva a török miatt még mindig számba nem vehető csanádi javait, következő helyeken birtok: Recsk, Dobfenék, Derecske, Péterfalú, Belesér, Kökényes, Sáros, Domaháza, Budamér, Besenyő, Tepély, Süly, Terpes, Kér (Abauj), Nagykágya, Zombor, Szegi, Kisfalud (Zemplén), Paszab, Kenézli és Berczel (Szabolcs).

II. Boldizsár vallásos buzgóságát bizonyítja, hogy ő építtette újra a romlatag berczeli templomot s öntetett bele harangot, melynek emlékére a templom falába illesztett, címerével ellátott felirat ma is fentartja.²

Gyermeke három maradt, Klára, kit szentléleki Giczey Gábor vett nőül, a híres gömöri alispán Giczey Farkas unokája, és Zsófia, ki úgylátszik gyermekkorában meghalt, végre egyetlen fia: V. Mihály.

Klárának férje Giczey Gábor, épen úgy mint nagyatyja Farkas, Gömörmegye alispánja volt

¹ A Recsky-Bay-féle összeköttetést mutatja e tábla:

A Bay család ez ága *Kenézli* elnevet viselt és Szabolcsmegyében volt birtokos. Bay János — Bessenyei Boldizsár sógora — 1651. évi pecsétnyomatán levő címer azonos a Siebmacher-Cseörgheő-féle címergyűjteményben Bay II. alatt közlöttel: hármass halomból kiemelkedő páncezós férfi, nyakán keresztül szúrott zászlóval.

² Ballagi, Testőrség Tört. 421. l.

1680—1683-ban, és 1687 folyamán szintén fog-ságba hurczoltatott Eperjesre, onnan azonban csakhamar kiszabadult.¹

Klárát Lorántffy Zsuzsánna fejedelemszony kegyeivel tüntette ki, mint férjéről, Giczey Gáborról való atyjafiát.² Már 1655-ben neki és férjének adományozta a gávai és encsenci azokat a részbirtokokat, melyeket előzőleg királydaróczi Debreczeni Györgytől 1000 frtban magokhoz váltottak.³

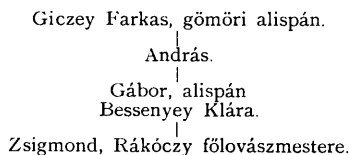
Fia Zsigmond nevéssé tette magát, mint II. Rákóczy Ferencz főlovászmestere.

V. Mihály valószínűleg a szabolcsmegyei Berczelhez, szülőföldjéhez, igen közel levő Sárospatakon nyerte kiképeztetését; hogy alaposan képzett és megyéjében köztiszteletben állott férfit volt, tanúsítja az, hogy már 1658-ban mint szabolcsi alispánt találjuk, mely előkelő állást több éven keresztül viselte, minthogy a családi iratok szerint alispánul jön elő 1660, 1662, 1663, sőt 1666. évben is.

Szabolcsmegyében tehát, állásánál fogva is, egyik központját képezte V. Mihály az ottani tekintélyes nemességnek.

A Wesselényi-Frangepan-Zrinyi-féle összeesküvés pernek számai, mint általában ismeretes, elnyúltak Szabolcsmegyébe s azok közül, kik e porbe bevonattak, Szabolcsmegyéből feles számmal vannak, többek közt nem egy olyan, a ki birtokos társa, rokona volt V. Mihálynak. Rákóczy Ferencz — írja nagy művében tudós Paulerünk⁴ — abban az irányban is kihallgattatott, hogy milyen ügyben járt Erdélyben Bessenyey

¹ Nagy Iván. IV. 405. Minthogy ez alapvető munkában a Giczey család leszármazása nem tüntettetik ki, világosításul a családi iratok alapján készült táblát igatom ide:

² Ez atyafiságot tanúsítja serkei Lorántfi Mihály végrendeletének következő tétele: «az édes anyámról Horti Erzsébetrül a mely jószág maradt volt, annak felét *osztály szerént* a Giczey Farkas fiai elvették és birják.» (Egykorú másolat nálam.)

³ Orsz. ltár. N. R. A. 762. Nro 8.

⁴ Pauler. Wesselényi összeesküvése. II. 257. l.

Mihály? Tehát a vád részéről sem tekintetett közönséges szereplőnek.

Mihályunkat 1671 ápril 6-ra, a husvét utáni első terminusra idézték meg Gyulafi László és több tiszántúli társaival. Közülök egy sem jelent meg s ennél fogva mint makacsokra kimondatott a fej- és jószágvesztés büntetése.¹

E helyütt kell felemlítenünk, hogy ugyan-ezen összeesküvésnél találkozunk egy másik Bessenyeyvel, t. i. Istvánnal, ki az egri vitéz Bessenyey Györgynek, a szolnoki vajdáné levelében is említett Mihók-(Mihály)-tól származott fia volt, kinek Volfgang Frigyes cs. tábornok Rózsahegyről 1672 október 6-án a megyékhez intézett rendeletében fejeért ezer tallért ígért jutalmul, azzal a kijelentéssel, hogy a ki elevenen fogja el, két annyi díjat kap.²

Ennek az Istvánnak első neje volt Kovács Borbála.³ 1645 után vette nőül Kosuth Annát, kitől származott István fia kiskorában elhalván, ágazatának magva szakadt.

Nyakas jellemét visszatükrözi, még 1668. évi márcz. 1-én tett végrendelete, melynek utolsó pontjában nejének Kosuth Annának meghagyja, hogy kis fiát isteni félelemben, de pápisták között soha se neveltesse.⁴

Vele az említett körrendelet után többé nem találkozunk.

V. Mihály, kiről előbb volt szó, a haza, valás elnyomott szabadságáért harczoló bujdosó magyarokhoz csatolta magát és Erdélybe ment.

Már 1672 szeptember 16-án Kővárton találjuk, a honnan tudósítja sógorát Gávai Miklóst: «két—három ezeren harmad nap alatt Szathmár alá szállunk»;⁵ a miből bizonyos, hogy Telekinnek Szathmár ellen intézett hadi műveletében részt vett.

A bujdosó nemesek között nem utolsó szerepet játszott. Ott látjuk nevét majd minden ünnepélyes okiraton az elsőik között, melyet a bujdosó rendek Apafi fejedelemnek adtak.⁶

¹ Pauler. Wesselényi összeesküvése. II. 312. l.

² Győri Tört. és rég. füz. III. 343. l.

³ Ő adta férjével együtt a berczeli ref. egyháznak azt az ezüst poharat, melyet Ballagi Aladár M. Testőrség Története cz. művében felemlít. 421. l.

⁴ Csal. iratok és orsz. ltár.

⁵ Orsz. ltár.

⁶ Deák F. Bujdosók levéltára.

1677 július 9-én Radnóton, és kevéssel utóbb július 19-én Tótiban kelt ily ünnepélyes nyilatkozat szerint őt és Szepesi Pált bízták meg az Erdélyen kívül volt bujdosó rendek, hogy assecurálják Apafit, «miszerint ő nagyságához és az nemes hazához való hűségüket megtartják, és a velük kiküldendő tanácsúr hívét Teleki Mihályt nagy becsülettel veszik és mindenekben ő neki engedelmessékednek».

A Teleki nejéhez, Weér Judithoz való atyafisága megmagyarázza, hogy Bessenyei Mihály Teleki pártjára állott, és a bujdosók között, még alispánsága alatt szerzett, s azóta fentartott népszerűségével igyekezett Teleki terveit előmozdítani.

Erre annál nagyobb oka volt, mert bujdosása alatt megkétszereződött emez atyafiság, mennyiben leányát Annát, Weér Judit testvére Weér György vette nőül, ki kolozsvári alkaptányságot viselt már 1665-ben, és első neje Pongrácz Mária vala.¹

Nem lehet feladatunk a bujdosók történetét e helyütt tovább követnünk, csak azt említjük meg, hogy Bessenyei Mihály két izben, először 1677, illetőleg 1678-ban Kubinyi megvakulása következtében, azután 1681-ben Ruszkai Andrással együtt volt a török portán a bujdosó rendek ügyének konstantinápolyi szószólója, kiket 1682. évi márczius 17-én kelt levelükben hívtak vissza, hogy Gálfy Ferencz és Székely László által helyettesíttessenek.²

Valószínű, hogy nem érkezett még vissza konstantinápolyi követségéből Bessenyei Mihály, midőn Tököly megkoronáztatása utáni napon Szepesi Pál és társai Tökölyhez csatlakoztak, de az bizonyos, hogy ő nem pártolt át Tökölyhez, hanem végig Teleki híve maradt.

Róla az említett összeköttetésénél fogva sem lehet mást feltételezni. De különben ezt irott adat is mutatja. Midőn Tököly a török fogságból megszabadult és pártját ismét újabb erőre emelni törekedett: Bessenyei Mihály Apafi fejedelem környezetében volt, sőt a fejedelmet Fogaras várába követte. Innen írja 1687 júl. 4-én fiához Zsigmondhoz:

¹ Torma József genealogiája. Vesd össze: Tört. Tár 1885. 401. és köv. II.

² Mon. Hung. Hist. II. osz. 18. köt. 96. l. és Török m. kori Tört. Eml. VI. 223. l.

Turul. 1889. I.

«az én keserves bujdosásomban az én istenem már alkalmasint megáldott vala az én kicsiny sorsomhoz képest megnyugvásomra alkalmas helyen levén, de ezelőtt mintegy másfél hónappal csak igen reménytelen jövénk ki Kolozsvárrúl, anyáddal, sok szép majorságom, mely nékem annyi Bogárteleken (t. i. otthon) nem volt, elveszett, s elprédálták, a városon is minden portékám ott maradt, magunk elsőben Szebenbe mentünk, ott egy hétig alig voltunk, a mlgs Fejedelemmel ide Fogarasba jöttünk, leányommal Vér Györgynével, fiammal János-sal . . . itt rettenetes költséggel élünk.»¹

Bujdosását még keserűbbé tette, hogy leánya Weér Györgyné csakhamar özvegyen maradt, és nemsokára el is halt. Legalább 1690-ben már mint özvegyet említi a szép fiatal asszonyt a jó öreg Cserei, — és ha neki hihetünk — özvegyiségét a szintén özvegyégre jutott Apafi fejedelem akarta megvigasztalni, de hogy nőül vehesse: annak Teleki Mihály gátot vetett.²

Árváit a szép özvegynek az öreg «méltóságos asszony» Weér Judit vette szárnyai alá és 1697-ben Losonczy Bánfi Pál, Hatházi Balku Pál, Kabos Mihály, Szentjóni György és Ujhelyi Ferencz előtt tétetett osztályt az általa híven megőrzött apai és anyai ingó javaik felett.³

Bessenyei Mihályt is mennyire istápolta Weér Judit: kitünik onnan, hogy a Weér család birtokaiban adott neki gazdálkodásra földet: Kodorban és egyebütt.

Teleki Mihály halála után is el-ellátogatott az öreg bujdosó a rendi gyűlésekre, de nagyobb politikai szereplést nem vitt.

Agg korában különös szenvedélye az Erdélyben akkortájt lábra kapott agaraszat vala; ha labanczot nem kergethetett: üzte paripáján a nyulat. Örömmel írja fiának 1694. szept. 30. «nekem egy jó barátom az szamosujvári commendáns igen fű három agarat ígért, hanem ha isten kiviszen, Ibrányi uramnak teljesítem régi kívánságát kettejével; már magamnak is szép agárkölykeim nevednek Kodorban s Polyánban, csak esztendő múlva is agaras ember leszek, osztozzatok azzal is».⁴

¹ Orsz. ltár. Eredeti.

² Cserei Hist. 195. l.

³ Tört. Tár. 1885. 401. s köv. II.

⁴ Csal. iratok közt nálam. Eredeti.

Mikor és hol végezte be hányatott életét Besseney Mihály, visszajuthatott-e szülőföldjére, hova vágyakozott, vagy bujdosása helyén, Erdély hantjai takarják, nem tudhatjuk.

Neje Gávay Anna volt, a Gávay János és Sándor Anna leánya, kivel már 1657-ben összekelve találjuk. Anyjáról megjegyezzük, hogy apja Sándor Mihály, anyja Kende Margit volt, ki később (1606-ban) Károlyi Mihály neje lőn.¹

Fia, úgy leánya is kettő maradt, Zsigmond és János; Anna — kiről szólottunk, és Sára. Ez utóbbiról közelebbi adatok hiányzanak. János együtt bujdosott apjával, későbbi sorsát homály fedi.

I. Zsigmond a XVII. század közepe táján születhetett és gondos nevelésben részesült, Kolozsvárott is tanult. Atyját követve már ifjanta kuruczczá lett, de a Tököly pártjára állott és Tökölynek udvarmestere volt, ki reá még élete utolsó napjaiban is jól emlékezett és Nicomediából 1705-ben levelére válaszával tisztelte meg.²

De fegyverrel és csapat élén is szolgálta Tökölyt. 1683—1685 jobbadán Kisvárdában tartózkodott, innen hívta őt segítségül a kállai kapitány Nagy András, midőn 1684 ápril. 8. körül a szathmári és ecsedi labanczok tizenegy zászlóval reá támadának, és itt érte 1685 évi május 19 táján az a szerencsétlenség, hogy a labanczok elleni kiútés alkalmával Zsigmondunk kezében a puska elszakadozván, mint az egykorú jelentésben foglaltatik «az por és puska csője igen megvesztegette ő kegyelme kezét».³

1687-ben őt is elfogatta Caraffa és Eperjesre hurczoltatta; de rabsága rövid idejű volt, mert már ugyanazon év július 4. kelt levelében atyja örvendez fia szerencsés megszabadulásán.⁴

Úgy látszik, hogy Tököly szerencsecsillagát nem követte tovább, csak annak a török által való elfogatásaig, azután félre huzódott szabolcs-megyei magányába, Berczelre.

Csakugyan atyja V. Mihály bujdosásából 1693—1695. években ide írja hozzá leveleit.

1703. év elején már ismét a közélet terén

¹ Csal. iratok közt nálam. Eredeti.

² Tököly Napló. Kiad. Thaly. 1868. 377—8. l.

³ Török m. kori Áll. oktár VI. 344. és 416. VII. 38—9. l.

⁴ Orsz. ltár.

találjuk; és pedig mint Szabolcsmegye egyik alispánját.¹ Első volt azok között, kik Rákóczyhoz csatlakoztak; előbb nem fegyveresen ugyan, hanem mint Tökölynél hajdan, udvarmesterei állásban,² s már 1704-ben, bizonyára tekintettel előbbi szolgálataira, érdemeiért a tokaji hegyek között nagy darab szöllőt kapott adományba Rákóczytól.³ 1705 elején újra visszament vármegyéje élére, de csak azért, hogy a nagyváradi vár körülzárolására sereget szervezzen, s rövid idő múltán mint lovas ezres kapitány vezetési is eme hadműveletet.⁴

1706-ban az Almás völgyét védelmezte Erdélyben, de leszáguldozott lovasaival Abrudbányára és Zalatnára is,⁵ 1708-ban a rácok elleni operációban vett részt; 1709-ben Kerepes és Hatvan közt táboroz, majd bevonul Hatvanra, 1710 végén Szabolcsban Ecseden van, honnan sóhajtván írja szeretett generálisának Károlynak december 21-ről: «csak szintén utójjára ne maradnék az igaz confederatusok között».⁶

Nem volt katonai tehetség, fegyvertényeket nem vitt véghez: de a mint csak tőle telt: hűséggel, önzetlenül, öreg és beteges volta daczára teljes odaadással szolgálta végig a szabadságharcz ügyét.

Tábori élete alatt szeretett jó asztalt tartani, főbb tiszteit mindig maga körül gyűjtven; de seregében példás fegyelmet gyakorolt, a miért Rákóczy is elismeréssel adózott neki;⁷ nagy szigorúságáért, a mint maga írja, elnevezték «ármás kapitánynak».⁸

Levelei jó ízű magyar irányáról tanúskodnak s duzzadnak a népies szólamoktól.

Az öreg kurucz a szathmári békét nem sokáig élte túl: 1714-ben már nem volt életben.

Nem csak maga, hanem fia László is lelkesedéssel követte Rákóczyt. A gyermekifju mint compániás kapitány vett részt a szerencsétlen trencsényi ütközetben. Aszalay Ferencz fejedelmi titkárnak Berthóti Ferencz kassai viczegene-

¹ Rákóczy-tár I. 68. l.

² U. o. 280. l.

³ Nálam. Eredeti.

⁴ Károlyi ltár.

⁵ U. o.

⁶ U. o.

⁷ Rákóczy-tár.

⁸ Levelei, gr. Károlyi ltár.

rálíshoz 1708. aug. 8-ról intézett levele¹ szerint ott is lelte a csatamezőn halálát.

I. Zsigmond neje Lövey Klára volt; Anna és Klára és Zsigmond gyermekei maradtak. Annát Balogh Miklós vette nőül. Klára Gyulai Jánosné lett.

II. Zsigmond élete pályája szűk körre szorított. 1732-ben Szabolcsmegye szolgabirája volt. 1741-ben az akkor Károlyi Sándor által felállított Haller gyalog regement kapitányává neveztetett ki,² majd mint táblabíró szolgálta megyéjét.

Nehéz gondokat örökölt atyjáról, ki a hosszú szabadságharc alatt gazdasági ügyeit teljesen elhanyagolta. Ősi birtokai nagy részben elzálogosítva, örökbevallásokkal terhelve, részint nagyapja V. Mihály hűtlensége bélyegén eladományozva voltak. Aztán a neoaquistica commissióval is meg kellett küzdenie.

Családjának utolsó férfi sarja volt.

De mintha a gondviselés azt akarta volna, hogy fordított címér ne álljon felette, midőn több mint 90 évi küzdelmes élet után 1786. január 31-én a berczeli templom alatti családi sírbolt befogadja: neje Ilosvay Mária³ nyolcz fiú- és két leánygyermeket ajándékozott neki.

A fiúk mind magas termetűek és rendkívüli testi erejűek voltak.

A szabolcsi Berczelen maig is *Vas-Bessenyeieknek* emlegetik őket és roppant erejükről egész kis mondakör keletkezett, mely az irodalomba is átment.⁴

A gyermekekkel bőven megáldott apának most már kétszeresen kellett anyagi gondokkal küzöködnie, s habár nejével Ilosvay Máriával Beregmegyében szép javakat kapott, kénytelen volt végleg eladni a családnak nevet adó Besenyőt és Tepélyt, melyet már 1698-ban apja I. Zsigmond Eger városában lakó öreg Szabó Andrásnak, feleségének Illyés Annának és fiainak bevallott volt, és a nevezettek utódaival névszerint Szabó Sándor, Szabó Zsigmond, Szabó Miklós, Mlinkó József és Tóth Pállal 1751. évi márczius 5-én megkötött az adás-vételi szerződés,

¹ Thaly K. t. barátom szives közleménye.

² Eredeti levele a gr. Károlyi ltárban.

³ Apja Ilosvay Bálint, anyja Ignéczy Krisztina. Lásd Nagy Iván. V. 131. l.

⁴ Vas. Ujság 1855. évf.

melynek erejénél fogva a Szabó familia még 8000 frtot lefizetvén, Besenyő helység és Tepély pusztá birtokába jutott.¹

A birtokviszonyok taglalását elhagyva, térjünk vissza II. Zsigmond gyermekeihez.

A leányok egyike Juliánna tudományos voltárról volt nevezetes kortársai előtt, miként ezt gr. Vay László «Német Hívség» cz. munkájában feljegyezte. Egyszerű, de szintén tudományosan művelt ref. paphoz, Rakovszky Sámuelhez ment férjhez; fia volt Rakovszky Dániel, Debreczen városnak e század elején hírneves főbírája, unokája pedig Rakovszky Sámuel az 1848/9-iki honvéd huszár-ezredes.²

A nyolcz fiú közül egy: László a Vetési ezred zászlótartójaként végig harcolta az olaszországi hadjáratot, bámulatot keltve óriás termetével;³ négy a magyar testőrség felállításakor egymást követve testőr lett: Mihály, Boldizsár, Sándor és György; Sándor a bajor örökösödési háborúban mint dragonyos kapitány vett részt és nyugalomba vonulva «Milton» magyarratételével próbálkozott meg; végre — kiről először kellett volna szólanunk — *György*, a költő-bölcsész, mint irodalmunk egyik úttörője tette halhatatlanná nevét.

Élettörténete adatait tehát mellőzve, csupán ezek némi pótlására szorítkozunk.

Műveiben emlékezett Olaszországban tett utazásáról; de emez utazás ideje nem tűnven ki, az okon, mert 1775-ben külön munkája Besenye Györgynek nem jelent meg, Toldy Ferencz azt véli, hogy az említett olaszországi utazás 1775. évben történt.⁴

A családi iratok erre nézve felvilágosítást nyújtanak. Bessenye György a pármái hercegasszony, Amália, Bécsből való hazautazásakor 1768 november havában, mint testőr, az említett hercegasszony kíséretébe rendeltetvén, ez alkalommal volt Olaszországban, honnan a következő tavaszon Velenczén át tért vissza.

¹ Orsz. ltár. Curiai oszt. 4—453. Ez adás-vétel magyarázza meg, miképen kerültek a fent említett, az «Eger» című lapban közölt, oklevelek, a *Szabó* család kezébe, illetőleg a jelenlegi besenyői közbirtokosság tulajdonába.

² Életére vonatkozó adatokat lásd Szinnyei: Komárom cz. művében.

³ Eredeti levelei nálam.

⁴ Toldy: Költészet kézi könyve 1855. I. 359. l.

Bécsből Pusztakovácsiba, Biharmegyébe való elköltözése idejét Besseney Györgynek életírói 1784-re teszik.¹ E tekintetben érdekes, és eddig nem ismert részletet tartalmaz Rakovszky Dániel, az említett debreczeni főbíró, feljegyzése: «Besseney György úr — írja Rakovszky — Bécsből Berczelre Szabolcs vármegyébe 1782 lejött lakni, és Berczelen még akkor életben levő nagy uramatyám és nagyasszony anyám házoknál (t. i. szüleinél) lakott; azt pedig, hogy ezen időtájban jött le Besseney György úr Bécsből Berczelre lakni, onnan tudom, hogy azon négy pej lovon és katonai társzekéren, mely holmiaért Besseney György úrnak és magáért Pestre a «*Medve*» című vendégfogadóhoz felment Gáváról, én egészen Isaszegig mentem Besseney Boldizsár urambátyámmal (György testvérbátyja) és a kocssal, kit Gönczi Istvánnak hívtak . . . . Besseney György úr Berczelre lejövén lakni, egynehány esztendőig lakott ott, és a mint magamat reflectálok, 1785. esztendőben jött lakni a biharmegyei jószágba Pusztakovácsiba.»²

Besseney György testvérel Sándorral, féltékeny szeretettel csüggött családja múltján, s midőn Bécsben *Kollártól* még oly kalandos adatokat nyert, hogy András király alatt Spanyolországból hazánkba jött Simon gróftól származott gróf Nagymartoniak voltak az ő elei, és Kollár azzal is kecsegtette, hogy nem csak a deductiót arragoniai Simonig kidolgozná, hanem azt is kimutatná, hogy az általok birt sok dominiumok miképen mentek a mások kezére:³ mindinkább elfogta a vágy, hogy ne csak családjának tapasztalt anyagi hátramenetelét gátolja, hanem felemelésén munkálkodjék.

Míg testvére Sándor kir. parancsolatokat eszközölt, hogy a káptalanokban őrzött vagyoni jogi okiratokat fáradhatlanul kutassa és gyűjtse egybe, addig György élemedett atyját bírta reá, hogy az örökbevallásokkal terhelt javak visszaszerzése iránt pereket kezdjen; különösen Besenyő eladását fájlalta⁴ és pedig azon az okon, mert

¹ Toldy: Költészet kézi könyve 1855, I. 606. l.

² Nálam eredeti.

³ Csal. iratok.

⁴ Besenyő tekintélyes birtok is volt, 1868. évi kimutatás szerint 4708 hold szántóföld, 1639 hold rét, 905 hold

ennek 1751-ben történt elidegenítésekor ő és Sándor, úgy Pál testvérei kiskorúak lévén, az eladás róluk nélkülök történt.

Majd a gyakorlati térre lépett, hogy tervei megvalósítására anyagi segélyeszközöket ő is szerezhessen. Bécsben 1781. évi október hó 1-én kelt szerződés szavai szerint «nemes és nzes, Tokajban ülő Kefala János urammal asszú szőlő borokkal kereskedésbe állott.»¹

1781 november 14-én vette át az első szálítmányt: hét átalag fő tokaji asszú szőlő bort és hat gönczi hordó másást, mint nyugtatójában maga elismeri.

Ám Györgyünk e vállalata nem sikerült, mert a borok árát 2758 Rfrtot sem tudta kifizetni, arról már 1783 aug. 10-én Berczelen állított ki albát.

1782 márczius 21-én tudósítja atyját, hogy Sándorral együtt gazdaságot akarnak kezdeni, mely tervbe elaggott atyja, ki a család osztatlan javain eddig tervszerűtlenül gazdálkodott, és pazarló László fiának befolyása alatt állott, ennek nem sokkal előbb történt elhalálozásával beleegyezett, és a birtokok feletti rendelkezést György fiának engedte át.²

Berczeli, majd pusztakovácsii remetesége alatt sem adta fel kedvencz eszméjét Besseney György,

legelő és 19 hold nádas volt benne. Heves és K.-Szolnok. Leírása. Eger, 1868. 97. l.

¹ Csal. iratok.

² E javak felett az osztály csakhamar megtörtént, a Boldizsár és György osztályrészéről hiteles kimutatás maradt fent 1784 év június 19-ről, melyet Szabolcsmegye jegyzője Strankay János állított ki, e szerint 1. Fekete-Tóth, Kávásd, Gyarak, Dalom és Györös jövedelme. Erdőbér 600 frt. Hamuhuta 400 frt. Dézmabuza, kukoricza 100 frt. Taxa 50 frt. Korcsma 50 frt. Egyházások taxái 20 frt. Majorság 100 frt. 2. Kovácsai pusztának jövedelme, melynek substratuma áll 300 köből alá való gyep földből és 200 szekér szénát termő kaszálóból. Vetésből jövő termés 800 köből 1000 frt. Kétszáz szekér széna 400 frt. Hatvan fejős juhnak a haszna 20 frt. 3. Berczeli jószág jövedelme. Esztendeig való majorság ideértvén a jobbágyok taxáit és dézmáit: 300 frt. A malom hoz be 300 köblöt: 300 frt. Korcsma-arenda 160 frt. 4. Ilosvai jószág jövedelme 33 jobbágy és egy curia appertinentiájával 200 frt. 5. Ingó jószág: marha 40 db, sertés 300 db, juh 80 db, ló 10 db. 6. Jobbágy és taxás Szabolcs, Bihar és Bereg vármegyékben vagynak in summa 134. E kimutatás azt is kitünteti, hogy Besseney Györgynek ez időben évi 586 frt nyugdíja volt.

melyet családja felemelése iránt testvérével Sándorral együtt táplált.

Sághy Mihály — előbb hevesi alispán, később ítélőmester, majd báró — 1791 április 26-án Bessenyei Sándor felszólítása folytán, hajlandónak nyilatkozik, hogy a Bessenyei familia felemelése tekintetében minden törvényes módokkal közreműködik, s azt a tervet adta: hogy a megindítandó és a folyamatban levő birtokperekre való költségeket egészen ő és fia, Ignác, fogja adni, a kikeresendő jószágokon fekvő investitiókat is mind ők fizetik, a perekre való felvigyázás az ő gondja leendő, azonban Szőke pusztá (Sevhalom) adassék neki által.¹

Bessenyei György azonban emez ajánlatot nem fogadván el: a befolyásos, de kapzsi pártfogó közreműködése nem is érvényesült.

Az 1811. év tavasza a költő-bölcsészt ősei-

¹ A Hevesmegyében fekvő ezt a pusztát, mely mint láttuk még az alnádor Bessenyei Mihály idejétől fogva volt a családé, már Bessenyei Györgynek emez ajánlatot előzőleg sikerült fele részben visszaperelni, fele azonban az egri káptalan birtokában maradt.

hez szólította el; családbelieit javát czélozó végrendelete¹ tanúsítja, hogyha nem sikerült is neki, a mi felől ábrándozott: visszaszerezni az elődjei által elidegenített birtokokat, de szigorú gazdálkodási elvei mégis lehetővé tették nemcsak azt, hogy az atyjától átvett javakat fönntartotta, hanem azokat, különösen a sévhalmi (Szőke) pusztá iránt indított birtokper megnyerése által, tekintélyesen gyarapította.

Ismeretes, hogy Bessenyei György utódokat nem hagyott; testvérei közül csakis László, Zsigmond és István vezette tovább ágazatát, kiknek tagjai közül maig is többen vannak életben, mint ezt a családfa előtűnteti; ezek egyikének, Bessenyei László gávai birtokos úrnak, nem mulaszthatom el nyilvánosan köszönetem kifejezni az általa kegyelettel megőrzött családi iratok részemre való szíves átengedéseért, mely által vált csak lehetségessé vázlatos ismertetésem összeállítására.

SZÉLL FARKAS.

¹ Lásd: «Bessenyei György végrendelete» cz. czikket. Reform 1872. évf. 341. sz.

A KASSAI DOM SZENTSÉGHÁZÁN LÉVŐ CZÍMEREK.

(Egy tábla melléklettel.)

A heraldikának kétségtelenül becses forrásai: a levéltárak pergamenjeiről függő pecsétek. Ezek mentették meg az utókor részére sok, már századokkal ezelőtt kihalt családunk címereit, ismertették meg most élő régi családokét ősi eredetiségében és szépségében.

Azonban a mily hitelesek és fontosak e függő pecsétek címerei, épen oly hiányosak is. Megősmarkedünk általuk a címerek heraldikusán szép alakjaival, de színei előttünk ismeretlenek maradnak. Azon csekély színjelzés, mely itt-ott középkori pecséteinken a damaszkolás által mutatkozik, mely a szín ellenében a fémet jelezte — minthogy e korban színt csak a legritkább esetben damaszkoltak — semmi előnyt nem nyújt, valamely címer színeinek meghatározására. A külföld e tekintetben sokkal szerencsésebb, ő nekik vannak régi festett címercodexaik már a XIII. század végétől kezdve, holott nálunk

a legrégebb festett címerkönyv a XVI. s legtöbbje már a XVIII. századból származik. — Mi egyegy portól lepett színes epitaphiumot valamely templom falán, az üvegfestményeket székesegyházaink ablakain, kihalt családok címereivel történt címerbővítéseket fontos kútforrásokul tekintünk s használunk fel hazai heraldikánkra nézve. Ily körülmények között örömmel kell üdvözlönnünk a kassai szentségház címereit, ezen XV. századbéli ércbe vésett címer-codexet, mely a heraldikának, ha nem is már fénykorából, de mindenesetre jó korszakából, öt országos s hatóságai címer mellett 12 főrangú családunk címerével s annak színeivel ismertet meg bennünket.

A szentségház keletre nyíló ajtaján öt címer van, három egy sorban felül, kettő alúl, a többi oldalon: 4—4, kettő felül, kettő alúl, összesen 17.

Az ajtón, a főhelyen balról (heraldice jobbról) első pajzs:

1. *Az ország címere*, fehér s veressel hétszer osztott. Az osztás számait tekintve megfelel ma elfogadott ország-czímerünknek, melyben — bár általánosan nyolczpólyásnak mondatik, — tulajdonképen egy pólya sincs, mert csak páros osztási vonalak képeznek pólyákat, páratlanok csak osztásokat.

2. A mellette következő ezüst címerpajzsban kettős farkú koronás természetes színű oroszlán ágaskodik. E címert mint a sorrendben másodikat kétségtelenül *Csehország címerének* kell tartanunk, daczára hibás színezésének. — Ez annyival szembe ötlőbb, mert a szentségház ajtaján utolsó helyen álló összetett országos címerben, Csehországé egészen helyes színezéssel látható.

3. *Kassa városának címere*: kék pajzsfőben három arany liliom, alúl fehér s veressel hétszer osztott.

Kassa sz. kir. város címere színeire is teljesen egyezik azzal, melyet Nagy Lajos 1369-ben s Zsigmond király 1423-ban adományozott a városnak.¹ Az V. Lászlótól adományozott (1453) csak az osztások színeinek sorrendjében tér el, a mennyiben ez veres s fehérrel hétszer osztott.

4. *Szlavonia címere* kék pajzsban, balharánt szökő nyest.

5. *Az ország címere* Mátyás korában: négyelt pajzs, közép pajzszal, melynek kék mezéjében arany faágon fekete holló, csőrében gyűrűt tart. 1. Fehér s veressel hétszer osztott; 2. veresben zöld hármashalmon álló ezüst patriarchakereszt; 3. kékben három (2—1) koronás arany oroszlánfő; 4. veresben koronás, kettős farkú ezüst oroszlán.

Ezek után következnek a főúri magán címerek, még pedig a déli oldalon felül:

6. *Perényi címer*, kék pajzsban lilimos koronán, terpesztett lábbal álló, balra néző, kiterjesztett szárnyú, hosszú farkú, feketén fegyverzett fekete madár alak, hosszú szakállú emberfejjel. E címer egyikét képezi azon torzított variánsoknak,² melyek az ősi címer alak meg

¹ Archivum Civ. Cassov. Secretum. C. Insignia Nr. 2. Fel. Magy. Múzeum évk. IV. 40.

² Perényi Péter abauji főispán köriratos pecsétjén,

nem értése következtében álltak elő, s főfontossága abban rejlik, hogy a színezett Perényi címerek számát egygyel szaporítja, s az azoknál elfogadott színezést igazolja.

7. A déli oldalon a felső sorban második címer: kék pajzsban¹ arany leveles koronából emelkedő sastollas barna kalpagú, hosszú hajú és szakállú, fedetlen nyakú, veres ruhás férfi alak. — E címer főalakja, a koronából növekvő férfialak: hasonlít a *Palóczy* család címerének főalakjához, Palóczy Imre Mátyás király kedvencz főpohárnok-mesterének címere is helyén volna e főúri címerek sorozatában. De a Palóczy címer fő-typusai mégis hiányzanak e szentségház címeréről. Az alak itt oldalt, amott szemben áll; itt fiatal, erőteljes, amott hosszú szakállú agg; itt fejét tollas kalpag fedí, ott ó német módra nyírott hosszú haja fedetlen; ott jobbával szakállát markolja, baljában kapcsos könyvet tart, itt inkább előtűnő (hervorbrechend) az alak helyzete s kezei nem látszanak. Ily erős eltérések mellett nehéz e címert a Palóczyakénak határozni, csupán reá mutattunk, megfajtását a jövő kutatásoknak tartva fenn.

8. *A Szentgyörgyi s Bazini grófok címere*: kék pajzsban hatágú arany csillag. — Ez tehát a Szentgyörgyi grófok címerének színezésére nézve, a harmadik változat. Egyik Nagy Iván után: négyelt pajzs, 1—4. aranyban hatágú veres csillag, másik Wisgrill után: kék pajzsban arannyal s veressel jobb haránt osztott hatágú csillag. — E színes osztás a csillagon okvetetlen megvolt, mert ez Szentgyörgyi Tamás 1394. évi pecsétének vésetén,² de sőt Szentgyörgyi és Bazini György gróf szentgyörgyi sírkövének címerében is világosan kivehető.

9. A déli oldalon alúl az utolsó címer a *Butkay* családé: kék pajzsban czölöpösen álló arany állkapocs, balra álló s felfelé hajló három foggal, — a pajzs felső sarkaiban jobbról ezüst

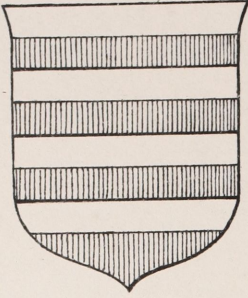
a gyöngyösi címeres albumban (L. Turui VI. 177.), s a most használt bárói címer 1—4. mezéjében.

¹ Ezen címerpajzs színe a szentségházon tulajdonképen zöld, de e színelterés valószínűleg egy múltszázadbeli újítás alkalmával történt átfestés eredménye, mely alól az eredeti kék szín, több helyen előtűnik.

² E pecsét vésetét figyelemmel vizsgálva, úgy látszik, mintha e címerpajzs jobb haránt osztott volna s a hatágú csillag egyik szárvával az osztási vonalat követve az osztások szerint változtatja színeit.

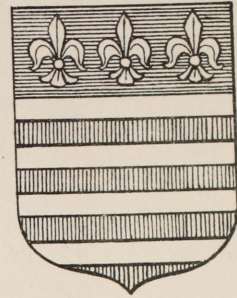
1

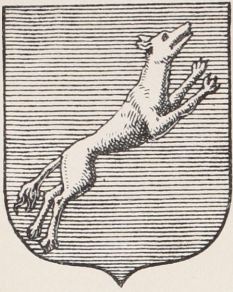
2

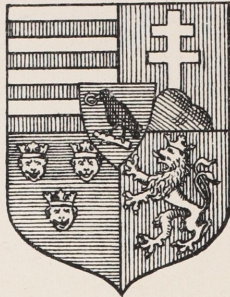
3

4

5

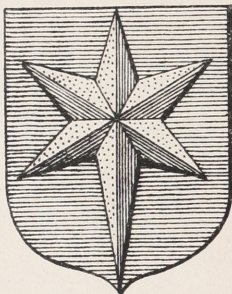
6

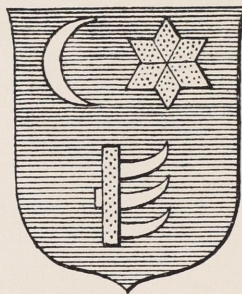
7

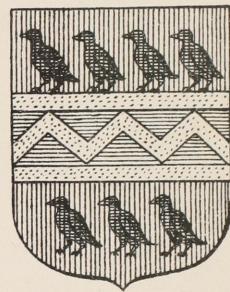
8

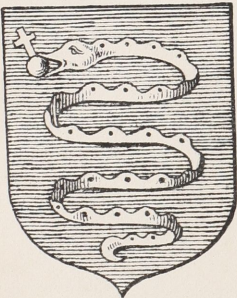
9

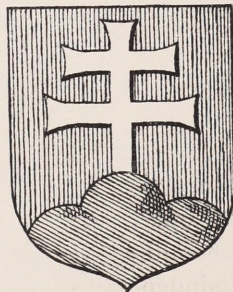
10

11

12

13

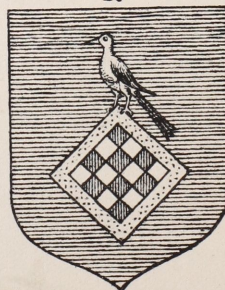
14

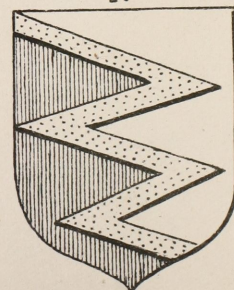
15

16

17

befelé fordult holdsarlótól, balról hatágú arany csillagtól kísérve. E címeralak, mint tudjuk, a Guthkeled-nemzetség három oldalakéből fokozatosan torzult; annyiban feltűnő, hogy e címér ez alakban itt előfordul, mert kútfőink 1496-ról emlegetik a Butkayak, Keszegek, Sándorok, Ráskayak és Málczayak címerbővítését, midőn Ulászló azt kék mezőben egy arany csillaggal bővíté.¹ — Ezen látszólagos ellenmondás úgy egyeztethető össze, hogy ha ezen idézett oklevél valóban létezett, vagy létezik is, az nem címerbővítő, hanem címermegegerősítő oklevél lehet vagy lehetett, mert mint látjuk a Butkayak már Mátyás korában is ugyanazon címert használták.

A nyugati oldalon felül első

10. A *Drugeth* címér. Egy arany szegélyzetű — három arany ékpólyával (Sparren) rakott — kék pólya által osztott, veres pajzs, melyben felül négy, alul három fekete rigó látható.

Ez a homonnai Drugeth család címere, mely úgy a pajzs alakot, mint a sisakdísz s annak színeit tekintve, temérdek változatban maradt reánk. — Minthogy térszűke nem engedi, hogy a külföldi címér- emlékekre is kiterjeszkedjem (l. Hampel. «Századok» 1881. 133., 207.), itt csak a magyarországiakra szoritkozom. — Ezek egynémely variánsai következők:

a) Legrégibb ezek között a Drugeth Fülöp nádor lovaspecsétje 1324-ből,² hol a ló nyakára és oldalára illesztett két címerpajzsban, két-féleképen látjuk a Drugeth címert ábrázolva: a ló nyakán lévő háromszög pajzs, pólyával osztott, felül (rongált lévén a pecsét) csak az első, alól három csonka rigó, — a ló oldalára illesztett pajzsban a pólya felett három, alól egy rigó látható.

b) Drugeth János nádor és kunok birájának pecsété 1332-ből,³ hol a pólya már három tojásdad csattal rakott, s alul a 3 rigó két sorban áll (2—1).

c) Az előbbihez teljesen hasonló Drugeth

Vilmos nádor s kunok birájának pecsétje 1337-ből.⁴

d) Drugeth I. Miklós országbíró pecsétjén 1354-ből,⁵ a címeralak az előbbiekkal egyező, de már itt sisakdísz is látunk, mely két szarv között, hat szegletű csat, mindenik szegletére egyenszarú kereszt illesztve.

e) Az ungvári vár-kastély egyik kapuzata felett levő kőcímeren alul a három rigó «alapon áll», mi a címerpajzs idétlen alakjából is következhetett, s a rigók csonkasága is megszünt (1600).

f) Drugeth János országbíró (1641—42) pecsétjén a pajzs pólyája öt, négyszögletű csattal rakott, alul a három rigó «alapon» áll. Sisakdísz: nyitott szárny, melynek mindenikére a pajzsalak van illesztve, de itt a pólyára rakott csatok száma 4—4.⁶

g) Drugeth János pecsétje 1600.⁴ Négyelt pajzs balharántpólyával, mely három tojásdad csattal rakott; 1—4 három rigó, 2—3 üres és damaszkolt.

A Drugeth címér színeire nézve útba igazítanak:

h) A sz. Mária Congregatio Albumában Ungváron⁵ a Drugeth-címér pajzsa veres, a pólya zöld, aranynyal szegélyzett, rajta a csatok aranyosak, alul a három rigó zöld alapon áll. A sisakdísz nyitott fekete sasszárnyára illesztett címeralak mezeje arany.

i) A Széchy Györgyné Homonnay Mária epitaphiumán († 1643.) a radványi kastélyban⁶ a pajzs színe arany, a pólyáé veres, a csatok aranyosak. A sisakdísz nyitott sasszárny, egyik fekete, másik veres, amaz 3 arany csattal rakott veres pólya, erre négy rigóval rakott arany pólya van illesztve; takarók: fekete-arany, veres-arany.

k) A gr. Zichy Edmund tulajdonában levő címeralbumban (1649)⁷ a Drugeth György címérpajzsa veres s ezüstben háromszor osztott, s így az eredeti pólya színe ezüst, róla a csatok hiányzanak.

¹ Siebmacher. 92. l. 73. tábla. Nagy Iván II. 266 Szirmay Not. Com. Zempl. hist. 73.

² Drugeth Fülöp nádor szepesi és abauji főispán Visolyban 1324. április 6-án kelt kiadványáról — A kövecsesi Dancs család levéltárában. — Archæologiai Értesítő XI. 185.

³ Máriássy levéltár Markusfalván. «Századok» 1875. 57.

⁴ Máriássy levéltár. «Századok» 1875. 58.

⁵ Arch. Ért. XIII. 185. Siebm. 146. 115. stb.

⁶ Eredetije gyűjteményemben.

⁷ Siebm. 146., 115. tb. Ungvári levéltár.

⁸ L. Turul. III. 42.

⁹ L. Turul. III. 84.

¹⁰ Turul VI. 23.

E különféle változatokat egybevetve, a Drugeth címert túlnyomólag egy-három csattal rakott pólyával osztott pajzs képezi, felül négy, alul három rigóval.

A szentségházon levő Drugeth címér a rigók száma és elhelyezésére nézve azzal teljesen egyezik, csupán a pólyánál tér el, még pedig nagyon lényegesen, bár ez eltérés mint nem okadatolható, minden valószínűség mellett, az eredeti címeralak fel nem ismeréséből származhatott.

Az általam eddig ismert s itt felsorolt színezett Drugeth címerek száma négy; ezek között a pajzs színe háromnál veres (ezek egyike a tulajdonos által alájegyzett), s egynél arany, a rigók mindenütt feketék, s már sehohsem csonkák, a pólya a szentségházén kék, az ungvárin zöld, a Zichy-félén ezüst, a radványin arany. Erre nézve látható a legnagyobb eltérés.

11. *Garay címér.* Kék pajzsban czölöpösen állított hétszer csavarodó csipkés-hátú kigyó, szájában arany ország-almát tart, reá illesztett keresztel. E címeren főképen az figyelemre méltó, hogy a kigyó fejről hiányzik a korona, mely a Garay nemzetség címerének egyik jellemző attributumát képezi.

12. A következő címér: veres pajzsban zöld hármás halmon álló ezüst patriarcha-kereszt. E címert a szentségházon való elhelyezése határozza meg. Ha az, az első 1—5. sz. alatt leírt címerek között foglalna helyet, vagy ha a mester a sorrendben hatodiknak helyezte volna el, oly szándékkal, hogy azzal a következő főuri címerek sorát nyissa meg, nem tarthattuk volna egyébnek mint az országcímér egyik alkotórészének, melyet mestere az 1-ső, 2-dik s 4-ik számoknak megfelelőleg külön pajzsba foglalt. De így a nyugati oldal alsó sorába — az ország címereitől távol s nem is előkelő helyre — helyezve: e sorrend mintegy rávezet bennünket, hogy e patriarcha kereszt címer az Ákos nemből származó *pelsőczi Bebek* családnak tartjuk. Ez egyik fontos momentuma e szentségház címereinek, mert általa ismét egy előkelő főuri család címereinek színével (bár csak a pajzsalakot illetőleg) ismerkedünk meg.

Ezen Bebek címérben — miként a krasznahorkai ágyúk egyikén is — a patriarcha-kereszt hármás halomra illesztve fordul elő.

13. A következő címér: kék pajzsban leveles arany koronából növekvő koronás, veres ruhás női alak, melynek karjait kiterjesztett ezüst szárnyak képezik. — Mielőtt e címér meghatározásáról szólanék, egy tévedésemet kell helyre igazítanom, melyet a «Turul» múlt (1888. IV.) füzetében a Bebek címér leírásánál követtem el, midőn a színek meghatározásánál ezen címert hoztam fel kútfőül.

E tévedésre több körülmény vezetett. Először a kassai dom, újítás alatt lévén, a bejuthatás meg van nehezítve, s a címerek elhelyezését a szentségházon valóságban nem láthattam, másodszer azon nézet vezérelt, hogy a felvidéken hatalmas, Gömör, Tornában roppant birtokokat bíró Bebek nemzetségnek, melynek tagjai mindig az ország zászlócai között foglaltak helyet — címere, e főuri címerek sorozatából nem hiányozhatott; harmadszer, miután a sorrendet nem ismertem, a 12. sz. alatt leírt címert, mely úgy alakjára, mint színezésére nézve teljesen egyezik az ország címerével, valósággal is annak tartottam, s végül tudtam, hogy e 13. sz. címér pajzsában egy eltorzított címeralakokkal van dolgunk, melynél a mester félreértésből szárnyas nőalakot alkotott. E női alak szárnyai csak oly könnyen alakulhattak a Bebek sisakdísz halaiból, mint a Forgách címér befelé fordított holdsarlóiból. — Miután azonban az ezt megelőző címérben felismertük a Bebekét, ezen szárnyas női alakban a *Forgách* család címér alakját kell keresnünk. A Forgách család már a II. Lajos által adományozott címér előtt is, azzal nagyrésztben egyező címert használt,¹ mint azt Forgách Péter 1413-ki s Forgách

¹ A Forgách címérre vonatkozólag Mocsáry Nógrádmegye IV. 36. megjegyzi (Bél, Mednyánszky s Hormayr után), hogy az eredetileg fél farkas volt. «Arma gessit in clypeo cerulei coloris, lupum album umbilicotenus erectum», mit ő a bécsi képes krónika nyomán inkább vadaskutyának tart, minthogy a család a Hunt-Páznán nemből származott. A család mostani címereinek eredetéről beszéli, hogy a koronás női alak Mária királynő, ki Forgách Balázsnak, II. Károly megölésénél szerzett érdemeiért megengedte, hogy képét címérében hordhassa s a két holdsarló a címérben, a királyné két hű emberét Garay Miklóst és Forgách Balázst jelképezi. E címérmondákat, bár legtöbb esetben minden alapot nélkülöznek, de azért nem tartom teljesen mellőzendőnek, mert sokszor (talán ez esetben is) útba igazítanak annak

János 1441-ki pecsétein láthatjuk¹ Péter pecsétjén hosszú hajú női törzs látható, koronához hasonló főveggel, tetején kettős toll forgóval, mely mellé baloldalt két kisebb toll is van szúrva, kísérve két oldalt két befelé fordult holdsarlótól; Jánosén (1441) női törzs, koronához hasonló főveggel fején, reá tűzött kereszttel, kétoldalt szintén két befelé fordult holdsarlótól kísérve. Ezen nagy holdsarlóktól kísért címéralaknál elég volt egy homályos pecsétlenyomat, hogy a festőt tévútra vezesse, s megalkossa az alak vállán a nyitott szárnyakat. — E pecséteken a korona, melyből a női alak kinő, nem látható, de, hogy az nem az 1525-ben adományozott, épen a szentségházon levő címer bizonyítja, mely azt korban körülbelül félszázaddal megelőzte.

Az újabb címer-variánsoknál a veres ruhás női alak meztelenül, csipőre illesztett karokkal ábrázoltatik, a koronára néhol kereszt van illesztve, másutt a jobbról kísérő ezüst félhold helyett hatágú arany csillag jelenik meg.

14. A *Szapolyai* címer. Kék pajzsban zöld hármassalalomból növekvő ezüst farkas, felül jobbról, befelé fordult ezüst holdsarlótól kísérve. — A Szapolyai címer reánk maradt nagyszámú változatait mellőzve, e helyen csupán Csergheő Géza t. barátom néhány sorát idézem: «Hogy a Szapolyai-féle két címer-állat (Wappenthier) közül melyik régibb, az egyszarvú-e vagy a farkas? Az még mostan biztosan meg nem állapítható, *csupán annyi kétségtelen, hogy a farkas — mint Szapolyai-címerrész, legyen bár korábbi vagy későbbi, fontosabb szerepet játszik amannál, minthogy ott, hol a Szapolyay-ak egyszerű címert használnak, csaknem kizárólag a farkast látjuk alkalmazva.*»² Csergheő e szavait címerünk is igazolja. A színek egyeznek az eddig ismert Szapolyay címer-színekkel.³ A balról kísérő arany csillag hiányzik.

okára nézve, hogy egyes — oklevelek nyomán biztosan — gyökeres nemzetségekből származó családok a nemzetség ismert címerétől teljesen eltérő használnak. — Hogy a családi tradíciók, címer-alkotásnál alapul szolgálhattak, mutatja a Fáyak, Irinyiek stb. címere, kiknek ősei bizonyosan nem viseltek ilyen szövevényes harci jeleneteket pajzsaikon.

¹ Mocsáry Nógrád ism. IV. 129. l.

² Csergheő «Kritikai észrevételek» stb. «Turul» V. 136.

³ Lásd a markusfalvi templomban lévő epitaphiumot.

15. Kék pajzsban arany oroszlán, felül jobbról befelé fordult ezüst holdsarlótól kísérve. E címert meghatározni ez idő szerint nem tudom, valamint a következőt sem, mely

16. Kék pajzsban, sarkával lefelé fordult (lebegő) arany keretű, fehérrel koczkázott, veres négyzetben álló fekete szárnyú és farkú madár (szarka). E címer az országos ötvösműkiállításán a nyitrai egyházmegye által kiállított XV. századbeli kelyhen is látható volt sisakdíszével együtt, melyen a pajzsalak ismétlődik. Hogy melyik családé volt? azt ezuttal meg nem határozhatom. Ez a jövő kutatások vívmányául marad fenn s felfedezése a magyar heraldikára nézve első rangú fontosságú lesz. Hogy e címer alatt egyik legelőkelőbb, ha talán nem is magyar eredetű, családunk címere lappang, az kétségtelen, mutatja az, hogy a nyitrai kelyhen a Frangepánok címérével jön elő s szentségházunkon egyikét képezi azon korban legkiválóbb 12 családunk címereinek. A nyitrai kehely s a kassai szentségház címere egymást egészítik ki, amott a sisak díszét, itt színeit ismerjük meg, s e két forrás után a címert teljesen összeállítva, csak tulajdonosát kell felfedeznünk, hogy hazai heraldikánk egy kiváló adattal gazdagabb legyen.*

17. Az utolsó címer a *guthi Ország* családé. Egy felső jobb sarokból induló, öt oldalú, széles, rövidített jobb oldali arany ékvágással ezüst s veresben osztott pajzs. E címer teljesen egye-

* Ez érdekes címerre nézve *Csontos János* t. tagtársunktól a következő felvilágosítást kaptuk: «Ezen címer, melyet az 1882-iki ötvösmű-kiállítás katalógusa (72. l.) tévesen mond Corvin Jánosénak, a *monoszlai Csupor* családé, a mint erről a Danica Hirska című horvát folyóirat 1863-iki évfolyama tanúskodik, hol a horvát-szlavon bánok XIII—XVI. századi pecséteinek rajzai közt mint Csupor Pál szlavon bán 1411. évi pecsétje jelen alakjában előfordul. De így találjuk a monoszlai Csuporok pecsétjein is az országos levéltárban, még pedig az említett Csupor Pálnak mint körösi ispánnak (1408—1412.) s utóbb szlavon bánnak (1412—1415.) oklevelein (MODL 35339, 34772, 35251, 32952, 35379, 35383 stb. sz. okl.) Azt hiszszük, hogy ezzel a címert kétségtelen bizonyossággal a monoszlai Csupor családnak ismertük föl.» — Megemlítjük még, hogy a XV. század második felében, a szentségház készítése idejében kiváló tagja volt a családnak Csupor Demeter knini (1442—1465), utóbb zágrábi (1465—1466) s végül győri püspök (1466—1480).

Szerk.

zik a Wagner¹ s utána Nagy Iván² által közölt guthi Országh Mihály nádor 1482. évi pecsétével s azon XVI. század elejéről származó kelyhen levő címerrel, mely br. Révay adománya útján jutott a Nemzeti Múzeumba.³ Genealogusaink az újabb időben a guthi Országh családot a Guthkeled nemből származtatják. Nem tudom, oklevéli kutatások, vagy címerhasonlóság alapján? Az előbbeni esetben természetesen az czáfolthatatlan ténynyé válik, míg az utóbbi esetben csak két címer futólagos megtekintésénél észlelhető hasonlatosság vezet félre. Igaz, heroldkép a Guthkeled s az Országh címer is, csak hogy a Guthkeled címer *veres pajzsában* a három ezüst (jobb vagy bal) *oldal-ék* képezi a heroldképet, míg az Országh címerében az *ékvágás* a heroldkép, mely a pajzsot két színben osztja, s míg a Guthkeled genus nagyszámú címer-változatainál mindenütt teljes éket használnak, addig az Országh család kevés számú

¹ Decades IV. fig. 8.

² Nagy Iván. VIII. 284.

³ Arch. Ért. XIV. 14.

címermaradványainál szintén következetesen nem teljes éket találunk. Az Országh család címer színeit sem ismertük eddig, ezzel is szentségházunk ismertet meg először.

Ezzel befejeztük szentségházunk címereinek sorozatát. Hogy mily fontos e címersorozat hazai heraldikánkra nézve, az eléggé kitűnt az elmondottakból. Megismerjük általa a Bebekek, Országhok címereinek eddig még ismeretlen színeit; ez egyik kútforrásunk a Perényi címer színeire s ez igazolja a Szapolyay címer színeinek helyességét, s bár a címeralakok technikája itt-ott nem eléggé heraldikus, némelyiknél, talán meg nem értés következtében, önkényes, de a színezés tekintetében — mely itt a legfontosabb — teljesen hitelesnek bizonyul. E hitelesség fő bizonyítványa az, hogy mindazon címereknél, melyeknek színeit már más források után ismertük (az egy Csehország címerét kivéve), sehol eltérés nem mutatkozik. E körülmény a kassai dom szentségházán levő címersorozatot első rangú hazai heraldikai kútfővé emeli.

CSOMA JÓZSEF.

A BERÉNYI CSALÁD CZÍMERES LEVELE 1431. ÉVBŐL.

(Színes címerképpel.)

Törzsökös régi nemesi családaink száma napról-napra csökken; az első honfoglalók unokái mindinkább kevesbednek, s az is nagy dolog, ha egy család az Árpád királyok idejéig tudja felvinni őseit.

Múlt év nyarán temették a karancsberényi gróf Berényi család utolsó férfisarját, s a magyar főúri családok aranykönyve ismét szegényebb lett egy névvel. Gróf Berényi Ferenczcel, ki 1888. május 29-én halt meg, egyik legrégebb családunk nemzedékrendje zárul be, melynek elődeit a XIII. század elején keresi a családi hagyomány, s melynek első oklevelekből ismert ősei mint nógrádi várjobbágyok még V. István és IV. László királyok alatt szerzik meg családjuk részére a nemesi jogokat és kiváltságokat.

Az utolsó Berényi gróf, mintha nemzetsége közeli végét sejtette volna, a családi levéltárat

a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában helyezte el örök letéteményként, hogy midőn az ősi nemzetség immár csak nevében él, a gazdag levéltár szolgáljon méltó emlékeül egykori virágzó múltjának.

A levéltár a mohácsi vész előtti korból aránylag kevés oklevelet tartalmaz, de e kevesek között bírja azt, a mi a családi reliquiák legbecsesebbjei közé tartozik mindenha: a család XV. századbéli címerlevelét. A tudományos szempontoktól eltekintve, melyek középkori ármálisaink minél teljesebb számban ismertetését a heraldika egyik fő feladatává teszik, folyóiratunk a magvaszakadt grófi család emléke iránt való tartozást is véli leróhatni, midőn ez érdekes oklevelet e helyütt bemutatja.

A Berényiek címeres levele Zsigmond királytól származik. Berényi Kakas László fia, János szerzi meg a család kétszázados nemességé-

A BERÉNYI CSALÁD CZÍMERE

1431. évből.

hez annak küljelét, s a király minden különös ajánlat nélkül, proprio motu adja meg azt a Rozgonyiak útján is jól ismert vitéznek, kinek kitüntetésében atyja László s testvérei, István ó-budai kanonok és Balázs is osztozkodnak.

Az oklevél Nürnbergben, 1431. évi szent Ger-gely napján: márczius 12-én kelt; szövege követ-kező:

Sigismundus de gracia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmacie, Croacie etc. rex. Omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presencium noticiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriose trium-phare. A claro lumine throni cesaree aut regie maie-statis, velud a sole radii, nobilitates alie legitimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia ab impe-ratoria seu regia maiestate sic dependunt, quod non sit dare alicuius generositatis insignie (*így*), quod a gremio non proveniat cesaree vel regie claritatis. Sane ad universorum tam presencium, quam futurorum noticiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster *Iohannes filius Ladizlai dicti Kakas de Beren, familiaris fidelium nostrorum dilectorum magnifi-corum Stephani et Georgii de Rozgon Posoniensis, Nitriensis et de Komarou comitatum comitum*, in nostre serenitatis accedens presenciam, propositis et declaratis suis fidelibus serviciis per ipsum maiestati nostre exhibitis et impensis, hec arma seu nobilitatis insignia, in presencium scilicet literarum capite depicta, a nostra maiestate sibi ipsi ac patri et fratribus suis infrascriptis ipsorumque heredibus ex nostra regia libera-litate dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos attentis et consideratis fidelitibus et fidelium serviciorum gratuitis meritis annotati Iohannis filii Ladizlai, quibus ipse maiestati nostre in nonnullis nostris agendis et expeditionibus iuxta sue possibili-tatis exigenciam studuit eoque fervencius et diligen-cius in antea studebit complacere, quo se et suos singularibus honorum graciis scenciet fore decoratos, prescripta arma seu nobilitatis insignia in principio seu capite presencium literarum nostrarum depicta et arte pictoria figurata ac distinccius expressata *pre-fato Iohanni et per eum annotato Ladizlao Kakas patri, ac honorabili viro Stephano canonico ecclesie Veterisbudensis et Blasio, filiis prefati Ladizlai Kakas de predicta Beren, fratribus scilicet eiusdem Iohannis carnalibus*, ipsorumque Iohannis, Ladizlai et Blasii heredibus et posteritatibus natis et nascituris universis animo deliberato et ex certa nostre maie-statis sciencia dedimus, donavimus et contulimus, imo ex habundanciori plenitudine specialis nostre gracie proprio motu concedimus et presentibus elargimur, ut ipsi eorundemque Iohannis, Ladizlai et Blasii he-redes ac posteritates universe predicta arma more aliorum armis huiusmodi utencium a modo in antea ubique in preliis, hastiludiis et aliis omnibus exerci-ciiis nobilibus et militaribus, necnon sigillis, annulis, cortinis, velis, papilionibus, domibus et generaliter quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo gestare, eisdemque uti, frui et gaudere valeant atque possint, quodque ipsi et eorum quilibet cunctaque ipsorum Iohannis,

Ladizlai et Blasii posteritas eisdem graciis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri proceres et clientes regni nostri armis huiusmodi utentes quomodolibet con-suetudine vel de iure freti sunt et gavisí, gaudeant et fruantur, ac de tanto singularis et specialis gracie antidoto exultent, tantoque ampliori studio ad hono-rem regalis dignitatis eorum in antea solidetur in-tencio, quanto se largiori favore regio preventos con-spiciunt et munere graciaram. In cuius rei memoriam perpetuam presentes literas nostras secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungarie utimur, impendenti communitas, prefatis Iohanni filio Ladizlai aliisque prescriptis duximus concedendas. Datum in civitate nostra imperiali Newrumberga vocata, in festo beati Gregorii pape, anno domini millesimo quadringen-tesimo tricesimo primo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. quadagesimo quarto, Romanorum vero vigesimo primo et Bohemie undecimo.

(Hártyán, vörös selyem zsinórról függő pecséttel.)

Az oklevél, mint látjuk, puszta címerado-mányozást tartalmaz, aminthogy a kétszáz év óta nemesi jogokat élvező családnak sem ne-mességadományozásra, sem annak megújítására nem volt szüksége; s miután a címert a szö-vegben nem írja le, mint az e korbéli címer-levelek legtöbbször, csonka ármálsnak tekintendő. Az adományozott címer rajzát rendes helyén, az oklevél élén találjuk, kétféle zölddel és világos-sárgával keretelt táblán, melynek rózsaszín alapját ezüst arabeszkék díszítik. A címer balra dőlt pajzs arany (illetőleg sárga) mezején ezüst koronából kiemelkedő balra fordult fekete mó-kust ábrázol, mely első lábaival mogyorót szo-rít szájához; a pajzs felső bal sarkában hat-ágú ezüst (vagy arany?) csillag látható. Az ezüst sisakon az oromdész a pajzsalakot is-métli valamivel nagyobb méretekben; a címer-takaró színei mindkét felől: fekete és arany (sárga).

A címerhez heraldikai szempontból kevés megjegyzésünk van. Szerkesztése elég ügyes; a címer-motívum egyszerű s mégsem közön-séges — az evet aránylag a ritkább heraldikai állatok közé tartozik — s a színek összeállítása helyes érzékre vall: fémre máz van alkalmazva, (hogy az aranyat itt egyszerűen a sárga szín pótolja, azon aligha fog valaki megütközni) — s minthogy a mező arany, a címer-motívumban előforduló fémtárgynál: a koronánál a festő igen ügyesen az ezüstöt alkalmazza. A címer-takaró a címer két főrészenek, a mezőnek és a címeralaknak színeit kölcsönzi, a mivel a címer szerkesztője a heraldika oly szabályának

tesz eleget, melyet egyébként nagyon ritkán szoktak tiszteletben tartani.

A címerrajz kivételére nézve, mely meglehetősen gyarló s a Zsigmondkori többi címerek jelesebbjeit el nem éri, megjegyezzük, hogy különösen a szintén Nürnbergben s alig pár hóval később kelt Tarkasis-féle címernél¹ a keret arabeszkjei nagyon emlékeztetnek a Berényi címer táblájának díszítésére, olyanformán, mintha ugyanazon mintáról egy ügyes és egy kevésbé gyakorlott festő vett volna másolatot. Ezt a jelenséget azért kívánjuk hangsúlyozni, mert épen az egykorú címerlevelek idő és hely szerinti összehasonlítása alapján remélhető régi magyar heraldikánk ama fontos kérdésének eldöntése, hogy a Zsigmond király utazásai alatt kiadott címereket a vándorló királyi udvar rendes címerfestői, vagy pedig külföldi erők termékének kell-e tekintenünk?

A Berényi család genealogiáját már századunk elején többen tették tanulmányaik tárgyává, így Lehóczky, a Stemmographia szerzője, és Mocsáry Antal «Nógrád vármegye ismerete» című helyrajzi művében. Az ő adataikat értékesíti Nagy Iván is a család leszármazási táblájának összeállításánál.² Ez a családfa azonban a mohácsi vész előtti nemzedékeket illetőleg úgy genealogiai, mint életrajzi adatai tekintetében igen kevés igényt tarthat a hitelességre, a mi annál különösebb, miután Mocsárynak saját nyilatkozata szerint volt módjában a családi levéltár adatait használhatni. A levéltár középkori anyagának futólagos ismerete is elégséges annak konstatálására, mily könnyű szerrel jártak el régi genealogusaink e családfa szerkesztésénél; s báró Radvánszky Béla, a kinek már 1875-ben alkalmá nyílt az akkor még Bodokon levő családi levéltárban behatóbb tanulmányokat tenni, nem késett az adatok alapján a Nagy Ivánnál közölt családfa nagyobb tévedéseit kigigázítani.³ Tőle tudtuk meg, hogy az 1231 körül élt, s Mocsáry által a család első ismert őseül a családfa élére állított *Berényi Mihály* és a nógrád vármegyei Berényiek között a kapcsolatot

¹ Turul. 1884. 156. l.

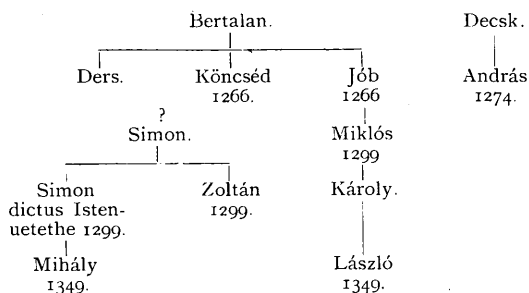
² II. k. 16. l.

³ Századok. 1875. 702. l.

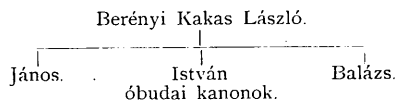
semmi okleveles adat nem bizonyítja, s hogy az első ős, kinek emlékét a családi oklevelek megőrizték, *Bertalan* (Bartholomeus de villa Beryn) nógrádi-várjobbágy, a ki a XIII. század első felében élt. E Bertalannak három fia van: *Ders*, *Köncséd* és *Jób*, mindhárman István ifjabb király állhatatos hívei. Ders a görög császár ellen viselt hadjáratban életét veszti; az életben maradt két testvért aztán bátyjuk és maguk hű szolgálataiért az ifjú király 1266-ban a várjobbágyi állapotból kiemelve, nemesi kiváltságokkal ruházta fel. Ugyane kitüntetés éri pár évvel később, 1274-ben, a család egy másik sarjadékát, *Berényi Decsk* fiát *Andrást*, ki Győr vára visszavételénél tette magát érdemessé IV. László király kegyére.

A régi családfa szerkesztői mindjárt e pontnál azt a hibát követik el, hogy ezt a Decsket azonosnak tartják a görög földön elesett Ders vitézzel — holott maga a későbbi bárói diploma is két különböző személyként említi őket — s Decsk fia Andrásról hozzák le a család maig virágzott ágát, kissé naiv időszámítással az ő fiává tevén az 1431-ben élő *Berényi Kakas Lászlót*, a címerszerző *János* atyját. A chronologiai baklövésről nem is szólva, a családi oklevelek mit sem tudnak az Andrásról való leszármazásról; ellenben igen érdekes adatokat találunk bennök egyéb filiatiókról, miknek a régi családfán nincs nyomuk. Ezek szerint Berényi Jónak, XIII. század végén *Miklós* fia élt, s egy leánya, ki bizonyos Dacianushoz ment nőül. S velük egyidejűleg más ága is virágzik a családnak *Berényi Simon* és *Zoltán* testvérekben, kiknek atyjáról az idősb *Simon*ról csak annyit tudunk, hogy Jóbbal osztályos atyafi, helyét azonban a családfán nem vagyunk képesek kijelölni. 1299-ben e három Berényi: Miklós, Simon és Zoltán az egri káptalan előtt egyességre lépnek, hogy öröklött birtokait, melyeket atyáik közösen birtak, ezentúl is osztatlanul hagyják. Simonnak, kit egy oklevél «*Istenuetethe*» melléknévvél említi, fia *Mihály* 1349-ben *Berényi Lászlóval*, *Károly* fiával (a ki gyaníthatólag Berényi Miklóstól veszi eredetét) épen e családi jószágok ügyében tárgyal a nádor ítélőszéke előtt.

A családfa első ágairól ezek szerint a következő képet nyerjük:

A XIV. század közepén a fonal megszakad, s a családi levéltár különben is meglehetősen szűkszavú adatai teljesen elhallgatnak. A hézag 1431-ig tart, a czímerszerzők nemzedékeig:

a hol az okleveles adatok ismét lényegesen el-
ütnek a régi családfa adataitól. Ez ugyanis
László fiaul ifjabb Lászlót, Balázst és János
budai kanonokat említi, sőt tovább megy, mi-
dőn az állítólagos II. László fiául bizonyos szin-
tén igen kétes létezésű Simont téve, ettől szár-
maztatja le a XV. század végén élt *Berényi*
Ferenczet, holott egy 1524-iki oklevél Ferencz
atyjául *Berényi Mihályt* nevezi meg.

Berényi Ferencznek Köbölkuthy Erzsébettől
született fia *Berényi András*, kitől a családfát szak-
adatlan sorban vezethetni le egész napjainkig.
Ő az első Berényi, ki a közéletben nevezetesebb
szerepet játszik, s a mohácsi vészt követő párt-
harczok alatt előbb mint János király, majd
Ferdinánd híve, jelentékeny vagyona s befo-
lyásra tesz szert, s nemzetsége felvirágzásának
új időszakát nyitja meg. A család ez időtől
fogva mindinkább gyarapodik gazdagságban és
rangban; virágzásának igen érdekes képét nyújtja
Komáromy András báró Berényi Györgyről írt
értekezésében.¹ Berényi András unokája, *György*
1655-ben báróságot szerez családjának, s két
nemzedékkal később egyszerre két Berényi
emelkedik grófi rangra: 1700 körül *Imre*, a
trencsényi ág őse, s 1720-ban *György*, kitől az
ifjabb ág veszi eredetét.

A bárói oklevél és Berényi György grófi
diplomája csak most, a család fiágának kihaltával
kerültek a Múzeumban őrzött családi levéltárba.

¹ Századok, 1885. 126. s. köv. 1.

Az előbbi czímerújítást nem tartalmaz, s reánk
nézve csak annyiban bír érdekel, a mennyi-
ben lehetővé teszi a báróság szerzésének idejéről
forgalomban levő hibás adatokat helyreigazít-
hatni. A Nemzetségi Zsebkönyv a régi genea-
logusok adatai nyomán 1642-ből keltezi a bárói
oklevelet,¹ a Siebmacher-féle czímerkönyv adatai
1642. és 1693. évek között ingadoznak.² Leg-
közelebb jár az igazsághoz Komáromy András,
a ki idézett cikkében 1656 február 4-ét adja a
diploma keltéül. De ő is hibázik több mint fél-
évet: a bárói diplomát III. Ferdinánd 1655.
július 29-én írta alá s 1656. június 23-án
lett az Nyitra vármegye közgyűlésén kihir-
detve.

A grófi diplomák közül Imréét nem ismerjük
s így keltét sem határozhatjuk meg; az ifjabb
ág diplomája Bécsben, 1720. április 5-én kelt s
báró Berényi György, neje *báró Ujfalussy Klára*
és gyermekei: *Tamás*, *András*, *Zsigmond*, *György*
és *József*, *Judit*, *Borbála* és *Erzsébet* részére
van kiadva. Ez már heraldikai szempontból is
érdekes, a mennyiben a grófi czímer leírását
tartalmazza annak csinos kivitelű képével együtt.

Az oklevél idevágó részét, az első és egyet-
len hivatalos leírást, mely a család czímeréről
fent maradt, a következőkben adjuk:

«Scutum . . . militare erectum, flavi coloris, in cuius
fundo supra coronam argenteam sciurus naturaliter
depictus, cauda ad tergum elevata, anterioribus pedi-
bus nucem avellanam tenere ac oppositam sibi sexa-
gonam rutilantem stellam intueri et ad sinistram
scuti partem conversus esse visitur. Scuto demum
incumbentem galeam militarem argenteam, regio dia-
demate, alium sciurum inferiori per omnia similem
proferte, ornatam; a summitate vero sive cono galeæ
laciniis seu lemniscis ab utrinque aureis et nigris in
scuti extremitates sese placide diffundentibus» . . . stb.

E leírás szerint a grófi czímer mindenben
megegyezik a család 1431-iki nemesi czímerével.
A használat azonban az egyes részleteknél in-
gadozást mutat: a korona néhol arany — így
adja azt Siebmacher is — de legtöbb az eltérés
a csillagnál, melyet hol hat, hol nyolcz ággal,
s váltakozva ezüst, arany vagy fekete színnel
rajzolnak. Idővel az egész czímerkép megfordul
s az eredetileg balra néző mokus jobbfelé for-
dúlva jelenik meg. Majd a *Quo non ascendam*

¹ I. rész, I. kötet 44. l.

² Der Adel von Ungarn stb. 57. l.

büszke jelszava járúl kiegészítésül a címerhez, melynek eredetéről kissé bajos volna beszámolnunk. E változott címert használták a Berényi grófok pecséteiken s egyébütt szelvében egész

napjainkig, mignem gróf Berényi Ferencz koporsója felett a megfordított címerpajzs jelzi az egykor virágzó főúri nemzetség kihaltát.

Dr. SCHÖNHERR GYULA.

MICZ BÁN ÉS A BOCSKAY, SOÓS STB. CSALÁDOK SZÁRMAZÁSA.

Történelmünknek egyik, mondhatni, mesés alakja Micz bán. Mint Toldy Miklós, ma is él a nép emlékezetében, s kivált Zemplénben, a szép Bodrogközön, egész mondakört fűznek nevéhez. E vidéknek valóságos hőse, kivel kapcsolatban kell állnia mulhatatlanul mindannak, a mi ott feltűnő vagy épen rendkívüli.

Ott van a karcsai egyház, mely a jáki híres bazilikával együtt a kései román styl alkotása, csakhogy ennél szerényebb, egyszerűbb kiállítással; de mert e stylllel járó szokatlan alakokat, szörnyeket a nép ma már nem érti: csak csodálkozni tud rajtok, s a csodálatos mű keletkezését kinek is tulajdoníthatná másnak, mint Micz bánnak?

Karcsáról nem messze, a Kárpátok egyik legvégső kiágazásának csúcsán emelkednek a kövesdi vár romjai. A még mindig magas és szokatlan alakú falak a mint ott, az alföldi síkság kezdetén felmagaslanak, megkapó látványt nyújtnak nappal is, hát még holdvilágos éjjelen! E várat is, a népmonda szerint, csak Micz bán építhette, s annak falai között adta volna elő magát az a megható történet az egy anyától egyszerre született hét fiugyermekről, kiknek atyjok ki lehetett volna más, mint ismét Micz bán?

Gyermekkoromban hallottam először a történetet épen a kövesdi vár alatt. És azóta elégszer volt alkalmam újra és újra találkozni vele, mert alig van könyv, még a legkomolyabbakat sem véve ki, hol az helyet ne nyert volna, mi helyt annak felvételére megvolt az alkalom.

Így szinte nehezen esik ilyen szép, költői történetet megzavarnom ama száraz kijelentéssel, hogy volt ugyan egy apának nem hét, hanem hat fia, kik ugyanannyi jeles családot alapítottak; de azok nem a kövesdi várban, nem is egyszerre születtek, és épen nem Micz bán fiai voltak.

Mikor, mi okból keletkezett Micz bán egyivásu hét fiának mondája? azt ma már alig lehetne biztosan kimutatni. Csak sejthetjük, hogy Bocskay Istvánnak nevezetes férfiúvá, fejedelemmé létele szolgálatot rá alkalmat. A fel fogás, hogy rendkívüli férfiak nem származhatnak közönséges halandók módjára, legalább is oly régi, mint Romulus és Remus anyafarkasa. Annyi bizonyos, hogy a kérdéses monda Bocskay István fejedelem korában, s az ő nevével kapcsolatosan tűnik fel.

Először Bocskay Gábor sírírata említi, ki 1616-ban húnyt el s a kolosmegyei Egeres községben lelte sírját,¹ hol a Micz bán-féle monda szintén ismeretes.²

Ugyanazt vésték szóról-szóra egy másik Bocskay, Miklós sírkövére, ki kevéssel utóbb, 1621-ben, a zemplénmegyei Szerdahelyen, Kövesd szomszédságában temettetett el.³

Egy harmadik sírirat, a Sóvári Soós Györgyé, ki 1617-ben a sárosmegyei Sóváron lelte halálát, szintén említi a Micz bántól való származást, és csak annyiban tér el, hogy a hét fiu együttes születéséről hallgat.⁴

Legrészletesebben adja elő a dolgot ugyan ezen korban Alvinczy Péter, ki Károlyi Zsuzsanna, Bethlen Gábor fejedelem hitvese felett 1622-ben tartott halotti predikációjában következőleg szól: «El igen előve volt egy gróf Si-

¹ «Hic genus a Micz-Ban Simone trahebat avitum,
Cuius septena prole erat aucta domus
Sex iubet exponi Coniux, quos forte ferenti
Obvius it Micz-Ban, res patefacta fuit.
Infantes Micz-Ban famulis melioribus usus,
Cautè clam timida Coniuge curat ali.
Atque ubi creverunt numeros auxere suorum.
Ex his Bocskaius Vir pius ortus erat.»

Szirmay A.: Notitia topogr. Comitatus Zemplén. 69. l.

² *Kövári L.*: Erdély nevezetesebb családai. 49. l.

³ *Szirmay A.*: i. h.

⁴ *Budai F.*: Polgári lexicon. II. 446. l.

mon Micz bán, kinek házastársa magtalan volt. Ehez megyen alamizsna-kérni egy szegény asszonyi állat, ki egy méhhez három magzatokat szült vala, kit a grófné igen megpirongatván, tisztátalan asszonynak monda, mivelhogy lehetetlen volna, hogy egy férjétől egyszermind három magzatokat fogadhasson valaki, melyért a gróf igen megdorgálá az asszonyt (nejét). De ihon az Istennek csudálatos ítéleti; ottan hamar fogada az asszony méhébe, és midőn a szülésnek napjai eltöltenek volna, szüle hét magzatokat. Melyet midőn látott volna, megijede, jutván eszébe, mit mondott vala az három gyermekü asszonyi állatnak; és egyiket kiválasztván, hatát egy rocskába avagy dézsába rakatván, fejére parancsolta egy öreg asszonynak, hogy elvivén, elveszesse. Ez időtájban jött lova hátán a gróf mezőről, és előtalálván a vén asszonyt, kérdi, mit viszen? és midőn egyenesen nem felelne, lova hátáról leszállván, meglátja, és a dolgot, miben legyen, megértvén, élete vesztése alatt meghagyja a vén asszonynak, hogy a gyermekeket elveszetteknek mondja lenni, és így mindeniknek külön dajkát fogadván, felnevelteté. Midőn felserdültek volna, az minémű ruházatban jártatják vala a háznál felnevekedett gyermeket, a többinek is a gróf szintén olyan ruhát szabad, és *midőn ebédlenének*, azokat is udvarhoz felviteti, és egyenlők és hasonlók lévén, az otthon felnevelthez, nagyon gyönyörködik a grófasszony bennök. Kérdi a gróf: ha ki oly szép gyermekét megöletne, mit érdemlene? Felel: egyáltalában halálnak fia volna. Mond az gróf: te vagy az asszonyi állat, a ki ezeket elveszteni parancsoltad volt. Melyről megemlékezvén az asszony, lábaihoz borul az úrnak, és úgy kér kegyelmet fejének. Ezekről, felnevekedések után, hét nemzetség származott, t. i. Csapy, Bocskay, Szörtey, Soós, Ráskay, Eszenyi, Kövesdy». ¹

Budai Ferencz azt mondja, hogy Alvinczy «régí levelekből beszél így»; de maga Alvinczy egészen mással okolja meg előadását. «Ha valaki — úgymond — ez historiában kételkednék, ebből elhíheti, hogy ez historia egy *előköttöre* mind fel vagyon hímmel varrva, mely csak *nem régen költ ki Ecsedvárából*».

Az «előköttöre» szót Szirmay Antal már női kötényre egészíti ki, ¹ s lehet, hogy igaza van; de az sem lehetetlen, hogy Alvinczy csupán «antipendium»-ot értett, a mi különösen azon megjegyzésénél fogva, hogy az «csak nem régen költ ki Ecsedvárából», valószínűbb is.

A váradi káptalan 1557-ben, végpusztulása küszöbén, egyházi ruhái és szerelvényei közül, akkori becslés szerint, ötvenezer forint értékűt szállíttatott át megmentés végett Ecsedvárába. ² Egy félszázad múlva Forgách Ferencz esztergomi bibornokérsek értesülvén az ecsedi vár ama kincseiről, de hihetőleg Báthory István országbíró ama végrendeleti intézkedéséről is, hogy a birtokában levő egyházi szerek megégettesse, nehogy még valaha bálványozásra használtassanak: ajánlatot tőn II. Mátyás királynak az ecsedi letétemény megvételére. Ekkor a királyi kincstár meghagyta a bibornok testvérenek gr. Forgách Zsigmond kassai kapitánynak, hogy a szóban levő egyházi szerelvényeket leltároztassa s vitesse Kassára. A leltározás Ecsedvárában 1615. febr. 1-én megtörtént, s a középkori szövő- és himző-iparnak annyi kincse, mint a fenmaradt leltárakból látható, 1617 márcz. 7-én már Kassán, épen Alvinczy Péter lakhelyén volt. ³

Ezen egyházi ruhák között antipendium is, azaz olyan függönyféle szövet, melyet az oltár elé szoktak akasztani, nagyobb számmal van felsorolva. S a ki tudja, hogy az ilyen antipendiumokra gyakran egész szentirási vagy legendai jeleneteket szoktak felhimezni, azonnal sejtendi, hogy Alvinczy is olyan antipendiumot láthatott, melyen a hét Machabeus, vagy Szent-Sinforosa hét fiával, avagy, és leghamarabb, az Úrvacsora volt kihímezve. Ez utolsóra látszik mutatni előadásának az a kifejezése: «*midőn ebédlenének*». Alvinczy korában a kath. isteni tisztelet tárgyai s azok mély értelmű vonatkozásai a tisztai részeken már feledésbe mentek s egészen önkényes magyarázatoknak adtak helyet. Példa rá épen a kassai dóm ormán álló három köszobor. Az Alvinczy korában meg-

¹ Notitia topogr. Comit. Zemplén. 68. l.

² *Bunyitay V.*: A váradi püspökség tört. III. 68 s köv. ll.

³ A váradi püspökség története. III. 70. l.

¹ *Budai F.*: Polgári lexicon. II. 443—444. ll.

jelent Ungarischer Simpliçissimus szerint a három szobor már három óriás király, kik a felett vetekednek, hogy melyik tudja áthajtani a kezében levő buzogánnyal vagy kővel a templomot? pedig a három szobor, mint azt azelőtt nagyon jól tudták, nem óriások, hanem szent királyaink: István, Imre, László, kezökben kormánybottal s országalmával. De még újabban is a biharmegyei Siter község egyházáról s annak falképeiről világgá eresztették a hírt, hogy az régi pogány templom, s képei Astarte és Bél tiszteletére vonatkoznak; holott egyszerű románkori egyház, bibliai s legendás tárgyú képekkel.¹

Különben is, a ki mit keres, mindenütt azt látja. Alvinczy korában a Micz bán-féle monda, mint az idézett sűrű síratok mutatják, szélteben foglalkoztatá a kedélyeket, mondhatni, a levegőben volt; nem csoda, ha Alvinczy sem menekülhetett hatásától.

De legyen bár, hogy Alvinczy csakugyan női kötényt látott, vajjon a kötényt nem varrhatták-e épen úgy valamely antipendium vagy más Ecsedből kelt egyházi ruha szövetéből, mint ahogy számtalan esetet tudunk rá, hogy a nők értékesebb ruháikat az egyházaknak adták egyenesen azzal a kikötéssel, hogy azokból oltáröltözetet vagy más papi ruhát készítsenek. És ha mingyárt a Micz bán-monda fel is lett volna valamelyes női kötényre hímezve: vajjon e hímezés szolgálhat-e kielégítő forrásul oly eseményre nézve, mely azelőtt több, mint három századdal történt volna meg, s melyről a Bocskay fejedelem koránál régibb történetíróink mit sem tudnak? Az 1579-ben elhunyt, s a zemplénmegyei Gál-Szécsen eltemetett Bocskay András sírverse is hallgat róla.²

Szamosközy István *Történeti Maradványaiban* az 1604-ik évre, «Bocskay István genealogiája» cím alatt találjuk először egész terjedelmében ezt a mondát.³ S aligha tévedünk, őt, a fejedelmi udvari történetírót tartva e monda első világgá bocsátójának. Valószínű, hogy ő előtte is, mint Toldy Miklós első költője, Ilosvai előtt,

egy régebbi népmonda lebegett; csakhogy Szamosközy az ő történetírói buzgalmában nagyon is komolyan vette azt s való esemény gyanánt dolgozta fel. Igaz, hogy dolgozata egész a legújabb korig csak kéziratban maradt; de hogy a «genealogiát» ne közölte volna fejedelmi urával, s annak ép oly számos, mint befolyásos atyafiságával: az nem hihető. Azok számára, mintegy mondva készült.

Csak egy a feltűnő a dologban, hogy t. i. a hét fiu atyja Szamosközy szerint: Simonit (így) bán; ellenben a síratokon: Mich-Bán Simon vagy Simon Mich-Bán; Alvinczynél és másolói-nál pedig már egyszerűen: Mitz bán. Ebből úgy látszik, hogy a hét fiu népmondája eredetileg Micz bánról szólt és a Bocskay, Soós stb. családok törzsatyja, Simon is ismeretes volt; de miután Szamosközy azt a népmondát eme törzsatyával összekötötte, az illetők nem hagyták ott azt a hangzatos, sőt fényes Micz bán nevet sem: összekötötték azt az ismeretes ősnak egyszerűbb nevével, mely utóbb lassan-lassan feledésbe is ment.

Történeti emlékeink szerint a Bocskay s az azzal rokon nemzetségek törzsatyja nem Micz bán, nem is épen Simonit, hanem Simon comes.

Az erdélyi káptalannak egy 1280-iki oklevele említi név szerint Simon comes hat fiát, mint zempléni birtokosokat; nevezetesen Kövesd urait.¹ Károly királynak pedig egy 1321-iki levelében ugyanazok a fiúk, mint már családos emberek, s a szintén zemplénmegyei Patak, Ujhely stb. birtokosai fordulnak elő.² Nevök mindkét oklevélben ugyanaz, t. i. 1. Baxa, 2. Tamás, 3. György, 4. Detre, 5. Simon és 6. Dénes, kiknek mindenikétől egy-egy jeles nemzetség származott, t. i. a Bocskay, Sóvári Soós stb.³ Nem lesz talán érdektelen mellesleg itt megemlíteni, hogy a sátoralja-ujhelyi határon ma is van egy Baksai nevű malom, mely talán épen a hajdan újhelyi birtokos testvérek elsejétől, Baxa vagy Baksától vette nevét épen úgy, mint szintén ugyanott egy másik, Hartai nevű malom hasonlóképen egyik régi birtokosának, Hartay Gábor zempléni híres alispánnak örzi emlékét. Vagy az sem

¹ Römer F. F.: Régi falképek Magyarországon. 136—137. ll.

² Szirmay A.: Notitia topogr. Cot. Zemplén. 277. l.

³ Magyar történelmi emlékek. Irók. XXX. kötet. Kiadta Szilágyi Sándor. IV. 239—240. ll.

¹ Fejér Gy.: Codex dipl. V. 3, 52. l. — VIII. 2, 294. l.

² U. o.

³ Nagy Iván: Magyarországi családai. II. 128. l.

lehetetlen, hogy ama Baksi-malom nevének eredete még régibb keletű, mert Simon comes és fiai a Boksa vagy Baksa nemből származtak.¹ És ez a származás választja el teljesen Simon comest és utódait Micz bántól.

Történeti forrásaink két Micz bánt említnek. Az egyik a híres Bánk bán kortársa volt; 1212-ben viselte a báni méltóságot.² Egyéb körülményei a távolság ködében vesznek el. Mindössze még annyit tudunk meg róla egy 1268-iki oklevélből, hogy volt egy fia s hogy az a Bökény nemből származott.³

A másik Micz bán csaknem egy egész századdal későbbben élt, s a mi fő, a történeti emlékeinkben is oly nagy pusztítást tett tatárjárás után. Pályája teljesen meg is világítható.

Először 1314-ben találkozunk vele. Neve tulajdonképpen Mihály, de mert atyja is ezt a nevet viselte, őt megkülönböztetésül, kicsinyítve, Mikchnek, vagy még rövidebben, Micz-nek nevezték.

Mint Károly király leghívebbjeinek egyike, vérét hullatja, életét veti kockára koronás uráért, a miért azután vagyonában s tisztségeiben egyre emelkedik. 1317-ben sárosi főispán, pár év múlva egyszersmint zempléni is; utóbb országbíró, majd a királyné tárnoka; végre 1325-ben tótországi bán s Somogy és Sopron vármegyék főispánja. A történeti forrásainkban előforduló «Micz bán pénze»⁴ is e korból származik.

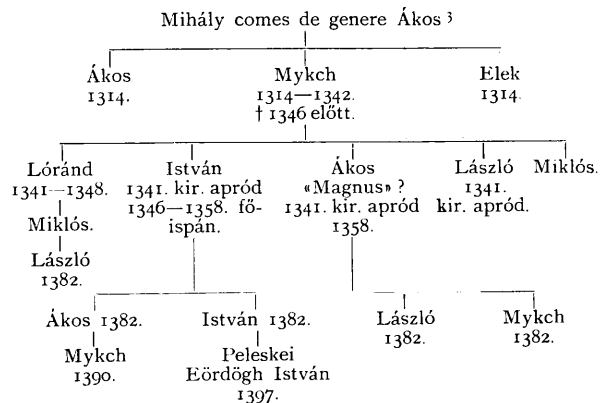
Birtokai, r.elyek közül leginkább a saját szerzeményei ismeretesek, Pest-, Bihar-, Zala-, Sáros- és Zemplénmegyében estek. Az ő szer-

zeménye volt a zalamegyei Peleske vára is, melytől, és nem a szatmármegyei Peleskétől vette nevét Peleskei Eördögh István,¹ ki az 1397-iki küzdelmek egyik vezérférfa s Micz bán eddig ismeretlen unokája volt.

Micz bán 1342-ben még él, s még akkor is bán, de két év múlva már más viseli báni méltóságát,² egy 1346-iki oklevélben pedig mint «néhai» említettik.

Fiait, valamint testvéreit, egytől-egyig ismerjük, s ezek mindnyájan egészen különböző egyéniségek Simon comes fiaitól. Egészen más a nem is, a melyből származtak, mert míg Simon comes a Baksa, Micz bán az Ákos nem törzsfájának hajtása.

Simon comes neve mellé, s általában, a Bocskay, Soós stb. családok nemzedékrendébe tehát ez a Micz bán neve sem jöhet komolyan. Annál jogosabban igényelheti megillető helyét Micz bán következő, XIV-ik századi családfája:

BUNYITAY VINCZE.

¹ *Fejér Gy.*: Codex dipl. VIII. 4. 253-4. jegyz. és 521. ll.

² *Fejér Gy.*: i. m. III. 1. 116. l.

³ *Wenzel G.*: Árpád-kori új okmánytár. VIII. 215-216. ll.

⁴ *Monumenta Vaticana Hung.* Ser. I. Tom. I. 403. és 435. ll.

¹ *Szirmay A.*: Szatmár vármegye esmérete. II. 232. l.

² *Fejér Gy.*: Codex dipl. IX. 1. 154. l.

³ *Nagy Imre*: Anjoukori okmánytár. I. 340, 411. II. 36, 71, 117, 178, 211, 102. — IV. 73, 263, 577-8. — Zala vármegye története. Oklevéltár. I. 182, 472, 530, 594. — *Fejér Gy.*: Cod. dipl. IX. 1, 56. — IX. 5, 609. — *Monumenta Vaticana Hung.* Series I. Tom. III. 83. l.

MAGYAR SÍRKÖVEK.

Telegdy István sírköve.

(Egy rajzzal.)

E sírkő Bunyitay Vincze jeles munkájának a «Nagyvárad püspökség történetének» III. kötetében már ismertetve és kiadva volt. Újból ismertetésére az ott közölt szakszerű leírás mellett is két ok vezetett. Egyik: hogy jelesebb sírköveinknek a «Turul» s «Archæologiai értesítő» hasábjain lassanként lehetőleg teljes sorrendjét adjuk, másik: hogy ezen sírkövön látható Telegdy czímert s annak változatait kissé bővebben részletezzem.

«Telegd központja a Csanád nemzetség úgynevezett erdőháti birtokainak. Egyháza csúcsíves. Ez egyház a Csanád nemzetség ősrókona Sz. István király tiszteletére épült a XVI. század első éveiben, mikor Telegdy István volt az egyház kegyura s annak építője is.»¹

Ezen egyház szentélyének déli falába egy 178 mtr. magas és 076 széles veres márvány sírkő-lap van befalazva, melynek kimagasló keretén lapidaris betűkkel vésve, a legenda következő:

STEPHANVS THELEGDY REGIS
DEINDE REGNI HVNGARIE THESAVRARIUS
EXTERNIS REGIBUS NO
TVS, CHARVSQUE, HOC SAXVM
PERPETVA SIBI, POSTERISQUE SVIS QUIETE
POSVIT. AO 15..

«Az évszám nem teljes, az egyes és tizes számok hiányzanak, a mint az nem egyszer előfordúl oly emlékköveknél, melyeket az illetők még életökben készíttettek, oly reménnyel, hogy halálok évét a hálás utódok majd kivéssetik. Ez emlékkövet is a rajta megnevezett Telegdy István még éltében elkészíttette, de 1514 előtt, mert akkor már áldozatul esett a pórlázadásnak.»²

A mélyített s minden irányban jól betöltött képes mező közepét egy mindkét oldalt bekarnyarodó s alább kidomborodó, a XVI. század ízlésének megfelelő címerpajzs foglalja el. A pajzsban egy kiterjesztett szárnyú madár

fekszik, ezen, másik — repülésre kész — ragadozó madár áll, mely csőrét az alant fekvő fejébe vágja.

A felső madár helyzete és kivitele sikerült, míg az alsóé egészben elhibázott. Ezen úszó-hártyákkal ellátott lábú madárnak, a földön fekvve,

¹ Bunyitay: Nagyvárad püspökség III. 431.

² U. o.

a földhöz lenyomva kellett volna ábrázoltatnia. a helyett az mint teljesen élettelen, kinyúlt, merev lábakkal, kitekert nyakkal, mintegy hátával a pajzsra felszegezve látszik lenni. Fel-tűnő ezen hiba, különösen ezen sírkövön, melyen a többi részletek ügyes, szabályos, sőt mondhatnók, díszes kivitele ügyes mesterről tanúskodik. E hiba a sisakdíszben is ismétlődik. Itt az alsó madár nyaka nincs kicsavarva, de a felső madár csőrét — nem mint a pajzsalakban: fejébe, — hanem annak nyakába vágja, miáltal a mester önkényesen egy újabb heraldikai hibát követ el, a mennyiben itt a sisakdísznek, mely a pajzsalak ismétlése, ezzel minden kis részletében szigorúan egyeznie kell.

A sisak és sisakdísz helyére egész szokatlannál és heraldice helytelenül szent Mihály arkangyal kissé zömök, de eléggé plasticus alakja van helyezve. Szárnya kiterjesztett, hosszú haja vállaira omlik, természetét gazdag redőzetű bő ruha takarja egész kilátszó lába fejéig, emelt jobbjaiban paltost tart, vízirányosan feje fölött, baljának középső ujjával mérleget emel, melynek serpenyőiben egyfelől az ember lelke, másfelől a gonosz szellem jelképei vannak ültetve.

Szent Mihály arkangyal jelenlétét a pajzsban megmagyarázza a szent Mihály-rend nyakláncza a pajzs körül. E rendet XI. Lajos francia király alapította. Jelvényei: fehér zománczú nyolcz hegyű kereszt, sarkain 4 arany liliummal, a kereszt közepére illesztett medaillonban szent Mihály képe látható e körirattal: «Immensi tremor oceani». A nyakláncz arany kapcsokkal összefűzött ezüst kagylókból áll. Sírkövünkön csupán e nyakláncz látható.

A csőrsisak, mely a heraldikai szabályok ellenére a pajzs alá van helyezve, úgy alakjára, mint arányára nézve a pajzshoz kielégítő, bár kissé nagy, reá illesztve sisakdíszül a pajzsalak ismétlődik. Tetejéről két ágban többszörös kanyarulatokban takarók indulnak felfelé, díszes, könnyed, levél- s arabeszkyszerű ornamentációival ügyesen töltve ki a képes mező üres felületét, de épen ezen kissé túlságos mértékben alkalmazott ornamentális rendeltetése következtében teljesen elvesztve — mint takaró — eredeti jellegét.

A heraldika szabályaival homlokegyenest ellenkezik azon két ízléstelen és nehézkes ara-

beszkszerű díszítés is, mely a pajzs felső karimájából indulva ki, az arkangyal szárnyai alatt tölti ki a tért.

A benyomás, melyet e sírkő első tekintetre tesz ránk, mindenesetre kedvező s ezt leginkább az egyes részletek szabatos kidolgozása idézi elő, tovább vizsgálva e részletek bizarr elhelyezése lép előtérbe s bizonyos túlterheltség lesz észrevehető, melyet leginkább Mihály arkangyal alakja idéz elő.

Befejezésül a tárgyrokonság miatt, még a reánk maradt hitelesebb Telegdy-czímer-változatokat sorolom elő. Ezek következők: 1. A Wagner «Collectaneában»¹ közölt: Rostos sisakra illesztett, repülésre kész, ragadozó madár, mely egy másik, alatta (hátán) fekvő, nem ragadozó madarat, fegyvereivel (csőrével s karmaival) leverni igyekszik.

Itt az a kérdés merül fel: ha valjon ez, eredetileg is pajzsalak volt-e, vagy csak mint sisakpecsét, később foglaltatott pajzsba (mint ez hazai heraldikánkban gyakran előfordul) s ezáltal sisakdíszből lett pajzsalakká?

E kérdés megfejtése a Telegdyek címerkérdésére vonatkozólag, első rangú fontosságú volna, mert ha be tudnók bizonyítani azt, hogy a Wagner által közölt sisakot a reá illesztett madarakkal, e család több tagja, rég időktől pajzsalakul használta, ezáltal egy támpontot nyernénk a Csanád nemzetség genus címerére nézve, melyből a Telegdyek származtak. Tamás esztergomi érsek (a Csanád nemből) 1368. évi pecsétén levő címerekben, egy csőr-sisak látható, reá illesztett madárral.

2. A tárgyalt sírkövünkön levő címer: pajzsalak, mint a fentebbi, csak hogy az alsó madár nem hátán, hanem oldalán fekszik.

3. Telegdy Gáspár, kezdőbetűkkel ellátott címeres pecsété 1611-ből,² melyen a pajzsalak egyezik a 2. sz. a tárgyalt címerével; sisakdísz: növekvő koronás oroslán, előre nyújtott első karmai között, leveles koronát tart.

4. Az elébbihez teljesen, hasonló pecsétet használ Telegdy Anna 1624-ben,³ az eltérés annyi, hogy az oroslán egyfarkú és nem koronás, a koronát jobb első karmában tartja.

¹ Decas III. fig. 9.

² Kölcsei Kende levéltár.

³ Ifj. Kubinyi Miklós gyűjteménye.

Ugyancsak Telegdy Annának egy 1631-iki címeres pecsétjén,¹ az oroszlán kettős farkú s a koronát mindkét első karmában tartja.

Ezen reánk maradt címerváltozatokból láthatjuk, hogy a Telegdyek, a XVII. század elejétől kezdve — *állandó pajzsalak mellett* — sisakdíszül, csaknem kivétel nélkül: növekvő (koronás) két farkú (néhol egyfarkú) oroszlán első karmai között (vagy csak az egyikben) leveles koronát tartva használtak.

Hogy miként? Mily alapon? S mikor vették fel ez oroszlanos sisakdíszet? S az egész család átvette-e azt, vagy egy része megmaradt a Telegdy István által használt mellett? Ezt mai napon meg nem határozhatjuk. Könnyen lehető, hogy Telegdy Mihály ága az ifjabb, megkülönböztetésül vette fel, István ága, az idősebbel szemben, minthogy Gáspár is, Anna is, az ifjabb ágból származtak.

Ily sisakdísz-cserék a heraldikában mindennél előfordulnak s legtöbbször annak fénykorában s leginkább az idősb s ifjabb ágak megkülönböztetésére szolgálnak. Gyakran vették fel a feleség vagy az anya címerének sisakdíszét, sőt a sz. Christofori Bruderschaftsbuch említ egy esetet, hol két testvér, kölcsönösen felcseréli sisakdíszét. Ismerünk egyébként három oly esetet is, mikor a sisakdíszet megvették, illetőleg eladták. Az előbbi esetre már mi is hoztunk fel példát,² midőn a Villei Pribékek elébb — egyik ősanyjuk után — egész címerüket elhagyva, a Tibay családot veszik fel, utóbb ennek sisakdíszét ismét felcserélik, az anyai ágon rokon Szerencsy család oroszlanos sisakdíszével. Bocatius nemesítése alkalmával, címerébe sisakdíszül, átvette nejének, egy eperjesi Belsy leánynak sisakdíszét.³

¹ Rajcsányi címermásolatai az országos levéltárban.

² Pribék László sírköve. Arch. Ért. 1887.

³ A sisakdísz-változásoknak, csaknem kivétel nélkül

5. Végül azon Telegdy címerváltozatot említem meg, mely egy Kis-Várdán levő, 1635-ből származó, veres márvány sírkőre vésett kettős címer egyikét képezi. Ez bedeghi Nyáry Istvánné, azon Telegdy Anna címere, kinek előbb már két pecsétét említettem.

E sírkövön a címeralak hasonlít az elébb felsoroltakhoz, csakhogy az alsó madár nem hátán fekszik, hanem természetes alapon vagy sziklán áll. Sisakdísz: növekvő kettős farkú koronás oroszlán emelt jobbában leveles koronát, előre nyújtott baljában mérleget tart.¹

E címer főérdekességét sisakdísz képezi, mint harmadik variáns, mely mindhárom, e nemzetség egy és ugyanazon, — még pedig előkelő — tagjára vonatkozik.

Ha nem ismernők Telegdy István sírkövét, aligha tudnók megmagyarázni, a mérleg jelentését az oroszlán karmaiban, de így a kegyelet — melylyel a család a borzasztó halállal kimúlt királyi kincstartó Telegdy István emléke iránt viseltetett — mintegy rávezet magyarázatára s azt azon mérlegnek kell tartanunk, melyet sírkövünkön sz. Mihály arkangyal tart, a címerpajzs felett.

CSERGHEŐ GÉZA.

megvolt a maga oka és alapja, kivált előkelőbb családoknál, s ezek többnyire fejedelmi jóváhagyással erősítették meg. E változtatások száma — ha eltekintjük a címerbővítéseket s rangemeléseket — koránt sem volt oly nagy, mint azt a látszat után gondolnók, mert azon eltéréseket, melyek a címertulajdonos, vagy a pecsétvéső értelmelenségéből származtak — ezek sorába fel nem vehetjük. — Ezért nem állhat fenn azok véleménye, kik a magyar nemzetségi címerekre azért nem fektetnek súlyt, mert azok gyakran változtak. E vélemény ősi heraldikánkban való járatlanságról s kutatási vágy hiányáról tanúskodik.

¹ Kettős farka egyikének bojtja felfelé áll, s ennek alkotása oly sajátos, hogy azt első tekintere, farkára illesztett koronának tarthatnók.

HOGY KELL KIEJTENÜNK AZ UTOLSÓ MAGYAR FEJEDELEM NEVÉT?

Napjainkban szokássá vált az ősmagyar neveknek keresztnevekül való használása. Az ily Árpád, Zsolt, Szabolcs stb. nevek között alig nyerte meg egy is jobban a közönség tetszését, mint az utolsó magyar fejedelem neve. Gondol-

junk csak a tömérdek Gézára! Nem is csoda, hiszen már őseink előtt is oly kedves volt e név, hogy a miatt elhagyták keresztény nevüket és ezt használták. Szent László testvéréről p. o. tudjuk, hogy Magnusnak is hívták s min-

den bizonynyal ez volt a keresztségben kapott neve, ám ő mégis inkább a magyar nevet használta.

De mennyi zavar és eltérés van e különben kedvelt név kiírásánál és kiejtésénél. Már a közéletben is Géza, Geiza, Geyza három alakban használják. Történetíróink közül azok, kik általános történetet írtak, szintén e három alak közül válogattak. Ki használta így, ki amúgy? azt fölösleges volna mind felsorolni. Azonban azok, kik az első, magyar századokkal foglalkoztak, kénytelenek voltak belátni, hogy a Géza, Geiza, Geyza közül egy sem felel meg a valóságnak. Régi krónikáink és okleveleink oly határozottan ellentmondanak az ilyen kimondásnak és kiírásnak, hogy akaratlanul is hozzá kellett fogniok valami másféle kiejtés megállapításához, olyanhoz t. i., a mely inkább megfelelne az oklevelek kiírásának. Nevezetesen Szabó Károly e névre vonatkozólag a következőleg okoskodik: «Legrégibb íróink, Béla király névtelen jegyzője és Chartuicius, e nevet Geysa, Geisa, Kézai Geicha, Túróczi Geysa és Geycha alakban adják. Egykorú oklevélben Geche alak is jön elő. A XII. századi Kinnamos byzanti írónak Geitzas és Iatzas, a magyar szent korona feliratán Gewbitz, a nyugati íróknál Guotso, Guotso, Joitsco, Jonotsa és Dewix leírással fordul elő e név. Mind e leírások többé-kevésbé eltérő hangoztatásából annyit bizonyosnak állíthatunk, hogy e magyar névben a *gy* és *cs* hang szerepelt, s az újabb korban íróink által használt Geiza, Géza vagy Gyéza kiejtés, annyival inkább a teljesen helytelen Győző név, az eredeti kiejtésnek, mely hazai íróink és okleveleink adatai nyomán csak Gyeicsa vagy utánhangzó nélkül Gyeics lehetett, meg nem felel.»¹

Némi változtatással Szabó kiírását követi Knauz is, állandóan Gyeicsanak írván e nevet;² de Pesty Frigyes³ és más íróink ma, Szabó felszólalása után is, megmaradnak a legáltalánosabban elterjedt Géza mellett.

Hogy a Szabó Károlytól szóba hozott kiejtési mód, épúgy mint a köznapi, nem felel meg a valóságnak, vagyis inkább a magyar nyelv mostani kiejtésének, azt egy egyszerű dolog fölemelésével igazolhatjuk, azzal t. i., hogy nincsen Gyeics vagy Gyeicsa helynevünk. Már pedig azt egész bátorsággal állíthatjuk: Lehetetlen, hogy az a név, melyet az Árpád-ház tagjai közül négyen is viseltek, s a mely őseinknél oly kedves volt,⁴ helyneveinkben meg ne maradt

volna. Hisz csak egy Solt fejedelmünk volt s nevének emlékét mégis három helynév⁵ tartotta fenn.

Géza és Gyeicsa helyett tehát mást kell keresnünk.

Ebben a kutatásban aztán nem az írók, kiváltképpen nem a külföldi írók kiírás módját kell irányadóul vennünk, mert, ha tudatlanoktól és járatlanoktól kérünk útmutatást, akkor célzott nem érhetünk; hanem okleveleink írásmódját kell tekintetbe vennünk és pedig csak az eredeti oklevelekét, mert a másolatokba már hiba csúszhatott be.

A kérdéses név utolsó, magyar fejedelemtől, úgy szintén egy ilyen névű királyunktól eredeti oklevél nem maradt ránk. Egy ilyen névű királyunk pénzein azonban e név «Geuca» alakban fordul elő.

Második ilyen névű királyunktól azonban több eredeti oklevél jutott el korunkra, s ezekhez hozzácsatolhatjuk még az ő fiainak III. Istvánnak és III. Bélának okleveleit is, mert ezek atyjuk nevét megkülönböztetés végett több helyt fölemlítik s bizonyára tudták azt is, miként kell azt kiejteni.

Az ezen oklevelekben előforduló, s legnagyobbbrészt Barnabás és Bicen királyi jegyzőktől² használt kiírás módok közül legjellemzőbb az, a mely a király, a maga nemében egyetlen ólompecsétes oklevelében fordul elő: *Geythsa*.³ Ehhez legközelebb áll III. Istvánnak Pázmánfia Farkas részére adott okleveléé, a melyben: Stephanus filius *Geytse* olvasható.⁴ Ugyancsak III. Istvánnak 1166-iki levelében Stephanus filius *Geche*-találunk.⁵ III. Béla 1188-iki és 1194-iki okleveleinek kiírásai is meglehetősen megközelítik az előbbieket: ebben ugyanis «Bela secundi *Geisce* filius»⁶ olvasható.

Ezen jellemzőbb kiírás módokon kívül használnak még eredetiben fenmaradt okleveleink (ismételjük, hogy csak ezeket veszszük tekintetbe) a következő alakokat: *Geysa*-t háromszor,⁷ *Geysa*-t tizszer⁸ és *Geiza*-t háromszor.⁹

¹ Pest-, Csongrád- és Torontálmegyében. A csongrád- és torontálmegyei községek már elpusztultak.

² V. ö. Fejérpataky: A királyi kancellária az Árpádok korában 90, 91. ll.

³ Knauz i. m. I. k. 110. l.

⁴ U. o. 119. l.

⁵ Hazai okmánytár V. k. 1. l.

⁶ Knauz i. m. 137. Wenzel. Árpádkori új okmánytár XI. k. 56. l.

⁷ Knauz i. m. I. k. 116. l. Wenzel. Árp. új okmt. XI. k. 45. l. Zichy cs. okm. I. k. 2. l.

⁸ Wenzel. Árp. új okm. I. k. 56, 57, 60, 62, 66, 76. ll. XI. k. 47, 55. ll. Knauz i. m. I. k. 110, 131. ll.

⁹ Wenzel. I. k. 58, 60. Knauz i. m. I. k. 107. l. A Fejér által közölt oklevelek kiírás módját, noha azok a mi nézetünket erősen támogatják, nem vettem tekintetbe, mert azok másolása megbízhatatlan.

¹ Emlékiratok a magyar keresztyénség első századából. Pest, 1869, 5. l.

² Monumenta eccl. Strigoniensis I. k.

³ Magyarország helynevei I. k. 53, 54. stb. ll.

⁴ Mások is használták e nevet. Fejér: Cod. Dipl. IV. 1. 191. Anjoukori okmánytár I. k. 452.

Ugyanezen királyunk pénzein *Geuca*, pecsétein Geisa olvasható.¹

Ezen egyszerű, statistikai felsorolásból is mindjárt kitetszik az, hogy a Géza-féle kiejtés elvetendő, mert az eredeti oklevelek 23 eset közül csak 3-szor írják Geiza alakban e nevet, pedig, mint láthatjuk, lett volna betűjük a kiírásra.

Foglaljuk most betűnként ezt a hét-nyolcz-féle kiírasmódot.

Az első betű minden kiírasmódban a *G*. E betűt a XII. és XIII. században a «*g*» és «*gy*» hangok jelzésére használják. Itt melyiket jelenti? Szabó K., mint láttuk, a «*gy*» mellett van. De mi azt véljük, hogy itt e névnél szükségtelen a *G* betű lágyítására gondolnunk; s a *G* betű valósággal a «*g*» hangot jelzi. Bizonyítjuk ezt a) azzal, hogy eredeti oklevél a *G* betű helyett egyszer sem ír *ŷ*-t; már pedig, ha a kérdéses név első betűjét őseink *gy*-nek ejtették volna, akkor annak a kiírásában épen úgy használták volna a «*y*»-t is, mint használták a Gyula és Győr nevek kiírásában. Tudjuk ugyanis, hogy ezeket sokszor *Jula*² és *Jeur*³ alakban olvashatjuk. Bizonyítjuk b) azzal, hogy a Váradi Regestrum már ismeri és használja a «*gy*» betűt, de a *Gecha* és *Geysa* nevek kiírásánál nem.⁴ Végre c) azzal, hogy okleveleink nem ugyan a királyok neveit, de más szintén e nevet viselő magyarokét *Guecha*-nak írják.⁵ Már pedig helyneveink révén kimutathatjuk, hogy a *G* után akkor tettek régi írónk *u* betűt, ha azt nem *gy*-nek, hanem *g*-nek kell kimondanunk. Pl. 1232-ben egy falut *Guesta*-nak írnak, ma *Geszte* (*Nyitram*).⁶ 1206-iki oklevélben egy bars megyei falu *Guerla*-nak van írva, ma *Gerle* puszta.⁷ Még a XIV. században is előfordul, hogy egy veszprémmegyei falut 1319-iki oklevél «*Gueche*»-nek ír,⁸ ma pedig ezt *Gecsenc* hívjuk. Hogy *Gerzence* gyakran van *Guerzence*-nek írva, azt bizonyítani is fölösleges. Azt hisszük, ezekkel eléggé igazolva van abbéli állításunk, hogy a kérdéses név első betűjét nem kell *Gy*-re lágyítanunk, hanem *G*-nek kell kimondanunk.

A második betű mindenütt «*e*». Ennek hangoztatásáról nem lehet kétség.

A harmadik betű 23 eset közül 15-ször «*y*». Ennélfogva a máskor előforduló «*i*» betűt csak az «*y*» pótolójának tarthatjuk; az egyszer előforduló «*u*» betűt, mert csak a pénzekben fordul elő, annak tulajdoníthatjuk, hogy a pénzen nem

volt helye az «*y*» szárának. — Ennek az «*y*»-nak a régi magyar nevekben olyan szerepe van, mint a Névtelen és a Váradi Regestrum által annyira használt *u*-nak; ha a régi magyarok valamiképen ki is ejtették, később a kiejtésben egészen elkopott. Tehát ajakszellel vala, a melyet a mai magyar kiejtés elhagyott. A Névtelennek «*Topulucea*, *Oundunec*, *Bulsuu*, *Vsubuu*» stb. szavaiban az *u* mind ilyen, ma már kikopott, elhagyott ajakszellel volt. Ilyennek kell vennünk ezt az *y*-t is. Erre nézve bizonyoságul idézhetem a következő helyneveket. 1181-ben előfordul *Heney* most *Henye* zalamegyei falu.¹ 1240-ben a pannonhalmi apátság *Chuntey* nevű birtokot szerez, ennek nevét ma *Csente*-nek ejtjük.² Egy 1294-iki oklevél *Keysyg* falut említ, s első pillanatra majdnem *Köszegnek* olvashatnánk, de az oklevél e falut a börsönyi erdő mellé teszi, világos tehát, hogy a nógrádmegyei *Keszeg* faluról szól;³ az *y* itt elkopott. Személyneveknél is előfordul az ilyen fölösleges vagy később elkopott *y*. Megesik pl. hogy okleveleink *Balla*-t *Barlay*-nak, *Keledet* *Keleyd*-nek írják.

Hogy a *Geysa* név kiírásaiban előforduló *y*-t ilyen, elkopott ajakszellelnek tekintjük, arra ez analogián kívül feljogosít bennünket az, hogy maguk az egykorú oklevelek is többször elhagyták, mint szükségtelent. Így III. István 1166-iki levele egyszerűen *Gecha*-t ír,⁴ a váradi regestrum két ízben használja az *y* nélkül szűkölködő *Gecha*-kiírást,⁵ egy pannonhalmi jobbágy-nak neve szintén csak *Gecha*-nak van írva.⁶ Egy 1236-iki oklevél a bars megyei főispánt több ízben egyszerűen «*Gecha*»-nak nevezi.⁷

A negyedik betű az, mely legtöbb *s* eltérőbb módon van írva; *ths*, *ts*, *ch*, *sc*, *ss*, *s*, *z* alakok váltakoznak egymással. De a három elsőről ki ne látná, hogy az nem mást akar jelölni, mint a *cs* hangot? Hiszen, ha tekintetbe veszünk, hogy az oklevelek *t* betűje a *c*-vel teljesen egyenlő, akkor a két első *chs*, *cs*-t is vehetjük, tehát mai *cs* betűnkkel teljesen egyenlőnek. Bátran elfogadhatjuk, el is kell fogadnunk azt is, hogy e név negyedik, illetőleg az *y*-t jogosan elhagyva, harmadik betűjét *cs*-nek ejtették őseink, s úgy kell nekünk is kiejtenünk. Csak az az egy elfogadható oka van e sokféle változatnak, hogy a *cs* hangot mindenféleképpen próbálták kiírni, s mivel illet a latinban nem találtak, az ilyen megközelítő vagy körülíró kiírasmódot folyamodtak királyi jegyzőink.

¹ Knauz i. m. I. k. V. tábla.

² Knauz i. m. I. k. 232, 242, 246. ll.

³ Wenzel. II. k. 306, 307, XII. k. 613, 624. ll.

⁴ L. a 108, 214, 347. sz. okleveleket.

⁵ Wenzel. I. k. 172, Anjoukori okm. I. k. 452. ll.

⁶ Knauz i. m. I. k. 286. l.

⁷ U. o. 184. l.

⁸ Anjoukori okm. I. k. 526. l.

¹ Wenzel I. k. 77.

² U. o. II. k. 110. l.

³ U. o. X. k. 159. l.

⁴ Hazai okmánytár. V. k. 1. l.

⁵ 108-ik oklevél.

⁶ Wenzel. II. k. 15. l.

⁷ Hazai okmánytár VI. k. 31, 32, 33. ll.

Az egy cseppet sem ejtethet bennünket zavarba, hogy e harmadik, illetőleg negyedik betű a legtöbb esetben (23 közül 13-szor) *ss* vagy *s*. Mert számtalan helynévből kimutathatjuk, hogy a tatárjárás előtt íróink rendszeren az *s* betűt használták *cs* hang jelzésére. Ott van először is a Névtelen, a ki Saak-nak írja Csákot, Sepelnek Csepelt, Zobulsu-nak Szabolcsot, Trusun-nak Trencsént, Gemelsen-nek Gyümölcsényt.¹ Ott van a váradi regestrum, a mely Sugunak írja Csögöt (Szilágy megye), Sunad-nak Csanádot, és a szó közepén is *s-t* használva Vansud-nak írja Váncsod-ot.² Ott vannak okleveleink, a melyeken a mai Csonát Surna,³ Családot Sulad,⁴ Bulcsot Bulsu⁵ alakban olvashatjuk.

Az ötödik, illetőleg negyedik betű az *a*. Ezt Szabó Károly elhagyható utánhangzónak tekinti. Azonban helyneveink nem igazolják ezen fölfogást. A Névtelen és a Váradi regestrum által annyiszor használt *u* valóban utánhangzó, s később a kiejtésben kiírásban egyaránt elmaradt, de *a*-ra nézve Zulta = Solt néven kívül egyéb bizonyoságot felhozni nem lehet; ez pedig egymagában nem is elég, és mert csak egy író, nem oklevél hozza föl, nem is döntő.

Hanem más valamit, és tán érdekesebbet mondanak helyneveink erről az *a* betűről. Azt, hogy valahányszor a magyar nyelv hangtani törvénye úgy kívánta, vagyis a megelőző *e*, *i*, *ö* magánhangzók után idővel *ö* maga is *e*-re változott át. Számtalan példával igazolhatnók ezt, de elég lesz a következők fölemlítése. 1181-ben egy veszprémmegyei falut Merita-nak ír⁶ az oklevél *s* az most Merite pusztá; a régi Debrenta-nak⁷ írt falu most Döbrönte, Scemera⁸ most Szemere, Enezka⁹ most Enyiczke. A kéttagú helynevekben is épen így változott át az utolsó

a betű idővel *e*-re. Pl. 1093-ban egy komárommegyei birtok neve Dinna,¹ ma Dinnye. 1229-ben egy somogy megyei falu Keccha-nak írnak² ma Köttse; 1261-iki oklevél egy csallóközi falút Tehna-nak ír,³ ma ennek neve Tönye. Egy 1311-iki oklevél párjával is adja a példát: «Gerbeyan monustura, Thepa, Derechka» falvakat emleget,⁴ ma pedig Gáborján, Tépe, Derecske azoknak neve.

Mivel pedig a Geythsa névben is a megelőző magánhangzó nem más, mint *e*, azért az utolsó «*a*» betűnek a magyar nyelv törvényei szerint *e* névben is *e*-re kellett változnia.

Elhagyva már most a Geythsa névben a fölösleges *y-t*, és az utolsó «*a*» betűt *e*-re változtatva, előáll a névnek mai alakja: *Gecse*.

Hogy aztán ez az alak valóban megfelel a régi magyar Geythsanak, semmi sem bizonyíthatja ékebben, mint az, hogy ma is van három falu hazánkban, mely *e* nevet viseli, az egyik Beregmegyében (de még lenn a síkságon Vári, Csoma mellett), aztán Abauj- és Veszprémmegyében. Sőt mint családnév is több helyen él magyar vidéken, pl. Furtán Biharmegyében, és Pestmegyében Tápió-Györgyén.

Ha talán eddigi okoskodásom nem lett volna elég meggyőző, hivatkozom a Hazai oklevéltár e tekintetben nevezetes okleveleire. Egy Gecsehalma nevű sáros megyei helyről szólanak azok; de hova tovább közelednek az oklevelek keleti a XVI. századhoz, annál egyszerűbb lesz az első Geychehalma kiírása és utoljára Gechehalma lesz belőle⁵ világos jelül annak, hogy a Geycha nem más mint *Geche*.

Hagyjuk el tehát az alaptalan, idegenszerű Gézát vagy Geizát; *s* a helyett írjuk és mondjuk utolsó fejedelmünket *Gecse* vezérnek; Szent-László testvérét *I. Gecse*, Vak Béla fiát *II. Gecse* királynak.

Dr. KARÁCSONYI JÁNOS.

¹ U. o. I. k. 131. l.

² U. o. VI. k. 471. l.

³ U. o. XI. k. 503. l.

⁴ Zichy család okmánytára. I. k. 133. l.

⁵ Hazai oklevéltár. 204, 214, 221, 325. számú oklevelek.

¹ Hist. Hung. Fontes Dom. II. k. 20, 31, 33, 36.

² 276, 75, 270. sz. okl.

³ Wenzel i. m. II. k. 75. l.

⁴ Knauz i. m. I. k. 108. l.

⁵ U. o. I. k. 186. l.

⁶ Wenzel. I. k. 77. l.

⁷ Szintén Veszprémmegyében 1240-ben. II. k. 112. l.

⁸ Komárommegyében 1210-ben. Knauz i. m. I. k. 195. l.

⁹ Wenzel. VIII. k. 173. l.

GRÓF BERCSÉNYI IVADÉKOK FRANCZIAORSZÁGBAN.

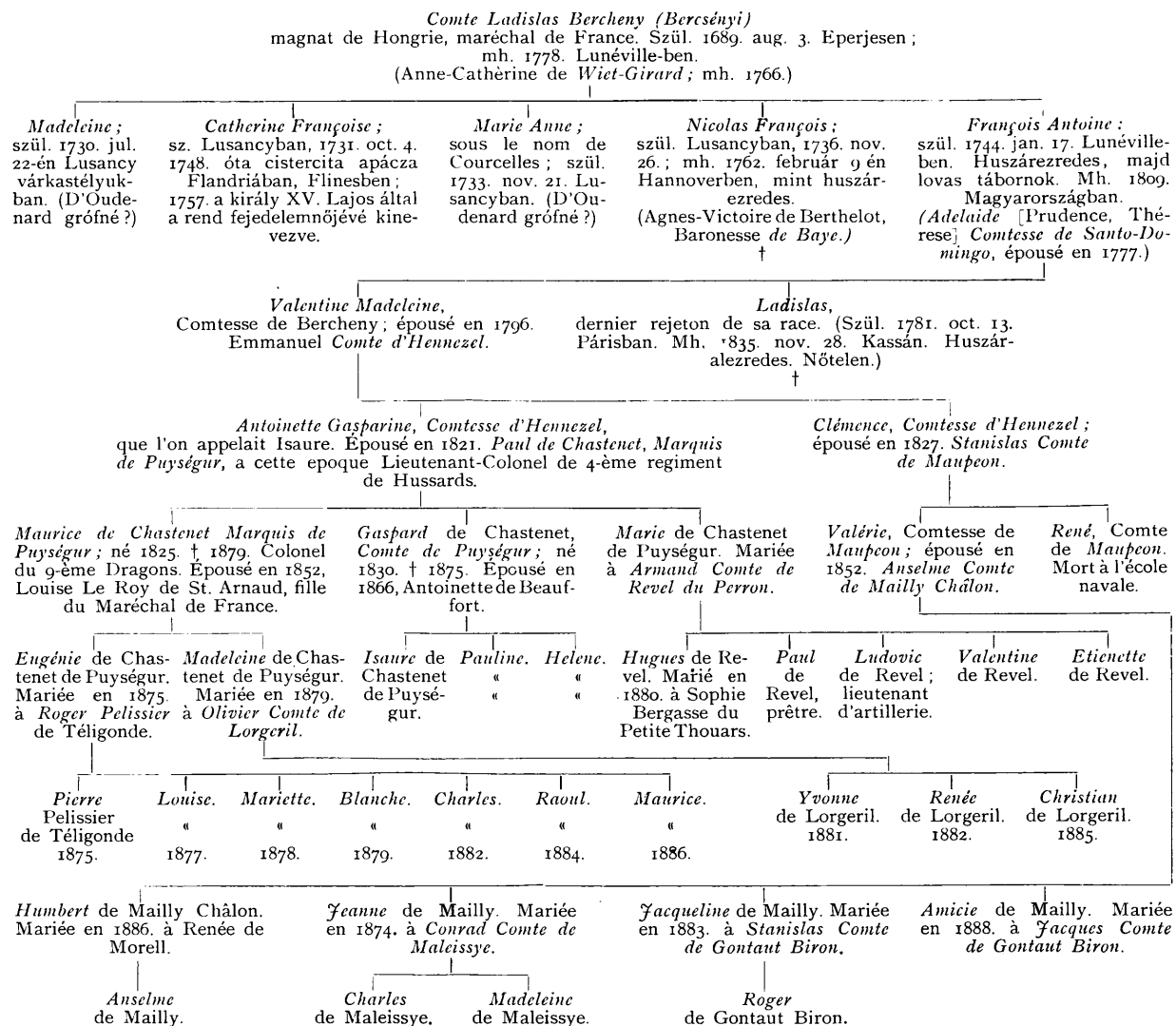
A Turul 1885-iki évfolyamában közlém a már kihúnyt, de halhatatlan emlékezetben élő Szekesi gróf Bercsényi család nemzedékrendjét, úgy a mint azt a család monographiájának I. kötetéhez összeállítám. Az utolsó gróf Bercsényi (V. László) atyjánál Ferencz Antal grófnál és anyjánál Santo-Domingo Adelaide grófnőnél a

táblázaton csillag alatt megjegyzém, hogy az ősi hazába visszatért Lászlón kívül «állítólag még három leánygyermekük volt, kikkel a grófnő, férjének (Párisból) Bécsbe menekülésekor Hollandiában élt». Neveiket a fenmaradt hézagoss családíratokból, úgy más forrásokból, szorgos kutatások után sem sikerült megtudnom; kény-

telen voltam idézett jegyzetemet ezzel zárni be: «Ott haltak-e el? és mikor? — többé semmi nyomuk».

Azonban ebben meg nem nyugodván, azóta is folyton nyomoztam e Bercsényi nő-sarjakat Franciaországban; mi lett belőlök? hagytak-e utódokat? kik ezek, és élnek-e még ma? S hála a szerencsés véletlennek egy részről, és — a francia aristocrata körökkel összeköttetésben álló — két t. barátom érdeklődése és szives közvetítésének más részről: ma már igenlő, sőt teljesen kimerítő választ adhatok a fentebbi kérdésekre. Az utolsó fiivadék gr. Bercsényi

V. Lászlónak testvérnénjétől *Magdolna Valentina* grófnőtől — mint most már a keresztnevét is tudjuk — férje gróf D'Hennezel Emánuel után született utódok ma is élnek Franciaországban, és pedig a legfényesebb aristocraticus neveket viselik. Előttünk fekszik a legújabb nemzedékig leágazó táblázat, mely a családi irományokból készült, s adatainak hitelességéhez kétség nem fér. Közöljük tehát ezt, mielőtt a még elmondandókat hozzája csatolnók; és mivel most már a Bercsényi *maréchal* (IV. László gróf) leányairól is bővebb tudomásunk van: a táblázatot ezek nevei s születési éveivel is kiegészítjük.

Íme az egész 1888-ig levezetett táblázat.

A gr. Bercsényi László francia marsall gyermekeire vonatkozó adatokról megjegyezzük, hogy azokat *M. Aubert* lotharingiai és du bari udvari

és állami ügyésznek «*Le Politique Vertueux*» című, 1762-ben Nancyban megjelent, Bercsényi-nek ajánlott és a maréchal arczképével s családi czímérével díszeskedő — ma már fölöttébb ritka —

könyvből merítők. E könyv hosszú bevezetése ugyanis a híres maréchalnak dícseljes életét tartalmazza Aubert tollából, pontosan felsorolva családi viszonyait is, kétségbe vonhatatlanul magának a tábornagnak — vagy nejének — közlései szerint. E nálunk teljesen ismeretlen — bevezetéseért rendkívül becses — könyvről monographiánk I. kötetének megjelenésekor még nem volt tudomásunk; azóta sikerült Nancyból megszerezniünk.

A mi most már a nemzedékrendnek gróf Bercsényi Ferencz Antaltól leágazó részét illeti: annak oly csodálatos módon jutottunk birtokába, hogy méltó róla megemlékezni. A franciaországi Bercsényi utódokról több évig eredménytelenül nyomozdván, 1887-ben *Nemeskéri Kiss Pál* országgyűlési képviselő társamat — mint a ki Párisban született és ott előkelő rokoni összeköttetésekkel bír, — egyik párisi útja alkalmából fölkértem: tudakozódjék francia aristocrata körökben a gróf Bercsényi-leszármazásról; mert lehetetlennek tartom, hogy Franciaország nagynevű marsallja vérségi kapcsolatainak emlékezete ott kiveszett volna már! Kiss Pál barátom azután visszatérve, a következő válaszszal örvendeztetett meg: Párisban lakó nővére jól emlékszik a következő epizódra. Az 1870-es évek közepe táján, 1875-ben, vagy valamivel utána történt, hogy atyjuk, Kiss Miklós honvédezredesnek egyik párisi barátja, egy igen előkelő arczvonásokkal és modorral bíró, dalias alakú francia lovasezredest mutatott be házuknál. Az ezredes már őszbe csavarodott, 50—60 év közötti férfi volt: *Puységur* örgróf, tagja a híres Chastenet-Puységur családnak, mely Franciaországnak több maréchalt, tengernagyot, tábornokot, diplomatát, püspököt és egypár jeles író is adott.¹ Beszélgetés után Kiss Miklós leánya zongorához ülven, néhány darabot eljátszott vendégeiknek, — s befejezésül rázendíté a *Rákóczi-indulót*.

E dallam hallattára a francia ezredes vére felforrott; el volt ragadtatva a még sosem hallott zenedarab lázas tüzetől, classicus szépségeitől; s föllekesülve mondá, hogy ő ily vérig, velőig ható, ily lelkesítő harci indulót életében soha sem hallott. Kérte annak hangjegyeit, hogy ezredének zenekarával betaníttassa; s megkérdezé: miféle darab ez? — A *Rákóczi-induló!* . . . hangzott a válasz. «Most értem már, — szolt marquis Puységur, — miért hevített úgy föl engemet; hiszen az én nagyanyám Bercsényi grófnő volt! . . .»

Az ezredes büszke vala ezen magyarvérű származására, s a *Rákóczi és Bercsényi* nevek közötti elválaszthatlan történelmi kapcsolatot ismerte.

¹ L. M. M. Firmin Didot freres: «Nouvelle Biographie Générale». Tome 41. Paris, 1862.

Íme, a Rákóczi-indulónak csodálatos hatása a kuruczok késő unokáinak vérére, — még ha ez már francia vérré vált is! Mert Puységur örgróf csakugyan nem tudta: miféle dallamot játszanak előtte; öntudatlanul buzdúlt föl az ereiben pezsgő magyar vér, e varázshangok hallattára.

Kiss Miklósék azután 1887-ben, kértemre, tudakozódni kezdtek egykori érdekes vendégük után; de csak arról értesülhettek, hogy az ezredes az 1870-es évek vége felé meghalt. (Ezen derék ezredes a nemzedékrendi táblázaton látható *Puységur-Chastenet Móricz örgróf* volt, a 9-ik számú francia dragonyos-ezred parancsnoka, a ki — mint látjuk — 1879-ben húnyt el.)

Tehát a lappangó Bercsényi-genealogiának — a Rákóczi-induló vezetett a nyomára. Mert oda-vezetett. A Puységur név nekem elég volt, hogy most már ezen irányban indítsam meg nyomozásaimat, — s a siker nem maradt el. 1888 elején ezen ügyben magyar történelmi társulatunk elnöke, gr. Szécsen Antal úr nagyreményű fiához gr. Szécsen Miklós, akkor párisi osztrák-magyar nagykövetségi titkár úrhoz fordulék, kérvén őt: szíveskednék fölkeresni valamelyik Párisban lakó Puységur marquis-t, s tudakozódjék a Bercsényi-leszármazás és családi irományok iránt. A nemes gróf szerencsésen járt el, s már 1888 május 11-iki levelében tudósított, hogy bemutattatá magát «egy özvegy *Puységur grófnőnek*, a ki jól emlékezik, hogy boldogult férjének nagyanyja Bercsényi-leány volt, — «Berzeni», mint francziásan mondják, — és hogy a *Puységur családban ezen alliance-ra mindig sokat tartottak*».

Ezen úrnő véletlenül épen az említett Puységur Móricz özvegye: Louise Le Roy de Saint-Arnaud asszony vala, St. Arnaud maréchal leánya. Ő volt aztán oly szíves megígérni, hogy a franciaországi gr. Bercsényi-ivadékok nemzedékrendét a családi iratokból összeállíttatja s céljaimra megküldi. Ezen iratok azonban más Puységur örgrófnál — s részben a vérség egyéb ágainál — őriztetvén, azok egybegyűjtésére s a legújabb adatokkal kiegészítésére nem kevés fáradság és idő kellett. Mindazáltal a lelkes örgrófné mindezenen túltétvén magát, a genealogiai táblázatot elkészíttette, s gr. Szécsen Miklós útján már a m. évi augustus havában kezeimhez küldötte.

Mint ezen táblázatból kitűnik: a Bercsényi-vér Franciaországban most is él női ágon, és számos nagyon előkelő családnak, — a *Chastenet-Puységur* örgrófnak, a *Pélissier*-knek (ez is maréchal-i család), a *Lorgeril*, a *Revel du Peron*, a *Maupeon*, a *Mailly de Châlon*, a *Maileis-sye* és a *Gontaut de Biron* grófoknak — tagjaiban virágzik, s kivált a Puységurok büszkén őrzik emlékezetét.

THALY KÁLMÁN.

A DALMADI DALMADY-CSALÁD LESZÁRMAZÁSA.

(Első közlemény.)

A dalmadi Dalmady-család Hont vármegye régi családjainak egyike, hol hajdan a család nevét adó Dalmad helységet bírta.

A helység e néven: «Villa Dalmad» már 1138-ban II. Béla király idejében előfordul a dömösi szent Margit prépostság adomány-leveleiben, melylyel a király a prépostság alapítását, atyjának Álmos herczegnek művét befejezi és adományokkal gazdagítja. Egyike azon falvaknak, melyek a prépostság fentartásához élelmezéssel vagy személyes szolgálatokkal járulni tartoztak. Mint szolgálmányos helység minő viszonyban állt a prépostsághoz és előbbi uraihoz, nehéz megállapítani. Még az is kérdés, királyi szabadbirtok volt-e, melyre nézve a király adományozási jogát törvény nem korlátozta, vagy várbirtok? Annak meg épen semmi nyoma, családi birtok volt-e? s mint ilyen a Dalmady-családnak miképp és mikor adhatott nevet?

A helység neve száz év múlva, 1265-ben merül fel ismét IV. Béla király alatt azon adomány-levelben, melylyel a király a premonstreiek sághi monostorának a tatárjárás alatt elvesztett alapító-levelét megújítja s a régi határokat megerősíti. A megújításra Márton bánnak, a monostor alapítójának özvegye kéri fel a királyt s felajánlja Dalmad nevű földjét is, egyszerűen elősorolja a határos helységeket. Más adatok szerint a premonstreiek számára a prépostságot a Hunt-Pázmán nemzetség alapította 1268-ban s V. István király 1270-ben a prépostság egyéb kiváltságaival azon adomány-levelet is helyben hagyja, melylyel a Pázmán-nemből származó Márton bán, Hontmegyében fekvő néhány faluját s ezek közt Dalmadot ezen prépostságnak ajánlodekkozza. Ezen adatok a magánbirtoklás mellett szólnak, de csak a Hunt-Pázmán nemből eredő Márton bán birtoklásáról. Övé volt-e az egész helység, vagy annak csak egy része, nem tudható. A Dalmady-család birtoklása ép oly bizonytalan mint előbb.

A legrégebbi adat a családról III. András utolsó árpádházi király idejéből, 1290—1294-ből való, midőn a család egyik őse Dalmady István, mint comes és honti várjobbágy fordul elő a honti várispánságban. Mint királyi ember (homo regius) határjárásoknál és beiktatásoknál több alkalommal szerepel. Így a mondott évek egyikeben királyi kiküldetést nyer Szúdi András Kovarszeg nevű, Béla király által adományozott földjének határjárására. Neve: «Comes Stefanus de Dalma, jobbagio castrum Hont.» Szerzők a «comes» cím és «jobbagio castrum» kitétel után nem bizonyosak, várispán volt-e, vagy csak várnemes? Pesty Frigyes «Várispánságok története» című munkájára támaszkodva azt hiszik, több volt közönséges várnemesnél s a comes címet azért viselte. Idézik a munka azon részeit, melyek példákkal bizonyítják, hogy a várispáni hivatalt várjobbágyok vagy várnemesek is viselték s ekkor a comes cím épen oly körülírással jelent meg nevek mellett, mint Dalmady Istvánnál. De lehetett helyettes comes vagy curialis comes (udvarbíró) is, a kiből a XIII. század végén a vicecomes (megyei alispán) keletkezett.

Dalmady Istvánról más adatok is vannak. Ezek is comes névvel említik s főképp azért érdekesek, hogy Dalmad helységgel is összekapcsolják, hol birtokos volt. Ilyen az esztergomi keresztesek conventjének 1300-ban kelt oklevele a sághi prépostság és a család közt épen Dalmadra nézve fenforgó vitás birtokkérdés békés elintézéséről. Dalmady István ez oklevél szerint a maga és fiai Máté, Tamás és János nevében a nyitrai káptalan részéről kiállított oklevelekkel a convent előtt megjelenvén kijelenti, hogy ő és fiai, a sághi prépostság Dalmad néven nevezett birtokára és egy rétre, mely ugyanezen birtokhoz tartozott és a prépostság, valamint az ő és fiai birtokán létező erdőben fekvő, jogot formáltak. Minthogy azonban a prépost e miatt őket törvényes úton megtámadni akarja, ő és fiai a prépost panaszától tartva, másfelől a prépost pörét igazságosnak itélve, nehogy a jövő életben még lelküknek is kárát vallják, a kérdéses birtokhoz és réthez való minden jogukról lemondanak s minden rájuk vonatkozó irataikat érvényteleneknek nyilváníttják. Valjon a prépostságnak Dalmad néven nevezett birtoka az egész helységből, vagy annak csak egy részéből állt-e? Azon körülmény, hogy a rét a család birtokában levő erdőben fekvő és az erdő a birtoktól külön említettik, részirtokra enged következtetni.

Érdekes azon adat is 1300-ból, melyet az esztergomi káptalan tartott fenn Márton barsi nemes várjobbágy földjének eladásáról szóló bizonyítványában. Az okmány tudomásul adja, hogy Márton bán, örökrészül nyert birtokának felét, mely a Garam mellett Bars helység lakosainak földjei mellett fekszik, összes járandóságaival Bálint comesnek, nemes nádasai Buguzlaus fiának, most Csák mester oponchi várkapitá-

* Kivonat a család két tagja, *Dalmady Győző* és *Dalmady Sándor* által készített s csak néhány példányban sokszorosított családtörténetből.

nyának (nunc castellano magistri Chaak de Oponch), a ki helyett atyai nagybátyja Dalmady István comes jelent meg személyesen, birtokul és tulajdonul átadta. Az okmány a család rokonsági viszonyaira vet világot. Megismerkedünk István testvérével, kit azonban az okmány nem mond comesnek, hanem csak nemesnek, és unokaöccsével Bálint comessel Csák mester várkapitányával. Valószínűvé teszi az okmány azt is, hogy Nádas, mely határos falu Dalmaddal s melynek nevét Buguzlaus előnév gyanánt használta, szintén családi birtok volt.

Dalmady István a család legrégebb ismert ősenek három fia volt: Máté, Tamás és János, de csak Tamás ága ismeretes, a másik kettő nyomtalanul tűnik el.

Tamás neve előfordul Péter honti főispán és a megyei nemes bírák 1312-ben kiállított tanúvallási bizonyítványában Palásthy Leustach fia, Iván ellen, kit lórablással vádoltak. Az okmány annál érdekesebb, mert majd valamennyi akkori előkelőbb hontmegyei családot megnevez. A tanúk — köztük Dalmady Tamás — vallják, hogy Iván, Lypto comes és fiai lovait rablómódon elvitte s ezáltal nekik 10 márka kárt okozott. 1335-ben Töttös mester jogi képviselője azon egyezség megkötésénél, melyet ez Sembery Simon fia Márton comessel kötött a bágyoni birtokra nézve. Ugyanez évben királyi küldött András fiának Péternek Peszek és Patvarcz nevű hont- és nógrádmegyei birtokain eszközöndő határjáráshoz, de a melynél már helyettese Tavarnicus Lőrincz vett részt.

Három fia: István, János és Gergely közül János és Gergely, atyjuk kötelező nyilatkozata alapján a dalmadi birtokból a nádasi Móth-családnak ígért 4 ekealja földre nézve 1345-ben akként egyezkednek, hogy a Móth-család az említett 4 ekealja földből Tamás fiainak két ekealjat elenged s ezek a Móth-családnak jutó részt a dalmadi birtokból kiadni készeknek nyilatkoznak. Tamás fiai a kérdéses földdarabot Dalmad és Magyarad határai közt, régi országos szokás szerint esküt mondva a föld felett, megmutatták Móth Lukácsnak s királyi mérték szerint ki is mérették, úgy hogy egy ekealja 150 hold földet tett. Kikötötték egyszersmind, hogy az egyezséget és rendet megzavaró fél az egyezséget tartó és elfogadó fél ellenében párbajvívásban marasztaltassék el.

1346-ban István a maga és testvérei nevében Péter mesterrel, a sághi prépost képviselőjével abban egyezik meg, hogy a prépost és a testvérek jobbágyai és szolgálai által egymás irányában elkövetett kártételek és jogtalanságok és az előterjesztendő összes panaszok, kérdések és cselekmények fölött 8 nemes férfiból álló választott bíróság ítéljen, mely Eszter-

gomban üljön össze s melynek ítéletét elfogadni mindkét rész köteles.

I. Lajos királynak egy parancslevele 1356-ból Dalmady István esetével foglalkozik, kit Dénes tisz megsejtett. A király rendeli, hogy Lőrincz comes fiának László mesternek Dénes tisztje ellen, Dalmady Tamás fia István megsértéseért Dalmadon tartott vizsgálat iratai az esztergomi káptalanban tétessenek le. Miből áll a sértés, nem tudni.

Gergely a sághi convent 1375-ben kelt oklevele szerint zálogba veszi Bory Péternek s leányainak Boriban Hontmegyében fekvő birtokrészeit 10 márka dénárért, minden márkára 10 penzát számítva; Mihály, Borfői Lőrincz fia pedig azon kötelezettséget vállalja, hogy érettük a zálogösszeget megfizeti, ha Gergelyt a zálogbirtokban megvédeni nem tudnák, vagy a zálogösszeget vissza nem fizethetnék.

Gergelyről szól az esztergomi káptalannak 1383-ban kelt s János esztergomi érseki helytartóhoz intézett jelentése, mely előadja, hogy Zselízi Been fia Miklós, kinek neje Keche asszony volt, elhalt s Miklós javait most Zselízi Wesszős fia Tamás mester birtokolja, Gergely azonban a nevezett nő hitbérét és hozományát Miklós javaiból és pedig a zselízi, ágói, martondi és nyíri részirtokokból kiadni kívánja. Tamás mester a követelt hitbért és hozományt kiadni késznek nyilatkozott s a birtokok becslése elrendeltetett, de midőn a becslést teljesíteni akarták, Tamás mester őket attól eltiltotta, miért is a káptalani küldött neki meghagyta, hogy az érseki helytartó bírói széke előtt megjelenjen tartsa köteletségének. Említi még Gergelyt István nádor okmánya 1388-ból, mely a nádor és az esztergomi káptalan birtokaival határos hontmegyei Udvarnok és Darázs, továbbá Felső- és Közép-Darázs helységek határjárásával Gergelyt bízza meg. Két okmány foglalkozik még vele. Az egyik szerint 1394-ben Kani-zsay János esztergomi érsek, a barsmegyei Cseke nevű birtokot, Csekey György egyház-nemes magvaszakadta következtében neki s örökösei-nek adományozza. A másik okmány 1368-ból arról értesít, hogy tompafalvi Móth György halála folytán Petry András fia György, fivérével Antallal felkéri és megkapja a dupapécsi, tompafalvi, magyaradi, nádasi, szüdi hontmegyei és csehi nyitrai megyei részirtokokat; az iktatásnak azonban Móth György örökösei s mások — köztük Gergely, Dalmady Tamás fia — ellent mondanak.

A család tagjai ez időben általában mint előkelő birtokok nemesek szerepelnek Hontmegyében. Birtokaik Dalmad, Nádas, Magyarad, Bori és más hontmegyei helységekben oszlottak el, de kiterjedtek Bars és Nyitra megyékre is. Gergely gyermekei Keche és Mihály, ezé Gergely és Heléna.

Mihályt Ilsvai Leustach nádor 1395-iki levele említi, melyben róla mint Kaplai János comes és volt udvarbíró érdekében elrendelt határjárás egyik nádori küldöttjéről van szó.

Özvegye az esztergomi érseki helytartó egy rendelete szerint 1412-ben még él. E rendelet Csuda, másképp Széchényi Frank vajda fiának Lászlónak birtokait kívánja felbecsültetni, hogy azokból Demjén Lőrincz özvegyének Dorottyának és Dalmady Mihály özvegyének Apollóniának hozomány, hitbér és leánynegyed címén megítélt követeléseit kiszolgáltassanak. Ha ez a megintéstől számított 15 nap alatt nem történnek meg, a szomszédos egyházak: Egeg, Szemeréd és Sechen helységek lelkészei által egyházilag kihirdetendő.

Dalmady Mihály gyermekei felett szerzők szerint nehéz eligazodni. Csak az bizonyos, hogy fia Gergely volt, kinek nevét, Mihálytól való származását, életének egy-két mozzanatával kapcsolatban több okmány fentartotta. Leánya Heléna, már csak mint Gergely testvére mellékesen említetik. Az okmányok jóval később Miklóst léptetik fel s ezt is Mihály fiának mondják.

Gergely 1411-ben a sághi prépostság nádasi részbirtokát és pedig a szüdi, maróthi, dalmadi és litasi birtokokkal határos részt, a prépostság felszólítására és a nádor intő parancsára visszadja. Gergelyvel és a sághi prépostsággal foglalkozik Gara Miklós nádornak Budán 1422-ben kelt ítélet levele is Egyházas-Dalmaid és Nádas birtokok cseréjéről és a csere megerősítéséről.

Dalmady Gergely életében a család további leszármazása tekintetéből nevezetes szerepet játszik azon adat, melyet a garammelletti szentbenedeki convent egy 1579-iki átíratra nyújt 1422-ből. Ez arról értesít, hogy Gergely, Mihály fia, 1422-ben Zsigmond beleegyezésével testvére fogadja Thúry Mihályt, János fiát és ennek hívesét saját nővérét, minden jogaiba, kivéve Nádason a sághi egyház földjét. Ebből azt következtetik szerzők, hogy Gergely a családnak Mihály ágán utolsó férfi sarjadéka volt. Ezt szem előtt tartva, a család további leszármazása az örökbefogadott s a családba beházasodott Thúry Mihály ágán következik, hol azután Miklóssal, Thúry Mihály fiával találkozunk, ki eddigi családi nevéhez «de Kis-Thúr» felveszi az új családi nevet is «de Dalmaid».

A család tehát az ismert adatok szerint nem Dalmady Mihálytól, hanem a Gergely által testvérré fogadott kisthúri Thúry Mihálytól származik le tovább fiával Miklóssal, ki mint literatus fordul elő az okmányokban. Egy adat szerint lévai várnagy volt. Ez arról nevezetes, hogy a maga és Margit, Zsófia s Anna leányai számára új adománylevelet kér és nyer Mátyás királytól 1464-ben Dalmaid és Darázs hontmegyei

helységekre, melyeknek már elődjei is békés birtokában voltak. Miklós beiktatása még ugyan-ezen évben megtörtént ellenmondás nélkül. Királyi emberekül kijelöltettek az adománylevelben Túri János, Bory István, Bory János, Litassy János, ezek távollétében pedig Királyfia Péter. Miklósnak gyermeke nem maradt, csak 3 leánya. A család e szerint Miklós ágában kihalt volna. Ipolyi A. püspök azt hiszi a Dalmady-családról összeállított s kéziratban levő jegyzeteiben, melyeket a szerzőknek rendelkezésére bocsájtott, hogy Miklósnak 1464 után, az új adományt követő években fia született, kinek nevét nem tudja, s majd Anonymusnak mondja, majd Sebestyén gondolja s ettől a hasonló nevű fiútól származnék le egyenes ágon a család. De ez kétes. Valószínűbb, hogy Sebestyén, ki a XV. század végén 1485-ben jelen meg, egyik mellékág sarjadéka, mely valamelyik közös őstől, István comes valamelyik fiától vagy unokájától ered, de nem lehet meghatározni, melyikből. E részben fontos a következő okmány.

A leányok egyike Margit, Horhy Péterné a sághi convent részére 1508-ban kiállított nyugtató levél szerint fiaival és leányaival megjelenik a garam-szt.-benedeki convent előtt s kijelenti, hogy férje nemes Horhy Péter és első férje dalmadi Horváth János, az előbbi években némely okleveleket, melyek Dalmaid birtoklási jogaira vonatkoztak, több más birtokokat illető iratokkal biztosabb megőrzés végett a sághi convent levéltárában letéteményeztek s valami szekrénybe helyeztek. Ezen iratokat idő multával Imre prépost idejében Dalmady Sebestyén és Miklós, az említett dalmadi Horváth János fia, továbbá ő maga, a sághi conventben felkeresték, a mondott ládában fel is találták, átvizsgálták, a tökéletesen épségben talált iratokat ugyanott egy más szekrénybe áthelyezték és azt bezárva és pecsétjeikkel megjelölve, megőrzés végett újra letéteményezték és hátrahagyták. Ezen levelekre neki és gyermekeinek szükségük lévén, ők azokat II. Ulászló király parancsoló levele és engedélye alapján az említett ládából sértetlenül kivették. Ők tehát a sághi egyház conventjét a szóban levő s minden tekintetben épségben megőrzött iratok további őrizetétől felmentették, és visszavételük iránt megnyugtatták. Ez okmányhoz, mely a család birtokában hiteles kiadományban megvan, a genealogia szerzői a következő megjegyzéseket fűzik: «Végig menve a Dalmady Miklós leányaival kapcsolatos töredékes adatokon, a Dalmady Margitra vonatkozó nevezetes eredményre vezetnek. Látjuk azokból hogy az adományos Dalmady Miklóssal a család fiága egészen nem halt ki. A garammelletti szentbenedeki convent 1508-ból fennmaradt oklevele szerint életben van Dalmady Sebestyén, Margit egyik leányának Juliannának

férje és Dalmady Pál, Margit másik leányának Agathának férje, kikkel személyesen jelen meg a sághi conventben a családi iratok átvétele végett. Ugyanazon okirat szerint megjelent ott több évvel előbb Imre prépost idejében nemes Dalmady Sebestyén is, ki az iratokat átvizsgálta, újra letéteményezte és a káptalanban hátrahagyta. Világos, hogy e két Dalmady Sebestyén két különböző személy s a családi leszármazás rendjét kettőjük közül nem a Julianna férjével, hanem azon Sebestyénnel kell újra összekötni, kit az okirat nemes Dalmady Sebestyénnek mond. Erre vezet fellépésük különböző ideje, mely nemes Dalmady Sebestyénnél jóval korosabbnak gyaníttatja. De kérdés, kitől származott nemes Dalmady Sebestyén, kiről egyebet nem tudunk, mint hogy a sághi conventben régebben letett családi iratokat időközben átvizsgálta, más szekrénybe áttétette s ott újra hátrahagyta. Testvére volt-e Dalmady Margitnak, ki ez alkalommal szintén megjelent vele? Beláthatlan homály előtt állunk, melyben elvesznek a nyomok. Ipolyi Arnold püspök a Dalmady-család leszármazásáról összeállított kéziratban levő vázlatában így okoskodik: «Dalmady deák Miklós impetrálja a régi család birtokára a nova donatit Mátyástól 1464-ben, hogy leányainak is biztossítsa az ősi birtokot, miután három leánya volt már, de még fia nem, ki később született.» A fiú nevét nem tudja biztosan meghatározni. Anonymusnak mondja, majd meg Sebestyénnek gondolja s a később előjövő Sebestyént, vagyis Horhy Julianna férjét ezen Anonymus fiának tartja. A kérdés azonban evel nincs megoldva, a homály tovább is megmarad. A feltevés, hogy az adományos Miklósnak utólag fia született volna s a családi genealogiát ez vinné tovább, alig hihető. Szellemes ötlet, mely csak pillanatra világít s még nagyobb homályban hagy. Nem találjuk sem a családi oklevelek jegyzékében,

illetőleg az 1469-iki inquisitoriák extractusában, mely Miklós halála után is csak a három leányt említi, sem a régi családi iratoknak letéteményezéséről és visszavételéről 1508-ban kelt nyugtató levélben, mely egy szóval sem árulja el, hogy a sághi conventnél Dalmady Margit társaságában megforduló nemes Dalmady Sebestyén fia volna Miklósnak vagy testvére volna Margitnak. Mindent összevetve nemes Dalmady Sebestyént valamelyik mellékág sarjadékának kell tartanunk, mely valamelyik közös őssel kétségteljesen összefügg, de az összefüggés ezen őssel ez idő szerint ki nem mutatható. Ismeretlen maradt, vagy nyomtalanul eltűnt az okmányokban. Felvihető Dalmady Tamásig, kinek fiai, a mint a genealogia kezdetén láttuk: István, Gergely, és János voltak, kik a XV. század második felében éltek, kik közül azonban István és János ága, utódok megemlítése nélkül nyomtalanul tűnik el szemeink elől.»

A további genealogia élére tehát nemes Dalmady Sebestyén jut. Fia, mint Ipolyi véli s a fennebbi adat mutatja, Dalmady Sebestyén, kinek neje Horhy Julianna. Innen a genealogiában mint ifjabb Dalmady Sebestyén szerepel.

Ifjabb Sebestyénről kevés adatot találunk. Egyik az esztergomi káptalan jelentése 1497-ről, Istvánnak a pilisi, szántói és apátmaróthi egyházak apátjának Hontmegyében fekvő birtokaiban teljesített határjárásról, melynek Fyssy János, Demsend Pál, Hyppolit esztergomi érsek, néhai lévai Vajdafi János fia Zsigmond, Bory Simon, Horhy Péter, Dalmady Sebestyén s mások ellenmondanak; 1505-ben Dalmady Pállal zálog címén beiktattatik Theszéry Péter és Demény Mátyás újfalusi birtokrészeibe Bars megyében. Előfordúl még Pállal a fentebb ismertetett nyugtató levélben. Pállal vagy unokatestvéri vagy sógorági viszonyban állhatott. *

(A leszármazási táblákat a jövő füzet közli.)

KÖNYVISMERTETÉS.

A magyar királyság és társországainak címerei. 140 nevezetesebb város és helység címere, valamint az országos címerek és nemzeti színek gyűjteménye. Bécs, 1887, Schroll Antal és társa műkiadók, I, Getreidemarkt 18. q-rét, címlap és 6 lap színezett címmel. Ára 6 frt, kemény kötésben.

A fennebbi művet, mint a címlap tanusítja: Böss C., bécsi címerezési műintézeti tulajdonos, Hrachowina C., cs. kir. műipar-iskolai tanár, Dachenhausen Sándor, a cs. kir. heraldikai tár-

saság levelező tagja, Schulmeister V., ötvös műszaki iskolai tanító, Göhre A. és Brandlmeyer G., címerezési rajzoló, mindmegannyian Bécsben, készítették.

Csak örvendenünk kellene, ha külföldön s jelesül Bécsben, velünk s hazánk ügyeivel foglalkoznak; lehetetlen azonban épen bécsi kiadónál nem rosszallanunk, ha hasonló vállalatnál ők, kik e tekintetben a külföldiek közül a legkedvezőbb helyzetben vannak, a magyar szak-

férfiakat mellőzik s legalább ez úton nem iparkodnak a téves tanokat és hibákat a lehető minimumra redukálni. Ennek tulajdonítjuk azt, hogy a műbe két, vagy legalább egy sarkalatos hiba csúszott be, mert rosszhiszeműséget nincs elegendő okunk feltételeznünk.

Az első hiba az, hogy az ötödik lapon első helyen bemutatott ismeretes koczkás címér, mint Horvátországé van feltüntetve, a második pedig az, hogy a horvátországi nyestes címér ugyane lapon mint Szlavonia címere mutatattik be, holott éppen megfordítva áll a dolog. E mellett azután az a következetlenség szúr szemet, hogy a vörös-fehér koczkás címér dacára Horvátország zászlójának színeiül a vörös-fehér-kék, Szlavonia vörös-ezüst-kék színű címérpajzsa mellett zászlójának színeiül a kék-fehér van jelezve. A valóság az, hogy a Szlavoniának nevezett Pozsega, Szerém és Verőcze vármegyék, mint azt Bottka Tivadar már rég kimutatta s Pesty Frigyes újabban is kiemelte, Magyarországhoz tartoznak s mint ilyenek külön címerrel nem bírnak; továbbá, hogy a valódi Szlavónia (Körös, Varasd és Zágráb vármegye) címere a vörös-fehér koczkás pajzs; végül, hogy a nyestes címér által jelképezett ország (a régi Török-Horvátország) a magyar szent korona mai területén kívül esik. De ha már Horvátország címérét felvették s felveendőnek tartották, nem volt szabad Dalmáciáét sem elhagyni, főleg, mikor Erdélyét, a mely most már valóban csak voltnak tekinthető, kiadták.

Helytelen az is, hogy előbb a szorosabb értelemben vett magyarországi címerek az erdélyiek nélkül, azután a horvátországiak és szlavoniaiak (5. lap), végül az erdélyiek (6. lap) adatnak, mert Erdély ma már csak geográfiai fogalom s nem politikai.

A mi egyébként a kiállítást illeti, azt feltétlenül dicsérnünk kell; a rajzok tetszetősek, a színezés élénk. S azt is meg kell vallani, hogy a címérképek és a színezés a magyarországi városoknál valószínűen kifogástalan. Valószínűen, mert a Lencső Mihály János által tervezett és rajzolt, Armbruster által kőre vésett s Pesten a harminczas évek vége felé megjelent, báró Bémer László egri székesegyházi kanonoknak stb. ajánlott címérgyűjtemény a fennebbi műben közltekétől Bártfa, Beszterczebánya, Eperjes,

Esztergom, Kassa, Körmöcz, Modor, Pécs, Rust, Szakolcza, Szathmár-Németi, Szeged, Temesvár, Trencsén, Ujvidék és Zombornál egyben-másban eltér ugyan, de a többinél megegyez. Lencsónál ugyanis Bártfánál az alsó mezőben vörös-fehér a sorrend, Beszterczebányánál fehér-vörös, Esztergomnál a szív-pajzs vörös-fehér, Kassánál a középső mező végig vörös-fehér, noha bal felében félsas látható, Modornál a bal mező vörös 3 fehér gerendával, Rustnál a pajzs lábában fehér-vörös, Debreczennél a báránytartotta zászló vörös-fehér-vörös s ugyanilyen Trencsén-nél; Eperjesnél 1-ben van a jobbra, 4-ben a balra tekintő oroszlán, 2-ben és 3-ban az alapszín vörös; Kassánál a félsas ezüstös; Szakolczánál a kettős kereszt alsó keresztfája a rövidebb, Szathmár-Németinél a két pálmafa virágtalan, Temesvárnál a felső bal mező kék, a torony fehér, Zombornál a várkapuban nincsenek vitézek. Lényeges eltérés van még Esztergomnál a vár rajzában, Körmöcznél, Pécsnél, Szeged és Ujvidéknél.

Nem vagyok abban a helyzetben, hogy megítélhessem a kettő közül, melyik az alaposabb mű? de kifogásolhatónak tartom még Kecskemét városa címérét, a mely ezüst mezőben hármas zöld halmon barnás-szürkés ágaskodó kecskét ábrázol. Ez vörös mezőben hármas zöld halmon ágaskodó fehér kecske; «sem magasság, sem mélység vissza nem rettent» jelmondattal. E címér a város érdemes monografusa Hornyik János utasítása szerint készült 1872-ben, a kecskeméti kiállítás alkalmával s e kérdésben nálánál, ki a város levéltárát egészben átbúvárolta s annak történetét tövéről hegyére ismerte, illetékesnek mást alig lehet tartani.

Dr. BELICZAY JÓNÁS.

A magyar királyi országos levéltár diplomatikai osztályában őrzött pecsétek mutatója. Tizenkét fénynyomatú táblával, kiadja az országos levéltár. Budapest, 1889. 4-r. IV, 38 l. és 12 tábla.

Pecséttani irodalmunk igen becses munkával gyarapodott az országos levéltár legutolsó kiadványában, mely — a nemesi levelek jegyzékének méltó folytatásaként — a levéltár mohácsi vész előtti anyagán található pecséteknek adja kimerítő betűrendes jegyzékét. Ez anyag — a levéltár ú. n. diplomatikai osztálya — 35802 oklevelet számlál

s pecsétkészlete megközelíti a tízezret. A jegyzék, melyet dr. Csánky Dezső készített, 2000-nél több egyéntől és testülettől sorol fel pecsétet; ez összegben az egyházi személyek és hatóságok 579 s a vármegyék, illetve megyei tisztviselők 560, számmal szerepelnek. A magyar királyi pecsétek tekintélyes számmal vannak képviselve: Kálmántól 1, Imrétől egész III. Endréig 212, Venczeltől 3, Ottótól 1 pecsétet sorol fel a lajstrom; Róbert Károly pecsétjeinek száma 152, I. Lajosé 215; Mária 31, Zsigmond 484, Albert 47, I. Ulászló 23, V. László 69, Mátyás 526, II. Ulászló 290 és II. Lajos király 184 pecséttel járúlnak a létszám növeléséhez. A királynék közül Mária IV. Béla neje, Erzsébet V. István neje, szicíliai Izabella, Fenena, továbbá a két Erzsébet, Károly és Lajos királyok hitvesei, Borbála, Erzsébet Albert neje, Beatrix és Mária II. Lajos neje pecsétjei vannak a jegyzékben felsorolva, mely azonkívül Béla tót-, horvát- és dalmátországi herceg, István herceg, I. Károly fia, Károly durrazzói herceg, Hedvig lengyel királynő, nápolyi László és Korvin János pecsétjeiről is tesz említést. Vannak még pecsétek mintegy 300 országnagytól — zászlós urak s főispánoktól stb. — s a szabad királyi és bányavárosok legtöbbszörétől. Mindezeknél a pecsétek különböző fajtái, nagyobb és kisebb stb. pecsétek között nincsen különbség téve, a mi főleg a királyi pecsételnél egy kissé kényelmetlen, de ez a csekély hiány teljesen elvész, szemben az-azal a nagy és fárasztó munkával, melyet a lajstrom szerkesztőjének végeznie kellett, midőn a 35000-nyi oklevél-anyag pecsét-készletét jegyzékbe vette. Ez óriási munkával Csánky Dezső így is valóban megbecsülhetetlen szolgálatot tett a hazai sphaeristikának, rég nélkülözött vezérkönyvet adva a szakemberek kezébe, melynek útmutatása mellett szabadon mozoghatnak ezentúl ott, a hol eddig csak tapogatózniok lehetett. Csánky jegyzéke valóságos alapvető munka; segítségével számtalan címertani és ge-

nealogiai kérdés várhatja közeli megoldását, s s talán nem alaptalan ama reményünk, hogy mint a Tagányi Károly-féle nemeslevél-jegyzékkel történt, a példa itt is követőkre fog találni s más levéltárak is sietni fognak pecsétanyagukat ily módon hozzáférhetővé tenni. A mi, ha valósul, minden szónál ékeesebben fogja dicsérni e munka jelességét.

A 38 lapra terjedő mutatóhoz 12 tábla van mellékelve, mely 52 függőpecsét fénynyomatát közli, «hogy az érdeklődők» — a fűzethez írt hivatalos előszó szavai szerint — «a nevezetesebb pecsétokről megtekintésük nélkül is némi tájékozást szerezhessenek». A táblák egy pár királyi pecséten kívül jobbára zászlós-urak pecsétjeiből vannak összeállítva; középkori történetünk nevezetesebb családainak nagyobb része: a Álsáni, Báthori, Bebek, Cillei, Czudar, Drugeth, Frangepán, Garai, Geréb, Hunyadi, Kanisay, Konth, Maróti, Ország, Pálóczi, Perényi, Stibor, Szapolyai, Széchenyi, Szécsi, Szentgyörgyi, Ujlaki stb. nemzetségek legkiválóbb tagjai szerepelnek itt pecsétjeikkel, melyek nagy része mostanig ismeretlen volt. Az egyháznagyokat Hédervári László egri püspök (1465), a városi rendet Ó-Buda (1427), Pest (1483) és Varasd (1499) királyi városok képviselik. Mindezek összeállításánál a figyelem főleg arra volt irányítva, hogy a szebb munkájú és jól konzervált pecsétet kerüljenek a sorozatba. A kivitelt szépen sikerült, dicséretére válik Klösz György műtermének, s a fénynyomat, melylyel e téren ezúttal először tettek nálunk nagyobb kísérletet, kiválóan alkalmasnak bizonyult a pecsét re-produkálására, úgy hogy az orsz. levéltár kiadványát ez oldalról is úgy üdvözölhetjük, mint a mely nagy lépéssel vitte előre a magyar pecséttan eddig meglegelősen elhanyagolt ügyét.

A fűzetet, mely minden könyvkereskedésben kapható, ismételten, a lehető legmelegebben ajánljuk a szakemberek figyelmébe.

SCH. GY.

VEGYES.

Amadé (Omode) nádorok.

A szíves figyelem, melyre *Karácsonyi* János dr. «Philippus de Sancto Geroldo» című felszólalásomat méltatta,¹ és melyért neki e helyen is köszönetemet nyilvánítom, bátorít újabb felszólalásra.

Frankói (akkor még Frankl) Vilmos «A nádori és országbírói hivatal» című művéhez csa-

tolt Magyarország nádorai és k. helytartóinak Czeh kéziratából korrendileg szerkesztett névsora, mely ma már, mióta annyi ezer okirat látott napvilágot, szintén hiányossá és tökéletlenné vált ugyan, de melynek adatai, a mennyire ellenőrizni alkalmam volt, megbízhatók, — 1285-től 1311-ig *tizenkilencszer* tüntet föl *Omode* (Amadé) nevű nádort.

Eddig azt hittem, hogy ezen Amadé nádor mindannyiszor nem más, hanem az Aba nemzetségből származott Dávid gróf fia, mint magát

¹ Lásd *Turul* VI. 40, 140.

nevezé,¹ s ezt annál inkább, minthogy egyik elődje (1280—1281), Finta nádor, testvérbátyja volt, az 1311-ik év pedig, mikor utószor fordúl elő Amadé nádor, az ő halálzási éve.

Jelenleg azonban módosult nézetem. (Meglehet, másoké már régebben; csak hogy én erről távol a központtól, szerény könyvtáramra szorítkozva, nem tudok.)

Csak Mátéval foglalkozó tanulmányomban, ugyanis, miután teljes nyugodtsággal meghalattam a rozgonyi mezőn, 1312-ben a föntebbi Aba Amadé nádor Miklós nevű fiát, nem csekély megdöbbenésemre, 1323 június 24-én újra találkozik bizonyos Miklóssal, ki magát Amadé nádor fiával adja ki, még pedig oly hiteles helyen, mint a zalavári convent.²

Kutatok utána; hát csakugyan úgy találok hogy ő a «nagyságos Amadé» fia, de nem az Aba nemzetségből, hanem a Gútkeled nemzetségből való Lindvai Amadé.³ Csakhamar szorosabb ismeretségére jutok a jeles férfiúnak, és hitelesen megtudom, hogy ő azon tiszteletré méltó párt egyik főtagja, mely a Dunán túl a garázda Német-Ujváriakat leverte; a szerb Uros ellen is vitézül küzdött; egy fél-tuczat német főurat, kik a Német-Ujváriak segélyére az országba jöttek, elfogott; Csák Máté halála után, be se várva a királyt, annak «földjébe» ütött, és sebtében négy várat bevett;⁴ aztán Szlavonország bánja lett, s a napjainkban férfiágon kihalt Várkonyi Amadé grófi család őse.

Mindez érdekes dolog volt reám nézve akkor, de érdekesebb a mire aztán eszméltem, hogy hisz ennek következtében legalább is *kétféle Amadé* (Omode) nádort kell megkülönböztetnünk: egyet a Gut-Keledek, mást az Abák nemzetségből.

Érdekes tanulmány volna meghatározni, melyik Amadé mikor nádorkodott? De mivel tisztelettel alulírt főleg az Anjoukor tanulmányozását tűzte ki immár rövid élete céljául; e kitzött céljától eltérni, s az Árpádok korszaka tömkelegébe elbukni, a mennyiben nem okvetlenül szükséges, a helyes munka-beosztás tekintetéből is vonakodik: tisztelettel kéri az Árpád-korszakkal foglalkozó tagtársakat, hogy e kérdést figyelmen kívül hagyni ne méltóztassanak.

PÓR ANTAL.

¹ *Katona*, Hist. crit. VIII, 114.

² Anjoukori Okmt. II. 77.

³ Anjoukori Okmt. I. 415.

⁴ Anjoukori Okmt. II. 69.

Három címeres nemeslevél.

(Három címerrajzzal.)

Történeti és régészeti kutatásaim közben rendszerint kiterjesztem figyelmemet a címeres nemeslevelekre is. Ily alkalommal különböző helyeken került kezembe az alább bemutatandó három nemeslevél, melyeket azonnal siettem bemutatni a heraldikai társulatban is.

Ismertetésüket, keltjük sorrendjében a következőkben adom:

1. *Balás*, másképp *Székely* Mihálynak címeres nemeslevele *Rudolf* királytól (kelt Prágában 1587 július 30-án), melylyel őt, «ki különben is nemes szülőktől származott s nemességnek örvendett,» a korona s a kereszténység érdekei iránt tanúsított odaadó buzgalmaért, *János*, *Márton* és *Bertalan* nevű testvéreivel, valamint *Czikó Borbála* nevű édesanyjával egyetemben Magyarország nemeseinek sorába emeli, illetőleg régi nemességét megerősíti.

A címér az armálisban üresen volt hagyva s később, úgy látszik a múlt század elején, ügyet-

len rajzoló által, durván festetett le a leírás után. Maga a címér következő: A pajzs vörös mezejében hármas zöld halmon egész pánczélos lovag áll, jobbában kivont kardot villogtatva, a sisakdísz jobbra ágaskodó, növekvő fehér ló; a takaró vörös-ezüst, vörös-arany.

A nemeslevél aláírásai: Rudolphus, Petrus episcopus Zagrabiensis és Tiburtius Himelreich.

Eredetije *Szentgyörgyi Lajos* m. kir. honvédelmi miniszteri osztálytanácsos családi levelei között van.

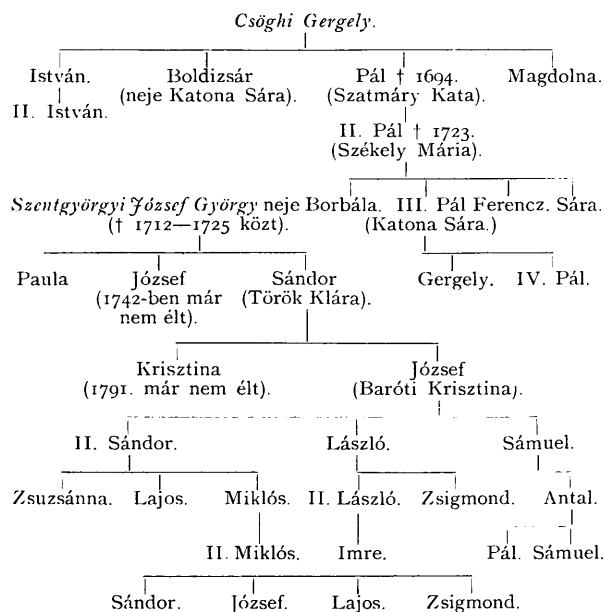
A nemesi levélre vezetett záradék magyarázza meg, hogy miként került az a *Szentgyörgyi* család birtokába. Kihirdettetett ugyan is Szatmár vármegyének Zsarolyánban 1711 nov. 2-án tar-

tott közgyűlésén *Szentgyörgyi József*nek, mint a bentirtak törvényes és kétségtelen örökösének és utódjának kérésére. Hogy mi módon lőn a Balás, vagy másként Székely családnak örökösévé a Szentgyörgyi család, ismét ezen utóbbi család iratainak áttekintéséből tudjuk meg. Szentgyörgyi Józsefnek ugyanis neje *Csögi* vagy *Csighy Borbála* volt, a ki több szatmármegyei községben bírt ősi nemes birtokokat s így a többek között Berében is egy nemesi curiát. E birtokoknak Csögi Borbálára, a Balás, máskép Székely család útján kellett szállaniok, mert midőn férje Szentgyörgyi József ezen curiát adómentessé akarja tenni, a Balás, vagy Székely család itt bemutatott armálisát hirdette ki annak bizonyítására, hogy az a curia régi idők óta fogva családi nemes birtok. Mindenesetre érdekes volna, ha több adat lehetségessé tenné e három család viszonyának megállapítását.

Maga Szentgyörgyi József kiterjedt családjának tekintélyes tagja volt s neje után is vagyonos ember. 1697-ben, illetőleg ez év márcz. 1-étől 1698 június 1-ig az ecsedi uradalom gondnoka volt. *Aspermont* gróf ugyanazon év szept. 22-én írja neki: jó püspöki újbort mentül többet és küldje sürgősen Zboróra. *Rákóczy Julia* és férje *Ferdinánd Gobert aspermonti gróf* 1700-ban adják ki részére a felmentéséről szóló bizonyítványt.

A család birtokában levő iratokból a következő leszármazás állapítható meg:

2. *Miskolczi Her György* nemeslevele, *Bocskay István* erdélyi fejedelemtől (kelt Kassán 1660 április 17-én), melylyel őt Magyarországbán, különböző helyeken és időben szerzett érdemei-

ért Magyarország és Erdély nemesei sorába emeli.

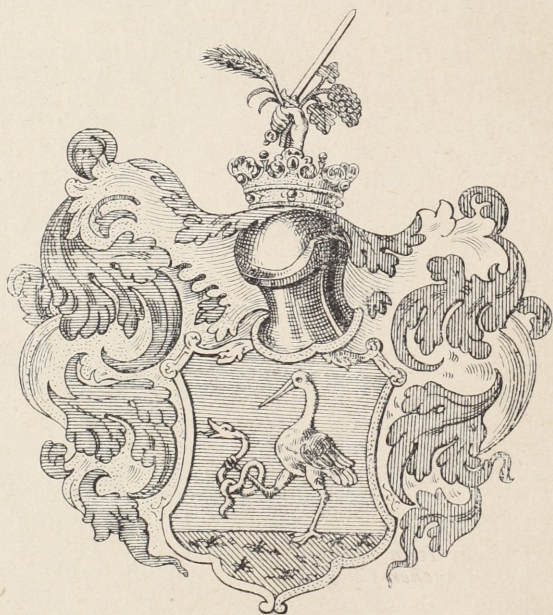
Az érdekes nemeslevél szövege a következő:

Nos Stephanus, dei gratia Hungariæ Transylvaniæ princeps et Siculorum comes et cetera. Memoria commendamus tenore præsentium significantes quibus expedit universis, quod nos, cum ad nonnulorum fidelium dominorum consiliariorum nostrorum singularem intercessionem, nobis propterea factam, tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis fidelis nostri nobilis *Georgii Her de Miskolcz*, quæ ipse nobis et regno nostro Hungariæ pro locorum et temporum diversitate fideliter et summa cum animi sui promptitudine exhibuit et impendit, ac in futurum quoque exhibiturus et impensurus est. Ob id ergo tum vero ex liberalitate et munificentia nostra, qua omnes de nobis, et regnis nostris bene meritos ac virtutis studiosos antecessorum nostrorum exemplo prosequi, eisque certa virtutum monumenta, quæ ad maiora eos incitare possint decernere consuevimus: eundem igitur *Georgium Her*, de speciali gratia nostra, et potestatis nostræ plenitudine *ex statu et conditione plebea et ignobili, in qua natus est, et hactenus extitit*, eximendum, ac in cætum et numerum verorum regni nostri Ungariæ et Transylvaniæ nobilium annumerandum, aggregandum, cooptandum, et ascribendum duximus, prout annumeramus, aggregamus, cooptamus et ascribimus per præsentem, decernentes expresse, ut a modo deinceps idem *Georgius Her* ipsiusque hæredes et posteritates utriusque sexus universæ pro veris et indubitatis nobilibus habeantur, et reputentur. In signum autem huiusmodi veræ et perfectæ nobilitatis eorum hæc arma, seu nobilitatis insignia: scutum videlicet militare erectum cælestini coloris, cuius fundum cespes viridis occupat, super quo ciconia naturalibus pennis depicta, sinistro pede innixa, dextro autem serpentem, quasi vivum recenter arreptum, sursum porrigere cernitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium, gemmis atque unionibus variegatum, ex quo manus quædam eminere et pugionem nudum, spicamque frumenti grano refertam, ac raceum botri comprimere visitur. Ex cono autem galeæ lacinia, sive lemnisci, a dextra flavi et cærulei, a sinistra vero partibus albi et rubri colorum, utrinque defluentes, oras seu margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant, prout hæc omnia in capite sive principio præsentium literarum nostrarum docta manu et arte pictoris clarius expressa et depicta esse cernuntur, animo deliberato, et ex certa scientia liberalitateque nostra præfato *Georgio Her*, ipsiusque hæredibus, et posteritatibus utriusque sexus universis, clementer dedimus, donavimus, et contulimus. Annuentes et concedentes, ut ipsi præscripta arma, seu nobilitatis insignia, more aliorum verorum, et insignitorum nobilium, armis utentium, ubique in præliis, hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis, ac aliis quibusvis exercitiis, nobilitaribus et militaribus, nec non sigillis, vexillis, cortinis, velis, annulis, auleis, domibus, clypeis, tentoriis, sepulchrisque, generaliter vero quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub meræ et sinceræ nobilitatis titulo, quo eos ab universis et singulis, cuiuscunque status, conditionis, dignitatis et præminentia homines existant, dici, teneri, nominari et reputari volu-

mus, ferre et gestare, omnibusque et singulis iis honoribus, gratiis, privilegiis, libertatibus, immunitatibus, et prerogativis, quibus caeteri veri et nati, ac indubitati nobiles et militares homines praedicti regni nostri Ungariae et Transylvaniae quomodocunque de iure vel vel consuetudine utuntur, fruuntur et gaudent, perpetuo uti, frui et gaudere valeant atque possint. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes literas, pendentis et authentici sigilli nostri munimine roboratas, memorato *Georgio Her*, ipsiusque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis clementer dandas duximus et concedendas. Datum in libera civitate nostra Cassoviensi, decima septima die mensis Aprilis, anno Domini millesimo sexcentesimo sexto, Stephanus m. p. Kathay m. p. cancellarius. Georgius Kereszturi secretarius.

Senyei Péter alispán által kihirdettetett Borsod vármegye közgyűlésén Miskolczon 1606 december 10-én. Érdekes, hogy a nemeslevél kihirdetésekor már sem a fejedelem, sem cancellárja nem voltak életben. Bocskay 1606 november 29-én közhiedelem szerint a Kátay Mihály által kevert méreg-italtól halt meg, Kátayt pedig e gyanú miatt a hajdúk konczolták fel.

A címer maga a következő: a pajzsban kék mezőben, zöld réten gólya áll, mely fölemelt jobb lábában tekergődző kígyót szorít; a sisakdísz: kardot, szőlőfürtöt és búzakaraszt tartó kéz; a sisaktakaró jobbra kék-arany, balra ezüst-

vörös. Az egész címer arany virágokkal ékített zöld keretbe van foglalva, melynek háttére lilaszín alapon arannyal damaszkolt. Általában az egész címerlevél igen díszesen van kiállítva, a kezdőbetűk renaissance modorban gazdagon kifestvék magyar motivumú virágokkal.

Eredetije czikkíró gyűjteményében. Rendkívül érdekes, hogy nyolcz nappal később vagyis 1606 április hó 25-én Bocskay ugyancsak miskolczy előnévvel egy Miskolczon lakozó másik *Herr* nevű embert, nevezetesen *Jánost*, szintén, mint fentebb Györgyöt, a nem nemesi rendből emelvén fel, nemesíti meg s neki egészen más címert adományoz, melyben hármaz sziklán dámvad ugrik.¹ Ezen armális² ide vonatkozó szövegéből és címerleírásából idézzük a következőket:

«Tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis fidelis nostri nobilis *Joannis Herr de Miskolcz*, sub capitaneatu egregii *Joannis Nagy* militans, quæ ipse nobis et afflictissimæ patriæ nostræ in asservanda et vindicanda antiqua libertate eius, non minus utiliter, quam laudabiliter exhibuit et impendit, ac in futurum quoque exhibiturus et impensurus est».

«Scutum videlicet militare caelestini coloris, cuius fundum tres praecipites rupes occupant, quarum super unam a parte sinistra dama quadam naturali suo colore depicta, posterioribus pedibus stare, anterioribus autem elevatis, fugam eripienti similis collo sagitta traiecta esse cernitur, supra scutum, galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium, gemmis atque unionibus exornatum. Ex cono autem galeæ teniæ sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utramque scuti partem pulcherrime ambiunt et exornant, prout hæc omnia in capite sive principio praesentium literarum nostrarum docta manu et arte pictoris clarius expressa et depicta esse cernuntur.»

Ez a nemeslevél is Miskolczon, Borsodmegye közgyűlésén hirdettetett ki Senyey Péter alispán által 1606 július 9-én.

A két család között armálisában csak az a különbség mutatkozik, hogy az első egy, a második pedig két r-rel írja nevét. Miskolczon azonban csak egy Her volt s az a XVI. század második felétől kezdve, a múlt évtizedig, a midőn e család kihalt, felváltva egy, majd két r-rel írja nevét, — e különbségnek tehát jelentőséget nem tulajdoníthatunk.

Maga a Her család pedig mindvégig kiváló helyet foglalt el, s szerepet játszott Miskolcz város polgárai között. Így 1585-ben *Her György* és *Balás* mészárosok nagyobb birtokosok. Ugyan ez a *Her György* 1595-ben Miskolcz város főbirája, 1598-ban pedig ugyancsak ő a daróczi Tiboldok egy jobbágyát és Lőrincz deákot becsülteti ki a maga javára, a Pecze mellett, a Fábían bércezen fekvő irtványokból. Ugyan ez évben említetik *Her Fősa* is mint birtokos polgár.³ A György név, úgy látszik, traditionalis név volt e családban, mert 1705-ben ismét találkozzunk *Her György*-gyel, a ki ez év október 20-án

¹ *Siebmacher-Csergheő* 11. füzet, 182. tábla 234. lap.

² *Csoma József* gyűjteményében.

³ *Annales* Miskolcz város levéltárában. I. k.

a városi csapattal egyetemben Rákóczy táborába Ónodra megy mustrára, onnan pedig a rakamazi táborba küldetik, hol sebet kap.¹ A család legutolsó tagja volt, a kiben ki is halt, Vadnai Lajos legfőbb ítélőszéki bíró neje, Vadnai Károly ösmert írónk édesanyja.

3. *Hoffmann György* címeres nemeslevele II. Leopoldtól (kelt Pozsonyban 1791 június hó 3-án), melyben a nevezett Antal György, Ferencz Kelemen és Nep. János, továbbá Terézia, Johanna, Katalin és Karolina nevű gyermekei, valamint felesége *Luthspech* Helenával egyetemben magyar nemességre emeltetnek.

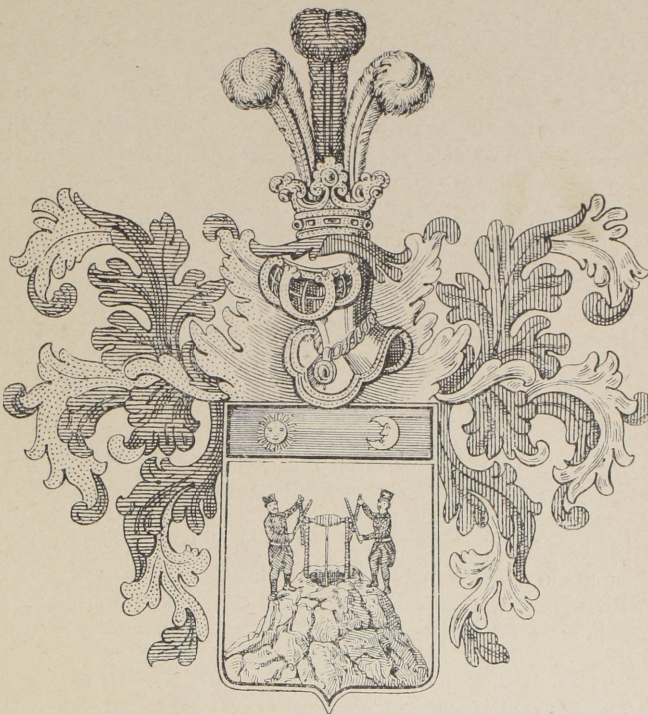
Hoffmann György a bányaművelés a kincstári bányák kezelése és a geologia tudományos fejlesztése körül szerzett érdemeket, melyeket az armális következőkben emel ki:

«— *Georgius Hoffmann* fodinarum Saskensium, principalis urbarii, quæ idem vestigia maiorum suorum rem montanam excolentium imitando, ac inde a principio iuventutis suæ animum ad scientias metallurgicas adiciendo, utilemque per id publico operam navando præstitit, fidem porro ac fidelitatem suam ea præprimis occasione probavit, cum videlicet anno millesimo septingentesimo octuagesimo octavo hoste in ditiones caesareo regias excursions iteratis vicibus faciente, ipse posthabitis bonis propriis ærarialia metalla, opporam, locum quippè securum occasione propria transposuit, sed et alias etiam pro quarumvis circumstantiarum ratione» etc.

A címerlevél díszes könyvalakban van kiállítva s vörös bársonyba kötve. Egész első lapját elfoglalja a szépen festett címerkép, mely díszes márványcsarnokot ábrázol, vörös bársony függönyökkel s szép tájakra nyíló kilátással. Fent Magyarország, az oldalakon pedig Dalmátia, Horvátország, Szlavonia és Bosznia címerei vannak alkalmazva. Elöl a címer előtt babékoszorút tartó nemtő ül. Maga a közepen álló címer a következő: A vízszintesen egyenetlenül osztott pajzs alsó nagyobbik mezéjében domb emelkedik, tetején bánya üreggel, mely felett két bányász felhúzó-gépet hajt. A felső keskenyebb kék mezőben nap és hold ragyog. A sisakdísz három arany, kék és ezüst strucz toll, a sisaktakaró arany-kék és vörös-ezüst.

Az armális kihirdettetett 1792 ápril 18-án Temes vármegyében s ugyanazon szept. 20-án Krassómegyében.

¹ *Miskolcz* város levéltárában. Rákócziánumok.

Eredetije a család birtokában Budapesten. Van ezenkívül még több más Hoffmann család, a melyek azonban más ágakhoz tartoznak s más címerekkel is bírnak.

Nagy Iván leír egyet,¹ mely szintén Györgynek adatott, s úgy látszik, hogy ugyanazonos a miénkkel. *Siebmacher* szintén kiad egyet,² a melyet azonban már *Ferencz* király adományoz 1797-ben Hoffmann Györgynek. Ez ugyanazonos a mi címerünkkel s úgy látszik csak megújítása volt a most tárgyalt armálisnak, a mi Györgyünk fia II. György részére.

Mindezekkel, a midőn családunk címereinek és leszármazásának történetéhez adalékokkal kívántunk járulni, egyszersmind reméljük, hogy ösztönzésül is szolgáltunk arra, miszerint a családink birtokában levő eredeti címeres nemeslevelek minél számosabban küldessenek be társulatunkhoz, hol azok mindenkor azon méltánnyalással fogadtatnak, a melylyel a történettudomány a nemzeti múlt emlékeit becsülni szokta.

Dr. SZENDREI JÁNOS.

¹ *Nagy Iván*. 5. k. 128. lap.

² *Siebmacher-Cserghő*. 11. f. 185. t. 240. lap.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi január hó 31-ére hirdetett és a Rudolf trónörökös halála által okozott országos gyász miatt elhalasztott választmányi ülését *Nagy Imre* másodelnök elnöklete alatt február hó 28-án tartotta meg.

A felolvasások sorát *Bunyitay Vincze* vál. tagnak «Micz bán és a Bocskay, Soós stb. családok származása» című dolgozata nyitotta meg, melyet dr. *Schönherr Gyula* tagtársunk olvasott fel. A tetszéssel fogadott értekezést folyóiratunk jelen füzeté közli. Ezután dr. *Szombathy Ignác* olvasta fel a «Vecse-böröllő-izsákfi Vecsey családról» írt dolgozatát, melyet egyik közelebbi füzetünkben közlünk.

A folyó ügyekre kerülvén a sor, az elnök kegyeletes szavakkal emlékezett meg gr. *Lázár Miklós* vál. tagnak f. évi január hó 7-én bekövetkezett haláláról. A választmány a veszteség fölött érzett fájalmát jegyzőkönyvileg fejezi ki.

Ezután a titkár előterjeszté a pénztárnok kimutatását az elmúlt évről, mely a következő:

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság pénztári állása az 1888. év végén.

Bevétel.

Pénztári maradvány 1887. évről	488 frt 32 kr.
Értékpapírok kamatai	336 " 50 "
Alapítványok befizetése	790 " — "
Alapítványi kamatok	190 " — "
Pártoló tagdíjak	1700 " — "
Évdíjak	1098 " 50 "
A Turul egyes füzetének eladásából	39 " — "
Összesen	4642 frt 32 kr.

Kiadás.

Személyi, irodai stb. költségek	692 frt 35 kr.
A Turul költségei:	
Nyomda	1398 frt 87 kr.
Metszetek, rajzok, színnyomatok	638 " 98 "
Utánvételi expedálás	44 " 65 "
Írói tiszteletdíjak	659 " 95 "
Összesen	2742 frt 45 kr.
Tőkésítés	716 " 32 "
A Turul első évfolyamainak visszavétele	35 " 70 "
A Nemzetiségi Zsebkönyv céljaira felre-téve	180 " — "
Összesen	4366 frt 82 kr.
Készpénz maradvány	275 frt 50 kr.

A társaság vagyona:

Értékpapírokban	7000 frt — kr.
Rendes alapító levelekben	2600 " — "
Alapítólevelek nélkül fizetett kamatok tőkéje	1600 " — "
Készpénz	275 " 50 "
Összesen	11475 frt 50 kr.

Budapest, 1888 december hó 31-én.

Czanyuga József s. k.
pénztárnok.

E kimutatás felolvasatván, *Szimyei József* vál. tag a pénztárvizsgáló-bizottság nevében a következő jelentést terjesztette a választmány elé:

Tisztelt választmány!

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság által alulirottak az 1888. évi pénztári kezelés megvizsgálására és a pénztári állás kimutatására kiküldetvén, feladatunkat f. évi január 30-án teljesítettük, és a társulat pénztári könyvének minden egyes tételét megvizsgálván, az utalványokkal és egyéb mellékletekkel összehasonlítottuk.

A számadásokat hibátlanoknak, a kiadásokat az utalványokkal összhangzóknak s egyáltalában a pénztári kezelést szabatosnak találtuk.

A pénztári állapot 1888 decz. 31-én:

4642 frt 32 kr. bevételt
4366 " 82 " kiadást

és így 275 frt 50 kr. pénztári maradványt mutat.

A társaság actualis vagyona 1888 végén: (*L. előbb.*)

A 275 frt 50 kr. készpénz maradványra nézve indítványunk, hogy az a folyó év számlájára irassék.

Mindezeknél fogva indítványozzuk, hogy a mélyen tisztelt elnökség *Czanyuga József* pénztárnok úr részére a szokásos évi fölmentést kiszolgáltassék méltóztassék.

Végül a titkár által említett napon tartott ülésünkben bemutatott 1889. évi költségvetés tégeit, melyek 3659 frt 50 kr. bevétellel szemben 3316 frt kiadást tüntetnek föl, szerencsénk van a t. választmánynak pártolólag ajánlani.

Budapest, 1889 január 30-án.

Szimyei József s. k. *Csontosfi János* s. k.
Nagy Gyula s. k.

mint a pénztárvizsgáló-bizottság tagjai.

A jelentés tudomásul vétetvén, a pénztárnoknak az évi fölmentés kiadatni határozottatott, s egyuttal a pénztárvizsgáló-bizottságnak fáradságos munkájáért köszönet mondatott.

A jelentéssel kapcsolatban *Csontos János* vál. tag indítványt tett, hogy azon alapító tagok, kik az eddigi felszólítások daczára alapítványaikat sem be nem fizették, sem pedig azokról kötelezvényeket ki nem állítottak, erre újból felszólíttassanak. A titkár indítványára elhatároztatott, kéressék fel az elnökség, hogy az említett alapítóknál társadalmi úton hatna oda, hogy az alapszabályok ez iránt való intézkedéseinek elég tétessék.

Ezután a titkár előterjeszté a társaság folyó évre szóló költségvetését, mely a következő:

Bevétel.

1. Pénztári maradvány 1888. évről ...	275	frt	50	kr.
2. A társaság tulajdonát képező 6900 frtnyi értékpapir 5% kamatja. ...	345	"	—	"
3. A társaság tulajdonát képező 100 frtos nyeremény kölcsön-kötvény 4% kamatja ...	4	"	—	"
4. Alapítványok (4200 frtnyi, és pedig 2600 frt kötelezvényekben, 1600 frt azok nélkül) 5% kamatja. ...	210	"	—	"
5. 170 pártoló tag tagdíja ...	1700	"	—	"
6. 220 évdíjas tag tagdíja ...	1100	"	—	"
(A tagoknál az 1888. évi tényleges befizetést véve alapúl.)				
7. A Turul egyes füzeteinek eladásából várható ...	25	"	—	"
Összesen ...	3659	frt	50	kr.

Kiadás.

1. Személyi járandóságok (titkár, pénztárnok) ...	500	frt	—	kr.
2. Írói tiszteletdíjak és szerkesztés ...	696	"	—	"
3. Nyomdai költség ...	1200	"	—	"
4. Színyomatok készítése ...	400	"	—	"
5. Metszetek, rajzok, zinkographiák ...	250	"	—	"
6. Expedítio költségei (utánvétellel való expediálás) ...	80	"	—	"
7. Irodai átalány a titkárnak ...	40	"	—	"
8. Pénzbeszedési díjak, szolgák bére, újévi ajándékok, másolatok stb. ...	150	"	—	"
Összesen ...	3316	frt	—	kr.
Előirányzott maradvány	343	"	—	"

A költségvetés elfogadtatván, a Nemzeti Zsebkönyv számadásainak megvizsgálására, mihelyest a könyvtárosi leszámolás megtörtént, a számadás-vizsgáló bizottság kéretett meg.

Ezután a titkár előterjeszté a következő tagajánlásokat: Alapító tagúl 200 frtnyi alapítvánnyal: *Az árvai közbirtokossági uradalom Árva-Váralján* (ajánlja ifj. Kubinyi Miklós). Pártoló tagokúl: br. *Steiger Albert* Szeptencz-Ujfalu, gr. *Karátsonyi Jenő* Buda-

pesten (aj. a titkár). Évdíjas tagokúl: *A m. kir. 5 ik honvéd féldandár tiszti könyvtára* Szegeden; *Glyczy Imre* Csendes pusztán; *Bartosságh Imre* megyei főjegyző Pécsen; *Várossy Gyula* kanonok Kalocsán (aj. a titkár); *Téglásy József* Korlátan, *Meczner József* Korlátan, *Hedry Lőrincz* Kassán (aj. Csoma József). Az ajánlottak megválasztottak.

A folyó évi nagygyűlés idejére nézve határozatott, hogy az október havában tartassék; tárgyai felől pedig a szeptemberben tartandó vál. ülésen történjék előterjesztés.

Végül felolvastatott *Kecskés Dezső* lev. tagnak az elnökséghez és választmányhoz intézett levele, melyben levelező taggá történt választásáért köszönetet mond. Tudomásúl szolgál.

A jegyzőkönyv hitelesítésére *Szinnyei József* és *Csontos János* vál. tagok kéretvén meg, az ülés véget ért.

Gróf Lázár Miklós.

(1819—1889.)

Igazgató-választmányunk az év első napjaiban súlyos veszteséget szenvedett. A hazai történet-tudományak hívatott munkása és áldozatkész pártfogója, gr. *Lázár Miklós* f. évi január hó 7-én Kolozsvárott elköltözött az élők sorából. Hajlott kora, távoli lakása és hosszú ideig tartott betegsége nem engedték meg, hogy társulatunk ügyeinek vezetésében személyesen részt vegyen; de a távolból is élénken érdeklődött társulatunk sorsa iránt, mely alakulásakor sietett őt igazgató-választmánya tagjai közé iktatni; és folyóiratunkat nem egyszer gazdagította genealogiai dolgozatokkal, melyek több bonyodalmat hoztak tisztába és sok homályt derítettek föl.

Folyóiratunkban a következő dolgozatai láttak napvilágot: «Egy oklevél Nagy Iván: A Losoncziai és Bánffyok nemzedékrendje című közleményéhez» — «A két Laczk család eredete» — «Járai Péter alvajda és maradékai» a Turul 1884. évi és «A Kelneki család nemzedékrendje» az 1885-ik évi folyamaiban. Különös előszeretettel foglalkozott régi erdélyi családok nemzedékrendjével, folyton búvárolta az erdélyi Múzeumegylet birtokában levő gr. Kemény József és Mike Sándor-féle oklevél-másolatokat és genealogiai följegyzéseket s belőlök tömérdek jegyzetet készített. Szerénysége gátolta abban, hogy tanulmányai eredményét a nagy közönség használatára nagyobb mérvben közzétegye, de tanácscsal, útbaigazítással szívesen szolgált minden hozzáfordulónak.

Legelső közzétett munkája is a genealogia köréből van véve. 1858-ban kiadta gr. Kemény Józsefnek a

Lázár családról írt értekezését, megtoldva saját jegyzeteivel és pótlásaival.

Gr. Lázár Miklós magának dolgozott, gyönyörűségből és lelki szükségéből. Csak kevés munkáját bocsájtotta ki közhasználatra. 1881-ben kiadta a «Székely ispánok és alispánok a mohácsi vészig» című művét, oklevelek alapján összeállítván azoknak lehető teljes sorozatát. Hasonló természetű az «Erdély főispánjai 1540—1711» című nagy dolgozata, melyet a Századok 1887. évi folyama kezdett közölni, s melynek teljes megjelentét az érdekes szerző nem érthette meg. Úgy ezen munkája, valamint kéziratban sajtókészen hátrahagyott dolgozata «Székely főkapitányok és főkirálybírák» telve van becsesebbnél becsesebb genealogiai adatokkal Erdély összes kiváló családjairól.

Áldozatkészségét és a történet-tudomány iránti igaz lelkesedését a legszebben hirdeti azon nemes tette, hogy mint a székely történelmi pályadíjra felügyelő bizottság elnöke a «Székely Oklevéltár» két első megjelent kötetének kiadási költségeit több mint fele részben sajátjából fedezte.

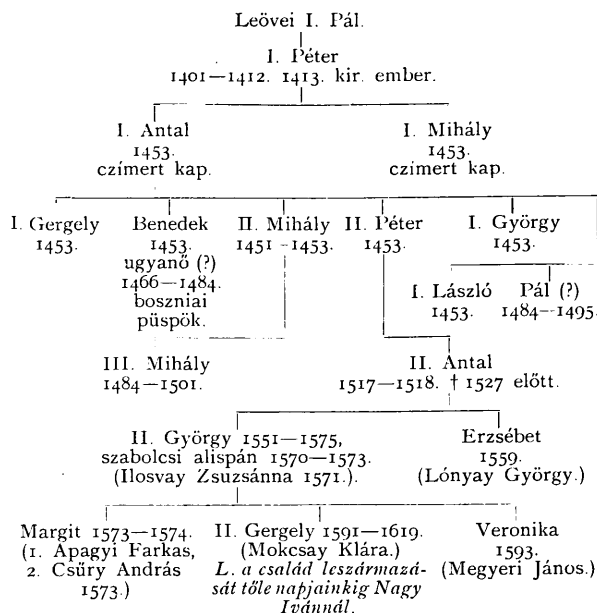
Életrajzi adataiból felemlítjük a következőket: Gr. Lázár Miklós, gr. Lázár Pál és gr. Bethlen Terézia fia, 1819 máj. 26-án született Nagy-Szebenben. Atyját alig féléves korában, 1820 febr. 29-én elvesztvén, fölneveltetésének gondja vállaira nehezült. Tanulmányait befejezván, kormány-hivatalt vállalt s a volt erdélyi főkormányzóséknél fogalmazósáig vitte. Hivatalát ott hagyván, a magán életbe vonult és egészen történelmi tanulmányainak és családjának élt. Kétszer nősült: első neje br. Splény Mária 1845 sept. 21-én meghalván, tizennégy év múlva házasságra lépett Matskási Klárával. Kimultát hosszas betegeskedés előzte meg, míg nem a halál f. évi jan. 7-én szenvedéseinek véget vetett. Özvegye és leánya, özv. gr. Bethlen Jánosné siratják halálát. Áldás emlékére!

A Leövey család nemzedékrendjéhez. Folyóiratunk megelőző füzetében közöltük a Leövey család 1453. évi címeres levelét, az adományozott címer színes képével együtt. A kísérő szövegben megemlékeztünk azon családtagokról, kikről a Nagy Ivánnal közölt családfát megnyitó *Gergely* korát megelőzőleg a családi iratokban említést találtunk; és megemlékeztünk arról, hogy a címernyerők és az említett *Gergely* közt a leszármazásban hézag van, melyet az előttünk ismert adatokból kitölteni képesek nem vagyunk.

Leövey Sándor úr, kinek a családi oklevelek felhasználását köszönhetjük, szíves volt megküldeni *Szilágyi István* tagtársunknak jegyzeteit, melyekből e hézag nemcsak teljesen kitölthető s a család leszar-

mazása napjainkig lehozható, hanem a család a címer-szerzők nagyatyjáig, tehát a XIV. századig felvihető.

Ezek szerint a leszármazás a következő:

E leszármazás és a család ez idei történetének megvilágítására álljanak itt az előbbi közleményben említettekén kívül a következő oklevél-kivonatok:

1401. Kisvárdai Domokos fiai: Mihály, Miklós és Pelbárt hatalmaskodási ügyben (Tatártelek és Kisvárdai iránt) törvényes kihallgatást tételnek *I. Péter* ellen, a ki Leövey *I. Pál*-nak a fia.

1412. Leövey *I. Péter*, *I. Pál*-nak fia, meginteti Leövey Lászlót és ennek fiait: Pétert, Kelemt és Balázst, hogy a Lövöre vonatkozó családi okiratokat, melyek őt is illetik, neki adják ki.

1453. Leövey *I. Gergely* birtokba iktatást végeztet a maga, atyja *I. Antal* és osztályos testvérei részére új adomány alapján, Lövő és Csomak-Lövő helységbe Szabolcsmegyében.

1517. Leövey *II. Antal*-nak, *II. Péter* fiának és Kis-Güthi Péter fiának, Istvánnak részére a leleszi convent bizonyos oklevélről hiteles másolatot ad ki.

1518. Leövey *II. Antal* egy részjóságát Jákón Szabolcsmegyében Pethry Lőrincznek 20 frtért zálogba adja.

1527. Leövey *II. Antal* özvegyét bizonyos ügyben Kállay Lőkös János megidéztteti.

1561. Leövey *II. György* Székely Dávid és László magvaszakadta következtében Székely szabolcsmegyei birtokba beiktattatik.

1563. Leövey *II. György*-nek birtoka van a zemplénmegyei Endesben.

1570. Leövey *II. Antal* fiának, *II. György* sza-

bolcsi alispánnak kiadási parancs adatik némely oklevelek visszaszolgáltatása végett, melyeknél fogva atyja II. Antal a szabolcsmegyei Réw birtokot Kenderessy Jánosnak zálogba adta volt.

1571. Leövey II. György és neje Ilosvay Zsuzsánna ügyvédet vallanak.

— Leövey II. György leánygyedetet ad testvéreinek *Erzsébet*-nek, Lónyay György nejének a lövői birtokból.

1573. Leövey II. György Szabolcsmegye alispánja egy pusztá udvarát és vele fél sessio földjét zálogba adja leányának *Margit*-nak, előbb Apagyi Farkas, most Csűry András nejének.

1591. Pethry Magdolna, Eöry Pál neje, összes apai ősi birtokát Lövő-Petriben Leövey II. *Gergely*-nek és nejének Mokcsay Klárának 400 forintért zálogba adja.

1593. Leövey II. *Gergely* néhai II. *György* leányának *Veronika*-nak, Megyery János nejének nyugtatót ad az iránt, hogy az atyjuk után maradt összes ingóságokat neki visszaadta.

1600. Leövey *Gergely* 50 frt visszafizetéssel cserét tesz Pethry Györggyel Lövő-Petriben egy földre nézve, melyért Beregmegyében mást ad. Ezután «de Lövő-Petri» írja magát. (Ezt az előnevet használja Leövey III. *Gergely* munkácsi főkapitány is 1651. évben.) — Ugyanő bírja Endest.

Ezen, jobbára a leleszi convent levéltárából vett adatok teljesen indokoltá teszik a fentebbi táblázatot; s habár még mindig vannak oly családtagok, kiket a leszármazási sorrendbe beiktatni nem tudunk, de a nyert felvilágosító adatok alapján most már a család nemzedékrendje napjainktól a XIV. század második feléig megszakítás nélkül felvihető. F. L.

SZAKIRODALOM.

A gr. Zichy család okmánytárának ötödik kötete, mely gr. Zichy Ferencz a nemzetség seniorának és id. gr. Zichy Nep. Jánosnak elismerésre méltó áldozatkészségéből, *Nagy Imre* kitudó szerkesztésében lát napvilágot, a múlt év utolsó napjaiban kikerült a sajtó alól; s ezzel a tíz év óta szünetelő nagybecsű kiadvány folytatása újból megindult, s mint az előszóbeli és a kiadást közvetítő Tört. Társulatnak egyik közelebbi ülésén felolvasott titkári jelentésből értesülünk, a további kötetek megjelenése is biztosítva van. A most megjelent kötet 1396—1409. évekből 504 oklevelet foglal magában; mily gazdag e családi levéltár, mutatja azon körülmény, hogy a mondott tizenégy évi időszakból közel ezer darab oklevelet őriz; s a szerkesztőnek ugyancsak meg kellett válogatnia az

anyagot, hogy a kiadvány előre haladhasson. A Zichy család levéltára régóta ismeretes arról, hogy alig van az országnak megyéje s az illető kornak nevezetesebb családja, melyre nézve az oklevelekben felvilágosítást ne találunk; bebizonyították ezt az oklevéltár eddig megjelent kötetei, melyekhez érdekesség és változatoság tekintetében a mostani méltán csatlakozik. A jelen kötet okleveleinek legnagyobb része a báthmonostori Töttös családra vonatkozik. Ezen kívül nagyobb számmal találunk adatokat a zelizi Vesszős és Kisvárdai családokra. Köztörténeti fontosságú okleveleket is fölös számmal találunk e kötetben, melynek részletesebb ismertetésére még visszatérünk. Mennél több kötet lát e nagybecsű kiadványból napvilágot, annál inkább érezhetővé lesz az, hogy az eddigi öt kötetbe foglalt gazdag anyag használhatóságát egy index még jobban előmozdítaná; s ezért azon óhajtást fejezzük ki, vajha a nemes grófi család az eddigi kötetek anyagát felölelő tárgy- és névmutató kiadását eddig tanusított áldozatkészségével lehetővé tenné.

A Siebmacher-féle magyar címeres könyvnek legközelebb megjelent 14-ik füzete a *Kiss-Kovácsy* családokat foglalja magában. A gyűjtemény részletességét mutatja az, hogy pl. 47 *Kiss*, 10 *Komáromy* és 45 *Kovács* családot sorol fel, s így legalább némi támpontot nyújt azonos nevű családaink címereinek megállapításánál, melyek eddig úgy genealogiai mint heraldikai szempontból számos zavarnak voltak okozói. A jelen füzetben kevesebb 1526 előtt adományozott címerrel találkozunk, mint a megelőzőkben. Ilyenek: a *Kisfaludy* család 1419-ben adományozott címeres levele, melyet néhány évvel ezelőtt a Nemzeti Múzeumban letéteményezett családi levéltár eredetijéről folyóiratunk is közölt. Az egyik *Komjáthy* család állítólag 1415-ben nyerte címerét Zsigmond királytól; a címeres levél holléte azonban ismeretlen. Az egyik *Komlóssy* család, a hazagi *Farkas* és delnei *Kakas* családokkal egyetemben nyeri címerét 1418. évben; az oklevél eredetije Jászón van. A nevezetesebb történelmi szerepet vitt családok közül a következőkkel találkozunk a jelen füzetben: *Kisvárday*, *Klobusiczky*, *Koháry*, *Kollonich*, *Kornis* stb. Némely családnál igen bő címertani vagy genealogiai kitéréseket és magyarázatokat találunk. Így pl. a cseleji *Kolossy* családnál, melynek múltja a többi családhoz arányítva igen bőven adatik elő. A horti és rigyiczai *Kovách* családnál igen bő kitérést olvasunk azon érdekes heraldikai kérdéstről, hogy ha valamely családnak armálisában a festett címer elüt a szövegbeli leirástól, melyik formának adandó elsőség; a szerkesztő, méltányolva ugyan a szövegbeli címerleírás jogi erejét, mint gyakorlati téren álló heraldikus, annak nyújtja az első-

séget, melyet a család tényleg használt; s ez jobbára a festett címér. Az ily kitérések mindenestre változattá teszik a szöveget s a száraz lajstromozásba egy kis életet adnak. Örvidenünk kell, hogy a becses vállalat füzetei ily rövid időközökben követik egymást s hogy az egész gyűjtemény nem sokára teljesen rendelkezésünkre áll.

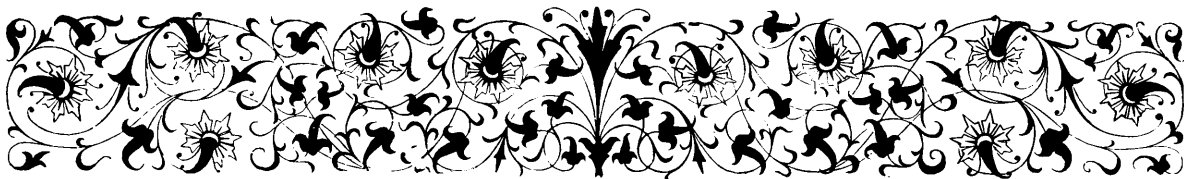
A Bay család leszármazásához. A Századok f. évi januári füzetében *Bay Ilona* tagtársunk «A ludányi Bay-ak beregvármegyei ágáról» cím alatt érdekes adatokat közöl a család leszármazásához és egyes tagjainak viselt dolgairól. A család ősi fészke a nógrádmegyei Ludány volt, honnan Barnabás 1453-ban Bereg megyébe szakadván, megalapítója lón a beregi ágának, melynek leszármazása napjainkig lehozható. A többi közt felemlíti Bay Ignácznak 1549. évben I. Ferdinánd királytól nyert címéres levelét, mely szerint a család címere: kék mezőben nyílt leveles arany koronából balra fordult kinövő fehér egyszarvú, lábában három rózsaszálat tartva; sisakdísz: a pajzsalak. Minthogy a Siebmacher-féle címéres gyűjtemény a Bay-címerről nem emlékezik meg, e régi családnak címérét szükségesnek véltük itt felemlíteni, annyival is inkább, mert folyóiratunk múlt füzetében a biharvármegyei levéltárban őrzött címéres levelek közt említés történt Bay Péternek 1638. évben nyert címéréről, kiről azonban a t. író az azt mondja, hogy a Bay-ak családfáján nem fordul elő s valószínűleg a család győri, borsodi vagy szabolcsi nem pedig beregi ágának volt tagja. Ez ágak összefüggéséről azonban még hiányoznak az adatok. Főlemlítendőnek tartjuk, hogy Bay Ilona úrnő, ki meleg érdeklődéssel viseltetik a történelmi tudományok iránt, nagy fáradsággal összeállította a Surányi, Csarnavodai és a tölök eredt Bay család leszármazási tábláját, melynek közzététele családtörténelmünk érdekében felette óhajtható.

A berlini Herold a M. Nemzetségi Zsebkönyvről. Társulatunk kiadványáról a Berlinben megjelenő «Der deutsche Herold» egyik legújabb füzete dr. *Wertner Mór* tollából igen méltányol ismertetésközölt, melynek annyiból örvidhetünk, hogy a külföld tudomást vesz a társulatunk által nagy anyagi áldozattal közzétett úttörő munkáról. Az ismertetés jó tanácsokkal is szolgál a jövőben megjelenendő kötetekre nézve, melyek közül néhány (pl. hogy a birtokoknál, lakóhelyeknél a megyék is kitéssenek, hogy a családtagok *igazi* polgári állása mondassék meg) mindenestre követésre méltó, bár legtöbb esetben, kivált ha az utóbbit tudta, azt a megjelent kötet úgy is megette. De nem írhatjuk alá az ismertető

azon kívánságát, hogy pl. célszerűbb volna a genealogiai részt családfa formában közölni; ilyesmi a Zsebkönyv alakjában technikailag kivihetetlen; valamint a történelmi részben is fölöslegesnek tartjuk a pontos forrás-idézést, mely egy családtani értekezésnek lehet feladata, de nem a Zsebkönyv terjedelmében közzétett kiadványnak, mely a családtörténetből úgy is csak a legfontosabb, a családra nézve döntő momentumok felemlítésére szorítkozik. — Az ismertetésnek kétségtelenül meg lesz az az eredménye, hogy a sok helyt csalhatatlannak tartott Gothai Almanach tudomást vesz a Zsebkönyv létezéséről, és a magyar főrangú családok nemzedékeit nem közli azokkal az évek óta meggyökerezett hibákkal telten, melyekben a legújabb 1889-iki kötetek is bővelkednek.

Bresslau H. oklevéltana. Múlt füzetünkben említettük, hogy *Harry Bresslau* berlini egyetemi tanárnak általános oklevéltanából, mely kivált Német- és Olaszország diplomatikájával foglalkozik, az első kötet első fele elhagyta a sajtót; azóta megjelent a befejező része is s így a teljes első kötet (XXIV és 992 l.) előttünk fekszik. Ezzel be van fejezve az általános rész. A két kötetre tervezett munka második kötete a pápák, német és olasz királyok specialis diplomatikáját fogja tartalmazni. Az általános rész 19 fejezetben a következőkről szól: alapfogalmak és definitiók, az oklevéltan története, oklevelek részei és nemei, oklevelek fenntartása és többszörösítése, levéltárak, a római császárok és pápák kancelláriájának személyei, az olasz, frank és német királyok és császárok kancelláriája, egyéb kancelláriák és oklevélírók Német- és Olaszországban, az oklevelek mint jogi bizonyítékok a középkorban, az oklevelek nyelve, az oklevélminták, formulák, megelőző oklevelek, acták, az utánzás és a minta közötti viszony, kérelmek és megelőző tárgyalások, oklevél-adás, közbenjárók, tanúk, keltezés, oklevelek anyaga, oklevél-írás, megpecsételés. E fejezetekben a szerző felöleli az egész irodalmat s minden kérdést a tudomány mai állása szerint világít meg; sok esetben, eléggé fel nem derített kérdéseknél önálló kutatásokat tesz. Kétségtelenül hasznos, igen elismerésre méltó munkát végzett s a tudomány színvonalán álló általános diplomatikát nyújtott; azonban rövidebbre szabott fejezetek, pl. a pápai és német diplomatikának, melyek önálló fejlődést tüntetnek föl, úgy a kancellária, mint az oklevelek nemei, szövegezése, kiállítása stb. tekintetében, külön önálló részekben történő taglalása, az egybegyűjtött óriási anyagnak könnyebb áttekinthetését, és a becses munka használhatóságát csak előmozdították volna.

A NAGY-MARTONIAK.

SZOPORI NAGY IMRÉNEK AJÁNLVA.¹

I.

Kezdetben fölváltva *Bajóti*aknak és *Martoni*aknak, aztán hosszabb ideig *Nagy-Martoni*aknak, végre *Fraknoi*aknak hitták magokat.

Voltaképen pedig Spanyolországból, Aragóniából származtak.

Midőn III. Béla király fia, Imre király 1198-ban feleségül vette II. Alfons aragon király és kastíliai Sancha leányát, *Konstancziát*, — úgy beszéli Kézai Simon, a koriró, — elkísérték a fejedelmi menyasszonyt új hazájába *Simon* és *Bertram* grófok, a Martoniak ősei. A nevezett grófok kivándorlásának oka, a kedvező alkalmon kívül — úgy mondják — az volt, hogy folytonos viszálykodásban éltek bizonyos «nagy gróffal», kit elvégre is haddal megtámadtak, elfogtak és megöltek. Ez erőszakos tettök által, noha ügyök egyébként igazságos vala, ellenségeskedést vontak magokra, mi őket kiköltözésre bírta.

¹ A Nagy-Martoniak történetét *Nagy Imre* is megírta évek előtt és kiadta a Győri történeti és régészeti füzetek IV. kötetében. Minthogy adatainkat mindketten első sorban a Nagy-Martoniaknak előbb a bécsi udvari levéltárban őrzött, és Fejér György által részben kiadott okirataiból merítettük, kutatásaink eredményére nézve is egészben véve meg kellett egyeznünk. Azonban nem hiányzanak szétváló nézeteink sem. Előnyömet, hogy munkám húsz évvel később készült s így valamikéivel több anyaggal rendelkeztem, igyekeztem kihasználni. Egyébiránt Nagy Imre szorgalmas munkájának nagy hasznát vettem. A miért, de történetirodalmi nagy érdemei elismerésül is tisztelettel neki ajánlom ez értekezésemet.

Különben becsületes vitézek és előkelő nemzetségből valók voltak. Nemzetségök sast szokott pajzsán viselni, melyet használni más grófok és vitézek Spanyolországban nem bátorkodnak vala. Ők e kiváltságot a király és vitézek községének végzéséből azért kapták, mert a tunisi szultán seregét, mely Majorka és Minorca szigeteket hajóhaddal szállotta meg, megverték s e szigeteket visszafoglalták. Előbbi czímerök pusztán veres mező volt, minden reá rajzolt alak nélkül.

Imre király örömmel fogadta az érkezőket és terjedelmes jószágokkal adományozá meg őket Magyarország különböző részeiben. Mivel pedig a szóban forgó nemzetség fővára Spanyolországban Bajót nevet viselt, azért az említett grófok is legelső szállásokat Nyergesdseg (ma Nyerges-Ujfalu, Esztergom vármegyében) vidékén Bajótnak nevezték.

Elhozta Konstancia királyné magával Simon és Bertram grófok *Tota* nevű nővérét is. Oly gyönyörű leányt, hogy az időben párja is alig akadt a világon, ki midőn Benedek herceggel Konrád fiával házasságra kelt, Martonfalvával együtt más ajándékokat is kapott Imre királytól és Konstancia királynétól.¹

Kézai Simon mester mintegy nyolczvan évvel később élt, mint a dolgok, melyeket elbeszél, megtörténtek, s így könnyen megeshetett, hogy egyben-másban téves tudósítások után indult. Eltekintve a spanyol eseményektől, me-

¹ *M. Florianus*, *Fontes domestici* II. 95.

lyekből egy kétségbe vonhatatlanul igaz, hogy tudniillik Simon nemzetsége sast viselt czímerében, birjuk Imre királynak 1202-ben kelt, jeles alakú levelét, mely szintén azt vallja, hogy *Tota* asszony Konstancia királynéval jött Magyarországra; hogy itt nőül ment Benedek «vajdá»-hoz, ki neki Marton nevű falvát, melyet ő épen Imre királytól kapott, nemkülönben Bajót hitbérül (pro dote) adta, és arra kérte a királyt, hogy ez adományt jóváhagyásával megerősítse. A király nemcsak készséggel teljesítette e kérést, de a királyné óhajására annál többet tett, a mennyiben megengedte, hogy a nevezett két helység minden adótól mentes és nemes *Tota* asszony által bárkinek: egyháznak, rokonainak vagy idegeneknek elajándékozható, sőt eladható legyen.¹

Nem épen lehetetlen az sem, hogy Benedek vajda vőlegényi kedvezésből a menyasszonyának szánt helységek egyikét Bajótnak nevezte el; efféle helynévcsere az időben se volt szokatlan. De hogy Simon és Bertram grófok már ez időben, Konstancia királyné megérkezéssel Magyarországban megtelepedtek, az valóltan: elsőben is azért, mert a főntebb idézett oklevélben az mondatik Totáról, hogy elhagyván szüleit, *testvéreit* és *rokonait*, (tehát egymaga) követte Konstanciát Magyarországra; aztán a dubniczi és vele rokon koriratok úgy tudják, hogy a nevezett grófok II. Endre király korában jöttek az országba;² de magának II. Endre királynak leveléből is azt olvassuk, hogy Simon gróf (Bertramról szó sincs) Aragoniából, hol nemes és tekintélyes rokonsága lakik, nem szükségből vagy kénytelenségből, hanem a király, II. Endre kegyességének híretől vonzatván, látogatni jött őt (no meg talán *Tota* asszonyt is) Magyarországra. Ez alkalommal kölcsönösen megszívelték egymást. Miután, ugyanis Endre király megismerte eddigi készségeiből Simon gróf jelleme nemességét, kéréseivel és ajándékaival maradásra készítette. Simon gróf engedett a király szavának és örökös szállóhelyet kért tőle a maga, a vele jött és *jövendő* rokonai számára. A király tehát fölvevén Simont az ország főnemesei közé (inter alios barones), neki adta *Röjtökőri*

(Rahtukeuri) nevű földtért az ott szedetni szokott vámmal együtt, s annak birtokába beigtatni rendelte. (1223.)¹

Feküdt pedig Röjtökőri² Sopron vármegyében, Sopron fölött, a mai pecsenyédi határban,³ Bessenyő (ma: Pecsenyéd), Telek (ma: Uj-Telek), Földvár,⁴ Ekca (Ikka, Zillingdorf?) helységek közt, a Sár vagyis Lajta vize mellett az osztrák határon. Birtokával az ország végeinek ótalma a németek ellen volt összekötve.

Háboríthatatlan azonban már Simon se bírhatta a király adományát, mert bizonyos Theha zsidó annak Ausztria felé fekvő legnagyobb részét magának követelte azon állítólagos privilegium alapján, melyet ugyancsak II. Endre királytól kapott, és melynek alapján a mondott földtért el is foglalta. — II. Endre király, kihez Simon e miatt panaszosan fordult, háromszor is felszólította a zsidót jogigénye és emlegetett privilegiuma bemutatására; de a zsidó csak nem jelent meg. A király tehát őt is, állítólagos privilegiumát is hazugnak és hamisnak jelentvén ki, Simont Röjtökőribe újlag beigtatta. (1228.)⁵

Azonban Theha zsidó követelése még se lehetett teljesen alaptalan, mert IV. Béla király egyideig szükségesnek látta, hogy kárát pótolja, midőn az esztergom-vármegyei Csenkét, melyet II. Endre király szintén Simon grófnak adott volt, Theha zsidónak engedte át.

Miközben Simon gróf II. Endre király kedvezését nagy mértékben kiérdemelte, addig Benedek «herceg» a Korlát⁶ fia, *Tota* asszony férje, noha előbb vitézségének és hűségének kitünő jelét adta volt, azt elvesztette, száműzetett és összes birtokaitól megfosztatott. Ekkor idegen kézre kerültek a bajóti és martoni birtokok is, hanem csak rövid időre. Mert *Tota* asszony, ki Imre király halála és Konstancia királyné távozta⁷ után is megmaradt a királyi udvarban,

¹ *Fejér*, CD. III. 1, 393.

² Röviddel több a *Röjtökőri* alak használatosb.

³ *Nagy Imre*, Századok V. 372.

⁴ A lajta-szent-miklósi határ *Wart* nevű dűlője melletti erdőben egy *földvár* nyomai maig is megvannak. (*Nagy Imre*, Győri tört. és régészeti füzetek IV, 99.)

⁵ *Fejér*, VIII. 2, 140.

⁶ Konrád, Korrád, Korlát, Korlát egy név.

⁷ Konstancia 1209. augusztusban II. Frigyes német császár neje lett. Meghalt 1222. június 23.

¹ *Fejér*, CD. III. 1, 318. V. ö. Tört. Tár IX. 5. 1.

² *M. Florianus*, Fontes domesticci III. 37.

nem követte férjét sem a számkivetésbe, hanem II. Endre király nejének nemes és tisztos szolgálataival mutatta meg hűségét, — visszakövetelte jószágait, s Endre király méltányosnak találta részint jó szó, részint csere útján újból megszerezni azokat és törvényes birtokosának, Tota asszonynak visszaadni. (1221.)¹ Így maradt meg Marton (a későbbi Nagy-Marton) és Bajót továbbra is a család birtokában, daczára annak, hogy a hűtlen Aján fiai 1230-ban pörrel támadták meg Simon grófot (Bertramról még mindig nincs szó) Marton birtokáért. Úgy kell lenni, hogy Tota asszony ekkor már nem élt és Martont Simonra hagyta, ki ellen azon jogon, hogy Marton örökös birtokuk, indítottak pert Aján fiai. De a király nemcsak Simonnak ítélte oda a per tárgyát képző Martont, hanem a felpereket patvarkodásban is elmarasztaltatta.²

Aligha csalódunk állítván, hogy Bertram vagy Bertrand még akkor nem volt Magyarországon, mert se Rőjtököri adományozásánál, sem ez imént előadott pörben, se másutt 1241 előtt említés fölöle nem történik. Ő sokkal fiatalabb is lehetett Simonnál, kit mintegy harmincz évvel túlélt.

A bőkezű vendégszeretetet, melyet Magyarországon tapasztalni szerencsések valának, Simon és az időközben megérkezett Bertrand hű és hasznos szolgálataikkal iparkodtak meghálálni. Már II. Endre korában tüntek ki sokféle jó szolgálataikkal.³ Midőn pedig a tatárok pusztították az országot, akkor mutatták ki főleg vitézi voltukat. Előbb valamelyik mezei ütközetben csaptak össze velök, aztán az esztergomi várba vetették magokat, melyet daczára annak, hogy a város magát megadni kényszerült, «számos faristárjok» segítségével férfiasan megvédték.⁴

¹ *Fejér*, CD. III. 1, 316.

² *Fejér*, CD. III. 2, 207.

³ «Multiplacia servitia fidelium . . . Simonis et Bertrandi comitum, quæ . . . Andrea . . . regi . . . necnon regno . . . laudabiliter impenderunt», úgymond IV. Béla király 1243-ban.

⁴ Lásd IV. Béla király két rendbeli oklevelét *Fejér*-nél CD. IV. 1, 272, 274, és *Rogerius* mester siralmas éneke 40. fejezetét: «cum multis balistariis». *Balistarius*, a hadi vetőgépeket kezelő katonák régi magyar neve *faristár* vagy *falistár* lehetett. Felistál és Alistál nevű helységek maig is vannak Pozsony vármegyében; hajdan

A király visszaérkezvén a dalmát részekről, hova a tatárok elől meneküle, nagy hálával magasztalta a Martoni grófok jeles tetteit, és azonnal visszaadta Simonnak az esztergom-vármegyei Csenkét a hozzá tartozó szigettel együtt és megerősítette őt Rőjtököri birtokában.¹ Szolgálatát is újra igényllette, a mennyiben elküldötte külföldi követségekbe, nevezet szerint Bertalan pécsi püspökkel IV. Incze pápához, segélyért esdeklendő.² És az időben terhes szolgálatainál egyéb nem lehetett, midőn harminczkét ekényi elhagyott földekkel, a mosonmegyei Gadundorffal, a sopronmegyei Zolontával, Puczinnal és a komárommegyei, vágközi Keszővel ajándékozta meg Simon és Bertrand grófokat IV. Béla.³ Mert e vidéket újra kellett népesíteni, fölszerelni és a művelésre alkalmassá tenni.

«Nemes Martoni Bertrand gróf»⁴ utóbb is kimutatta vitézségét, főleg az ország határainak védelmében. Részt vett a németújhelyi ütközetben (1246. június 15.) Babenbergi Frigyes ellen, hol ez életét vesztette, viszont Bertrand gróf fogságba került, melyben sokat szenvedett. IV. Béla király hívének érdemeit és szenvedéseit három sopron-vármegyei Család nevű helységgel jutalmazta.⁵

Már előbb megnősült Bertrand gróf, s elvette néhai Salamon bán, még előbb Batiz gróf özvegyét.⁶ Ezt hitták-e Erzsébetnek, vagy talán már második felesége volt ez Erzsébet? nem tudjuk. A mit tudunk, hogy egyik leányát, Annát Gerlosoki nevű úr, a másikat az Osl nembeli Osl mester vette nőül, kinek ismét két fiát ismerjük: Oslt és Pétert.

Bertrand gróf szerző ember is volt, a mennyiben megvette a sopronmegyei Puginát,⁷ és

kétségkívül «terra balistariorum» valának. Egy 1337-ben kelt oklevél (*Fejér*, CD. VIII. 4, 144) említ *Faristár* nevű helységet, mely Gyurikovics Mátyás szerint a mai csallóközi Bruck. Az *Anjouk. Okmt.* I, 51. szintén említ «particulam terræ *Faristár* vocatam» Pozsony vármegyében.

¹ *Fejér*, CD. VI. 1, 277.

² *Koller*, Hist. Eppatus Quinqueecl. II. 121.

³ *Fejér*, CD. IV. 1, 275.

⁴ «Comes Bertrandus nobilis de villa Mortun.»

⁵ *Fejér* CD. IV. 2, 227. IV. 3, 306.

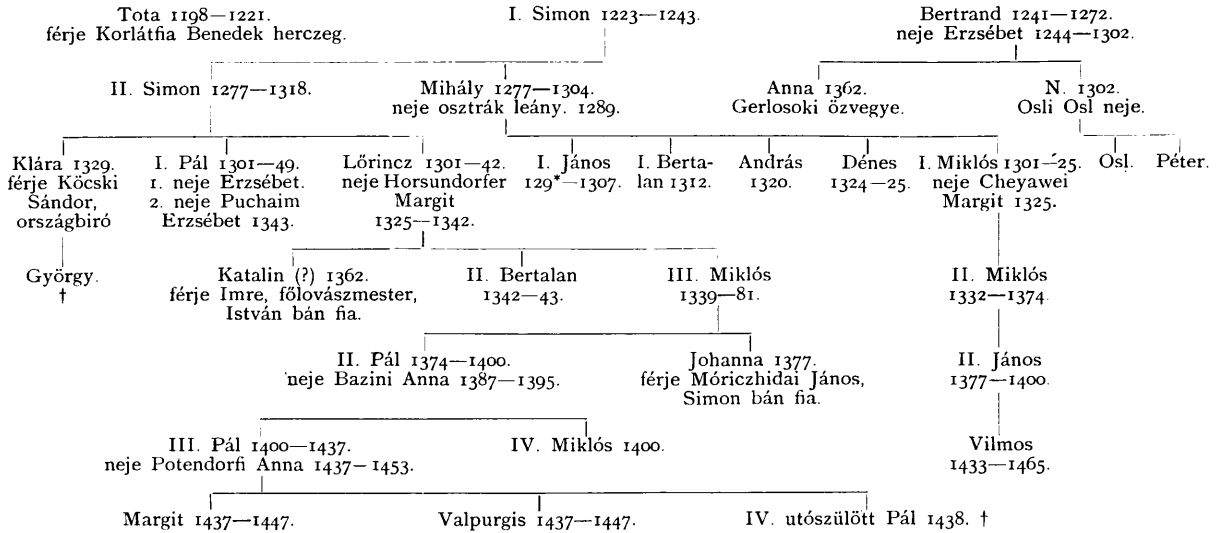
⁶ *Árpádkori új Okmt.* VII. 166.

⁷ Pagonyt, Bessenyő, Heren és Telek helységek szomszédságában 16 márkáért vette meg néhány soproni várjobbágytól. (*Fejér*, CD. IV. 3, 301.)

nagy kort érhetett, mert noha csak 1272-ig történik felőle névszerinti emlékezés, azon körülmény, hogy Nagy-Martoni Simon és Mihály grófok csak 1302-ben elégitették ki imént nevezett özvegyét hitbére, — és leányait leánynegyedi illetőségeik czímén,¹ arra enged következtetni, hogy Bertrand gróf alighanem megérte a XIV. század hajnalát, de egyszersmind arra is, hogy fiutódot nem hagyott maga után.

Ellenben Simon, ki felől 1243 után szakadnak meg már tudósításaink, két fiat hagyott maga után: *Simont*, kit e néven II-nak fogunk nevezni, és *Mihályt*.

Simon tehát a Nagy-Martoni grófi család magyarországi őse, ki után a családfa harmadfél századon át, vagyis a nemzetség magszakadtáig így alakult:

II.

Vegyük sorra a családfa egyes ágait.

A második nemzedék, *II. Simon* és *Mihály* grófok, tekintélyes² és szerző emberek voltak. Megvették a sopronmegyei *Kövesdet* és pedig akkor igen tetemes összegben: 300 márka tiszta ezüstön; *Bogyoszlót* vagyis a mai Német-Kereszturt, *Gorbolnokot*, *Zillingtali* hét telket, *Peter-Németit*, *Sikremset* (?) és a Német-Ujváriaktól a Sár melletti két *Ikkát*.³

¹ *Fejér*, CD. VIII. 1, 113.

² *Botka* Tivadar szerint (Győri tört. és rég. füzetek IV, 282.) II. Simon 1272-ben Bars vármegye ispánja volt. Botka szava nyomatékos ugyan, de bizonyítva e tételét nem találjuk. A Nagy-Martoniak tekintélyéről tanúskodik, hogy a viszályt Wolfó soproni bíró és a Muzslai testvérek közt ők simították el. II. Simon gróf kezeséget vállalt a Muzslaiak által két év alatt fizetendő összegekre nézve. Ha időközben meghalna, e kezeséget áthárítja «in comitem Michaelem, fratrem nostrum». E kezeslevelét így kezdi: «Nos Symon comes». (Hazai Okmt. IV, 69.)

³ *Fejér*, CD. V. 3, 375. VIII. 1, 71, 72, 103, 104, 145. —

A Német-Ujváriak szomszédai, rokonai, sőt barátai¹ levén, igen valószínű, hogy azon zavaros időben, melyet V. István vetekedése atyjával támasztott, valamint Kún László szerencsétlen uralkodása alatt is ezekkel tartottak.² Minek meg is adták az árát. Mert mikoron, 1289 április végén Albert osztrák és stájer herceg Magyarországra tört, hogy a «ragadozó farkasokat»,

Hazai Okmt. V. 71. Mind e vásárlások 1287 és 1302 közt történtek. Hogy Nagy-Martoni Simon fia Mihályunk-e, kinek IV. Béla Garigfeu helységet adja 1263-ban, ki azt *1266-ban* meg eladja: meghatározni nem tudjuk. (*Tkalčić*, Monum. hist. eppatus Zagrab. I. 128, 130. — *Árpádok új Okmt.* XI. 525, 556.)

¹ Nagy-Martoni II. Simon és Mihály mint tanuk szerepelnek a Német-Ujvári Miklós nádor által kiállított egyik levélen, hol ez őket «chari nostri»-nak nevezi. (*Fejér*, CD. VIII. 5, 468.)

² 1277-ben megerősíti és átírja ugyan IV. László király IV. Bélának Csenkéről szóló, 1243. évi adományos levelét Simon és Mihály grófok, a Simon fiai részére, de érdemeiket nem, csak kérésök igazságos voltát említi. (*Fejér*, CD. V. 2, 393.)

kik tartományait annyiszor pusztították, megfenyítse, az első csapás a Nagy-Martoniakat érte. Az osztrákok legelőbb Nagy-Martont vetették ostrom alá. Az őrség bizva a Német-Ujváriak segélyébe tizenegy napig kitartott. Ekkor meg is érkezett Iván bán, de a várat fölmentenie nem sikerült, minthogy támadását az ellenség visszaverte. Nagy-Martoni Mihály tehát, kinek neje osztrák leány volt, Taufert Hugo osztrák úr közbenjárására oly feltétel alatt adta föl a várat, hogy az őrség minden vagyonával szabadon elvonulhasson.¹

III. Endre uralkodása alatt, épen úgy mint a Német-Ujváriak, a Nagy-Martoniak is hol jó, hol feszes viszonyban állottak a koronához. Midőn III. Endre király uralkodása elején a magyar határszéleket Albert osztrák hercegtől visszakövetelte, és követelésének súlyt adandó haddal támadta meg Ausztriát, a Nagy-Martoniak vele voltak, vele egyéb, «mind közönséges, mind részleges hadba szállások» alkalmával. A miért a király megerősítette őket Rőjtökör birtokában, sőt a *Suslan* (ma Schadendorf) nevű földtért is nekik adta, mert meg kellett nyugodniok abban, hogy Martonvára a haimburgi békekötés értelmében lerontassék, a minthogy csakugyan földig romboltatott.²

De a békekötés föltételeit csak oly nehezen tűrhették, talán zabolátlankodtak is miatta, mint a Német-Ujváriak. Ez volt az oka — úgy látszik — a miért III. Endre király Rőjtökört tőlök elidegeníteni akarta. Azonban a Nagy-Martoniak siettek hűségüket megmutatni és megjelentek az 1299. évi pesti országgyűlésen;³ felmutatták leveleiket, melyek mellett Rőjtökört birják, mire aztán a király az egyházi és világi főurak tanácsára meghagyta azt nekik, de birtoklevelöket újra nem erősítette meg, hanem csak az ország főurai állítottak ki bizonyosság-levelet a történetekről.⁴

Az Árpádok fiágának magva szakadtával

¹ A stajer Otaker rímes krónikája *Peznél*, Scriptt. rer. Austr. III. 267—271. ll. és a Hagen-féle krónika ugyanott, I. 1101. l.

² *Fejér*, CD. VI. 1, 293. — *Árpádkori új Okmt.* X. 333.

³ «In generali parlamento domini regis in Pest celebrato.»

⁴ De dato 1299. julius 14. *Fejérnél*, CD. VI. 2, 228.

valószínűleg a Venczel, később az Ottó pártjához szegődtek Nagy-Marton urai, ebben is a Német-Ujváriak nyomdokain járván. Legalább azon anjoupárti főurak ékes sorában, kik Pozsonyban 1304. augusztus 14-én Rudolf osztrák herceggel szövetséget kötöttek, aztán a cseh hadjáratban részt vettek, épúgy nem találkozunk nevökkel, mint nem Esztergom ostrománál és bevételénél, noha Pozsonyhoz Nagy-Marton, Esztergomhoz Bajót egyaránt közel esik. A rozgonyi csata hősei közt is hiába keressük őket.

Csak miután Károly királynak sikerült a dunántúli részek jobb elemeit, a Nádasd, Osl, Gutkoled nembelieket, s a Köcskieket a Német-Ujváriaktól elvonni és pártjára hódítani, találkozzunk a Nagy-Martoniakkal is a király táborában.

Birtokaik elpusztítása, jószágaik elhamvasztása lett ezért jutalmok a Német-Ujváriak részéről.¹ Tartózkodások Sopronmegyében tűrhetlenné vált; levonultak tehát bajóti uradalmokba, melytől magokat ez időtájt sűrűbben *Bajótiak*nak nevezgették.

A második nemzedék ekkor már lelépett a szinterről. Mihály gróffal 1303 után nem találkozunk; Simon gróf 1318-ban ugyan még Győr vármegye ispánjául jö elő, de a következő évben már csak mint «néhai» említetik.² — Nyomukba a harmadik nemzedék lép; II. Simon gyermekei: *Klára*, *I. Pál* és *Lőrincz*; Mihály fiai: *I. János*, *I. Bertalan*, *András*, *Dénes* és *I. Miklós*.

«Bajóti *Klára*, Simon gróf leánya, Pál és Lőrincz mesterek nővére» Köcski Sándornak, a jeles országbirónak volt neje, és lett 1328 elején özvegye.³

¹ *Fejér*, CD. VIII. 2, 241.

² U. o. 198, 199.

³ *Hazai Okmt.* I. 155. Köcski Sándornak egy fia maradt: György, ki atyja végrendeletének végrehajtója, tehát atyja halálakor nagykorú volt. Ennek — úgy látszik — Klára mostohája vala, egyszer azért, mert Klárával szemben nem neveztetik az ő, hanem csak Köcski Sándor fiának; aztán mert Klára férje halálakor java korában levő asszony lehetett, minthogy feltételezik róla, hogy még egyszer férjhez mehet; végre Köcski Sándor tíz évvel halála előtt a Nagy-Martoniakhoz arányítva szegény ember, mindössze szent-mártoni várnagy volt. Ekkor tehát alig vehette el a főrangú Nagy-Martoniak leányát. Egyébiránt Klárának száz márkát hagyott férje és jószágai egyikét özvegyi székül.

I. Jánosról csak kétszer történik említés: egyszer a XIII. század végén, midőn tanuvallo-mást tesz az esztergomi káptalan részére az esztergomi polgárok ellen; ¹ másszor 1307-ben, mikora Halifa fiai péli (ma Péliföld-Szent-Kereszt, Bajót mellett) birtokrészeket eladják «Bajóti Jánosnak, a Mihály gróf fiának és Bajóti Pálnak a Simon gróf fiának». ² Feleségéről, maradékáról nincs említés.

I. Bertalan, a Mihály fia 1312-ben szintén együtt említették I. Pállal, a későbbi ország-bíróval. ³

Mihály fia *Andrást* vagyis *Endurllt*, miként valószínűleg német anyja szólítgatása után neveztek a királyi apródot, édes testvérével *Nikul* lal vagyis I. Miklóssal, nemkülönben unoka-testvéreivel a Simon fia I. Pállal és Lőrinczcel 1320-ban együtt és első helyen említi Károly király, midőn vitézségük jutalmául átengedi nekik a kövesdi királyi vámot és a sopronmegyei Pomogyot. ⁴ De már 1324-ben nem őt, hanem testvére, a most nevezett Nikul mellett, *Dénest* emeli ki vitézi szolgálatáért a király, melynek jutalma ez alkalommal a németek által az ország határa megszakításával bitorolt Alramus nevű földtér volt a Sár folyó mellett. ⁵

Mindezen Nagy-Martoni testvéreknek: Jánosnak, Bertalannak, Andrásnak és Dénesnek nem maradtak gyermekeik; csak az ötödiknek, I. Miklósnak maradt egy fia: II. Miklós — Cheyawei Ottó német úrnak Margit nevű leányától, kit 1325 körül vett I. Miklós feleségül. A jóállást az asszonynak «osztrák szokás» szerint fizetendő hitbéreért, illetve özvegytartási díjáért ekkor már csak Dénes vállalta el, mert a többi testvérek — úgy látszik — már nem éltek. ⁶

¹ *Knauz*, Monum. eccl. Strigon. II. 474. — *Árpádk. új Okmt.* X, 106.

² *Anjoukori okmt.* I. 124.

³ *Fejér*, CD. VIII. 1, 469. megveszik a magok és testvéreik nevében Bideskuti Márton suslani részbirtokát 100 márkáért.

⁴ *Fejér*, CD. VIII. 2, 241, 246.

⁵ U. o. 536.

⁶ *Fejér*, CD. VIII. 2, 652: I. Miklós nőül vevén «nobilem dominam Margaretam, filiam domini Ottonis de Cheyawe in Teutonia dote et dotalitiis mediantibus consuetudine terræ Austriæ exigente». A miért leköti neki birtokrészeit Ikkán, Kövesden és Bessenyőn 80 talentum bécsi denár évi jövedelem erejéig. Ha ő, a férj,

Nagyon megdöbbenő lehetett a Nagy-Martoniakra mondott fivérek halála, mert ugyancsak 1325-ben nősült meg *Lőrincz* is, a Simon-ág egyik sarja és feleségül vette néha Horsundorfer Volving, a történetünkben jó emléket hagyott főúr leányát Margitot. ¹

Lőrincz gróf vitéz férfiú volt. Neki és testvéreinek köszönte Károly király, hogy míg ő Uros szerb király támadásait visszaverte és Macsó várát bevette, ők Német-Ujvári András ellen Győr és Sopron városokat megvédelmezték, és mikor a Német-Ujváriak hívására némely osztrák főurak segítségökre jöttek, ezek megverésében is részök volt. ² — Midőn pedig Károly király az oláh Basarab ellen indult, ama szerencsétlen hadjáratban Lőrincz gróf is vitéz részt vett, de része volt a szerencsétlenségben is, a mennyiben ez alkalommal balkeze gyógyíthatatlanul megsebesült. ³ Mely jeles tettekért nemcsak többféle, alább felsorolandó adományban részesítette őt a király, de kinevezte pankotai várkapitánynak és zarándi vármegye-ispánnak. — 1342. évi júliusban már nem élt, özvegyet, két fiút és egy leányt hagyván hátra. ⁴

Valamint a Nagy-Martoniak e harmadik nem-

előbb meghalna és örökösök nélkül, akkor rokonai a lekötött jószágrészeket megválthatják 800 talentumon. Ez volt a házasság osztrák módra. Míg a magyar nő mindig hozott a házhoz, példát erre magok a Nagy-Martoni leányok fognak szolgáltatni; addig a német nő csak vitt, és búsán sokat, a háztól. Az osztrák urak leányaikkal valóságos vásárt ütöttek. Eléggé drasticus példája az ilyennek a kötés, mely mellett Laczfi István erdélyi vajda néhai Puchaim Henrik leányát, Ágnest, Nagy-Martoni Pál országbíró sógornéját feleségül kapta. István vajda 1000 márka finom ezüstöt avagy 2000 bécsi talentumot (hat pensát számítva egy talentumra) ígér a leányért. Puchaim Albert és János, a menyasszony rokonai, készpénzt követelnek s ennek megszerzésére két heti időt engednek a vajdának. Ha fizet és a mely napon fizethet, megtörténik az egybekelés. («Cum virgine Agnete coniacendo aliqualis commixtio.») A Puchaimok a mondott kötés teljesítése napján «tenentur virginem Agnetem assignare et apponere per copulam carnalem»). E kötést az evangeliumra és keresztre tett eskü által erősítik és pecsétjeikkel hitelesítik mint tanuk Comes Paulus de Mærteinsdorf (az országbíró) és Piligramus Stræun. (*Fejér*, CD. IX. 1, 448.)

¹ *Fejér*, CD. VIII. 2, 605.

² U. o. 199.

³ U. o. 625.

⁴ U. o. 599 és IX. 3, 315.

zedéke jelességre nézve kivált valamennyi többi nemzedék közül, úgy magából e harmadik nemzedék sorából kimagaslott *I. Pál*, az országbiró, e nagytehetségű férfiú, ki nemcsak családjának volt fénye és legfőbb gyarapítója, de érdemei az ország törvényes állapotának helyreállításában is nagyok.¹

Neve eddig ismert történeti adatainkban legelőbb 1301-ben fordul elő,² aztán előfordul 1307-ben, 1312., 1318., 1319., 1320., 1221-ben többnyire vagy jószágvásárlásoknál, vagy adományos leveleken, melyek által a király őt hűséges vitézi szolgálataiért jutalmazza.³ — 1322-ben hatalmaskodása említettik, melylyel Bajótról a közel fekvő Lábatlant megtámadta és kifosztotta.⁴ Mi volt oka e hatalmaskodásnak, közelebbről nem tudjuk. De aligha más, mint megtorlása valamely hasonló túlkapásnak, mi ama pártos világban szinte mindennapos vala. Értesülünk ugyanis, Károly király által, hogy Csák Máté Bajót elfoglalta, és ugyancsak Pál országbirótól magától, hogy (a Csák nemzetségből való) Márk fia István és ennek fia Péter tömérdek kárt okozott a Nagy-Martoniaknak főleg az által, hogy Bajót várát szétdulatta.⁵ — De hogy Pál gróf az országbiróság előtt hivatalt viselt, arról eleddig nem értesülünk. Azon nagyfotosságú szövetségi oklevelen is, melynek erejével Károly király 1323-ban az osztrák hercegekkel frigyot köt, az elsőrendű magyar főurak közt, kik e kötés megtartásáért szavatosságot vállaltak, Nagy-Martoni Pál neve olvasható ugyan, azonban hogy valamely országos tisztet viselt volna, nincs megemlítve.⁶ — Jelen

¹ Külön tanulmányt készülök — ha Isten segít — Pál országbiróról írni, a miért e helyt országos érdemeit csak röviden érintem.

² *Fejér*, CD. VIII. 1, 72. Hogy 1291-ben és 1299-ben győri, soproni és mosonyi vármegye-ispán volt, mint Ráth Károly állítja az Új M. Múzeum 1853. évi folyamában (V. ö. Győri tört. és régész. füzetek I. köt. 109. l.), kétségbe vonom. A *Fejér* CD. VI. 1, 130. és VI. 2, 230. említettik ugyan Pál nevű főispán, de hogy ez a Nagy-Martoni Pál, az idézett helyekből kideríteni nem lehet.

³ *Fejér*, CD. VIII. 1, 469, 470. 2, 198, 199, 241, 246, 213.

⁴ *Anjoukori Okmt.* II. 15.

⁵ *Knauz*. Monum. eccl. Strigon. II. 737. — *Fejér*, CD. VIII. 3, 601.

⁶ *Kurz*, Österr. u. Friedrich d. Schönen, 467. l. — Ez oklevelen neve egyszerűen így van írva: «Paulus de

volt 1328 elején testvérével Lőrinczczel együtt, midőn Köcski Sándor halála után nővérét, özvegy Köcski Sándornét kielégítik; ott sincs valamely hivatala megemlítve, hanem egyszerűen Pál mesternek, Bajóti Simon fiának nevezetik a király által.¹ Pedig ekkor legalább is ki volt már szemelve a királyi udvar birájának vagyis országbirónak,² mely magas hivatalát az ország javára 1349. évi junius közepéig viselte.

Károly király mind haláláig megbízott Pál országbiró hűségében; fiában pedig, Lajos királyban, ha lehet, még növekedett e bizalom, a mennyiben Vitus baráttal a nyitrai püspökkel őt állította a fényes küldöttség élére, mely Avignonban, a pápai consistoriumban, 1344. évi januárius 19-én, az egyházi és világi jogból oly meggyőzőleg fejtette ki Endre királyfinak jogát a sicíliai koronára, miszerint a pápa megígérte, hogy Endrét királynak címeztetni, fölkenetni és megkoronáztatni fogja.³ — János, a kükkülei főesperes ugyan még azt is tudja, hogy e kedvezményt 44000 márkáért eszközölte ki ama követség, és hogy Lajos király nagy megütközéssel hallotta, hogy a jogot, mely Isten s az igazság szerint megillette Endrét, pénzen kell megvásárolnia; mégis, nehogy királyi fensége fősvénységgel, követei pedig hazugsággal vádoltassanak, szétküldötte végrehajtóit minden megyébe, a király és a királyné városaiba, kik az utolsó denárig behajtották ez összeget és biztos követek által átszolgáltatták a pápai kamarának.⁴

Mertensdorf», míg egy német levelen, melyet ő maga állított ki, ekként nevezi magát: «Ich Graff Paul von Merteinstorf». (*Duellius* Hist. Ord. Teut. P. III. c. III, p. 83. nro XVI. *Fejér*nél CD. VIII. 4, 663.)

¹ *Hazai Okmt.* I. 156.

² Először, mint ilyen 1328. márczius 23-án fordul elő az *Anjoukori Okmánytár* II. kötete 355. lapján.

³ *Theiner*, Monum. Hung. I. 664.

⁴ *Chronicon Budense* Podhradczkynál, 274. lap. — Hogy e második követségben Pál országbiró szintén részt vett, hozzávethető Erzsébet királyné 1345. évi május 1. kelt leveléből, melylyel bizonyos pör elhalasztását elrendeli, «ad quindenas diei reversionis comitis Pauli de curia romana». (*Hazai Okmt.* I. 190.) — Valamint Pál országbirónak év nélkül kelt leveléből, melyben megkéri István, királyi tárnokmestert, hogy egyik, vele Avignonba utazandó belső szolgájának 24 darab ökrét, melyeket Tót Lőrincz ok nélkül elhajtattott, szerezze vissza. (*Anjouk. Okmt.* V. 164.)

Mindvégig azonban Nagy-Martoni Pál gróf a királyi udvar kegyét nem élvezte. Lajos király, ugyanis, megfosztotta őt 1349 közepe felé az országbirói méltóságtól s azt Szécsenyi Tamásra, előbb erdélyi vajdára ruházta.¹ Okát e rendszálynak nem ismerjük; de irigykedésre sőt méltatlankodásra² elég okot adott Pál országbiró, ki felette jövedelmes hivatalát huszonegy évig viselvén, — mint látni fogjuk, — tömérdek gazdagságra tett szert, és nem mindig kifogástalan módon. Pedig fiutóda nem maradt, noha kétszer is nősült. Mind a két feleségét Erzsébetnek hitták. A második, kit 1343 elején vett el, néhai Lihtenbergi Puchaim Henrik leánya és előbbi feleségének negyedfokú rokona volt.³

Minthogy pedig időközben Lőrincz grófnak II. Bertalan nevű fia is elhunyt, 1346-ban már csak két termő rügye volt a Nagy-Martoniak főúri családfájának: II. Miklós, a Mihályági hasonnevű atyának, — és III. Miklós a Simonági Lőrincznek fia.

E két Miklóssal jelent meg Pál országbiró az esztergomi káptalan előtt, hogy az osztályt köztök a nemzetségi javakban megejtse. Az elv, mely az országbirót ez osztályban vezérelte, az volt, hogy a régiebb szerzemények a két unokatestvér közt közősek maradjanak; az ő, az országbiró szerzeményei azonban kizárólag III. Miklósnak, édes testvére fiának jussanak. Kivételt képezett a kétes természetű Kabold vára a hozzá tartozó Veperddel és Péter-Németivel, melyeket noha tényleg az országbiró saját

¹ Az új országbiró ezt maga mondja: «medio tempore ipso domino rege honore iudicatus curiæ suæ ab ipso comite Paulo *ablato*, nostram personam sublimante.» *Zichy-Okmt.* II. 406.

² *Anjouk. Okmt.* V. 44. Miklós nádor által 1347. ápr. 30. tartott közgyűlésen Győr vármegye tisztviselői jelentik, hogy Nagy Martoni Pál által «tempore potentie . . . tributarium exactionem . . . factam.»

³ Nagy-Martoni Pál 1344. évi, avignoni követsége alkalmával a szent-székhöz folyamodott a maga és neje: «Elizabet de Lihtenberg Saltburgensis diocesis» nevében, hogy a pápa utólagosan dispensálja őket a negyedfokú rokonság akadályai alól, melyet nem ismerve kötöttek házasságot. (*A vatikáni levéltárban*, Supplicationes Clementis VI. an. II. parte II. fol. 209. t.) Vesd össze Lajos király levelével, hol megengedi Pál országbirónak, hogy néhai Henrici Puhamarj leányát nőül vehesse, «cum ipsius nuptiæ celebratio et conthoralis coniugium ex nostra benevola admissione existat.» (*Fejér*, CD. IX. 1, 92.)

emberségéből, nagy költséggel szerzett meg a családnak, minthogy névleg mégis régiebb eredetű családi birtokok valának, — szeretettel felosztotta azokat mindkét Miklós közt.

Mivel pedig ez osztályos levél, melyet az esztergomi káptalan 1346. évi július hava 8. napján állított ki,⁴ felsorolja a Nagy-Martoniak összes birtokait névszerint, alkalmasint esik e helyt a Nagy-Martoniak birtokviszonyait részletesen előadni.

A régiebb szerzemények a következők: 1. *Röjtökör* az ott régidőtől szedetni szokott úti vámmal.² 2. *Ábrám-Kéthida*.³ 3. *Kövesd* szintén az úti vámmal.⁴ 4. *Heren* (Hirm).⁵ 5. *Siklósd* ma: Sieglós. 6. *Nagy-Marton*⁶ 7. *Fraknó vár* és *vár-alja*.⁷ 8. *Vyzum* (Rétfalu?). 9. *Sandorf* (talán Suslan) a mai Schattendorf.⁸ — Az eddig elősorolt helységek Sopron vármegye felső részében fekszenek. Ugyanezen vármegye alsó részében voltak: 10. *Bogyoszló* másként *Keresztur*⁹ és 11. *Család*.¹⁰

¹ *Fejér*, CD. IX. 1, 407—411.

² Hogy Röjtökört II. András király adta szállóul főntebb előadtuk, a hol a kútföket is idéztük.

³ Másként Ábrámos, melyet Károly király 1324-ben adott a Nagy-Martoniaknak (*Fejér*, CD. VIII. 2, 536.)

⁴ A mai Millendorf. Kövesdet Arnold mestertől vették meg II. Simon és Mihály 300 márka ezüstön 1287-ben. (*Fejér*, CD. V. 3, 375. V. ö. Ugyanott, VIII. 1, 143.) 1320-ban Károly király adta a Nagy-Martoniaknak a kövesdi vámot. (*Fejér*, CD. VIII. 2, 241. IX. 1, 82.)

⁵ Hereni István sopronmegyei birtokait, köztök Herent Lőrincz grófnak elzálogosítja. (*Fejér*, CD. VIII. 3, 75 1.)

⁶ Mint juthatott Nagy-Marton a családra, tudjuk. Pál országbiró nagyította templomát és alapította plebániáját. (Vatikáni levéltár. L. ily című értekezésemet: *Kálmán, győri püspök*, Századok, XXIII, 382.)

⁷ Hogy Fraknó várát a Nagy-Martoniak építették, kétséget nem szenved. Főtornya, donjonja, egyik legalsó helyiségének zárkövét maig is, mint Thaly Kálmán felfedezte és Könyöki tanár lerajzolta, a Nagymartoniak czímere, a sas diszíti. Építették valószínűleg azután, hogy Marton várát le kellett rombolniok, tehát a XIII. század végén. Ők építették ott a templomot is. VIII. Bonifácus pápa 1304-ben bucsút engedett mindazoknak, kik a fraknoi templom építése költségeihez járultak. (*Fejér*, CD. IX. 7, 71.)

⁸ Miként jutott a Nagy-Martoniakra? l. *Fejér*, CD. VI. 2, 128. VIII. 1, 469.

⁹ Bogyoszlót részben II. Simon és Mihály vették meg Prágai Marcel fiaitól 1288-ban. (*Hazai Okmánytár* V. 71.) Részben Szántói Harapától és testvéreitől 1299-ben. (*Árpádkori új Okmt.* X. 353.)

¹⁰ Család Bertrand gróf hagyatéka (*Fejér*, CD. IV. 2, 227. VIII. 1, 113.)

A Nagy-Martoniak Esztergom vármegyei birtokai: 12. *Kesző*.¹ 13. *Bajót*, melyről már beszéltünk. 14. *Ujfalva*, előbb Nyerged-Szeg, ma Nyerges-Ujfalva a Dunamentén. 15. *Pél*, ma Péli-föld-Szentkereszt.² 16. *Csenke*.³

A Nógrád vármegyei birtokok: 17. *Mohora*.⁴ 18. *Oroszd*. (Oroszi.)

Ezen régebben szerzett birtokokhoz sorolta még Pál országbíró: 19. *Kabold* várát az ott szedetni szokott úti vámmal,⁵ továbbá 20. *Veperét*⁶ és 21. *Péter-Németit*.⁷

Újabb, Pál országbíró által szerzett birtokok: 22. *Pomogy*⁸ a Fertő folyó mellett, a mai Czillingtál vidékén. 23. *Széleskút* (Breitenbrunn).⁹ 24. Feukas (Stepke fia) összes birtokai Vas vármegyében, melyeket Károly királytól kapott az országbíró. 25. *Pordány*.¹⁰ 26. *Dorog*. 27. *Teuful* a Seley folyó mellett, melyet ma Vulkának hírnak.¹¹ 28. *Höflein*.¹² 29. *Szerdahely* (a mai Stodra vagy Stettera Sopron felett).¹³ 30. *Morócz* (ma Márcz).

¹ L. főntebb és *Fejér*, CD. IV. 1, 275.

² I. János és I. Pál szerzeménye. (*Anjouk. Okmt.* I. 124.)

³ Csenkét II. Andrástól kapta I. Simon. E helység birtoklása fázisait előadtuk.

⁴ Pál országbíró Mohorát Liptó fia Paskának adja át benépesítés végett 1332-ben. (*Fejér*, CD. IX. 7, 736.)

⁵ II. Simon elsőben az osztrákoktól vette meg, aztán elfoglalták valószínűleg a Német-Ujváriak; 1319-ben Károly király visszaadja I. Pálnak és Lőrincznek. (*Fejér*, CD. VIII. 2, 199, 428.) Csák Péter lemond jogáról Kaboldra. (*Fejér*, CD. VIII. 3, 601.)

⁶ Vepurnak is iratik, ma Veperd, Wepersdorf.

⁷ Előbb zálogba bírták, aztán örökáron, 200 márkáért vették meg II. Simon és Mihály. (*Fejér*, CD. VIII. 1, 103—4.)

⁸ Károly király elveszi némely hűtlen Biki nemesektől és Nagy-Martoni I. Pál, Lőrincz, András és Miklósnak adja. (*Fejér*, CD. VIII. 2, 246. 449.) Később birtoklása kérdésessé válhatott, de Lajos királytól újrolag Pál országbírónak adatott. (L. *Fejér*, CD. VIII. 1, 71. IX. 1, 82.)

⁹ Királyi adomány Pál országbíró részére, melynek eléggé botránys történetét l. *Fejér*, CD. VIII. 3, 604. 607. 612. VIII. 5, 599.

¹⁰ Vétel útján került Pál országbíró és Lőrincz zarándi főispán birtokába. (*Fejér*, CD. VIII. 5, 89. V. ö. VIII. 4, 225. 314—316.)

¹¹ *Fejérnél*: Theseul (CD. VIII. 4, 89.)

¹² Osl Margit adta 1312-ben Pál országbírónak (*Fejér*, CD. VIII. 1, 470. V. ö. VII. 2, 254. VIII. 1, 24. 471.), miből hosszantartó pör lett.

¹³ I. Pál előbb zálogba, aztán 500 márká örök áron vette meg az Oslóktól 1318-ban. (*Fejér*, CD. VIII. 2, 198. 312.)

Mind e helyek Sopron vármegyében fekszenek. — Pál országbíró Pozsony vármegyei szerzeményei: 31. *Stemeth* (Szemet, a Csallóközben). 32. *Sárfő*. 33. *Csataj*.¹ 34. *Kizey* (Kerzi?). 35. *Csánok*.² 36. *Nyárasd*.

Somogy vármegyében voltak: 37. *Iharos*.³ 38. *Miháld*.⁴ 39. *Bogán*.

Zala vármegyében: 40. *Rokolyán*.⁵

Szabolcs vármegyében: 41. *Bolcs*. 42. *Szent-Lélek*.

Végre Komárom vármegyében: 43. *Althy*. 44. *Ruol*.⁶

Hogy ez osztzkodás a rövidséget szenvedett I. Miklós fia II. Miklósnak tetszését nem nyerte meg, könnyen elképzelhetjük. Jellemző azonban unokatestvére, Lőrincz fia III. Miklós könnyelmű jószívűsége, melylyel nagybátyjának, Pál országbírónak, röviddel aztán, hogy országos méltóságától megfosztatott, bekövetkezett halálával, a pozsonyi káptalan előtt 1351. június 23-án meg egyezett abban, hogy a nagybátyja által imént vázolt osztályos levél semmisnek nyilvánítottassék és helyébe mindkét Miklós által létrejött azon egyesség tétessék, hogy javaikat közösen bírják, és ha valamelyikök örökösök nélkül halna meg, annak részét az őt túlélő, vagy utódai örököljék.⁷

¹ Az esztergomi káptalan 1337-ben arról tesz tanúbizonyosságot, hogy Pál országbírót bizonyos, őt illető bírság fejében beiktatta Bogárfia Márton fiának, ifjabb Gergelynek Csataj és Sárfő nevű birtokaiba. (*Anjouk. Okmt.* III, 406.)

² Csánok a pozsonyi várjobbágyoké volt 1256-ban és Modor szomszédságában feküdt. (*Árpádkori új Okmt.* II, 270. XII, 644. V. ö. *Hazai Okmt.* I, 190.) Ma Senkovicz fekszik helyén.

³ 80 márkáért vette meg Pál országbíró Eddi Miklóstól. (*Fejér*, IX. 1, 198.)

⁴ Pál országbíró 100 márkán és összes öt illető bírságok elengedése árán szerezte meg Miháld, Bük és Keleviz nevű birtokokat Somogyban Koronczói Istvántól. (*Anjouk. Okmt.* II, 600. — *Fejér*, IX. 1, 61.) — Bakozai Egyed *Miháld* nevű somogy-vármegyei birtokát eladja Nagy-Martoni Pál országbírónak 600 márkán. (*Anjouk. Okmt.* II, 579.)

⁵ Károly király adományozza Pál országbírónak és testvéreinek Lőrincznek a kihalt Rezneki Herbort összes zalamegyei birtokait 1337-ben. (*Fejér*, CD. VIII. 4, 229.)

⁶ Feltűnő, hogy az országbíró Ikkát, Zillingdorfort nem említi meg birtokai közt. Valószínűleg nevének hagyta, valaminthogy Ikkát a Pucheimok később is bírták még. (*Teleki*, Hunyadiak kora. VI, 40.)

⁷ *Fejér*, CD. IX. 2, 107.

III.

I. Pálban, az országbíróban a Nagy-Martoniak nemzetsége tetőpontját érte el. Ő legtöbbre vitte. Ő az egyedüli, ki nemzetsége tagjai közül elsőrendű országos méltóságot viselt, az ország sorsa rendezésébe hatalmas befolyt és akkora gazdagságra tett szert, milyennel a két század múlva a Nagy-Martoniak örökébe lépett Esterházyak világra szóló vagyona vetekedhetett csak.

I. Pál halála után a negyedik nemzedék, II. és III. Miklós, vagy miként ők magokat nevezték: a két Nikl alatt a nagyság, tekintély, hatalom és gazdagság rohamosan alászállott.

Oka e hanyatlásnak, mint minden pusztulásé az vala, hogy az utódok megtagadták múltjukat; hűtlenek lettek a hazához, mely őseiket szeretettel fogadta, nagyra becsülte és magasra emelte. Ott az osztrák határon, a hol birtokaik főtömege hosszan elterült és rendszeren laktak, sok alkalom kínálkozott a külfölddel érintkezniök, s ők nem tudtak ellen állani a külföldieskedés kísértésének.

Mintha csak korunk elzüllött vagy elzüllendő nagyjainak példáját látnók bennök!

Büszke, de szegény német leányokat vettek feleségül; ezeknek «osztrák módra» nagy jegyajándékokat biztosítottak; gyermekeiket németeknek nevelték; sógoraik és rokonaik, az osztrák és stájer urak társaságába vegyültek; köztök, hogy magyar uraságokat megmutassák, derűre, borúra költekeztek; ez úton «keresztény és zsidó» uzsorások hálójába kerültek; a hazafiakkal gyűlölködtek és perlekedtek; tönkre jutottak; végre minden fekvőségök idegen kézre ment át (mint ezt a következőkben látni fogjuk).

A két Nagy-Martoni Miklós, ifjú gavallér urak, nagy név és birtok örökösei lévén, úgy kezdték meg nyilvános életüket, mint a kik eddig nem szereztek semmit, s azt hiszik, hogy örökölt dús vagyonuk kimeríthetetlen. Midőn Lajos király leendő sógornéja, István herczeg menyasszonya, Bajor Lajos római császár Anna nevű leánya elé küldé országa néhány nagyját, a két Miklós saját pazar költségén követte e díszes küldöttséget Passaubá (1350.). Ugyanezen lakadalmas szolgálatot végezték röviddel utóbb is, midőn Lajos király rokona, István bosnya király nővére, Mária herczegnő ment

feleségül Helseneer úrhoz.¹ Ekkor is feleségestül, nagy kísérettel vettek részt a nászútban, szintén Passauig kísérvén a menyasszonyt. De III. vagyis a Lőrinczia Miklós vitézi szolgálatot is végzett, 1351. év tavaszán szép számú magyar fegyveres néppel vevén részt Lajos király litvai hadjáratán, e szeszélyes vállalatban, melyet János, a hőbörtös cseh király indítványozott.²

E nagyzó életnek az lett a következése, hogy tömérdek adósságba verte magát a két Nagy-Martoni. III. Miklós azon ezer talentumot, melyeket nővéreinek, Katalinnak, hozományaképen készpénzben, atyjától és Pál országbírótól kezéhez kapott, az utolsó dénárig elköltötte. És midőn a leány Imréhez, a királyi lovászok mesteréhez feleségül méne, kénytelen volt Pordányt és a kövesdi vám felét zálogba adni az új házaspárnak.³ De ezen, akkor csaknem fejedelmi kincs nem volt elég III. Miklós pazarlásai fődözésére: még Izrael nevű pozsonyi zsidótól is kölcsön vett hetven talentumot, s úgy látszik, nagy uzorás kamatra; mert midőn rokoniai, Csornai János és Benedek mesterek ez adósságát kifizették, nagy hálálkodva megismerte, hogy «édes testvéreként» segítettek rajta, noha a Csornaiak is biztosítékul lekötötték III. Miklós esztergomvármegyei birtokait.⁴ Hanem azért e kellemetlenségek nem térítették észre a pazarlót. Nem sokkal később úgy látjuk, hogy Ikrényt Győr vármegyében a Kanizsayaknak és Széleskút jövedelmét is kényszerítve volt zálogba vetni.⁵ És hozzá vethetjük, hogy ez eseteknek folytatása is következett.

Unokatestvére példáját botorúl követte a Miklós fia II. Miklós is, ki magát megkülönböztetésül «magyar Miklós»-nak hitta, míg a másik magát tüntetőleg «német»-nek nevezte.⁶ Azonban úgy tetszik, ez utóbbi se volt külön német a «magyar»-nál; legalább a közönség nem tudta megkülönböztetni, és nem ritkán összetévesztette őket, és hol az egyiket, hol a másikat címezte

¹ Másutt (*Fejér*, CD. IX. 2, 218.) Helpstayrnak van írva e név.

² *Anjoukori Okmt.* V, 576.

³ *Fejér*, CD. IX. 3, 315.

⁴ U. o. CD. IX. 2, 218.

⁵ U. o. CD. IX. 3, 383.

⁶ «Wir Graf Niclas von Merteinsdorf *der Teutsch*» így kezdé leveleit. (*Fejér*, CD. IX. 4, 650.)

«német»-nek.¹ Tehát ezen Miklóstól is birunk különb-különb kötelezőket, melyek arról tanúskodnak, hogy hol az egyik, hol a másik zsidótól vett föl kölcsönt. 500 font dénaron kezdette, de utóbb 12 fontnál nem becsülték többre hitelét.²

A király ugyan iparkodott segíteni rajtok. Nagy-Martonnak hetivásárt engedett; megvette visegrádi, immár nélkülözhető házakat, úgy tesz, esztergomvármegyei birtokaikat is, mert midőn Zsigmond király 1388-ban Nyerges-Újfalút, Bajót, Csenkét és Pélt az esztergami érsekségnek adományozá, ezek — úgymond — már régen vannak a király kezén.³ Sőt mintha ez időben kerültek volna a többi, Sopron vármegyén és szomszédságán kívül fekvő javaik is új birtokosok kezébe — legalább nagy részint, mert említés felőlök ezentúl alig történik.

Ez elzúllott existenciának másik rossz következménye az volt, hogy a Nagy-Martoniak számos ellensége, kiket talán Pál országbíró mértéket nem tartott bírvágya megkárosított, pert indítottak ellenök, és nem egy birtokukat elfoglalták. A király kezdetben itt is segélyekre sietett.

Mindazon, habár törvényszerű rendelkezéseket, melyeket 1352. évi április 26. napjáig ellenök végrehajtottak, megsemmisítette, elrendelvén: ha kinek panasa van a Nagy-Martoniak ellen, az kezdje meg újra a király, illetve a nádor vagy országbíró előtt perét, sőt a györmegyei Ikrényt, melyet Kónya mester elfoglalt, rövid úton visszavétette; azonképen a sopronmegyei Egeredet, melyet Köcski Kacsó Tamás elfoglalva tartott, egyszerűen visszafoglalta. Azonban hatalomszóval az elzúllendő nemzetség hanyatlását meggátolni nem lehetett. Egyik per a másikat érte. A Nagy-Martoniak vagy nem jelentek meg a kiírt határnapra, és e miatt bírságokban marasztalták el őket, vagy erőszakos-

kodással akarták ellenfeleiket megfélemlíteni;¹ minek következménye az lett, hogy Bebek István országbíró Nagy-Martoni Lőrincz fia Miklóst hatalmaskodás miatt, melyet Ostfi János ellen elkövetett, összes javai elvesztésére ítélte; ezeket fölbecsültetni és elkoboztatni rendelte, kivévén ha a rokonságból az érdeklettek azokat magokhoz váltani akarnák.²

Hogyan és miként menekült e hinárból a «német» Miklós? nem tudjuk; de aligha tévedünk gyanítván, hogy Albert osztrák herceg segélyével, mely segélynek a Nagy-Martoni részéről — hazaárulás volt az ára. Fönmaradt, ugyanis, a «német» Miklós egy levele, melyben a maga, fia és minden maradéka nevében kötelezi magát, hogy «szeretett és kegyelmes urának, Albert osztrák hercegnek» Fraknó várával és minden hatalmával szolgálatára áll — mindenki ellen, kivéve a magyar királyt. Ha azonban Albert herceg netán hadat izenne Lajos magyar királynak, akkor ő nem segíti a magyar királyt;³ azon esetre, ha Lajos király elhúnyna, a Nagy-Martoni és fia híven szolgálandják Albert herceget — senkit se véve ki — minden ember fia ellen. Egyébiránt nem szerződik Lajos királylyal se, nem kötelezi le magát neki se, hanem csak az ő osztrák urának tudtával és akaratjával. Sőt felségi jogot engedett az osztrák hercegnek saját magyarországi jószágain, midőn felhatalmazta «urát», az osztrák herceget és «minden övéit», hogy a rablókat, kik Ausztriában kárt okoztak, a Nagy-Martoniak magyarországi birtokain üldözhessek, elfoghassák, vagyonukban és éltökben megbüntethessék.⁴

Hanem már e hazaárúláson szerzett pártfogás se bírta a Nagy-Martoniakat, — kik kezdék immár magokat vároktól, melyben rendesen laktak, *Fraknói grófoknak* nevezni, — lábra állítani. Bir-

¹ Példák Nagy Imrénél, Györi tört. és régész. füzetek, IV, 276.

² 1363-ben «500 phunt phennig wiener münz . . von Steuzzen den iuden cze Wyenn» vett kölcsön; 1374-ben pedig «Hintz, Smerlein, Fuerlein den Juden Eysacks sun ze Odenburch» 12 fontot hiteleznek neki. (*Fejér*, CD. IX. 3, 383. IX. 4, 652.)

³ «Apud manus regias ab antiquo habitas.» — A beiktatásnál se találkozott senki, ki ellenmondott volna. (*Fejér*, CD. IX. 2, 311. 382. X. 1, 454. 461. 499. X. 2, 264.)

¹ *Fejér*, CD. IX. 2, 462. 609. IX. 3, 678. — *Anjoukori Okmt.* V, 597. — *Hazai Okmt.* II, 120. III, 182.

² *Fejér*, CD. IX. 7, 525. — Volt viszályok a Nagy-Martoniaknak a Szent-Györgyi grófokkal is, melynek kiengyelítésére Bajor Otto herceg Magyarországra járt. (Mittheilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung. 1888. évf. 590. l.)

³ Sollen wir in dem Kriege still sitzen.»

⁴ *Fejér*, CD. IX. 4, 650. IX. 5, 236. — A tanúk, kik e honáruló kötelezőkön kezeskednek: Graf Iban von Pernstein, Herr Rudolf von Stadegg és Herr Haygenreich von Meissav.

tokaiknak, még a sopronmegyeieknek is legtöbbször «keresztény és zsidó hitelezők» zálogjogon bírtak. Családi tanácsot ültek tehát: a «német» Miklós, fia Pál és unokaöccse János, a «magyar» Miklós, ki — úgy tetszik — már nem élt, fia, és a győri káptalan előtt 1378-ban fölhatalmazták és megkérték sógorukat, Móriczhidai Jánost és feleségét Johannát, a «német» Miklós leányát, hogy minden zálogban levő birtokukat kiválthassák és birhassák, sőt másoknak újra zálogba adhassák.¹

Ime ezen kétségbeesett állapotra jutott a kevesebb, mint harmincz év előtt teljes virágjában pompázott nemzetség, midőn immár ötödik nemzedéke lépett előtérbe: *II. Pál*, a *III. Miklós* fia, *Johanna*, ugyanannak leánya és *Móriczhidai János* felesége² és *II. János*, vulgo *Jensul*, a *II. Miklós* fia.

Ezen Fraknói Jensul első ténye, melylyel a történet terén találkozunk, az volt, hogy Aszszonyfai Ostfi János moróczy (márczi) és egeredi (wandorfí) jobbjait megtámadta és kifosztotta (1379).³ Fraknói *II. Pál* grófot is, kit ezer vörös forint fizetéssel udvari tisztjei (Hofgesinde) közé fogadott (1385.), megint Zsigmond király, hogy ugyanazon Ostfi János szerdahelyi birtokát, melyet unokafivérével, János gróffal szövetkezve elfoglalt és elfoglalva tart, adja vissza, és ha valamilyen keresete van ellene, azt törvényes úton keresse.⁴

Látjuk tehát, hogy a fiúk atyáik nyomdokain jártak a hatalmaskodásban úgy, mint egyebekben.

Fraknói *II. Pál* gróf megnősült és elvette a szintén elnemetesedett Bazini János gróf leányát a hirhedett Sebős unokáját; kilencszáz font bécsi denárt móríngolt neki és lekötötte ennek fejében Schadendorfot, a mai Somfalút Drawstarffal (Traisdorf, másként Trauensdorf, magyarul Darázsfalva) együtt.⁵

¹ *Fejér*, CD. IX. 5, 280.

² E Móriczhidai család némely viselt dolgait lásd Rómer Flóristól a Győri tört. és régészeti füzetek II. kötetében és *Fejér*nél, CD. X. 8, 379.

³ *Hazai Okmt.* II, 138. III, 205.

⁴ *Fejér*, X. 1, 227. X. 8, 217.

⁵ «Graf Pawl graf Niclas sun ze dem Vorchtenstain . . han meiner Hausfrawn, Frau Annen graf Hensen tochter des Zavisch von Pössing 900 phunt wiener Pfennig ze rechten Morgab versagt» etc. Tanui: Albrecht von Potendorf és Hans von Schadendorf. (*Fejér*, CD. X. 1, 396.)

Ezen új sógorsággal járt, hogy Fraknói Pál és János grófok Szent-Györgyi Péterrel egyetemben jót állottak 500 font bécsi dénárért, mely összeget Bazini Sebős özvegye és fiai tartoztak fizetni Potendorfi Frigyesnek nászhozományúl (Haymste), a melylyel Bazini Sebős gróf leányát feleségül vette.¹

Pedig magok is hitelre szorultak, mi kitetszik abból, hogy Pál gróf egy telket adott zálogba tizenyolcz font bécsi dénárért bizonyos Lintzer János gazdának,² mely aránylag csekély összegért lekötötte összes fekvőségeit.

Mégis úgy látszik, mintha *II. Pál* gróf,³ azóta hogy megnősült jobb gazda lett. Erre mutat, hogy Agyagosi Antalnak sopronmegyei Nagy-Heflán (Heufling) nevű birtoka háromnegyed-résztét, — azonképen a Wolfart fiainak egy negyedét ugyanott megvette. Sőt örökölt is Pothly Angela után, ki leánynegyedi birtokrészeit Martonban (Merth), Potlin és Bideskúton, merő atyafiságos indulatból neki engedte át.⁴

Ezen Pál a XV. századot már nem érte meg, de két fiút hagyott maga után: *III. Pált* és *IV. Miklóst*, kiknek a föntebb érintett *II. János* Fraknó várában, betegágyán, 1400. febr. 19-én kelt levelében elzálogosította — mint írja — «szükségből» Fraknóvár és tartozékai felét, melyek az ő vagyonát képezték, továbbá mindazon birtokait, melyek «keresztényeknél és zsidóknál» vannak elzálogosítva vagy másként elidege-

¹ *Fejér*, CD. X. 1, 312.

² «den Gnecht Hannsen den Lintzer und Frau Ursula seiner Hausfrau» és leköti minden birtokát, «daz wir haben in Ostereich, in Steier, in Ungarn.» (*Fejér*, CD. X. 3, 91. X. 8, 274.)

³ «Magister Paulus, dictus Groff, filius Nikkel de Fraknow», így czímezi őt a vasvári káptalan.

⁴ *Fejér*, CD. X. 1, 315. 319. 422. X. 2, 149. — Érdekes az indokolás, melylyel Agyagosi Antal birtokát *II. Pál* grófnak előrköti: «pro illis magnis rerum quantitibus et usurarum speciebus, quibus ipse (Antal t. i.) quamplures possessionarias portiones suas in diversis temporibus retroactis quibusdam duobus iudeis Smerel et Ewal vocatis olim in civitate Suproniensi, nunc vero in regno Austriae in civitate Uyhel appellata commorantibus, obligasset, et idem Paulus . . ab eisdem iudeis, ne in maius dampnum et periculum ammisionis ceterarum . . incurrere posset . . de gravamine praedictae pignoris redemisset . . Universas etiam literas super impignoratione . . confectas . . quae per praedictos iudeos fraudulenter reservatae . . prorsus viribus (carituræ)» etc.

nítve — 2000 font bécsi denárért.¹ János fiának tehát, Fraknói Vilmos grófnak nem sokja maradhatott atyja után.²

E hatodik nemzedékről, mely szereplését a XV. századdal kezdette meg, nem sokat jelenenek eddig kiadott történeti emlékeink. *IV. Miklós*ról épen csak annyit tudunk, hogy létezett.³ — Ellenben *III. Pál* gróf valóságos kalandornak tűnik föl, midőn 1430 körül azt állította, hogy Carrarai Marsilius évek előtt neki ajándékozta az állítólag a salzburgi érsekséghez tartozó Glaneck-várat és sanct-veithi vámot Karinthiában, melyekért — mi jogon? nincs említve — kárpótlást kért a salzburgi érsektől. Hasztalan adta a salzburgi érsek írásban, hogy se Glaneck, se a sanct-veithi vám soha sem tartozott birtokához; arra sem emlékezik, hogy akár a Carrarainak, akár a Fraknóinak valamivel is tartoznék: Pál gróf és cimborái tört vetettek az érsekség tisztjeinek, és azokat megkárosítani iparkodtak. Zsigmond császár és király tehát, ki elé a salzburgi érsek panaszszal járult, igen röstellte a dolgot, és megintette Pált, hagyjon békét az érseknek, ha nem akar hűtlenségbe keveredni és minden jószágától megfosztatni. Ha pedig panasza van az érsek ellen, ám láttasson törvényt róla.⁴

Pál grófnak 1437. tavaszán történt haláláról szintén Zsigmond király leveléből értesülünk, ki néhezkesen visszahagyott özvegye, Potendorfi Anna és két gyöngé korú leánya, Margit és Valpurgis iránti könyörületességéből elhalasztatja az Ostfi János és László által az elhunyt gróf ellen folyamatban levő pert Nagy-Höfling miatt.⁵ E pörnek további halasztások után végre békés kiegyezés vetett végett. Az Ostfiak 1438. jun. 1-én

¹ *Fejér*, X. 2, 809.

² S e kevésből is elvesztette Vilmos gróf 1424-ben Athynai Zsigmond ellenében meg nem jelenés miatt Lánzsér vára és tartozékai két részét. (*Teleki*, Hunyadiak kora, VI, 40.)

³ *Bonfin* (Rerum Hungaricarum decas III. liber X.) említi, hogy Frigyes császárt pártolta Mátyás király ellenében bizonyos *Grafnitzler*. Liszty János veszprémi püspök így javítja ki e nevet: «Graf Nickel, qui alias Graffenecker dictus, arcem Lanser possidebat.» (*Kovachich*, Scriptt. Minor. I, 336.) Ha ugyan e nevezet alatt nem IV. Miklós lappang?

⁴ *Fejér*, X. 8, 326.

⁵ *Hazai Okmt.* II, 266. III, 371.

lemondottak nyolczszáz arany forintért igényeikről Nagy-Höflingre, és átengedték e birtokot néhai Fraknói Pál¹ özvegyének, Anna asszonynak és szülötteinek: a kisdéd Pál gyermeknek, Margit és Valpurgis leányoknak.²

Tehát, mint íme értesülünk, fiú volt III. Pál gróf méhben hagyott gyermeke. Hanem ezen *IV. Pál* sokáig nem élhetett, mert nagybátyja, Fraknói Vilmos gróf mint felperes örökösödési pert indított Fraknói III. Pál özvegye és leányai ellen az alapon, hogy Pál fiutódok nélkül halván el, az általa bizonyos egyesség mellett bírt Fraknó őt illeti. Mivel pedig Hédervári Lőrincz nádor Fraknói Vilmos grófot az egész fraknói és kaboldi uradalom birtokába visszahelyezé, kétséget nem szenved, hogy a Nagy-Martoniak II. Simontól leszármazott ága kihalt.³

Vilmos gróf nem sokáig bírta a neki odaítélt birtokot, mert Fraknó, Kabold és Lánzsér várait minden tartozékaikkal együtt Albert osztrák hercegnek adta zálogba. Albert herceg a Nagy-Martoni leányok, Margit és Valpurgis jogait is magához váltotta, kik neki az imént nevezett várakat szintén átengedték. Viszont Albert herceg a pozsonyi káptalan előtt arra kötelezte magát, hogy a leányok mindegyikének kiházításul egyszer mindenkorra kétezer arany forintot ad, vagy pedig évi kétszáz arany forint jövedelmet biztosít.⁴

Miután pedig a leányok anyja 1453-ban elhala, IV. Frigyes római császár, kire időközben e birtokok átszármaztak, utasította Sopron városát, hogy az özvegy irományait őrizet alá vétesse és ki ne adja senkinek.⁵ Ez úton kerültek ez iratok, melyekből e vázlatot nagyobb részben merítettük, a bécsi udvari levéltárba és osztottak annak viszontagságaiban; honnan aztán egy részök a magyar országos levéltárba jutott.

Az 1463. évben a IV. Frigyes császár és

¹ «Paulus Growff.»

² *Fejér*, XI, 35. 37. — *Hazai Okmt.* II, 284.

³ *Győri tört. és régészeti füzetek*, IV, 281. — E per ítélete szövegébe a Vilmos gróf által bemutatott német periratok föl nem vétettek «propter ignota idiomata.» Tagjai voltak ez ítéletet hozó bíróságnak: György esztergomi érsek, Kelemen győri, Mátyás váci püspökök, Hédervári Lőrincz nádor és Báthory István országbíró.

⁴ *Teleki*, Hunyadiak kora, X, 155. 221.

⁵ *Hazai Okmt.* IV, 371.

Hunyadi Mátyás magyar király közt létrejött békekötés első pontja pedig azt rendeli, hogy Fraknó és Kabold várak tartozékaikkal együtt maradjanak a császár kezén halálaig. Halála után a magyar király negyvenezer arany forinton

visszaválthassa azokat. Azonban már 1488-ban visszakerültek a magyar szent koronára.¹

PÓR ANTAL.

¹ *Teleki*, Hunyadiak kora, VI, 32. XI, 65. V. ö. *Szalay*, Magyarország tört. III, 196. — *Hazai Okmt.* V, 272

FORGÁCH IMRE NAPLÓJA.

Az országos levéltárban egy eredetileg a XVI. század közepéről származó s 29 negyedrétegre terjedő kéziratot találtam, mely úgy tartalmánál, mint írója egyéniségénél fogva egyaránt érdekes.¹

Az író, a ki máskülönben a családi napló szerkesztésén kívül is szerzett némi jogot erre a névre, ősrégi, országos hírvű, különösen pedig a XVI. századtól kezdve nagy szerepet vivő nemzetség sarja: ghymesí báró Forgách Imre.

A kézirat tartalmát genealogiai följegyzések képezik s ezek a Thürzó, Forgách, Zrínyi, Székely, Perényi stb. nemzetségeknek az íróval egykorú, vagy pedig őt közelebbről érdeklő ivadékaival foglalkoznak ugyan csaknem kizárólag, helylyel-közzel eddigelé ösmeretlen, vagy a már ösmereteket kiegészítő adatokat szolgáltatva, mindamelllett egy pár tudósításuknál fogva, nem pusztán család-, de általános történeti szempontból is igazán becsesek s a többek között a magyarországi reformatio terjesztőinek egyik legérdekesebb alakja, *Huszár Gál* élete, különösen pedig halálának körülményeire is teljes világosságot derítenek.

Forgách Imre, ghymesí Forgách Zsigmond előbb Ferdinánd kincstárnoka, később János király híve és albisi Zólyomi Kata legkisebbik fia, saját vallomása szerint az 1580. év végén életének negyvenegyedik esztendejében járván,² 1539—40-ben születetett.

Életviszonyainak felderítésével eddigelé alig foglalkozott valaki. Mocsáry Nógrád vármegyé-

ről írott monographiájában, a Forgách család lezármazását közölvén, megemlékezik ugyan róla is, de közelebbről csak harmadik házassága érdeklőti őt, mely a Forgách nemzetséget koronás főkkel hozta összeköttetésbe;¹ utána Nagy Iván mond el róla egyet-mást, a többek között azt is, hogy gyermekei nem maradtak,² azonban Deák Farkas rábizonyítja, hogy *Forgách Zsuzsánna* atyja volt és hogy nevezett leányát Révay Ferenczhez adta feleségül. — Mindezekről naplója is bizonyoságot tesz s ha még néhány esztendeig él, emlékezetnek okáért azt is följegyezheti, hogy szerelmes Zsuzsánáját Bakics Péter megszöktette, ezt azonban a sok keserűséggel látogatott apa már nem érte meg, s így egyedül Deák Farkas könyvében olvashatjuk meg ezt az érzékeny történetet.³

Hogy Forgách Imréről oly keveset tudunk, ennek egyszerű oka van. Testvérbátyjainak messze földre elhangzó zajos szereplése mellett, az ő szerény bár előkelő alakja homályban marad, s minthogy nem öltözködött a tőlük kölcsönzött fénybe, nem is igen siettek őt észrevenni, nem törődött vele senki, úgyannyira, hogy még a család történetírója sem vette magának azt a fáradságot, hogy életkörülményeit kutassa, lombtalan ágnak tüntetve őt fel a nyolczszázados törzskönn.

Idősebb testvérbátyja Forgách Simon I. Ferdinándnak jeles hadvezére, rettenhetetlen vitéz katona volt, s hőstetteinek messze földön keresni kellett párját. Ferencz a fiatalabb, történetíró, váradi püspök, kitűnő szónok s nagyszabású

¹ «Fasti memorabiles per Magnificum olim dominum Emericum Forgách de Ghymes etc. conscripti ab anno 1552 usque ad annum 1580.» *Orsz. Levéltár Actor. Thurz. Fasc. 7 nr. 35.* Az időtartam, mint alább látni fogjuk, helytelenül van kitüntetve, mert az első bejegyzés éve 1545.

² «Anno 1580 14. decembris cum agerem annum ætatis XLI... uxor vero mea 34» etc. etc.

¹ Erre különben maga Forgách Imre is igen büszke volt s örömet emlegeti Kata Szidónia szász hercegnő őseit a római német császárok sorában.

² Nagy Iván: Magyarország családai IV. 206. l.

³ Magyar tört. Életrajzok. Forgách Zsuzsánna. Irta Deák Farkas.

államférfi volt, elébb Ferdinándnak nagy befolyású tanácsosa, s midőn Magyarországból sértett önérzete, az új király részéről történt mellőztetése s ebből folyólag nagy törekvéseinek sikertelensége, kiköltözésre kényszerítették: Báthory István kancellárja s az erdélyi fejedelem-ségnek leghatalmasabb oszlopa lett, magasabb eszményekért küzdő genialis ember, ki hazáját forrón szereti, s jóllehet maga politikai pártállásában szenvedélyes, a nemzet jobbainak osztatlan tiszteletét bírja.

Forgách Imre sokkal kisebb körben, kevesebb feltűnéssel munkálkodott, bár tagadhatatlanul inkább szemlélődő philosoph mint a tettek embere volt, de hazája és nemzete iránt való kötelességét ő is kifogástalanul teljesítette. — A magas műveltségű s tudományosan képzett váradi püspöknek bizonyára volt gondja öcsce neveltetésére, Simon vitéz pedig a hadi életben lehetett mestere is, követésre méltó példát mutatva neki egész életével.

Járt külföldön is, valószínűleg német egyetemeket látogatva és innen magyarázható meg, hogy a protestantismust követte és gyermekeit ebben a hitben neveltette. — Nagyon jellemző amaz időkre nézve, hogy testvérbátyja, kivel a legjobb egyetértésben élt, váradi püspök volt, maga pedig várai- és udvarházaiban protestáns praedikátoroknak nyújtott menedéket; tudjuk azonban, hogy Erdélybe költözködése után Forgách Ferencz is házasodni készült,¹ bárha ő erre a pápától nyervén engedélyt, nem szakított végkép a catholicismussal, mint öcsce, a ki végrendeletében is erős protestánsnak vallja magát.²

Forgách Imre, Thallóczy állítása szerint, külföldön való tartózkodása alatt megismerkedett a hírhedt Heraclides Jakab kalandorral, s midőn a geniális görög az 1560. év folyamán Zay Ferencz kassai kapitány által szorgalmaztatá ügyét az udvarnál, hogy Ferdinánd a moldvai vajdaságba segítse őt, állítólag épen Imre lett volna az, ki a még akkor nagy befolyású Forgách Ferencz püspök figyelmét fölhívta s jó akarátát megnyerte volna a kalandor részére, és az ő föllépésének köszönhető, hogy Ferdinánd végre is

actióba lépett mellette, a fényes ígéretek által megvesztegetett Zay pedig megszerezte neki a pünkösdi királyság dicsőségét.¹ — Bár mint legyen is a dolog, Forgách Imre közbenjárását és pártfogását nagyon jelentéktelennek tartjuk ebben, mert alig vehető föl, hogy a váradi püspökhöz hasonló diplomata egy ily nagy fontosságú kérdésben, egy külföldi tanulmányaiból csak most hazaérkező 20 esztendő diák által befolyásoltatta volna magát, mert Forgách Imre 1560-ban még nem volt egyéb, és téved Thallóczy, midőn őt Trencsén vármegye főispánjának tartja.²

A mondott esztendőben azonban testvérei érdemeiért őt is báróságra emeli Ferdinánd³ s az ifjú zászlós úrnak legelső kötelessége volt fegyvert ragadva, méltóvá tenni magát e kitüntetésre. — A korszak hadi vállalataiban ettől kezdve tevékeny részt vett s midőn Ferdinánd halála után rövid idő múlva a törökkel kötött béke is felbomlott, Imre 1565-ben kétszáz magyar lovast vezényelt.⁴

A hadi láрма azonban az 1568. február 17-én létrejött drinápolyi békével egyelőre szünetelvén, ő is elérkezettnek hitte az időt arra, hogy végre feleség után nézzen, mert már harmincz felé közeledett. Az ezzel járó vesződségtől azonban a kor bevett szokása szerint, megkimélték őt jóakaró atyjafiai, talán épen maga Simon vitéz, a ki üres óráiban, mikor törököt nem verhetett, örömet segítségére volt az égieknek a házasságkötések nehéz munkájában, gondja lévén arra is, hogy a «*János fia*» pártján álló vagy jószágai-ban megfogyatkozott főember leányára ne vesse szemét az effélékben még tapasztalatlan öcsce.

Választása néhai Perényi Mihály Zemplén vármegyei főispán és királyi pohárnokmesternek keventi báró Székely Katalintól született Erzsébet nevű árvaleánykájára esett. Ezzel bizony meg is lehetett elégedve akárki fia, mert Perényi Mihály, ki Munkács vára alatt egy ágyúgolyótól találtatva már 1557-ben meghalt, sok szép ő

¹ Thallóczy Lajos: Csömöri Zay Ferencz. 127 s kk. ll.

² Thallóczy id. m. 127. l. Forgách csak 1583-ban szerezte meg Trencsén várát s vele együtt a megye főispánságát is.

³ Forgách Ferencz. Comment. hung. Hist. XVI. a Függelékben. Eredetije a n. múzeumban lévő gr. Forgách levéltárban.

⁴ Forgách Comment. Akademia kiadása.

¹ Századok 1880. évf. 755 l. Dr. Károlyi Arpád. Új adat Forgách Ferencz a történetíró életéhez.

² Gr. Forgách család levéltára a n. múzeumban.

jóságot hagyott leányaira, de a menyasszony édes anyja is igen értékes özvegy vala s nagyatyja a vagyonszerzési szenvedélyéről ösmeretes Székely Lukács, Ormosd várának ura, nagy becsületben állott az udvarnál Ferdinánd alatt szerzett érdemeinél fogva. — A sógorság ellen sem lehetett semmi kifogás, mindnyájan előkelő nagybirtokú főnemesek voltak.

Hogy a fiatalok sohasem látták egymást s a menyasszony még nem töltötte be életének 14-ik esztendejét, abban bizony semmi rendkívülit nem találtak 1569-ben. Valószínűleg úgy okoskodtak, hogy lesz majd elég idejük egy hosszú életen keresztül megismerniök egymást, a fiatalság pedig olyan hiba, a mit az ember napról-napra jóvá tesz.

Hogy azonban az atyafiság sürgette-e az egybekelést, vagy talán maga a vőlegény is türelmetlenkedett már? Bajos volna eldönteni s elég az hozzá, hogy 1569. január 9-én megvolt a kézfogó a zétényi kastélyban, s ugyanazon a napon lakadalmat tartottak ott, folytatva a Perényiek ősi birtokán Nagy-Idán,¹ hová ez alkalommal, mint rendesen történni szokott, a környékbeli főurak és nemesek nagy számmal sereglettek.

Forgách Imre gyermekfeleségével egyideig a nagy-idaei kastélyban lakott, s itt született 1571. december 1-én első fia *Mihály*. Ezután rövid idő múlva átköltözött az ifjú pár a Forgách nemzetség ősi Ghymes várába, melyet a testvérek uradalmával együtt osztatlanul birtokoltak s néha közösen is laktak.

Ez alatt költözhetett a reformatio terjesztése, különösen nagyhatású szónoklatai miatt oly kérelhetlenül üldözött *Huszár Gál* Komjátira, a hol aztán Forgách Imre pártfogása következtében nyugalomban tölthetné napjait, sőt mint tudjuk, nyomdát is állított Komjátiban.

Forgách Imre nemcsak buzgó pártfogója, de tisztelő barátja is volt a maga korában apostoli hírben álló tudós férfinak s a vele való folytonos érintkezés és hit-dolgok felett folyó tárgyalás még jobban megerősítették Forgáchot a protestáns vallásban, s ez idő alatt született gyer-

mekeit is Huszár Gál által kereszteltetvé meg. A tudós praedikátor azonban pár esztendő múlva Pápára költözködött, s mint e gyülekezet pásztorja halt meg 1575. október 23-án.¹

A gyermekekben azonban nem sok örömetelt a szülőknek, mert az anya éretlen korának megvoltak a maga káros következményei s nemcsak a gyermekek haltak el egymásután kisedkorukban, de 1575. július 3-án Perényi Erzsébet is megvált az élettől, épen annak tavaszán, 19 éves korában.

Forgách Imre nagy keserőséggel jegyzi fel ugyan naplójában, hogy ifjú társában lelkének felét s fejének ékességét veszítette el, mindamellett sokkal fiatalabb volt még, mintsem bűzővegységben tölthette volna el hátralevő napjait.

Most azonban már nem volt szüksége közbenjárókra! Bicsé várának fiatal úrnője, ki csak nem rég tette le a gyászfátyolt bethlenfalvi Thurzó Ferencz után s kit már Forgách élemedett férje, az egykori nyitrai püspök oldalánál is ösmerhetett, nagy mértékben megnyerte tetszését, és miután a viruló özvegy — nem volt több 25 esztendősnél — sem fogadta hidegen a minden tekintetben hozzá illő férfi udvarlását: 1576. június 24-én megtartották a fényes lakadalmat s gróf Zrinyi Katalin a *szigetvári hős* leánya, Forgách Imrében nem csak szerető férjet, de első házasságából született gyermekei részére második atyát, tisztalelkű becsületes gondviselőt is talált.²

Felesége óhajására ezután Forgách átköltözött Bicsé várába, megosztván Zrinyi Katalinnal egy nő vállára, kiváltképen a rosszakarátú Thurzó atyafiság miatt, súlyosan nehezédő gyámi teendőket. Különösen sok gondot okozott neki a roppant kiterjedésű jóságok igazgatásán kívül mostoha gyermekeinek s köztük a már 10 esztendőös Györgynek, Magyarország későbbi hírneves nádorának neveltetése, főleg a család szaporodása után, úgy, hogy bár műveltsége és tanulmányainál fogva maga is képes lett volna ugyan a gyermekeket oktatni, de nagy elfoglaltsága akadályozta őt ebben s oly nevelő után kellett néznie, kinek vezetése alatt György úrfi

¹ Anno Domini 1569 die vero nona Januarii conjugem meam pientissimam atque amantissimam Magn. Elisabet de Perén . . . desponsatam, quidem mihi ante nuptiarum celebrationem, ac nunquam ante a me visam, duxi in uxorem legitimam.

¹ L. alább.

² L. erre vonatkozólag ifj. Kubinyi Miklós munkáját: Thurzó György nádor levelei nejéhez stb. A bevezető életrajzban.

születéséhez s a világban elfoglalandó állásához méltóan fejlődhessék.

Nem lehetetlen, hogy ha *Huszár Gál* még életben van, választása épen erre esik, de a tudós férfiú, mint már említettük, az országosan dühöngő pestis áldozata lett, a bicssei protestáns praedikátor *Berger Péter* pedig úgy látszik nem volt alkalmas erre a célra. — Nem ment tehát oly könnyen a dolog, mint teszem fel napjainkban, midőn a nagybirtokú aristokratia mellett a középsorsú ember is kiváló neveltetésben részesítheti gyermekeit, és Forgách Imrének minden bizonynyal sokat kellett fáradnia, a míg oly nevelőre tett szert, a minővel abban az időben széles Magyarországon kevesen dicsekedhettek, s a ki Thurzó Györgyöt, egykorú illetékes bírálók véleménye szerint, fejedelmi sarjakhoz is méltó nevelésben részesítette.¹

E férfiú Eccardus Kristóf bölcsész és orvos-tudor volt, ki Szászországból valószínűleg Forgách Imre egyenes meghívására jött hazánkba s könnyen hihető, hogy már külföldi tartózkodása alatt ösmerte őt Forgách, vagy valamelyik vele összeköttetésben álló német tudós ajánlotta.² Akármint legyen a dolog, elég az hozzá, hogy Eccárd, György úrfi nevelésének befejezte után is megmaradt Forgách Imre udvarában, mint annak barátja és házi orvosa.³

Időközben Zrinyi Katalin, Mária majd Ilona nevű leánygyermekkel örvendezteté meg férjét, de örömük csak akkor lett teljessé, midőn 1580. december 14-én első fiuk született, kit Forgách nagyhírű vitéz bátyja tiszteletére *Simon*-nak kereszteltetett.

A leányok szépen növekedtek s számuk elég gyorsan szaporodott, a fiúgyermekhez azonban nem volt szerencséje a szülőknek, mert pár év múlva az egyetlen *Simont* is elvesztették. *Az úr adta, az úr vette el, áldassék szent neve érte*, sóhajt fel naplójában 1585. június 12-én Forgách, mikor az isteni gondviselésbe vetett hite, fájdalmát már kissé enyhítette.

Mert ebben az esztendőben kettős csapást mért reá a gondviselés, egyetlen fia után alig

két hétre 1585. ápril 26-án szeretett hitvestársát is elveszítette.

1585. márczius 11-én már borús sejtelmek vették körül Zrinyi Katalint. Férje mint Trencsén vármegye főispánja hivatalos dolgaiban távol levén, a leggyöngédebb szavakban kéri őt, hogy siessen haza mentül elébb, mert már napról-napra *«nehezebb.»*

«Szívvel ajánlom kgdnek az holtomig való szolgálatomat, és az én tiszta szívből való szerelmemet, mint szerelmes szívem lelke, én édes egyetlen egy uramnak» írja Bicséről keltezett levelében, ismételten kérve férjét, hogy ha szereti őt, hát ne késsék sokáig.¹

Alig múlt el egy hónap s a kis Simon, ki még a levél írásakor egészséges volt, ápril 13-án meghalt. E váratlan csapás roppant befolyással volt az anya szenvedő állapotára, ki miután egy leánygyermeknek életet adott, 38 éves korában bánatos férjét másodsor is özvegygyé tette.²

Olvasva azon sorokat, melyeket Forgách Imre naplója ide vonatkozó részében elhunyt felesége emlékezetének szentel, első pillanatban szinte csodálkozunk rajta, hogy az ennyire lesújtott s már ötvenhez közeledő férfi újabb házasság kötésére szánta magát.

Pedig jól meggondolva a dolgot nincs okunk ezen csodálkozni, mert a mint első felesége halála után szíve sugallatát követve nősült, úgy most a józan ész tanácsára hallgatott, mely azt követelte, hogy kiseded leánykáinak anyát adjon.

Legkevésbé sem lehet feladatomban elhatározását bővebben indokolni s annak helyes vagy helytelen volta felett ítéletet mondani, mert utóvégre is megházasodni minden nőtlen embernek jogában állott 300 évvel ezelőtt ép úgy mint ma, Forgách Imre ez elvitázhatlan jogához pedig még a kötelességérzet is járult, és hogy nem utolsó kérőnek tartották 45 éves korában sem, eléggé bizonyítja, hogy harmadik felesége Kata Szidónia tescheni hercegnő, Ágost szász választófejedelem unokahuga lett.

Hogy jutott eszébe e különben nem nagyra-vágyó s eléggé visszavonultan élő magyar fő-

¹ L. Thurzó György nádor leveleit id. h.

² Ilyenmő összeköttetései mellett több adat bizonyít, p. o. Gommer is, Heraclides történetírója, neki ajánlotta Wittembergben megjelent munkáját.

³ L. alább.

¹ Deák Farkas: Magyar hölgyek levelei.

² Forgách alig talál szavakat fájdalom kiöntésére s határtalanul magasztalja elhunyt hitvesét. Ebből azonban bőven kijutott Perényi Erzsébetnek is, még inkább pedig a harmadik feleségnek.

úrnak idegen földről s pláne uralkodóházból választani magának hitvestársat, arról hallgatnak az emlékek; még legvalószínűbb az a föltevés, hogy az említett szászországi tudós Dr. Eccardus Kristóf befolyásolta őt e tekintetben, ki még hazájában ösmerhette a herczegnőt s minden jót remélt e frigytól, mely urát koronás főkkel hozta összeköttetésbe.

Imre úr azonban, mikor már megerősödött elhatározásában, nem vágott bele mint mondani szokás *«Hű bele Balázs!»* módjára, mert bölcsen kellett tudnia, hogy bármilyen jól hangzott is nálunk országszerte a Forgách név, a külföldön még sem lehetett oly nagy nimbusa, hogy a szász választófejedelem, egyszerű föllépésére minden habozás nélkül odaigérje huga kezét egy előtte ösmeretlen magyar főembernek, ha mindjárt Forgáchnak hívták is!

Báthory István lengyel királyhoz fordult tehát, hogy mint közlelő való atyjafia vesse közbe magát ez ügyben s eszközölje ki számára a herczegnő kezét.

A lengyel király, ki Forgách Imre édes anyjának elsőfokú unokatestvére volt,¹ szívesen hajlott kérésére s 1585. szeptember 4-én kelt levelében Ágost szász választófejedelemtől ünnepélyesen megkérte Kata Szidónia szász herczegnő kezét öcséje számára, elmondván levelében, hogy Forgách, ki már két ízben volt nős, javakorában lévő férfi, neki rokona s Magyarországon előkelő főember.

Báthory fellépése nem tévesztette el hatását, s a szász választó készséggel nyilvánította a maga beleegyezését, természetesen azon föltétel alatt, ha maga az érdekelt sem idegenkedik az összeköttetéstől és ha a hitbérre nézve megegyezhetnek.

A lengyel király azonban ugyanakkor, midőn a választó fejedelemhez írt, Kata Szidónia her-

czegnőnél is elvégezte már levele által kéri tisztét¹ és Forgách ily körülmények között haladéktalanul útnak indította követét Eccard Kristóft, hogy kedvező válasz esetében a herczegnővel jegyet is váltson.

A dolog tehát igen gyorsan fejlődött. 1585. szeptember 26-án Forgách nagy hálaadással jegyzi naplójába, hogy követe a herczegné jegygyűrűvel már visszaérkezett s a házasság a következő év folyamán meg is történt, a fejedelmi menyasszonyhoz illendő pompával.²

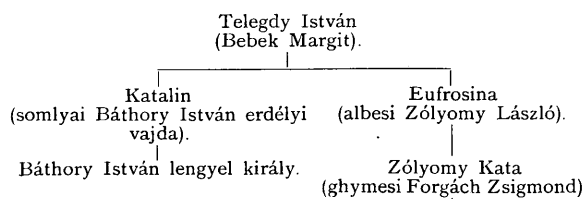
De boldogságuk, a mennyiben ezt a szót házaséletük jellemzésére Forgách följegyzései alapján joggal alkalmazhatjuk, — nagyon rövid ideig tartott, mert a herczegnő 1589-ben Ghymes várában örökre lehúnyta szemét s a nagy fájdalomtól megtört Forgáchnak, mint ezt naplójában olvasuk, nem volt annyi ereje, hogy e gyászesetet sajátkezűleg jegyezze föl. Íródeákjára bízta, a ki elég hanyagúl teljesítette feladatát,³ maga pedig búbanatnak adván fejét, nem gondolt többé új házasságra, hanem leányai gondviselését Zay Péter özvegye poltári Sós Klárára bízván,⁴ eltemetkezett könyvei közé, a családi napló folytatását is abban hagyva. Egyetlen egyszer nyitotta még fel e sok szomorúságra emlékeztető

¹ E leveleket kiadta Mocsáry: Nógrád vármegye esmeretése IV. k. 178. kk. II.

² Mocsáry id. m.

³ A halálóznak sem évét, sem napját föl nem jegyezte, s e tekintetben Deák Farkas tanúságtételén sem okúlhatunk, kinek értesülése szerint Forgách Imre 1587. elején tartotta kézfogóját herczeg Lauenburg (így) Szidóniával, de már 1588. július 25-én azt írja *Forgách Ferencz a történetíró* Simon bátyjának Bicsérről, hogy Forgách Imre nejének *Siléziában* történt elhalálása miatt vigasztalhatatlan (Deák Farkas id. m. 16. l. jegyzet). Nem is említve, hogy e levél már tartalmánál fogva hamis, mert a herczegnő *Ghymes várában* halt meg, meg nem foghatjuk, miként láthatta Deák Farkas Forgách Ferencz történetírónak 1588. július 25-én keltezett levelét, mikor *Forgách Ferencz történetíró 1577. január 19-én már meghalt*. Mindamellett én utána néztem a n. múzeum levéltárában, a honnan állítólag közölte, de kutatásaim sikertelenek maradtak. — A levél keltezésének esetleges hibás olvasása sem deríti föl előttünk a nagy ellentmondás okát, mert hiszen Forgách Ferencz halála és testvéröcsésének Kata Szidónia herczegnővel történt egybekelése között legalább is 10 esztendő folyt le s így azt a levelet semmiképen sem írhatta a váradi püspök, de hogy ki írta annak egyedül a jó Isten a megmondhatója!

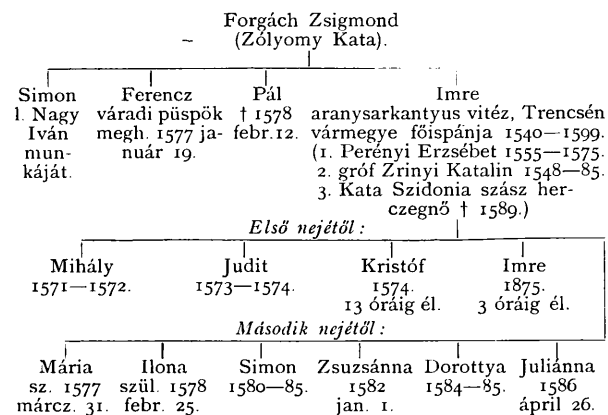
⁵ Rokon ági összeköttetésüket a következő táblázat mutatja (Mocsáry: Nógrád vármegye IV. 169. l.):

könyvet, hogy első szülött Mária leányának menyegzőjét följegyezze, kit 1596. január 25-én (az ó-naptár szerint) Révay Péternek a későbbi hírneves koronaőrnek adott feleségül.

1598. április 1-én Zsuzsánna leányát is eljegyezte Révay Ferencz, ezt azonban a lakadalom után maga a vő jegyezte be a családi naplóba, mert Forgách Imrét úgy látszik már nem érdekelte semmi és rövid idő múlva ezután az 1599. év folyamán meg is halt.¹ Halálának idejét és körülményeit közelebbről meg nem határozhatjuk, mert a följegyzéseknek itt vége szakad, anélkül, hogy az ő emlékezetét ezen a helyen megörökítette volna valaki. Utolsó fennmaradt levelében Révay Ferencznek ad a házasesetre vonatkozó bölcs tanácsokat² s hogy e részben alig lehetett volna valaki nálánál illetékesebb, azt hisszük, nem szükséges bizonyítani.

A Forgách nemzetség leszármazási tábláján Imre következetesen gyermektelennek van feltüntetve s ezt Nagy Iván, ki jobbjára Mocsáry adatait használta, még azzal is tetézi, hogy leányait a másik ágon álló *Forgách Péternek* tulajdonítja. — Minthogy azonban gersei Pethő Orsolyától ennek is származtak gyermekei, a legnagyobb zavar mutatkozik a családfán, minélfogva nem tartjuk feleslegesnek, minden további tévedések elkerülése céljából, a következő táblázatot állítani össze, megjegyezvén, hogy e tekintetben kizárólag a napló adataira szorítkozunk:

Egybefűzni a följegyzésekben elszórt más genealogiai adatokat, ez alkalommal nem tartom

¹ Révay Ferencz írja a naplóban reá vonatkozólag

szükségesnek. Használja fel, egészítse ki azokat, vagy pótoljon velök hézagot, kiki tetszése szerint.

Meg kell azonban említenem, hogy az egyes följegyzések legalább a családi naplónak általam használt példányában nem következnek időrendben egymásután, és nem kizárólag Forgách Imre kezétől származnak.

Hogy ki és mikor kezdette meg annak vezetését? nem nehéz dolog eldönteniünk; a legelső bejegyzés ugyanis az 1545. évet viseli homlokán, alá pedig a Forgách Imre neve van írva. — Ha tudjuk, hogy ő ebben az időben *öt esztendő*s gyermek volt, nem szükséges bizonyítgatnunk, hogy e bejegyzés jóval későbbben keletkezett, még pedig a legtöbb valószínűséggel 1576 után, a mikor Forgách, Thurzó Ferencz özvegyét nőül vette, mert első felesége életében, a vele közelebbi összeköttetésben sem álló Zrinyi és Thurzó családok benső viszonyait nem állott érdekében ennyire figyelemmel kísérni.

Azt a föltevést pedig, hogy a Thurzók vagy Zrinyiek lettek volna e családi naplónak első birtokosai, lerontja az a körülmény is, hogy az 1548-iki bejegyzés alatt a *Perényi Mihály* nevét olvassuk, kinek *Erzsébet* leányát Forgách Imre 1569-ben nőül vette. Ha most meggondoljuk, hogy Mihály úr 1557-ben, tehát *leánya lakadalma előtt 12 évvel már meghalt* s így az a föltevés, hogy talán Forgách Imre családi naplójába iktatta be utólagosan saját gyermekeinek és atyjafiainak születésrendjét, — magától összeomlik: arra a következtetésre jutunk, *hogy e följegyzéseket ő kezdette meg*, még pedig szükségképen 1557 előtt, és Forgách utána örökölte a könyvet s tőle kapott kedvet a följegyzések folytatására.

Ebből egyszersmind az is világos, hogy Forgách legjobb esetben is csak 1569 óta vezethette a naplót, és minden tőle származó bejegyzés az 1569. esztendőnél hamarabb nem keletkezhetett, a Zrinyi és Thurzó nemzetségekre vonatkozók pedig, daczára hogy jóval régibb eseményeket foglalnak magukban, mint említettük, épelességgel 1576 után lettek abba beiktatva.

Ezek szerint tehát a napló 1545-től 1598-ig történt családi eseményeket tartalmaz. Vezetését pedig valószínűleg 1548-ban, de mindenesetre 1557 előtt kezdette meg *Perényi Mihály*, 1569-től 1596-ig *folytatta Forgách Imre*, és bevégezte azt

Révay Ferencz, de ha szinte volt is rövid ideig az ő kezében, kétségtelen, hogy ismét vissza került a Forgách család levéltárába, s arról a szintén közlőről érdekelt Thurzók is másolatot készítetttek.

* * *

1545. szeptember 14-én született a világra gróf Zrinyi Miklósnak, ki a török szultán Szolimán által ostromlott Szigetvár védelmében a hazáért vitézül meghalt, gróf Frangepán Katalintól *János* nevű fia.

1546. február 11-én született gróf Zrinyi Miklós és Frangepán Katalin leánya *Iloa*, előbb guthi Országgh Kristóf országbíró felesége, kitől gyermekei nem származván, másodsor Balassa István Detrekő és Tapolcsán várak urához ment férjhez, s ettől származott *Menyhért* nevű fia.

1548. április 30-án született gróf Zrinyi Miklós és Frangepán Katalin leánya, *Katalin*, előbb Thurzó Ferencz, később Forgách Imre hitestársa.

1548. április 21-én d. e. 10—11 óra között született Perényi Ferencz fia *György*. (Perényi Mihály feljegyzése.)

1551. márczius 5-én Perényi Mihályné *Hagnin Katalin* meghalt Bécsben.¹ (Perényi Mihály feljegyzése.)

1552. december 11-én született Perényi Ferencznek nagy-idaí várában *Ferencz* fia. (Perényi Mihály feljegyzése.)

1553-ban született pelsőczy Bebek Györgynek, *Margit* nevű leánya Krasznahorka várában. (Perényi Mihály feljegyzése.)

1553-ban Perényi Ferencznek Nagy-Ida várában egy *Zsófia* nevű leánya született. (Perényi Mihály feljegyzése.)

1554. augusztus 17-én született Perényi Mihály leánya *Magdolna*. (Perényi Mihály feljegyzése.)

1555. aug. 14-én született Perényi Mihály leánya *Erzsébet*. (P. M. jegyzése.)

1557. december 25-én Perényi Mihály Munkács vára alatt meghalt.

1558. szept. 8-án született néhai Perényi Mihály Zemplén vármegyei főispán és királyi pohárnokmesternek *Borbála* nevű posthuma leánya.

1565. október 13-án született *Léthava* várában Bethlenfalvi Thurzó Ferencz leánya *Anna*.²

¹ Ennek halála után az 1552. év pünkösd harmadnapján tartotta lakadalmát Ormosd várában Székely Lukács leányával, Katával, kitől itt felsorolt gyermekei származtak. *Szalay Á.*: Négy száz magyar levél. 92. l.

² *«privigna mea optima elegansque virgo»* mondja felőle Forgách. Világos tehát, hogy a bejegyzés 1576 után eszközöltetett.

1567. szeptember 2-ára virradólag született ugyanott Thurzó Ferencz fia *György*.

1569. január 9-én tartotta lakadalmát ghymesi báró Forgách Imre aranysarkantyús vitéz, *Perényi Erzsébettel*, néhai Perényi Mihály és kevéndi Székely Katalin leányával a zétényi és folytatólag a nagy-idaí kastélyban.

1570. október 31-én született Thurzó Ferencznek *Léthava* várában *Orsolya* leánya.

1571. november 3-án született Thurzó Ferencznek *Katalin* nevű leánya.

1571. december 1-én született Nagy-Idán Forgách Imrének Perényi Erzsébettől első fia *Mihály*. Meghalt 1572. október 9.

1573. február 26-án született Ghymes várában Forgách Imrének *Judit* leánya, kit márczius 11-én *Huszár Gál* komjáti praedikátor keresztelt meg. Meghalt 1574. márczius 8-án.

1574. szeptember 9-én született és kereszteltetett meg *Czeglédy János* praedikátor által Forgách Imre *Kristóf* nevű fia. Élt 13 órát.

1575. február 8-án halt meg Ormosd várában Perényi Erzsébet nagyatyja *Székely Lukács* 71 éves korában. Eltemettetett az atyja által ugyanott épített kolostor kriptájában.

1575. márczius 8-án halt meg Nyaláb várában *Perényi István*.

1575. április 2-án született Czobor Imrének Perényi Borbálától *Mihály* nevű fia Sassinban.

1575. június 25-én született Forgách Imrének hasonlóképen *Imre* nevű fia. Élt 3 órát.

1575. július 3-án Forgách Imréné *Perényi Erzsébet* meghalt Nagy-Idán, eltemettetett az ottani templom sírboltjába.

1575. október 23-án, azaz az általa megjövendőlt napon *Huszár Gál* pápai praedikátor meghalt pestisben.¹

1576. június 24-én tartotta lakadalmát Forgách Imre Bicsé várában Thurzó Ferencz özvegyével gróf Zrinyi Katalinnal.

Jelen voltak a következő atyafi főrendek: Forgách Simon, Krusich János, Balassa János, Balassa István, Révay Mihály, Révay Ferencz, Dóczy Gábor, Forgách Péter, Telekessy István, Ówary Gáspár, Forgách Miklós és mások.

1576. július 24-én született Bajmóczon, Thurzó Elek fia: *Szaniszló*.

1576. november 20-án meghalt pestisben Péchy Gáspár a classikus nyelvekben jártas tudós férfiú, Forgách Imre sógora.

1577. márczius 31-én született Bicsé várában Forgách Imrének Zrinyi Katalintól *Mária* nevű leánya.

¹ L. erre vonatkozólag: Hol és mikor halt meg Huszár Gál? cz. közleményemet. *Magyar Könyvszemle* 1888. évf.

Megkereszteltetett ápril 12-én Pongrácz Gáspár és felesége Szunyogh Zsófia, Madachány Pál Trencsén vármegyei alispán, Sembery Boldizsár, és budetini Szunyogh Raphael, mint keresztkomák jelenlétében.

1577. január 19-én ghymesi *Forgách Ferencz* Imre testvérbátya Páduában meghalt.¹

1578. február 12-én *Forgách Pál* Komjátiban meghalt, ki nőtlen ember lévén, jószágát testvérei *Forgách Simonra* és *Imrére* hagyta.

1578. február 25-én született Bicse várában *Forgách Imre* leánya *Iлона*, kit márczius 11-én keresztelt meg *Berger Péter* bicsei praedikátor; *Pongrácz Miklós*, budetini Szunyogh Raphael, neczpáli Just András és felesége *Mérey Anna*, valamint *Ochkay Jánosné* feleskei *Eördegh Orsolya* asszony, mint keresztkomák jelenlétében.

1579. május 23-án *Forgách Imre* mostoha leányát *Thurzó Annát* *Forgách Simon* ajánlatára *Perényi Györgynek* eljegyezte.

1580. december 14-én született *Forgách Imrének* Bicse várában *Simon* nevű fia. — Keresztkomák voltak: *Ostrosich András* Illava várának ura, feleségével *Sárkány N.* asszonnyal, és *Madachány Pál* Trencsén vármegye alispánja.

1582. január 1-én született *Forgách Imrének Zsuzsánna* leánya Bicse várában. Megkereszteltetett *Berger* bicsei praedikátor által, *Szunyogh János* Budetin várának ura, *Felső-Kubinyi Jakab* és *Ocskay Jánosné* *Eördegh Orsolya* asszony «*faemina lectissima*» mint keresztkomák jelenlétében.

1582. «Ez mai napon vette ki az Úr Isten *Forgách Pétert* ez világból, az *Forgách Miklós* apját *Pereszlént*, az maga házában, kinek az Úr Isten legyen kegyelmes.»

1583. január 5-én született *Forgách Imrének* Bicse várában *Judith* leánya. A keresztelőkön komák voltak: *Just András* a királyi tábla assessorja, *Owcharskói Eördegh Orsolya*, és *Kubinyi Jakabné Beniczky Borbála* asszony.

1583. február 23-án *Forgách Imre* Rudolf király adományára alapján Trencsén vármegye főispáni székébe ünnepélyesen beiktattatott és ezen a napon a kamarai kiküldöttek *Trencsén vár* birodalmába is bevezették.²

¹ A váradi püspök és történetíró halálára vonatkozó eme följegyzés már régóta ösmeretes *Mocsáry id. m.* után, *Toldy Ferencz* *Forgách* életrajzában (*Monumenta Hung. hist. tom. XVI.*) már föl is használja ezt, mint fentebb láttuk azonban *Deák Farkas* nem tartja hitelesnek, külföldön nem mondaná a történetíró még 1588-ban is élőknek.

² Tudvalevő dolog, hogy Trencsén vár birtokával együtt járt a főispánság, és *Forgách* csak 1583-ban szerezte azt meg, nem pedig 1560-ban mint *Thallóczynál* olvassuk; utána *Illésházy István* lett annak örökös birtokosa.

1583. június 28-án *Forgách Imre* főispáni hivatalában megerősítettén, az esküt Trencsén vármegye rendei előtt letette.

1584. február 6-án *Forgách Imrének* Bicse várában *Dorottya* nevű leánya született. Keresztkomák voltak: *Nádasdy Ferencz*, *Tamás nádor* fia és feleskei *Eördegh Orsolya* asszony. Meghalt 1585. május 7-én.

1584. márczius 13-án *Forgách Péterné* gersei *Petheő* Orsolya *Pereszlénben* meghalt.

1585. ápril 13-án *Forgách Imre* egyetlen fia *Simon* meghalt Bicsén, eltemettetett *Rajecz* városban.

1585. ápril 26-án *Forgách Imréné* gróf *Zrinyi Katalin*, miután *Juliánna* nevű leányának életet adott, Bicse várában meghalt. Eltemettetett *Rajeczen*.

Kesergő férje¹ sírkövére a következő sorokat vésette:

«Catharinæ meæ svavissimæ: Emericus *Forgách*:
Hic pietatis honos hæc sunt pia dona mariti
Cui multum CATARINA fuit dilecta ZERINI
Ergo video FORGACH, quæ nam pius hic mihi conjunx:
Jam quoque post obitum monumenta dicavit amoris.»

1585. szeptember 26-án *Dr. Eccardus Kristóf* *Forgách Imre* udvari orvosa² követségéből megérkezvén, ura számára *Kata Szidónia* szász hercegnőtől jegygyűrűt hozott.

Év és nap nélkül: *Kata Szidónia* szász hercegnő *Forgách Imre* hitvestársa *Ghymes* várában meghalt. Eltemettetett *Tessenben*.³

1596. január 25-én (az ó-naptár szerint) tartotta lakadalmát *Révay Péter* *Forgách Imre* és gróf *Zrinyi Katalin* első szülött leányával *Máriával*, *Forgáchnak* morvaországi *Brunó* várában.

1598. ápril 1-én *Révay Ferencz* eljegyezte *Forgách Imre* és gr. *Zrinyi Katalin* leányát *Zsuzsánmát*, *Nyitrán*.

1598-ban tartotta lakadalmát *Révay Ferencz* *Forgách Zsuzsánna*val, *Forgách Zsigmond* nógrádi főispánnak (a *Simon* vitéz fia) *Tapolcsán* városában.⁴

¹ A följegyzés alá következőképen írta nevét: Emericus *Forgach* mærens ac lugens scripsit.

² «Excellentissimus doctor . . . meus medicus.»

³ Érdemesnek tartom az erre vonatkozó följegyzést egész terjedelmében ide iktatni:

«Illustrissima Sidonia Catharina dei gratia Saxoniz, Angariæ, Westphaliæ ac Teschিনিensis Ducissa. Mauritiï Caroli quinti Imperatoris mallei ex germana sorore, atque Augusti Electorum potentissimorum neptis, paternum genus ducens recta linea a maximis romanorum imperatoribus, Lothario, Henrico Aucope, Ottone primo, secundo et tertio. Emerici *Forgách* Comitiss Trinchiniensis et Liberi Baronis in Ghymes, divi Stephani Poloniæ Regis propinqui Conjunx vitæ ipsi marito charior, vitam cum morte commutavit, in Castro Hungariæ Ghymes. Anno: (üres hely) *Tessini* sepulta. Cujus anima Deo vivit, vivat, vivatque.»

⁴ Különös, hogy nem az örömapa birtokán tartatott a lakadalom, és így téved *Deák Farkas*, midőn a *Kom-*

Ezek után kevés mondani valóm van hátra.

A följegyzések eredeti példányát a nemzeti múzeumban őrzött gróf Forgách család levéltárában hasztalanul kerestem, sőt úgy látszik, hogy már Mocsáry is csak töredékesen ösmerte, máskülönben alaposabban állította volna össze nemzedékrendjüket. Dr. Szádeczky Lajos azonban a Forgách grófok kemenczei és csákányi levéltárát az 1887-ik év tavaszán átvizsgálván, erről írott és a *«Századok»* 1887. évi 6-ik füzetében közzé tett jelentésében Forgách Imre naplójáról is megemlékezik, mint a melynek *«kevés szavú rövid feljegyzéseiben egy fbúri család megható regénye tárul fel előttünk»* (i. h.). Ennek tartalma, Forgách Imre gyermekeinek születési és halálzási rendje, s midőn a kemenczei levéltárral együtt a n. múzeumba került, volt alkalmam azt közelebbről megtekinteni, s meggyőződni arról, hogy az eredetinek csak igen rövid kivonata és kizárólag Forgách Imre családi ügyeivel foglalkozik. Ezt különben már czíme is elárúlja s a *«Libero-*

játiról kirobogó kocsikról beszél; pedig kétségtelen, hogy Forgách Imre még akkor életben volt, és a betegeskedés sem igen szokott ilyenkor akadály lenni.

rum d. Emerici Forgách diarium natalium series», összesen 8 lapra terjed és 17 bejegyzést foglal magában, s köztük van a Forgách Ferencz történetíró halálára vonatkozó is. Kétségtelen tehát, hogy Mocsáry ezt használta. — Szádeczky egész terjedelmében közölte a kis diariumot, melynek adatait valaki jóval későbbben jegyezte össze az általunk ösmertett naplóból, az idő, név és hely pontos meghatározásán kívül egyébre ki nem terjeszkedve.¹

Talán mondani is felesleges, hogy Forgách Imrének most ösmertett naplója egyetlen magyar bejegyzésen kívül, egészen latinul van szerkesztve. Némelyek az eredeti szövegnek is vehetik hasznát, én azonban csak a lényeg, a tartalom közlésére szorítkoztam ez alkalommal, nem fordítást, mely néha a bőbeszédű eredeti után igen hosszúra terjedne, de rövid kivonatokot nyújtva, a genealogiai adatok pontos felsorolásával.

Nevek és dátumokról lévén szó, hitelességükből azt hiszem ez által semmit sem veszítettek.

Dr. KOMÁROMY ANDRÁS.

¹ N. múzeum gr. Forgách levéltár fasc. A. nr. 440.

POGÁNY MIKLÓS CZÍMERLEVELE 1447. ÉVBŐL.

(Színes czímerképpel.)

I.

Johannes de Hwnyad regni Hungarie gubernator tibi circumspecto Nicolao Pogan civi civitatis Thordensis salutem et omnis boni continuum incrementum. A claro lumine troni principis velud a sole radii nobilitatis legitimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a principe sic dependeret liberalitate, ut non sit dare alicuius generositatis insignie, quod a gremio non proveniat principis claritatis. Sane attentis et consideratis tuis fidelitatibus, quibus tu sub locorum et temporum varietate iuxta tue possibilitatis exigentiam cum sumpme fidelitatis constantia et sollicitudine indefessa sacre regni Hungarie corone et exposit nobis studuisti, eoque ferventius et diligentius in antea studebis complacere, quo te et tuos singularibus honoribus et gratiis a nobis conspexeris fore insignitos, tibi tuisque heredibus et posteritatibus universis hec arma et nobilitatis insignia, que in principio seu capite presentium literarum nostrarum suis appropriatis coloribus arte pictoria figurata sunt et depicta ac distinctius expressata, animo deliberato, et ex certa nostra scientia auctoritate nostre gubernationis dedimus, donavimus et

contulimus, imo damus, donamus et conferimus de plenitudine specialis gratie, concedimus et presentibus elargimur, ut tu tuique heredes et posteritatis universe predicta arma seu nobilitatis insignia more aliorum nobilium armis similiter utentium a modo in antea et in posterum ubique locis, in preliis videlicet et hastiludiis, duellis, torneamentis et aliis omnibus atque singulis exercitiis nobilibus scilicet et militariibus, nec non sigillis, anulis, torquis, velis, papilionibus sive tentoriis et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et nobilitatis sincere titulo, quali vos a quibuslibet conditionis, dignitatis et preeminentie atque status hominibus dici, nominari ac reputari, gerere, gestare ac omnibus et singulis generis (*igy*) honorum et libertatibus, quibus ceteri proceres, nobiles et clientes regni Hungarie similiter armis utentes quomodolibet consuetudine vel de iure freti sunt et gavis, uti, frui et gaudere atque potiri valeatis, gaudeatis itaque de tali singulari et specialis gratie antidoto et merito exultetis, ac ampliori studio ad honorem nostrum vestra deinceps et in antea solidetur intentio, quanto vos largiori favore nostro preventos conspicitis et omne (*igy*) gratiarum. In cuius rei

POGÁNY MIKLÓSNAK HUNYADI JÁNOS KORMÁNYZÓTÓL 1447. ÉVBEN NYERT CZÍMERE.

memoriam firmitatemque perpetuam presentes literas nostras pendentis sigilli nostri quo uti gubernator regni Hungarie utimur, munimine roboratas duximus concedendas. Datum in Themeswar, feria sexta proxima ante festum beati Galli confessoris, anno domini millesimo quadringentesimo quadragésimo septimo.

Így szól az oklevél, melynek hártýára írott eredetijét a gr. Bethlen család letéte gyanánt a M. Nemzeti Múzeum levéltára őrzi. Függő pecsétje, mely a Hunyadi János köriratos címérét veres viaszba nyomva ábrázoló, már nincs meg.¹

A címér magyar szokás szerint az oklevélnek felső jobb sarkán, diplomatikus kifejezés szerint: az oklevél kezdeténél vagy fejenél² foglal helyet. Külön leírását azonban nem tartották szükségesnek az oklevél szövegében is közölni.

A vörös mezejű tárcsa-pajzsban 3 hármás boglárú koronából³ elötűnő, balra néző, természetes színű pelikán mutatkozik, a pajzs felső jobb sarkára helyezett természetes színű csőr-sisak fölött hasonló oromdíz, a korona aljából leomló, fel s alá lengő, sárgás-fehér⁴ bélésű vörös takaró-foszlányokkal.

A pajzs azonban, melynek jobb és felső oldala (árnyékolással) vastagabbnak van rajzolva s alúl a tárcsa-pajzsoktól eltérőleg kicsucosodik, — kissé balra dől, s felső baloldalán a szokottnál merészebben előrenyúló csúcsban végződik. Ebbe tartja előre nyakát a pelikán, kissé jobbra térve el a pajzs tengelyétől, mi heraldikai szempontból kétségtelen hibája a különben jól tervezett címérmképnek. Helyesebb a testtartás az oromdíz pelikánjánál, mely hátraszegezván fejét, cső-

¹ Ez az a pecsét, mely a «pendens sigillum nostrum, quo uti gubernator regni Hungariæ utimur» stb. alatt értendő. Pajzsát, melyben ágon álló holló, gyűrű nélkül, feje mögött félhold látható, — angyal tartja. Körirata: S. Johannis D. Huniad regni Hu(n)gariæ gubernator(is) etc. (V. ö. 1446-ból: Orsz. Levéltár. Dl. 13936; 1447-ből: Dl. 33127.)

² In principio seu capite literarum . . .

³ Ennek a koronának — itt melleleg megvallom — nem tudok ezuttal különös fontosságot tulajdonítani. Mert mint a címérmkép szerves része és nem mint csupán a sisak különös dísze jelenik meg. S másfelől úgy tűnik föl elöttem, hogy ennek a koronának a ragyogását kevésbé emelte az a körülmény, hogy a kitől eredt, a kormányzó szintén csak címérmében s ott is csak később viselte a koronát és nem a fején. (Ámbár még ott sem viselte, mert Hunyadi V. Lászlótól nyert megbóvított címérmét sohasem használta.)

⁴ Lehet mondani, hogy a pelikán színének felel meg.

rét merészebben fölemeli, mi által azonban elötűnő teste valamivel megkisebbedik. Különben e helyen már a keret közelsége is kényszeríté a festőt, hogy a sisak fölé alacsonyabb madarat rajzoljon.

Az egész címérmkép arany táblán nyugszik, melynek a korona színét viselő világos-sárga arabeszkjei előkelő ízlésre és a diszító rajzban is jártas címérmfestőre vallanak. Keret gyanánt egyszerű széles zöld csík veszi körül, melyben egymástól csekély távolságra a jobb és alsó oldalon sárga-zöld, a bal és felső oldalon zöld-sárga vonalak futnak végig.¹

A színek elhelyezése ha nem is mintaszerű, de ízléses és a heraldika főszabályait föltűnőbben nem sérti. A színre fém elve ugyan nincs szigorúan megtartva, de a koronának sárgára festésével a középkori heraldika általában meg szokott elégedni, a fémnek az oromdíz (arany alapon nyugvó) koronájánál pedig egyáltalában nem lehetett volna már helye. S bizonyára, hogy e fenyegető hibát elkerülje, választotta a festő a sárga színt a koronához. A készen levő arany alapra arany-koronát már nem festhetett.² A pelikán színe pedig mint természetes szín, bármely alapszínen jogosult.

Növeli az egész kép heraldikai és festői harmoniáját a takaró és bélése színeinek a pajzs és a pelikán színeivel való megegyezése, az arabeszkék játékanak a foszlányok lengéséhez alkalmazkodása s még tökéletesebbé teszi az összes élénk *színeknek* a ragyogó *fém-alapra* való elhelyezése.

E benyomást azonban az eredeti címérmlevél némileg mérsékli. A minek első sorban természetesen ez oklevélnek tisztos korával járó tördöttsége és kopott volta az oka. Ezenkívül a színek sem teljesen azonosak a mellékelt másolatéval. A korona színe az eredetin valamivel sárgább, bár még mindig elég világos; a vörös pedig halaványabb, hogy úgy mondjam: fakóbb.

Végül a pelikának a takaró-béléssel együtt azt a különös tüneményt mutatják, hogy először a pelikán természetes színét viselték s csak ké-

¹ Az eredeti szerint. Másolatunkon e vonalak barnás ezüst színe eltér az eredetinek *sötét-zöld* színétől.

² Az eredetin megállapítható, hogy — a képet meg-rajzolván — előbb az arany-alapot készítette el a címérmfestő s csak aztán fogott a színek felrakásához.

sőbb — talán heraldikus kifogásra — lettek tiszta fehér színnel bevonva, mely azonban ma már félig-meddig lekopván, az avúlt meszelés kétes benyomását kelti. Színes másolatunk ezt a körülményt nem is sejteti, de úgy vélem híven reprodukálni egyáltalában lehetetlen is.

Lényeges a különbség az arany-alapnál is. Másolatunk síma fehér papírra nyomott festéke, habár csak bronz, mégis tetszetősebb az eredetinek kissé durva hártýára (tojásfehérjével) ragasztott arany-lemezénél, mely azonkívül idő folytán kissé össze is töredezett. Azonban mivel tiszta, lemez-arany, ha nem is egyöntetű, de ragyogóbb s mélyebb egyes utánzatunknál.

Nagyságra nézve a Berényi családnak a Turulban is közzétett¹ címérével egyezik meg legjobban.

II.

Armálisokat paraszt-származású vagy (még inkább) birtokos nemes embereknek osztogattak a kései középkorban, — az állam fejei: a koronás királyok. A tordai Pogány Miklós esete tudunkra az első, hogy városi polgárt ér e kitüntetés, az állam fejtől ugyan, a ki azonban nem koronás király.

E két körülmény találkozása első pillanatra érdekessé teszi címérlevelünket, s kiemeli eddig felkutatott társainak ékes sorozatából.

Tudjuk, Zsigmond király kezdé nálunk — külföldi mintára — sűrűbben adományozni az érdem-jutalmazás emez olcsóbb fajtáját. Azonban a címér sohasem gyökeredett nálunk a nemesi társadalom mélyebb szervezetében, miként a hűbéri és lovagi élet szabályos formái közé szorult nyugoton. Fölvehette és viselhette — valamint nevét — bármely birtokos nemes a címert is, mely szintén megkülönböztette másoktól s jelölé eredetét, rokonságát. És valóban a régi címereknek ma is ez legfőbb hasznuk a történettudományban: a genealogiák útmutatói, próbakövei. Jelentősebb, hogy úgy mondjuk: hivatalos szerepet csak az oklevelek pecsétein viseltek, a nélkül azonban, hogy egyes magános címér-

pecsétek végleges kötelező erejét a törvény valaha elismerte volna.¹

A királyi szentesítés azonban, valamint a fedelmi kegy részesévé tette a címér tulajdonosát, magát a címert is az előkelőség nimbuszával ruházta föl. Ez úton ugyanabban a korszakban, mely a kisebb nemesség és általában a közép-osztályok politikai szerepének kezdetét látta, — válik önálló becsüvé a nemesi címér is, mely idáig csak egyszerű folyománya volt a földbirtokon alapúlt magyar nemességnek. Eddig a birtoknak királyi adománya ruházott föl az összes nemesi jogokkal, közte esetleg a címerválasztás és viselés jogával is; most már egyedül a címéres levél is nemessé tehetett. Azonban csak ha ezt határozottan kifejezé, úgy hogy a nemesség királyi adományához tulajdonkép címérré nem is volt szükség, s viszont egyedül a címér nem nemesített meg semmiféle polgárt vagy parasztot.²

Kétségtelen, hogy a címér-levelek eme nagyobb dívatja óta a címerek értéke és jelentősége a köztudatban általában s azok előtt is meggyarapodott, a kik az egyszerű címéreslevélre már nem voltak rászorúlva. Erről tanúskodnak a feltűnedező címérbővítések, a sisakot ékítő koronák, a pajzsot övező sárkányok, melyek már a címér előkelőségének fokozását célozzák s így a címérlevél-cultus fejlődését is jelzik. E célra szolgáló különös, állandó hatóság vagy kötelező szabály után azonban hasztalan kutatnánk, legfeljebb az udvari címérrajzoló kérdését vethetjük föl. A korszak végén Verböczy egyáltalán nem ismeri el a nemesi címér jogi szükségességét. A fő, a lényeg, a miről a törvénynek beszélni érdemes e kései középkorban s a miről szakadatlan beszél is: a birtokadomány.

Egyedül ez méltó jutalma a katonai és politikai érdemeknek. E józan felfogás a magyar jellemből foly, mely önérzetes, becsületre, mélt-

¹ Tripart. II. 13. 4.

² Bizonyára így kell értenünk a Hármaskönyv ama tételét: «Nam armorum collatio, simpliciter facta, non nobilitat quempiam. Cum etiam civium et plebeorum hominum multi habent armorum insignia, per Principem donata, per hæc tamen in numerum nobilium non computantur.» (P. I. T. 6. §. 1. Vesd össze a T. 6. bevezető sorával.)

¹ 1889. I. füzet. Különben a két címér közt más rokon vonást (a korona, a szőnyeg-diszítés) is találhatunk.

tóságra vágyik ugyan, de pusztán a külsőségeket csak elfajúltában bálványozza s a társadalmi boldogulás alapjául is a közügy szolgálatában szerzett érdemeket tekinti.

Ama józan, jogász felfogás lengi át a Hunyadi János kormányzóvá választásakor alkotott decretumot is. Legfontosabb dolognak tartják a rendek a kormányzónak a birtokadományozásra nézve adott jogkörét részletezni és körülírni, korlátozván őt 32 sessióra, a király utólagos megerősítése mellett. A királyi hatalom többi ágairól semmi szó, beleértették ebbe a paragraphusba: «Item eligent . . . unum gubernatorem.» Csak nagyjából jelzik a saját pecsétjokról szóló cikkekben, hogy az ellenőrzés jogát nem engedik ki kezökből.

Mint csekélyebbet, a czímer-adományozás jogát is beleértették abba a hatalomkörbe, melyet a kormányzó a király nevében gyakorolt. «Auctoritate nostræ gubernationis» adja 1447-ben Pogány Miklós tordai polgárnak a mi oklevelünket, 1448-ban pedig Berekszői Péter nemesnek egy szintén díszes armálist.¹

Jellemző, hogy mindkét adományos erdélyi, személyes híve és szolgálja (régí értelemben) a kormányzónak, mint voltak Zsigmond királynak a Csapiak, Barocz-ok, Mogyiak, Csontos-ok, Kisfaludiak, zágrábi Dabiak stb., kiket czímerleveleivel kitüntetett. E vidéken viselte Hunyadi első főtiszteit (a szörényi bánságot s az erdélyi vajdaságot), e tájon: Erdélyen kívül Magyarország délkeleti kisebb felében terültek el hatalmas uradalmi, innen újonczozta legelszántabb híveit, e vidék népét ismerte tehát személyes tapasztalásból legjobban, s emelte magával mint hatalma biztos támaszát — csodálatos s mégis oly egyszerű pályáján. Tömegesen hozta át az e részeken letelepült oláhságot is a nemesség kötelékébe, főleg Hunyad- és Temesmegyében, kijebb tolva ez által a magyar nemesi társadalom biztos határait az ország déli legszélsőbb határvonaláig.²

¹ Fejérfpataky László szerkesztő barátom volt szives felkutatni s már jelen cikkem kiegészítéseül közölni velem. Ez oklevél az erdélyi múzeum-egylet ritka kincse. — Ezenkívül Schönherr Gyula úr figyelmeztetett egy harmadik oklevélre, melyet a Karagyena-féle nemesi jegyzék mint a Földesyek armálisát az 1449. évhez jelez a váradi káptalan levéltárából. Utóbbi ha nem egyszerű protocolaris átirat, szintén eredhet a kormányzótól.

² A Forgách cs. levéltárában (elhelyezve 1487. év-

Birtok-adomány-levelei is nagyrészt e vidékre szólnak, északibb tájakon s a Dunántúl szembe-tűnően kevesebb a szerepe, hatalma, szerencséje. Így midőn az idegen Kasói Jodokot, Végles urát a magyar nemességgel felruházzák, e különben is jelentősebb tényről a kormányzó, Dénes bibornok, Garai László nádor, Ujlaki Miklós és Rozgonyi János erd. vajdák, és Pálóczi László országbíró, mint országnagyok neve és pecsétjei alatt állítják ki az egyszerű nemesi levelet 1451-ben.¹

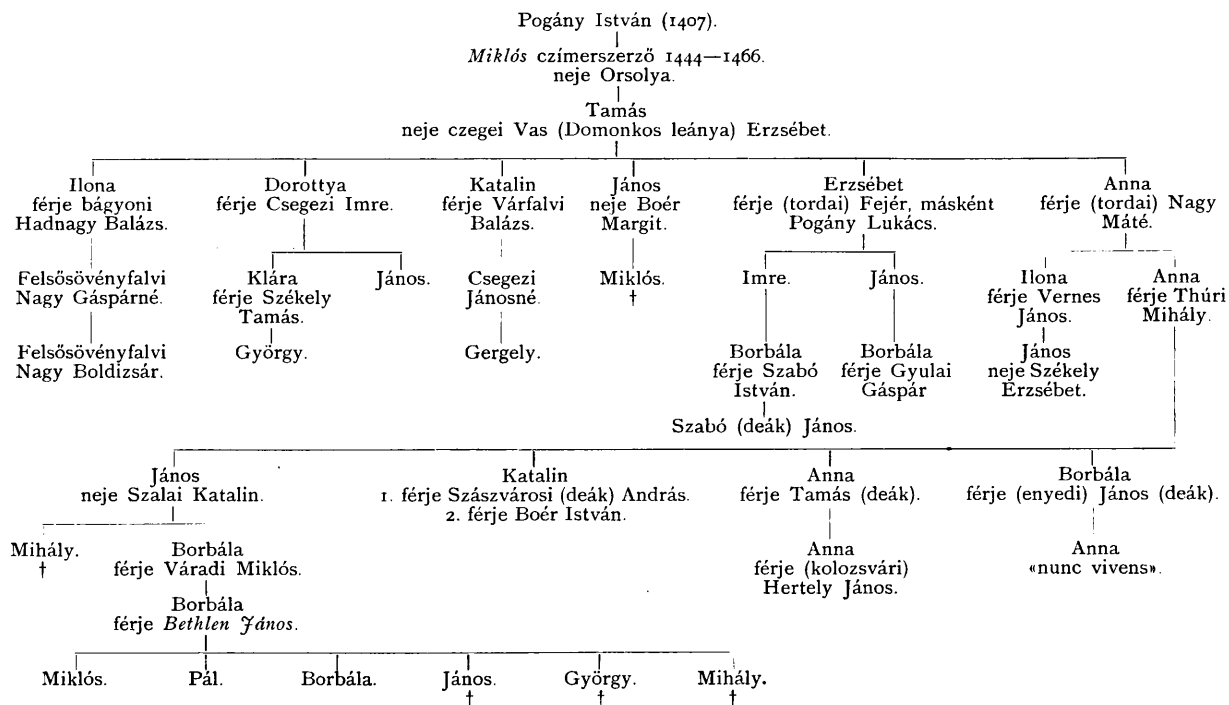
Egy erdélyi polgárra nézve azonban elég lehetett a kormányzó adomány-levele is.

Pogány Miklós élete pályájáról sok apró részletet nem mondhatunk. Magának a czímerlevélnek sablonjaiból alig böngészhetnénk ki valamit, ha segítségünkre nem jönne némely más oklevél, szintén a gr. Bethlen-család gazdag levéltárából, — a Pogányok leveles-ládájának töredékei. A Miklós egyik hatod-ízi leányági unokája Váradi Borbála ugyanis Bethlen Jánoshoz ment férjhez s a tőle származó fiúk révén juthattak ez iratok a Bethlenek levéltárába, a Pogány-család egyetlen évszámot tartalmazó (XVII. századi eredetű) genealogiájával együtt, melyet bár kritikailag kellően méltányolni nem tudunk, a jövődő kutatás számára közzétenni szintén kötelességünknek tartottunk.²

szám a.) maradt fönn egy oklevél, melylyel Hunyadi, I. Ulászló király engedelmevel csoportosan veszi ki 1444-ben Zsidóvár hatósága alól az e vár tartozékaiban élő kenézeket, mint a kik őt a török elleni hadjárataiban szolgálták. A nagy fontosságú oklevél mintegy 20 családgot sorol föl, kik részben most lépnek át ily módon a birtokos magyar nemesek sorába. (A többire nézve I. Századok 1887. évf. 8. füz.)

¹ Justh cs. levéltára a Nemz. Múzeumban.

² E genealogia hitelességét egyszerűen kétségbe vonni nincs jogunk. Bizonyára valamely perhez állították össze. Ezúttal csak annyit mondhatok, hogy a Bethlen-családnak Tagányi Károly barátom által a Torma-féle gyűjteményből velem közölt nagy családfáján genealogiánk Bethlenjeit nem sikerült megtalálnom. Nagy Iván ellenben (II. 85. l.) Jánost (+ 1678.) ismeri, mint a kinek első neje csakugyan Váradi Borbála volt. Ezeknek gyermekeit azonban már másként sorolja föl, de közülök Miklóst (+ 1642.), Pált, Borbálát ő is megnevezi. A további levéltári kutatások feladata leend e részleteknek történelmi igazolása s e kérdés eldöntése, melyre mi ezúttal csak rámutathatunk.

E szerint Miklósnak István volt az atyja, a ki 1407-ben is élt. Ha családfánk ez adata hitelre méltó, Miklóst már nem képzelhetjük ifjú embernek a XV. század 40-es éveiben. Alakja 1444-ben bukkan föl előttünk, mint érdemes, becsült tordai polgáré, kinek e város előljárósága ünnepélyesen adományoz egy a város határában levő halas-tavat vagy víztartót, «meg lévén győződve, hogy ebből az adományból a városnak inkább haszna mint kára lesz.»¹

Egyebet azonban még nem hallunk felőle. 1447-ben ismerjük meg őt közelebről. A rá vonatkozó összes fontosabb iratok ebből az évből valók, ennek vége hozta meg címeres-levelét is.

Ekkor már a tordai királyi sókamaraival hivatal élén áll mint kamarás,² Szindi Imre szintén Torda városi polgárral együtt. E tisztében gondos, lelkiismeretes, szorgalmas ember, — a kormányzó szavai szerint, kinek ebbeli dícsérete fölülemelkedik az oklevél-formulák megszokott szintelen

¹ Mennyire értékesnek tartá Pogány ez új birtokát, mutatja az, hogy 1446-ban (a király nevében) a kormányzóval, 1453-ban és 1457-ben pedig V. László királylyal, mint a város uraival ismételve is megerősítették.

² Camerarius. E tiszt az erdélyi sókamara- vagy általában kamara-ispánnak (comes camerarum) volt alárendelve.

sablonjain. Közönséges látvány a középkorban, hogy egy-egy városi polgár — a mint ma mondanók — közgazdasági téren szerez érdemeket. Az azonban ritkább eset, hogy *magyar* ember tűnjék föl e pályán.¹ E felöltő körülményt Torda városnak, ez elsőrangú sóbánya-telepnek tiszta magyar lakossága fejt meg, melynek előkelő polgárai: a Balogok, Szindiek, Csákányok, Szabók, Mézesek, Szökek, Szöcsök, Pecsétesek stb., kimagaslóbb típusa pedig ez időben: Pogány Miklós.²

S a kormányzó, maga is nagy szerző és jó gazda, szívesen méltányolta egy oly férfi működését, ki a középkori államgazdaság amaz egyik főágának jövedelmezőségét buzgósága által fokozni tudta, s ez által nehéz hadjárataihoz a

¹ Ezek közé tartozik ebből az időből pl. Kovács István budai polgár, 1468-ban: «comes camerarum reg. de Dees et Zek», ki szintén szerzett kir. adományul nemesi birtokokat. (Kol. mon. prot.) Idegent már többet említhetnének. Ilyenek pl. az oklevelek írásmódja szerint: «de Rassys Pero nobilis camerarius sal. reg. de Vyzakna» 1439-ből; «Angelus Italicus de Florencia camerarius» 1442-ből; «Paulus fil. condam Pape Maninii alias camerarius Maramorosien» 1467-ből stb. Utóbbiak szintén birtak nemesi jószágokat. (U. o.)

² 1446-ból: Orsz. Levéltár Dl. 30314. 1485-ből és 1492-ből: Kol. mon. protoc.

szükséges anyagi eszközöket biztosabban, bővebben szolgáltatá.¹

Ezenkívül Pogány Miklós — Szindi Imrével együtt — 1500 aranyat kölcsön is adott a kormányzónak, szintén eme közcélra: hadjáratai költségeire. S végül — ritka, csaknem példátlan látvány — egyszerű polgár léte rész vesz magokban e harcokban is: a Vaskapunál vívott híres csatában s a havaselvi és a Balkán-félszigeti hosszú hadjáratokban s társával Szindivel együtt «vérenek hullásával» is szolgálja urát és hazáját.

Ezzel a legméltóbb jutalomra: a magyar nemesi birtokra és címerre is bőven érdemesíté magát. S a kormányzó, ki valódi nagy emberek módjára nemcsak fölfelé követelte és méltányolta a hívséget és háládatosságot, hanem lefelé gyakorolni is kötelességének tartá, — egymásután részelteté Pogányt érdemei jutalmában.²

Február 19-én, főleg a sókamaránál kifejtett hasznos működéseért, tordai házat — a melyben lakott — a hozzátartozó malmokkal, szőlőkkel és szántóföldekkel örökre szabaddá teszi a királyi rendes és rendkívüli census és ajándék alól, elrendelvén, hogy a város évi adójából e révén évenként 4 forintot vonjanak le. Ápril 11-én pedig a kölcsönzött 1500 forintért a Küküllő-várhoz tartozó Tatárlaka falut — e vártól elkülönítvén — adja neki zálogba.³ E zálogot a kö-

¹ Az oklevelek szavai illetve értelme szerint.

² Elválthatatlan társa az említett Szindi Imre sókamárás. Utóbbinak csak a címerlevelét nem ismerjük, melyet természetesen nem kaphatott már *közösen* Pogánynyal. De valószínűnek látszik, hogy utóbbival egyidőben ő is szerzett armalist a kormányzótól. Különben 1447. okt. 12. óta fele Tatárlaka révén e nélkül is nemesnek tekinthette magát.

³ Statutio a kolozsmonostori konvent által: 1447. szept. 29. datum a. — A mandatum statutorium, hátán a

vetkező évben Váczon kelt levelükben az ország-nagyok is megerősítették.¹ Végre október 12-én Temesváron örök adományúl ruházza rá Tatárlakát,² melylyel, immár mint nemesi birtokkal, együtt járt a magyar nemesség is; másnap pedig ez adományát a *nemesi* címerlevéllel diszítí föl.

Pogány Miklós sokáig élt még ezután. S az okiratokban, melyek róla szólnak, rendszerint «nobilis et circumspectus» címmel illetik. Csak Mátyás királynak az adóelengedést megerősítő leveléből felejtették ki a — nobilist. (1459.) V. László azonban 1453-ban, midőn a ház-adómentességről szóló levelet átírja, az oklevél régi szövegéhez a nemesi szabadságnak azt a sarkalatos pontját is csatolja, hogy: kivéve a bűnügyeket, semmi okért se lehessen bárkit is le tartóztatni ez adómentes házban és udvarán.³

1466-ban találkozunk utoljára *nemes tordai Pogány Miklóssal*. A kolozsmonostori konventben személyesen irat át egy levelet, melynek tartalmáról azonban a konvent jegyzője nem tartá érdeemesnek megemlékezni.⁴

Közvetetlen utódja — genealogiánk szerint — Tamás volt, kinek unokájában Miklósban már kihalt⁵ a család fiága. Leányunokáiban azonban több nemesnek és (Torda, Kolozsvár és Enyed városi) polgárnak adott feleséget és anyát.

Dr. CSÁNKI DEZSŐ.

megtörtént beiktatás följegyzésével, az Orsz. Levéltárban is megvan: Dl. 27661.

¹ Junius 12-én.

² Már «új adomány»-ul. Az első adomány alatt bizonyára a zálogot értette a kancellária. Statutio az erd. káptalan által: 1447. okt. 12., a nov. 1-én kelt oklevél szerint.

³ A Tordalaka adományára vonatkozó diplomának (valamint az armalisnak) királyi megerősítését hiába keressük a Pogány család fönmaradt iratai közt.

⁴ Kol. mon. protocollum. 1466. fol. 7.

⁵ Számításom szerint 1550—1560 körül.

A VECSE-BÖRÖLLŐ-IZSÁKFAI VECSEY-CSALÁD.

(Egy címerrajzzal.)

Már Mátyás király korában a Vecsey család a veszprémmegyei Vecse helység birtokosa volt, és ugyanezen király statutiót elrendelt leirata következtében 1476-ban Pápa mellett levő Böröllő pusztán nyert birtokrészeket. A veszprémi káp-

tan levéltárában őrzött eredeti okmány erre vonatkozó része magyar fordításban így szól:

«Mátyás Isten kegyelméből Magyarország, Csehország stb. királya, híveinknek a veszprémi egyház káptalanának üdvöt és kegyelmet. Előadatik nekünk

híveink nemes Vecsey János (Joannes de Veche), valamint neje Anasztázia urnó személyében: mikép ők Veszprémmegyébe kebeleztet Bőröllő (Berelleu) birtok egyik nemesi curiájának uralmába, valamint a Tapolcza folyón levő, Pápa mezőváros határában keletről Csondor malmaival, nyugatról a porvai remete testvérek földével szomszédos malom egyenes és egyenlő felének negyedrésze tulajdonába — — — jogos cím alatt belépni kívánván stb. Miről hűségteknek erősen parancsolva meghagyjuk, hogy bizonyításra alkalmas hiteles emberteket küldjétek ki, a kinek jelenlétében Kovachi János vagy Gergely, avagy kovácsi Beukey Pál vagy János, valamint Achady Illés vagy gerseni Józsa Bálint a többiek távollétében, saját emberünk a mondott Bőröllő birtok színére, következőképpen a föntírt nemesi curiába és az említett folyóra épített malom felének negyedrészebe, ugyanazon birtok valamennyi szomszédai és határosai törvényes meghívása után ott megjelenvén, azok tulajdonába az említett Vecsey Jánost és nejét Anasztázia urnót vezesse be, és jelentse ki, hogy ők azokat minden hasznaikkal és tartozékaikkal együtt mindennemű azokat illető joggal örök időre bírják, ha nem lenne ellenmondás; ha pedig netalán ellenmondók találkoznának, idézze meg őket a nevezett felkérők ellen a mi személyes jelenlétünk elé, az ő ellenmondásuk illetékes okának előadása végett. És ezeketán a bevezetés és statutio sorát a netáni ellenmondók és idézettek, úgy az előző statutióban résztvett szomszédok és határosok neveivel, a kirendelt uradalommal együtt, személyünk jelenléte képviselőjének hűségesen megírjátok. Kelt Budán boldog Barnabás apostol ünnepét közvetlenül megelőző csütörtökön, az úr ezer négyszáz hetvenhatodik évében.»

Ezen iktatási parancs következtében megjelent Bőröllőn kovácsi Beőkey János mint a király embere és Sándory Tamás kanonok mint a veszprémi káptalan embere, boldog keresztelő János születés-ünnepé előtti vasárnapon, és ekkor a birtokba vezetés előtt Bőrölley Antal fia Bálint a statutióknak ellenmondott, ki erre a király embere által a király jelenlét-képviselője elé idéztetett boldog Jakab apostol ünnepének nyolczadára. — A per három évig folyt a kir. curia előtt, midőn kitűnvn, hogy Bőrölley Miklós fia Benedek a peres nemeselket és malomrészt Vecsey Jánosnak és nejének a győri káptalan előtt jogosan ajándékozta: Bőrölley Antal fia Bálint tehát, saját fiai Mátyás, Lukács, Tamás és Mórícz nevében is, a peres birtokot végleg átengedte Vecsey János és neje Anasztázia, valamint Ágota és Krisztina tulajdonába 1479-ben. Valószínűleg házasság erősítette meg a Bőrölley fiúk és Vecsey leányok között a békét.

Vecsey János fiaival továbbra is Vecsén lakott két leányának 1480-ban Bőröllőre költözése után is; de az ő halálévét és örökösének nevét nem ismerjük. A mohácsi vész után a török uralom 1552-ben Veszprémmegyére is kiterjeszkedvén, a család bőröllői birtokára, innen Győrmegeyébe költözött át, hol Vecsey Simon, mint közbirtokos, díjat fizetett az 1583-iki országgyűlésre küldött Póky Ambrus és Marczaltóy követek költ-

ségeihez.¹ Miután 1594-ben Győr vára és megyéje keleti része szintén török uralom alá jutott, a család Vasmegyében Izsákfán szerzett nemesi birtokot.

Itt ismét ismeretlen előttünk Vecsey Simon halálzási éve és öröklő fia neve; de az okmányokból kitűnik, hogy 1666 körül már életben voltak: Vecsey Gergely, ennek fiai János és Mihály testvérek, kik közül *Vecsey Gergely* Izsákfán lakott és életének végső éveiben pörösködni kényszerülvén, 1689-ben Vasmegye törvényszékén pörét megnyerte. Ennek fia *Vecsey János* Vecsén lakott, 1686-ban Budavár ostrománál Veszprémmegye nemessége zászlója alatt küzdött, később megyei esküdt volt; mintegy 66 éves korában maga és Izsákfán lakó testvéröccse Mihály számára Veszprémmegye 1733. márczius 16-án Pápan tartott közgyűlésén nemesi bizonyáglevelet vett ki.²

Ezen idősb *Vecsey Mihály* tartá fön a családot Izsákfán, ki a veszprémi bizonyáglevelével alapján Vasmegye 1733. és 1735-iki nemesi összeírásába fölvetetett; később pedig a királyhoz is fölterjesztésben részesült, melyre 1756. máj. 6-án azon királyi határozat érkezett, hogy nemessé-

¹ A győrmegeyei jegyzőkönyv így szól: 1583. Sabbatho post Conversionem B. Pauli Apli. Ad generalem dietam Poseniensem ad primum diem m. Martii expeditum deputati sunt Egregius Dnus Ambrosius Poky vicecomes et Georgius Marczalthewy. — Iisdem et Nobiles Possessionati debent dare: Illmus Dnus Hedervary fl. 3, Custos fl. 1 1/2, Cantor fl. 1 1/2, Præpositus Sti Salvatoris fl. 1 1/2, Amade fl. 1 1/2, Gaspar Darabos denarios 50, Martinus Thury d. 50, Marczalthewy si personaliter non aderit fl. 1 1/2, Dewreczky d. 50, Wytzay d. 50, Georgius Alswky d. 50, Lucas Baroth d. 50, Reolandus Bawswny d. 50, Sithkey d. 50, Joannes Goszthony d. 50, Georgius Zichy d. 32, Nicolaus Wagassy d. 50, Georgius Zarka d. 50, Ludovicus Thwlok d. 50, Michael Poky d. 50, Jacobus Osthy d. 50, Michael et Thomas Osthy fl. 1, Emericus Parnos d. 50, Melchior Koronczay d. 50, Stephanus Enessey et Egidius Pothonyd d. 50, Moniales de Moriczhida fl. 1, Simon Wechey, Blasius Kysfaludy et Balthasar Niczky d. 50, Balthasar Gewrffy fl. 1, Balthasar Mesterhazy d. 50, Paulus Racz fl. 1 1/2, Moniales de Pathas fl. 1, Dewrsfy d. 50, Relicta Cristophori Nadasdy d. 50; — Nobiles vero unius sessionis singuli eorum denarios 32.

² A veszprémi 1733-iki nemesi bizonyítvány szavai: Eotum Nobilis Joannes senior Vecsey septuagenario major (qui et ipse pro sua persona ut nobilis sub vexillo huiusce Comitatus Nobilium obsidioni Budensi interfuit) suo et fratris sui congenerationalis Michaelis similiter Vecsey pro nunc in possessione Isákfalva I. Cottui Castriferrei existente residentis nominibus — produxisset primum authenticas litteras Venerabilis Capituli E. Veszprimensis Testimoniales anno 1479. emanatas super eo, quod occasione peragenda statutionis per Joannem olim Vecsey certæ curiæ et portionis molendinarius — in prædio Bőröllő impetratæ omnino hocce Cottu Veszprimensi existente — Præterea certas quoque Adjudicatorias e Sedria attachi I. Cottus Castriferrei de Anno 1689. pro parte et ad instantiam Gregorii condam Vecsey patris utpote huiusce producentis — memoratus producens seu Instans notabili tempore Jurassoratum quoque huiusce Comitatus gessisset, quodve antenati ejusdem Registro Nobilium Cottus istius antiquiori nominanter inserti reperiantur.

gének további bizonyítása alól fölmentetik. Ezt a pozsonyi helytartótanács 1762-ben tudatta Vas-megyével.¹

Ennek fia szintén Mihály volt a család további folytatója; testvérei Ferencz, István és János magtalanul haltak el; csupán nővére Éva volt nőág alapítója Vörös Mihály férjével, ki azonban neje halála után új házasságra lépett Kethelyi Évával és ennek gyermekeit is részesíté első neje birtokaiban; ebből hosszantartó per származott.

Ezen *ifjabb Vecsey Mihály* 1740 körül házasságra lépett Jankó Ádám vönöczki közbirtokos Judit leányával, kitől 1748. ápril 15-én László, utána Sándor fia és három leánya született; de az atya már 1755. ápril 15-én meghalt. Néhány év múlva az elhúnytak testvérei kérelmezék a királyi elismerést, melyre a helytartótanács 1764. jan. 3-ról válaszolt, mely Vasmegeye 1764. máj. 2-án Szombathelyen tartott közgyűlésén hirdettetett ki, miszerint Izsákfán Vecsey Ferencz, István és János valódi és kétségtelen nemesekül királyilag is elismertettek.²

Vecsey Mihály gyermekei korán árvaságra jutván, nevelésüket anyjuk Jankó Judit folytatá. A két fiú *László* és *Sándor* a nagykorúságot elérvén, az első mint kir. táblai esküdt jegyző, a második mint az atyai birtokok kezelője, Vasmegeyétől 1768. nov. 7-én nemesi bizonyáglevelet vettek ki. *László* mint ügyvéd jó hírre vergődván, gr. Esterházy Károly egri püspök által 1772-ben a püspöki és családi jogügyek igazgatójává neveztetett ki, és Egerbe tevén át lakását, itt ugyanazon év szept. 9-ikén Hevesmegeyétől nemesi

bizonyáglevelet vett ki. Ezután nőül vette Torkos Jozefát, kinek fehérmegyei Daj és Pötöle pusztákon volt nemesi öröksége; végre Tolna-megyében is Németi-Szentpéteren birtokot szerezvén, nemességét Veszprém, Vas, Heves, Fehér és Tolna megyékben is kihirdetteté. Gr. Esterházy Károly halála (1799) után az egri püspökség érsekségre emeltetvén, Vecsey László nyugalmaztatott; de 1807-ben kelt végrendeletével még tetemes vagyont hagyott öt fiának és egyetlen leányának.

Testvéröccse *Vecsey Sándor* Izsákfalván maradván, 1782. jul. 12-ikén testvéreivel megosztott: a Vas és Veszprém megyékben levő távolabbi birtokokat nővéreinek juttatá, magának Izsákfán a központot tartván meg: *Éva* özvegy Lipóth Istvánné Vönöczkre (északra), *Fulianna* Bognár Józsefné Vecsére (keletre), Erzsébet Horváth Mihályné Vidra (Vecse közelébe) tereltetett. Sándor az osztozás után az Egerben lakó *László* testvérbátyjának izsákfai birtokát is kezelte, utóbb pedig azt testvéries alku szerint megvette. Így szép vagyona tevén szert, gondosan nevelé egyetlen fiát *Pétert*, ki utóbb a katonai pályán tábornokságig fölvitte, és 1809. május 21-én Aspern mellett dandárát hősies csatára vezérelve elesett. Benne kihalt az izsákfalvi fiág.

A Vecsey család most élő tagjai mindnyájan Vecsey László egri püspöki jogügyek igazgatójától származnak:

Az első fiú János komáromi térhadnagy nejevel Nagy Klárával a *bárái ágat* alapította, melyről alább szólunk.

A második gyermek Anna hajadonkép halt meg.

A harmadik gyermek József cs. kir. százados, neje Csernovics Antonia, kinek egyetlen leánya Ida, Volnhofer Gyula cs. kir. századoshoz menvén nőül, a tekintélyes Volnhofer család egyik törzsenyájává lett.

A három utolsó fiú: László, Ferencz és Károly alapították a most élő *nemesi ágat*, kiknek családjaikról most együttesen és a bárái ágat megelőzőleg szólunk.

A nemesi fiág három családra oszlik:

1. Vecsey László negyedik gyermeke *László* atya kívánatára mint első éves jogász az iskolát elhagyván, a család birtokait kezelte és rendszeren Csányon lakott; nőül vevén Hamar Margitot, két fia és egy leánya született: *Zsiga*, kinek Gábor Anna nejétől Erzsébet leánya van; *László*, Laczkovics Emma nejétől Aladár fiát nyerte; *Jozefa* Pauliny Pál férjétől Béla fiát szülte.

2. Vecsey László utolsóelőtti fia *Ferencz* ügyvéd és csányi közbirtokos volt, neje Csernovics Jozefa egy fiú és egy leány anyjává lett: a fiú *Albert* Hamar Máriát vette nőül, ki neki két fiút

¹ Vasmegeye 1; 62. szept. 5. Szombathelyen tartott közgyűlésén jegyzőkönyvbe vétetett: In continuationem eorum, quæ Consilium hoc Locumtenentiale Regium circa laborem Investigationis Nobilitatis per Præattactas Dominationes Vestras huic submissum, in conformitate eatenus interventæ Benignæ Resolutionis Regiæ Anno 1756. sub 6-a Maii intimavit: In Isákfalva: Quod *Vecsey Michaellem adu-teriorem*, connexionis cum iis, ad quos provocat, probam, remittendus etc. Datum ex Consilio Regio Locumtenentiali Posenii die 15-a Aprilis 1762. celebrato. Præattactarum Dominationum Vestrarum ad officia paratissimi: Comes Paulus Balassa mp. Ladislaus Balogh mp. Joannes Hlavács. Lectum et extradatum per Ladislaum Mikos I. Cottus Vicenotarium mp. (L. S.)

² Ezen királyi elismerés a M. Nemzeti Zsebkönyvben tévesen czímeres nemeslével gyanánt említettik, melynek szövege így szól: Super Investigationem Nobilitatis diversarum Familiarum per Præattactas Dominationes Vestras peractam et submissam, Sua Sacra Cæsareo-Regia Majestas, in continuationem priorum, sequentem benignam impertiri dignata est Resolutionem Cæsareo-Regiam, et quidem quos pro veris et indubitatis Regni Nobilibus agnoscendos esse clementer resolvit, sunt ordine sequentes: — In Isákfalva Franciscus, Stephanus et Joannes Vecsey cum Condivisionalibus suis etc. Datum ex Consilio R. L. Hungarico Posenii, die 30. Januarii Anno Domini 1764 celebrato. Præattactarum Dominationum Vestrarum ad officia paratissimi Comes Paulus Balassa mp. Ladislaus Balogh mp. Joannes Hlavács mp. — Lectum et extradatum per Ladislaum Mikos Incl. Cottus Vicenotarium mp. (L. S.)

szült; de férjét már 1860-ban a halál elragadván, Eperjessy Edével lépett új házasságra, kitől gyermeke nem lett és nem sokára ő másodsor is özvegygé lön. Az első fiú *Tivadar* festőművész, ki első neje Lósy Beatrix után szintén festőművésznőt vett nőül Szombathy Fannyt; gyermekei az első nőtől István, a másodiktól Edith és Alice. A második fiú *Lajos* m. kir. honvédmiszteriumi katonai hivatalnok; első neje Dolinay Ida, kitől Flóra, Valeria és Lajos gyermekei születtek; második neje Szentkirályi Margit, kitől Sarolta leánykája csecsemő korában meghalt. — Albert nővére *Flóra*, Torkos Sándor kir. mérnök neje volt, ki 1858-ban meghalván, Aurél fiát hagyta maga után; de már ez is meghalt.

3. Vecsey László utolsó fia *Károly* kezdetben egyházmegyei hivatalnok, később Hevesmegye levéltárnoka volt, neje Radics Teréz egy fiút és egy leányt szült neki. A fiú *József*, Györffy Rozáliától két fiút és egy leányt nyert: Dezső, Nógrádmegye mérnöke, Oroszy Mária nejétől Ferencz fiuk született; Miklós, pénzügyminiszteri titkár, neje Szathmáry Mária József fiát szülte; Berta férjhez ment Konkoly Dezsőhöz, ennek halála után pedig Bedekovics Istvánhoz, de egyik férjétől sem maradt gyermeke.

Hogy az egész család tagjait ismerhessük, még Vecsey László harmadik gyermekének *József* századosnak Csernovics Antonia nejétől származott *nőági* utódait kell bemutatnunk. Leányuk *Vecsey Ida* Volnhofer Gyula századoshoz menvén nőül, szülte: *Volnhofer Gabrielt*, Szalay László nejét, kiktől Szalay Szeréna és Gyula születtek; továbbá *Volnhofer Emil* honvédmagyot, kinek Jekelfalussy Kornélia nejétől Volnhofer Emil és Kornélia gyermekeik vannak; végre *Volnhofer Bertát*, Petes Kálmán nejét, kinek gyermekei Petes Endre, Zsolt és Ilona.

A *bárai ág* Vecsey László egri püspöki jogügyek igazgatójának elsőszülött fiától Jánostól származik.

Vecsey János Egerben született 1777. febr. 18-án; fiatal korában Blankenstein lovas ezredében katonáskodván, hamar hadnagygyá lett; de utóbb betegeskedni kezdvén, nyugalmasabb életmódot óhajtott, és így Komáromban ténahadnagygyá neveztetett ki. Nőül vevén Nagy Klárát, ettől egyetlen fia József született, kit nagy gonddal kezdett nevelni; de a halál őt hamar elragadta.

Vecsey József-Alajos, vecse-böröllő-izsákfai Vecsey János komáromi ténahadnagy és Nagy Klára egyetlen fia, korán árvaságra jutván, Vecsey Ferencz nagybátyja gyámsága alá került; utóbb édes anyja új házasságra lépén Tomassely ezredessel, minthogy ettől sem lett új gyermeke, a mostoha atya is nagy szeretettel nevelte a gyermeket. Igy kitűnő katonai nevelést nyervén, ezen pályán oly nagy előmeneteleket tett, hogy

utóbb tábornokká, kamarássá, altábornagygyá, belső titkos tanácsossá emelkedett föl. Különösen a boszniai hadjáratban 1878. szept. 21-én Senkovič-Badin mellett a harcot oly kiváló gonddal és ügyességgel vezérelte, hogy a csatát fényes győzelemmel fejezte be. Ezért 1879. május 2-án a Mária-Terézia rend vitézévé nevezetett és ugyanez év aug. 27-én *bárai rangra* emeltetett. Nejétől, Kopetzky Friderikától, kivel 1855-ben lépett házasságra, hét gyermeke született; de közülük Gyula, Imre és Rudolf még gyermekkorukban elhaltak. Utóljára Buda várában hadtest-parancsnok-helyettes volt; de néhány havi itt működése után saját kérelmére mint tábornagy nyugalmaztatott 1888-ban. Életben levő gyermekei:

Ernő, született 1859. jun. 19-én, cs. kir. főhadnagy a 3. sz. dragonyos-ezredben.

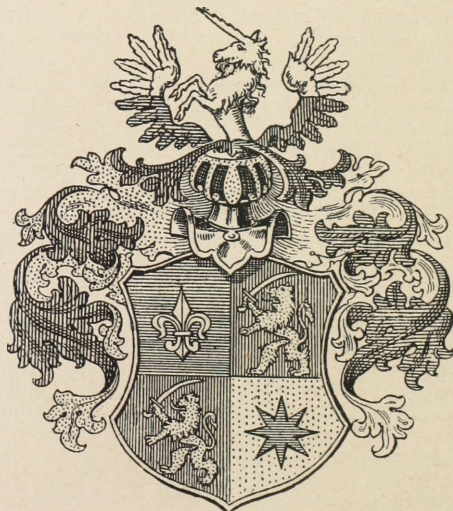
Emil, született 1863. márcz. 20-án, cs. kir. főhadnagy a 18. sz. gyalog-ezredben.

Gusztáv, született 1866. okt. 23-án, most végzi felsőbb tanulmányait.

Friderika, még hajadon.

Ezek után szóljunk még röviden a Vecsey család előnevéről és címeréről.

Az előadottakból kitűnik, hogy a család legrégibb birtoka veszprémmegyei Vecse helységben volt és legrégibb őse Joannes de Vecse (Vecsey János) névvel fordul elő Mátyás király 1476. évi okmányában. Midőn a család Pápa melletti Böröllő pusztán nyert birtokot, a szerző ős Joannes de Veche et Berelleu (vecsei és böröllői Vecsey János) névvel írta magát 1480

után. Végre 1666. év táján az akkori ős már így írta magát: Gregorius de Veche, Berelleu et Isákfa (vecsei, böröllői és izsákfai Vecsey Gergely). Minthogy azonban eme három birtok már részint leányágra, részint idegen kézre ment át, és így az előnév a más Vecsey családoktól való

A DALMADI DALMADY-CSALÁD LESZÁRMAZÁSA.

(Második és befejező közlemény.*)

Ifju Sebestyénnek két fiával találkozunk a genealogiában: Andrással és Gáspárral. Amarról az első adat 1546-ból való. E szerint ítéletet kap Dalmady Tamással 4 jobbágy telekre Darázson és egyre Dalmadon, melyek azelőtt Tarrody Tamás birtokában voltak mint zálogok. Egy másik adat ugyanazon évből «végrehajtó levél» nevet visel Tarrody Tamás és neje Zsófia ellen Dalmady András, Gáspár és Tamás birtokügyében. András 1549-ben adományt nyer Várday Pál esztergomi érsek és királyi helytartótól Palásthoffer Mátyás magszakadása következtében azon nemesi házra és telekre és az ezzel járó jogokra, melyek Bezenye helységben Mosonmegyében léteznek. Az adomány birtokába be is helyeztetik. András viszonyát Várday esztergomi érsekhez megvilágítja I. Ferdinánd király levele a pozsonyi kamarához 1550-ben, mely őt mint az érsek egyik szolgálattévő tisztjét nevezi meg. A király azon felmerült panasz következtében, hogy András s mások fizetéseiket nem kapták meg, rendeli, hogy az érsekség jövedelméből úgy fizessék őket mint az érsek életében. Úgy látszik hű tisztje volt az érseknek, kit követett útjában, midőn a török Esztergomot 1543-ban elfoglalta s az érsek a főkáptalannal Pozsonyba s innét Nagy-Szombatba menekült. Az adomány szolgálatainak lehetett jutalma.

Valamivel később 1560—1567 közt a tudós és két rendbeli törökországi követjárásáról is ismert Verancsics Antal esztergomi érsek tisztjei közt foglal helyet. Előfordul mint adományos 1565-ben is, a pozsonyi káptalannak Oláh Miklós esztergomi érsekhez intézett jelentésében. E szerint Bogáthi Nagyváthi Ferenczcel és Badicz Jánossal adományul kapja a pozsonymegyei Kis-Jolka, Nagy-Jolka és Hegy nevű helységekben mindazon birtokrészeket és Pozsonymegyében mindazon javakat és birtokjogokat, melyek kis-jolkai Czirják, máskép Alch Mátyás, nagy-jolkai Ágoston Péter és hegyi Hegyi István tulajdonához tartoztak s melyekből őket Oláh Miklós érsek hűtlenség bűne miatt örököseikkel együtt megfosztotta.

1570-ben fiával Sylvesterral Dalmadon levő nemesi udvartelküket és Dalmadon, Darázson, Horhiban Hontmegyében levő összes birtokrészeket zálogba adják Sembery Boldizsárnak

150 frtért a kiváltás idejéig. Az egyezkedések a birtokok felett meg-megújulnak. Így Ipolyi A. püspök adata szerint Hontmegye törvényszékének 1571-ben Selmeczbányán tartott üléséből bizonyíttatik, hogy nemes Domaniky András személyesen, nemes Dalmady András pedig pozsonyi megbízottja Varsányi Tamás által egyezségre léptek bizonyos dalmadi birtok iránt.

1574-ben a pozsonyi káptalan előtt nemesiségét igazolja. Itt kimutatja, hogy nemcsak ő volt már valódi magyar nemes, ki Dalmadon Hontmegyében levő nemesi jószágán udvartelket bírt, hanem nagybátyja Dalmady Tamás is azonképen valódi birtokosa volt a szóban levő udvarteleknek, melyet azonban később ő (András), midőn a törökök Esztergomot elfoglalták, elhagyni kényszerült. Azon körülmény, hogy itt Tamás András nagybátyjának mondatik, azért feltűnő, mert Dalmady Tamás a szerzők szerint egyike a dobrovniki Dalmadyaknak, kik Dalmady László fiai voltak, Dobrovnik trencsénmegyei helységet bírtak és külön ághoz tartoztak. Ha Tamás csakugyan nagybátyja Andrásnak, akkor atyjának Sebestyénnek testvére lévén, vagy ő származott idősb Dalmady Sebestyén ágától, a mi azon adattal, hogy Dalmady László fia volt, ellentétben áll, vagy idősb Dalmady Sebestyén is a trencsényi külön ág sarja volt, mire azonban ez idő szerint nincsenek adatok.

Andrásnak sok baja volt birtokai miatt Sembery Boldizsárral és a Tharrodyaakkal, kik leányágon szintén a Dalmadyakhoz tartoztak. Hánytvetett élet tükröződik le a rá vonatkozó adatokból. Esztergomban, Pozsonyban, Nagy-Szombatban, Nyitrán, Bécsben telik életének nagy része. A családi birtokokat más megyékben újakkal gyarapítja, szükségét mégis gyakran lát, sőt az ősi birtokokat is csak nehezen és bajjal tartja meg. A «de Dalmad» családi előnév nála alakul át rendes vezetéknevvé: Dalmady. Ága Sylvester fiában úgy látszik kihalt.

Gáspár fivérééről s Katalin nővéréről, ki férjével Domaniky Pállal Zólyomba költözik, kevés adat szól. Gáspár Boriban telepszik meg s egy adat szerint 1590-ben osztozik ott Bory Mihálylyal. A Sebestyén ágat ő vinné tovább s több jel arra mutat, hogy ősatya a bori Dalmadyaknak.

A Sebestyén ággal egy időben új ág jelenik meg, melylyel párhuzamosan virágzik, míg utóbb a század végén csak ez maradt felszinen s viszi tovább a család leszármazását. A Dalma-

* *Hibaigazítás.* A jelen dolgozat első közleményében (Turul f. évi I. füzet 45. l. első hasáb 14. sor) «Dalmady Sebestyénnél» helyett «*Dalmady Sebestyént*» olvasandó. Szerk.

dyak új ága, mint Rajcsányi genealogiája mondja: «nova linea Dalmadyana», II. Ulászló és II. Lajos királyok korában bontakozik ki ismeretlenségéből Dalmady Tamással, Kelemennel, Balázsszal és Mihályval néhai Dalmady László fiaival és István unokáival, kik II. Ulászló királytól donatiót, II. Lajostól pedig 1519-ben új adományt kapnak Dobrovnik trencsénmegyei helység felerészére. Innen ez ágat szerzők a dobrovniki Dalmadyak ágának nevezik. Mikép függ össze ez ág a hontmegyei Dalmadyakkal, vagyis az eredeti törzsszel? nem lehet kimutatni. Ipolyi Dalmady Tamás fiaitól Istvántól és Jánostól származtatja, kik a XIV. század közepén éltek, de ez csak hozzátétel és a nevek azonosságán alapszik.

E dobrovniki Dalmadyaknak a hontmegyei Dalmadyakkal való vérségi kapcsolatát és Dalmadról az ősi fészekből való származását egyébiránt mi sem bizonyítja jobban, mint ezen helységgel való állandó összeköttetésük. Áll ez különösen Tamásra nézve, ki a Dalmady Andrásra vonatkozó adatokban nem egyszer fordul elő Andrással kapcsolatban közös családi vagy birtokügyekben. Ez a közösség az érdekekben a többenél is mutatkozik, különösen Kelemennél, ki Gáspárral, András fitestvérével jut nem egyszer hasonló viszonyba. Így a két ág közt alig van más különbség, mint hogy az egyik Dalmadra vagy a Dalmad körül fekvő helységekre szorítkozik ősi birtokaival, míg a másik Trencsénmegyébe Dobrovnik helységbe is kiterjeszti birtoklását.

A négy testvér közül Tamás és Kelemen válnak ki. Amaz 1505-ben a bécsi egyetem hallgatója, később Selmezbánya város ügyésze s magánosoknak, mint Bagi Mihálynak s Báthori András Szatmár és Szabolcs megyék főispánjának igaz és törvényes képviselője. 1548-ban Balázs és Mihály testvéreivel a dobrovniki kuriát eladja, mi ellen Szukorov István családja és Dalmady Kelemen özvegye tiltakoznak. Selmezbánya várossal vitt levelezéséből több latin nyelven írt levele maradt fenn s őriztetik a Nemz. Múzeumban az 1531—1552. közti időszakból. Nevét «literatus» jelzővel említik többször az iratok.

Kelemen Domaniky Pál Dalmady Katalin férje 1546-ban megölte Domaniky Balázs javai miatt támadt ellenkezés következtében. Kelemen megöletésének per lett a következménye, melyet Sembery Boldizsár és Dalmady Gáspár indítottak a gyilkos ellen. Ipolyi A. adata szerint a per 1579 táján megújítottatott s a királyi táblához felterjesztetett. Kelemen neje Litassy Erzsébet, Litassy Tamás leánya volt, kinek kezei közt özvegysége alatt a felhozott adatok szerint tekintélyes családi vagyoni halmozódott

fel. A leszármazást öt gyermeke közül Mátyás viszi tovább.

Balázs és Mihály a másik két testvérral kapcsolatban fordulnak elő az okmányokban.

Kelemen gyermekei közül Mátyás jut önállásra s visz szerepet. A genealogia szerint «Mátyással új stadiumba lép a család leszármazása, melyhez az alapot atyjának a Litassy családba való beházasodása, jelentékeny új birtokok szerzése s befolyásos összeköttetések adják meg s fejlődési irányát is ezen új viszonyok jelölik meg. A családi név újra kilép Hontmegye határaiból s Trencsénmegyében, majd Bars-, Nyitra- és Nógrádmegyében, később pedig más megyékben is ismeretessé válik maig felismerhető nyomokkal s létezésének és virágzásának azon megyékben most is ápolt s a genealogia által fentartott emlékeivel.»

Mátyás 1548-ban jó elő s ekkor még kiskorú lehetett János testvérevel együtt, ki valószínűleg elhalt, mert más adatokban nem fordul elő. Ipolyitól nyert adat Mátyást 1578-ban zsolnai harminczad-tisztnek mondja, ki bizonyos ügyben reversalist ad a királyi kamarának. Meddig maradt ezen állásban, nem tudni. Neje Csúzy Zsófia, puszta-szentmihályi Csúzy Tamás leánya, ki gazdag hozományyal gyarapítja a férj vagyonát s nagyban hozzájárult, hogy a család jólétben és tekintélyben azon kor legjobb s legismertebb családjai közé emelkedjék.

Mátyás gyermekei István és Erzsébet, kikről számos adatot gyűjtöttek össze a szerzők. A két testvér közt 1615-ben teljesített osztályos egyesség szerint a család vagyona Dalmaddal együtt — mely Erzsébetnek jutott s így leányágra szállt — 25 helységben és pusztán oszlik meg ez időben. A szerzőknél levő családi levéltár legrégibb eredeti okmánya 1616-ból Istvánnal függ össze. István Nyitramegye táblabírája volt s kétszer nősült. Első neje Szerémi (Syrmiensis) Jusztina, a második Borssy Anna, Borssy György és Besseney Magdolna leánya. Istvántól bírja a család a legrégibb pecsét-czímet is 1615-ből.

István testvére Erzsébet 1597—1600 közt Viddfy Kristóf özvegye volt; 1604-ben azonban már mint Kasza Pálné fordul elő, de csakhamar ismét özvegységre jut, mivel férjét Palásthy Tamás meggyilkolja. A szentbenedeki convent egy 1638-iki adata szerint Kasza Pál magvaszakadtával Palásthon és Gárdonban levő javaiba, melyeket Dalmady Erzsébet özvegye birt, beiktatják Rudnady Lászlót ellenmondás mellett.

István gyermekei közül ifjabb István és Sándor válnak ki. István a két Rákóczy György főkamaraosa; 1648-ban svédországi követe Krisztina svéd királynőnél, majd követ a nádornál.

A Wesselényi-féle összeesküvésben való részvétel miatt vád alatt volt, de felmentetett.

Sándor a heidelbergi választó fejedelem egyik dragonyos regimentjének főstrázsamestere és udvari «cavallier»-je volt, a mint maga magát megnevezi. Buda visszavívása alatt 1686-ban Koháry dandárában találjuk. Szerzők kétségbe vonják Sándornak azon Dalmady Sándorral való azonosságát, kiről a Török-Magyarkori Okmánytárban 1671-ben az egyik vezérbasához és Olaj béghez intézett levelek közlése alkalmából szó van, s kiről az mondatik, hogy érsek-ujvári pribék volt, majd pedig Pauler Gyulánál a «Wesselényi-féle összeesküvés» című műben az, hogy 1668 körül lett pribékké, s hogy Sahin Ibrahim nevet vett fel, s később szeretett volna hazajönni. Ez a Dalmady Sándor más lehetett, nem a genealogia Sándora, mert ha igaz volna mindaz, mi róla mondatik, nem maradhattak volna 1671-ből eredeti levelei a család kezében, melyeket itthon írt, s nem futhatott volna meg oly pályát, a melyet fokozatos emelkedéséről tanúskodó többi levelei fentartottak.

Kelemen ága vagyonos nagy családokba (Litassy, Csúzy, Szulyovszky, Borssy, Bessenyei, Armpruszter, Baranyai) beházasodások által és egyébként is politikai, diplomatai és hadi szerepléseivel kiváló állásra tett szert, míg a leányok új nevezetes és virágzásra jutott családok ősnőjéivá válnak. Ipolyi püspök adata szerint a család dús birtokai, melyek közt az ősi Dalmadnak már 1400 előtt régen birtokában volt, kiterjedtek ez időben Hont-, Bars-, Nyitra- és Nyitra- és tán más megyékre is. Egy birtokjegyzék a család javait a XVII. század végéről névszerint elszámolja. E szerint a család Bács-Bodrog-, Nyitra-, Pozsony-, Komárom-, Bars- és Trencsénmegyében 48 falut és pusztát vagy ezekben részt bírt volna. A XVII. század végén ez ág is kihalt. Leányágon a Liphayak, Horváthyak, Dúlók, Palásyok, Szmeccsányiak, Stummerek függnek össze vele.

Ott, hol Ipolyi A. püspök a Dalmady-család leszármazásáról összeállított s a genealogiában többször idézett jegyzeteiben és Nagy Iván a «Magyarország családai» című ismert munkájában a család nemzedékrendjének tovább viteleiben az adatokból kifogy, s történeti feljegyzések nem pótolják a hiányt, a család birtokában levő oklevelek és genealogiai feljegyzések a XVII. század közepén a bori dalmadi Dalmadyak ágához vezetnek, mely ágon egy eredeti okirat szerint 1673-ban öreg Dalmady János jön elő, kinek atyja legöregebb Dalmady János volt a XVII. század elő felében. Szerzők a család további leszármazását ezektől biztosan vezetik le a mai napig. E részben a családi genealogiák, oklevelek, főképp pedig Hontmegyének 1801.

ápr. 16-ikán kiállított nemesi bizonyságlevele határozott útbaigazítást nyújtanak. A bori ág a Sebestyén-ág folytatása ifjú Sebestyén egyik fiától Gáspártól, kiről fennebb mondtuk, hogy 1590-ben osztozott Bory Mihálylyal. Úgy látszik Boriban lakott, a Bory-családba beházasodott s ott birtokos volt. De az adatok hézagosak s az összekötő ízek ma még ki nem mutathatók.

Dalmady János utódai közül Miklós, Mihály és Pál tűnnek ki, kik 1730-ban ellentmondanak Rajcsányi Ádám adományának és beiktatásának Dalmadra nézve. Az adomány Pálffy Miklós nádortól származott s a család fiágának kihalására volt alapítva. Ellentmondásukat az adományos által megindított perben igazolták is, a Sebestyén-ággal kötve össze magukat s kimutatva, hogy Dalmady Sebestyéntől a Dalmadyak fiágából származnak. Rajcsányi Ádám adománya ennek következtében erejét és hatályát veszítette. Dalmad ekkor legnagyobb részt leányági osztályosok birtokában volt, de maguk az ellentmondók is bírták egy részét zálog címén.

Miklós, az ellentmondók egyike, két ágon viszi tovább a család leszármazását: ifjabb Miklós, és János ágán. Ifjabb Miklóstól származik András, ettől Sámuel, ettől pedig a genealogia szerzői. Sámuel Boriból Komárom-megyébe költözött s fiai is ott születtek, a János ágán leszármazók ma is Boriban laknak.

A család leszármazásában, a mint e vázlat is mutatja, két helyen látszik hézag: a Sebestyén-ágnál, melyet sem Dalmady Miklóssal, az adományossal, sem valamely közös őssel, sem az egyidejűleg kibontakozó dobrovnikai Dalmadyak ágával határozottan összekötni nem lehet, és a bori Dalmadyak ágánál, mely a Rajcsányiper adatai szerint a Sebestyén-ág sarjadéka, de kétséges, ki volt névszerint a Sebestyén-ágból legöregebb Dalmady János apja vagy nagyapja. A valószínűség Gáspár mellett szól, de lehetett más is. Minderre csak újabb adatok felelhetnek.

A családot illető levelek az országos levéltáron, az esztergomi, pozsonyi és nyitrai káptalanok levéltárain kívül legnagyobb részt a Garam melletti szentbenedeki convent levéltárában őriztetnek. Ha ez utóbbi hozzá férhetőbb lesz, a család történetének és leszármazásának eme hézagai kipótolhatóak. A családot érdeklő okmányok az egyes leányági rokon családoknál, kivált az adományos Miklós egyik leányától Zsófiától Tharrodny Tamás nejétől származó Bisztriczky és Sántha családoknál lappanghatnak nagyobb számmal.

A Dalmadyak családi címéréről a munka 120. lapján ezeket olvassuk: «Dalmady Istvántól 1615-ből bírjuk a legrégebb címert, melyet ismerünk. Futólag említettük ezt már Dalmady

Miklósnál Dalmad és Darázs hontmegyei helységek új adománya alkalmával, nem tartva lehetetlennek, hogy ez is de novo adományoztatott Mátyás által. Erre azonban adataink nincsenek. Az mégis bizonyosnak látszik, hogy Dalmady István az általa használt s tőle ránk maradt címert maga nem szerezte, ez ismét apjától Kelemenről örökölte, ez pedig mint a Dalmadyakat illető közös családi jelvényt az akkor élő többi Dalmadyakkal együtt használta, akár Miklóstól vették azok azt át, akár Dalmady Sebestyén ágától. Mindkettőhöz elég közel állottak úgy a vérségi kapcsolat, mint a kor tekintetében, melyben éltek. Legalább nincs nyoma, hogy a címet István elődei: Mátyás vagy Kelemen szerezték volna. Ez tehát Dalmadra vezet vissza, a család bölcsőjéhez, hol mint közös jelvény a nemzetség szétszórta tagjait mint egy törzs hajtásait külsőleg is összetartotta.» A kérdéses címet Siebmacher címerkönyve is hozza s ismerteti.

E címer azonban ifjú Dalmady Istvánnál némi változáson megy át. Erről a 154. lapon ezeket olvassuk: «Dalmady Istvántól is birunk egy pecsétet azon levelek egyikén, melyeket I. Rákóczy György megbízásából váltott Keviczky János kassai főbíróval 1646-ban. E pecséten István címere: pajzs, alúl félgömb alakban hajolva, a pajzs szélességében négy pólya, a pajzs fölött sisak, ezen sas vagy sólyom kiterjesztett szárnyakkal. A címer körül a név: Stephanus Dalmady. E címer az apa, Dalmady Istvánnak 1615-ből fenmaradt fent említett címerével sokban megegyez, de a négy pólya eltérést mutat. A régi címerben ennek helyét, mint láttuk, kivont kardot tartó pánczélos kar foglalja el. Az eltérést nem tudjuk megmagyarázni. Alkalmassal nem az eredeti családi címerrel, hanem Istvánnak utólag készített, önmaga által összeállított saját címerével van dolgunk. Ilyen változtatást mások is tettek címerükön. Megerősít e nézetünkben István öccsének Sándornak később előkerülő pecsétje s azon levő címere, melyben szintén a kardot tartó pánczélos kart látjuk, egyezőleg az apa 1615-iki címerével. Miért kellett Istvánnak épen a négy pólyát, Magyarország címerének egyik jelképét felvennie címerébe — még kevésbé tudjuk eldönteni.»

Ismertetik még a szerzők Dalmady Sándor címerét is az Ipolyi püspök és a család birtokában levő eredeti levelek pecsétjei alapján. Ez megegyez az apa idősb Dalmady István címerével. Végül bemutatják nagybátyjuk Dalmady András pecsétcímert 1828-ból egy eredeti osztálylevélről. Erről a 280. lapon ezt írják: «Visszatérve az 1828-ban kelt eredeti példányban meglevő osztálylevélre, ott találjuk

rajta a fitestvérek pecsétjeit is. Különös, hogy a pecséték címerei nemcsak egymástól, hanem a Dalmady István után 1615-ből fenmaradt pecsétcímertől is nagyon eltérnek. Legközelebb áll ez utóbbihoz András pecsétje, kardot tartó pánczélos karral, de ez nem a vértben van, hanem a korona felett a sólyom vagy sas helyén, míg a vértben András nevének kezdő betűi láthatók. A másik két testvér pecsétjén még annyi sincs. Jele, hogy a családi címernek a régi családi levelekre fektetett nagy súly s a nemesség fentartására és kimutatására irányzott nagy gond daczára atyjukkal idősb Dalmady Andrásal együtt nem tulajdonítottak jelentőséget, úgy látszik, mellékes dolognak tekintették, talán nem is foglalkoztak vele.

Mindezen pecsétcímereket rajzban is bemutatják a munka elején.

A család hitfelekezeti állásáról is találunk feljegyzést ifjú Dalmady István életénél, ki a tiszavidéki reformátusok főembere volt 1669-ben. Ez így szól: «Ő az első, kit vallása szerint is ismerünk. Valószínű, hogy atyja, idősb Dalmady István és nagyatyja Dalmady Mátyás és szép apja Dalmady Kelemen is, vagyis az egész ágazat, melyből származott, a református hitet vallotta, annak első elterjedésétől s az új egyházi felekezetek megalakulásától kezdve, melynek színhelye a mint tudjuk a felvidék volt, mindjárt a mohácsi vész után I. Ferdinánd magán uralkodásának végén. A Dalmadyak új ága, az úgynevezett dobrovniki Dalmadyak, Tamás, Kelemen, Balázs és Mihály együtt és egyszerre vehették fel az új hitet, mely aztán gyökeret vert a család körében, a Dalmady Sebestyén ágát kivéve, mely kihaltáig katolikus maradt, a mint erről Dalmady András élete tanúskodik, ki katolikus főpapok mellett viselt csaknem állandóan tisztséget, sőt ha nem csal a sejtés, hogy Sebestyén mester a székesfehérvári majd soproni keresztes rendfőnök is ez ágból származott, benne előkelő papot is adott az egyháznak. Valószínű azonban, hogy az új hit a Sebestyén-ág körében is elterjedt. A bori Dalmadyak ugyanis reformátusok voltak s legnagyobb részben ma is azok.»

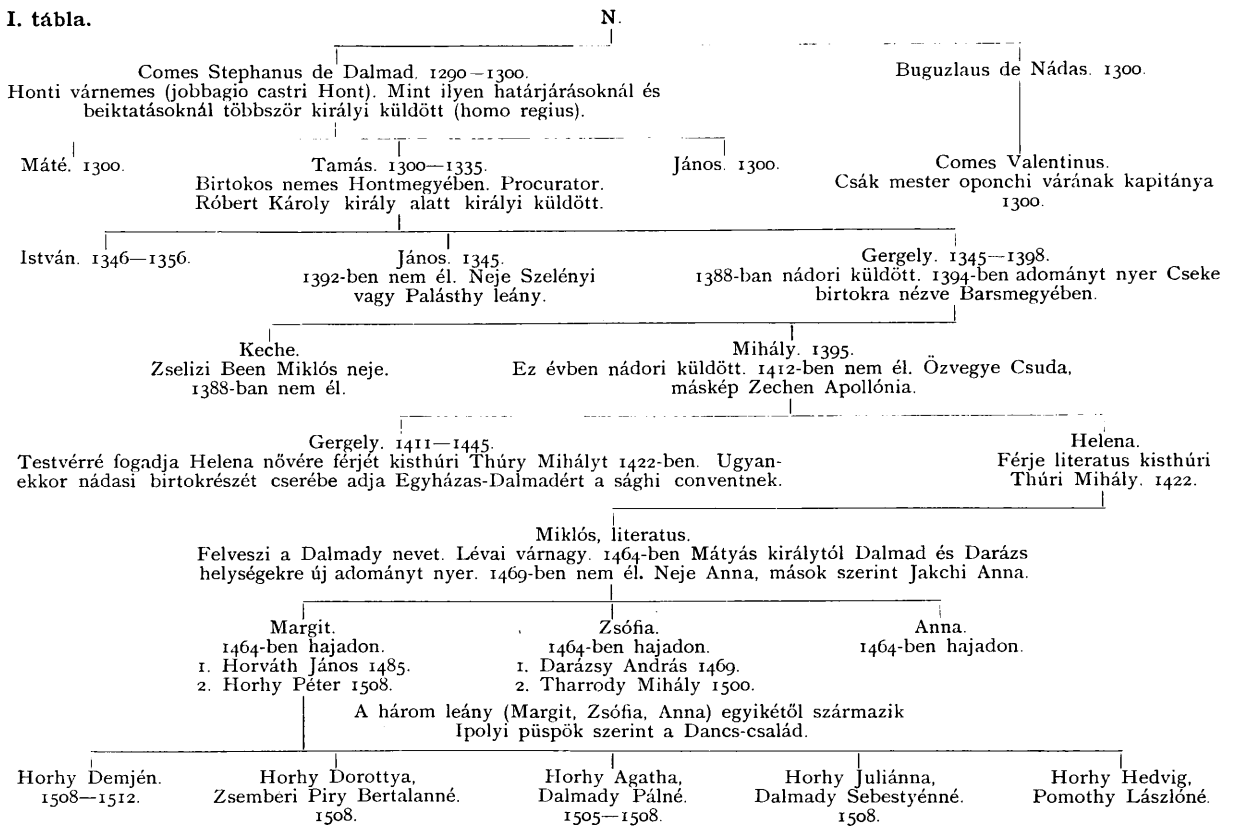
A munka megírására, a mint a 361 és 377—380. lapokon olvassuk, a heraldikai és genealogiai társaság «Nemzetségi zsebkönyv» című vállalatának megindítása adott alkalmat 1886 végén, de az adatok régóta gyűlnek az apa leveles ládájában talált családi iratok adatainak kiegészítésére. Az anyag azonban csak 1886 óta vált ily teljessé tovább eszközölt kutatások által. Mai alakjában a mű oly teljes, a milyen csak lehet, s ha itt-ott kiegészítésre szorul is, azt, a mit nyújt, teljes hűségben nyújtja, s így a jövő számára elég jó alapot képez. Célja a

szerezők kijelentése szerint nem más, mint a családra s egyes tagjainak élettörténetére vonatkozó fenmaradt adatok könnyebb áttekintése és a későbbi generatio számára fentartása, hogy az a család eredeti bölcsőjétől el ne szakadjon,

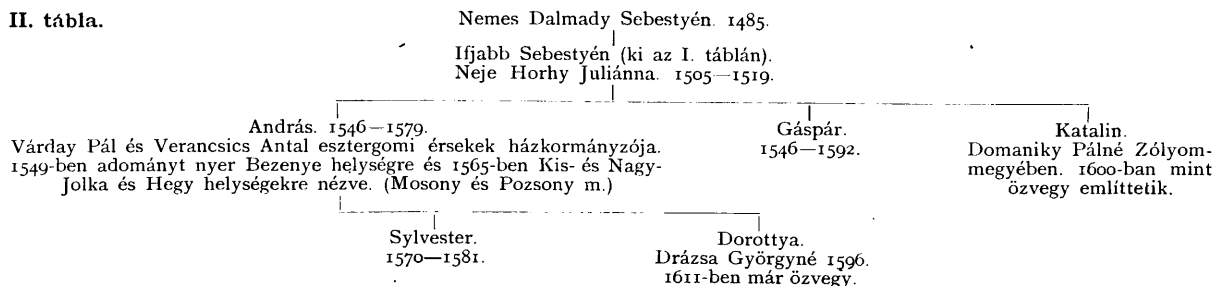
azt könnyebben feltalálja s az ősökkel magát összekapcsolja. Ép azért csakis tíz példányban nyomatták a családtagok számára, a mint már említettük.

A család leszármazását mutató táblázatok a következők:

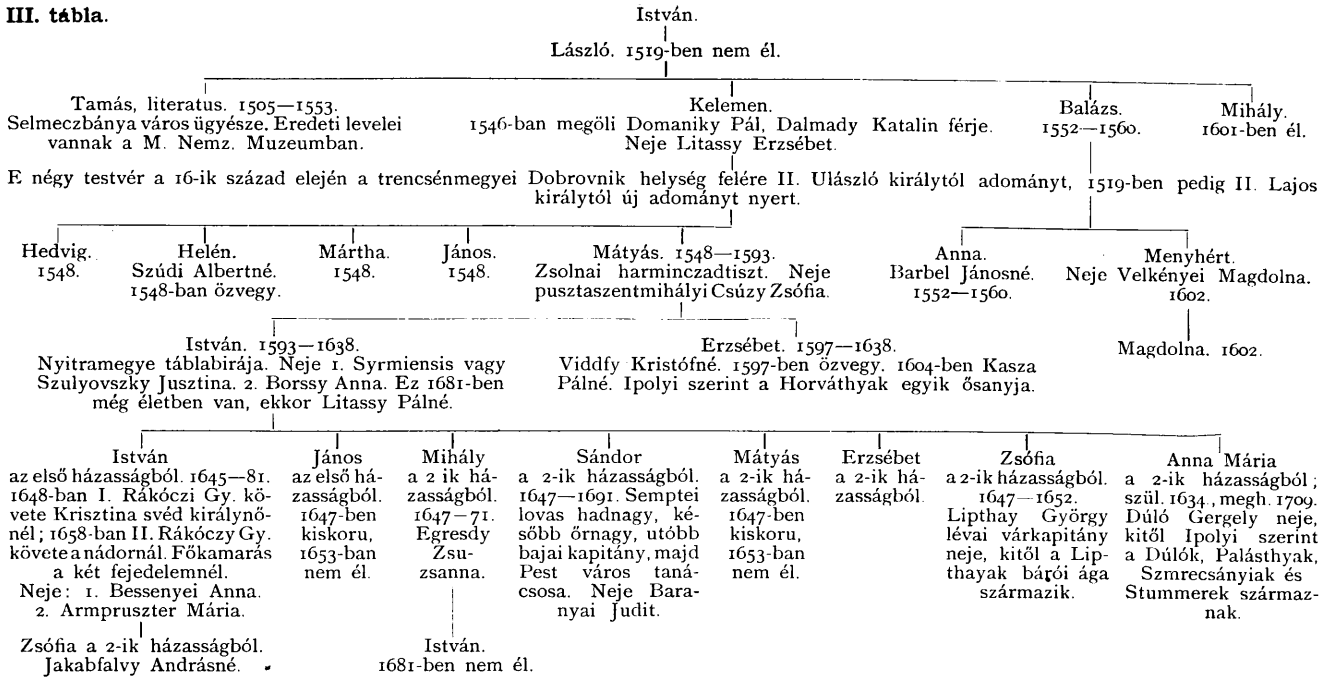
I. tábla.

II. tábla.

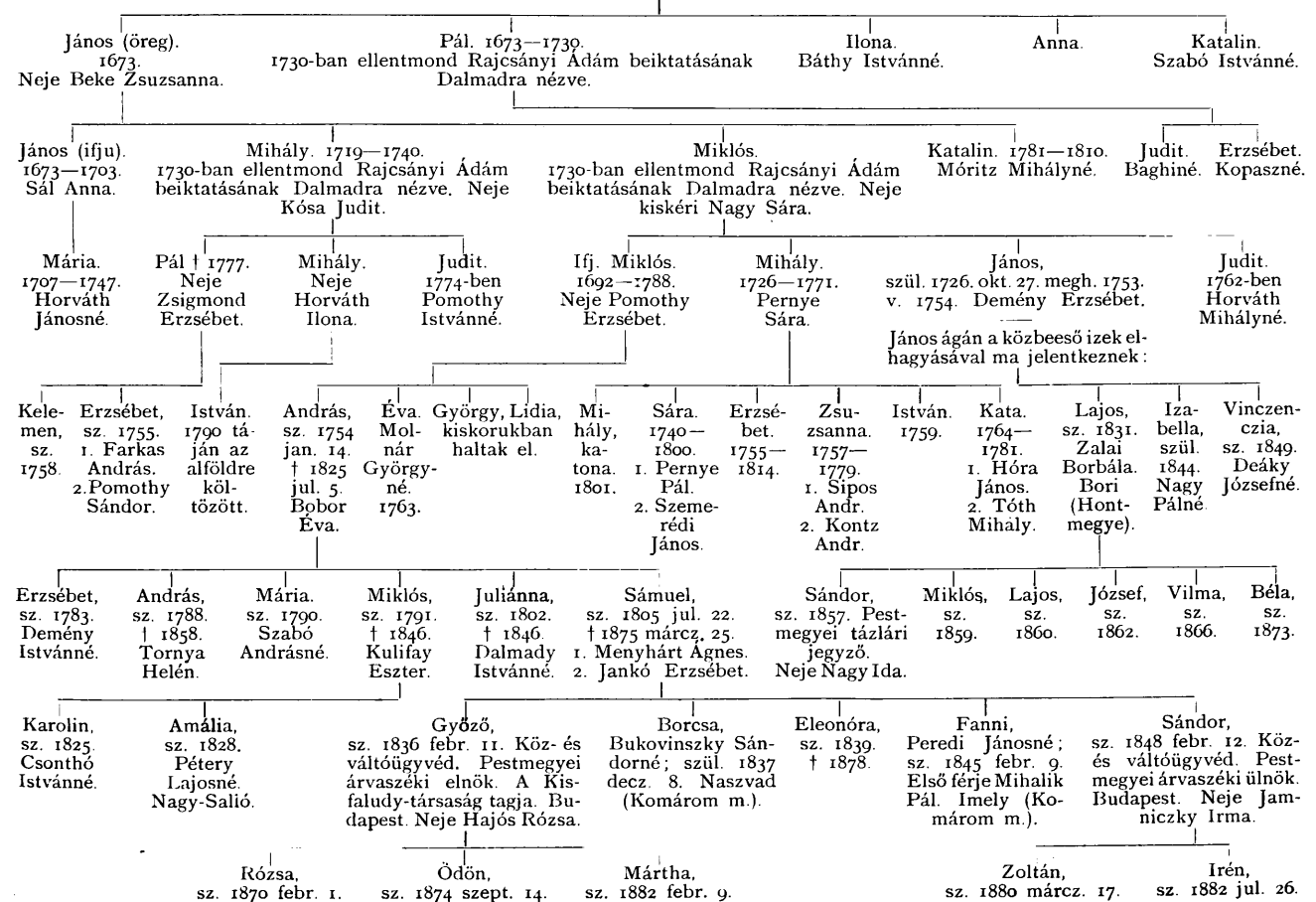
III. tábla.

IV. tábla.

A bori Dalmadyak ága.

Legöregebb Dalmady János, él a 17. század első felében; neje Kinisi, másképp Galambos Anna, Galambos István és Lestár Dorottya leánya.

MIKÉNT ESZKÖZÖLJÜK AZ OKLEVELEK KIADÁSÁT?*

(Első közlemény.)

Történelmi emlékeim második kötetét a Turul múlt évi 4-ik füzetében megbirálás alá vette ismert tudósunk, Majláth Béla, a N. Múzeum könyvtárának őrje, ki, mint néhai Horvát István a nagy diplomaticus hivatalbeli utóda a bírálótollat hévvel forgatja.

Ezen bírálat oklevél-gyűjteményemben különféle fogyatkozásokat fedez fel s végre azt mondja, hogy «publicatióink terén határozott visszaesést képez». Ezen két szót «határozott visszaesés» jónak látta az érdemes bíráló vastagon aláhúzni, pedig ily kemény elítélés akkor is eléggé szembe ötlük, ha nincs dőlt betűkkel kinyomatva, — nekem legalább úgy tetszik. S miért lett oklevél-gyűjteményem ily kemény szavakkal lesújtva? Azért, mert ú. m. okleveleim szövegének közlésében nem vettem figyelembe azon elveket, melyek a Századok 1879. évi folyamában (223—238. és 320—335. ll.) két névtelenül megjelent cikkben ki lettek fejve.

Bírálaton, ha még oly keményen hangzik is az, minden nyomtatásban megjelent munkának át kell esnie, — tehát oklevél-gyűjteményem sem kerülhetne el ezen sorsot, s e miatt felszólalni nem volna helyén, ha nem foglaltatnának a bírálatban alaptalan állítások s nem vetetnének fel elvi kérdések, melyeknek megvitatása diplomatikánk érdekében szükségesnek látszik, annyival inkább, mivel az oklevelek közzétételénél követendő elvekre nézve nálunk egészen ellentétes álláspontok észlelhetők, az eszmék tisztázása tehát kívánatos.

Lássuk először is, hogy mik foglaltatnak a Századok idézett cikkeiben?

Az elsőben (223—238. ll.) a névtelen cikkíró ismerteti a Nagy Imre által szerkesztett s a M. T. Akadémia által kiadott Anjoukori okmánytár I. kötetét, valamint a Nagy Imre, Nagy Iván és Véghelyi Dezső által szerkesztett gr. Zichy okmánytár IV. kötetét, azokat a bennök foglalt történelmi adatok bősége és jelentősége szerint méltatva, — a másodikban (320—335. ll.) ugyanazon névtelen cikkíró megőrja a nevezett két okmánytár szerkesztése körül észlelt mulasztásokat és hiányokat, nevezetesen hogy az előszóban a szerkesztők nem terjesz-

kedtek ki az okmánytáraikban előjövő érdekes kérdések fejtegetésére, hogy az oklevelek szövegében néhol olvasási és másolati hibák jelennek, hogy a rövidítések és siglák nincsenek mindenütt feloldva, hogy az oklevelek pontozása (interpunctió) helyenként hiányos, hogy a szerkesztők nem követve a külföldön érvényre jutott közlési modort, betűhíven közlik az oklevelek szövegét, hogy az Anjoukori okmánytár okleveleinek keltei több helyütt hibásan lettek feloldva, a Zichy-okmánytárban pedig az okmányok kelteinek napjai ki nem irattak stb. Ezen felfedett fogyatkozások ellenében cikkíró több figyelemre és követésre méltó dolgot ajánl az oklevélkiadók figyelmébe, hogy t. i. oldják fel teljesen az oklevelek szövegében előforduló rövidítéseket és siglákat; hogy ne kövessék az oklevelek eredeti és gyakran értelemrontó pontozását, hanem éljenek az értelemnek megfelelő pontozással; hogy a könnyebb áttekinthetés céljából ne hagyják meg az oklevelek szövegében előforduló nagy kezdőbetűket kivétel nélkül, hanem csupán az önálló mondatok, valamint a hely- és személynevek bekezdéséinél; hogy az oklevelek szövegében válaszzsák el egymástól a külön tartozó szavakat s kössék össze az együvé tartozókat stb. Végre, a szavak helyesírására nézve ajánlja a névtelen cikkíró, hogy az oklevélkiadók a mostani modor helyett, mely a szavak betűhív visszaadásához ragaszkodik, a külföld példájára, a szabatos latin helyesírás szabályai szerint változtassák át az oklevelek szavait, kivéve a hely- és személyneveket, valamint a latin szövegben előjövő idegen s különösen a magyar szavakat stb.

Mily eredménye lett a névtelen cikkíró ezen felszólalásának? követték-e főttebbi tanácsait oklevélkiadóink?

Nézzük először is a m. történelmi társulat által kiadott Hazai Oklevéltárat, mely közvetlenül ama névtelen cikkek megjelenése után látott napvilágot. Szerkesztették Nagy Imre, Deák Farkas és Nagy Gyula s közöltek benne okleveleket Fejérpataky László, Géresy Kálmán, Károlyi Árpád, Szabó Károly, Véghelyi Dezső s m. Ezen oklevéltárban az oklevelek egészen betűhíven vannak közölve, oly annyira, hogy a névtelen cikkíró sem a kezdőbetűkre, sem a helyesírásra vonatkozó ajánlásai figyelembe nem vétettek.

Előttünk fekszenek továbbá az 1879. év óta megjelent többi hazai oklevéltárak, ú. m. az esztergomi főegyháznak Knauz Nándor által szerkesztett Emlékei, az Ipolyi Arnold, Nagy

* A t. cikkíró úr óhaja szerint változatlanul közöljük a jelen dolgozatot, melynek befejezését — folyóiratunk csekély terjedelme és a közlendők nagy halmaza miatt — kénytelenek vagyunk jövő füzetünkre halasztani. Előre jelezhetjük, hogy az általa védett oklevélközlési elvekkel egyet nem értünk, s hogy alkalmunk lesz a dolgozat befejezte után e folyóirat álláspontját az oklevélkiadás kérdésében kifejteni. Szerk.

Imre és Véghelyi Dezső által szerkesztett Hazai Okmánytár VII. kötete, a M. T. Akadémia által kiadott s Nagy Imre által szerkesztett Anjoukori okmánytárnak II., III., IV. és V. kötetei, a Zala vármegyei okmánytár I. kötete és a Károlyi és Sztáray grófi családok okmánytárai.

Az elsőben, ú. m. a Hazai okmánytár VII. kötetében s az esztergomi főegyház Monumentáiban még a teljes betűhív modort látjuk érvényesítve, a többiekben azonban a szerkesztők már a legnagyobb rendszertelenség terére léptek. A szerkesztési modor, melyet követtek, illetőleg a helyesírási tekintetben követett eljárás nem felel meg teljesen sem a betűhív, sem pedig a humanisták által igényelt modornak, hanem mindkettőnek zagyvalékát tünteti fel. Az egyik nagy engedményt gondol a humanistáknak tehetni, ha az oklevelek szövegében az *u* betűt *v* betűvel s ezt viszont *u* betűvel cseréli fel; a másik pedig már a tökéletesség netovábbját véli elértnek, ha ezen felül a *t* betűt *i* betű előtt néhol, a humanisták kívánalma szerint *t* betűvel írja, máshol azonban, hol a kiejtésben *c*-nek hangzik, meghagyja az eredeti szövegben létező *c* betűt; az *ae* betű helyett pedig általánosan meghagyják az eredeti szöveg *e* betűjét.

Ezen kicsinyes szörszálhasogatásokban, melyek így összezavarva semmi tudományos értékkel nem bírnak, ismerjük fel azon színvonalat, melyen újabb oklevél-kiadásaink nagyobbbrészt állanak s mely, habár a külföldön használatban volna is, tudományosnak épen nem nevezhető.

Kitűnik ezen rendszertelenségből, hogy oklevél-kiadóink nagyobb és kiváló része még folyton idegenkedik az oklevelek közzétételénél a humanisták modorának elfogadásától s csak habozva hagyja el lépésről-lépésre az eddig követett és jónak talált betűhív modort.

És ez a dolog természetében rejlik.

Birunk nagyszabású kútfőgyűjteménnyel, melynek kiadása a humanisták modorában lett eszközölve s mely e mellett a legnagyobb mértékben megbízhatlan — értem Fejér Gy. Codex diplomaticus-át, — mivel ennek összeállítói a diplomatikai hűségére semmi súlyt nem fektetve, a szöveget nem csupán helyesírási, de irányi és kritikai tekintetben is úgy tekintették, melyen belátásuk szerint javíthatnak és változtathatnak. Mikor tehát 25 évvel ezelőtt diplomaticusaink kis, de lelkes csoportja — melyhez Nagy Imre, Pesty Frigyes, Ráth Károly, Véghelyi Dezső s mások tartozának, — feladatúl tűzte ki magának a nagy számmal kiadatlanul heverő okleveles kincsek kiadását, az iránt mindnyájan megegyezének, hogy a Fejér Gy. Codex diplomaticus-ában érvényre jutott modor — mely rossznak bizo-

nyúlt, — elvetendő s helyében a szigorú betűhív modor követendő.

Nos, történetiróinknak nem volt okuk megbánni, hogy a nevezett kiadók fáradozásai folytán azóta megjelent kútfőgyűjtemények hosszú sora ily modorban lett kiadva — mert az ezekben nyújtott kútfői készlet a hibátlan olvasás és tökéletesen hű közlés következtében oly biztos anyagot szolgáltat a történelemnek, hogy annak irányában a bizalmatlanság előre ki van zárva.

Mert mi legyen célja a történelmi kútfők, tehát az oklevelek kiadásának? Nem egyéb, mint hogy ez oly híven legyen az eredetiek után eszközölve, hogy a történetíró teljes bizalommal fordulhasson ahhoz s meg lehessen győződve, hogy a benne foglalt adatok magokban az eredeti kútfőkben valóságosan és épp oly alakban megvannak.

Az ilyen hű kiadáshoz első fő kellék, mint ezt a Századok idézett névtelen cikkírója helyesen kiemeli, a helyes és hibátlan olvasás, — hozzá tehetjük másik két fő kellék gyanánt, hogy a hibátlanul és helyesen elolvasott eredeti szöveg épp oly hibátlanul és híven másoltassék le, a pontos másolat pedig épp oly pontosan és híven tétessék közzé.

A pontos és hű kiadás eszközlésére pedig legalkalmasabbnak mutatkozik a betűhív modor, mert ez nyújt legtöbb biztosítékot arra nézve, hogy a kiadó az eredeti szövegen mit sem változtatott. És éppen, ha a történetbúvár az illető kútfőket nem csupán saját tanulmányainak elősegítése, hanem közzétételük által a meglévő történelmi kútfői készlet meggazdagítása céljából gyűjti, tehát ha kútfő-kiadással foglalkozik — kell bírnia elég önmegtágadással, hogy az eredeti szöveget ne tekintse oly anyagnak, melyet belátása szerint idomíthat, hanem olyannak, a melyet, mint magának a történelemnek őseredeti szövegét híven, minden mez nélkül visszaadni kötelessége s melynek bármely csekély részét önkényesen megváltoztatni, kijavítani, megtoldani, vagy kihagyni, avagy más hasonértelmű szavakkal felcserélni nem szabad. Mert azzal, a mit a kútfő eredeti szövegén önkényesen megváltoztat, a történetírást hamisítja meg, a mit a kútfő szövegéhez toldólag hozzátesz, az lehet minden egyéb, csak nem kútfő; a mit belőle kihagy, attól a történetírást fosztja meg, a hasonértelmű szavak felcserélése által pedig könnyen oly árnyalat csúszik az értelemben, mely az eredeti kútfő szerkesztőjének szándékával nem egyezik.

Azt nem akarom állítani, hogy a humanisták modora, vagyis a szabatos latin helyesírási alkalmazása mellett hű és pontos kiadás nem volna lehetséges. Ámde ezen kiadási modor magában rejti a pontatlanság veszélyének csíráját.

Tudjuk, hogy a régi latin oklevelek nem

csupán helyesírási tekintetben, hanem irányuknál és mondatszerkezeteiknél fogva is gyarló fogalmazványok. Ha tehát a szöveget a szabatos latin helyesírás szabályai szerint átalakítjuk, az irány és mondatszerkezet gyarlósága még jobban fog szembe tűnni s ezen körülmény nem csekély kísértésbe fogja a kiadót hozni, hogy javítói szerepét az irányi és mondatszerkezeti hiányok kiigazítására is terjeszse ki — ezen esetben pedig oda jutnánk, a hova Fejér Gy. Codex diplomaticus-ának másolói jutottak, kik még a szokatlan s előttük érthetetlennek feltűnő személy- és helyneveken is változtattak s létre hoztak oly kútfőgyűjteményt, mely megbízhatóság és pontosság tekintetében semmi kezességet nem nyújt. Ez volna az igazi visszaesés, melyet minden áron el kell kerülnünk.

Miért kelljen tehát ezen veszélyesnek ígérkező közlési modort oklevél-kiadásainknál elfogadnunk? Azért — felelik a túlsó oldalról — mert ez a külföldön általánosan alkalmazásba vétetett s mert ezen közlési modor, habár fáradtságosabb a szerkesztőkre, de háladatosabb a feldolgozókra nézve.

Azt irányadóul nem fogadhatjuk el, hogy a külföldön e tekintetben mi a szokás — mert azon túl vagyunk, hogy utánozzunk mindent, a mi külföldi, csak azért, mert külföldi. Ezen vitás kérdésben eligazodhatunk a külföld példájának figyelmebe vétele nélkül is, ha elfogulatlanul és tárgyilagosan s egymás véleményének meghallgatása mellett megválasztjuk azt a modort, mely a legczélszerűbbnek bizonyul.

A második érv sem meggyőző.

A XVI. és XVII. századbeli, magyar nyelven írott okleveleknél inkább megállhat ezen érv, mivel azoknak helyesírása tudvalevőleg az elolvasást fölötte nehezíti, ennél fogva az olvasó érdeke megkívánja, hogy a szöveg az eredeti kiejtés megjelölése mellett, a mostani helyesírás szerint alakíttassék át.

De a XIII. és XIV. századbeli latin oklevelekkel nem így van. Az akkori helyesírás nem torzítja el annyira a szavakat, hogy azokat az olvasó legott megérteni képes nem volna. A ki latinul tud, az könnyen rá fog jönni, hogy pl. calumpnia: calumnia-t, assumptentes: assumptentes-t, hostenduntur: ostenduntur, sollempnia: sollempnia-t, nichil: nihil-t stb. jelent. A történészek, mint szakferfiak a latin nyelv ismeretét nem nélkülözhetik s a diplomatikának, mint segédtudománynak alapelveit is kell annyira ismerniök, hogy a betűhíven közölt latin oklevél szövegét nehézség nélkül megérthetik. Legfőleg azon laicusokra nézve, kiket, ha *ae* betű helyett *e-t*, *l* betű helyett *c-t*, avagy *v* betű helyett *u-t* látnak, összes latin nyelvismeretük cserben hagy — szolgálhatna könnyebbségül, ha a régi helyesírás átalakíttatnék a szabatos latin helyesírás

szabályai szerint, de ezek közül vajmi kevesen vesznek közébe okmánytárat s ha vesznek is, a haszon, mi ezáltal történelmünk ügyét éri, sokkal kisebb, mint a kár, mely reá háramlik, ha e miatt oklevél-kiadásaink hátráltatást szenvednek.

Mert kétségtelen, hogy a szöveg ily átalakítása az oklevél másolójának amúgy is fáradtságos munkáját megnehezíti, ilykép nem csupán a rövidítések feloldásával s a rossz, olykor alig olvasható, hanyag írás kibetűzésével kellestven megküzdnie, de ezenfelül a megfejtett szöveget még a szabatos latin helyesírás szabályai szerint át is alakítnia. Azon idő alatt pedig, míg ezzel vesződik, más oklevél lemásolásával is elkészülhetett volna, s hogy ezt nem tehette, az történelmünkre nézve veszteséget nem képez. Oklevél-kiadásoknál az idő nem pénz ugyan, de a történelem nyeresége.

Nem mindenütt vannak a lemásolandó s kiadandó oklevelek oly biztosságban elhelyezve, mint az országos levéltárban, a N. Múzeumban vagy más tudományos intézetek kéziratgyűjteményeiben, melyekben bármikor feltalálhatók az oklevelek. Vannak levéltárak, melyeknek okleveles kincseihez ma még hozzáférhetünk, de ha a kedvező alkalmat elmulasztjuk, azokat senki többé fel nem fogja találni, mert vagy a rossz gondozás miatt egyenkint elpusztulnak, vagy jó pénzért külföldre vándorolnak s történelmünkre nézve minden esetre elvesznek. Ismertem levéltárat, még pedig családomhoz közel állót, melynek összes oklevelei, becses hárttyák, függő pecsétekkel, mielőtt megmentethettek volna, egyenkint a tűzpadra vándoroltak.

Mindaddig tehát, míg kiadatlan oklevelek halmaza vár még a hazában mindenféle másolóra és kiadóra, az oklevél kiadás épp oly fontos történelmünkre nézve, mint a feldolgozó történetírás — mert míg összes okleveles kincsünk át nem tekinthető, tökéletes és teljes történetírásról, olyanról, mely a nemzeti élet minden mozzanatairól a századok során át számot tudjon adni, nálunk szó nem lehet. S minthogy ez időben a kiadatlan oklevelek száma hazánkban még mindig nagyobb, mint sokan hiszik, történelmünknek úgy vélem, nagyobb szolgálatot tennénk, ha mindnyájan, oklevél-kiadók és bírálók, diplomatikusok és történészek, a kik okleveleket olvasni tudunk, vállvetve hozzá lát-nánk ezen még ismeretlen kútfői anyag közzétételéhez, mintsem ha túlságos követelések támasztása által az oklevél-kiadások megnehezítéséhez járulunk. Szolgáljon e tekintetben a m. történelmi társulat által kiadott Hazai Oklevéltár egyetlen kötete serkentésül arra, hogy diplomatikusaink és történészeink egyesülten azon egyetlen kötethez további számos kötetet sorakoztassanak, becses tárházat emelvén azokban a történelmi kútfők és adatok számára.

Íme, elősoroltam azon okokat, melyek az oklevelek közzétételénél a betűhív modorhoz való ragaszkodást teszik kívánatosná. Mindazáltal azon esetben, ha diplomatikusaink többsége a két közlési modor közül a humanistákét találná helyesbnek és elfogadandónak, részemről az egyöntetűség céljából nem fogok egymagam kivételt képezni. Ehhez azonban szükséges, hogy diplomatikusaink s különösen oklevél-kiadóink — kiket az ügy első sorban érdekel, erre nézve közös megállapodásra jussanak s a M. T. Akadémiának történelmi bizottsága volna leginkább hivatva arra, hogy az oklevelek kiadása körül követendő eljárásra nézve megállapodásra jusson, mely minden irányban erkölcsileg kötelező erővel bírjon, hogy végre oklevél-kiadók és bírálók közt szent legyen a békesség.

De bármelyike is a közlési modoroknak jut ily úton érvényre, a következetesség elve megkívánja, hogy minden további ingadozások és megszorítások mellözve legyenek, hogy t. i. ha a betűhív modort tartjuk meg továbbra is, akkor tartjuk magunkat mindenben szorosan az eredeti szöveg helyesírásához, ellenben ha a humanisták modora fogadtatik el, akkor alakítsuk át a szöveget teljesen a latin szabatos helyesírásnak szabályai szerint és ne hagyja meg az *e* betűt *ae* helyett, sem a *c* betűt *t* helyett, ott, a hol ez kiejtve *c*-nek hangzik stb., mert ily kivé-

telek által a rendszertelenség továbbra is fentartatnék oklevél-kiadásaink terén s ezek magukban véve kicsinyes szörszálhasogatások, melyek tudományos értékkel nem bírnak.

A többit, a mit a Századok névtelen cikkírója a helyesírási modoron kívül, a nagy kezdőbetűk használatának megszorítására, az értelemnek megfelelő pontozásra, a rövidítések és siglák teljes feloldására, az össze nem tartozó szavak különválasztására, az előszó, úgy szintén a név- és tárgyjegyzék szerkesztésére, az «így» vagy «sic» szócska használatára nézve ajánl, elfogadhatjuk mint helyeset és követésre méltót. Az sem szeved kétséget, hogy az oklevelek kelteinek feloldása és kiírása, valamint az okmánytáraknak latin tartalomjegyzékkel való el látása hozzájárul az illető gyűjteményes kiadás becsének emeléséhez, csakhogy ezáltal az oklevél-kiadó teendői ismét tetemesen szaporodnak, az oklevelek kelteinek meghatározásánál pedig nélkülözhetlen föltétel, hogy a feloldás helyesen eszközöltessék, mert ha hibás a kiszámítás, mint a bírálatok okmánytáraink nem egyikének keltezéséről kimutatták, akkor czélszerűbb, ha nincsenek a keltek napjai kiírva — mert így legalább a történetíró nem vezetetik tévútra, ha a kiírt napkelteket, mint helyeseket, használatba veszi.

KUBINYI FERENCZ.

VEGYES.

Gyulay Balázs címeres levele.

(Egy címerrajzzal.)

Báthory Zsigmond erdélyi vajda 1591 febr. 3-án Gyulay Balázst tanácsosai, de különösen a nagy befolyású *Geszthy Ferencz* ajánlatára, Magyarország és Erdély nemeseinek sorába emelte.

Bár Geszthyről, ki testestül lelkestül katona s az erdélyi török-ellenes párt leghatalmasabb szószólója volt, hajlandó az ember föltenni, hogy ez alkalommal is a hadi vitézség megjutalmaztatásáért vetette közbe magát a fejedelemtől: egy tekintet az armális levélbe meggyőzhet bennünket arról, hogy itt egészen más érdemről van szó és Gyulay Balázs nem karddal, de sokkal békésebb eszközökkel küzdötte fel magát a nemzet kiváltságosai sorába.

Erre mutat különben maga az adományozott címér is, mindenekfelett pedig annak leírása, melyet méltónak tartunk a szó szerint való közlésre:

«In signum autem huiusmodi veræ et perfectæ nobilitatis eorum hæc arma seu nobilitatis insignia:

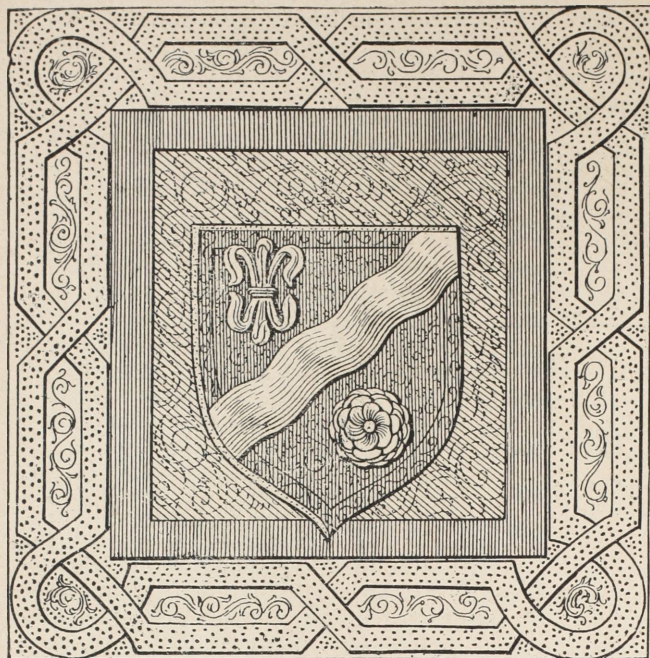
scutum videlicet triangulare rubri coloris, quod spacio quodam ceu fascia cærulei coloris transversim in duas equales partes dividitur, *id vero Chrysi fluvii nota est*. In superiori deinde scuti parte flos candidus, et in inferiori illi e regione respondens rosa similiter candida, *istius Blasii candoris, probaeque mentis certissima indicia est depicta* etc.¹

Ez a címér tehát, melynek az eredeti armálisról vett hű képe rajzunkon szemlélhető, tagadhatlanul igen érdekes.

Megtudjuk a leírásból először is azt, hogy a fehér lilium és a rózsza Gyulay Balázs becsületességét és jámbor erkölceit symbolizálja; a pajzs veres mezejét haránt metsző kékes színű pólya pedig a *Körös* folyót jelképezi, némi vonatkozással, mint alább kitünik, a nemesség-szerző származása helyére.

De jellemző mindenekfelett az a körülmény, hogy a sisak és annak kiegészítő részei: a sisaktakarók (foszlányok), a *korona*, melynek elmara-

¹ Az armális Gyulafejeváron adatott ki. Aláírták: Sigismundus Báthory m. p., Wolfgangus Kovachóczy m. p. cancellarius. Megvan az országos levéltárban is Kolozsmonostori Conv. L. Reg. 168.

dása ebben a korban már kivételes s végre az *oromdász* teljesen hiányoznak, úgy hogy a címer rendes alkotó részeiből csak a pajzs van meg, a mi pedig elég szokatlan nálunk s magában is érdekessé teszi a heraldikus előtt Gyulay Balázs armálisát.

A mi a nemesség szerző személyét illeti, bár a becsületesség és jámbor erkölcsök amaz idők szelleméhez képest, magukban véve nem igen képezhettek jogcímet ily kitüntetésre, de tagadhatlanul igen illendők valának Balázs úr fiatalága és társadalmi állásához, lévén ő Geszthy Ferencznek komornyika, a mi akkor olyan kamarás- és titkár-féle hivatal volt, viselőit nem tekintették ugyan szolgálknak, de a vitézlő rend mégis előbbre valónak tartotta magát náluk.

Legtöbbnyire bizonyos műveltséggel bíró, iskolázott emberek voltak, gyakran szegény jobbágy fiúk, néha azonban jómódú nemes szülők gyermekei, és úgy nevelkedtek fel egy-egy hatalmas főúr udvarában, akár csak az apródok vagy a néha igen előkelő származású *«belső inaskák»*.

Gyulay Balázs is gyermekségétől fogva híven szolgálta Geszthy Ferenczet s minthogy a főúr feleségétől elkülönzött, vagyis inkább az szokott meg tőle, valóságos gyermeki ragaszkodást tanúsított ura iránt, és úgyszólván családjának tagjává vállott. — Ki is jelenti Geszthy végrendeletében, hogy *«Baláskót»* számadással az ő halála után senki ne fárassza, mert az nem számadó szolgálja.

De a főúr nem elégedett meg azzal, hogy

nemességet szerzett hű komornyikjának, bárha ez is roppant előny volt abban a korban és az életben való boldogulhatásnak csaknem legelső feltétele. Más módon is gondoskodott fölöle, hogy ha már egyszer kardot kötött Balázs vitéz, ne nézze őt le minden jött-ment drabant és legyen hová lehajtania fejét öreg napjaira.

Megemlékezvén tehát 1593. június 11-én kelt végrendeletében Balázs hűségéről, ki *«főképen az én hosszú és nagy betegségömbe oly nagy vigyázzattal, szorgalmatossággal fáradott körülém magát nem kimélvén . . . hogy ha édes fiam lett volna is, többet tülle nem kívánhattam volna»*:¹ 80 gira ezüstöt, négy lovat, kocsit, lóra való ezüstös szerszámokat, ezüst pallost, öltöző ruhákat stb. hagyományozott neki, nagy tisztességgel *felépitvén* őt a vitézi életre, mindezekfelett pedig egy nemes udvarházat a *Főfőn*, meghagyván Bocskay Istvánnak, hogy a hozzátartozó leveleket halála után adja kezébe.

Geszthy Ferencz rövid idő múlva ezután meghalt, végrendeletét kijelentett akaratahoz képest Bocskay István csak Balázs jelenlétében bonthatta fel, ki őszintén megsirathatta jó urát, de nem volt oka kétségbe esni sorsa felett, mert megélhetett tisztességesen a saját emberségéből is.

Merre vitte jó szerencséje, nem tudjuk, de 1608. május 28-án Báthory Gábor erdélyi fejedelem a Zámbo Balázs kapitánysága alatt vitézkedő *váradai Gyulai Balás*-nak címert adományozván, azt kell hinnünk, hogy itt a mi Balázsunk forog szóban.

Igaz ugyan, hogy neki már volt nemes levele, de hát az igen gyakori jelenség abban a korban, hogy két, sőt három ízben is meg-nemesítenek egy és ugyanazon embert. Sohase tiltakozott ellene, mert így legalább védve volt minden eshetőségre; és ha másnak tetszett, miért ne fogadta volna el éppen Gyulay Balázs!

A *«váradai»* prædicatum sem lephet meg bennünket, mert a Báthory Zsigmond-féle címer *Körös* folyója a legnagyobb valószínűséggel Gyulay Balásznak váradai származására vonatkozik, a mit megerősít az is, hogy Balázs utódjai 300 esztendő múlva is a *«nagyváradai»* nemesi előnevet használják.

Tudnunk kell azt is, hogy Geszthy Ferencz melegen ajánlotta *«Baláskót»* Bocskay István pártfogásába, s míg *«István király»* uralkodott Erdélyben, ő nem is igen sokat gondolt armálisával, különben is birtokos nemes ember lévén, talán szükségesnek sem tartotta kihirdettetni azt. Akár volt oka megbánni akár sem ezt a mulasztását, annyi bizonyos, hogy örömmel fogadhatta Báthory Gábor 1608-ik armálisát, mely egyszersmind

¹ Báró Radvánszky. Magyar család élet III. k. 145. l.

Váradon a Szombathely-utczában álló házat is szabaddá tette.¹

Elfogadván tehát azon, véleményem szerint különben teljesen indokolt föltevést, hogy a két Gyulay Balázs egy és ugyanazon személy, látjuk ebből, hogy a *becsületes és jámbor erkölcsű Balázs*, hadi dicsőség után is sóvárgott. — Ha Geszthy Ferencz udvarában szinte el is mulasztotta volna, még elég fiatal volt arra, hogy rövid idő alatt megtanulja a kardforgatást, a mint illet az egy hozzá hasonló nemes emberhez, ki ünnepnapokon ezüstös szablyát, ezüstös sarkantyút viselhetett és ha épen kedve tartotta, ezüst lánczos féken tánczoltathatta paripáját.

A hadi lárma csillapodtával azonban megtért tüzelője mellé, s megházasodván, ide s tova 300 esztendő óta virágzó családot alapított, melynek egyik kiváló tagja, *nagyváradi Gyulai Pál* főrendiházi tag és egyetemi tanár, ma is kegyelettel őrzi armális levelét.

Dr. KOMÁROMY ANDRÁS.

Két címér a XVII. századból.

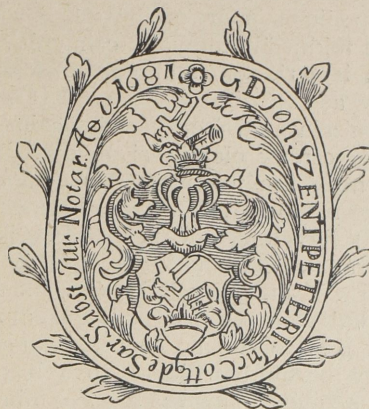
(Két címerrajzzal.)

A f. év január havában egy ezüst pohár s egy nagyobb ezüst serleg jutott a M. N. Múzeum érem- és régiségtárának tulajdonába, melyeknek művészeti becse ugyan nem emelkedik fölül a közönségesen, de a reájok vésett címerek szempontjából mégis megérdemlik a figyelmet. A heraldika különösen ama korból, melyből e tárgyak származnak, oly soknemű és bőséges forrásokkal rendelkezik még hazánkban is, hogy az e nemű címérábrázolásokat, mint rendesen igen hiányosokat és megbízhatlanokat tán a legutólsó helyre helyezi; mégis tagadhatlan jogosultsággal bírnak akkor midőn eddig még ismeretlen vagy határozatlan címerekről adnak hírt s ha hiányos és tökéletlen módon is, felhívják a figyelmet vagy kiinduló pontot nyújtanak a tovább kutatásra.

Tudomásom szerint ily szolgálatot tesz az említett két címéres edény is, melyeknek címérábrázolatait bemutatni tehát nem fölösleges.

A XVII. század második feléből származó, czápás díszítésű, részben aranyozott, ezüst pohár előlapján az itt mellékelt címert találjuk bevésve. A sokszögű kikanyarított és hornyolt vért mezejében stilizált levélkoronán könyöklő, jobbra fordult, vértezett, kardot tartó kar látható. A vértet öt pántú, szemközt álló sisak fedi, melynek oromdíszéül a vértbeli teljes címéralak szolgál. Jobbról-balról foszladék, melynek háttéri közét vízszintes vonalú árnyalás tölti

ki. Az egész címér ovál alakú szalagkeretbe van foglalva, melyből kívül-belül stilizált levelek

hajtanak ki. A keret szalagján pedig e tulajdonost jelző felirat:

G. (enerosus) D. (ominus) Joh. (annes) SZENTPÉTERI. Inc. (liti) Cotts (Comitatus) de Sar Subst. (itutus) Jur. (atus) Notar. (ius) Ao (Anno) d. (omini) 1681.

E felirat minden kétséget eloszlat az iránt, hogy a címér Szentpéteri Jánosnak, Sárosmegye hites aljegyzőjének a címere; egészen másként állunk azonban azzal a kérdéssel, hogy miféle Szentpéteri család sarja e János. Nagy Iván¹ a *románfalvi, sajó-szentpéteri*, és *zalathnai* Szentpéteryeket és egy *Szentpéteri* családot ismer, melyet 1760-ban Mária Terézia nemesített meg. Mindezek közül ő csak a Mária Terézia által adományozott címert ismeri,² ez azonban a most közlöttel semmi nemű rokonságot nem mutat.

Genealogiai úton poharunk tulajdonosát csak a kihalt románfalviak nemzedékrendjébe iktathatnók be, bár ide is csak valószínűséggel; a mennyiben a XVII. század második felében egyetlen ismeretes Szentpéteri családfán sem találunk Jánost, csak az említett románfalvi családban, melynek utolsó sarja János (III-ik) 1656-ban gyermek s ha korát ekkor 5 évesnek vesszük, úgy 1681-ben 30 éves korában lehetett Sárosmegye hites aljegyzője. Ennek azonban ellent mond egy Bethlen Gábor által 1621-ben Szentpéteri György és Lukács részére adományozott armális,³ melyben a nevezetteknek, kiknek illetősége nincs az armálisban kitéve, címérül: kék mezőben pánczélos könyöklő kar, kezében kardot tartva, adatik. Ezen armális, mely a címéralak lényegére nézve megegyez poharunk címérével, mindenestre inkább arra

¹ Magyarország családai 10. kötet, 663. 664. 1.

² U. o. 664. 1.

³ Orsz. ltár.

¹ Orsz. Ltár. Gyulafehérvári kápt. Lib. Reg 5. 170.

látszik mutatni, hogy Jánosunk is e család sarja, mely erdélyi nemes, és vagy Györgynek, vagy Lukácsnak fia volt. Erdélyi nemes Szentpéteri családnak pedig a már említettek közül csak a zalathnait tekintjük, melynek czímerét sem Nagy Iván nem ismeri, sem eddig sehohol közölve nem lett, s így a valószínűség a mellett szól, hogy poharunk a zalathnai Szentpéteriek czímerét viseli.

A mi a czímer előállítás módját illeti, első sorban mint ékítmény van az felfogva és kezelve s így a szoros heraldikai momentumokra alig fordított figyelem, mégis oly annyira magán viseli korának általános bélyegét és különös heraldikai ízlését, hogy alig érezzük szükségét a számokkal való kormeghatározásnak. Compositiójának összbonyomása a renaissance hatását teszi, mely hazánkban jóval tovább tart, mint nyugaton s valószínűleg száz ötös mintakönyve után készült, mert a német renaissance heraldikáját jellemző minden ismérv markans vonásokban nyilvánul rajta. Az ovális keret, a címeralak és foszladék szorított előállítása, a nyomott fejt, hosszú és vékony nyakú sisak, mely egyáltalán nem felel meg a fej és nyak közti természetes arányoknak, mind a sajátos német renaissance-heraldika jellemzői. Hiányzik azonban belőle azon heraldikai pedanteria, melytől a külföldi heraldika még a renaissanceban sem igen tér el, mely azonban hazánkban éppen nincs meg. Erre vall a pántos sisak elhelyezése, mely öt pántjával szembe és nem arczélre fordulva áll. A pedanteria eme hiánya adja meg neki a hazai jelleget, melyre a készítő ötös valószínűleg nálunk tett szert, ha ugyan fel nem teszszük, a mi szintén valószínűnek látszik, hogy magát a címert egy neki adott minta után véste. Színjelzésről természetesen szó sincs s így nem igen ellenőrizhetjük az ugyanazonosságot a Bethlen Gábor által adományozott címerrel, azt hisszük azonban, hogy nem mentünk a merész következtetések terére, mikor ennek hiányában is ugyanazonosnak fogadtuk el, a minek valószínűségét még azon körülmény sem dönti meg, hogy címérünk egész jellege szerint az ú. n. katonai chablon-címerek osztályába sorozandó.

A másik címerábrázolás, melyet itt bemutatunk, a Harinnai Farkas család címere, mely egy nagyobb, pereme körül aranyozott és vésett stilizált levél-guirlanddal díszített s a XVII. század első feléből származó ezüst serlegről van véve, s mely a perem guirlandjának záró tagját képezi. Mint felirata mondja, 1634-ben Harinnai Christina tulajdonát képezte. — Harinnai Farkas Christina negyedik gyermeke volt (I.) Jánosnak és Perusich Annának¹ s előbb

Balásy Ferencznek, majd Huszár Mátyásnak volt neje. Családja egyike a legrégebb és leg-

előkelőbb erdélyi nemesi családoknak, a miről azon körülmény is tanúskodik, hogy vannak genealogusok, kik a család őseül, bár tévesen, Farkas Tamás (1320 t.) erdélyi vajdát állítják föl.¹ Ennek daczára címere mindeddig tudtommal sehohol közöltetett.

A most bemutatott címerkép hullámos pályából kiemelkedő, jobbra fordult, koronás, hármask farkú oroszlánt mutat. Színjelzés híjában lehetetlen csak hozzávetőleg is rekonstruálni színeit s azért ezúttal a további kutatás számára kell azt fenntartanunk, stíljéről azonban sokkal határozottabban szólhatunk. A címertani szempontok ez ábrázolásnál még sokkal inkább áldozatul estek a díszítményieknek, mint az előbb ismertetett Szentpéteri-címernél; úgy annyira, hogy ha a szoros heraldikai mértéket alkalmazzuk, ábrázolásunk címernek el sem fogadható. A címere egyik lényeges alkatelemét t. i. a vértet u. i. teljesen nélkülözi, mert a levélkoszorú, melybe keretelve van az alak, ilyenül el nem fogadható; azonban e mulasztás oly annyira meg van fejtve nemcsak a díszítményül való felfogás, hanem a művészi stíl irányja által is, hogy azon egyáltalán nem csodálkozhatunk.

Czímerábrázolásunk u. i. épp úgy mint az előbb ismertetett a renaissance egyik valóban

előállott ellentmondást, mely Nagy Iván idézett helyén a családfa (54. lap) adata és az 54. lapon adott részletes leírás közt van. A családfa u. i. H. Christina első férjeül Balásy Demetert, míg a részletes leírás *szent-demeteri Balásy Ferenczet* említi s azt hiszem, ez utóbbi a helyes, minthogy az említett Balásy családnak egyetlen Demeter nevű tagja sem ismeretes, míg maga N. I. említett munkája I. k. 113. és 114. lapján két Ferenczet ismer. A hiba bizonynyal a családi előnév és a keresztnév felszerelése folytán állott elő. — Hogy a két Ferencz közül melyik volt Christina férje, bajos eldönteni. Az öregebb u. i. 1605-ben már nagyon aggnak mondatik s tán éppen agg volta okozza Christina kora özvegyiségét; az ifjabb még 1635-ben is udvarhelyi főkapitány és főlovászmester, s ha ez volt Christina férje, úgy még akkor, mikor e serleg készült, nem jutott özvegyiségre. (L. u. o.)

¹ U. o. 53. l.

¹ Nagy Iván: Magyarország családai 5. k. 54. 55. l. Ki kell itt igazítanom azon valószínűleg sajtóhiba folytán

jellegzetes szüleménye, csak hogy amaz a *német*, ez az *olasz* iskola befolyását mutatja. — Az olasz renaissance a címerek hadi jellegét legjobban megtagadja s legteltesebben emeli érvényre a díszítményi alkatelemet. Festonokkal keretelt, vagy át- meg átfont, vagy pedig allegorikus alakok által hordott vagy körülvevő címerelőállításainál a címerek úgy szólván csak azon szempontnak szolgálnak, hogy valamely díszítménycsoportnak központot adjanak, melyhez alkalmazkodják annak egész tagolása, sőt arra sem hiányoznak példák, hogy maga a címer egészen másodrangú tagoló szerepet játszik. Ily általános irány mellett valóban nem csodálkozhatunk, hogy e téren a XVII. század első felében nálunk már oly szabadság uralkodik, hogy egy compositionál maga a vért is áldozatul eshetik a beosztásnak, mert valóban csak ennek esett áldozataul címerünkön, hol az ötvösművész a kerek koszorún belül akarta elhelyezni még a tulajdonos nevét és az évszámot is.

A címeralak felfogása, daczára annak, hogy a szörzet és körmök minden kínálkozó részlete ki vannak használva a díszítménynek kedvező stilizálása érdekében, beállítás és tagjainak valóságra törekvő előadása tekintetében mégis határozottan naturalisztikus. — A keretet képező koszorú különösen érdekes azon tagosítási

mód által, mely a legjobb minták ismeretére vall. E levélkoszorúkat, vagy guirlandokat a legjobb renaissance az által tagolja, hogy a füzereket egymással szemközt menő levelekkel állítja egymás mellé. Szép példáját mutatja ennek a páviai karthausi kolostor terracotta friese.¹ Naturalisztikusabb azon tagolási mód, mely az egyes füzereket háttal fordítva fűzi össze s a tagolás helyét még szalaggal is megjelöli. Koszorúnk tervezője mind a két tagolási módot igen öntudatosan használja, a mennyiben két-két füzérből kötött két félkoszorút helyez szemközt egymásnak s ez által nyeri az ízléssel tagolt, négy részre osztott koszorú-keretet, melyben arányosan helyezi el a félkörű feliratot, az évszámot és címeralakot.

A bemutatott két címerábrázolás tehát, mint látjuk s mint természetes is, nem nyújt ugyan teljesen és minden részletében biztos értesítést ama két nemes család címeréről, melyekre felirataikkal utalnak, de tán még sem egészen értéktelenek hazánk nemes családainak címerstatisztikája tekintetében s úgy hisszük, elég érdekes képviselői en miniature két különböző és mégis egy forrásból fakadó művészeti iránynak.

Dr. PÓSTA BÉLA.

¹ Müntz, Histoire de l'art p. la renaissance.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi április hó 25-én *Nagy Imre* elnöke alatt igazgató-választmányi ülést tartott, melyen dr. *Kömáromy András* vál. tag felolvasta Forgách Imre naplójáról írt dolgozatát, mely jelen füzetünkben olvasható. Ezután a titkár mutatta be *Pör Antal* tagtársunknak a Nagymartoniakról szóló értekezését, mely szintén jelen füzetünkben lát napvilágot.

Melczér István tagtársunk ezután Szöllősy Sámuelnek 1697. évi címeres levelét ismertette az eredetinek bemutatásával; ez eddigelé ismeretlen családról elmondott adatai kivonatossan a következők:

* * *

A bemutatott címereslevelet Szöllősy Sámuel részére I. Lipót király 1697. június 20-án Bécsben állította ki, s ugyanazon esztendőben július 20-án Abauj vármegye közgyűlésén kihirdettetett.

Az okirat szövegében előadatik, hogy az adományozott mint erdélyi, előbb saját hazájának, később Magyarországra átköltözvén, ezen országnak és fejedelmének is hasznos szolgálatokat tett, s hogy több

erdélyi nemesek hitelt érdemlő bizonyossága szerint valódi és kétségtelen nemesi származású levén, csak is az idők viszontagsága miatt nélkülözi a címerlevelet; minél fogva megerősítették eddigi nemessége, valamint meg nem nevezett neje, s mindkét ágú gyermekei s utódjai részére is, kiknek vele együtt következő címer adományoztatik: katonai fennálló, égszínű pajzs, melynek alját zöld pázsit foglalja el; a pajzs területén pedig vas ketreczbe zárt sárkány viaskodik, az ott szintén elzárt oroszlánnal, ezek mindegyike természetes színekkel van lefestve. A mondott oroszlán jobb oldalt, a balról álló sárkányt már-már legyőzni látszik, alant néhány széttépett kigyó. Az oroszlán egyik lábával a sárkány felső, másikával annak alsó állat szétfeszíti. A ketrecz körül következő írás olvasható: «Absolute vincendum, aut moriendum est» (feltétlenül győzni, vagy halni kell). A pajzsra nyílt katonai sisak van helyezve, s ennek tetején gyöngyökkel és kövekkel kirakott ékes királyi korona van; e felett az oroszlán oldaláról író toll, a sárkányról kivont kard van keresztezve. A sisaktakaró innen fehér-velesen, amonnan sárga-kéken foly le. A íért címer a

hártýára kiállított okiraton elég csinosan ki is van fejtve.

Ezen címeres oklevél csak azért mutattatik fel, mert Nagy Iván X. kötet 851. s köv. lapjain ezen Szöllősy Sámuel vagy családját nem említi.

Bővebb adatok nem nyújthatók. Ezen okirat a családi levéltárba sógorság révén került. A bemutató nagyanyja is Szöllősy Terézia volt, de ez más családnak tagja, mert ennek ősei Bars megyéből származtak.

Ez utóbbinak családját sem említi Nagy Iván, holott bemutatónak szépatyja több ideig Borsod megye szolgabírája, ennek fia Szöllősy Ferencz pedig a XVIII. század végén hosszú éveken át diósgyőri kamarai praefectus volt, ezekre nézve tehát a borsod megyei levéltárban kétségen kívül található adatok. — Ezek szintűgy mint leszármazottjaik mindig csak az egyszerű Szöllősy névvel éltek, holott a nemesi levél őseiknek Patro de Zeóleós név alatt adatott.

A most érintett címeres nemeslevél csak a garamszentbenedeki convent 1767. évi hiteles átiratában van meg a levéltárban. Az eredetit Rudolf király adományozta Patro de Zeóleós Andrásnak, neje Priskának, fiai János és Lászlónak, valamint testvérei Patro Egyed s Istvánnak 1583. szept. 27-én, s ez 1585. virágvasárnap előtti csütörtökön Bars vármegyének Kistapolcsánban tartott közgyűlésén lett kihirdetve.

Nagy Iván a Patro de Zeóleós családot sem említi.

Ezen csupán csak Szöllősy névvel élt családnak a Patro de Zeóleós adományozottaktól való leszármazását mutatja az, hogy a nemesi levélben leírt címert folytonosan használta, s az a Szöllősy Ferencz által épített sajtó-örösi templom Borsod megyében, s annak oltárán mai napig látható.

Ezen címér leírása következő: Fennálló arany színű katonapajzs, melyben egy violaszínbe öltözött magyar katona felegyenesedve áll, bal kezét csipőjére támasztva; jobbában pedig kivont kardot emel. A pajzsos nyugvó katonái zárt sisakon felüli királyi koronából az előbbihez mindenben hasonló, kiemelkedő férfi látszik. A foszlányok arany és violaszínűek.

Mindezek Nagy Iván becses munkájának kiegészítése végett adattak elő, miután 1863 óta sok levéltár nyílt meg; a Szöllősy nevezet pedig oly bortermelő országban mint a miénk, el van terjedve, ennél fogva a nevezett szerzőnek, adatai hiányában, mindenikről tudomása még nem lehetett.

* * *

Végül dr. Komáromy András vál. tag mutatta be eredetiben Gyulay Balázsnak 1591. évi és a Nagyidai Kulcsár és Fodor családoknak 1627. évi címeres leveleit, melyek közül az elsőnek ismertetését jelen füzetünk közli.

A folyó ügyekre kerülván a sor, a titkár bejelenté a következő tagajánlásokat: Pártoló tagúl id. *Lónyay Sándor* Vásáros-Náményben (ajánlja Helley János); évdíjas tagokúl: csepei *Zollán Elek* honvéd huszár ezredes és honvéd lovassági felügyelő Budapesten (aj. Soós Elemér), *Lippich Gusztáv* ügyvéd Szolnokon, *Elek Salamon* városi tanácsos Szolnokon és *Jamniczky Lajos* építész Budapesten (aj. Széll Farkas). Az ajánlottak megválasztottak.

A pénztárnok kimutatása szerint a pénztári állás április hó 25-én a következő:

Bevétel	--- -- -- -- --	858 frt 50 kr.
Kiadás	--- -- -- -- --	550 „ 98 „
		Készpénz 307 frt 52 kr.

Ezután a titkár jelenti, hogy Pfeifer Ferdinand budapesti könyvárussal a leszámolás a Magyar Nemzeti Zsebkönyv áruba bocsátott példányairól megtörtént. Az eredmény az, hogy eladatott 230 példány, melyeknek ára fejében 40% könyvári százalék levonása után 690 frt a társaság pénztárába befizettetett. A választmány határozatához képest ez összeg részben a nyomdai számla törlesztésére fordítandó.

A jegyzőkönyv hitelesítésére *Szimyei József* és *Komáromy András* vál. tagok kéretvén meg, az ülés véget ért.

Czímerkérdés a képviselőházban. Hoitsy Pál orsz. gyűl. képviselő a képviselőház f. é. május 7-én tartott ülésén azon kérdést vetette fel, miért használ némely állami intézet, sőt az állami számvevőségek is *hamis szerkezetű állami címert*, mely kérdés megtételére az indította, hogy nem tudta megmagyarázni magának, mikép foglal helyet a főszámvevőségek nyomtatványain használt címereken a kétféjű sas.

Wekerle pénzügyminiszter rögtön megadta e kérdésre a választ s ezen felül a Bud. Corr. is közölte a szükségesnek látszó felvilágosításokat, de olvasóink a nélkül is tisztában vannak azzal, hogy mit tartsanak a félelmes madár felől, mely nemcsak Fiume címérében szerepel, de hazai heraldikánkban is kedvelt alak, mit azt a Pongrácz és Széchy családok címerei is bizonyítják, hogy egyebeket ne említsünk; bennünket tehát a dolognak ez az oldala kevésbé érdek. Sokkal közelebről érint a félhivatalos közleménynek azon része, mely azt igéri, hogy a címérkérdés legközelebb törvényhozási úton fog végleg rendeztetni és pedig azon véleményes tervezetek alapján, melyeket a M. T. Akadémia, az országos levéltár és a heraldikai társulat adott.

Őszintén örvendünk e biztató ígéretnek, mely remélhetőleg véget fog vetni azon valóban kissé túlságos tájékoztatásnak, mely országos címérünkkel

szemben még, a mint Hoitsy képviselő úr nyilatkozatából láttuk, legmiveltebb köreinkben is uralkodik: de a mennyire örvendünk e megoldásnak, épp úgy óhatjuk, hogy az minden tekintetben, tehát címertani leírás tekintetében is helyes és kifogástalan legyen s minthogy a dolog most actualissá vált, el nem mulaszthatjuk hangsúlyozni, mint az folyóiratunk hátsó oldalán már egyszer kiemeltetett, hogy ama három tervezet, melyeket az alkotandó címertörvény alapforrásául említ a Bud. Corr., bár lényegükben tökéletesen megfelelnek a történelmi hűségnek, címertani leírás tekintetében egy ugyanazon hibában szenvednek. Egybehangzólag mondja u. i. mind a három, hogy *országos címerünk hasított pajzsának jobb oldalát nyolcz, fölváltva vörös-ezüst pólya vagy csikolat foglalja el.*

Címertani leírásnak ez így meg nem állhat. Minden címernek két lényeges alkateleme van, mely nélkül nem képzelhető, ú. m. a *mező* és az *abba* írt akár herold-, akár közönséges *alak*, már pedig ha országos címerünk jobb oldalát csikolat foglalja el, hol marad akkor a *mező*? Arról tehát szó sem lehet, hogy mind a nyolcz sáv pólya lenne, már csak ez okból is, de meg aztán nyolcz ily sáv csak úgy képzelhető, ha a vértnek ez oldalát 7, azaz páratlan számú osztóvonal tagolja, pedig, mint tudjuk, pólyákat csak páros számú osztóvonalok adnak. A leírás tehát mindenesetre hibás és vagy a pólya száma szállítandó le négyre s akkor a leírás úgy hangzanék, hogy a vért jobboldalát *vörös mezőben négy ezüst pólya képezi* s ez esetben a tervezetek lényegében is történnék változás, a mennyiben ehhez nyolcz osztóvonalra lenne szükség, mely kilencz (nem heraldikai tekintetben vett) sávot eredményezne, a mire kútfőink szintén számos példát szolgáltatnak; — vagy pedig a *pólya* kitélt kell elejteni s ez esetben a tervezeteknek lényegbeli megváltoztatása nem szükséges, de a leírás (heraldikai műnyelven) akkor csak így szólhat: *a vért jobboldala vörös-ezüsttel hétszer szelt.*

Mindezeknél fogva kívánatosnak tartanók, hogy a heraldikai társulat egy utólagos beadványban forduljon az erre hivatott miniszteriumhoz, melyben e hibát még idejekorán, a törvényhozási intézkedés előtt helyre igazítsa.

—PA.

Rómer Flóris.

(1815—1889.)

Igazgató-választmányunk tagjaiból a folyó évben már a másodikat gyászoljuk. Gróf Lázár Miklóst, a buzgó és lelkes főurat, a magyar régiség-tudomány egyik megalapítója, *Rómer Flóris Ferencz* követte a

sírba. Alig pár hónap leforgása alatt a hazai archæologia két úttörőjét veszítettük el. Henszlmann Imre volt az első, kinek a kassai domról a negyvenes években kiadott műve megmutatta az utat a régiségtan tudományos, a kor színvonalán álló művelésére; míg ő elméletileg vetette meg az új tudomány alapját, addig Rómer ügybuzgósággal, teljes odaadással hívta fel a figyelmet úgy irodalmi, mint kivált társadalmi téren a hazai régiségekre, és ezekből tömérdeket mentett meg a végelpusztulástól.

Változatos és mozgalmas élete pályájából kiemeljük a következő adatokat:

Rómer Flóris 1815-ben született Pozsonyban, hol szülei jó módú polgárok voltak. Tizenöt éves korában a benzések közé lépett. Egész lelkesedéssel adta magát a tanári pályára; a római klasszikusok mellett kivált a mennyiségtan, utóbb a természetrajz volt kedves tantárgya. Mint pannonhalmi tanárnak kiváló alkalmat nyílt a főpátság gazdag levéltárával megismerkednie, s e nyolczszázados multnak emlékei az ifju tanárnak fogékony lelkét természetszerűleg a történelem és az oklevéltan művelésére terelték. Összeköttetésbe lépett Horvát Istvánnal, kinek megbízásából az apátság 1001-ik évi alapító oklevelének hasonmását a Tudományos Gyűjtemény részére elkészíté. E nagyfontosságú oklevélnek első teljes szövegét a Tud. Gyűjt. 1836. évi folyamában Rómer másolata után vésték réztáblára.

Ekkor kezdé meg irodalmi működését, buzgón írván dolgozatokat hazai és külföldi folyóiratokba.

Tőrekvését a pannonhalmi könyvtárnokságra és az oklevéltan tanszékére nem érthette el. Győrött, majd Pannonhalmán tanárkodott, természetrajzot, vegytant adván elő; utóbb a természettan tanárának neveztek ki Pozsonyba, hol teljesen neki adta magát tudományos ismeretei bővítésének. Bejárta többször az országot, buzdítva, tanulva, s ezáltal széleskörű ismeretekre, tapasztalásra tett szert, melyek későbbi munkáiban élénk nyomot hagytak.

A szabadságharcban mint utász-kapitány vett részt, s ezért a josphstadi várban őrizték őt foglyúl 1854-ig. Kiszabadulván, hosszú ideig élt visszavonulva Bakonybélben, majd tanárkodva több helyen; tanárságának emlékét mindenütt, Pápán, Győrött, Zirczen, Pannonhalmán, egy-egy általa épített múzeum hirdeti.

A hatvanas években a pesti kir. gymnasium igazgatójává lett, majd elérte vágyait, s a Nemz. Múzeum érem- és régiségtárához őrnek s az egyetemen a régiségtan tanárának neveztek ki. Ebből az időből valók legbecsesebb művei, melyek közül kivált egyet emelünk ki: a Műrégészeti Kalauz, mely mai napig is nélkülözhetetlen annak, ki a régiségtan alapvonalával óhajt megismerkedni.

Tevékenysége ebben az időben érte el tetőpontját; számos vidéki történelmi és régészeti egyesület és múzeum neki köszöni létezését. A központban lakván, alkalma nyílt megismerkedni a tudományos körökkel s a tudományszerető ifjabb nemzedékekkel, melynek körében a legjobban érezte magát. A hol tehetséget, törekvést, hivatottságot látott, ott nem szünt meg szóval és tettel buzdítani az illetőt; s való igaz, hogy a fiatalabb archæologusok az ő tanácsainak és támogatásának sokat köszönhetnek.

Ipolyi püspök átvévén őt a világi papságba, előbb jánosii apáttá lett, majd a tudomány terén szerzett örök érdemeinek egyházi téren is elnyerte jutalmát 1878-ban, a nagyváradi «stallum literarium» által.

Az Akadémia 1860-ban levelező, 1871-ben rendes tagjai sorába iktatta. Alapítója és buzgó terjesztője volt a történelmi, régészeti, heraldikai társulatoknak; általában nem volt senki, ki a tudomány ügyét, áldozatokkal is, önzetlenebbül szolgálta volna az elhúnytánál. Nem volt tudományos mozgalom a történelem és segédtudományainak terén, melynek ő első pártolói, leglelkesebb hívei közé ne tartozott volna.

Utolsó éveit betegeskedésben töltötte, de súlyos baja daczára folyton gyűjtötte az anyagot Zalamegye történetéhez, melynek megírására több kiváló történetírókkal szövetkezett. — A folyó év márcz. 18-án döntötte őt a halál sírjába.

Nem terjeszkedhetünk ki nagyszámú műveinek felsorolására. Nevét örök időkre fenn fogja tartani a hazai régiségtudomány, mely benne, s az imént elhúnyt Henszlmann Imrében alapítóját, fáradhatatlan művelőjét és terjesztőjét gázsolja.

Az Árpádkori új Okmánytár névmutatója.

Wenzel Gusztáv a becses oklevélgyűjtemény érdemes kiadója, ki 1860-tól 1874-ig tizenkét kötetben összegyűjtve közzétette a Fejér György Codex diplomatikusának megjelente óta ismeretessé vált Árpádkori oklevélanyagot, e nagy mű könnyű használatához nélkülözhetetlen kulcschal, egy betűrendes tárgy- és névmutatóval adós maradt. A nagyérdemű tudóst a hazai történelem és jogtudomány terén kifejtett működése elvonta az index-készítés fáradságos és sok időt emésztő munkájától. A hiány, történelmi kutatásaink fejlődésével egyre érezhetőbbé vált; s a tudományos Akadémia történelmi bizottsága a közóhajtásnak vélt megfelelően, midőn *Kovács Nándor* tagtársunkat, kinek neve újabb oklevéltáraink olvasói előtt ismeretes, az elmaradt névmutató elkészítésével megbízta. A több éven át nagy fáradsággal, szakértelemmel és pontossággal készített index a napokban

kikerült a sajtó alól s egy VIII. és 861 lapra terjedő testes kötetben a történelem művelőinek rendelkezésére áll.

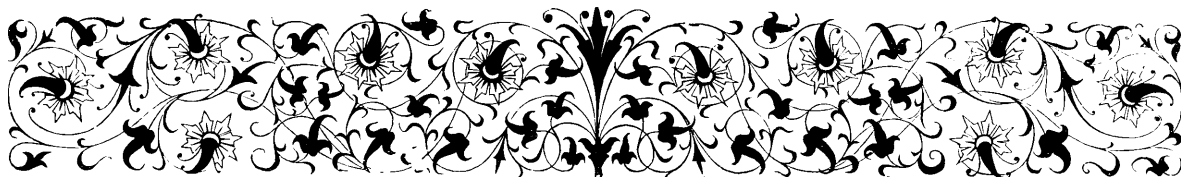
Maga az index az oklevelek nyelvén, latinul van szerkesztve; berendezése igen világos. A tizenkét kötet minden tulajdonneve megtalálható szoros betűrendben; eltérő névalakoknál megvan a szükséges utalás. Kimondhatatlan a haszon, mely a pontos és a minutiositásig megbízható névmutatóból a történetírásra s kivált a hazai genealogiára háramlik. A munka általános besorolás tekintetében követte a Czinár Mór által Fejér György oklevéltárához készített indexet, mely szintén a tud. Akadémia megbízásából készült. De míg a Czinár-féle névmutató, a szerkesztés egyöntetűségének hiánya, az oklevelekben előforduló tulajdonnevek gyakori elhagyása miatt sokszor elégtelennek bizonyul, addig a most megjelent kötethez, miként számos példából meggyőződünk, mindig eredménynyel fordulhatunk. Emeli az index becét az, hogy a szerkesztő a gyűjteménynek nemcsak Árpádkori okleveleire terjeszkedett ki, hanem felölelte a megemlített későbbkori okleveleket is, s így a tizenkét kötet anyagáról teljesen megbízható képet nyújtott.

A kötetet az egyházi és világi méltóságok viselőinek (a káptalani tagokig, illetőleg a fő- és várispánokig) összeállított névsora fejezi be. Ez összeállítás nagy munkájával, melyben a szerkesztő a lelkiismeretességet a szükséges kritikával párosítja, a kötet tudományos értékben sokat nyert, és a magyar archontológia ismeretét egy lépéssel előbbre vitte. Vajha a buzgó szerkesztő vállalkoznék arra is, hogy a magyar egyházi és világi méltóságok viselőinek névsorát egész a mohácsi vészig összeállítaná, mire hivatottságát a jelen kötettel fényesen kimutatta. Ajánljuk a kötetet, melynek ára 5 frt., a történelem kedvelőinek figyelmébe.

Hibaigazítás.

A gr. Berényi-család. A Turul legutóbbi füzetében Dr. Schönherr Gyula a Berényieknek Zsigmond királytól nyert czímerét ismertetvén, a grófi családot fiágon kihaltnak mondja. Ez állítás, mint *Reviczky Bertalan* csejthei plébános úrtól értesülünk, tévedésen alapszik. Az 1886-ban Fiumében elhunyt gr. Berényi Leonak ugyanis van egy *János* nevű fia, ki 1873-ban született; anyja Berghoffer Paula, gr. Berényi Leo özvegye, ki jelenleg fiával együtt Fiumében lakik. Így tehát a grófi család, melynek két leány tagja (gr. Vécsey Ágost özvegye gr. Berényi Gizella Vágújhelyen és Reviczky Alfrédné gr. Berényi Janka Beczkón) van még életben, fiágon sem halt ki.

Szerk.

AZ ERDŐDI-CZÍMER.

(Két színes czímerképpel.)

Négy század óta virágzó főúri nemzetség emelkedésének első lépcsőfokait jelezi a két czímer, melyeknek színes hasonmását látja e helyen az olvasó.

A középkor állami és társadalmi életének szervezete határozottan arisztokratikus volt; de az arisztokratia sorompói könnyen megnyíltak mindazok előtt, kik tehetségeik és tett szolgálataik által a nép tömegéből kiemelkedtek.

Erre a katonai és udvari szolgálat mellett, főleg az egyházi pálya is bő alkalmat nyújtott.

Egyházi férfiaknak köszöni az Erdődy-család is megalapítását.

A szatmármegyei Erdődön, a Drágfiak birtokán, a XV. század elején, igénytelen jobbágy volt Bakócz Ferencz.

Több gyermeke közül az elsőszülött, Bálint pappá lett, és Ország Mihály királyi főudvarmesternél mint udvari káplán nyert alkalmazást; majd ennek pártfogása által, a titeli prépostságot nyerte adományul.

A mikor ezen előkelő javadalom birtokába lépett, legelső gondjaihoz tartozott: nemesi czímerre tenni szert, melylyel bandériumának lobogóit ékesíthesse, és egyúttal családját a jobbágy osztályból a nemesség körébe emelni föl.

Mátyás király 1459. szeptember 3-án állította ki a nemesség és czímer adományozásáról szóló

oklevelet, melynek eredeti példányát az Erdődy grófok galgóczi levéltára mai napig megőrzötte, és melynek élén az adományozott czímer színes rajza látható, kezdetleges művészi kivitelben.

Szétterjesztett széles szárnyakkal bíró angyal ötszögletű pajzsot tart, melynek sötétkék mezejében veres félkerékből félszarvas emelkedik ki, homlokán arany kereszttel. A pajzst írásszalag futja körül, és azon a következő írás áll: «**Fr. Valentinus pp. [prepositus] Tituliensis.**» (Fr. Bálint, a czímeradományozást kieszközölő prépost neve). Az angyalt és czímerpajzsot arany napból leömlő aranysugarak környezik.

Az oklevél szövege a következő:

Mathias dei gratia rex Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. Vobis domino Valentino nato Francisci Bakolcz dicti de Erdewd, ville comitatus Zathmariensis, preposito ecclesie Thituliensis et speciali capellano fidelis nostri magnifici Michaelis Orzag de Guth dicti regni nostri palatini, salutem gratiamque nostram et omne bonum. A claro lumine troni excellentissime regie maiestatis, velut e sole radii, nobilitates legitimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia ab excellentissima regie maiestate sic dependent, ita ut non sit alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat excellentissime regie claritatis. Sane attendentes multiplicia merita vestrarum probitatum, quibus vos nobis et regno nostro ac sacre corone eiusdem regni nostri Hungarie sub temporum et locorum diversitate diligentibus studiis vestro pro

posse obsequentissime gratum et acceptum reddidistis ac in futurum eo ferventius et diligentius reddere anhelatis, quo vos et vestros singularibus honorum gratiis sentietis fore decoratos, vobis et per vos Nicolao, Thome et Joanni fratribus vestris, eorundemque fratrum vestrorum heredibus et posteritatibus universis ad usum armorum in perpetuum hec arma seu nobilitatis insignia seu signum armature, que in principio sew capite presentium literarum nostrarum suis appropriatis coloribus arte pictoria figurata, designata, seu depicta sunt, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus et contulimus, ac ex habundantiori plenitudine nostre specialis gratie concedimus et presentibus elargimur, ut vos fratresque vestri eorumque heredes ac posteritates universe pretacta arma seu nobilitatis insignia, more aliorum armis huiusmodi utentium, a modo in antea ubique in preliis, hastiludiis, duellis, torneamentis et aliis omnibus exercitiis nobilibus et militaribus, necnon in sigillis, annulis, cortinis, velis, papilionibus sive tentoriis, domibus et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub mere et sincere nobilitatis titulo, quali vos ab universis et singulis cuiuscumque conditionis, preeminentie, status, gradus vel dignitatis existant, harum notitiam habituris insignitis dici, nominari et teneri volumus, ac etiam reputari, gestare ac omnibus et singulis gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri proceres nobilesque et clientes regni nostri, armis huiusmodi utentes, quomodolibet de iure vel consuetudine freti sunt et gavis, gaudere et frui valeatis atque possint, de talique singularis et specialis gratie antidoto merito exultetis et tanto ampliori studio ad honorem regalis dignitatis vestra in antea solidetur intentio, quanto vos largiori favore regio preventos conspiciat et munere gratiarum, harum nostrarum literarum, quibus secretum sigillum nostrum, quo ut rex Hungarie utimur, est appensum, vigore et testimonio mediante. Datum Bude, feria secunda proxima post festum beati Egidi abbatis, anno domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo nono.

Bálint prépost három fivére közöl, kikre a nemesség adományozásának kedvezései kiterjeszkedtek, az egyik Tamás szintén egyházi pályára lépett és 1486. őszén győri püspökké lett, egyúttal Mátyás király udvaránál befolyásos állást foglalt el. Ezt arra is felhasználta, hogy maga és családja számára a nemesség és címer adományozásáról szóló új királyi oklevelet eszközöljön ki, mely a következőképen hangzik:

Nos Mathias dei gratia Hungarie, Bohemieque rex, necnon dux Austrie, memorie commendamus tenore presentium significantes quibus expedit universis, quod nos respectum habentes ad fidelitatem et plurima servitorum merita fidelis nostri reverendi in Christo patris domini Thome episcopi ecclesie Jauriensis secretarii et consilarii nostri etc., que ipse maiestati nostre et sacre regni nostri corone cum summa fide et fidelitate, omnibus in rebus nostris, eisdemque regni nostri, cure et fidei sue creditis et commissis, non fideliter solum, sed etiam utiliter ac prudentissime exhibere curavit; ac tametsi, ab initio eius, huiusmodi fidem, integritatem et diligentiam in nonnullis rebus, quas ei committebamur, plane experiebamur; verumtamen posteaquam sibi secreta nostra committere et consequenter eiusdem ad consilia rerum nostrarum et regni nostri, ac ad maxima quoque adhibere cepissemus, dum plane experti sumus eius fidelitatem, cum summa sapientia coniunctam, maximo nobis usui exstitisse, eiusque officiosa obsequia, plurimum et nobis et regno nostro utilitatis attulisse. Quare ut eius virtutum et laborum memoria in fratribus quoque et consanguineis suis perenniter elucescat, animo deliberato et ex certa nostra scientia et regia nostra munificentia eosdem fratres ac consanguineos suos, videlicet Nicolaum et Valentinum Bakocz dictos de Erdewd, item Petrum et Paulum eiusdem Nicolai, nec non Thobiam et Johannem quondam Johannis similiter Bakocz filios, a statu et conditione ignobilitatis, cui obnoxii, utpote qui ab ignobilibus nati fuere eximentes, in veros nobiles duximus creandos et perficiendos, et nihilominus priora illa arma et nobilitatis insignia, videlicet medium cervum ex rota media erectum et prominentem, alias per nos eidem domino episcopo, fratribusque suis memoratis, donata et concessa, esse duximus de novo et ex novo conferenda. Imo creamus, perficimus et conferimus ac numero et cetui aliorum verorum nobilium regni nostri annueramus, applicamus et adnectimus presentium per vigorem, annuentes et concedentes eisdem ipsorumque heredibus et posteritatibus universis utriusque sexus, ut ipsi, eorumque heredes et posteritates universe huiusmodi arma seu nobilitatis insignia, more aliorum nobilium regni nostri armis utentium, a modo deinceps ubique in preliis, hastiludiis et in omnibus exercitiis nobilitaribus et militaribus, necnon annulis, velis, tentoriis et generaliter in quibuslibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo ferre, gestare, omnibusque et singulis privilegiis, honoribus, gratiis, libertatibus et immunitatibus, quibus ceteri nobiles regni nostri Hungarie, armis utentes, quomodolibet consuetudine vel de iure uti, frui et

Ulmann J. Budapestenz.

A BAKÓCZ CSALÁD CZÍMERE

1459. évből.

Ullmann J. Budapest.

A BAKÓCZ CSALÁD CZÍMERE

1486. évből.

gaudere valeant atque possint, harum nostrarum sigillo nostro impendenti munitarum vigor et testimonio literarum mediante. Datum in arce civitatis nostre Viennensis, in festo Epiphaniarum domini, anno eiusdem millesimo quadringentesimo octagesimo nono, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. tricesimo primo, Bohemie vero vigesimo.¹

Ezen oklevélben szintén lefestve látható a címér. Ez a mellett, hogy ügyesebb festőnek műve, az előbbtől több tekintetben különbözik. A pajzsot tartó angyal eltűnt és helyette a pajzs fölött sisak emelkedik. Hasonlóképen elmaradt a pajzs körül futó irásszalag. A pajzs síma kék alapján itt fehér virágdíszítmény tűnik elénk. A szarvas sötét testszíne világosabb, természetesebb. A szarvas fejét ékesítő arany kereszt-jelvény elmaradt. A félkerék vörös színét arany helyettesíti.

Az oklevél szövegében a nemességben részesülő családnak számosabb tagjai vannak felsorolva, úgymint: *Tamás* két testvére *Bálint* és *Miklós*, az utóbbinak fiai *Péter* és *Pál*, valamint az elhunyt harmadik testvérnek, *János*nak fiai *Tóbiás* és *János*.

Mindkét oklevélben a *Bakócz* család névhez a származás helye után az *Erdődi* melléknév (*dictus de Erdewd*) csatolatik, melylyel *Tamás* püspök, mint királyi titkár, az oklevelet ellenjegyezve kizárólag élt. (*Thomas de Erdewd.*)

Teljesen megmagyarázhatatlan, hogy a két oklevél egyikében sem említetik az ötödik testvér *Ferencz*, a ki az első címádományozás idejében már élt, a második címér-levél kiállításakor pedig már kanonok és királyi titkár volt.

Erdődi *Tamás* püspök, később primás, nem elégedett meg azzal, hogy testvérei és ezeknek fiaik nemesi rangra emeltettek; előkelő állást

igyekezett nekik szerezni. A mint kielégíthetetlen bírvágy által ösztönözve, mesés arányokban gyarapítja magánvagyonát, jogcímeinek osztályrészesévé teszi családjának tagjait, a menyinyiben a királyi adománylevelekbe, a birtokvásárlásokról és zálogosításokról szóló okiratokba a maga neve mellé testvérei és unokaöccseinek neveit iktattatja; majd a királytól kieszközölt végrendelkezési joggal élve, rokonnaira hagyja szerzett birtokainak legnagyobb részét. Egyúttal hatalmas állását fölhasználva, rokonait az ország legelőkelőbb családjaival hozta, házasságok útján, rokoni összeköttetésbe.¹

Unokaöccseik között, *Bakócz Miklós*nak fia *Erdődi Péter* volt az ő kedvence. Ő róla gondoskodott legbökezűbben. Néki adta át Vas megyében: *Monyorókerék*, *Körmend* és *Vörösvár*; *Körösmegyében*: *Monoszló*, *Szarvaskő* és *Dianvára*; *Varasdmegyében* *Császárvára* nevezetű várakat, az ezekhez tartozó nagy kiterjedésű uradalmakkal. És így az ország leggazdagabb főurainak sorába emelte. Tőle származik le az *Erdődy* grófok virágzó nemzetsége, mely az ősi birtokok nagy részét és a címert mai napig megtartotta.

Ezen címert hazánk egy másik kiváló családja is átkölcsönzé.

Ugyanis *Pálffy Pál*, ki *Erdődi Klárát* vette nőül, a XVI. század első felében átvette nejének családjától úgy az *Erdődi* melléknévet, mint az *Erdődi* címert is, míg a *Héderváriak* és *Kontok* ősi címereit, melyekkel azelőtt éltek, a címerpajzsból kiemelkedő zászlókra illesztette. A mit a tőle leszármazó nemzetségnek hercegi és grófi ágai mind megtartottak.

FRANKÓI VILMOS.

¹ E két oklevél szövegét *Botka Tivadar* a Századok 1875. évi folyamában közölte.

¹ Erről bővebben szól e sorok frójának «*Bakócz Tamás birtokszerzeményei*» című dolgozata a «Századok» 1888. évfolyamában.

A NAGY-IDAI CSALÁD LESZÁRMAZÁSA.

(Egy címerrajzzal.)

E család alapítója Nagy-Idai Kulcsár Mihály, ki 1627. ápril 14-én Bethlen István Máramaros vármegye örökös főispánja s erdélyi gubernátor ajánlatára mint Huszt várának kulcsára Bethlen Gábor fejedelem által címeres nemességre emeltett.¹

A *Kulcsár* nevet azonban csak a nemesség-szerző viselte és nem lehet kétségünk a felett, hogy nem őseitől örökölte, hanem csupán foglalkozásáról ragadt reá, a minthogy utódai sohasem is éltek azzal, sőt maga Mihály úr is híven ragaszkodott a *Nagy-Idai* névhez, jóllehet armális levelében² inkább praedicatum gyanánt szerepel az, valószínűleg származáshelyét jelentvén. Ennek oka pedig a jó hangzason kívül,

¹ Nagy Iván alig pár sorban emlékezik meg erről a családról, elmondván Szirmay Antal monographiája után, hogy a *Nagyidayak* Zemplén vármegye nemesei között fordulnak elő. Azt hiszem, szükségtelen indokolnom e történelmi jelentőségre bár nem emelkedett, de a megyei életben kiválóan szereplő család nemzedék-rendjének összeállítását, melynek hitelessége mellett Nagy-Idai Ferencz Ugocsa vármegyei földbirtokos tulajdonát képező eredeti oklevelek tanúskodnak. — Véleményem szerint igen kívánatos, hogy az úgynevezett historiai családok mellett, a kisebb jelentőségűek múltja is mennél nagyobb számban föl legyen derítve, a naiv hagyományokon alapuló téves nézetek helyreigazításával, a családtani kérdéseket gyakran megoldhatlanná tévő homály és zür-zavar eloszlatásával.

² Ezzel az armálissal rajta kívül rokona (valószínűleg unokaöccse = ex sorore frater) Fodor István is meg-nemesítettett. A címér leírása így hangzik: «scutum videlicet militare caelestini coloris in cuius campo sive area super cespitem viridem diversi generis flosculis ornatum leo quidam naturali colore suo depictus, ore patulo, linguaque exerta, micantibus oculis fasciculoque clavium collo ex torque aurea dependente, posterioribus stare, anteriori vero dextro clavem sursum tenere, sinistram autem pedibus ense nudo circa cuspidem comprehenso immitti conspicitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium gemmis et unionibus variegatum, ex quo leo dimidius alias inferiori per omnia similis eminet.»

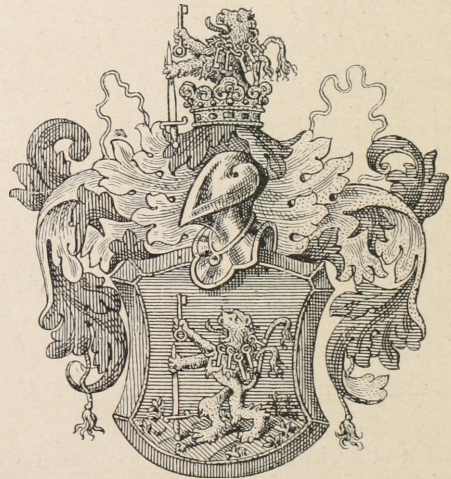
Kihirdettetett Máramaros vármegyének 1627. november 23-án Sziget városában tartott közgyűlésén, a mikor Kricsfalvi Sztoyka Ferencz alispán, Bölöni másképen Nagy Mihály, Kotecz János, ifj. Rednik János, Bencze Péter pedig szolgabírák voltak.

valószínűleg a családban mai napig is élő azon hagyomány lehetett, mely ősbibb származást, nemes elődöket igényelt, kik a Nagy-Idai nevet már azelőtt fölemelték az ismeretlenség homályából, mielőtt a huszti vár kulcsára személyes érdemeinél fogva a nemzet kiváltságosainak sorába lépett.

Így történt tehát, hogy midőn Mihály úr régi tisztségét letévén, öreg Bethlen Istvánnak huszti udvarbírája lett, foglalkozása nem indokolván többé a «*Kulcsár*» elnevezést, csakhamar feledésbe is ment az, mielőtt — mint ez hasonló esetekben rendszeren történni szokott — a köz szokás örökségül szállította volna az utódokra.

Az ős Nagy-Idai név tehát már a nemesség-szerző életében visszafoglalta régi jogait, s elég jól hangzott arra, hogy más kedvező körülmények mellett, rövid idő alatt előkelő vagyonos családokkal hozza összeköttetésbe viselőit.

Az adományozott címér azonban örökössette az egykori kulcsár emlékezetét, mert az égszínkéék hadi vért virágokkal ékesített, zöld mezejében ágaskodó természetes színű oroszlán, míg első jobblábával magasra emelve tart egy kulcsot, ballábjával egy markolatánál fogva föld-

höz támasztott meztelen pallos hegyét markolja s hogy a címérkép annál tökéletesebb legyen, az oroszlán nyakába akasztott arany láncon egész csomag kulcs függ. Ugyan ezen oroszlán

szemléltető felső testében, tehát növekedőleg a zárt hadi sisak koronáján is. Látni való tehát, hogy a «*claviger arcis Hustiensis*» eléggé élet-hűen van symbolizálva.

A huszti udvarbírótság, míg egyfelől kétség-telenül jövedelmező állás volt abban az időben s I. Mihály életében meglehetősen vagyont gyűjtött, addig másfelől szoros összeköttetésbe hozta családját a Bethlenekkel, mely összeköttetés aztán megnyitotta maradékainak az emelkedéshez vezető utakat.

A huszti vár és uradalma öreg Bethlen István halála után fia és veje gróf Rhédey Ferencz birtokába ment által, a ki apósa után a máramarosi örökös főispánságot viselte haláláig s egyideig erdélyi fejedelem volt. — A leopoldi diploma után is többször találunk Bethleneket a főispáni széken s bár jószágaik e vármegyékben idők múltával megfogyatkoztak, de hatalmuk, befolyásuk széles körű maradt ezután is.

A Nagy-Idai utódok mindenkor a legbizodalmasabb viszonyban éltek a Bethlen családdal s míg ez a körülmény társadalmi állásukat legalább is a vármegye határai között tagadhatlanul jelentékenyebbé tette, a közügyek terén való szereplésüket elősegítette, addig a változott viszonyok között egyszer-mászor nekik is nyílt alkalmuk leróni némileg a hálát, melylyel a huszti udvarbíró maradékai Bethlen István véreinek tartoztak.

Mert a gubernátor a mellett, hogy Gábor fejedelemtől armálist szerzett hűséges kulcsárjának, más eszközökkel is elősegítette annak boldogulását, módot nyújtván neki a vagyongyűjtésre. — Mihály úr gyarapította is lassanként vagyonát; így 1732. november 21-én Haydu Péter özvegyétől megvásárolt egy pusztát örökséget Huszton, melynek kelet felőli szomszédja a *Lakócz patak*, nyugat felőli pedig *Csyzmazia András* háza volt.¹ Midőn pedig nem sokkal

¹ Családi irományok. Megjegyzem, hogy a Nagy-

utóbb ismét egy házat szerzett Huszt városában, Bethlen István 1638 június 16-án kelt adomány-levelében minden jobbágyi teher és adózás alól fölmentvén azt, neki és két ágon lévő maradékainak azzal a kikötéssel inscribálta, «*hogy mi ellenünkben mást ne szolgáljon, korcsománkra bort ne kezdgyen s jobbágyunkat vármegye törvénnyel ne fárassza*». Ezt az adományt 1639. november 28-án Rákóczy György erdélyi fejedelem is megerősítette, s a telken épített nemes udvarházat, melynek szomszédjai egyfelől a már említett Lakócz patak, másfelől *Kökécs* nevű utca volt, a legújabb időkig birtokolta a Nagy-Idai család máramaros-vármegyei ágazata.

Legjobban gyarapította azonban Mihály úr vagyonát házassága által, a mennyiben felesége Sztoyka Kata nemcsak a vármegye egyik legelőkelőbb családjából származott,¹ de mint az iratok tanúsítják, szép értéket is vitt urához, s midőn özvegyen maradván 1653-ban javai egy részét gyermekei között felosztotta, a viszonyokhoz képest már gazdagnak mondhatjuk a Nagy-Idai családot, mely alig pár évtized alatt némileg alárendelt állapotából, Máramaros vármegye legelőkelőbb birtokosai közé emelkedett.

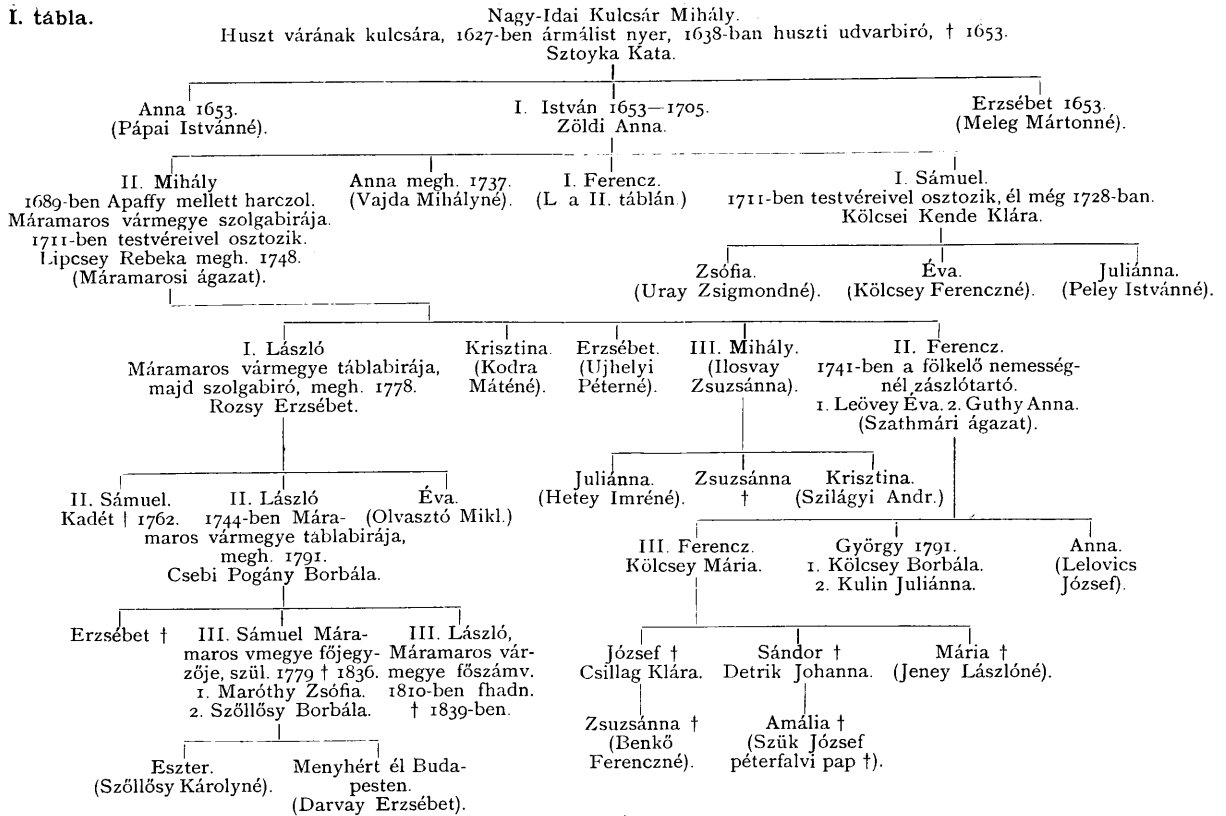
Mikor halt meg a nemesség-szerző I. Mihály? — arról az oklevelek nem világosítanak fel bennünket, csak annyi bizonyos, hogy halála 1653 előtt történt. Sztoyka Katától három gyermeke származott: *Anna*, Pápai Istvánné, *Erzsébet*, Meleg Mártonné s egy fia, *István*, kiről alább szólandunk.

Mielőtt azonban a nemzedék-rend részletesebb ismertetéséhez fognánk, szükségesnek látjuk annak könnyebb áttekintése céljából, a leszarmazási táblát ide igdatni.

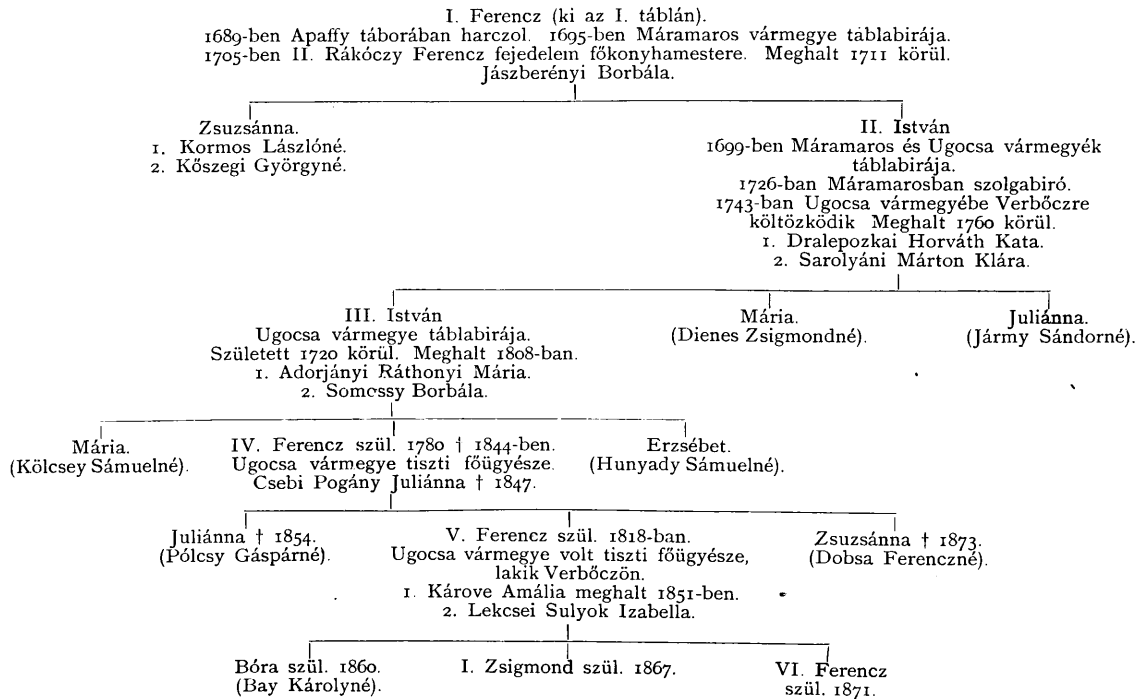
Idai család leszarmazásánál kizárólag innen merítettem adataimat, s így nem tartom szükségesnek arra ismeltelen hivatkozni.

¹ A Sztoyka család, melynek egy ága később báróságot is nyert, századok óta a legfőbb tisztségeket viselte Máramaros vármegyében.

I. tábla.

II. tábla.

A nemesség-szerző egyetlen fiának I. István-
nak emlékezetét az 1653-iki osztályon kívül,
még alig egy pár oklevél tartotta fenn.

Egyetlen fiú lévén, szüleinek minden östül
maradt javait örökölte s így kétségtelenül va-
gyonos ember volt, de a közéletben nem sze-
repelt, vármegye-tisztséget tudtunkra nem viselt.
Állandóan Huszton lakott, s az erdélyi zavarok,
majd a XVII. század derekán kitört háború
idején élemedett ember lévén, maga azokban
tevékeny részt nem is vett, de helyzeténél,
birtokviszonyainál fogva Apaffy pártjához tar-
tozott s két felnőtt fia harczolt a fejedelem
zászlója alatt.

Élt még 1705-ben s öreg kora daczára élet-
erős ember volt, mert míg fiai a Rákóczy-
mozgalomhoz csatlakozva, távol valának, maga
vezette a huszti gazdaságot. 1711-ben már őz
vegye a dézsi származású Zöldy Anna gyerme-
keit osztoztatja, 3 fiú és egy *Anna* nevű leány
maradt utána, ki Vajda Mihályhoz ment férjhez.

A fiúk közül *Mihály* a máramarosi, *Ferencz*
pedig, illetőleg ennek fia, *István*, az ugocsai
ágazat alapítója lett, a harmadik:

I. Sámuel az 1711-iki osztály-levélben em-
líttetik először, a mikor már a Rákóczy-forra-
dalmat végig harczolva, a szathmári békekötés
után, mint legfiatalabb fiú az ősi curián Husz-
ton telepedett le. Nem állapíthatjuk meg, mikor
halt meg, csakhogy 1728 után már nincs nyoma
az oklevelekben. Felesége a törzsökös Kölcsey
Kende család nemes sarja, *Klára* volt, kitől
származott három leányát előkelő nemesek vet-
ték nőül, ú. m. *Fuliannát* Peley István, *Évát*
Kölcsey Ferencz, *Zsófiát* pedig Uray Zsigmond.

A két idősebb testvér közül:

II. Mihály Apaffy fejedelem mellett har-
czolt, ki 1689-ben engedélyt adott neki és Ferencz
öccsének, hogy huszti házukat meglátogathas-
sák. A kurucz világban Máramaros vármegye
bereznai járásának szolgabírája volt, de hiva-
talát 1710-ben már nem viselte. Felesége *Lipcsey*
Rebeka kezével szép jószágok birtokába jutott
s előkelő összeköttetései kiváló helyet biztosí-
tottak utódjainak Máramaros vármegye köz-
életében. 1728-ban már nincs az élők között s
három fiú és két leány gyermeke édes anyjuk
akaratából minden javain osztoznak. A leá-
nyok tekintélyes, vagyonos nemesekhez mentek

nőül, *Erzsébet* Ujhelyi Péter, *Krisztina* Kodra
Máté felesége lett. Fiai voltak: Mihály és
László.

III. Mihály életkörülményeiről alig tudunk
valamit, s az iratokból alig állapítható meg egyéb,
mint hogy felesége *Ilosvay Zsuzsanna* volt, kitől
két leánya maradt, *Fulianna* Hetey Imréné,
Krisztina Szilágyi Andrásné.

I. László Huszton lakott s Máramaros vár-
megyének táblabírája volt. Az országos pestis
idején 1744-ben egészségügyi biztos, később pedig
szolgabíró lett. Mint a hozzá intézett levelek
tanúsítják, a megye közéletében jelentékeny
tényezőnek tartották. Felesége *Rozsy Erzsébet*
volt, kitől két fia *Sámuel* és *László* s egy leá-
nya *Éva* Olvasztó Miklósné származott.

II. Sámuel 1737-ben született s 1760-ban a
Bécsben székelő Eszterházy-ezredben mint kadét
szolgált, de betegeskedése miatt 1762-ben onnan
elbocsáttatván, rövid idő múlva meg is halt
nőtlenül.

II. László ki 1778-ban leánytestvérével vá-
lasztott bíróság előtt osztozik, *csebi Pogány*
Borbáldát vette nőül s Huszton tartá lakását.
Annyit tudunk felőle, hogy testvéreinek mára-
marosi javait magához váltván, s különben is
jól házasodva, igen vagyonos emberré lett, de
nincs nyoma, hogy a nyilvános életben is sze-
repelt volna; 1791-ben halt meg.

Kénytelenek vagyunk e helyen bevallani,
hogy a rendelkezésünkre álló adatok a Nagy-Idai
család máramarosi ágazatának szereplésére s
egyres tagjainak birtokviszonyaira nézve csak
igen hézagosan tudósítanak bennünket s leg-
több esetben be kell érünk azzal, ha belőlük
az ízről-ízre való leszámazást hitelesen consta-
tálhatjuk.

*II. László*nak két fia maradt ú. m.

III. László, ki 1810-ben a felkelő nemes-
ségnél főhadnagy volt, később Máramaros vár-
megye főszámvevője lett s 1839-ben halt meg.
Feleségétől, *Chernel Krisztinától* gyermekei nem
származtak.

III. Sámuel született 1779-ben s Máramaros
vármegyének főszolgabírája, majd főjegyzője volt.
Meghalt 1836-ban. Kétszer nősült; első házasa
Maróthy Zsuzsannával magtalan maradt;
második feleségétől *Szöllösy Borbáldától* szárma-
zott gyermekei közül;

Eszter Szöllösy Károlyhoz ment nőül.

I. Menyhért Budapesten lakik s jelenleg a Nagy-Idai család máramarosi ágazatának egyetlen férfi tagja, mert feleségétől *Darvay Erzsébettől* gyermekei nem származtak.

Hátra van még ezen a vonalon *II. Mihály*-nak *Lipcsey Rebekától* származott

II. Ferencz nevű fia, kinek utódjai azonban jobbára Szathmár vármegyében éltek s a családnak tulajdonképpen harmadik ágazatát képezik. Maga *Ferencz* még Huszton lakott s a *Mária Terézia* királyasszony védelmére felkelő megyei nemességnek 1741-ben zászlótartója volt. Kétszer nősült s első feleségétől, *Leövey Évától* csak egy *Anna* nevű leánya származott, ki *Lelovics József*hez ment nőül. Második felesége *Guthy Anna* volt, s ettől két fiú gyermeke maradt. Nevezetesen:

I. György, ki 1791-ben történt halálakor sem *Kölcsey Borbáltól*, sem *Kulin Juliannától* nem hagyott hátra utódokat.

III. Ferencz, kinek *Kölcsey Máriától* *József*, *Sándor*, és *Mária* nevű gyermekei származtak.

Mária *Jeney László*hoz ment nőül.

I. József Szathmár vármegyében *Kölcseben* lakott, *Csillag Klárától* született *Zsuzsanna* leánya *Benkő Ferencz* felesége lett.

I. Sándor, hasonlóképpen *kölcsei* birtokos *Detrik Johannától* egyetlen leány-utódot hagyott maga után, *Amáliát*, kinek férje *Szűk József* mint péterfalvi reform. pap halt meg.

Bennük a Nagy-Idai család szathmármegyei ágazata elenyészett.

Térjünk most át a nemzetség jelenleg is virágzó *Ugocsa vármegyei* vonalára, melynek törzsatyja, jóllehet csak fia költözött állandóan *Ugocsába*, mint már említettük is, *I. Istvánnak* *Zöldy Annától* született fia:

I. Ferencz volt, ki 1689-ben *Apaffy* mellett harczolt, majd *II. Rákóczy Ferencz*hez csatlakozva, mint főkonyhamestere¹ a fejedelmet min-

¹ «In anno 1705. 1-a januarii kezdetik esztendeje nemzeti és vitézlő *Nagy Idai Ferencz* uramnak kegyelmes uram ő nsga főkonyha mesterének, esztendeig lészen fizetése kész pénz háromszáz rhénes forintja fl. 300, angliai posztója 6 rőf m. 6. Datum Léva városában ut supra. Kegyelmes urunk ő nagysága udvari fő hofmestere *Ottlyk György* mpr. (p. h.)» *Eredetiye Nagy-Idai Ferencz birtokában Verőbczön.*

den hadakozásában hűségesen követte, megosztván azzal a táborigazgató élet viszontagságait.

1705. július 19-én tudósítja atyját az érsekujvári táborból, hogy a német a Csallóközben van s ha Isten engedi, megharcozlnak vele. «Most is gyakran által usztatnak a mieink, strázsájukat levágják, sokszor elevenen is elhózzák», kéri továbbá, hogy a gyermekeket járassa szorgalmasan iskolába, mert igen aggodalmiattok.

Jellemzi a család tagjait mindenek felett az a kiváló gond, a mit gyermekeik nevelésére fordítottak. A férfiak csaknem kivétel nélkül tudományosan képzettek voltak s az újabb korban, habár nem is használták mindig, kevésnél hiányzott az ügyvédi oklevél. De úgy volt ez a régebbi időkben is, mikor pedig az általános műveltség bizony szűk körre szorítkozott s nem ritkán a főurak váraiban is idegen vala.

Kétségtelenül neveltetésüknek, de némi részben talán a vérükben rejlő hajlamoknak is tulajdonítható, hogy bizonyos józan értelem, következetesség és gyakorlatias gondolkozásmód nyilvánul minden tetteikben. Sok tekintetben igénytelen, feltűnésre nem vágyó s a maguk körében kitartással, zajtalanul munkálkodó emberek voltak; komoly törekvésűek ifjú korukban, takarékosak, vagyonszerzők, midőn családot alapítanak.

Házasságkötéseiknél is nyilvánulnak egyéniségük e jellemző vonásai, s úgyszólván fiúról-fiúra szálló hagyományos elv volt közöttük, ha nem is mindig gazdag, de tekintélyes előkelő családokba házasodni. Maga a nemesség-szerző adott erre nézve követendő példát az utódoknak, kik aztán *Kölcsey*, *Pogány*, *Kende*, *Ráthonyi*, *Somossy*, *Leövey*, *Maróthi* leányokat vettek nőül, előnyös összeköttetéseket szerezve ez által maguk és maradékaik számára. Nem mondhatjuk azonban, hogy e tekintetben kizárólag az érdek lett volna reájuk nézve irányadó, de érzületüket legtöbb esetben szerencsésen össze tudták egyeztetni elveikkel.¹

¹ Hogy házasságkötéseik s a leányok férjhez adásánál mennyire körültekintők, óvatosak voltak, kitűnően jellemzi az a levél, melyet Nagy-Idai Ferencz 1705. július 19-én a Rákóczy táborából írt atyjához, hogy megóvja hugát egy — véleménye szerint — szerencsétlen lépéstől: «Az hugom asszony iránt írhatom kigyelmednek, hogy

Ferenczet 1706-ban még Rákóczy oldalánál találjuk, de ezután nyomtalanul tűnik el szemünk elől; valószínűleg rövid idő múlva talán még atyja előtt meghalt, mert a többször említett 1711-iki osztálykor már csupán özvegye és gyermekei szerepelnek. Felesége Jászberényi István és bölsei Buday Klára leánya *Borbála* volt, kinek hozományát Bereg, Ugocsa, Szathmár és Máramaros vármegyei tekintélyes jószágok képezték. Ettől két gyermeke származott, ú. m.

Zsuzsanna előbb Kormos László, azután Köszegi György hitvese és

II. *István*, kiben a Nagy-Idai család jellemző tulajdonságai: intelligencia, vagyonszerzési hajlam és képesség, takarékoság tevékenységgel, józanság gyakorlatias felfogással párosulva a legszerencsésebb módon egyesültek.

Atyja halála után egy ideig Huszton tartózkodott s itt vette nőül dralepszikai Horváth Miklós és Lipcsey Éva leányát *Katát*, kinek vagyona az övével egyesülve, István úr egyike lett Máramaros vármegye legtekintélyesebb s leggazdagabb nemeseinek.

Már 1699-ben Máramaros és Ugocsa vármegyéek táblabírája volt; 1726-ban főszolgabírótságot viselt, de kiterjedt jószágai annyi gondot okoztak neki, hogy a közélettől nem sokára visszavonult s midőn felesége halála után Harasztkerei Farkas László huszti praefectus fiatal özvegyével sarolyáni Márton Klárával második házasságra lépett, hogy birtokait annál könnyebben kezelhesse, kiköltözött Máramarosból s 1743-ban Ugocsa vármegyébe Verbőczre tette át lakását.

Sarolyáni Márton Péter, kinek ősei már a XV. század elején Szathmár vármegye előkelő vagyonos nemesei közé tartoztak, abban az időben Ugocsában lakott, szorgalmatos gondot viselvén az elei által elzalogosított családi jó-

csak *Ráthonyi János* uramnak adjuk, nem másnak, mivel ő kigyelme csak egyedül vagyon, anyja is igen emberséges asszony vagyon, ha ott jól nem tartják, seholt ötet az édes hugomat jobban nem tartják; hallom ugyan, hogy *Ujhelyi Ferencz uram* mondotta, hogy magáénak teszi, *de az közzé az had közzé nem örömet adnám*, hogy látnám kínos életét. Példa Széchenyi Mihályné, miket nem költ az a négy egytestvér öreg asszony reája; ha az mi atyafiságunk kell az édes hugom asszonynak, most lássa meg, mert bizony nem játék, miket mi akarunk.»

szágok visszaváltására. — Leányágon az ősrégi, már az Árpádok alatt szereplő Sásváry és Egressy családok ivadéka lévén, ezek elharácsoltságait igyekezett vissza szerezgetni s 1740 körül történt halálakor egyetlen leányával együtt e feladatot is Nagy-Idai Istvánra hagyta, ki dícséretes buzgósággal hozzá látott ugyan a dologhoz, de ez már a változott viszonyokhoz képest korántsem ment oly könnyen, mint Márton Péter uram idejében, a ki különben is prototypusa volt a körmös és ragadozó acquisiteoroknak.¹ Nagy-Idai István is értett a vagyonszerzéshez, de sokkal humanusabb eszközökkel dolgozott mint apósa. Volt készpénze, adott kölcsön megszorult embereknek, de nem igyekezett kizsákmányolni azok helyzetét, szerzett szépen zálogos javakat, de mindig a legtisztességesbb módon gyarapította őstül maradt vagyonát.²

¹ A parázna személyek üldözése is egyik jövedelmi forrását képezte Márton Péter uramnak, s nem csekély azok száma, kik általa *«véteekben»* találtatván, néha fiúról-fiúra örökös jobbágyságra adták magukat, hogy a büntetéstől szabaduljanak s legjobb esetben is két-három évi szolgaság árán szereztek vissza szabadságukat, de voltak olyanok is, kik minden jószágukat átengedték fejjálságukban. — Valóságos szenvedélyvel üzte a jó úr erkölcsbírói tisztét, ha szinte nem is volt belőle haszna, s hónapokig lesetett egy-egy gyanús személyre, míg végre fülön csíphette és határtalan öröme volt akkor, mint egy tanúvallomási jegyzőkönyv bizonyítja, midőn elvált első feleségét minden kétséget kizáró helyzetben találva, vasra verethette.

² Hogy nem üzérkedett pénzével, bizonyítja az is, hogy egy alkalommal gróf Bethlen József Máramaros vármegye főispánja folyamodott hozzá nyomasztó anyagi viszonyai között: «Az isten kgdnek szép értéket adott, írja 1740. júl. 18-án, azért az isten nevében kérem, minthogy most már annyira jutottam, hogy bizony a mindennapi szánkba való kenyér vételre is nincsen költségem, csak most *Krisztina* napra is (felesége b. Kemény Krisztina volt) nem tudom mivel veszek kenyeret, melyre nézve kérem az Isten nevében kegyelmedet, jusson eszébe kgdnek az is, hogy gyermekségétől fogva micsoda jó-akarója voltam én kgdnek, adjon kgd nekem novemberig 200 frtot kölcsön, vagy ha kettőt nem adhatna is kgd, bár csak százat stb.» Nagy-Idai teljesítette kérését, de két-három esztendő is elmúlt a nélkül, hogy visszakapta volna pénzét s mikor 1743 okt. 20-án b. Kemény Krisztina urának végtisztességére hívja meg, még várokozásra kéri levelében, évek múltával a főispán fia tesz ígéreteket, hogy megfizeti. Nagy-Idai sohasem zaklatta pörrel s a be nem váltott kötelezvényt ma is őrzi kis unokája.

1760 körül történt haláláig folytonosan szerzetve, egyetlen fiára gazdag örökség nézett. Ugocsa vármegyében közhivatalt a táblabírószágon kívül nem viselt s a fenmaradt oklevelek jobbára csak sűrű birtokvásárlásairól tesznek tanúságot. Hiába való pereket nem kezdett s fiát a rászálló örökségen kívül gondos nevelésben is részesítette, második házasságából származott leányait pedig még életében jól adta férjhez: *Máriát* Dienes Zsigmond, *Juliannát* Jármay Sándor vette nőül. Horváth Kától származott egyetlen fia:

III. *István*, ki minden körülmények egybevetésével 1720—1725 között született, s Ugocsa vármegyének táblabírája volt, örökölte atyjától a szerzési hajlamokat és megbecsülte, gyarapította vagyonát. Kétszer házasodott; adorjányi Ráthonyi Máriától származott *Mária* leányát kölcsesi Kölcsény Sámuel, *Erzsébetet* pedig, kinek atyja az Abák ősnemzettségéből származó Somossy-család sarjadéka, Borbála volt, Hunyadi Sámuel vette nőül. Ez utóbbtól még egyetlen fia született:

IV. *Ferencz* (szül. 1780.), ki 1801-ben hitess

ügyvéd, később Ugocsa vármegyének tisztifőügyésze volt s meghalt 1854-ben. Nejétől csebi Pogány Juliannától származott gyermekei közül *Julianna* (megh. 1844) Polchy Gáspárné, *Zsuzsanna* (megh. 1873) Dobsa Ferenczné lett s fia

V. *Ferencz* szül. 1818-ban, 1840-ben hitess ügyvéd, majd atyjához hasonlóan Ugocsa vármegyének főügyésze lett. Jelenleg a közügyektől visszavonulva verbőczyi birtokán él. Első felesége Károvy Amália (megh. 1851), kitől gyermekei nem származtak, második felesége lekcsei Sulyok Izabella, kitől két fia *I. Zsigmond* és *VI. Ferencz* s egy leánya *Bora*, Bay Károlyné született, mint ez táblázatunkon látható.

Ezzel a Nagy-Idai család leszármazását nyolcz nemzedéken keresztül kimerítettem, pótolva némileg ez által családtani könyveinknek néhol igen is érezhető hiányait s igyekezvén betölteni azon hézagokat, melyek szükségképen előállanak ott, hol egy egész társaság szorgalmas munkásságot igénylő feladatot, egyes — bár lankadatlan buzgalmú — szakemberek végeztek.

Dr. KOMÁROMY ANDRÁS.

RÉNOLD NÁDOR ÉS IVADÉKA.

Rénold¹ nádor egyike azoknak, kikkel a történetírás eddigelé keveset foglalkozott. Pedig nem volt jelentéktelen ember magában sem; még inkább megérdemli azonban figyelmünket mint a hírneves *Rozgonyi család őse és alapítója*.

Ha szófukar kútfőink meg nem tévesztének, ismerjük Rénold nádor atyját, sőt nagyatyját is. De nem sokat nyertünk e felfedezésünkkel, mert mindketten kevésbé jelentékeny emberek valának. Nagyatyját *Bertold*-nak hitták, atyját *Rénold*-nak. Ez utóbbi 1221-ben mint királyi ember — homo regius — 1240-ben Csák Ugrin, kalocsai érsek *tisztartójául* (procurator) említették.²

Birtoka Esztergom vármegyében feküdt és *Bozteh* (Bazteh, Boztih vagy Boztuh) néven for-

dul elő. Úgy vélem, a mai fehér-vármegyei *Vasztih* pusztája Csabdi szomszédságában. Innét nevezték magukat Rénold, az atya, fiai és unokái valamennyien mindaddig, míg egyik ágok, a László-ág, melynek Abaúj-megyében Rozgony jutott osztályrészül, a Rozgonyi nevet vette föl.

Bozteh, az őszi fészkek későbbi szerzemények által székhelye lett ugyan egy nagy uradalomnak, melynek részei Esztergom-, Fehér- és Pest-vármegyében terültek el; de az időben, mikoron Rénold atya fiai, számszerint négyen: András, Károly, László és Rénold növekedének, a XIII. század derekán, nem nyújtott elég táplálékot ezek — ambíciójának.

Andrást, úgy látszik, a korra idősbbet, honn hagyták tehát, hogy a gazdaságnak viselje gondját; hárman pedig elszegődtek szolgáltni, szerencsét próbálni nagy urak udvarába.

Károly és *László*, a jeles horvát bánnak, a

¹ Neve ily alakban is előkerül: Reynold, Reinald, Renolt.

² *Árpádk. új Okmt.* VI. 160. VII. 107.

Gút-Keled nemzetségből való Istvánnak állottak szolgálatába. Jutalmok a Dráva mellékén elterülő birtok lett, melyet előbb Gurbisa, később Zeme földének, utóbb Szombathelynek hittak. E jutalmat már István bán halála után ennek fiaitól: Miklóstól, a királyi étekgókok «kancellár»-jától és Ivakintól, Béla királyfi, Szlavonia hercege főpinczesterétől 1263-ban kapták.¹

Bozتهي Károlynak és Lászlónak fiai aligha maradtak, mit nemcsak onnét következtetünk, mert említés róluk nem történik, hanem mert említett drávamelléki birtokuk a Rénold nádor maradékára szállott.

Ezen Rénoldra, a hasonnevű atyának — úgy tetszik — legkisebb fiára különben is a legfényesebb szerencse várt. Ő csaknem egykorú lévén IV. Béla királynak 1239. októberben született fiával, a későbbi V. István királylyal, a királyi udvarba került, mint a királyfi apródja és játszótársa. A királyfi nagyon megszívelte apródját, ki őt, immár Stiria hercegét, minden hadjáratában, Németországba, Karintiába és Csehországba elkísérte, hűsége és vitézsége által magát kitüntette.

Mily benső volt a két ifjú közti viszony, kimutatta István herceg azzal, hogy megkérte Rénold számára a Buzád nemzetségből való Arnold fia Ponit gróf leányát feleségül, mert — úgymond — azt óhajtaná, hogy a két vitéz férfiú ez atyafiságos kötelék által még hívebben tartson hozzá. Azonban csaknem kudarcot vallott. Ponit gróf azt felelte, hogy Rénold szegény legényke ahhoz, hogy leánya számára illő hitbért birna lekötöni. István herceg tehát, nehogy násznagyi fáradsága kárba veszszen, maga gondoskodott kellő hitberről, midőn Söjtör (Zalam.) és Csesztnói (Csesztreg?) falvakat adta Rénoldnak és feleségének, még pedig oly kikötéssel,

¹ *Árpádék. új Okmt.* VIII. 58. V. ö. VII. 355. — Hogy ez István bán *nem* a Subicsok nemzetségből való, mint régiebb és újabb történetíróink (Lucius, Du-Fresne. Nagy Iván, Salamon Ferencz) hitték, hanem Gut-Keled, az iránt kétségben nem lehetünk. (Lásd a Hazai: Okmánytárban VII. 43. közlött okiratot és István bán többször közzétett címeres pecsétjét.) Fia pedig, az *Ivachinus*, pincernarum magister Belæ ducis — úgy sejtjük — egy személy a hirhedt «Pektári Joákim»-mal, mire árpádistáink szíves figyelmét irányozni bátorzkodnánk, ha ugyan észrevételünkkel el nem késtünk volna.

hogy ha e házasságból örökösök nem születnének, Söjtör és Csesztnói Ponit grófra és ivadékára maradjon.¹

V. István ez első adományát több más követte, mert miután Stajersország Magyarország számára elveszett, István herceg pedig Erdélyt kapta kárpótlásul, Rénold mester már «tiszteséges fegyveres csapatával»² csatlakozott István harcias vállalatához, a mit aligha tehetett volna, ha az ifjabb király a módot meg nem adja vala hozzá. Rénold részt vett Görögország (Bizancz) ellen indított hadjáratban, azonképen mind az öt bolgár hadjáratban; kettőben, melyeket István maga vezetett, és háromban, melyeket vezérei által intézett. Dicsőséges hadjáratok voltak ezek, melyek arra készítették a bolgár fejedelmet, hogy Magyarország főnhatóságát elismerje. A magyar királyok ez időtől fogva címezik magokat Bolgárország királyainak is.

Midőn pedig, mint István király mondja, szüleitől «soha meg nem érdemlett» üldözést szenvedett, Rénold sok inségben és bajban híven kitartott mellette. Az ilsvaszegi (izsaszegi) sorsdöntő ütközetben is Rénold volt egyike azoknak, kik Német-Ujvári Henrik bánra, a királyi hadak vezérére törtek. Rénold a király szeme láttára lándzsájával kiemelte őt nyergéből s eképp fogolylyá tette. Nem történhetett ez nagyobb küzdelem nélkül, minthogy Rénold balszemét vesztette és kegyetlen sebeket vett ez alkalommal.

V. István király hű embere jutalmazásául rábízta fia, László herceg gondozását, kinevezvén őt annak udvarmesteréül.³

Továbbá megtette őt a királyi lovászok és Szabolcs-vármegye ispánjának. Neki adta az abauj-vármegyei Rozgonyt, Básföldét és Lapos-Patakot minden hozzá tartozókkal, a szabolcs-vármegyei Tuzsért és Bodonföldét, nem különben a zemplén-vármegyei Csicsvát a lengyel határon, tartozékaival: Hosszúmezővel, Visnyó-

¹ *Hazai Okmt.* II. 5. — IV. Béla király 1259. május 17-én megerősítette fia ez adományát. — Ugy látszik, e házasságból örökösök csakugyan nem maradtak, mert Rénold fia birtokai közt a nevezett két helyet hiába keressük.

² «Cum honesta et armata familia», mond V. István király.

³ Dapiferorum magister, ki mint ilyen a mai udvarmesteri hivatalt végezte.

val és egyebekkel, a mint azokat Rosztizló herceg bírta volt. Ez alkalommal megerősítette régibb adományai: Szelencze (Szaláncz Abaujban) és Szokola birtokában is.¹

Azon zavaros időben, melyet Kún László uralkodásának nevezünk, nemcsak megtartotta Rénold mester országos méltóságát, mint a királyi étekgótok mestere és Szolga-Győr ispánja,² hanem a nádorságig vitte. 1289. szept. 9-én IV. László király címezi őt nádornak, ugyanazon hónap 30-án a szepesi káptalan.³ A Czeh-féle nádori névsor szerint 1290. augusztus után szintén Rénold volt a nádor;⁴ tehát III. Endre király uralkodása alatt is viselte a nádori méltóságot, valaminthogy III. Endre híve maradt azután is, mert mint volt nádor Petne Péterrel és bizonyos Jakab gróffal egyetemben a király megbízásából Zemplén vármegyében bíraskodott.⁵ A kilencvenes évek közepén halt meg. Aba Amadé nádor Gönczön, 1296. szept. 15-én kelt levelében róla már mint néhairól emlékeznek.⁶

Két feleségéről tudunk.⁷ Fiai, kikről emlékezés történik, következők: *Salamon, Dénes, László, Gyula* és *Péter*. Leányai egyikét, a ki özvegy anyjával a zárdába vonúlt, *Anná*-nak hitták, a másik neve ismeretlen.

Mielőtt e gyermekeket sorba vennők, elmondjuk Andrásnak, Rénold nádor testvérének és fainak végzetét.

¹ *Árpádk. új Okmt.* XII. 12. 18.

² *Kubinyi: Diplomatarium Hungense*, I. 14. és egyebütt; de 1275-ben nem fordul elő az ország főméltóságai közt. (Hazai Okmt. VII. 157. 159.)

³ *Árpádk. új Okmt.* XII. 479. 482.

⁴ *Frankl: A nádori és országbírói hivatal*, 159. l.

⁵ «Judices in comitatu de Zemplin per dominum regem constituti.» (*Árpádk. új Okmt.* V. 59.)

⁶ *Árpádk. új Okmt.* X. 217.

⁷ Az egyik az imént említett Buzád Ponit leánya; a másik — úgy gyanítom — Lipóczi és Néksei Demeter, királyi tárnokmester nővére, vagy legalább közel rokona volt. Gyanítom pedig onnét, mert Demeter tárnokmester védte Rénold nádor özvegyének és két leányának, az időben margit-szigeti apáczáknak jogait hozományára, illetve leánynegyedi jussokra. Hasonló minőségben járt el utóbb Gelet fia Miklós, ugyancsak Demeter tárnokmester veje. (*Anjouk. Okmt.* II. 246. 478.) Ily követelések érvényesítése első sorban a rokonokat illette. Különben Rénold nádor zempléni birtokai egy része Lipóczvár szomszédságában feküdt. (Fejér, CD. VIII. 3. 237.)

András jól gazdálkodott Boztehen. Testvérei s a viszonyok által segítettve, kisebb-nagyobb szerzeményekkel gyarapította a közös birtokot. Kezdett ellene a szomszédok féltékenysége ébredezni, minek egyik jelét látjuk abban, hogy Bajnai Péter eltiltja őt, «Beztuhi András» és fiait Bajna vételétől és elfoglalásától.¹ De azért Bajna (Esztergom vármegyében) több más fekvőséggel (Saras, Vigmoon) András kezére került. — Leányairól is jól gondoskodott. *Aglent*-et előbb Miklós, a Katpán nemzetségből vette feleségül, a kiének e frigyből Imre nevű fia született;² azután Oroszvári Csama. András úr ekkor még élt és jelen volt az ünnepségnél, midőn *Aglent* asszony rabszolgájának leányát a pozsonyi káptalan előtt Isten nevében szabadon bocsátotta. Jelen volt ez alkalommal András úr másik leánya is, *Kene* asszony, Oroszvári Tamás felesége (1293).³

Atyjok halála után a fiúk eltértek a becsület útjáról s azon országos rablókhoz csatlakoztak, kik a XIII. század végén s a XIV. elején törvénytelenégeik által a hazát a végromlás szélére juttatták.

Nevezetesen Boztehi András fia *Miklós* a Vech unokaöcscsét Zoárdot «rabló módjára» 400 márkáig megkárosította, míg özvegy anyja és testvérei: *András, János* és *Beke* pártolása által (ratione hospitalitatis) bűnrészeseeivé lettek. Hasztalan idézte meg őket III. Endre király ismét és ismét udvarbírája törvényszéke elé: megjelenni konokul vonakodtak, a miért macakosságban összesen tizenhét bűnság erejéig elmarasztaltattak. Az ítéletet az esztergomi keresztes vitézek hajtották végre, néhai Boztehi András birtokait elkobozván s a kárvallott Zoárdnak adván át, kit azokba törvényesen be is vezettek.⁴

Hogy azután András fiai fölhagytak volna az erőszakoskodással, alig képzelhető; hisz nem kell felednünk, hogy Csák Máté korabeli dolgokat beszélünk el, kivel András fiai egy húron pendültek. De elvégre is a törvényesség győzött és se Bajna, se Vigmoon nem képezi tár-

¹ *Árpádk. új Okmt.* X. 130.

² *Fejér*, CD. VII. 3. III. 147.

³ *Árpádk. új Okmt.* V. 89.

⁴ *Árpádk. új Okmt.* X. 391. 393. 408.

gyát a Renold ivadéka osztozkodásának, sem András fiai nincsenek az osztozkodók közt. Mi lett belőlük? annak se jutottunk nyomára. Valószínűleg elvesztek, elzüllöttek a párttusák közben. Csakis egyről közölök, Andrásról, halunk teljes negyvenkét év múltán valamit. Miután az osztozkodás Rénold nádor fiai és unokái közt már bevezett ténynyé vált, 1342. évi szeptember 1-én, tehát már I. Károly király halála után, kielégítik Rozgonyi László fia Péter és János fia László rokonukat, András fia András, kivel eddig osztatlan állapotban (iure communi et indivisionarie) valának, a zemplén-megyey Dobodellel és husz márka dénárral. András és fia teljesen beérte ez aránytalanúl kicsi osztályrészzsel,¹ mely a mondottak után inkább alamizna, mint törvényes tartozásképen jutott nekik.

Ellenben Rénold nádor többi fia híven szított az Anjou-párthoz. Gyuláról, például, tudjuk, hogy Károly Róbert király csehországi hadjáratában részt vett. Nevezetesen Katonbánya (Kuttenberg) ostrománál jelen volt (1304.), és alighanem elveszett, vagy legalább is fogságba került volna, mert a kirohanó ellenség már lováról levetette, ha szolgálai más lóra nem segítik; a miért meg is jutalmazta őket.²

László fiai: Boztehi Péter és János, a későbbi Rozgonyiak is nagy szolgálatot tettek Károly királynak, midőn Csicsva várát a lengyel határon a király hűtelenei ellen védték egy teljes évig és jó sikerrel, noha várnagyjok, Peres Miklós balkezét, négy atyjafia pedig életét hagyta ott.³

Általán véve Rénold nádor ivadéka, nevezet szerint az imént említett Gyula és Péter I. Károly király nagyon buzgó párthívei lehettek, minthogy a király szükségesnek találta fölmenteni őket mindazon kártevések felelelterhe alól,⁴ melyeket az az Amadéfiak, Kopasz nádor és Petne fia Péter lázadásai idején «a király szolgálatában» elkövettek és megtiltani az ország főbiráinak, hogy — az emberölés és birtokfog-

lalás kivételével — törvényt látni merészseljenek fölöttük.¹

Később is részt vesznek ők a király hadjáratában. Így értesülünk, hogy László fia, Péter és János fia László, kik már mind sűrűbben kezdik magokat Rozgonyiaknak nevezni, hamarosan szállanak a királyi hadba (1337). Részt vesznek 1340-ben Druget Vilmos nádrorral a ruthén hadjáratban. 1347-ben Olaszországban táboroznak.²

Magok közt is patvarkodik, az igaz, Rénold nádor ivadéka;³ de ezen, enyém és tied fölött viselt harcznak határt szabott az 1339-ben meg-ejtett végleges osztozás.⁴

Az osztozkodók valának: Salamonnak, Dénesnek és Lászlónak maradéka: János, Pál és Gergely, a *Salamon* fiai; Lambert, a *Dénes* fia, Lambertfi János és Desk, a Dénes unokái; Péter, a *László* fia és Jánosfi László, a László unokája.⁵

Az osztozkodás tárgyát öt uradalom képezte: *Csicsva*, *Rozgony*, *Szombathely*,⁶ *Mány* és *Tuzsér*.

A *mányi* uradalomhoz tartozának az (akkor) Esztergom vármegyében (ma Fehér megyében) fekvő: *Bozteh*, *Gyarmat*, *Füzes*, *Kulud* (ma Kuldó), *Szent-Márton-Mány* és *Kápatelek*, másként Egyházas-Kápa; Pest vármegyében: *Zsidód* (másként Zsidó-Egyháza), *Apatelek*, *Görgeteg*, *Bod*, *Kéza* és *Bebech*; Fehér vármegyében:

¹ *Anjouk. Okmt.* III. 154.

² U. o. III. 362. IV. 26. V. 143.

³ U. o. III. 5.

⁴ U. o. III. 553.

⁵ Gyulának, Rénold nádor vitéz fiának örökösei, t. i. fiörökösei nem maradtak; egy Anna nevű leányát ismerjük, ki 1325-ben margit-szigeti apácza. (*Anjouk. Okmt.* III. 206. 229. 235.) — Hogy Péternek, kit Amadé nádor 1296-ban Gyulával együtt nevez Rénold nádor fiának (*Árpádokori új Okmt.* X. 217. 223.), akár felesége, akár gyermekei voltak volna, arról nincs emlékezés.

⁶ «Prope civitatem Kaproncha, in banatu totius Sclavoniae, circa fluvium Drave.» Tehát e Szombathely a már említett Szemefölde «inter Dravam et Plutyicham», melyet Rénold nádor fivérei, Károly és László Gutkeled István szlapon bánnak tett szolgálataikért kaptak. Ezen birtok miatt 1325-ben Rénold fia László két leánya: *Margit*, Szalaszegi László özvegye és *Klára*, a Dampninchai Chamaz gróf felesége vetekedtek. — Mindketten leánynegyedi illetőségük fejében követelték Szombathelyt, mely elvégre is Margitnak maradt. (*Anjouk. Okmt.* III. 170. v. ö. IV. 41. 70.)

¹ *Anjouk. Okmt.* IV. 242.

² *Anjouk. Okmt.* I. 190.

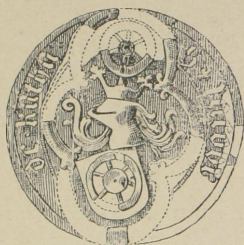
³ Ugyanott I. 405—9.

⁴ «Pretextu universorum damnorum, nocumentorum, destructionum villarum, confractionum ecclesiarum et cimiteriorum, ac quorumlibet generum nocumentorum.»

van nyomva s eléggé jó állapotban maradt fenn.

Ez egyszerű, de jellemző címeralak t. i. annak első használata, régi korra vall s meg-

jegyzem, hogy a kerék, különösen önállóan, kíséret nélkül ritka a magyar heraldikában.

Kevéssel utóbb az országos levéltár lymbusában több példányban egy másik pecsétet találtam, mely úgy a paizsalakra, mint a sisakdíszre nézve teljesen egyezik az előbbivel. — Ez is köriratos, 1643-ból kelt, piros viaszba van nyomva s tulajdonosa csegekátai Kátay Ferencz.¹

E leletek után a kerek Kátay címerre nagyobb figyelmet fordítottam, — mert ezáltal teljes és kétségtelen heraldikai bizonyítékot nyertem arra nézve, hogy a Kátay család 1439 óta — sőt hihetőleg még régibb időktől, — a kerek címert használva virágzott,² s csak 1670-ben Kátay Ferenczcel halt ki,³ s hogy Kátay s a csegekátai Kátay család, mely utóbbi leszármazását a XIV. század első évtizedeire is felviszi⁴ s még — a kerek címert viselve, 1643-ban is él, s melyet Komáromy András minden valószínűséggel a «Káta» nemzetségből származtat, — egy s ugyanazon család.⁵

A műemlékek országos bizottságának rajzai közt az elhunyt dr. Henszlmann Imre egy címerre tett figyelmessé. — Ez veres pajzsban

¹ Siebmacher. 292 l. 220 tb.

² Nagy Iván: Magyarország családai VI. 122—123. lapján szól e családról, előnév és címer említése nélkül.

³ U. o.

⁴ Turul: V. 1887. 162.

⁵ Azon Kátay család, melyet Szirmay Not. top. C. Zempl. 113 említ, mint a mely e század elején ott él, (ezt Komáromy is említi a fent jelzett értekezésében,) valószínűleg egy a még Nagy-Kállóban most is élő debreczeni Kátai másként Kathi családdal, mely 1617-ben nyert címert. E címer, mely teljesen elűt az említettektől, Siebmacher gyűjteményben a 292. lapon 220. táblán van közölve.

hat küllős arany kereket ábrázol. Ezen címer a márkusfalvi templom egyik epitaphiumára van festve, melynek körirata: «Arma generosæ dominæ Luciae de Zcambai coniugis quondam egregii domini Stefani Mariassy supremi capitanei de Scepus».

E kereket feltüntető címer a «Zcambai» család után való kutatásra buzdított. — Nagy Ivánnál sem Zcambai, sem Szkambai családot nem találtam önállólag tárgyalva, de a «Máriássy» család alatt megtaláltam az epitaphiumban jelzett Luciát, Máriássy István szepesi és sárosi várkapitány és alispán nejét. — Ezen Máriássy 1504-ben nyert címert és 1516-ban halt el.

Valamivel sikeresebbek voltak más oldalról tett kutatásaim. — A «Szepesmegyei történelmi társulat Évkönyveiben»¹ s a «Századokban»² rájöttem, hogy ezen Zcambai család csáholyi előnevet használt s hogy a Máriássyak márkusfalvi levéltárában sok oklevél van, mely a Máriássy, Cháholyi és Melith családok összeköttetéseiről szól.

Hogy a Melith családnak a Csáholyiakkal való összeköttetése által minő szerep jutott a Káta nemzetség címerkérdésében, arról később szólok, most visszatérek azon tényre, hogy a Zcambai család «csáholyi» előnevet használt. — Ez képezi a harmadik láncszemet bizonyítékunkban. — Mert azt nem lehet csupán véletlenségnek tekintenünk, hogy a Csáholyi nevet, — egy oly család nevével, mely kétségtelen a Káta nemzetségből származik,³ egy másik család használja — habár csak előnévül, — mely család teljesen ugyanazon címert viseli, egy harmadik családdal, mely régi időktől fogva nemcsak a Kátay névvel él, de a Csáholyi családdal együtt a Káta nemzetségből származik.

Harmadszor látjuk tehát a kerek címert, mint összekötő kapcsolatot három oly családnál, melyeknek eredetét a Káta nemzetségnél kell keresnünk.

A brebiri Melith család címere koronán álló szárnyas koronás angyal, néhol koronás szűz emelt jobbájában leveles koronát tart, leeresztett balját egy hat küllős kereken nyugtatja.

¹ I. évf.

² 1872. 664.

³ Fejér cod. dipl. Tom. II. vol. II. p. 403; Tom. IV. vol. II. p. 518. Tom. V. vol. I. p. 156.

Habár az emberek s állatok által tartott kerekék sem gyakoriak a magyar heraldikában, azonban minden esetre gyakoribbak, mint csupán a «kerék önállóan» s a Melith címében levő kerék is csak akkor lesz előttünk fontossá, ha figyelembe vesszük e család leszármazását, birtokviszonyait, s ha felvetjük azon kérdést, hogy a Melithek, mikor s ki által vették fel a leírt címert, vagy hogy mindig ugyanezen címert használták-e?

A Káta nemzetségből származó csáholy-monostori Csáholyi Anna és Kata voltak Csáholyi Imre ágának egyedüli maradékai, kik királyi jóváhagyás mellett fiúsítottak.¹ — Anna, másodszer Melith I. Györgyhez ment férjhez, ki 1547—1580 körül élt. E házasságból származtak: István, Pál, Péter és György.² Ezen Pál és György után maradtak fel címerek és pecsétek, valamint Melith Kata, Csáholyi Anna, unokája után.

Ismerve a Káta címert, a Melith és Csáholyi összeköttetést, önkénytelenül azon kérdés merül fel előttünk: az angyaltól tartott kerék nem a Melith György Csáholyi Annával történt házassága s a Csáholyi birtokok fiúsítása után kegyeletből, az utolsó Csáholyi örökös nő emlékezetére került-e a Melith címérbe, mint mellékjegy, mint bővítés?

Nem szokatlan a magyar heraldikában a kerék elhelyezése sem a Melith címében. Az átvett címerrészleteket gyakran helyezték nálunk emberi alakok kezeibe, állatok karmaiba, sőt ily emberi s állati alakokat, tisztán e célra újonnan is felvettek címérükbe.

Az általunk felvetett kérdés még azon esetben is szemünk előtt lebegne, ha nem tudnók, hogy a legrégebb általunk ismert Melith címében nincs kerék. — Brebiri Melith Vid abaúji alispán 1608-dik évből származó kezdetűkkel ellátott címeres pecsétje egy sas szárnyat ábrázol.³

Tehát e címér teljesen azonos a Subich és az ettől származó Zrínyi család címérével. — E két család eredetileg egy nyitott szárnyat viselt címérében. E körülmény ismét érdekes

¹ Szirmay: Szathmármegeye ismertetése. II. 111.

² Nagy Iván VII. 4. 12.

³ Szathmári-Király levéltár. — Csoma József közlése után.

fejtegetésekre vezetne, minthogy a Subichok s a Zrínyiek szintén Brebirből származnak, azonban ez nem tartozván értekezésünk keretébe, ezúttal mellőzzük, — fontosabb volna reánk nézve kikutatni azt, hogy Melith Videt hová helyezzük el a családfán? s hogy Melith Györgynek mi volt címere, mielőtt Cháholyi Annával egybekelt? — Bár miként legyen is, a kereket a címében ezúttal negyedszer állapíthatjuk meg, oly család címéréül, mely — habár csak leányágon — a Káta nemzetségből származik.

Ha a következőket közvetlen a Zcambai családról és a címerről tett fejtegetésem után mondtam volna el, bár tulajdonképen oda illik, elébe vágtam volna a «Káta» címérkérdés fokozatos tisztázásának, mely fő célja jelen értekezésemnek.

Nagy Iván sokszor jelzett művét forgatva, a «Csáholyi» (Chaholy) név¹ alatt következőket találtam: A XV. század első évtizedeiben a csáholy-monostori Csáholyi családból I. Pál, II. János és I. László testvérek éltek. I. Pál ága a már említett ősunokákkal Annával és Katharinnával elenyészik; II. János vonala, a ki 1429-ben új adományt nyer, több ágon, több nemzedéken át virágzik; I. László a legifjabb testvér nőül vette nagy-mihályi Jákófi Margitot s fiai között volt egy Sebestyén nevű s ennek egy leánya Lucia, kinek férje Máriássy István volt.

Ezen Lucia nem lehet más, mint csáholyi Zcambai Lucia, Máriássy Istvánné, kinek emlékét a márkusfalvi templomban levő epitaphium tartotta fenn s így egyenes ivadéka volt a Káta nemzetségből származó csáholy-monostori Csáholyi családnak. Ez által első feltevésem alaposnak bizonyult s magyarázatra talált a Zcambai család «Csáholyi» előneve és címere is. Hogy a «Zcambai» név honnan származott? ennek megfejtése későbbi kutatásokra marad, talán az említett három testvér közül a legifjabb vette fel e nevet valamely birtokától, megkülönböztetésül a többi ágaktól, s ez által új családot alapítva?

Miként fentebb jeleztem: a Nagy Iván által közzétett Csáholyi leszármazás megmagyarázza Zcambai család címeralakját. Ez állításomat mint biztosat ismétélhetem, miután ismerem a

¹ III. 62.

Csáholyi család egyik tagjának, jól fentartott, kezdőbetűkkel ellátott címeres pecsétjét. Az oklevél, melyre ütve van, még az illető teljes, névalírásával is el van látva.

E címeres pecsét felfedezése sem járt nehézségek nélkül. Ezen kérdéses oklevél volt az egyetlen az országos levéltárban, melyen még használható Csáholyi címert felfedezni reméltem. Megtekintve az oklevelet, a többi aláírások mellett, mindenütt ott találtam az illető pecsétjét többé-kevésbé használható állapotban, csak a Csáholyi név mellett állt az egykori pecsét helye üresen. Többszörösen megvizsgálva ez oklevelet, családottan várakozásomban, vissza akartam azt helyezni borítékába, midőn e boríték egyik sarka feltűnő vastagnak tetszett. Belé nyúlva e sarokba, a sokat keresett, de helyéről levált Csáholyi pecsétet húztam ki abból, kezdőbetűkkel s a világosan kivehető hat-küllős kerékkel. A pecsétet dr. Csánki előbbi helyére azonnal visszaragasztotta.

Ez volt kutatásaimban az ötödik, a leghatározottabb s fontosabb adat, részben mert teljes heraldikai bizonyítékot nyújtott arra nézve, hogy a «Káta» nemzetségből származó csáholy-monostori Csáholyi család címere hat küllős kerék volt, részben mert az általa nyert pozitív támpontról tekintve minden előbbi feltevéseink — vagy legalább azok nagyobb része, gyanítások helyett tényekké váltak. Az említett címeres pecsét tulajdonosa: Csáholyi Ferencz (II. Péter fia a középső ágazatról?) 1526-ból s az országos levéltár diplomatikai osztályában 2456. sz. a. van.

Ugyancsak az országos levéltár diplomatikai osztályában az 15795-dik számú oklevelen találjuk a Káta nemzetségből származó Charnavodai Egyed címeres pecsétjét. Itt nincsenek kezdőbetűk, névalírás sincs a pecsét mellett, régi okleveleken az sem feltétlenül biztos, hogy felül a nevek s alul a pecsétek sorrendje pontosan megvan-e tartva? Mégis jogosítva érzem magamat ez oklevelén a Charnavodai címer meghatározására, mert míg a címeres pecsétek között csak egyet találunk, melyen hat küllős kerék látható, addig az ott felsorolt családok közül oklevelileg csakis a Charnavodai származik a Káta nemzetségből.

Ez volt a hatodik és utolsó láncszem sorozatunkban.

Miután ezzel kitűzött feladatokat megoldottnak tekintem, legyen szabad ezen a heraldika s sphragistica segélyével elért eredményeket a következőkben röviden összegezmem:

1. Annak bebizonyítása, hogy a már a XIV. században virágzó s még a XVII. században is élő csegekátai Kátai s azon Kátai család, melyből Jakab egri vicarius (1439) származott, egy család s egy címert használ.

2. Annak bebizonyítása, hogy a csáholyi Zcambai család, a «Káta» nemzetségből származó csáholy-monostori Csáholyi családnak egy ifjabb ágát képezte, s azzal egy címert használt, mely ismét a csegekátai Kátai családdal egyezik.

3. Valószínű feltevése annak, hogy a brebiri Melithek — miként legrégebb címerek mutatja — a Subichok és Zrínyiekkal egy törzsből származtak, s hogy a kereket későbbi címerekbe a Csáholyi családdal való összeköttetések következtében utólagosan vették fel.

4. Végül annak bebizonyítása, hogy a Káta nemzetségből származó Csarnavodai család címere ugyanaz, a mi a Csáholyiaké, a csáholyi Zcambaiaké és a csegekátai Kátayaké.

Ezen tisztán heraldikai bizonyítékok által is kitűnik, hogy a csegekátai Kátay család is a Káta nemzetségből származik, de kitűnik egyzersmind az is, hogy három (illetőleg négy), kétségtelenül ezen nemzetségből származó család, közös kötelék s ismertető jegy gyanánt, évszázadokon át változatlanul egy és ugyanazon címerrel él, mely csak is a Káta nemzetség ősi címere lehetett, *a hat küllős kerék*. — Ha végre a csegekátai Kátayak pecsétjéről s a Zcambaiak címeréről ez ősi címert rekonstruálni akarjuk, leírása következő lesz: Veres pajzsban hat küllős arany kerék; sisakdísz; a pajzsalak; takarók: (kétségtelenül) mindkét oldalt veres-arany. — S ezzel megismertük egy ősrégi nemzetség címerének nemcsak alakját, hanem a mit eddig ismert nemzetségi címereinknél felderíteni még nem sikerült — színeit is.

CSERGHEŐ GÉZA.

KÖZLEMÉNYEK SZEPES VÁRMEGYE LEVÉLTÁRÁBÓL.

I.

SZEPESMEGYE ÖSGYÖKERES CSALÁDAI.

Nem érdektelen, és könnyen is teljesíthető feladat lenne: a megyei levéltárakban meglevő bőséges adatok alapján, az ország valamennyi ösgyökeres — *radicalis* — nemes családjainak névsorát összeállítani. Ha e névsor alapos, megbízható és hiteles volna, úgy megösmernők benne azon nemzetségeket, melyek tagjai ma-holnap ezer éves fenállását ünneplő hazánk alkotásánál talán főtenyezőként működtek közre, vagy melyek legalább történetünk legrégebb idejétől fogva, nemzetünk zömét képezték, s melyekből kerültek ki, a sorsára befolyással levő, habár nem is mindig a történelem évkönyveiben nevével fennmaradt, de ott szereplő és az állam s nemzetiségünk eszméjét képviselő elemek.

Ezen névsor megalapítása pedig azért nem volna valami nehéz, vagy sok akadályba ütköző, minthogy a III. Károly királyunk által 1723. ápril 10-én elrendelt «generalis nobilium investigatio» során, a törvényhatóságok — mennyire én tudom — mielőtt a nemesi jogcímek vizsgálatához fogtak volna, első sorban megalapították azon családok névsorát, mely családok mint köztudomás szerint való, és minden kétséget kizáró módon, az illető megyék területén királyi adomány alapján nyert, vagy épen még a honfoglalás idejéből eredő birtokokkal bírtak, és melyek nemesi jogcímei tehát oly meggyökerezettek (*radicales*), kifogástalanok és közismeretűek voltak, hogy azokhoz kétely nem is férhetett, s hogy ennek következtében az e családokhoz tartozók, a nemesi vizsgálat vagy bizonyítás terhe alól felmentetteknek tekintettek.

Szepes vármegye közönsége 1732. október 2-án tartott közgyűléséből terjesztette fel az *investigatio*, később helybe is hagyott, nagy munkáját. — A felterjesztésnek a *radicalis* családokra vonatkozó szövege következőleg szól: «*Quod nos ad conformitatem et exigentiam — — — regio mandato radicatae novissimae intimationis, revisionem investigationemque universorum nobilium in gremio huiusce nostri comitatus de praesenti residentium; exceptis nonnullis ad cal-*

cem speciatim annexis gremialibus antiquis familiis tamquam per possessionem et dominium bonorum antenatis suis per divos olim Hungariae reges in comitatu isthoc benigne collatorum, testantibus id ipsum authenticis comitatus istius prothocollis, semper usque huc pro veris et indubiis nobilibus agnitis etc. etc. s miután egyidejűleg az akkor Szepesben élő armalis nemes családok közül *száztizenegynek* nemesi jogcímét vizsgálat után beigazoltnak elősmerte, munkálatának végén **radicalis családoknak** a következőket nyilvánítja, u. m.: 1. a berzeviczei és kakaslomniczi *Berzeviczy*, 2. dravecki *Draveczky*, 3. topporczy és görgői *Görgey*, 4. *Horváth-Kissevith* †, 5. gradeczi *Horváth-Stansith* †, 6. margit- és jekelfalvi *Jekelfalussy*, 7. korotnoki *Korotnokoy* †, 8. markus- és batizfalvi *Máriássy*, 9. petróczy *Szakács*, 10. *Réthy-Nemessányi*, 11. svábóczi és tótfalvi *Sváby*, 12. dobai *Székely*, és 13. csepánfalvi *Teöke*-családokat, melyek közül a kereszttel jelzettek már ki is haltak.

Midőn a szepesmegyei *radicalis* kis számú családoknak e névsorát itt közzé tenném, azt óhajtanám, hogy többi kartársaim is utánóznának, és hoznák napvilágra megyéjük hason kimutatásait, mi által úgy vélem a «Turul» egy érdekes rovattal szaporodhatnék, és pedig egy oly tárgyú rovattal, mely heraldikai folyóiratunk keretébe úgy beleillik, mint más alig.

II.

CZÍMERES NEMES LEVELEK SZEPESMEGYE LEVÉLTÁRÁBAN.

Több megyei levéltárnok az őrizetére bízott levéltárban található nemesi címeres levelek közzétételével, mint tudom, a nagy közönség által is szívesen fogadott munkát teljesített. Ezen indok talán, de még inkább e folyóirat t. szerkesztőjének tett ígéretem bírtak e példa követésére. Ennek teljesítésében közzé teszem én is a Szepes vármegye levéltárában őrzött valamennyi címeres nemesi levélnek jegyzékét, melynek érdekét azzal igyekeztem még növelni, hogy közleményembe foglaltam az adományozott címerek pontos, heraldikai leírását is. Ma-

gától értetődik, hogy itt csakis azon nemeslevelekről van szó, melyek eredetiben vannak a levéltárban, nem pedig azon nagy számúakról, melyeket vagy kihirdetésök vagy az investigatio alkalmával teljes szövegű és hiteles másolatokban mutattak be.

Igy a megyei levéltárban őrzött címeres nemeslevelek következők:

1. *Ab-Hortis* család nemeslevele, adományoztatott II. Ferdinánd által Abhortis Keresztély Ágost orvos-tudor részére Bécsben 1631. február 6-án.

Czímer: Az álló pajzs ezüst mezejében vörös kerítésű kertecske (horticulus), melynek közepében egy zöld fenyűfa látható. A koronás nyílt sisakon fekete ökörszarvak között zöld fenyűfa emelkedik. Takaró: vörös-arany.

2. *Almássy* (filiczi) család nemeslevele, adományoztatott Rudolf által Almássy Imre részére, egy filiczi részirtok és curiával együtt. Pozsony, 1582. február 19-én. A birtokba való beigtatás 1590. június 16-án történt. Az armális kihirdetése Lőcsén 1582. augusztus 7-én.

Czímer: Kék mezejű pajzs, melynek alján levő zöld hármás halomból egy jobbra néző, nyilat tartó griffmadár nő. Sisakdísz: ugyan az a nyilat tartó kinövő griff. Takaró: arany-kék.

3. *Belsy* (eperjesi) család nemeslevele, adományoztatott Belsy János részére I. Ferdinánd által Bécsben 1555. december 1-én.

Czímer: Fehér haránt-gerenda által rézsút ketté választott pajzs, melynek felső kék mezejében egy jobbra haladó tigris látható, míg az alsó szintén kék mező üres. A fehér gerenda közepén arany lilium, felette és alatta egy-egy piros róza látható. Sisakdísz: jobbról arany-kék, balról ezüst-vörös elefánt agyar között arany lilium. Takaró: balról ezüst-vörös, jobbról arany-kék.

Kihirdettetett Szepesmegye Lőcsén 1569. november 2-án tartott közgyűlésén.

4. *Bocatius* család nemeslevele, adom. Rudolf által B. János részére Prágában 1598. augusztus 9-én.

Czímer: Kék mezejű álló pajzs, melynek bal oldalán látható zöld hármás halmon szárnyait kiterjesztő fehér hattyú áll, mely csőrével egy a pajzs jobb oldalán álló, vörös magyar ruhába öltözött férfi kalapjáról egy zöld ágat ragad meg. — A pajzson koronás nyílt sisak, melyen két zászlós dárda között arany lilium látható; — e dárdák zászlóinak színe: a balon kék, a jobbikon fekete. Takaró: jobbról arany-fekete, balról ezüst-kék.

Kihirdettetett: Abaúj vármegye közgyűlésén 1603. okt. 12-én.

5. *Brezovith* családnak Rudolf által 1601-ben adományozott nemeslevele, melynek szövege teljesen olvashatlan, és a címér rajta szintén egészen elmosódott, csak annyi látható nagy nehezen, hogy rézsút osztott vörös és fehér mezejű pajzsán egy jobb felé fordult griff volt a címéralak.

6. *Cornides* család nemes levele, adom. III. Károly által Cornides Márton és veje Topperczer Jakabnak Bécsben 1722. december 5-én.

Czímer: Kék mezejű álló pajzs, melynek alján levő zöld dombon egy fehér, jobbra néző, csőrében zöld ágat tartó galamb látható. A pajzson rostélyos sisak, rajta ugyan az a jobbra néző, ágat tartó galamb. Takaró: mindkét oldalon ezüst-vörös.

7. *Furar* család nemeslevele, adományoztatott I. Lipót által Bécsben 1676. június 3-án Furar Dánielnek.

Czímer: A pajzs kék mezejének zöld alapján egy nyitott szárnyú balra lépő egész pelikán, nyitott csőrrel. A pajzs felső szögletében jobbra félhold, balra arany csillag. Sisakdísz: a pelikán. Takaró: balra arany-kék, jobbra ezüst-vörös.

8. *Galgóczy* családnak, névszerint G. Gergelynek II. Ferdinánd által Bécsben 1625. február 13-án adományozott címeres nemeslevele. Kihirdetve Komáromban 1625. feria quarta proxima post dominicam sanctæ Trinitatis.

Czímer: Álló pajzs, melynek kék mezejű alján levő hármás zöld dombon egy jobbra ágaskodó, kettős farkú oroslán látható. Sisakdísz: két kiterjesztett, felében kékre és feketére festett sasszárny. Takaró: jobbról ezüst-vörös, balról ezüst-kék.

9. *Györkey* Gáspár részére II. Ferdinánd által Bécsben 1633. ápril 20-án adományozott címeres nemeslevél. Kihirdetve Lőcsén 1635. június 28-án.

Czímer: Kék mezejű álló pajzs, melynek alján egy jobb felé mászó egész vörös rák fekszik, — a pajzs felső jobbik szögletében arany félhold, a bal szögletben pedig arany csillag. A nyitott koronás sisakból egy magas ruhába öltözött ifjú nő ki, kinek balkezeiben vaspatkó, jobb kezében pedig három virágú liliumszál látható. Takaró: jobbról arany-kék, balról ezüst-vörös.

10. *Hofman* Lajosnak, I. Lipót által Pozsonyban 1659. nov. 12-én adományozott címeres nemeslevele.

Czímer: Álló pajzs kék mezejében, három csúcsú sziklából egy fölkelő, és a pajzsot sugaraival betöltő nap nő. A pajzs koronás zárt sisakjából természetes színű egyszarvú (monoceros) nő ki. Takaró: jobbról arany-kék, balról ezüst-vörös.

11. *Hornlak* családnak nemeslevele, adományoztatott Hornlak Kristóf ófalvi harminczadosnak Mária Terézia által Bécsben 1765. okt. 8-án. Kihirdetve Szepesmegye Lőcsén 1766. június 16-án tartott közgyűlésén

Czímer: Hosszában kétfelé osztott álló pajzs jobb vörös mezejében fehér hármás domb középső kimagasló csúcsán egy balfelé irányzott, kardot tartó pánczélos kar nyugszik; — bal kék mezejében pedig egy jobbra haladó, jobb első lábában liliomszálat tartó arany griff látható. Sisakdísz: két — a mezők színeit váltakozva mutató — elefánt-agyar között, az előbbihez hasonló, liliomot tartó növény arany griff. Takaró: jobbról arany-kék, balról ezüst-vörös.

12. *Kézmárszky* család nemeslevele, adományoztatott K. Györgynek III. Ferdinánd által Pozsonyban 1649. május 8-án.

Czímer: Álló pajzs, melynek kék mezejét egy föl-felé álló oszlop (sursum erecta columna), mellette mindkét oldalán egy-egy fehér liliom foglalja el. Sisakdísz: egy kinövő, fiait vérevel etető ezüst színű pelikán. Takaró: ezüst-kék.

13. *Leucowicz* Györgynek I. Lipót által Bécsben 1666. december 14-én adományozott nemeslevél.

Czímer: Az egyenesen álló pajzs kék mezejében egy fészkében ülő, három fiát mellének vérevel tápláló pelikán, felette arany csillag. Sisakdísz: két sas-szárny között a címerben előforduló pelikán. Takaró: balra arany-kék, jobbra ezüst-vörös.

14. *Montsko* család nemeslevele, adományoztatott Mária Terézia által Montsko Szaniszló részére Bécsben 1746. szeptember 11-én. Kihirdetve Löcsén 1747. február 20-án.

Czímer: Álló kék mezejű pajzs, melynek «Fidelis» felirással ellátott füves alapján, egy nyíllal átlótt balfelé futó fehér szarvas látható, mely nyilat a pajzs jobb oldalán felhőkben mutatkozó ívet feszítő kar látszik kilőni. A pajzson koronás, rostélyozott sisakból kinövő vörös magyar ruházatú, ívén nyilat feszítő férfi alak. Takaró: jobbról ezüst-kék, balról arany-vörös.

15. *Nagy* alias Pozbay Istvánnak, II. Mátyás által Pozsonyban 1613. február 2-án adományozott nemeslevél, melynek szövegében nincs leírva, hanem csak hivatkozással a rajzra van említve a következő

Czímer: Az álló pajzs kék mezejében egy vörös öltönyű katona, ki jobbáiban kardot, baljában egy levágott főt tart üstökénél, bal felső szegletében ezüst félhold látható. Sisakdísz: a kinövő, vörös ruhás, kardot és levágott fejet tartó katona. Takaró: vörös-kék.

16. *Pauer de Jannaburg* család magyar nemeslevele, mely Jannaburgi Pauer György osztrák nemesnek és vejének *Grossbreitner* Jeromosnak I. Lipót által 1683. május 1-én adományoztatott. Kihirdettetett 1683. július 1-én Nyitra vármegye Vágújhelyen tartott közgyűlésén.

Czímer: Négyfelé osztott pajzs, melynek jobb felső és bal alsó fehér mezejében egy ausztriai pórruhába öltözött, kalapos, jobb kezében ekevasat tartó férfiú

(vir rusticano austriaco indutus habitu) — a bal felső és jobb alsó fekete mezőkben egy-egy sárga, kétágú farkú oroszlán nő ki. A felső oroszlán jobbra, az alsó balra néz. A pajzs közepén egy kis fehér pajzs, melyen kétfejű fekete sas, mellén L betűvel látható. Sisakdísz: két kiterjesztett arany-sárga színű szárnyak között ugyan az a kétfejű sas, mely a címer középső kis pajzsán. Takaró: jobbról arany-fekete, balról ezüst-vörös.

17. *Parscht* Bálintnak, Rudolf által Prágában 1588. szept. 10-én adományozott nemeslevele.

Czímer: Közepén ketté osztott pajzs, melynek alsó arany mezejében egy fekete pólya, a felső vörös mezőben egy növekedő fehér kos előre terjesztett két lábával látható. Sisakdísz: ugyan az a növekedő fehér kos. Takaró: balról arany-fekete, jobbról fehér-vörös.

18. *Pietschke* János részére, I. Lipót által Bécsben 1700. június 25-én adományozott nemeslevél. Kihirdetve Löcsén 1700. aug. 18-án.

Czímer: Álló, rézsút ketté osztott pajzs, melynek alsó vörös mezejében vashorgony, felső kék mezejében pedig egy ezüst, két zöldlevelű szőlőfürt látható. Sisakdísz: növény fekete ló. Takaró: jobbra arany-kék, balra ezüst-vörös.

19. *Prihradny* (breznói) család nemeslevele, adományoztatott Prihradny Guido, Arthur, Oszkár és Ernő részére I. Ferencz József által 1883. bőjtűmásva 15-én.

Czímer: Álló vért, széles kék vonal által félszőgesen jobbra átvágva, melyen négy arany méh fölfele repül; a felső bal mezőben fekete fogaskerek függ és az alsó jobb mezőben zöld pázsittalapon színezett barnás négyszög kövekből épített torony áll, fekete kapuval s két ablakkal. A vért felső szélén koronázott nyílt lovagsisak nyugszik, jobbra és balra kék-arany sisaktakarókkal; a sisak koronájából vörös nyelvű arany oroszlán nő ki, mely jobb markában a bányászat keresztbe tett jelvényeit tartja. A vért alatti arany szalagban fekete betűkkel a «honesto obdura» jelmondat van írva.

20. *Richthauzer* család nemeslevele, adományoztatott R. Miklós Jeromos részére I. Lipót által Bécsben 1658. július 9-én.

Czímer: Négy részre osztott álló pajzs, melynek felső jobb ezüst mezejében egy mérleg, alsó bal, szintén négy részre osztott ezüst mezejében pedig: egy sárga rózsza, egy fehér patakocsk (fluviolus), egy öld levél és egy építészeti háromszög láthatók. A felső bal arany mezőben egy kiterjesztett szárnyú fekete sas, — alsó jobb fekete mezejében egy arany griff nő ki. — A pajzson koronás két nyitott sisak nyugszik, melynek elseje az emberi szerencsét jelképező, szárnyas gömbön álló szüzet, — a második fekete, kiterjesztett

szárnyú sast visel mint sisakdísz. Takaró: jobbra arany-kék, balra arany-fekete.

21. *Roxer* család nemeslevele, adományoztatott Roxer Pál késmárki senatornak III. Károly által, Pozsonyban 1712. július 1-én. Kihirdettetett az 1712. okt. 6-án Késmárkon tartott szepesmegyei közgyűlésen.

Czímer: Hosszában ketté osztott pajzs jobb kék mezejében ezüst horgony áll egyenest, a bal sárga mezőben pedig egy jobb lábában követ tartó természetes színű darú. Sisakdísz: a jobb lábában követ tartó darú. Takaró: jobbról arany-kék, balról ezüst-vörös.

22. *Sander* János löcsei senator részére, II. Ferdinánd által Bécsben 1622. okt. 10-én adományozott címeres nemeslevél.

Czímer: Kék mezejű álló pajzs, melynek alját zöld hármás domb, és azon egy kétfarkú, kiterjesztett szárnyú, jobb első lábában fehér rózsát tartó, jobbra ágaskodó griff foglalja el. Sisakdísz: egy három fehér rózsát tartó, kinövő kétfarkú oroszlán. Takaró: jobbról fehér-vörös, balról kék-sárga.

23. *Scheierman* Mártonnak, Lipót által Laxenburgban 1662. ápril 6-i kelttel adományozott címeres nemeslevele.

Czímer: Az álló pajzs alját egy zöld mező foglalja el, mely egy felszántott szántóföld által ketté

van osztva. A pajzson nyugvó koronás nyílt sisakból egy pánczélos, koronás, aranyszárnyas angyalakú ifjú nő ki, ki jobb kezében sarlót, baljában öt búzakalászt tart. Takaró: arany-kék.

24. *Theophily*, alias Wallendorffy család nemeslevele, adományoztatott Prágában 1595. május 12-én Wallendorffy Márton részére. Kihirdetve Szepesmegye 1596. feria quinta proxima post festum visitationis b. Mariae tartott közgyűlésén.

Czímer: Álló, vízszintes vonal által kétfelé osztott pajzs. Alsó fehér mezejében fél aranycsillag, felső kék mezejében fehér liliom. Sisakdísz: az előbbihez hasonló fél csillag és rajta fehér liliom. Takaró: jobbról fehér-arany, balról vörös-kék.

25. *Topperczer* család nemeslevele, lásd Cornides 6. szám

26. *Wyfalussy*, újabb írásmód szerint: Újfalussy család nemes levele, adom. Wyfalussy Benedek részére II. Ferdinánd által Bécsben 1635. július 6-án.

Czímer: Álló pajzs kék mezejében gyümölcsökkel megrakott körtefa, melynek tetején egy természetes színű, csőrében fekete kalapot tartó holló áll. A pajzson nyílt sisak, azon egy jobb felé helyezett, vörös ujjas, kivont kardot tartó kar. Takaró: jobbról kék-vörös, balról ezüst-vörös.

SVÁBY FRIGYES.

RITKA PECSÉTKÖLCSÖNZÉSI ESET A XV. SZÁZADBÓL.

(Három pecsétrajzzal.)

Az oklevelek megpecsételésének első és a dolog természetéből folyó feltétele, hogy az az oklevél kiállítójának tulajdon pecsétjével történjék, nincs mindig megtartva s a középkori pecséttan nem utolsó érdekességei közé tartoznak az idegen pecséttel való élés gyakori esetei.

Az idegen pecsét használata rendszeren háromféle okból történik: vagy nem volt joga az illetőnek saját pecséttel élhetnie, vagy ha volt, azt még nem vette igénybe, vagy végre, s ez a leggyakoribb eset, saját hiteles pecsétje véletlenül épen nem volt kéznél.

A magyar sphragistikában elég sűrűen találkozunk az idegen pecséttel való élés eseteivel, még pedig magánosoknál egész könnyű szerrel, a nélkül, hogy a pecsétkölcsonzést az oklevélben szükségesnek látnák megemlíteni. A hivatalos személyeknél már ez másként van s így nevezete-

sen Zsigmond király, főleg birói kiadványaiban sokszor használva Eberhard püspök pecsétjét, arról az oklevél szövegében mindig megemlékeznek.

Külföldön, főleg a németeknél még gyakoribbak az ily esetek s itt a megkülönböztetés is szigorúbb a saját pecséttel való élés és a pecsétkölcsonzés között. Mindkét pecsétnek, a rendszernek és a kölcsönvettnek megvan a maga külön neve; amazt a német pecsétteni műnyelv *insigel*-nek mondja, ezt *petschaft*, *petschier*, *petsched* névvel jelöli.¹ Az elnevezés e különbségét,

¹ *Petschaft* alatt tulajdonkép az illető magánpecsétjét értették, főleg fejedelmeknél, megkülönböztetve azt a hivatalos pecsétől; az ily magánpecsét azonban gyakran másodkézből kerülván az illető birtokába, egyértelmű lett a kölcsönzött pecséttel. V. ö. *Sava*, Die Siegel der oesterreichischen Regenten, a Mittheilungen der Central-

mint látjuk, a magyar sphragistika nem ismeri; mindazonáltal meg kellett arról e helyütt emlékezni, tekintettel arra az érdekes s a maga nemében ritka esetre, melyet e folyóirat olvasóinak ezúttal bemutatni kívánok.

Az esetre, mely tulajdonkép az osztrák pecsétan körébe tartozik, de személyeinél fogva minket is közelebbről érdekel, a bécsi állami levéltár gazdag oklevélgyűjteményében akadtam. — Zsigmond királyunk leányától, Erzsébettől van itt egy Bécsben, 1423. augusztus hó 21-én kelt oklevél, melyben még mint osztrák hercegasszony, lemond a Cilly grófoktól reá eshető minden örökségről.¹ Ez oklevél a mellett, hogy Erzsébet családi ügyeire s általában a Cillyháznak a magyar királyi családhoz való viszonyára vet érdekes világot, a sphragistikus figyelmét első sorban az Erzsébet által használt pecséttel köti le.

Közlöm mindenekelőtt az oklevél szövegét:

Wir Elisabeth des allerdurleuchtigsten fürsten unsers lieben genedigen herrn herrn Sigmunds Romischen kunigs, zu allen zeiten merer des reichs und ze Ungern, zu Behem etc. kunigs tochter, von gotes gnaden herczogin ze Österreich, ze Steir, ze Kernden und ze Krain, grevinn zu Tyrol etc., bekennen und tun kunt offenleich mit dem brief für uns und unser erben, daz wir uns nach rat, wissen und wollen des hochgebornen fürsten, unsers lieben gemaheln herczog Albrechts, herczogen ze Österreich etc. nach zeitigen rat und rechter wissen genczleich verczigen haben alles erbtails und herscheft, der wir von dem wolgebornen unsern lieben enen graf Herman dem eltern grauen ze Cili und in dem Seger etc., seinn sunn und iren erben wartend weren, und uns erbleich von in angevallen mochten; und verzeihen auch uns der wissentleich mit kraft diczs briefs in solicher mass, daz wir, noch unser erben, darumb hinfur zu in und iren erben dhainn zu spruch noch vordrung nicht haben sullen, noch wellen in dhain weis an geverde. Und des zu urkunt geben wir den brief, *versiegelt mit unserm angehangenen petschad, wan wir noch nicht aigen insigel haben*, und haben auch gebeten den vorgenant unsern lieben gemaheln und den edeln unsern lieben oheim und getrewn graf Johannsen von Schawnberg diezeit lantmarschalch in Österreich, daz si ire insigel zu geczeugnuss gehenget habent an dem brief, demselben von Schawnberg und seinn erben

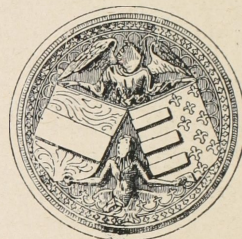
commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkkm. IX. kötetében, 148., 157. és 169. l.

¹ Rep. I.

an schaden, hinder dieselben unsers gemahels und des von Schawnberg insigeln wir uns verpinden genczleich stet ze halten und ze volfuieren alles des, das vor am dem brief geschriben stet, an gever. Der geben ist ze Wienn, an samstag vor sant Bartholomeustag, nach Kristi gepuerde vierczehenhundert iar, darnach in dem drew und zwainczigisten iare.

(Hártyán, három függőpecséttel.)

Az Erzsébet által használt pecsét, melyre már az oklevél pecsételési formulája fölhívja a figyelmet, első pillantásra elárulja, hogy az úrnőjének nemcsak nem saját hiteles pecsétje, de még magánpecsétjeül sem tekinthető, hanem egyszerűen kölcsön van véve.

Czímerai: jobbról az osztrák pólya, a baloldali paizsban az Anjou liliumok és a magyar vörös-fehér csíkok, felül szárnyas angyal által tartva, alul kiemelkedő alak által támasztva, oly jelvények, melyeket bárhol inkább kereshetünk, mint a luxemburgi házból származó magyar királyleány pecsétjén.

Kié hát a pecsét eredetileg? Legenda nincs rajta s így a címerek nyomán kell keresnünk e kérdésre a választ.

Az osztrák pólya s a liliumokból és a magyar nyolcz csíkból kombinált Anjou-czímer, a házassági címerek rendes összetételében, melyben a jobb oldalt a királyi címer háttérbe szorításával az osztrák címer foglalja el, Anjou-házbeli hercegnőt sejtet a pecsét tulajdonosául, a ki osztrák herceghez ment nőül. A magyarországi Anjouk családfája ilyen hercegnőt nem ismer: az egyetlen házassági terv, mely a magyar Anjoukat a Habsburgokkal vérségi kapocsba hozhatta volna, Hedvig királyleánynak Vilmos osztrák herceggel való összeházasítása, tudjuk, füstbe ment. De ha talán első perczen azt is hihetnők, hogy a megghiúsult terv időelőtt elkészült emléke e pecsét, (a minő becses emléke a volterrai Corvin-codex a Corvin János és

Blanka hercegnő között tervezett házasságnak), egy tekintet a Habsburgok családfájára megadja a kulcsot a pecsét rejtélyének megoldásához.

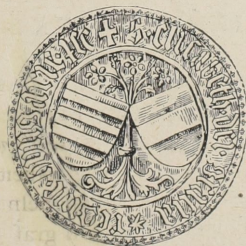
Ugyanaz a Vilmos herceg, a kinek Hedvig kiráyleány keze szánva volt, mikor politikai tekintetek e házassági tervnek útját állották, az Anjou-ház nápolyi ágánál keresett kárpótlást, nőül véve a szerencsétlen véget ért kis Károly leányát, Johanna hercegnőt. E házasság nem az első kapocs, mely a Habsburgokat a nápolyi Anjoukkal összeköti,¹ de az eddigieknél az Anjou-család házassodott bele a Habsburgokba, s Vilmos házassága az első eset, mely Anjou hercegnővel ékesítette a Habsburg-ház díszes családfáját.

A két család címerét egyesítő pecsét a címerek elhelyezésében (az által t. i., hogy az osztrák címert állítja jobbfelől), épen ez alliancenak felelven meg, világos, hogy az másé, mint Johannáé, nem lehet. S hogy e pecséten a magyar királyok címeralakjaival találkozunk, az nem fog zavarba hozni senkit, a ki tudja, mennyire ragaszkodtak a nápolyi Anjouk a magyarországi ág életében is, annál inkább annak kihalta után, a magyar koronára táplált örökösödési igényeikhez. Kis Károly fiának, történelmünk *Nápolyi László*-jának már majdnem sikerült ez igényeket Zsigmonddal szemközt érvényre juttatni; de sokkal később, az idősebb Anjou-dinasztia kihalta után is, a jó René király idejében, a ki a maga királyságát sem birta megtartani, nemhogy a magyar örökségre gondolhatott volna, még mindig ott találjuk a nápolyi királyi pecséteken a magyar címeret a *Hungariae rex* büszke címe kíséretében.

Johanna hercegnő 1396-ban² ment nőül Vilmos osztrák herceghez, s ennek 1406-ban bekövetkezett halála után is az osztrák tartományokban maradt, egész 1414-ig, a mikor testvére, László király halálával a nápolyi királyi trónra lépve, II. Johanna név alatt, mint I. Johannának erkölcsökben és genialitásban egyaránt méltó utóda tette magát emlékezetessé Nápoly törté-

netében. A sűrű összeköttetés folytán, a mely Zsigmond és az osztrák hercegek között fennállott s végre is a két uralkodóház összeházasodásával végződött, Vilmos herceg özvegye sem volt teljesen idegen Magyarországon. Okleveles adatok szerint Zsigmond öt férje halála után, 1406-ban, oltalma alá vette és Szentmártont neki adományozta,¹ elég világos bizonyítékául a barátságos viszonyoknak, mely a magyar király és egykori vetélytársának, Nápolyi Lászlónak nővére között nem is sokkal a veszélyes támadás után fennállott. Talán e viszony magyarázza meg, mint került Johanna pecsétje Erzsébet hercegnő birtokába; ámbár mégis valószínűbb, hogy a mikor özvegyi lakhelyét a királyi trónnal cserélte fel, akkor maradt egyébként családi drágaságokkal együtt pecsétje a Habsburgok kincstárában s innen jöhetett Albert herceg útján Erzsébethez, a ki azután — legalább az itt idézett esetben — saját pecsétjeként élt vele.

Mindenesetre nem érdektelen adat, hogy a jelentéktelen osztrák herceg feleségének elébb volt pecsétje, mint Zsigmond király egyetlen leányának, a kire császári atyjáról két korona nézett örökségül. Az pedig, hogy a magyar király leánya s a magyar korona örököse épen kis Károly leányának és nápolyi László nővéreinek pecsétjét fogadja el a magáé gyanánt, olyan pecsétet, mely címerében a nápolyi ház magyar igényeit hirdeti, bizonyára nem tartozik a mindennapi jelenségek közé; legalább aligha találunk második esetet, hogy a legitim uralkodóház sarja a praetendens család egy tagjának igénypecsétjét használja sajátjakép.

Erzsébet csak akkor csináltatott pecsétet, mikor atyja halála után férjével együtt királyi örökségébe lépett. Kétféle pecsétjét ismerjük. Az egyik, a gyakoribb, 3 cm. átmérőjű; virág-

¹ A két ház között létesült házasságokat pontosan kimutatja dr. *Wertner Mór*, *Az Anjouk genealogiája* című cikkében, Turul, 1888. 68. l.

² *Nicola Morelli* szerint. (Vita de' re di Napoli, 131. l.) *Wertner* i. h. 1400-ra teszi a házasság évét.

¹ Fejér, Cod. dipl. X. 8. 475—476. l.

bokréta-hoz támaszkodó paizsain a magyar vörös-ezüst csíkokat és az osztrák pólját tünteti fel, a házassági címerek szokásos összeállításában; körirata a következő:

. s . elisabeth . dei . gracia * regine . hungarie .
 ꝛꝛ ꝛ

A másik ehhez hasonló, de kisebb, s nincs legendája. A címereket itt angyal tartja. Ez utóbbi pecséttel én magyar tárgyú okleveleken nem találkoztam; rajzát Hohenlohe-Waldenburg

herceg nyomán közlöm,¹ a ki a bécsi állami levéltár egy oklevelén találta azt függőpecsétül alkalmazva.²

¹ Sphragistische Aphorismen, nro 177.

² Pray ugyane pecsétet ismerteti, az eredetnél jóval nagyobb méreteken, egy Pozsonyban 1441. nov. 30-án kelt oklevélről. (XI. t. 6. sz.) Érdekesnek látom itt megemlíteni, hogy egy ezüst koczkavető szelenczén, mely Jankovich gyűjteményéből került a nemz. múzeum régiség-tárába, e pecsét mását találjuk a fődél belső oldalára vésvé s a régi leltárban az állítólag Diósgyőron, tehát egykori királynéi birtokon talált szelencze csakugyan mint Erzsébet királynéé szerepel. Csakhogy e szelencze filigránművű ezüst koczkáival együtt a XVII. vagy a

Mindkét pecsét, úgy címerei elhelyezése, mint egész összeállítása tekintetében határozottan a Johanna-féle pecsétre emlékeztet, mintha csak az szolgáltatta volna hozzájuk a mintát. Ez annál inkább méltó a figyelemre, minthogy a házassági címernek a külföldön régóta szokásos ily összeállítása a magyar sphragistikában sem a királynéi pecsétéken, sem egyebütt mostanig nem használtatott. Borbála királyné pecsétéin még közös címerpaizsban férnek meg a magyar címer és a Cillyek három csillaga egymás mellett. Erzsébet az első, a ki saját címerét férjeével ily módon kombinálja, s utána ismét a régi összeállítással találkozunk a királyné pecsétéin. Az angyal is ekkor lép föl először mint címertartó alak a magyar címernél, ez időtől kezdve majdnem állandó alakul szerepelve a magyar királyi heraldikában. Ekként Johanna pecsétje, melyet Erzsébet előbb a magáé gyanánt használ, majd saját pecsétéi készíttetésénél mintául alkalmaz, nemcsak mint pecsétani kuriózum, nemcsak mint a tradíciók iránt való közönyösség ritka példája igényli figyelmünket, de mint olyan pecsét is, melynek közvetítésével egészen új, idegen elemek jutottak a hazai sphragistikába.

Dr. SCHÖNHERR GYULA.

XVIII. századból származik s így a reá vésett címer csakis mint hamisítvány jöhet számba, annak a múlt század végén s e század elején dívott amateur-felfogásnak termékekül, mely minden régiséget egy-egy történeti személyhez szeretett kötni.

MIKÉNT ESZKÖZÖLJÜK AZ OKLEVELEK KIADÁSÁT?

(Második és befejező közlemény.)

Ezekben megjelölván azon álláspontot, melyet a történelmi kútfők s különösen az oklevelek kiadása s az oklevélgyűjtemények szerkesztése körül követendő eljárás irányában elfoglalok, áttérek saját Történelmi Emlékeim II. kötetére s ennek a Turul idézett helyén megjelent bírálatára, melynek ellenében szükségesnek mutatkozik néhány rövid észrevételt tennem.

A fönt előadottak után természetesnek fog feltűnni, hogy én, ki 25 évvel ezelőtt szintén egyike voltam azoknak, kik a betűhív modort hazánkban meghonosították s ezt jelenleg is az

oklevelek kiadásánál a legczélszerűbb eljárásnak tartom, Történelmi Emlékeim jelen második kötetében, úgy mint az elsőben, a szöveget egészen betűhíven adtam vissza. Ha ezt kifogásolja a bíráló, ám teheti, ha a humanisták álláspontjára helyezkedik s erre, az elmondottak után, nincs észrevételem; de van, ha bíráló állítja, hogy a Századok idézett névtelen cikkeiben kifejtett elvéket általában nem vettem figyelembe, mert ellenkezőleg, azokból sokat követendőnek véltem és követtem is. Nevezetesen: az előbeszédben bővebben kiterjeszkedtem a kö-

zölt oklevelekben foglalt nevezetesebb történelmi adatokra, a rövidítéseket és siglákat, a hol lehetett, feloldottam, az össze nem tartozó szavakat külön választottam, a nagy kezdőbetűket csupán az önálló mondatok bekezdéseinél s a személy- és helynevek kezdetén hagytam meg, hol pedig az eredeti szövegben a személy- és helynevek elején kis kezdőbetűket találtam, ezeket megfelelő nagy kezdőkkel cseréltem fel, a pontozást mindenütt az értelemnek megfelelőleg eszközöltem, minthogy ezen műveletek a betűhív közlési módor elveivel jól megférnek s a megértést és gyors áttekintést az olvasóra nézve megkönnyítik. Azonfelül kötetemet pontos és kimerítő név- és tárgyjegyzékekkel láttam el. Csodálom, hogy a tudós bíráló mindezt észre nem vette, pedig oly nagy betűkkel nyomattam ki oklevéltáramat, hogy a szövegnek belső és külső mi-voltával könnyen meg lehet ismerkedni.

Mi értelme legyen tehát a bíráló azon állításának, hogy oklevéltáram a «modern oklevél publicatiók» mai színvonalát el nem érte s ez «publicatiókn» terén határozott visszaesést képez? A bíráló itt azon képzelt színvonalát érti, melyet a humanisták csoportja a hazai oklevélkiadásokra nézve húzni óhajt, de a mely ez időben nálunk még nem létezik. Az csak nem képezhet tudományos színvonalat, hogy az *ae* betűt az eredeti írmódorhoz híven *e* betűvel, ellenben az *u*, *v* betűket a humanisták modora, illetőleg a kiejtés szerint írjuk, továbbá a *t* betűt *i* előtt meghagyjuk a humanisták modora szerint *t*-nek, másszor pedig, a hol *t*. i. kiejtve *c*-nek hangzik, *c* betűvel írjuk? Miféle tudományos gyakorlat legyen ez? Ilyen színvonalat oklevélkiadásaimban elérni nem kívánok. Mert vagy szükséges a kiadás nyomtatott szövegében a helyesírás által feltüntetni azon kor sajátosságait, melyből az illető oklevél származik, akkor minden betűt az eredetihez híven kell visszaadnunk — vagy ily feltüntetésre nincs szükség, azon esetben változtassuk át a szavak külalakját teljesen és következetesen a latin szabatos helyesírás szerint; a közbe eső megszorítások rendszertelenséget képeznek s a mily csekély jelentőségűek magukban véve, oly kevésbé érdemesek arra, hogy elfogadásuk vagy mellőzésük miatt az illető dícséretet avagy megrovást érdemeljen.

Alaposabb bírálónak azon kifogása, hogy oklevéltáramban az oklevelek kelteit fel nem oldottam. Készséggel elismerem, hogy a keltek feloldása előnyére szolgál az oklevélkiadásoknak, föltéve, hogy a feloldások hibátlanul eszközöltetnek — s hogy ezt nem tevém, annak oka nem abban rejlett, hogy a keltek feloldását egyáltalán véve szükségtelennak tartám, hanem azon körülményben, hogy ezen műveletre már időm nem jutott. Figyelembe veendő, hogy ok-

levéltáram közzétételét az oklevelek lemásolásától kezdve, a kinyomatás végleges felülvizsgálásáig egy magam eszközöltem. A ki nem kísérelte meg, annak alig van fogalma azon sok aprólékos bajlódásokról és időt rabló bibelődésekről, melyekkel ily oklevélgyűjteménynek sajtó alá való készítése — a másoláson kívül — jár. A Történelmi Emlékeim jelen II. kötetében napvilágot látott oklevelek lemásolása és kiadása majdnem két évet vett igénybe. Addig minden egyéb elkezdett dolgozataimnak nyugodniok kellett. Megfogható tehát, hogy türelmem véget ért s arra, hogy még néhány hetet a keltek feloldozásának szenteljek, vállalkozni már nem volt kedvem.

Igaz, hogy ez a kritikára nem tartozik, melynek feladata az észlelt hiányokat felfedni s ha e tekintetben a bíráló egyszerű megrovással él, nekem az ellen semmi szavam sem lett volna, de a keltek feloldása nem bír oly nagy fontossággal az oklevélkiadásokban, hogy annak elmulasztása miatt két évi fáradságos munkának gyümölcse oly kemény elítéletést érdemelne, mint a minőben részesült.

Azzal pedig a bíráló már a ferdítések terére lép, ha állítja, hogy munkám jelszavát figyelmen kívül hagyám s rendszertelenséget és következetlenséget követtem el az által, hogy a példáiul felhozott 120. szám alatti oklevél szövegéből kihagytam azon részt, melynek kivonattát a 13. szám alatt közlém, hivatkozva ezen szám alatti kivonatra, míg más helyen az 5., 21. és 22. számok alatt, úgymond, ugyanazon szöveg háromszor is ismételtetik.

Történelmi Emlékeim II. kötetének jelszava így hangzik: «Prefatas litteras . . . non abrasas, non cancellatas, nec in aliqua sui parte viciatas . . . presentibus de verbo ad verbum transcribi fecimus.» — Nos, ezen jelszóhoz oklevéltáram közzétételénél a szavak legszorosb értelmében hű maradtam. Az oklevelek szövegében sem csonkítást, sem bárminemű igazítást, sem változtatást nem tettem, de azt szóról-szóra s ha úgy tetszik, betűről-betűre híven visszaadtam.

Az nem nevezhető csonkításnak, ha valamely oklevél szövegében átiratképen előforduló vagy kivonatossan felemlített más önálló oklevélnek szövege, azon oklevél szövegétől, melyben találtatik, különválasztva, külön oklevél gyanánt beosztatik az oklevélgyűjteményben azon helyre, hová kelténél fogva tartozik, mert ezen eljárás az oklevéltárak szerkesztésének alphájához tartozik. Az ilyféle egész terjedelemben vagy csak kivonatban átvezetett különálló oklevelek nem képezik részét azon oklevél szövegének, melyből vétettek s ha ebben az átvezetett oklevelek külön számaira, azokban pedig azon oklevélre, melyben találtattak, hivatkozunk, akkor egészen rendszeresen és következetesen jártunk el.

A Századok idézett névtelen cikkírója még tovább megy, azt mondja ugyanis, hogy: «A teljesség követeli, hogy ne csak az eredetiben és átiratokban, hanem pusztá megemlítés által fentartott okleveleket is felvegyük gyűjteményünkbe». S ezen eljárás helyességét könnyen beláthatjuk, ha figyelembe vesszük, hogy a régi oklevelek, különösen a királyi megerősítő privilégiumok, a nádori és országbírói ítélet-levelek, a káptalanok és conventek bizonyágleveli stb. gyakran más önálló oklevelekről tesznek említést, melyek napjainkban már nem léteznek, vagy még ismeretlenek, azoknak külső törvényes alakját, pecséteit részletesen leírják, tartalmukat egész terjedelemben vagy csak kivonatossan elősorolják. Ezen hiteles átiratok és kivonatok tehát mindaddig, míg a szerencsés véletlen az eredeti példányokat feltalálni engedi, ezeket magukat képviselik, egészen helyes dolgot cselekszünk tehát, ha ezen átiratokat és kivonatokot az illető elősoroló oklevél szövegéből, *az eredeti szavak meghagyásával*, kiszedegetjük s a többi oklevelek közé kelteik szerint beosztva, biztosítjuk számukra azon helyet, mely őket a magyar oklevél-gyűjteményekben megilleti.

Különösen a nádori és országbírói hosszú ítéletekben tűnik ki ezen eljárás czélszerűsége, mint erre példaképen oklevélgyűjteményemben Bebek Detre nádornak a 206. sz. alatt közölt ítéletlevele szolgálhat, melyben négy külön oklevélnek teljes átirata és tizenhétnek kivonata soroltatik elő egymás után. Ha ezek mind az ítéletlevél szövegében maradnak, az ítélet fonala alig és csak valamennyi elősorolt oklevél elolvasása után követhető, ellenben ha ezen huszonegy önálló oklevélre vonatkozó szövegrészek különválasztva, külön számok alatt a többi oklevelek közé beosztatnak, mint az idézett helyen látható, akkor az ítéletlevél előadásának fonalát és az érvelést, melyre az ítélet alapított, könnyen áttekinthetjük, a fel- és alperes által felmutatott bizonyító és czáfoló oklevelek szövegeit pedig a hivatkozott számok alatt egyenként feltalálhatjuk s azok értékéről az érvelésre nézve meggyőződést szerezhetünk magunknak.

Nem követtem el tehát rendszertelenséget, sem könyvem jelszavával nem jöttem ellenkezésbe, midőn a például felhozott 120. sz. alatti oklevél szövegéből a 13. szám alatti kivonatot különválasztottam, mert ez nem képezi a 120. sz. alatti oklevélnek tulajdonképeni részét, hanem

a 13. szám alattinak, habár kivonatos szövegét. Következetlenséggel sem vádoltathatom a miatt, hogy — mint bíráló kiemeli — az 5. és 21. számok alatti oklevélkivonatokat egy s ugyanazon szöveggel kétszer s a 22. szám alatti oklevélben még harmadszor is közlöm, — mert a 22. szám alatti oklevélben más két külön oklevél soroltatik elő kivonatossan, ú. m. először is IV. Béla király privilegiuma, melyben ez a hontvármegyei Palást nevű birtokot a Csák nemzetségbeli István mesternek adományozá, — aztán pedig IV. László király nyílt alakú adománylevele, melyben ismét ezen király a föntebbi adományzást megerősítve, ama palásti birtokot, nevezett István magvaszakadtának czímén, ugyanazon nemzetségbeli Márk mester fiaira átruházta. Ezeket tehát a föntről elősorolt okoknál s a következetesség elvénél fogva kellett mindenesetre kivonatos tartalmukkal együtt, külön-külön, azon kor szerint, melyben keltek, a többi oklevelek közé az 5. és 21. számok alatt beosztani. Ámde a 22. szám alatt oklevélben, melyből vétettek, a szövegnek rájuk vonatkozó része oly röviden van tartva s ez oly szorosan függ össze a többivel, hogy sem IV. László király adománylevelének kivonatát a IV. Béla király privilegiumáétól, sem mindkettőt a 22. számú oklevél szövegétől különválasztani nem lehet a nélkül, hogy értelem nélküli töredék ne maradjon egy vagy más helyen vissza. Kellett tehát külön-külön a IV. Béla király adománylevelére vonatkozó kivonatot az 5., és a IV. László királyééra vonatkozó a 22. szám alatt közölni, a mellett azonban a 22. sz. alatti oklevélben a teljes szöveget meghagyni — ezzel nem tettem egyebet, mint a mit maga bíráló ajánl, hogy t. i. teljesen kielégítő lesz vala, ha az 5. és 21. sz. alatti regestákat adok s hivatkozom a 22. szám alatti oklevél teljes szövegére — csakhogy az 5. és 21. számok alatt az eredeti szószerinti latin regestákat közöltem, melyek mindenesetre a leghitelesebbek.

Látnivaló mindezekből, hogy a tudós bíráló, ha nem vezéreltetett is, mint állítja, kicsinyes gáncsoskodás vagy nagyképűség által, midőn oklevéltáramat ily kemény ítélettel lesújtá, de nem vette alkalmazásba az igazságosság és méltányosság azon legkisebb mértékét sem, melyre ily fáradságos munka a tudományos kritikával szemben igényt tarthat.

KUBINYI FERENCZ.

OKLEVELEK KIADÁSA.

Az a kérdés, miként értékesíthetjük kiadások által legjobban elmúlt századok oklevél-anyagát, hogyan közöljük, mily formába öntsük azt a szöveget, melyet a középkor századainak a mienkétől eltérő szokása más helyesírással, más pontozással, a maitól teljesen elütő alakban vetett papirosra vagy íróhátyára, hogy a tartalmi hűség teljes megóvásával a szöveget a kornak, melyből való, megfelelő formában bocsássuk a tudomány közhasználatára: rég óta foglalkoztatja a szakköröket.

Külföldön, kivált Németországban, mely az oklevél felvirágoztatása körül a jelen században, s ennek leginkább utolsó évtizedeiben a legtöbbet tett, egész kis irodalom taglalja e kérdést, melyből egyet-kettőt felemlíteni nem lesz fölösleges.

Többször foglalkozott e tárggyal *Böhmer*, a németországi nagy regesta-gyűjtemények egyik megalapítója, és az általa egy folyóiratban hirdetett elveket megvalósítá I. Konrád okleveleinek kiadásában, melylyel még külső kiállítás tekintetében is mintát akart nyújtani a jövőendő oklevél-kiadásokra. Bírálójára *Waitz* Györgyben akadt, ki a Böhmer-féle eljárást több kiadvánnyal egyetemben a Siebel-féle történelmi folyóiratban tette megbeszélése tárgyává. Külön füzetet szentelt e tárgynak *Roth v. Schreckenstein* «Wie soll man Urkunden ediren?» (Tübinga, 1864.) cím alatt. Mikor a Monumenta Germaniæ nagy vállalata az okleveles rész kiadását (elég szerencsétlenül) a *Pertz* Károly szerkesztésében megjelent merovingi oklevelekkel megindítá, a szerkesztő megállapítá az oklevél-kiadás elveit, melyek *Sickel* Tóдорban kérlelhetlen bíróra találtak, ki azután átvévén a vállalat okleveles részének szerkesztését, az elsőben megjelent kötet bevezetésében (I. Konrád és I. Henrik oklevelei) eljárásának okát adta.

Foglalkoztak e tárggyal *Posse* Ottó a szászországi diplomatarium szerkesztője, *Leist* Frigyes az oklevelekről írott kis kézi könyvében és mások, kiknek felemlítését nem tartjuk szükségesnek.

A kérdés tehát nem új, minden oldaláról meg volt vitatva. Nem is az a célja a jelen

soroknak, hogy új rendszert alkosson; csak az, hogy ismertesse és követésre ajánlja azt a módot, melyet számos oklevél-kiadás már meg is valósított, és némi tájékoztatást nyújtson azoknak, kik — mint egy újabban megjelent oklevél-gyűjtemény és cikk bizonyítja — a kérdés lényegével nincsenek tisztában.

Pedig a tárggyal nálunk is elegenden foglalkoztak s nem is maradtak elméleti téren, hanem a kik róla írtak, legnagyobb részt gyakorlatilag, oklevél-kiadások közzététele által példát nyújtottak elveik megvalósítására is; s hogy ez elvek a szakkörök tetszését megnyerték, mutatja 1880 óta megjelent oklevél-kiadásaink hosszú sorozata, melyben azok többé-kevésbé érvényre jutnak. S az elv az, a mit Géresi Kálmán a gr. Károlyi család oklevéltárának bevezetésében oly találóan fejezett ki e szavakkal: «a közlő tartozik az okleveleket igaz formájokban ugyan, de rendbe szedett öltözetben vinni a nyilvánosság elé».

Milyen legyen ez a rendbe szedett öltözet, mely az oklevél igaz formáját is megóvjá? ez a kérdés, melylyel tíz éve foglalkoznak nálunk is; ezt tehát egy oklevél-kiadónak sem szabad hallgatással mellőznie, ha csak abba a gyanúba nem akar esni, hogy az e téren megindult mozgalomról nem vett vagy nem akar venni tudomást. Az elsőre nincs mentség; az utóbbinak indokolását az előszóban kell elmondania; mert ha ezt elmulasztja, az első vádat bizonyítja magára.

Tíz éve múlt annak (1878), hogy az erdélyi szászok körében megjelenő «Correspondenzblatt des Vereines für siebenb. Landeskunde», *Zimmermann* Ferencz szász nemzeti levéltárnoknak tollából két közleményt tartalmazott «Ueber die Herausgabe von Urkunden» címmel, mely röviden, főbb pontjaiban — hisz a kis terjedelmű folyóirat a részletekre való kiterjeszkedésnek gátot vetett — megállapítá az oklevél-közlés körül követendő eljárásnak elveit. Ez volt az első, tisztán elméleti téren mozgó dolgozat, mely Magyarország területén e tárgy felől szólott.

Oklevél-kiadásainkban ekkor — a Fejér-féle és más régi oklevél-kiadók által követett eljárás ellentétéként — a teljesen hű, az oklevélhez

még írási ingadozásaiban is pontosan ragaszkodó irány uralkodott. Korántsem akarunk az e nembeli oklevél-kiadások érdeméből valamit levonni. Annak az aprólékosságig menő hűségnek, melylyel a Hazai Okmánytárban, a Zichy-Okmánytár első négy kötetében, a Monumenta eccl. Strigoniensis-ben, az Anjoukori Okmánytár első kötetében találkozunk, a diplomatikus, a történetíró, a jogtudós egyaránt igen nagy hasznát veszi. Teljes bizalommal fordulhat e kiadványokhoz, megbízhatik minden egyes szóban, annak formájában, a nyelvész is bizton alapíthatja bennök következtetéseit valamely helynév előforduló alakjára. Mily haladás volt ez azokhoz a megbízhatatlan, a másoló önkényének kitett, hibáitól hemzseggő szövegekhez képest, melyeket Fejér nyújtott, minden gyarlóságai daczára ma is nélkülözhetetlen Codex diplomaticusában.

De vajjon okvetlenül szükség van-e ily farsztó, úgy az oklevél kiadóját mint a kiadvány olvasóját ok nélkül terhelő közlési módra, hogy az oklevél tartalmáról teljesen megbízható képet nyerjünk? Mit kívánunk jó kiadványtól? Tartalmi vagy alaki hűséget? Az utóbbit nem érjük el soha nyomdai kiállítás által; hasztalan tehát arra törekedünk. Igyekezzünk arra, hogy annyit nyújtsunk, a mennyit kiadványoktól mindenki méltán megkövetelhet: tartalmi hűséget, oly formában, mely a megérthetést és használhatóságot minden tekintetben előmozdítja.

Ezek a szempontok vezérelhették azon névtelen cikk íróját, mely a Századok 1879. évfolyamában látott napvilágot, s mely két akkoriban megjelent kiadvány alkalmából a kiadások körül követendő eljárás szabályozását sürgette és néhány pozitív javaslatot tett — bár nem tévedések nélkül. A cikkben közölt közlési módnak ismertetése most nem lehet feladatunk, alább úgy is kiterjeszkedünk e tárgyra. Érdekesebb constatalnunk, volt e hatása az azóta megjelent s valóban számot tevő oklevél-kiadásokra.

A Történelmi Társulat által kiadott Hazai Oklevéltár a cikk megjelenési évében, 1879-ben került ki a sajtó alól, s így természetesen a betűhív modorban szerkesztve. Ugyanilyen még a Hazai Okmánytárnak 1880-ban kiadott ötödik kötete s a Knauz-féle Monumenta eccl. Strigoniensis II. kötete (1882), mely megjelent

előtt hihetőleg hosszabb időn át készen állott, sőt tán nyomtatása is folyamatban volt. Ezekre tehát az újítás ki nem hatott. De ezekkel szemben áll egy hosszú sorozat, melyek szakítottak a mintegy húsz év óta elfogadott közlési móddal.

Az Anjoukori Okmánytárnak 1881-ben közzétett második kötete, a Magy. Tud. Akadémia történelmi bizottságának határozata értelmében «a jelenleg dívó helyesírás szerint» közli az oklevelek szövegét; sajnos, hogy a szerkesztőt ugyanezen határozat még egy más újításra is kötelezte: az oklevél szöveg csonkítására, minek kárát a nagybecsű kiadvány vallja.

Határozottabban foglal *Géresi Kálmán*, a gr. Károlyiak oklevéltárának szerkesztője, állást a Századok említett cikkében foglaltak mellett. Módosított rajtok — igen helyesen — egyet-mást; de annak legfőbb elvét, hogy a közlőnek a hűség teljes megóvása mellett az oklevél szövegét oly alakban kell olvasói elé tárnia, mely a kiadvány áttekinthetőségét és használhatóságát lehetőleg előmozdítsa, egészen magáévá teszi. Jól mondja, hogy «az olyan nyomtatott szöveg, melyet annak, a ki használni akarja, kétszer kell elolvasni, hogy megértse, mindig rosszabb az olyan szövegnél, melyet egyszeri elolvasásra is használhat». Annyi tény, hogy az általa követett eljárás épen nem vált a Károlyi oklevéltár 1882. óta megjelent köteteinek kárára, sem pedig a hűség hátrányára.

Érintve voltak e közlési elvek magában a Turulban is; *Károlyi Árpád* az Anjoukori Okmánytár egyik kötetének ismertetése alkalmával (1883. évf.) röviden egybefoglalta azokat.

A Monumenta Vaticana nagy vállalatának egyik, Gentilis bíbornok követségének iratait tartalmazó kötete (1885.) szintén összeállítja főbb pontokban a közlésnél elfogadott eljárást. Lényeges eltérést közte és Géresi eljárása közt nem találunk; hogy apróságokban (pl. a *tio* forma használata *cio* helyett) egymástól eltérnek, ezen megütközni senki sem fog; teljesen jó és jogosult mind a két forma, csak ha már egyben — mint czélszerűbben — megállapodott a közlő, maradjon is hozzá mindvégig következetes.

Mind e közlési elvek, párosítva a kiadásra fordított legnagyobb gondnal, teljes érvényre jutottak a *Nagy Gyula* által szerkesztett gróf

Sztáray-család oklevéltárában, e mintaszerű kiadványban, mely úgy a reá fordított gond, pontosság, következetesség, és a használatot megkönnyebbitő mindennemű eszköz (pl. az oklevelekben előforduló minden dátum megoldása, felvilágosító jegyzetek, hosszú oklevelekben az átnézetet elősegítő bekezdések stb.) alkalmazása által minden hasonló természetű kiadvány fölé emelkedik.

Vegye kezébe bárki a Sztáray-oklevéltárat és az egy évre reá (1888-ban) megjelent Kubinyi-féle Magyar Történelmi Emlékek második kötetét s meglátja az óriási különbséget a kettő közt; nem fog hinni a címlap évszámának, mely a kettőt egy korszak, mondhatni egy esztendő termékének tünteti föl.

Az oklevél-kiadóktól meglehet követelni legalább is annyit, hogy ne ignorálják teljesen azt a mozgalmat, melyet szakemberek egy évtized óta megindítottak s melynek gyakorlati hasznát s a diplomatikai hűségre teljesen ártalmatlan voltát innen-onnan tíz esztendő gyakorlat fényesen kimutatta; s valóban ideje, hogy e téren egyöntetű eljárás gyökeredzzék meg.

De hát miben állanak a közlés főbb elvei? s mik azok a szabályok, melyeknek általános elfogadásától némelyek annyira félnek, féltve tőlük a diplomatikai hűséget, mint a mely modor «magában rejti a pontatlanság veszélyének csiráját»?

* * *

Az oklevélről vagy kéziratról, a mint előtünk fekszik, ide nem számítván a photographiát vagy facsimilét, háromféle másolatot készíthetünk, a szerint, a milyen célra szükséges.

Készíthetünk róla olyat, mely a mi írásunkkal, lehetőleg híven iparkodik visszaadni az eredetit, helyesírásával, interpunctiójával, rövidítéseivel együtt. Ez a *palaeographiai másolat*, melyben a rövidítések megoldva nincsenek, a szók s egyes feltünőbb betű- és rövidítési formák az eredetinek megfelelőleg adatnak vissza, a sorkezdések megjelöltetnek. Ennek nagy hasznát veszszük diplomatikai dolgozatoknál, egyes palaeographiai kérdések megoldásánál, pl. rövidítések elemelésénél stb. Az ilyesmit azonban csak magunk használatára, tanulmányaink segítségére,

speciális célokra csináljuk; közzétételök nincsenek szándékunkban.

A második a *betűhív másolat*, mely az előbbi-től csak annyiban tér el, hogy a rövidítéseket megoldjuk és a sorbekezdések megjelölését (ha ugyan célunkra nem szükségesek) elhagyjuk. Az ilyen másolatoknak is nagy a haszna pl. szövegkritikai dolgozatoknál, összehasonlításoknál, több egyforma szöveg egymáshoz való viszonyának megállapításánál. Azonban ezeket is a magunk számára, nem a közönségnek csináljuk.

Hogy ez elé kiléphessünk, az első vagy a második mód szerint készült másolatot előbb rendbe kell szednünk; ennyit a közönség méltán megkívánhat tőlünk; s ez a harmadik, a *kiadásra szánt másolat*.

Minthogy itt csak oklevelek kiadásáról van szó, csak az utolsó másolatról beszélhetünk; s ezért nézzük, első sorban mit kívánunk minden kiadástól? — Hűséget, hogy ugyanazt adja vissza, a mit az oklevél tartalmaz, sem többet, sem kevesebbet; tehát *tartalmi hűséget*; mert az alaki hűséget nyomdai eszközökkel még csak meg se közelíthetjük. E kettőt fölösleges össze-zavarni; feleljen meg a kiadás az egyiknek, többet senki sem követel tőle. A kik mindkettőnek meg akarnának felelni, azoknak figyelmébe ajánljuk Károlyi Árpádnak említett megjegyzései közt olvasható azon mondatát, hogy az ilyenek «feledik azt, hogy ha csak a hűséget s nem egyszersmind a józan ész keressük: akkor legbölcsebb és legegyszerűbb dolog az oklevelek szövegének a sajtó által való reproductiója helyett hatalmas facsimile-füzeteket adni, a sajtó helyett a fényképészt vagy egyéb photochromo- és typotechnikust igénybe vennie. Igaz ugyan, hogy ez nem lesz oklevéltár, hanem hasonmás-gyűjtemény; de mindegy; mert annak az istenadta hűségnek eleget tettünk. A ki azonban logikus rendszeren alapuló oklevéltárat akar szerkeszteni, az a szöveg s az értelem hűségére nézzen».

A tartalmi hűségnek pedig épenséggel nem válik kárára, sőt azt előmozdítja, ha a közlő oly formában adja a szöveget olvasói elé, mely a megérthetést könnyíti, a használatot elősegíti; de mind a mellett semmi olyat nem tesz, a mivel a tartalmi hűség kárt vallana. Veszélyt

ebben csak a beavatatlan láthat s olyan, ki előtt az említett minta-kiadások ismeretlenek.

Formát kell tehát választanunk, egyöntetű formát, melybe a középkor ingadozó, semmi szabályhoz, logikához nem kötött, személyes szeszélytől függő oklevél-szövegét öntsük. A tartalmi hűség épen nem követeli azt, hogy ott alkalmazzunk nagy betűt, hol a középkor írójának szeszélye jónak látta, hogy oda tegyünk vesszőt vagy pontot, hová az író önkénye tett, hogy *v*-nek írjunk oly hangot, melyet a középkori ember is *u*-nak ejtett: hogy mind ezzel nehezsítsük azt, a mi a kiadványok egyik fő-célja, az érthetőséget, a könnyű áttekinthetést.

A ki a középkor helyesírását választotta tanulmányai céljává, azt nyomtatott szöveg úgysem elégíti ki, különösen olyan nem, mely a betűhív közlés mellett némi engedményeket is tesz, pl. értelem szerint való pontozás, a nagy kezdőbetűknek csak a tulajdonnevek és pont után való alkalmazása által. A palæographusnak mindig az eredeti szöveghez vagy annak valamely úton történt reprodukálásához kell fordulnia.

Semmit sem veszélyeztetünk tehát, ha a most már diadalra jutott közlési elveket magunkévá tesszük s elhagyjuk a betűhív közlési módot, mely a «pontatlanság veszélyének csíráját» épen a középkor ingadozó helyesírásánál fogva sokkal inkább magában rejt, mint az, melynek érdekében e sorok is irattak. —

A középkor okleveleinek túlnyomó nagy részét latin nyelven írták, s ezért az alábbiakban csak a latin szövegről szólunk. Ebben teljesen ingadozó a helyesírás; itt-ott azonban néhol mutatkozik némi következetesség és kort jellemző sajátosság. Ezekről alább. Az ingadozás leginkább a nagy kezdőbetűk önkényes alkalmazásában, a teljesen értelmetlen, szeszélytől függő pontozásban, az *i* és *j*, *u*-*v*-*w* betűk felcserélésében, *y*-nak kettős *ii* helyett való alkalmazásában, két külön szónak egybeírásában vagy összetartozóknak szétválasztásában nyilvánul. Ezt tudja mindenki, a ki középkori írott emléket látott.

Ennek, a semmi által sem indokolt ingadozásnak véget vet az, ha a közhasználatban lévő, a humanisták által megállapított helyesírást alkalmazzuk. Tehát *uniuersis* helyett úgy

írjuk, a hogy kiejtjük: *universis*, *jmmo* helyett: *immo*, *alys* helyett *aliis*, *inpresentia* helyett *in presentia* stb. Ezzel a tartalmi hűség semmit sem veszít; azt, hogy a középkor orthographiája mily ingadozó volt, úgyis eléggé tudjuk; minek azt annyi példával illusztrálni? Abban sem rejlik semmi veszély, ha az ingadozó nagybetű-használatot a tulajdonnevek s pontok után való szavak bekezdéseire szorítjuk, valamint ha a pontozást az értelemről tesszük függővé, inkább takarékoskodván, mint bőkezűen bánván a mondatjelekkel. Ezt elfogadva, már nagyban elősegítettük a szöveg egyöntetű, áttekinthető voltát; s még mindig nem vétettünk a hűség ellen.

Mielőtt azonban ezt tennők, egyetlen rövidítést sem szabad megoldatlanul hagynunk. Nem régiben még ily rövidítésekkel is találkozunk oklevél-kiadásainkban: *Xpi Christi* helyett, *Xpoforus* Christophorus helyett. Hasonló rövidítés a sigla is, vagyis a tulajdonnévnek a kezdőbetűvel való jelzése, pl. *B. Bela* helyett. Az ilyesmit a gondos szerkesztő záró jel ( ) közt vagy jegyzetben oldja meg; de vigyázzon, hogy megoldása helyes legyen, s inkább hagyjon egyet megoldatlanul, mint hogy oda nem illő névvel töltsse ki a hiányt.

Vannak a középkor latin helyesírásának jellemző sajátosságai, melyeken a kiadó nem fog változtatni s melyeket a kiadott szöveg is híven feltüntethet. Így jellemzi azt a *kiejtés* és nem a származás szerint való írásmód. A középkori ember a XII. századon innen mondhatni a XV. végéig nem ír soha *ae*-t vagy *oe*-t, hanem írja úgy, a hogy kiejtette, egyszerű *e*-nek. E századokat megelőzőleg és követőleg írták az *ae*-t egybeírva *æ*, *ǣ* alakban is; a hol ilyesmi, minálunk kivételesen előfordul, a közlésben is feltüntethető, máskülönben a diphthongus *ae*-t a kiadás egyszerű *e*-vel adja vissza, tehát *prae* helyett *pre*.

A kiejtést követő írásmódot látjuk a középkorban számos oly szónál, melyek a rendes latin írásmódtól különböző alakban fordulnak elő; így írja a középkor: *sumpma*, *perhentorie*, *habundantia*; az ilyesmi nem orthographiai ingadozás, hanem a középkor szójárásával, az egyes írók nemzetiségével összefüggő írásmód, melyet a kiadó is híven megtarthat kiadott szövegében. Az ilyesmit nem szabad emendálni; s a jártas kiadónak nem fog sok fejtörésébe

kerülni, hogy különbséget tegyen a középkor orthographiai következetlensége s a középkori szójárás által okozott írásmód között. A mit akkor a rendestől eltérőleg kettős betűvel vagy kettős betű helyett egyszerűvel, betűlágýtással vagy keményítéssel, betoldással vagy elhagyással írtak, azt úgy is ejtették ki, s az ilyet a kiadott szöveg is feltüntetheti.

Tulajdonneveken, legyenek akár személyt akár helyet jelentők, a szövegben előjövő magyar, német szókon, vagy más merőben szokatlan, idegen nyelvű kifejezéseken ne változtasson a kiadó semmit; adja oly alakban, a hogy eredetiben látja. Ez által fontos nyelvtörténeti adatokat őrizhet meg, melyek e szavak eredetét, hajdani kiejtését, annak koronként való változását tüntethetik föl.

Nem terjeszkedhetünk ki minden egyes kérdésre, mely oklevelek kiadásánál fölmerülhet, csak egy-két gyakrabban előforduló esetre szorítkozunk.

A *tia, tie, tio* stb. végzeteket és származékait a középkor a hangzás szerinti írásmódot követve jobbra *c*-vel írja; sok esetben azonban nem vagyunk képesek megkülönböztetni a *c* betűt a *t*-től. Az egyöntetűséget itt is behozhatjuk — a tartalmi hűség legkisebb veszélyeztetése nélkül — ha a humanista írásmódot követve *t* betűvel élünk. — Az *y*-t a középkor használja egyszerű *i* és kettős *ii* (*ij*) helyett; a hol egyszerű *i* helyett áll, ott czélszerű a középkor írásmódját megtartani (pl. *ymmo*); mert nem tudhatjuk, nem akartak-e ezzel az *i*-től különböző, talán mélyebb hangot jelezni; hol azonban kettős *ii* helyett áll, ott hagyjuk el és írjunk *ii*-t; mert az ilyen *y* nem más mint *ij*, a *j* betű (a latin abc-ébe különben is csak becsempészett betű) pedig eredetileg nem egyéb a sor alá húzott *i* betűnél.

A számneveket adja a kiadó oly alakban, a hogy az oklevél, római vagy arab számokkal vagy teljesen kiírva. Minthogy azonban pl. az évszámokat a középkorban teljesen önkényesen írták (pl. ez évszámot *MCCCL*, így: *M^o. CCC^o. L^{mo}*, vagy *MCCC^{mo} L^{mo}* vagy *M^{mo} CCC^{mo} L^{mo}* stb.) s minthogy *z* ingadozásnak semmi jelentősége, semmi alapja nincs, írhatja azokat egyöntetűleg, a felosztás és végzetek mellőzésével így: *MCCCL*. Mindenki tudja, hogy ez 1350-et vagy

latinúl; (*anno*) *millesimo tercentesimo quinquagesimo*-t jelent. Ha azonban az évszám egy része teljesen ki van írva, adja a kiadó is így: *MCCC. quinquagesimo*.

Ha az oklevélben hézag van, egy darab kiszakadt vagy valami olvashatatlan, iparkodjék a kiadó a hézagot helyesen kitölteni; az ilyen kiegészítést azután tegye szögletes zárójelek [ ] közé; s csak azt a helyet, a mit kiegészíteni nem képes, jelezze pontokkal. Míg ha magának az oklevél írójának maradt tollában egy szó vagy betű, a megfelelő kiegészítést, megkülönböztetésül az előbbtől, tegye más alakú zárójelek ( ) közé.

Kisebb tollhibákat minden aggodalom nélkül emendálhat, saját lelkiismerete megnyugtatására azután az oklevélben lévő hibás szóalakot jegyzetbe teheti. Ne feledje a kiadó, hogy neki kötelessége oly hibátlan szöveget nyújtania olvasó közönségének, minőt az oklevél írója ad vala, ha tollhibákat nem ejt. Csak teljesen hibás constructióknál, a szokottól merőben eltérő alakoknál, egészen szokatlan kifejezéseknél tegye mellé az (*így*) szót, mert ezzel leveszi magáról a rossz másolás gyanúját; de vigyázva bánjék ezzel s ne használja ott, hol a szó vagy kifejezés szokatlansága a középkor eltérő dialectusában, kiejtésében leli magyarázatát. Ilyen szavakban *aput, quit, Abawariensis, obicere, optemperare, proibuisse* stb. mint a hogy egy újabb oklevél-kiadványban látjuk, ugyancsak fölösleges az (*így*) szó. Arra is vigyázzon, hogy olvasási hibáját e szócskával ne tegye még feltünőbbé; ugyanazon kiadványban meg (*így*)-ezve látjuk e szót *in eniternum*, pedig ez nem más, mint *in euiternum* (eviternum), a mit a kiadó rosszul olvasott.

Legfőbb vonásaikban ezek a szabályok, melyeknek követését a kritika oklevéltárak kiadótól méltán megkívánhatja. Hol van tehát itt a veszély, mely a történelmet meghamisítással fenyegeti? ki állította azt valaha, hogy a kiadó tekintse a szöveget oly anyagnak, melyet belátása szerint idomíthat? pedig úgy látszik, akadnak, kik ettől félnek. Nem azért jó és ajánlatos e közlési mód, mert a külföldön el van fogadva, hanem mert a józan ész, a logika, az áttekinthetőség, az érthetőség ezt ajánlja, nem pedig a betűhív közlési modort, mely se

nem facsimile, mert szövegkiadás csak az oklevél belső tulajdonaira terjeszkedhetik ki, de nem is áttekinthető, értelmes szöveg, nem olyan, mely a közönségnek azt a megkönnyebbitést nyújtaná, a mit minden kiadvány nyújtani köteles.

De hogy a különbség a két eljárás között annál jobban szembe tűnjék, lássuk egy rövidke oklevél szövegét betűhív és kiadásra szánt másolatban:

Betűhív modorban:

Capitulum Jauriensis ecclesie. omnibus presentes litteras inspecturis! salutem in salutis largitore. Vestra nouerit uniuersitas. quod Michael filius Opus deuilla Ang! professus est coram nobis. quod ipse quendam seruuum s . . . . . ine Vendegu cum uxore nomine Tumbotka! et cum. ij. filiabus suis quarum nomina. Pentuca et Buga. quem . . . . . eiusdem. M. secum attulerat! pro qua Xpoforus filius Cosme sacerdotis de Borat! frater eiusdem adnos hoc idem profiteri uenerat! uendidisset Petro comitj filio Petri de Guimolt! pro nouem marcis argenti. Quas abeodem. P. integraliter recepisset. Vt autem hec ipsius uendicio inposterum salua et in concussa perman . . . . . eticionem Michaelis memorati! annuente Xpoforo. inpresentem cartam sigillj Capituli nostri munimine . . . . . us adnotari. Anno domini. M̄. CC̄. XXX̄. Ȳ.

A közlésre szánt szöveg következő lesz:

Capitulum Jauriensis ecclesie omnibus presentes litteras inpecturis salutem in salutis largitore. Vestra nouerit uniuersitas, quod Michael filius Opus de villa Ang professus est coram nobis, quod ipse quendam seruuum s[uum nom]ine Vendegu cum uxore nomine Tumbotka et cum II. filiabus suis, quarum nomina Pentuca et Buga, quem . . . eiusdem M(ichaelis) secum attulerat, pro qua Christoforus filius Cosme sacerdotis de Borat frater eiusdem ad nos hoc idem profiteri uenerat, uendidisset Petro comiti filio Petri de Guimolt pro nouem marcis argenti, quas ab eodem P(etro) integraliter recepisset. Ut autem hec ipsius uenditio inposterum salua et inconcussa perman[eat, ad p]etitionem Michaelis memorati annuente Christoforo in presentem cartam sigilli capituli nostri munimine [roboratam fecim]us adnotari, anno domini MCCXXXII.

Nincs az a hyperkritika, az a szörszálhasogatás, mely azon egyszerű eljárásból, melylyel a fentebbi szöveget áttekinthetővé, a pontozást az értelemhez alkalmazottá tettük s a középkor helyesírását a humanisták által elfogadott formába öntöttük, hamisítást vagy a tartalmi hűség ellen elkövetett merényletet magyarázna ki. Előnye ez eljárásnak úgy a kiadóra, mint a háználóra nézve szembeszökő; s valóban csudálni lehet, mint akadhat még mai nap is a betűhív modornak védője.

De a szövegnek az itt főbb vonásokban vázolt rendbeszedésén kívül, a kiadóra még sok más feladat teljesítése vár, mielőtt munkáját — a jelenkor igényeinek megfelelően — közhasználatra kibocsájtja. A közlésre szánt anyag megválasztásától kezdve, a kiadványnak teljes felszereléséig sok a teendő.

Az anyag kiválasztása természetesen a közlő céljaitól függ, melyet kiadványával el akar érni. Mindenesetre jobb, ha az anyagot valami közös tárgy, vagy személy, vagy család, vagy korszak fűzi össze, melynek múltját megvilágítja; mint ha az közös szellemi kapocs által egybe nem tartozó oklevél-másolatok gyűjteményéből áll, mint pl. a Hazai Oklevéltár, mely 1234—1536. évekből háromszáznyolcvan esetleg összerakult oklevelet tartalmaz. Míg például eléggé nem dicsérhető a Monumenta Vaticana szerkesztőinek eljárása, kik a vállalat minden egyes kötetét egy-egy külön korszak, esemény vagy tárgy megvilágítására szentelték. Ha a szerkesztő ily különös célt fűzött kiadványához, iparkodjék gyűjteményét lehetőleg teljessé tenni; ne kiméljen fáradságot s a honnan csak lehet, gyűjtse össze az anyagot, mely a felvett korszakot, eseményt, vidéket, családot vagy egyént minden oldalról megvilágítja.

Együtt lévén a közlésre szánt anyag, az előbb röviden vázolt formába öntve, készítsen a kiadó minden oklevélhez rövid kivonatot annak élére, mely a következőket tartalmazza: *a)* a kelet évét, napját, helyét; *b)* a kiállító nevét; *c)* a cínzettét, a kihez az oklevél szól; *d)* a tárgyat a legrövidebben. Okvetlenül szükséges, hogy minden oklevél keltét megoldja; ez oly kívánalom, melynek nem teljesítésére nincs mentesség. Az nem kifogás, hogy ideje nem volt reá. Két-háromszáz oklevél keltének megoldásához nem kellene *hetek*, mint valahol olvastuk, még akkor sem, ha nem a közkezen forgó kortani kézikönyvek segítségével, hanem a középkori computisták arithmetikai szabályai szerint számítjuk ki azokat. És ha kellenének is? — Seholy sem oly káros a sietség, mint oklevél-kiadásnál. Sőt nemcsak az oklevelek keltének, hanem a szövegben előforduló valamennyi dátumnak megoldását is feltaláljuk újabb kiadványainkban, akár jegyzetben, mint a Monumenta Vaticana Gentiliskötete teszi, akár zárójelek közt, mint a Városi

Számadáskönyvek kiadásában látjuk, akár a lapszámon, mint a Sztáray-oklevéltár. Hogy újabb kiadványaink ennyit megtesznek az olvasó közönség figyelmére: ezzel az igények is nagyobbodnak, s a kritika már nem elégszik meg oly publicatióval, melyben a legfontosabb dátumoknak az oklevelek keltének megoldására sem volt a szerkesztőnek ideje.

A registákat kiegészíti azon rész, mely az oklevél külső tulajdonairól, a pecsétről és provenienciájáról, esetleg rajta levő kancelláriai és egyéb jegyzetekről és kiadásairól szól, melyet hazai oklevéltáraink a szöveg alá, a külföldiek, kivált a németek, legtöbbször a regista és a szöveg közé helyeznek.

Felvilágosító jegyzetek, okleveles és keltezési érdekességek megmagyarázása, vonatkozások fel-tüntetése, szóval a használatot megkönnyítő minden mód alkalmazása, a felölelt oklevél-anyagot megvilágító bevezetés, kimerítő tárgy- és névmutató, okvetlenül szükséges kellékei egy jó oklevéltárnak, mely ily módon felszerelve bátran léphet a kritika ítélőszéke elé.

Az igények, melyeket az elmondottak által oklevéltárainkhoz fűzünk, igaz, magasak, de nem betölthetetlenek. Íme, akárhány teljesen megfelel azoknak. S bizton is hiszszük, hogy inkább ezek akadnak követőkre, mint az, a ki e kívánalmaknak csak csekély részben felel meg.

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ.

VEGYES.

László erdélyi vajda nemzetsége.

László vajda korának egyik leghatalmasabb alakja. Már a XIII. század utolsó tizedében, először 1292. évi július 29-én fordul elő erdélyi vajdául,¹ és mint ilyen, mintája volt az azon korbéli oligarcháknak: Trencsényi Máténak, a Német-Ujváriaknak, a gönczi Abáknak, a borsodi Ákosoknak, a zempléni Petnefia Péternek, a bihari Borsáknak... Zsarnoki kényben nem tett túl rajta egyikök se, de ravaszságban és eszélyességben túl tett ő valamennyin.

Leányát a szerb király fia kérte és kapta feleségül, talán ugyanez volt a hívóka, melylyel egy nagy pirókot, a Bajor Ottót lépveszejére csalta, szárnyát szegte és kopaszra tépve, elhesentette.

A magyar szent korona birtokában újjat húzott a pápai követtel, a nagyeszű Gentilis bíborossal és noha egyházi kiközösítés és tilalom volt e merészség büntetése, Károly-Róbert király kénytelen volt úgy alkudni vele, mint fejedelem fejedelemmel, békét kötni vele és nagyrészt szentesíteni eddigi hatalmaskodásait.

Mindezt oly ügyesen végezte László vajda, hogy utóbb ugyanazon Gentilis bíboros gyönyörűségét lelte benne, mint kedves fiában, és erdélyi püspököknek kedvéért, egy domokosrendi barátot nevezett ki.

László vajda aztán csorbíttatlan hatalommal úr maradt mind haláláig és hogy a későbbi kapzsi politika fain akarta visszanyerni, a mit atyja

révén elvesztett vala, az se nagy előrelátással történt: még 1340-ben is félelmes hatalom volt a vajdafiak pártja.

A fáradhatatlan magyar történetírás érdekel kíséri tehát László vajda minden nyomát, s a kérdés fázisait is, mely származásával és nemzetségével foglalkozik.

Sokáig *Apor*-nak neveztük őt, aztán — de csak rövid időre — *Herman*-nak hittük, és miután ezen vélekedés feneke is kiesett, magam is megkísérlettem nemzetsége nyomát fűr-készni.¹

Többszöri úttévesztés után, úgy hiszem, végre valahára megtaláltam, a mit kerestem, állítván, hogy a föntebbiekben jelzett *László erdélyi vajda a Kean nemzetségből származott.*

Ő maga és fiai sehol se nevezik meg nemzetségöket; kerülő úton, történeti inductióval kellett tehát azt fűr-készni.

A következőkben van szerencsém kutatásaim útjait és eredményét genealogusaink szíves, de — kérem — szigorú ítélete alá bocsátani.

Élt a XIII. század első felében bizonyos Jula (Gyula) nevű bán, valószínűleg egy személy azzal, ki magát 1232-ben egész Szlavonia bánjának s a királyi udvar grófjának nevezte,² és történeti kűtfőinkben egyszer-másszor előfordul.

Ezen Gyula bán a *Kean* nemzetségből való volt és nyilvánvaló hűtlenségeért IV. Béla király, Kálmán szlapon herczeg s az ország nagy-

¹ *Turul.* 1888. 140. l.

² *Árpádok új Okm.* VI, 507: «Jula banus tocius Sclauonie et curialis comes regie» (Maiestatis.)

¹ *Steilner*, Deutsches Kolonistenrecht in Siebenbürgen im 12. und 13. Jahrhundert, 25. lap.

jai által elítéltetett, jószágaitól megfosztatott, tömlőczre vettetett, melyben meg is halt.¹

Gyula bán jószágai egy részét, nevezet szerint Nekcsét, a mai Nasicát, IV. Béla király hívének az Aba nemzetségéből származott Lipóczi Demeter fiának, I. Sándornak adta érdemei mellett azon a czímen, mert Sándor Gyula bánal *atyafiságot* tartott.²

Milyen volt ezen atyafiság közelebről, meghatározza I. Károly király, midőn Lipóczi s (immár) Nekcsei II. Sándornak, I. Sándor fiának Nekcse azon részét is, melyet — úgymond — Gyula bán, II. Sándor «eldődje és nagyatyja» a templariusok számára kihalított vala, visszaadja.³

Gyula bán tehát II. Sándornak nagyatyja volt. Minthogy pedig II. Sándornak atyját, I. Sándort, és nagyatyját, Demetert ismerjük; Gyula bán II. Sándornak az atyai vonalon nagyatyja már csak azért se lehetett, mert ő a *Kean*, II. Sándor pedig az *Aba* nemzetségből való volt: következik, hogy Gyula bán Lipóczi és Nekcsei II. Sándornak *anyai nagyatyja*, azaz anyjának atyja volt.

Szerencsénkre ismerjük Lipóczi I. Sándor feleségét is, a II. Sándor és testvérei: Demeter, királyi tárnokmester és Miklós anyját, ki a főntebbiek szerint a Kean nemzetségből származott Gyula leánya és *László erdélyi vajdának nővére volt*.

Lipóczi és Nekcsei Demeter, királyi tárnokmester és imént nevezett II. Sándor édes testvére, ugyanis, anyjának leányegyedi illetősége reá szállott felét, baranya-vármegyei birtokokat, melyeket atyjafiatól (consanguineo suo), tudniillik, néhai László erdélyi vajdától, törvényes úton, boldogult Pál pécsi püspöknek a király által is megerősített ítélete alapján nyert, egyik leányának hagyta.⁴

Ebből a levélből minden kétséget kizáró határozottsággal kitűnik:

először, hogy a főntebb említett (II.) Sándor, Demeter királyi tárnokmester és Miklós édes testvérek (fratres uterini);¹

másodsor, hogy anyjok László, néhai erdélyi vajda nővére (soror Ladizlai woyuodæ Transilvani);

harmadsor, hogy ennek alapján ők a nevezett László erdélyi vajda atyjafiai, vérrokonai (consanguinei);

negyedsor, hogy ugyanezen László vajdától Pál (1279—1302) pécsi püspök előtt pörölték el anyjok leányegyedi illetőségét.

Mindezeket egybevetve, bebizonyítottnak vehetem tehát, hogy a nevezett Lipócziak, az I. Sándor fiai édes anyja és László erdélyi vajda testvérek és gyermekei a Kean nemzetségéhez tartozott, hűtlenségeért elítélt s a király tömlőczében meghalt Gyula szlavon bánnak.

László erdélyi vajda tehát szintén Kean nemzetségbeli, mit nemcsak azért nem említ soha, mert az országos bárók ily megkülönböztetéssel (hogy t. i. atyjok nevét és nemzetségüket is megemlítették volna) ritkán éltek, hanem — úgy vélem — azért is, mert méltán restelhetette, hogy atyja mint hazaáruló (manifestus infidelis) a börtönben halt meg.

Csak hogy ennyivel még nincs eldöntve a fölvetett kérdés, minthogy László nevű erdélyi vajda éppen a XIII. század közepétől a XIV. század elejéig, mely idő alatt László vajdánknak okvetlenül élni kellett, több volt.

De mivel ezen László vajdák közül csak azokat kell tekintetbe vennünk, kik Pál pécsi püspök hivataloskodása idején, azaz 1279-től 1302-ig² viselték a vajdaságot; mert csupán azon László vajdák egyikével lehet dolgunk,

¹ *Árpádk. új Okm.* VII. 100. de dato 1240: «Bela D. g. Hungarie etc. rex. . cum Julia banus quondam de genere Kean, pro manifesto infidelitatis crimine per nostram, necnon karissimi fratris nostri Colomani regis et ducis tocius Sclauonie illustris, ac omnium baronum nostrorum sententiam fuisset condempnatus, ac universa ipsius bona ad nostram manum fuissent devoluta, ipse suam vitam in nostris vinculis finiente» stb.

² *Fejér*, CD. IV. 2, 103. de dato 1251: «Bela D. g. Hungarie etc. rex. . cum exheredato Julia Bano, propter suorum exigentiam meritorum, servos ipsius et ancillas in predio de Nekcka quondam existentes, qui et que dispersi fuerant, fideli nostro Alexandro, filio Demetrii comitis, cognato ipsius *J(ula) bani* . . . contulisset etc.»

³ *Anjouk. Okm.* I. 278. de dato 1312: «Gyula banus predecessor seu progenitor ipsius magistri Alexandri.» A *predecessor* elődöt, helyesebben eldődöt jelent; a *progenitor* (nagyatyja, öregatyja) pedig úgy viszonylik a *genitor*-hoz (atyja, szülő), mint a *proavus* az *avus*-hoz; egyenesen leszármazó atyafiságot, nem oldalas rokonságot jelent.

⁴ *Anjouk. Okm.* III. 277, de dato 1336. május 3: «Demetrius filius comitis Alexandri de Nekcke, generis

Aba, magister tawarnicorum domini regis . . . integram dimidietatem possessionum seu villarum suarum Pelerd, Zalanta, Ztraak, Zilvas, Aranus, et Gara vocatarum, in comitatu de Baranya existentium, a *Ladizlao condam woyuoda Transilvano* ordine iudiciario seu iuris ordine exigente mediantibus literis . . . Pauli quondam episcopi Quinqueecclesiensis bone memorie, et per consequens propter maiorem rei cautelam secundum adiudicationem domini regis ac baronum et nobilium regni literis eiusdem domini regis confirmatoriis mediantibus pro quarta nobilis domine *matris sue, sororis videlicet eiusdem Ladislai woyuode* sibi et Nicolao et Alexandro magistris *fratribus suis uterinis* iuxta consuetudinem regni devenatarum etc. hagyja elsősülött leányának Koos-nak, Garay Pál feleségének.

¹ Voltaképen egy anyától született gyermekek, a min a jelen esetben a kérdés sarka fordúl. Hanem azért a mondottak egy atyától, egy anyától való testvérek, mint azt egy másik értekezésemben, mely közelebb a Századokban fog megjelenni (ha ugyan beválik!) és a Lipócziakról tárgyal, kimutatom.

² *Koller*, Hist. eppatus Quinqueecl. II. 213. V. lő. ily című értekezésemet: Viszály a pécsi káptalanban (*Történelmi Tár.*, 1889. évf. 401. és köv. lapok).

kit a nevezett pécsi püspök a Lipóczi I. Sándor felesége leánynegyede kiadásában elmarasztalt: a kérdéses László vajdák száma kettőre olvad le.

Az egyik ezek közül azon László vajda, ki 1292-ben bizonyos szolnoki várjobbágy birtokát megveszi.¹ Ezen László vajda azonban a *Borsa nemzetségbeli* (Vook) László fia, ki még ugyanezen 1292. évben a vajdaságtól megvált, mert a gyulafehérvári káptalan ugyancsak 1292-ben kelt s a főntebb érintett vételre vonatkozó bizonyáglevelében már volt (quondam) vajdának nevezi.²

Követi őt még ugyanazon év közepén,³ tehát közvetlenül a mi Lászlónk, ugyanaz, ki Bajor Ottó királyt csuffá tette. S így csakis erre vonatkozhatik a pécsi püspök ítélete, csakis ez lehet testvére a Lipóczi és Nekcsei Sándorfiak anyjának, a Gyula bán fia s a Kean nemzetiség tagja.

PÓR ANTAL.

Felsőbánya város régi pecsétje.

(Egy pecsétrajzzal.)

A Turul 1885. évfolyamában vették olvasóink Nagybánya város pecséteinek ismertetését. Nem lesz érdektelen az ott közölt sphragistikai adatokat a testvér-bányaváros Felsőbánya legrégebb pecsétje közlésével kiegészíteni. Felsőbányát a félórányira fekvő Nagybányához körülbelül az a viszony köti, a mi az úgynevezett alsó-magyarországi bányavárosok között létezik. Keletkezése, történelmi fejlődése mind a két városnak azonos alapokon történt s ugyanazon fázisokon ment keresztül, s az egykor talán bányászatra jelentékenyebb, de terjedelemre minden esetre kisebb *Középhegy* — Civitas de Mediomonte, ez volt Felsőbánya régi neve — mindenben osztozott *Asszonypatak* (Rivulus Dominarum = Nagybánya) sorsában. E közösséget a két város címere is híven feltünteti.

Nagybánya legrégebb pecsétjében, az idézett ismertetés szerint, szent István, a város patronusa foglalja el a főhelyet, de mellette igen jelentékeny hely jut a bányában dolgozó munkásoknak. Később a szent király képe eltűnik s csak a bányászok maradnak meg, a mint kettő közülök bányász-csákányával dolgozik egy hegy két oldalán, míg a harmadik a hegy ölében levő aknából emelkedik ki.

Majdnem ugyane címeralakot, majdnem azonos összeállításban látjuk Felsőbánya város leg-

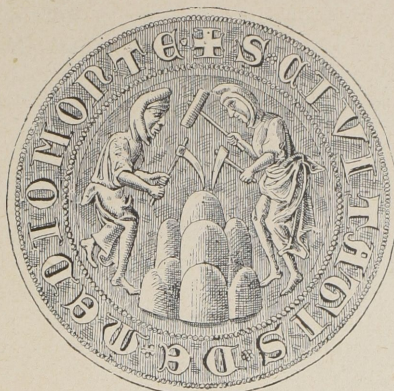
¹ *Árpádok. új Okmt.* X. 83.

² Ugyanott X. 85.

³ *Steilner* főntebb idézett értekezésében és melyre ott hivatkozik: *Beiträge zur Geschichte der deutschen Ansiedelungen im Norddeutschen Siebenbürgens aus der Arpadenzeit.* Schässburger Programm 1862. 41. l.

régebb pecsétjén, melyet ezennel hű rajzban bemutatunk.

Az 5 cm. átmérőjű pecsét mezejében kilencz sziklából (3, 2, 3, 1) álló hegy két oldalán két

bányász dolgozik; a jobboldalinak kezében hosszúelű csákány, a baloldaliéban véső és kalapács. — A köriratot:

✠ S * CIVITATIS * DE * MEDIO MONTE * ✠

pontokból képezett körvonalak zárják be. A pecsét meglehetősen tisztán van kidolgozva s munkája és betűinek jellege azt sejtetik, hogy az a XIV. század elejéről vagy az előző század végéről való; láthatólag régebb a nagybányai nyolczszögletű régi pecsétnél. Okleveles adataink a pecsét használatáról nincsenek, Felsőbánya levéltára egyike a legszegényebb városi levéltáraknak, melynek mohácsi vész előtti oklevelei száma a tizet sem haladja meg. Annál teljesebb a régi városi pecsétek sorozata; összesen 8 régi pecsét tyariuma van meg a városi levéltárban, melyeken mind a legrégebb pecsét alakjai láthatók.

E pecsétek a XVI. és a következő századokból származnak; legérdekesebb rajtuk az, hogy egyikök az 1222., más három az 1464. évszámot viseli. Mit jelentenek ez évszámok, minő jelentős eseményekre mutatnak vissza, nem lehetne azok valamelyikét összefüggésbe hozni az itt ismertetett régi pecsét keletkezésével? — e kérdésekre a város történelmi emlékeinek teljes elpusztulása mellett bajos volna feleletet adni. Pecsétünk, melynek füles fogantyúval ellátott ezüst nyomója is megmaradt, mindenestre egyike a legrégebb városi pecséteknek, s mint ilyen, nem érdektelen példánnyal gyarapítja a magyarországi városok középkori pecséteinek gazdag sorozatát.

A bécsi történelmi intézetben tavaly sikerült galvanoplasztikai másolat készült róla és ennek egy példánya megvan a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában is.

DÉCSÉNYI.

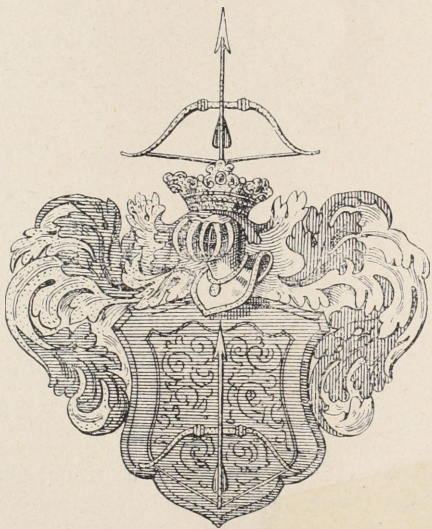
A kövesdi Boér család címere.

(Egy czimerrajzzal.)

A Siebmacher-féle nagy czímergyűjteményben a nagy-berivói Boér család czímerének két változatával találkozunk; de a család többi ágainak czímeréről nem nyerünk felvilágosítást. Ezen körülmény, valamint az ismertető czímer szép, egyszerű volta indokai az alábbi közleménynek.

Kövesdi Boér Miklós czímeres nemeslelét Leopoldtól kapta (kelt 1659 szeptember 15-én Pozsonyban); ezzel a király őt és testvéreit *Jánost* és *Ferenczet*, nemkülönb unokatestvéreit *Istvánt* és *Andrást*, kik már az erdélyi fejedelmek kegyéből különben régebben is nemességnek örvendtek, nova donatióképen a nemesek sorába emeli, illetőleg ezen nemességüket újból megerősíti, különösen *Ferenczre* nézve, ki *Kopacseli* előnévvel ugyancsak régibb nemes volt.

A nemeslevél igen díszes könyv alakjában van kiállítva, vörös bársonyba kötve, viasz fészekbe nyomott nagy királyi függő pecséttel. A czímer maga egy egész pergamenlapot foglal el. A pajzs damaszkolt kék mezejében füg-

gőlegesen álló följazott aranyj áll, nyílhegye ezüst, tollszára piros. Sisakdísz maga a címerkép, a sisaktakaró kék-arany, vörös-ezüst. Az egész czímer, a kép keretét betöltő fekete kétféjű sas mellére alkalmazott rózsaszínűen damascirozott drapériára van alkalmazva, fent a birodalmi czímer áll, alul pedig két oldalt a sas karmaiban tartja Magyar- és Csehország czímerpajzsát. A címerkép két oldalán, mint címer-tartók, szent István és szent László teljes királyi ornátusban állanak.

Ezen nemesi levél kihirdettetett 1660 február hó 3-án Zemplén vármegyében s azután 1664-ben augusztus hó 2-án Erdélyben Fogaras, illetőleg Fehér vármegyében.

Eredetije a család birtokában.

Maga a *Boér* család, vagyis az ily nevű családokról való emlékezet igen régi időkre, illetőleg okmányi adatokban a XV-ik századig vihető vissza, csak az a baj, hogy az egyes különböző Boér családokat ágak szerint összeállítani, a jelenlegi adatok mellett csaknem lehetetlen. A család nevét illetőleg biztosra vehetjük, hogy az a «bojár» szóból származott, mely a szláv értelmezésben, a harcos és előkelő főnemességet jelentette.

Boér nevű előkelő nemesekről s egy esetben az akkori oláh vajda főpohárnokáról *Mátyás* királynak 1476 április hó 17-én, majd ugyanazon év április 18-án és október 8-án kelt okmányai-ban találunk említést.¹

Hogy külön-külön Erdélyben és Magyarországnak miként fejlődtek ki e családok, ma még nem tudjuk. A nemzeti fejedelmek korában látjuk őket feltűnni, mint olyanokat, a kik régi nemességük alapján kapják mindig újabb nemességüket, majd mint a kik ezen kiváltságaikat rendszerint a magyar királyok által is megerősíttetni sietnek.

A XVII. században tűnik fel az a törzs *Boér* család, úgy látszik a török háborúk alatt, a mely *szkorei*, *berivói*, majd *récei*, *kopacseli* és ez utóbiből alakulva a *kövesdi* ágakra oszlott. Fontosnak tartom itt rögtön megjegyezni, hogy a *kövesdi* előnév használatát itt csak a családi traditio szentesítette, s hogy annak a most elől tárgyalt armálisban semmi legkisebb nyoma sincsen. A nova donatióban foglalt és fölsorolt egyének között csak egy van, a kinek előnéve említtetik és az *Ferencz de Kopacseli*. Mindaddig tehát, míg a kopacseli ág netalán más czímerét nem ösmerjük, e nyilas czímert ép oly, sőt nagyobb joggal mondhatjuk a *kopacseli Boér család czímerének* is.

Tény azonban, hogy ez az ág szolgáltatotta a család legkiválóbb egyéniségeit, így pl. Simont, ki mint hadi biztos Erdélyből, jelen volt Rabutin mellett 1694-ben a zentai ütközetben, hol az el-esett török fővezér arany pecsétjét megszerezvén, Eugen herczeg előtt annyira kitűnt, hogy nemsokára mint Fogaras vidékének főkapitányával találkozunk vele.² Tőle származott *Boér József*, kinek neje báró *Haller* Borbála volt, s a ki azután a báró *Huszár* családot alapította.³

Az ezen törzshöz tartozó Boér családok czímereiből még csak a *berivóiakét* ismerjük, mely lóháton ülő férfit ábrázol, ki jobbájában, feje fölött kivont kardot villogtat.⁴

Ezeket felül ismeretesek még a két hazá-

¹ Országos levéltár Dipl. Oszt. 27,203, 27,204.

² Nagy Iván. Magyarország családai II. k. 147. lap.

³ Mikola. Historia Genealogica Transylvanica. 1731. 8-r. 58. lap.

⁴ Siebmacher. 4. füzet, 56. tábla, 71. lap.

* család hírd. záradékban

ban a felső-szombatfalvi, apáti,¹ rusori, alias Sztojka de Alsó-Vincze, ilyei, káli, margsinai, szaczali és literati de Lucza,² valamint a nagykörtvélyesi,³ s ezeken felül még mintegy 20 Boér család, *Kövér* szerint, a melyeknek hovátartozása nem tudatik.

Mindezekből azonban korántsem az vehető ki, hogy e számos Boér nevű család idegen eredetű vagy oláh volna, hanem az, hogy Erdély százados érintkezése közben Nagy-Oláhország s a moldvai fejedelemségekkel, az erdélyi nemeség szeretett hasonlítani a gazdag és hatalmas

¹ *Nagy Iván*. II. 149. lap.

² *Tagányi Károly* jegyzéke, 12. lap.

³ *Karagyéna Mihály* jegyzéke.

bojár nemességhez s vezetékneve vagy predicátuma mellé igen sok fölvette, vagy adományoztatta magának, *mint jelzõt a Boér* nevet is. A most tárgyalt kopacsei-kövesdi ág pedig új predicátumát onnan szerezhetette, hogy talán nova donatiója útján, — a felső fehérmegyei Kövesdet bírta. Így kövesdi *Boér Antal* kir. fődézmás 1826 szeptember 9-ikén zálogba veti Kövesdet, s a körülfekvő falvakban (A.-Gezés, Gainár, Becsérd, és Rukkoron) levő *ösi* birtokait nyolcz ezer váltó forinton Papp Sámuelnek és Boér Ágnes unoka hugának. A záloglevelet az itt bemutatott nyilas pecséttel erősíti meg.¹

Sz.

¹ Eredeti okirat-gyűjteményemben.

TÁRCSA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi szeptember hó 26-án tartotta a szüenidő utáni első igazgató választmányi ülését *Nagy Imre* elnökle alatt, melyen a titkár felolvasta *Csergheő Géza* vál. tagnak «A Káta nemzetség címere» című értekezését, ezután pedig dr. *Schönherr Gyula* felolvasása következett «Ritka pecsétkölcsonzési eset» címmel. Mindkét, tetszéssel fogadott dolgozat folyóiratunk jelen füzetében olvasható.

A folyóügyekre kerülven a sor, a titkár bemutatta a következő tagajánlásokat: Pártoló tagokul *Mocsáry István* m. kir. honvédhadnagy Kecskeméten (aj. a titkár), *Pazonyi Elek Emil* Demecseren (aj. id. Lónyai Sándor). Évdíjas tagokul: tiszabeői *Hellebronth Antal* cs. és kir. tüzérhadnagy Nagy-Szebenben, *Németh Titusz* Budapesten, *Ragályi István* Ragályban (aj. a titkár); *Korizmits Antal* az alexandriai nemzetközi felsőbb bíróság tagja (aj. Simonyi Kálmán). Az ajánlottak a társaság tagjaiul megválasztattak.

Ezután bemutatott a társulati pénztár állapotról szóló jelentés, mely szerint 1889 jan. havától szept. 26-ig

Bevétel	...	1491 frt — kr.
Kiadás	...	1135 „ 09 „
Pénztári maradvány		355 frt 91 kr.

A társulat alaptökéje:

Értékpapírok, névszerinti értékben	...	7.200 frt
Alapító-levelekben	...	2.400 „
Alapító-levelek nélküli alapítványok	...	1.600 „
Összesen	...	11.200 frt

A pénztári kimutatás tudomásul vétetett.

Az alapszabályok értelmében a jelen ülés lévén hivatva új választmányi tagok választására, felbonnatott a beérkezett ajánlat, mely szerint *Majláth Béla* és *Szinnyei József* vál. tagok igazgató-választmányi tagul ajánlják kellemesi *Melczér István* val. b. titk. tanácsost a társaság pártoló tagját, ki a megtörtént titkos szavazás által egyhangúlag megválasztott.

A f. évi nagygyűlés napja nov. hó 9-ére határozott; tárgyai pedig ekkép állapítottak meg: *a)* Elnöki megnyitó beszéd. *b)* A Hunt-Pázmán nemzetség dr. *Komáromy András* vál. tagtól. *c)* Titkári jelentés. *d)* Pénztári kimutatás. *e)* Esetleges indítványok.

A jegyzőkönyv hitelesítésére *Csergheő Géza* és *Szinnyei József* vál. tagok kéretven meg, az ülés véget ért.

A címerkérdés a magyar államjog szempontjából. *Báró Feszenszky Bélától* e cím alatt igen érdekes közlemény jelent meg az Egyetértés ez évi szeptember 27-ki számában, mely a magyar államcímér kérdésének mai állásával foglalkozva, ahhoz figyelemre méltó közjogi megjegyzéseket tesz. A kérdés heraldikai részének különböző fázisai és megoldása ismeretesek e folyóirat olvasói előtt; s ismeretes az 1874-iki legfelsőbb rendelet intézkedése, mely Magyarország, a társországok (Dalmáciát is ideértve), a régi Erdély és a separatum corpus jellegével bíró Fiume címereit közös címerpajzsban egyesítve tette a magyar állam jelvényévé. Ez az összetett címer lépett az előbbi magyar állami címer helyébe, melynek használata ezentúlra az anyaországot egyedül érintő esetekre korlátoztatott. E mellett az 1868. 30. t. cz. által

a társországok részére külön címer lett megállapítva, melyet saját beügyeikben országos címerül használhatnak. Mennyiben felel meg az összetett címer használata s e címer egyes alkatrészeinek az anyaország s a társországok külön címereiül való kiszakítása az egységes magyar állam eszméjének, ez tisztán államjogi kérdés, melyhez a heraldikának nincs köze; de ahhoz igen is van, hogy az egyszer címertanilag és közjogilag megállapított címerek használatában a következetesség ne csak heraldikai, de államjogi tekintetben is megtartassék. Ez államjogi következeteséget látjuk megsértve a minisztertanács legújabb, f. évi június 20-án kelt megállapodásában, mely midőn a magyar címerkérdésben az országgyűlés elé terjesztendő törvényjavaslat számára Magyarország s a magyar szent korona országai címereit megállapítja s azok használatának elveit körvonalozza, ama három miniszterium számára, melyek hatásköre a társországokra nem terjed ki, nem az összetett állami címer, hanem az egyszerű magyar országcímer készűl hivatalos jelvényűl kijelölni. A magyar államjog szempontjából, mely egységes királyi hatalmat s annak legfelsőbb közegéül egységes állami miniszteriumot ismer, ez intézkedés a legnagyobb mértékben hibás és végeredményben az államegység eszméjének gyöngítésére vezetne. Az államjogi formák körül elkövetett ilyenmű hibák sokkal fontosabbak, mint az első pillanatra látszik, s báró *Jeszzenszky Béla* nagy szolgálatot tett az ügynek, midőn előre figyelmeztet arra a nagy óvatosságra, melyet az új címer-törvény szerkesztése igényel. Épen ezért, bár czikke a címerkérdéshez heraldikai szempontokból újat nem nyújt, szükségesnek láttuk arról mégis e szakfolyóirat hasábjain megemlékezni. Egyik megjegyzését azonban nem hagyhatjuk észrevétel nélkül. Közleményének második részében megemlékezett az említett megállapodás ama részéről, mely szerint a király nevében kiadott okmányokon szív pajzsul az uralkodóház magáncímere alkalmazandó. *Jeszzenszky* az itt föltételezett alaki különböztetést alkotmányellenesnek s így a szív pajzs használatát vagy minden esetre kiterjesztendőnek vagy egészen mellőzendőnek véli, a miben igaza van; nincs okadatolva azonban az az intése, hogy ha az országgyűlés ily intézkedést akar törvénybe iktatni, «*jól vigyázzon, melyik címeret proklamálja a királyi család jelvényeül*». Nem reflektálva ama felfogásra, mely a közös hadseregnél jelvényűl használt kétféjű sást az uralkodóház címeréül kívánja tekinteni s tisztán heraldikai szempontból tekintve a dolgot, úgy véljük, hogy az országgyűlés részéről itt választásnak helye nincs. Az uralkodóház címerének csak egy alakját ismerjük: a habsburgi oroszlánból, az osztrák pólyából és a lotharingiai haránt-gerendából összetett címer,

melyet az uralkodóház tagjai, mint a Habsburg-Lotharingiai család sarjai családi címerükül használnak. (Ettől meg kell különböztetni az összetett címer, mely az uralkodóház tagjait ausztriai főhercegi és magyar királyi hercegi méltóságuk jelvényeül illeti meg.) Az uralkodó, mint ausztriai császár, a kétféjű sas mellére alkalmazva használja e címer — s ez egyúttal az osztrák császárság címere is; — mint magyar királynak, a királyi címerben természetesen a császári sas nélkül kell azt használnia. És így az alternatíva, a mitől *Jeszzenszky* fél, hogy «*vagy jövahagyjuk, hogy a közös hatóságok osztrák jelvényt használjanak, vagy elismerjük, hogy a magyar címer szív pajzsát a szövetséges császári állam címere képezi*» — ez az alternatíva egészen elesik. A Habsburg-Lotharingiai címernek szív pajzsul alkalmazása semmi összefüggésben nincs sem a közös hadsereg jelvényének, sem a monarchia közös címerének kérdésével, melynek, ha egyszer megoldásra kerül, csakis egy megoldása lehet: a magyar állami címernek és az osztrák császárság címerének külön pajzsokban, saját koronáik alatt egymás mellé való helyezése.

— RR.

A brebiri Melith család címere. *Csergheő Géza* tagtársunk folyóiratunk jelen füzetében a Káta nemzetség címeréről értekező, mellesleg érinti a brebiri Melith családot is; felhossa róla, heraldikai bizonyítékok által támogatva, hogy valószínűleg e család is abból a Subich nemzetségből ered, melyből a Zrínyiek, mert ősi címerük, a sasszárny, közös. Említi továbbá, hogy a Melith család későbbi címérébe a kerék valószínűleg a Káta nemzetségbeli Csáholyi családdal való összeházasodás révén, az utolsó Csáholyi örökös nő meglezetére, mint mellékjegy vagy bővítés került.

Ezen heraldikai okok alapján történt feltevéseket fényesen igazolja egy oklevél, melyet a Nemzeti Múzeumban lévő Kállay-levéltár őriz, hová szintén házasság útján a Melithek számos oklevele került.

A brebiri Melith családnak a XVI. század második felében élt férfitagjai, úgymint Melith Györgynek és nejeinek *Csáholyi Annának*, családja utolsó sarjának, fiai: István és Pál, továbbá unokatestvérök Melith Vid azon kérelemmel járultak Rudolf királyhoz, hogy ősi címerüket, úgymint a brebiri Melithekét és anyai részről a Csáholyiakét egyesítse, bővítse és címer-újítként adományozza nekik és utódaiknak, tehát az egész Melith családnak. Az oklevél szerint: «*ex speciali nostra gratia et munificentia antiquæ ipsorum nobilitatis tam paternæ familiæ Melyth de Bryber quam maternæ familiæ videlicet Chaholiorum generationis insignia, in unum collecta et aliquantum aucta ac illustrata ipsis, eorumdenque hæredibus et posteritatibus utriusque sexus universis iam natis et in posterum nascituris, adeoque universæ familiæ Melyth de Bryber denuo clementer conferre dignemur.*» Ugyanekkor régi, II. Endre, IV. Béla, I. Lajos és Zsigmond

királyoktól eredő okleveleiknek átírását és megerősítését is kéri a királytól.

Rudolf király 1580. február 24-én kelt fényes kiállítású oklevelében eleget tesz e kérésnek; megerősíti régi okleveleiket, egyesíti és pontosan leírja a Melithek és Csáholyiak czímerét. Az átírt oklevelek közt Zsigmond királyé 1412. évből a brebiri Melithekét egész határozottan a Subichok nemzetségéből (de generatione Subiciorum) eredőknek mondja. Ime tehát az egyik, heraldikai úton nyert feltevést oklevél is bizonyítja.

A két családnak egyesített czímerét az oklevél ekkép írja le: Vörös mezőben zöld halmon koronás, szárnyas angyal, hosszú kék ruhában, mellén keresztbe tett vörös stólával, karjai meztelenek, lábai keresztbe vannak téve, kinyújtott jobbában arany koronát tart, melyből két fekete sasszárny emelkedik ki (a Subich nemből eredő Melith család czímere), a korona alatt arany félhold és ez alatt arany csillag; baljával egy fa kocskerékre (Csáholyi czímer) támaszkodik. Sisakdísz: két fekete sasszárny között, melyeknek egyike a félholddal, másika a csillaggal van megrakva, kinövő angyal. Takaró: arany-vörös, arany-fekete. Az oklevél szavai szerint: «Scutum videlicet militare erectum, purpurei seu rubri coloris, cuius fundum viridis monticulus occupat, cui sub humana effigie angelus in veste oblonga et coelestini coloris lucida, stola rubea in formam crucis a collo per pectus defluente præinctus, sparsis crinibus, corona regia insignitis, alis discoloribus, visuque delectabilibus expansis, brachiisque nudis prominentibus et pedibus in formam similiter crucis positos insistere, manuque sinistra rotam currus ligneam, dextra vero in dextrum scuti lateris extensa coronam auream cum eminente ex illa duplici ala aquilina nigra teneret, subtus vero coronam lunæ sphaera media et sub ea stella, utraque aurei coloris ordine posita esse conspiciuntur. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam sive aperam regio diademate alterum angelum inter duas nigras alas aquilinas hinc luna, illinc stella radiante ornatas, umbilicotenus conspicuum, priorique per omnia similem proferente ornatam. A summitate vero sive cono galeae laciniis seu lemmiscis hinc aurei et rubri, illinc aurei similiter et nigri colorum in utramque scuti oram defluentibus, illudque decenter exornantibus».

Az oklevél szövege hivatkozik az elején lefestett czímerre, mint a melylyel ez a leírás teljesen megegyező. A czímer kifestése azonban a könyvalakban kiállított díszes diplomából elmaradt.

E nagyérdékű oklevél, melynek a Brebiri Melith-czímer utolsó alakulásának pontos leírását köszönjük, teljesen igazolja azon feltevéseket, melyekkel Csergheó Géza említett cikkében találkozunk. Az összehasonlító heraldika diadalát látjuk benne, mely szerencsésen keresztül vitt kombinációkkal gyakran oly eredményekre képes vezetni, melyekre oklevelek, ha ugyan a jó szerencse megőrizte számunkra, vezetnek; s hogy a heraldikára alapított kombinációk a legtöbbször nem pusztá feltevések, a jelen esetben okleveles alapon kimutatható.

F.

A Vécsey család czímere. A Századok legközelebb megjelent októberi füzetében a Történelmi Társulat által Máramarosmegyébe és Nagybánya városába rendezett kirándulás tudományos eredményét olvassuk, melyből több adat folyóiratunk közönségét is érdekli. Igy kivált az, a mit a sárköz-újlaki bizottság jelentésében a br. Vécsey család levéltárában található czímereslevelekről olvasunk.

A családnak első ismert őse, mint családtani munkákból is tudjuk, *Wéchei Zewlewski Balázs* volt, ki czímerét és nemességét II. Ulászló királytól nyerte. Az 1507. nov. 25. kelt czímereslevél felemlíti, hogy a király e kitüntetésben hívét főleg Perényi Gábor és Perényi István kir. kamarások közbenjárására részesíté. A czímer az oklevél nem írja le, azt csak díszes rajzban tartalmazza, melyre a szöveg hivatkozik. E szerint a czímer: kék mezőben a pajzs bal-széléből kinövő, könyökben hajlott páncczelos kar, mely markában hegyével fölfelé vas lándzsa-csücsöt tart; a kar hajlása fölött hatágú arany csillag, napszerű sugarakkal. Sisakdísz nincs; takaró mindkét oldalt háromszínű: arany-kék-zöld.

Az első czímerverszerzőnek a fia István, kinél a Szöllősy név elhagyásával a Vécsey családnév állandósúl János királytól Buda ostrománál kitüntetett vitészségeért 1532 okt. 16-án czímer-bővítést nyert, mely által az előbbi czímer következőkép módosult: kék mezőben faragott kövekből rakott öt ormójú várfal mögül kinövő, balra fordult természetes oroszlán, két első lábával maga előtt kis vörös pajzsot tart, melyen az 1507-iki czímer látható oly módosítással, hogy a kar felhőkből nő ki s a pajzsalakot fönt jobbról arany csillag, balról ezüst félhold kíséri. A czímeres levél a czímerverszerzőt a kúnok kolbászszéki tisztjének nevezi (officialis Cumanorum in districtu Kolbasszek), s a czímer rajzban is, leírásban is tartalmazza.

Ugyanazon levéltárban őrzik a családnak 1691 november 21-én Lipót királytól nyert bárói oklevelét, melynek bővített czímere olyan, a minőnek azt a társulatunk által kiadott Nemzetségi Zsebkönyv leírja.

Végül megemlítjük, hogy a Vécsey levéltárban van a Zsigmond király által Csapi András és rokonai részére 1418 virágvasárnap szombatján kiállított nagyérdékű czímereslevél, melynek czímerét folyóiratunk 1885. évi folyama e levéltár eredetijéről színes nyomtatban közzé tette.

SZAKIRODALOM.

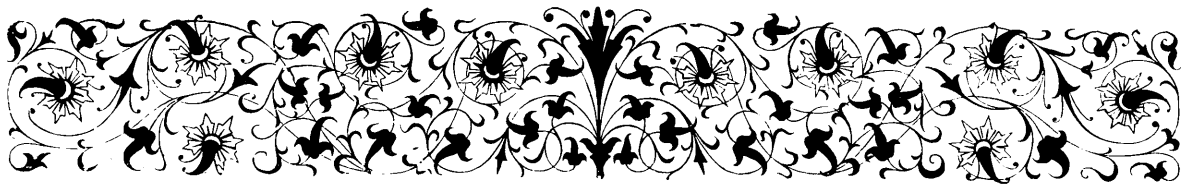
A Siebmacher-féle nagy czímergyűjtemény magyarországi része gyorsan halad betegezésé felé. Utolsó füzetünk megjelenté óta nem kevesebb mint három füzet (a 15—17-ig) látott napvilágot, melyek félezerrel több magyar családról és czímereikről nyújtanak felvilágosítást; magukban foglalják a *Kovácsy—Megyeri* családokat. Részletességükről fogalmat adhat az, hogy pl. 9 *Kún*, 5 *Lázár*, 5 *Lipthay*, 6 *Losonczy*, 6 *Lukács* családról van bennök szó. A megtartott forma keretén belül, némely családról terjedelmesebb közleményt nyújt a szerkesztő, felemlítvén benne a

család történetének egyes fontosabb mozzanatait. Így pl. a *Lavotha*, *Liszty*, *Losonczy*, *Mágochy*, szunyogszeghi *Mayláth*, *Majthényi*, *Máriássy* családoknál egyes vitásabb kérdéseket is érint, mint a költő Liszthy László azonosságának kérdését azon Liszthy Lászlóval, ki gonosz tettei miatt hohér pallosa alatt vérzett el; a Mayláthoknál felveti a horogszeghi és székhelyi Mayláthok közti rokonság kérdését; a Majthényiaknál, a különböző időkben kelt bárói címereket részletesen ismerteti (számszerint ötöt) stb. Oly családoknál, melyek valamely nemzetségből veszik eredetüket, ismerteti a nemzetség ősi címerét, felemlítve a közös eredetű családokat; mint a Majthényiaknál a Divék, a Maróthyaknál a Guth-Keled, a Lorántffyknál a Ratold nemből eredőket. Egyes nevezetesebb indigena főúri családoknál azok multját megfelelőleg terjedelmesebben méltatja, mint pl. a *Königsberg*, *Leiningen*, *Liechtenstein*, *Lobkovitz*, *Locher* stb. családoknál. Érdekesebb, valamely tekintetben figyelmet érdemlő címereknél néhány jellemző szóval utal azok valamely sajátására. Így a *Leövey* címernek felemlíti correct stilizálását, mely azt a XV. század legiobb címertermékei közé emeli. A *Lipovniczky* címernél utal arra a feltűnő jelenségre, hogy a Divék nemből eredő család címere a Rajcsányiakéval együtt elűt e nemzetség ősi jelvényétől. A *Lipthay*knál két különböző család címerében mutatkozó rokonság alapján utal arra, hogy a címerek közti különbözős csak önkény-szülte eltérés lehet, s nem lehetetlen, hogy e címereknél egy család közös ősi címerének idők folyamán történt változtatásával van dolgunk. A *Lorántffy*knál röviden érinti azon változásokat, a melyeken az ősi nemzetségcímer, a hársfalevél, idők folytán keresztül ment. A *Margitay* címernél kellőképp méltatja annak különös, szokatlan voltát (a pajzst ugyanis alúlról fölfelé egy görbe kard szúrja át), mely eredeti, de nem logikátlan ábrázolásra alig van egy-két példa az összes heraldikában. Bővebben beszél meg a *Máriássy*-címer is stb. S e mellett figyelemmel van a szakirodalomra, s ennek legújabb termékei sem ismeretlenek a szerkesztő előtt. — Az előttünk fekvő három füzet gazdag anyagában természetesen több oly családdal találkozunk, mely címeres levelét a mohácsi vész előtt kapta. Hogy a nagy gyűjteményben felölelt ilyenmő armálisok sorozatát teljessé tegyük, miként eddig, most is ide iktatjuk e családok nevét. Ilyenek: a *Lenkey* család, mely 1415-ben Zsigmond királytól nyerte címerét a Komjáthy családdal együtt; a címeres levél azonban II. Ulászló egy hasonló oklevelével együtt pár évvel ezelőtt elveszett. Zsigmond királytól való, 1430. évből, a *Marsovszky* család címereslevele; a *Leövey* család 1453. évi címere ismeretes folyóiratunk olvasói előtt; azt a mult évi folyóban színnyomatban közzétettük. A kihalt *Marczibányi* család 1467-ben Mátyás királytól nyerte címerét. II. Ulászlótól nyerte címerét *Máriássy István* 1504-ben, és a *Kubinyi* család 1497-ben. Az egyik *Litteráti* család 1519-ben kapott címer II. Lajostól, mely annyiban nevezetes, hogy a címerszerző arczképét ábrázolja; a leleszi levéltárban őrzött címereslevelével szempontról folyóiratunkban (1886. évf.) már méltatva volt. — Az elmondottakkal korántsem merítettük ki a füzetekben felölelt heraldikai anyag érdekességét, csak

ismételten utalni akartunk a vállalat becses voltára, melyhez a kutató a legtöbb esetben eredménynyel fordulhat.

A magyar címer. A Magyar Salon f. évi júniusi füzetében e cím alatt igen ügyesen írt cikket találunk *Futtaki Gyulától*, mely a forrás megjelölése nélkül ugyan, s a részletekben némi eltéréssel, de egészben véve a társulatunk által 1884-ben adott vélemény szellemében ismerteti a magyar állami címeret. Az eltéréseket illetőleg — hogy a horvát koczkás címer ezüsttel kezdődik s nem vörössel, továbbá hogy a szlavóniai címerben a csillag arany s nem ezüst — nem szándékozunk e helyütt vitába bocsátkozni. Kötelességünknek tartottuk azonban tudomást venni e cikkről, mely egy nagy kiterjedésnek örvendő szépirodalmi folyóirat hasábjain igen alkalmas arra, hogy az országos címerünk használatában észlelt tájékoztatlanságot csökkentse s a nagy közönséget annak heraldikai korrektséggel szerkesztett alakjához hozzászoktassa. Tudományos jellegű cikkek mellett, minők *báró Jeszenszky* fentebb említett közjogi fejtegetései. az ily népszerű modorban írt ismertetések is igen nagy szolgálatot tesznek a címerkérdés ügyének, az általános érdeklődés felkeltése által, mely egyedül teszi remélhetővé az állami címer kérdésének mielőbbi végleges rendezését. —RR.

A Sopronmegyei oklevéltár első kötete, Nagy Imre szerkesztésében, mint a megye monographiájának első kötete kikerült a sajtó alól. Több évtized óta folytatott szorgalmas búvárkodás eredménye e kötet, mely a megye történetéhez az 1156. évtől 1411. évig 443 darab kiválogatott, első rangú fontosságú oklevelet tartalmaz. Az oklevelek egyik legrégebbjét, III. Istvánnak 1162. évi adományát a szerkesztő sikerült hasonmásban is közli; ez korra nézve a Sopronmegyére vonatkozók közt a legrégebb eredeti, mely Sopron városa levéltárában napjainkig megmaradt. A kötetet két pecsétrajz is díszíti, a megye két legrégebb pecsétjének rajza, 1553. és 1570. évekből. Az oklevéltár két kötetre van tervezve, melyekre a szerkesztőnek évek hosszú során át folytatott kutatás eredményeül kétezernél több oklevél másolata áll rendelkezésére; természetes, hogy csak azok legérdekesebbjeire szorítkozhatott. A kimaradtak adatainak a feldolgozott történelmi részben nyomát fogjuk találni. Az oklevéltár anyagot a buzgó gyűjtő az ország különböző vidékeinek levéltáraiból hozta össze s nem hagyott figyelmen kívül oly levéltárat, melyben megyéjére vonatkozólag valamit találni remélt. A tőle egyéb kiadványaiban megszokott lelkiismeretességgel és pontossággal tette közzé az oklevelek szövegét, melyek közt elenyészőleg kevés, jobbára a legrégebbek, jelentéke meg korábbi megbízhatatlan kiadásokban, a többi merőben új, fontosságra és érdekességre nézve elsőrangú adatokkal gazdagítja ismeretünket. A kötet e napokban látván napvilágot, ezúttal nem terjeszkedhetünk ki annak részletes ismertetésére; de kötelességünknek tartottuk, hogy a nagybecsű kiadványra az érdeklődő szakférfiak figyelmét már most is felhívjuk.

A HUNT PÁZMÁN NEMZETSÉG UGOCSAI ÁGAZATA.

A Gejza vezér alatt hazánkba költöző Hunt és Pázmán német lovagoknak, Szent István királyunk állam alkotó törekvéseinél krónikásaink igen jelentékeny s mint az újabb történelmi vizsgálódások bizonyítják, — talán meg sem érdemlett szerepet tulajdonítanak.¹ De ha a többi bevándorolt idegenekkel együtt szinte nem is voltak oly nélkülözhetetlen tényezői a monarchia megalakulásának s a kereszténység elterjedése nélkülök is megtörténhetett volna, kútforrásainknak a részletekre nézve egymástól többé-kevésbé eltérő, de lényegileg egybehangzó tudósítása után nem lehet okunk abban kételkedni, hogy maradandó érdemeket szereztek maguknak, és szolgálataik bármily természetűek, de mindenesetre elég fontosak voltak arra nézve, hogy szent királyunk bőkezűleg jutalmazhassa őket. — Tény, hogy Istvánt a Garam vize mellett ők ütötték német szokás szerint lovaggá s a lázadó Koppány somogyi vezér leverésében is tevékeny részt vettek.²

A mint az ivadékaikra vonatkozó s nagy számmal fenmaradt oklevelek is bizonyítják, szent

¹ Ezzel foglalkozik Dr. Pauler Gyula: «*Szent István és alkotmánya*» cz. jeles tanulmányának némely részében. Századok 1879. 1. 101. l.

² Ösmeretes kútforrások részletezése helyett legyen szabad e helyen Majláth Bélának a *Hunt Pázmán* nemzetségről írott alapos dolgozatára hivatkozom, melyben minden forrás felhasználásával, Hunt és Pázmánnak beköltözését, társadalmi állását, czímerét stb. a legnagyobb valószínűséggel meghatározza. «*Turul*» 1. 69. l.

István a Garam és Ipoly folyók között s azok mentében elterülő földeket adta nekik szállásul. Így látjuk feltűnni a Hunt Pázmánokat a letelepedésükről, illetőleg az őseik által épített várról *Hont*nak nevezett megyében, ezzel egyidejűleg a szomszédos *Esztergom* és *Pozsony* vármegyék területén, valamint *Barsban* és *Nyitrában*. A XIII. század közepén pedig már nagyon elszaporodván, *Somogyban* és *Biharban* találkozzunk velük, honnan aztán rövid idő alatt *UgoCSa vármegyébe* s az ország különböző részeibe is elszármaztak.

Kétségtelen dolog azonban, hogy birtokaik eleinte egy tömegben, vagy legalább is összefüggőleg csoportosultak, mert általában véve a nemzetségi javak, akár az első foglalás alapján bírt *szállások* (descensus), akár Szent Istvántól adományozott s amazokkal egyenjogúaknak tekintett *örökségek* (hæreditas) voltak is, lehetőleg egy helyen vagy terjedelmükhöz képest egymás közelében feküdtek, mert úgy kívánták ezt a nemzetségi osztatlan birtoklás érdekei, a föld birtokkal járó kötelezettségek és a vagyonbiztonság szüksége.

Számtalan példát lehetne felhozni ennek bizonyítására, nem csak a bevándorlott, de az ő nemzetségeknél is, kik az első foglalás alapján megszállott földeket birtokukba véve, ott vérégiük, rabszolgáik, barmaikkal együtt letelepedtek s bármennyire szétágaztak is utódaik, még századok múltával is volt azon a földön, legalább egy nemes udvarházuk vagy jobbágy-

helyük.¹ Annak azonban nincs nyoma történeti emlékeinkben, hogy a honfoglalás befejezése után valamelyik törzsfő, részben a Duna mentén, részben a Királyhágón túl, vagy akár a Tisza mellett foglalt volna nemzetségének szállást, de el sem lehetne képzelni, mikor tudjuk, hogy az álladalmi és társadalmi élet hazánkban a *törzsszerkezet* alapján fejlődött, melynek sarkalatos elve az osztatlan közös birtoklás volt.

Épen ezért, jóllehet a Hunt Pázmán nemzetség birtokai már a XIII. század folyamán az ország legkülönbözőbb vidékeire kiterjedtek, teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy a nemzetség tagjai a Garam és Ipoly folyók környékén valamikor mind együtt laktak s az őseiknek Szent István által adott földeket, de még azokat is, miket a nemzetségnek egyes kiváló tagjai Kálmánnak a tulajdonjogot szabályozó törvénye előtt, jó szolgálataik fejében más királyainktól kaptak, ágazatról-ágazatra osztatlanul birtokolták. — Mondanunk is alig szükséges tehát, hogy minden más jószágoknak jogcíme újabb keletű s a hol nem tudunk arra határozottan rámutatni, bátran elhíhetjük, hogy abból az időből származnak, mikor még nem tartották okvetlenül szükségesnek írásba foglaltatni az adományozásokat, mert a király szava és akaratanak kijelentése tökéletesen elégséges volt jogaik és szabadalmaik biztosítására.

Alig lehetne tagadni, hogy a törzsszerkezet felbomlását Kálmán királynak a tulajdonjogot szabályozó nagy horderejű intézkedése idézte elő, mely a fiúnak atyja s a testvérnek testvére után való örökösödését biztosította. — Ennek következményei azonban csak idő múltával lettek észrevehetőek, mert a nagyobb mérvű osztozkodások a XIII. század elején kezdődnek, ekkor lép fel okleveleinkben sűrűbben a *«de genere»* kifejezés, melynek értelme ebben az időben még, alig egy pár kivétellel, a legszűkebb körű vérségi együvé tartozást jelenti. A mint ugyanis egy apának gyermekei a közös vágyont egymás között felosztották, maradékaiknak saját érdekében nyilván kellett tartani leszármazásukat s rendszerint megnevezték azt az őüket, ki mint

legelső önálló birtokos föltétlen tulajdonjoggal hagyta rájuk jószágait, a ki talán nagyatyjuk vagy épen atyjuk volt. Ennél feljebb nem mentek s ha valami jogos igényeik támadtak idő múltával az ősök után maradt birtokhoz, egyszerűen azt bizonyították, hogy attól származnak, illetőleg annak nemzetségéből valók. — Innen van az, hogy az oklevelekben előforduló legtöbb *nemzetség*, ritkán régiebb annál az oklevélnél, mely legelsőben felemlíti.

A Hunt Pázmánoknál azonban, bár e tekintetben nem állanak egyedül, épenséggel az ellenkezőt tapasztalhatjuk, mert jóllehet a nemzetség okleveles említését, körülbelül 200 esztendő választja el őseiknek a történelemben való megjelenésétől, következetesen és kizárólag a *«de genere Hunt Pázmán»* elnevezéssel éltek, még akkor is, midőn már egy talpalatnyi földet sem bírtak az ősnemzetségi javakból. Ez pedig nem pusztán véletlen, nem is egyedül a hírneves német lovagoktól test és vér szerint való leszármazásukat jelentették általa, bár annak emlékét is kétségtelen büszkeséggel őrizték, de volt valami fontosabb oka, s ez véleményem szerint a nemzetségi vagyon megosztásának módjában rejlett.

Több mint valószínű ugyanis, hogy a Hunt Pázmánok a *Csákok*, *Kalánok* és *Abák*hoz hasonlóan, már a XII-ik század végével hozzá fogtak törzsvagyonuk feldarabolásához s ha a Szent István által őseiknek adományozott földeken kívül az ország más részeiben is voltak birtokaik, azok is közös osztály alá mentek, a nélkül azonban, hogy egyik vagy másik birtoktest, a nemzetség egyik vagy másik ágazatának kizárólagos tulajdonát képezte volna. Ily módon bármily gyakran ismétlődtek is az osztozkodások, nem gyengíthették meg a nemzetség tagjai között fennálló szorosabb kapcsolatot és együvé tartozás tudatát, ha szinte az egyes ágazatok az idők folyamán tényleg külön is váltak. Így péld. a nemzetségnek Hont vármegyei ágazatából származó Kázmér comes fiai: Ugrin, Péter és Lampert 1288-ban még Borsod vármegyei jószágokat bírnak;¹ Hont comes fia Gergely, ugyanebből az ágazatból némely Borsod vármegyében fekvő birtokokat cserél el a Kállay

¹ Tapasztalhatjuk ezt különösen a Csák és az Aba nemzetségből származó családoknál.

¹ Horvát István: Verböczy emlékezete II. 15. 1.

nemzetség őseivel;¹ a bihari ágazathoz tartozó Lampert 1303-ban Hont vármegyében fekvő örökségét nemzetsége több tagjának adja el;² az Ugocsa vármegyei ágazat alapítója Mikó 1304-ben Esztergom vármegyében fekvő örökségéről intézkedik.³

Látjuk tehát, hogy a Hunt Pázmán nemzetség kebelében, jóllehet már a tatárjárás előtt különböző ágakra szakadt is az, az osztatlan közös birtoklásból eredő jogviszonyok csak lassan enyésztek el, s legfőképpen ez magyarázza meg, hogy a nemzetség tagjai évszázadok múltán is, a Gejza vezér idejében hazánkba költözött őseikre való hivatkozással szereznek érvényes jogos igényeiknek. Pedig ha ez már rájuk nézve gyakorlati értékkel egyáltalában nem járt volna, bizonyára ők is, mint az ország más nemesei, már csak az egyénnek a köztől való függetlensége, saját szűkebb körű érdekeik megoltalmazása tekintetéből is, sokkal gyakorlatibb megkülönböztetésről gondoskodnak.

Az önállóságra való törekvés, az egyéni képességek érvényesítése ebben a korban már sokkal határozottabb alakot öltött, semhogy az emberek egy oly kiháló félben lévő állami és társadalmi szervezet bilincseit, mely már a gyakorlati életben haszonnal többé nem bírt, önkényt, céltalanul vették volna magukra. És mikor a föld a közös helyett egyesek kizárólagos tulajdonába ment át, bizonyosan sietett mindenki mennél zártabb körbe csoportosítani a maga érdekeit, részint, hogy könnyebben megvédelmezhesse, részint, hogy erősebb, elvitázhatatlanabb jogcímet szerezhessen a maga tulajdonához.

Tapasztalhatjuk ezt a nemzetség pozsonyi ágazatánál is, mely úgy látszik leghamarább vállalt el a törzstől és tagjai csak kivételes esetekben, igen ritkán használják nevük mellett a «*de genere Hunt Pázmán*» megkülönböztetést, mert közös vagyonuk, valószínűleg a XIII. században sem volt. Ebből az ágazatból származtak, mint tudjuk, a Szentgyörgyi és Bazini grófok (mind a két nevetadó jószág újabb adomány, nem ősnemzetségi birtok), kik a XIII. század

utolsó tizedeiben, a Hunt Pázmán nemzetség ősi címérét sem használták többé.¹

Tagadhatlan tehát, hogy midőn e nemzetség tagjai szétszóródtak az ország minden szegletébe, úgy hogy vérségükkel még Erdélyben is találkozunk, sokkal könnyebb dolog lett volna rájuk nézve is, ha pöreik és osztály-egyességeik alkalmával egyszerűen arra a közvetlen elődjükre hivatkozhatnak, ki, mint legelső önálló birtokos, föltétlen tulajdonjoggal hagyta rájuk javait. — Másfelől azonban a nemzetség birtokviszonyait általában tekintve, nem ritkán saját kárukkal járt volna ez s épen azért helyesebbnek tartották egy a gyakorlat és szükség folytán még mindig érvényben álló régibb vérségi kötelékekhez számítani magukat, minek következtében aztán utódjaik is, a «*de genere Hunt Pázmán*» elnevezéssel a szükséghez képest mind az ideig éltek, míg ezt az állandó vezetéknevek használata jogjaiból tökéletesen ki nem szorította.

Nem czélom ez alkalommal a Hunt Pázmán nemzetség különböző ágazataival, s az azokból származó egyes családokkal tüzetesen foglalkozni, csak azt említem meg, hogy ős fészükben, a Garam és Ipoly folyók környékén vertek leginkább gyökeret a német lovagoknak rövid idő alatt, szívvel lélekkel magyarrá váló sardjádékai. E tekintetben talán egyedül a *Szentgyörgyi* és *Bazini* grófok képeznek kivételt, de ott áll velük szemben a *Forgáchok* jeles hada, továbbá az eddigelé jobbára ismeretlen: *Csalomjai*, *Földemessy*, *Jánoky*, *Kováry*, *Jákóffy* stb. családokban szerepelt Hunt Pázmánok, kik, ha nem is emelkedtek oly magasra mint az előbbieik, de egyszer-másszor érdemes emberek kerültek ki közülök s a püspöki széket is dicséretesen betöltötték.²

A nemzetség bihari ágazata a XIII. század közepén szaporodott el. Úgy látszik, egy őstől származtak, kinek jószágai a Körös és Bereityó folyók környékén terültek el s minden bizonynyal a XII. század végével telepedett oda és újabb adományozások által is szaporítá javait.

A Hunt Pázmánok azonban még jobban sza-

¹ Horvát István: Verbőczy emlékezete II. 11. l.

² Kubinyi Ferenc: Magy. tört. Emlékek II. 53. l.

³ L. alább.

¹ A Hunt Pázmánok ősi címere: veres mezőben ezüst kutya feje; a Szentgyörgyiek ellenben már 1278-ban, kék mezőben arannyal és veressel szelt csillagot viseltek. B. Nyáry Albert: A heraldika vezérfonala. 71. 139. l.

² Az utóbbiakra nézve l. Kubinyi i. m.

porodtak mint birtokaik, úgy hogy a XIII. század végével már több ágazatra oszolva, igen feldarabolták egymás között az őstől maradt vagyont, pedig már előbb egy tekintélyes főpap is támadt közülök, *Achilles* mester pécsi püspök, ki mint IV. Béla alkanczellárja, nemcsak maga gyűjtött, de valószínűleg atyafiainak is elősegítette boldogulását. Nyilván az ő befolyásának lehet tulajdonítani, hogy rokona hasonlóképpen *Achilles* a papi pályát választotta s a XIII. század utolsó tizedében, az Árpádok korában igen előkelő és gazdag javadalmazású pataki plébánián találkozunk vele.¹ Négy testvére volt, Pázmán, Fancsuka vagy Foncska, Mihály és Márton, Felicián comes fiai, közülök, Mihály magtalanul halt el, Pázmán ivadékait nem ismerjük, Foncska Erdélyben fekvő jószágára költözött, Márton pedig Ugocsa vármegyébe, s ösatyja lett a XVIII. században elenyészett *Fancsikay* illetőleg *Fancsikai Lázár* családoknak, mint ezt alább következő táblázatunk tünteti elő.

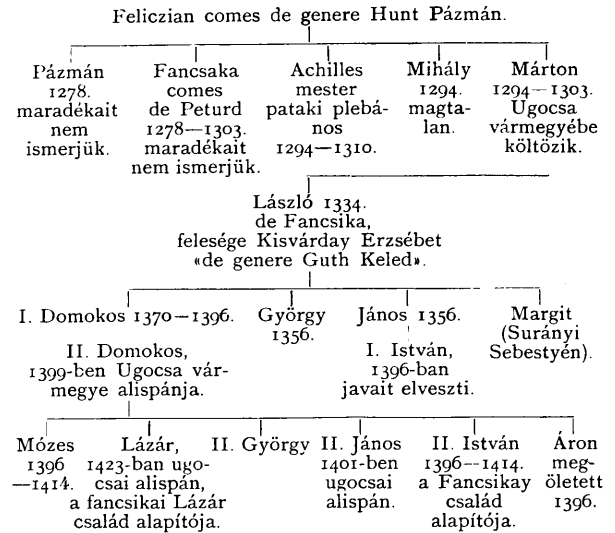
A nemzetség bihari ágazatához tartoztak még *Marczellus* vagy *Marczal* comes három fiával, *Ders* Pázmán fia, kinek csak leány gyermekei maradtak, *Miklós* Lampert fia, ki 1274-ben *Bolshidát* az Ér mellett Dersnek Várad mellett fekvő *Felfancska* nevezetű birtokáért elcseréli. Említik még az oklevelek Pósa fiait Feliciánt és Derset, de sem ezeknek, sem Lampert fia Miklósnak maradékairól nincs tudomásunk.

Hogy a Hunt Pázmán nemzetségnek most előszámlált tagjai, minő közelebbi vérségi viszonyban állottak egymáshoz, azt az oklevelekből megállapítani nem lehet; annyi bizonyos, hogy Pázmán fia Ders, Marczell comes fiaival (kiknek leszármazása második táblázatunkon szemléltető) igen közel rokon, valószínűleg unokatestvér volt, mert birtokain egyedül ők osztozkodnak. Nagyon valószínű, hogy az örök emlékezetű Pázmány Péter ösatyját is, ezek között találhatnók fel, mert a Panaszai Pázmánok a XIV-ik század folyamán több alkalommal perlekednek az ősi javakon Marczell comes ivadékaival, s még Pázmán fia, Ders után maradt örökséghez is jogot formáltak.

Felicián comes fia, mint épen említettük,

¹ Eredeti oklevél 1294-ből a tiszajuhelyi Ujhelyi család levéltárában.

átszármazott Ugocsa vármegyébe, s minthogy jelen alkalommal a nemzetség ezen ágazatával foglalkozunk kiváltképen, nemzedékrendjét töredékesen ekkép állíthatjuk össze:

Hogy a táblázat homlokán álló Felicián comes, egy személy-e azzal a *Feliciánnal*, ki 1271-ben Ugocsa vármegye főispánja volt valószínűnek tartjuk ugyan, de határozottan nem állíthatjuk. Szirmay habozás nélkül a Hunt Pázmánok közül valónak mondja, de az ő tanúságtételén más bizonyítékok hiányában elindulni nem merünk, sőt az az 1294-iki oklevél-kivonat, melylyel állítását támogatja, határozottan meg van hamisítva.¹ Maradékaival e sorok folyamán még találkozni fogunk.

Ezzel áttérhetünk a már többször említett Marczell comes ágazatára, kinek nemzedékét szakadatlan összefüggésben a mai napig levezethetjük, jóllehet ivadécai jelenleg már csak egyetlen család tagjaiban élnek.

Maga a törzsfő kevés gondot okoz nekünk, s csak annyit tudunk felőle, hogy jószágai Bihar vármegyében, hasonlóképen a Körös és Berettyó folyók mentén terültek el, s három fiút hagyott maga után, Achillest, Mikót és Csépánt (István), kik halála idején már emberkort értek.

¹ Szirmay: Not. Comit. Ugocs. 31. Idéz egy oklevelet az Ujhelyi család levéltárából, hol Felicián «comes de Ogosa» néven jön elő, az előttem fekvő eredetiben azonban egyszerűen *Felicián comes*. Mint más alkalommal be fogom bizonyítani, Szirmay ily módon igen sok oklevelet hamisított meg.

A testvérekre nem valami dús örökség nézett, de nem is akartak megvénülni, mint atyjuk az ősi tűzhely mellett, hanem kardot kötvén, híven követték V. István zászlaját, s az Ottokár cseh király ellen vívott harcokban mind a hármán kitüntették magukat.

De a háborúból már csak ketten tértek haza, mert *Achilles* a Rába és Rábcza között 1271. május 14-én vívott ismeretes ütközetben vitézül elesett. V. István azonban nem volt háládatlan hozzájuk, jóllehet föltehetjük, hogy a kor rendes szokása szerint maguk is sürgették jutalmukat s hogy testvérük vére ne omlott légyen hiába, az Ugocsa vármegyei királyi praediumhoz tartozó *Visk* földét ajándékozta nekik, a Tiszán lévő vámjával s egyéb hasznaival.

Ez az adomány forduló pontot jelez a testvérek életében. Megmaradtak ugyan még egy ideig Biharban, de minthogy ott nemzetségük már igen elszaporodott, ősi javaik ellenben a gyakori osztályok következtében megfogyatkoztak, s elegendő terük sem lehetett azon a vidéken birtokaik növelésére: ezután már legfeljebb csak arra volt gondjuk, hogy jószágaikat — nehogy elköltözésükkel teljesen elpusztuljanak — lehetőleg egy helyen csoportosítsák. E végből Mikó 1278 október 6-án az erdélyi részekben fekvő *Hasadt* nevű örökségét elcserélte Feliczián comes fiaival, azoknak a Berettyó mentén elterülő *Fancsuka* nevezetű földükért.¹ Ezt megelőzőleg pedig még 1275-ben Ludányi Gotthard comessel oly szerződésre lépett, hogy a Berettyó vizén Mikó birtokán, közös erővel malmot építenek s annak jövedelmét egymás között egyenlőképen felosztják.²

Egy közbejött esemény azonban nagy akadályt gördített az Ugocsa vármegyébe való költözködés útjába, melynek elhárítása nem csekély utánjárásuk és fáradságukba került. A tatárok 1285-iki betöréséből ismeretes Leó ruthén herceg népei ugyanis már ebben az időben Bereget, Ugocsát s a szomszédos földeket pusztítván, rablásaik közben V. Istvánnak *Viskre* vonatkozó adomány-levelét is kézrekerítették. Hogy és mint történt a dolog, azt forrásunk nem adja

elő, meglehet, hogy Mikó és Csépán épen akkor Ugocsa vármegyében jártak, vagy fontosabb leveleiket már Viskre vitték, elég az hozzá, hogy az említett oklevél eltűnt s azt minden igyekezetük daczára sem tudták többé visszaszerezni. Most tehát mitévők legyenek? Ugocsának nagy része még királyi birtok volt, melynek területén a vármegye ispánja meg az erdők őrei csaknem korlátlanul uralkodva, a király érdekét még a nemesség sérelmével is előmozdították. Ezek tehát könnyű szerrel kiforgathatták őket Visk birodalmából, hiába voltak abba már törvényesen bevezetve; de ha egyelőre szinte békében is hagyják, mivel védelmezhetik magukat a hatalmaskodó szomszédok ellen, mikor határaikat háborgatják, vagy hova forduljanak panaszuikkal, ha valamelyik ragadozó főúr megsejtvén az ügyek állását, titkon felkéri Visket a királytól s mint jogtalan bitorlókat kiveri onnan? Aggodalmaik bármikor is alaposak lettek volna, de soha inkább, mint Kun László alatt, mikor minden rend fenekestől felfordult az országban.

Szerencsájukre — mint már említettük is — már be voltak vezetve a jószág birodalmába, elsőben is a hiteles helyekhez fordultak tehát, s beszerezték onnan a szükséges bizonyítványokat; majd a vármegye nemességét szólították fel tanúság-tételre, s így felkészülvén megjelentek a király előtt és előadták a maguk baját. Kun László pedig tekintetbe véve, hogy valaminek neki, úgy atyjának is sokat szolgáltak: V. Istvánnak Viskre vonatkozó adományát megújította, s erről a kérelmezőknek 1281-ben kiváltság-levelét állíttatott ki.¹

Ettől az időtől kezdve Visket, melynek határa termékeny s tiszai vámja jövedelmező volt, állandó lakásuknak is választották, és saját kárukon tanulva, a falu felett emelkedő magaslaton erős várat építettek,² hogy az a Kun László uralkodása alatt napirenden lévő párt-harcok idején személyük és vagyonuknak biztos menedéket nyújthasson. Így elhagyván bihari véreiket, Ugocsa vármegyében raktak maguknak maradandó fészket s tagadhatlan, hogy itt sokkal

¹ Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában, T.-Ujhelyben.

² U. o.

¹ Ezen oklevél eredetije nincs meg a család levéltárában, de részint egész terjedelmében, részint kivonatban többször átiratott.

² Ma már romjai sem láthatók, de a helyet *Várhelynek* hívják s látogatott fürdőhely.

függetlenebb urak voltak s nem kellett vesződniök osztályt kivánó peres atyafiakkal. Határait sem szántották el a szomszédok, mert nagy járó földön egyedüli birtokosok voltak. Várukat Szathmár és Máramaros felől rengeteg őserdők védelmezték, alatta folyt a Tisza, megoltalmazván azt az országút felől jövő minden véletlen támadástól. Ez pedig annál fontosabb rájuk nézve, mert mint említettük, a Tiszán vámjogot gyakoroltak s a Máramarosból jövő só biztonsága felől saját érdekükben gondoskodni kellett.¹

Tudjuk pedig, hogy a középkori kereskedelmi útvonal, a Szepességéről Abauj, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa vármegyéken keresztül Nagy Szőlősnél ágazott kétfelé s míg a déli ág Királyházán keresztül vezetett Szathmár felé, addig a keleti Husztnál Máramarosba jutván, Visket is érintette, illetőleg közel hozzá a Tisza mellett vezetett el. Minthogy pedig az útféli rablók, kiknek vezetői Kun László alatt kiváltképen maguk a garázdálkodó főnemesek voltak, nem csak az áruikkal utazó kalmárokat fosztották ki, de a sót is bizonyára gazdag zsákmánynak tartották, Mikó és Csépán jövedelmüknek épen legtekintélyesebb részétől esnek el, ha a Tisza partját biztonságba nem helyezik. Állandóan fegyveres népet kellett tehát tartaniok a vám sorompónál, de még ebben az esetben is csak egy jól megerősített vár nyújthatott nekik teljes menedéket.

Ugocsában különben — melynek területe akkor hasonlíthatatlanul nagyobb volt mint jelenleg — az ország más vidékeit tekintve, még elég rend és nyugalom uralkodott, mióta Kún László a Kállay család őseit küldötte oda főispánoknak, a kik aztán ott és a szomszédos vármegyékben tüzzel-vassal elnyomták a lázadást. — Nyaláb vára a király kezén volt, a nem rég épült Tamás várát a Kún Lászlóhoz feltétlen hűséggel ragaszkodó Káta nemzetség tagjai bírták, Viskről a Hunt Pázmánok védelmezték maguk és a király érdekeit, különösen a máramarosi telepítvényeseket Huszt és Técső környékén. A kisebb nemesség pedig a nagyok után indult s míg ezek hűségben maradtak, nekik sem jutott eszükbe a lázadókhöz állani.

¹ E só vámat a Rákóczy forradalomig bírták is az Ujhelyiek.

Minthogy pedig Kún László ebben az időben már külső háborúkat nem folytatott, Mikó és Csépán is ráérték birtok-ügyeiket rendezgetni.

Valószínűleg ez alatt szerezték meg Verbőczöt, mely azonban már régebb idő óta nemzetségük tulajdonát képezte. 1251-ben ugyanis Achilles mester pécsi püspök a királyi kancellárián szerzett érdemeiért, oly módon nyerte azt IV. Béla királytól adományba, hogy halála után tetszése szerint rokonaira hagyhassa. Hogy ez az Achilles a Hunt Pázmán nemzetségből származott, már csak nevével fogva is valószínűnek tartjuk, mert az Achilles név oly jellemző a Hunt Pázmánoknál, hogy nyugodtan elindulhatunk rajta.¹ De ha tudjuk azt, hogy a püspök halála után Verbőczöt a Hunt Pázmán nemzetség bihari ágazatából való Ders bírja, sejtelmünk igazsággá emelkedik. Ennek magtalan halála után Mikó és Csépán kezére került Verbőcz, állítólag megvásárolták tőle, valószínűbb azonban, hogy kezök ügyébe esvén, felfogtak rajta, mielőtt a távolabb lakó Feliczián, Ders testvére, jogait érvényesíthette volna.²

Úgy Mikó, mint Csépán családos emberek voltak, de nem tartották szükségesnek, hogy birtokaikat egymás között feloszassák. Mikó volt az idősebb s Debreczeni András comes leányát, a később nádorrá lett Debreczeni Dózsa testvérét vette nőül, kinek hozományát azonban az akkori zavarteljes viszonyok között nem kaphatta kezéhez s a dolog már-már feledésbe ment, midőn egy század múlva, maradékai felléptek követelésükkal. Csépán feleségét nem ismerjük, de neki is voltak gyermekei s a két család békességben lakozott Visk vár falai között, míg egyszer csak hatalmas ellenségük támadt, maga a király személyében.

Nem Kún László, III. Endre az utolsó Árpád volt e hatalmas ellenség. Nem is hadsereggel ostromolta a várat, csak intézkedéseivel döngette annak kapuját, de az ellen aztán hiába is védekeztek.

A tagadhatlanul jeles tulajdonságokkal meg-

¹ Achilles volt Marcell fia, ki az Ottokár elleni hadban esett el; Achilles volt a pataki plébános, s ezen kívül még többen viselték e nevet a nemzetség más ágazataiban. Verbőcz adománylevele eredetiben az Ujhelyi család levéltárában található.

² L. alább. III. Endre 1300-ban kelt oklevelét.

áldott, jobb sorsra méltó fejedelem különös gondot fordított Máramarosra, melyet elődjei következetesen elhanyagoltak s mely már ebben az időben lassanként hódolni kezdett a terjedő kulturának. A rengeteg erdők írtásain virágzó telepeket találunk, templomokat emelnek a hívők Isten dicsőségére, a sóaknák művelése lerakja a művelt társadalom alapjait, melynek súlyt és jelentőséget a naponként szaporodó nemesség kölcsönöz. A király figyelemmel kíséri a fejlődést s belátja, hogy Máramaros földjén már mindazok az előfeltételek megvannak, melyeknél fogva az önálló területté alakulhat, beakarja tehát vinni az álladalmi és társadalmi élet kötelékeibe. A dolog könnyen menne, de íme egy fontos akadály merül föl: *Máramarosban nincs vár*. A király Viskre gondol, de az a Hunt Pázmánok birtoka, nem ő adta nekik, maguk építették, nem is tartozik Máramaroshoz, Ugocsa a földjén áll, nehéz dolog lesz tehát elvenni tőlük, ha önkényt nem adják.

A közbe jött események azonban egyelőre más irányba terelték a király figyelmét. Apósa Habsburgi Albert osztrák herceg ugyanis az 1298. év tavaszán hadat indított Nassaui Adolf német császár ellen, s Endre magyar és kún vitézekből álló tekintélyes sereget küldött segítségére. A testvérek közül Mikó már ebben az időben élemedett ember lévén, nem szívesen mozdult ki nyugalmas fészkeből s a hadakozásnak reá nézve már fárasztó kötelességét öcscsére bízta. Csépan tehát Demeter zólyomi főispánhoz csatlakozva, nemcsak végig harcolta e győzelmes külföldi hadjáratot, de az 1298. év júl. 2-án a Rajna mellett vívott s Albert diadalával végződő véres ütközetben, vitézsége által igen ki is tüntette magát.¹

Mínt hogy pedig a testvérek úgy látszik korán értesültek III. Endrének ama szándékáról, hogy Visket elakarja tőlük venni, vagy talán a király már nyíltan is felszólította őket váruk átengedésére, a háborúból hazatérő Csépannak első gondja volt, hogy ezt, ha még lehetséges, megakadályozza. E végből tehát megjelent az 1298. év október havában Pesten tartott országgyűlésen s a rendek színe előtt hivatkozván

Demeter zólyomi főispán tanúbizonysága által is megerősített hű szolgálataira, egyenesen arra kérte a királyt, hogy Visk vára és tartományának birodalmában testvérével együtt erősítse meg őt, ugyanazon a jogok és szabadságok mellett, mikkel azt nekik Kún László, különösen Achilles testvérük haláláért adományozta volt.

Valószínűnek tartjuk, hogy a király megütközhetett Csépan váratlan kérelmén, de mivel János kalocsai érsek és az egybe sereglett nemesség hathatósan támogatták ezt, kívánsága különben is jogos lévén, nem tehetett egyebet, minthogy a Hunt Pázmánokat továbbra is meghagyta Visk birodalmában, de hogy nem örömet cselekedte, legjobban bizonyítja az a körülmény, hogy az erről szóló oklevelet csak a következő 1299-ik év augusztus 4-én állíttatta ki, valószínűleg a testvérek sürgetésére.¹

Ezzel azonban csak rövid időre lett elhalasztva Visk várának visszavétele. Endre nem könnyen mondott le előbbi tervéről s napról-napra jobban be kellett látnia, hogy Máramaros földje az akkori hadi és politikai viszonyok között ezen vár nélkül megyévé nem alakulhat. Úgy látszik, hogy ebben az időben még nem ismerték föl *Huszt* fekvésének a védelem tekintetéből fontos voltát,² de más okai is lehettek a királynak arra nézve, hogy Visket minden áron megszerezze. Mert egy ehhez hasonló fekvésű s a természet által kitünően védett erősséget, már csak azért sem lett volna tanácsos magán tulajdonnak hagyni, mert a földesúri hatalom már magában véve is természetes ellensége volt a városi elem kifejlődésének és gátolta annak felvirágozását. Látni lehetett azt is jó előre, hogy a Hunt Pázmán nemzetség tagjai a várak közelében elterülő, úgy szólván még gazdátlan földeket, akár királyi adományozások, akár a meddig karjuk elért, erőszakos foglalásokkal rövid idő alatt hatalmukba kerítik, mi által a máramarosi telepítés közvetve pedig a király érdekei örökös hátrányt fognak szenvedni.

Másfelől pedig a királynak nemcsak az állott érdekében, hogy Visket magán tulajdonból a

¹ Szalay: Magyarország története; I. kötet. Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában.

² A Huszti vár legelső okleveles említése tudtommal 1351-ben történik. L. az Ujhelyi család levéltárában.

¹ Szalay: Magyarország története, I. kötet. Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában.

korona birtokává tegye, hanem az is, hogy Ugocsa vármegye testéből kiszakítva, Máramaroshoz csatolja s ezáltal azon különben is roppant területnek geographiai egységét némileg tökéletesebbé tegye.

Minthogy azonban a Hunt Pázmánokat, csak az imént erősítette meg az ország rendének akaratából Visk birodalmában, oly módok és eszközökről kellett gondoskodnia, melyek által annak visszaszerzése egyfelől a törvényesség színezetével bírjon, másfelől pedig a tulajdonosok beleegyezését is megnyerhesse, mert erőszakot nem használhatott, de bizonyára nem is használt volna ellenük.

Volt még Ugocsa vármegyében elegendő királyi birtok, cserét ajánlott tehát nekik s a mint 1299-ben az országgyűlés közbevetésére erősítette meg őket Visk birodalmában, most is az ország báróival egyetértőleg intézte el az ügyet. A Hunt Pázmánok tehát, mint azt az erről szóló 1300-ban kelt oklevél bizonyítja, «*de bona et spontanea voluntate eorum ob favorem regium et ad petitionem nostram ac baronum*» azaz a király és az ország bárói kérésére, önkényt mondtak le Viskról, melyre Endrének főképp a máramarosi telepítvényesek érdekében volt szüksége, illetőleg elcserélték azt, az ugoicsai királyi praediumhoz tartozó *Fekete Ardó*, *Rakasz* és *Nyírtelek* nevű földekért, azzal a világos kikötéssel, hogy ha akár Endre, akár az utána következő királyok ezt a csere-szerződést megszegnék, Mikó és Csépán illetőleg utódjaik, Visket V. István adománya erejénél fogva ismét birtokukba vehetik.¹

Így lett Visk nemzetségi birtokból királyi várrá s maga a helység rövid idő múlva a máramarosi öt koronavárosok egyikévé. Történetünkben azonban alig szerepel, mivel mint erősség *Huszt* felépítése után csakhamar háttérbe szorult.

Az oklevél különösen hangsúlyozza, hogy Mikó és Csépán önkényt mondtak le birtokukról, a mi különben is magától értetődik. De bizonyos, hogy nem öröme cselekedték, főleg oly időben, midőn a megíngott királyi

¹ Eredetije az Ujhelyi család levéltárában, honnan Horvát István i. h. s. utána Fejér Cod. Dipl. VI. 2. 253. kiadták.

hatalom, kellő védelmet sem biztosíthat számukra, ha erős várakat elhagyva, a kárpótlásul nyert földeken jogtalan megtámadásoknak lesznek kitéve. Tény azonban, hogy haladéktalanul leköltöztek a viski bérczek közül a Tisza túlsó partjára s megszállották új birtokaikat.

A csere-szerződés megkötése céljából a Hunt Pázmánok személyesen fölkeresték a királyt Budán, ki 1300 jan. 20-án egy másik ügyökben is intézkedett. Feliczián mester a Pósa fia ugyanis *Verböcz* birtokáért pörrel támadta meg őket, s most a király közbejöttével akkép egyeztek meg, hogy *Verböcz*nek fele az övék, hasonfele pedig Feliczián mesteré legyen.¹

Mikó és Csépánnak, ha már egyszer kénytelen-kelletlen meghajoltak a király akaratára előtt, gondjuk volt arra, hogy legalább ne károsodjanak a cserével, és ha leszámítjuk a nehezen pótolható várat, nem is lehetett okuk panaszkodni Endre bőkezűsége ellen.

Fekete Ardó és Nyírtelek a Tisza mentén, termékeny síkságon terültek el. Határos volt velük egyfelől *Verböcz*, másfelől *Fancsika*, melyet hasonlóképpen a nemzetségükből származó *Feliczián comes* fiai bírtak. *Rakasz* határai a szász telepítvényesek által népesített s a vármegye közepén fekvő *Szöllőstől*, Bereg és Máramarosig terjedtek, innen levonultak egész a Tiszáig, hol a testvérek mint annak előtte Viskben, vámszedési jogot gyakorolhattak. Szóval Mikó és Csépán a csere következtében Ugocsa vármegye akkori területének körülbelül 1/3 részét foglalták el. Igaz ugyan, hogy e földek jobbára lakatlanok s nagy részét rengeteg erdőségek borítják, de a Hunt Pázmánok, mint a megye túlsó felén a *Káta nemzetség*, csakhamar beviszik és meghonosítják ott a kulturát, s alig telik bele tíz esztendő, már népes községek állanak az őserdők írtványain.

Mikó, mint idősebb testvér, túlélte Csépánt, ki *János* és *Zowárd* nevű fiai hátrahagyásával, úgy látszik már 1304 előtt meghalt. Előbb azonban megosztozott bátyjával, illetőleg nagyjából elkülönítették javaikat, de erről oklevél nem maradván fenn, csak annyit tudunk, hogy *Nyírtelek* Mikóé lett, *Rakaszt* és *Fekete Ardót* pedig továbbra is közösen használták. Mind a

¹ Eredetije az Ujhelyi család levéltárában.

mellett bizonyos, hogy ez alkalommal a bihari jószágokon is megosztottak, mert ivadékaiknak az említettekén kívül osztatlan birtokuk többé nincsen.

Visk elcserélése után Mikó még körülbelül 10 esztendő telt el ez az idő épen elégséges volt neki arra, hogy felnőtt fiaival segítségével, a letelepedésekor teljesen néptelen Nyirtelek határán *Ujlak*, *Ujhely* és *Kardcsonyfalva* községeket alapítsa. Úgy látszik, hogy elsőszülött fia *Miklós* ebben az időben már maga is családos ember volt, mert az öreg 1304-ben a leleszi convent előtt megjelenván, a Tisza mellett fekvő *Ujlak* helység egy harmadát, *Bykosku* nevű örökségét Esztergom vármegyében, továbbá az erdélyi részekben fekvő *Hasadát* földet, birtokába bocsátja.¹ De nem sok idő múlva ezután meg is halt s 1310 nov. 3-án két fia *Miklós* és *Lőkös* már osztozkodnak javain.²

Ezt megelőzőleg történt, hogy Feliczián comes fia Peterdi *Fancsaka* az Ugocsa vármegyében fekvő *Fancsaka* nevezetű birtoknak azt a részét, melyet Mihály testvére magtalan halála után örökölt, atyafiságos indulattal viseltetvén, *Márton* öcscsének ajándékozta, ki az erdélyi káptalan által 1303-ban be is vezetetté magát annak birodalmába. Ott lakott-e már azelőtt is Márton, nem tudjuk, de bizonyos, hogy ezután állandóan megtelepedett Ugocsában s maradékaival e sorok folyamán még találkozni fogunk.

Az elmondottakból láthatjuk tehát, hogy Ugocsa vármegye legnagyobb birtokosai már a XIV. század elején a *Hunt Pázmán nemzetség* tagjai voltak, de az Árpádok magvaszakadtával bekövetkezett dynastia változás emelkedésüknek egy időre határt vetett. Az a mozgalom, mely az utolsó Árpád halála után Róbert Károly trónfoglalásával szemben a nemzet tekintélyes részét magával ragadta, hamarabb, mint gondolni lehetett volna, Ugocsába is elterjedt, s rövid idő alatt nagy hullámokat vert föl. 1307 szeptember 3-án történt, hogy Károly az ugocsa-megyei *Szöllőst* a Borsa nemzetségből származó Tamás fia *Beke mester*nek adományozta,³ meg

nem gondolván, hogy ezáltal, mint mondani szokás, saját fejére gyújtja a házat. De hogy is gondolhatta volna? Beke egyike volt legelső híveinek, ki testvére Loránt vajdával már III. Endre ellen is pártott ütött érdekében, bejövetele idején pedig, másik két testvére János és Kopasz nádor társaságában Csehországba rontott, tüzzel-vassal pusztítván versenytársa Venczel birtokait, majd Buda ostrománál tünteté ki magát, egy szóval érdemes ember, nagy befolyású nemzetség sarja, ki minden tekintetben méltó a jutalomra. Azt azonban elfeledé a király, hogy Beke mester ereiben a Tamásfiak örökösén lázongó vére folyt, mely nem ismer korlátokat, ha egyszer az indulatok felkorbácsolják. Úgy történt most is, egy darabig csak hű maradt a királyhoz s az általa épített szöllősi várból¹ megvédelmezte Károly érdekeit, de a mint hátyja Kopasz nádor Biharban fegyvert ragadott a trónkereső ellen, őt is magával ragadta lázadó vérenek hatalma. Kibontott zászlaja alá csak úgy sereglett a nemesség, hatalmukba kerítették Nyaláb várát s diadallal verték onnan vissza a király híveinek meg-megújuló támadását.² Végre önkényt átadja a várát s a király nem késik őt kegyelmébe fogadni, mert még mindig veszedelmes ellenség válhatott volna belőle. Nem állott azonban érdekében, hogy a föllázadt nemességgel szemben is hasonló eljárást kövessen s bizonyára súlyosan érezték bosszúját azok, kik kardot vontak ellene s nem akarták őt uroknak ismerni.

Ezek közé tartoztak pedig a *Hunt Pázmán* nemzetség tagjai is, illetőleg Miklós és Lőkös a *Mikó*, János és Zowárd a *Csépán* fiai, kik már csak azért sem maradtak távol a mozgalomtól, mert jószágaik Biharban és Ugocsában, tehát épen azon a vidéken feküdtek, mely a Tamásfiak hatalmát rettegte. Úgy látszik azonban, hogy saját jószántukból kötöttek kardot, és sokat véthettek a már harmadízben is megkoronázott s a nemzet által elismert törvényes király ellen, mert midőn Róbert Károly büntetésül Rakaszt és Ardót elfoglalta tőlük — a maguk igazait máskülönben körömszakadtig vé-

¹ «Miko de genere *Hund Boznan*» mondja az Ujhelyiek levéltárában található oklevél.

² U. o.

³ Anjoukori okmánytár I. k. 132.

Turul. 1889. IV.

¹ 1308. május 19-én Mihály fia István szöllősi várát u. o. I. 149. l.

² U. o. II. 264.

delmező nemes urak, nemhogy felemelték volna az ellen szavukat, de még örvendtek, hogy ily olcsó áron szabadulhattak a veszedelemtől.

Mikor azonban már kissé tisztult a levegő s a király és a nemzet lassanként megszokták, megkedvelték egymást, 1322 jún. 18-án Miklós és Lőkös megjelentek a várad-előhegyi convent előtt s írásba foglaltatták abbéli nyilatkozatukat, hogy mikor a király Ardót, Rakaszt és Nyirt¹ elfoglalta tőlük, eljárása ellen csak azért nem tiltakoztak, mert attól féltek, hogy vagy megéleti vagy bebörtönözteti őket.²

Izzel természetesen mitsem értek el s valószínűleg tettek ugyan lépéseket birtokaik visszaszerzésére, de minden igyekezetük sikertelen maradt. Hasztalan hivatkozhattak III. Endre oklevelének záradékára, épen Róbert Károly respectálta azt legkevésbé, Visk pedig ezalatt virágzó, gazdag helységgé fejlődött s 1329-ben a többi máramarosi városokkal együtt, jeles kiváltságokat ajándékozott neki a király.

Rakasz és Ardó elfoglalása tagadhatlanul érzékeny veszteség volt a Hunt Pázmán ivadékokra nézve. Csépán fiai visszatértek Biharba, hol, valószínűleg anyjuk után vagy talán házasságuk által, mégis csak tekintélyesebb jószágokat bírtak. Ugocsában nem volt többé keresetük, mert Ujlakot, Karácsonyfalvát, Verbőczöt és Ujhelyt már kizárólag Mikó maradékai birtokolták s ezekhez többé a Csépánfiak semmi jogot nem formálhattak.

Szerencséjükre ez időtájtban nemzetségük tagja Pázmán Ders meghalt, s mint már említettük, csak leánygyermekeket hagyott maga után. Vagyonát tehát, mint legközelebbi rokonok, Mikó és Csépán fiai örökölték. Ders pedig megbecsülte őstől maradt örökét s bírta a többek között Bolcshidát, Szt.-Jánost, Szt.-Mártont, Szt.-Dénest, Tarnát, Derspalotát, Benczot és Kovácsit Bihar vármegyében s e jószágok körülből felértek Rakaszszal és Ardóval, nem számítva ide természetesen a tiszai vámot, mely egymagában is többet jövedelmezett volna nekik, egész uradalmuknál.

Magától értetődik, hogy az örökséggel pörök

is jártak. Már 1320-ban István mester Gergely fia Szent-Mártont követelte tőlük, állítván, hogy azt néhai Ders hatalmasan foglalta el s bitorolta atyjától. Mikó és Csépán fiai ellenben azt vitatták, hogy nevezett birtok *Bolcshidához* tartozik, s ők bizony nem adják senki fiának. Meg nem tudván egyezni, perdöntő bajvívással kívánták elintéztetni ügyöket. Már a király jelenlétében lóra kaptak a bajnokok s egymásra akartak törni, mikor Lampert országbíró, hasonlóképen a Hunt Pázmán nemzetség tagja, közbe vetette magát s a perlekedő felek lemondván a bajvívásról, abban egyeztek meg, hogy ha István mester állítása hitelűl, a Szt.-Márton tiszteletére épült egyházban nemes harmad magával esküt tesz le, Mikó és Csépán fiai ellen nyert ügye lesz.¹ A dolog azonban ezzel még nem ért véget, István mester úgy látszik megijedt az eskütől s oklevelekkel jelent meg az országbíró előtt, minthogy pedig a Hunt Pázmán ivadékok továbbra csökönyösen védték a maguk álláspontját, az országbíró 1323-ban a várad-előhegyi conventre utasította őket, hogy tanúkat gyűjtven, egymás ellenében kölcsönösen bizonyosságot tegyenek.² Mi történt tovább, nem tudjuk, Szent-Mártont azonban állandóan Ders örökösei bírták.

Rövid idő múlva az Apa comes fia Miklós, támadta meg őket Bolcshidáért (ma *Bócs*), de mint-hogy ennek követelése jogos volt, 1323 jún. 28-án barátságos egyességre léptek vele, nevezett birtok felét átengedvén neki. Azon 95 márka fejében pedig, melylyel Ders felperesnek adósa maradt, a Berettyón túl fekvő bizonyos földet bocsátották birtokába.³

Igy megszabadulván pöreiktől, minden gondjukat jószágaik rendezésére fordították. Otthon ülő falusi nemesek voltak, a királyi udvar fénye nem vonzotta őket. Fel sem kötötték az ősi kardot, legfeljebb ha szomszédaikkal torzsalkodtak, mert határaikat keményen védelmezték s minden tevékenységük e térre szorítkozott. Mit is kerestek volna ők a visegrádi sorompóknál, mikor a király ellenségük volt, legalább annak tartották. Dicsőség, hír, név, előmenetel, nem a

¹ Anjoukori okmánytár. II. k. 21. 1.A régi *Nyirtelek* nevét megőrző birtokrész Szőlős közelében a Tisza mellett.

² U. o.

¹ Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában.

² U. o.

³ U. o.

hozzájuk hasonló emberek számára termett. Idegen arcok, idegen szokások, büszke zászlós-urak környezék a királyt, csillogó ruhás apródok öröködnék az előtermekben, az egyszerű falusi nemest, talán be sem eresztenék már, ha panaszra jönne. Bezzeg minden máskép volt az Árpádok alatt, miről apáik regéltek, megbecsülték akkor az embert, ha nem is viselt pajzsán tündöklő címert, nem is utasították fűhöz-fához, ha szomszédjával vagy atyafiával összeháborodott, ismerte a király színről-színre őket s egyességet tett közöttük. A jó vitészségnek sincs már oly kelete mint régen, játékmódjára viaskodnak a leventék, szóval megváltozott a világ s csak ők maradtak a régiek.

Nem is hagyták el egész életükben az ősi tűzhelyet, pedig már felserdült fiaik voltak, kiknek jövődjéről gondoskodniok kellett volna; nem is szereztek szolgálatukkal egy talpalatnyit sem apáik örökéhez, sőt még abból is elveszítettek. Nem volt rájuk hatással rokonuk Debreczeni Dózsa példája, ki az ország legfőbb méltóságára, a nádor ispánságra emelkedett saját érdeméből, mialatt ők udvarházaikban zsörtölődtek a király ellen, ki Rakaszt és Ardót sehogysem akarta nekik visszaadni.

Csépán fiai Bihar vármegyében örökös vizálkodásban éltek szomszédjaikkal. 1334 május 3-án azt panaszzák Péter alispánnak, hogy Becsek, Acsi, Thobul és Besenyő, *Gyarán* birtokukat hatalmasan elfoglalták.¹ Majd Laczk széki ispánnal gyűlt meg a bajuk, ki a két Berettyó között fekvő *Nagysziget* nevű birtokukat *Margitához* foglalta, holott az *Királyi* és *Terebes* nevezetű örökségük tartományát képezi, miről Bihar vármegye nemessége, a Drugeth Vilmos nádor által Püspökiben tartott gyűlésen egyező értelemmel tanúságot is tett.²

Az 1334-ik év folyamán Mikó fiai között is új osztály-egység jött létre, miután Pázmán fiai bolcsuidai Ders halálával rájuk szállott jószágok, birtokviszonyaikat megváltoztatták. Kérelmükre tehát az egi káptalan küldetett ki az osztály megtételére, királyi emberek gyanánt Csépán fia Zoárd és Fancsikai László szerepeltek, mint a kik a szóban forgó jószágokat tökéletesen ismerhették.

¹ Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában.

² U. o.

Az 1334-ik augusztus 15-én írásba foglalt osztály levélben a következő birtokok soroltatnak fel: *Boncz, Fancsal, Bolcsuida, Fancsaka, Ujlak és Wéd* a Berettyó vizén lévő malmaival együtt Biharban; *Verbőcz, Ujlak, Karácsonyfalva és Ujhely* Ugocsa vármegyében. Az előszámlált birtokokat a testvérek határjárás után két egyenlő részre osztották. Két részre ment a wédi Sz.-Gál hitvalló tiszteletére épült köegyház is, kegyúri jogával együtt. Két részre ment *Ujhely*, hol már szintén állott egy kápolna ebben az időben a helység északi részén, míg a nyugati oldalon Mikó rakatott magának udvarházat, mely most Lökösnek jutott.¹

Az Ugocsa vármegyei *Ujlak* területén azonban *Szent-Ilona* szigetét, valamint egy nemes ülést a *Tötelek* rév mellett, továbbra is közönsnek hagyták.² Az említett szigeten később Sz. Ilona tiszteletére templomot építettek.

Láthatjuk tehát ebből, hogy a testvérek, jóllehet kiterjedt határu, virágzó községeket bírtak, még állandó lakhelyüket sem tartották szükségesnek elkülöníteni. Az osztatlan közös birtokláshoz való ragaszkodás azonban ebben az időben még csaknem általánosan jellemzi nemzetségeinket, illetőleg azoknak szorosabb vérségben álló egyes csoportjait, úgy hogy az osztály-egységeknek alig volt más czéljuk, minthogy az osztozkodók maradékaik érdekében a tulajdonhoz való jogczímet megállapítsák, erősebbé tegyék. A Hunt Pázmánok ezen ágazatánál pedig igen ki volt fejlődve az együvé tartozás érzete és századok múltával sem váltak ivadékaik egymásra nézve idegenekké.

Az 1334-ik évi osztály után Mikó fiai Lökös és Miklós úgy látszik rövid idő múlva elhaláloztak, mert az oklevelekben nevükkel többé nem találkozunk s 1341-ben maradékaik már új, de az előbbihez mindenben hasonló osztály-egységre léptek egymással 50—50 márka bírság terhe alatt.³

Miklós volt az idősebb testvér s négy fiút hagyott maga után, névszerint: *Istvánt, Mártont, Feiczánt* és *Jakabot*.

Lökösnek csak három fia maradt, de úgy

¹ Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában. A kápolnának ma már csak csonka tornya a régi.

² U. o.

³ U. o.

látszik, az utolsónak már nem talált a kalendáriumban megfelelő nevet, mert azt is Jánosnak kereszteltette, mint a középsőt, a mi ugyan nem szokatlan dolog ebben a korban, ha valamelyik szentnek különös tisztelője az illető apa, de annál több veszélyeséget okoz a genealogusnak.

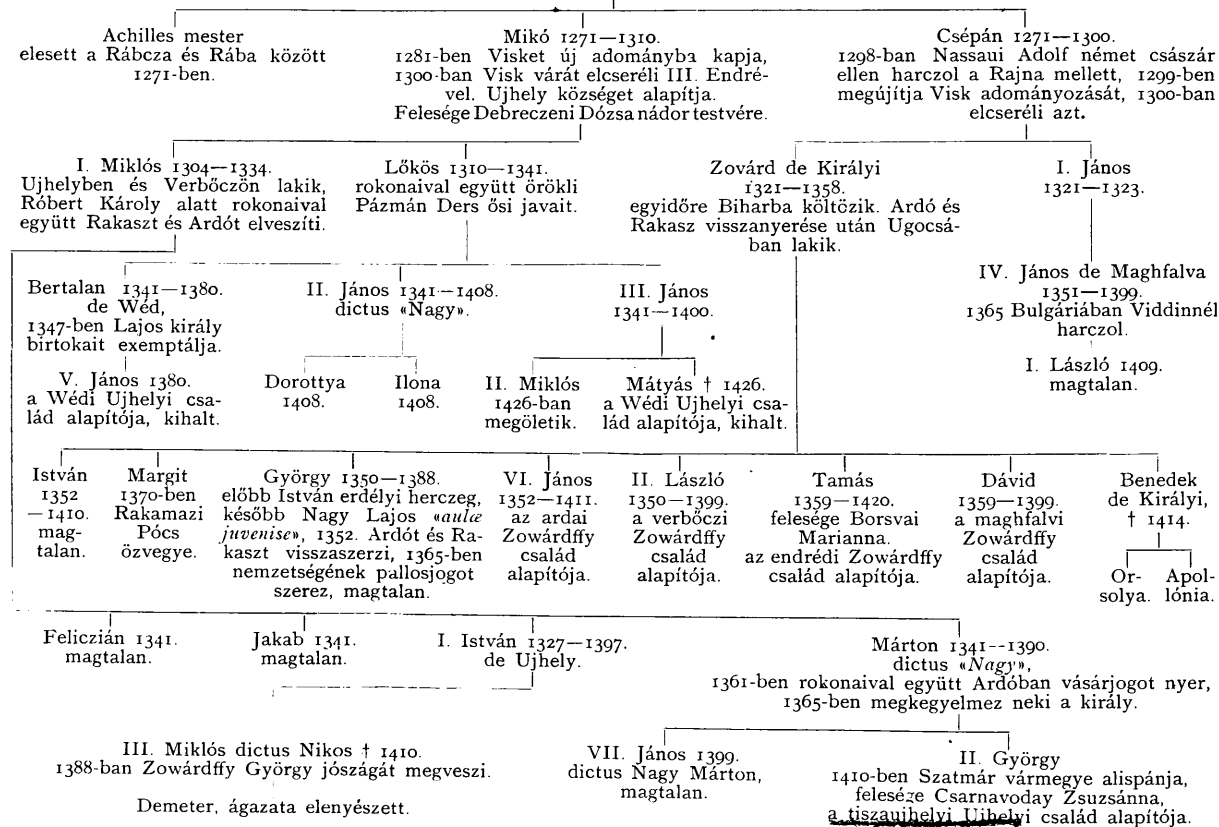
Legidősebbik fia *Bertalan* volt, kit az oklevelek lakóhelye után gyakran *Wédinek* említenek.

Csepán fiai közül János már korábban meghalt, egyetlen, hasonlóképen *János* nevű fiu hátrahagyásával, *Zovárd*dal azonban még gyakran találkozunk az oklevelekben. Állandóan Bihar vármegyében *Királyi*-ban lakott s pörös ügyeiben Királyi Zovárdnak nevezeti magát. 1347-ben a váradi káptalan előtt nemessége több tagjával együtt Bolshidai Ders két leányát, illetőleg ezek maradékait, hitbér és leány negyed iránt való követelésükre nézve kielégíti.¹ majd 1356-ban rokonai nevében is Czibak fiai: János és Mihály s több megnevezettek ellen

tiltakozik, mivel Ders után maradt Szt.-János, Ders palotája és Tarna nevű birtokaikat hatalmasan elfoglalták.² 1358-ban pedig Bihar vármegyében fekvő *Csikostó* nevű örökségét tizenegy arany forintért az Olaszi Beke fiainak három évre zálogba veti.³ Ezután nyomtalanul tűnik el szemünk elől s valószínűleg nincs is többé életben. Hét fia maradt, ú. m. *György, János, István, László, Tamás, Dávid, Benedek* s egy leánya *Margit*, kit a Gut-Keled nemzetségből származó *Rakamazi Pócs*, a Báthoryak fényes nemzetségének egyik őse vett nőül, kitől azonban úgy látszik gyermekei nem származtak.

Ennyire elszaporodván már a Hunt Pázmán ivadékok, a leszármazási bonyodalmak lépten-nyomon kísérik az embert s maguk a birtokviszonyok is oly zavarosok, hogy csak ügygyelbajjal lehet rajtuk eligazodni. Ez alább következő nemzedékrend azonban mind az olvasó, mind az író dolgát határozottan könnyebbé teszi:

Marcellus comes de genere Hunt Pázmán.

1-3 Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában.

Lajos trónra léptével a Hunt Pázmán ivadékokra is derültebb napok következtek. A «nagy» király örömet látta maga körül az ősnemzetiségek ifjú sarjadékait, az ügyes-bajos falusi nemes panaszát is meghallgatta s az igazságot egyformán mérte szegénynek, gazdagnak. Udvarába magyarosabb szellemet hozott be, tudta legyezgetni nemzeti hiúságunkat s azzal a tétével, hogy a nép által rajongó lelkesedéssel ünnepelt Szt.-Lászlót választotta mintaképeül, országszerte népszerűvé lett s rövid idő alatt megvette a nemzet szívét, bizodalmát. Csak úgy sereglettek udvarába a szerencsét próbáló ifjú leventék s az «*aulae juvenis*»-ekből nem ritkán ország-zászlósok, magas méltóságok viselői lettek. Lovagias jelleme, regényes hadjárataival fokozta fajunk harci kedvét s bőkezűsége által kiengesztelte maga iránt azokat is, kik atyjának zsarnok hajlamait, Zách Feliczián kiontott vérére nehezen tudták feledni.

Mikó és Csépan maradékai is odahagyogatták lassanként udvarházaikat s megjelentek a visegrádi porondon. Bertalan, a Lökös fia járt elől jó példával s hasznos szolgálatai fejében a király az ő és két testvére Bihar vármegyei jószágain tartózkodó összes jobbágyait az ország valamennyi hatósága alól — a szokásos kivételek mellett — fölmentvén, saját bíraskodása alá helyezte.

Az erről szóló oklevelet 1347 május 11-én állította ki Lajos, mikor épen nápolyi hadjárata készült s meglehet, hogy Bertalan úr is vele ment Olaszországba, a szerencsétlen Endre halálát megboszúlva.¹

A szerencsés kezdet felbátorította a többieket is. Zovárd fia György, a király öccse, István erdélyi herceg udvarát kereste föl, ki mint előkelő ifjat apródjának fogadta, csakhamar követte őt unokatestvére János s míg ezek serényen forgolódván urok szolgálatában, érdemeket gyűjtöttek, addig az otthon maradtak nem szüntek meg örökös kéréseikkel ostromolni a királyt, hogy atyja által elkobozott jószágait adná vissza nemzetségüknek. Egyesült fáradozásaiknak végre meg is lett a kívánt sikere, mert Lajos legfőképen Zovárdfi György érdemeiért Rakaszt és Ardót «*kegyelemből*» visszaadta nekik s 1352

január 4 én Thuron kelt rendeletével Synka és János apródokat küldötte ki, hogy haladéktalanul vezessék be őket e jószágok birodalmába.¹ A királyi kegyelem azonban megelőzte az oklevél kiállítását s mint az rendesen történni szokott, a Hunt Pázmánok is birtokukba vették visszanyert javaikat, sőt már ugyancsak pöröltek a határok felett szomszédjaikkal, mielőtt «*igazságuk*» megérkezett volna.

Rakasz és Ardó ugyanis határosok valának Szöllős várossal, melynek polgárai földesurok Erzsébet királynéban bizakodva, javíthatlan határbontók voltak s azalatt, míg Rakasz és Ardó gazdátlanul, illetőleg a *huszti* és *nyalábi* várnagyok gondviselése alatt állott, annak területéből egyszer-másszor sokat elszakítottak. Szöllős, mely jeles kiváltságait 1264-ben kapta,² az utolsó Árpádok alatt igen alászállott, már Kún László, sőt mint említettük, a párharczok idején Róbert Károly is magánosoknak ajándékozta. Utóbb azonban felkarolván a városok ügyét, Szöllöst is visszaállította régi jogaiba, sőt a máramarosi koronavárosok polgárait is hasonló kiváltságokban részesítette. Ettől az időtől fogva Szöllős, mely az oklevelekben most már következetesen «*Civitas*» néven fordul elő, a királynék birtoka lett s Erzsébet értesülvén az ő kedvelt szász polgárai és a Hunt Pázmánok között folyó versengésről, természetesen nem hagyta a maga híveit. A határkérdés eligazítására Lajos a váradi káptalant küldötte ki s velök együtt Pál királynői tárnok ítélő mesterét Mihályt (a János fia, a ki fia Olivérnek), hogy úrnője érdekeit képviselje.

A küldöttek szerencsésen megérkeztek Ugo-csa vármegyébe s a helyszínére menvén, már ott találták a szöllösi polgárokat a Hunt Pázmánokkal együtt, kik aztán megmutogatták rendre a határokat s azok felett barátságosan ki is egyeztek. Ily módon Rakaszt és Ardót elkülönítvén Szöllöstől, a határpontok megállapítása után, mint a kik dolgaikat jól végezték, nyugodtan haza tértek. Feltűnhetett ugyan a káptalani embereknek, jártasok lévén az effélékben, hogy az imént még torzsalkodó szomszédok oly

¹ Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában.

² A b. Perényi cs. levéltárából kiadta Wenczel: Árpádokori új okmánytár.

¹ Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában.

békeszerető módon intézték el az ügyet, de már ezen tusakodni túl ment volna megbízatásuk körén, különben is gyakran tapasztalhatták, hogy a szomszédok bele únván az örökös pörpatvarba, egyszerre csak igen modestusok lesznek, hogy már vége szakadjon a kellemetlen dolognak.

De talán még meg sem írhatták jelentésüket a királyhoz, midőn Miklós és Kuncz Tamás Szöllős városi bírák felmenvén Budára, keservesen panaszolták a királynak, hogy a Hunt Pázmánok saját szolgálóikat és jobbágyaikat szerepeltették a határjárásnál s a küldöttek nem ismervén őket, minden gyanú nélkül ezek bevallása és kijelölése után állapították meg a határokat, az ők kimondhatatlan kárával. Könyörüljön tehát rajtuk a király, mert a nemes urak Szöllős területének nagy részét már bitorolják is.

E vád következtében Lajos 1351 jún. 2-án rendeletet küldött a váradi káptalanra, hogy a helyszínén megjelenvén, szigorú vizsgálatot indítson s a kiderülendőkhöz képest a polgárokat elfoglalt határaik birodalmába helyezze vissza. Hogy pedig a dologban ismét csalárdság ne történhessék, *György beregszászi plébánost* rendelte melléjük. A kiküldöttek, mint 1351 júl. 8-án kelt jelentésükben olvassuk, mindenek előtt Ugocsa vármegyének Nagy-Szászon (in villa Nogzaz, jelenleg Szászfalú) tartott közgyűlésén jelentek meg s felhívásukra az alispán, szolgabírák és összes nemesség bizonyította, hogy a Hunt Pázmánok hamis határok által csakugyan bitorolják a polgárok földjét. Minthogy pedig a helyszínén tanúságtételre szólított szomszéd birtokosok is hasonlóképen vallottak, a kiküldöttek *Miklós fia István* tiltakozása dacára a szöllői polgárokat a jogtalanul elfoglalt terület birodalmába bevezették s egyszersmind nevezett birtokokat is elkülönítették egymástól.¹

Érdekes, hogy Rakasznak egyik határpontját Máramaros felől a Borsa vize mellett álló *Baranka* vár romjai képezték, mely V. István és Kún László alatt dühöngő belháborúk idején a pártütők tanyája volt, míg végre Csák Péter kiostromolta, maga is megsebesülvén alatta.² Ma már romjai sem láthatók, egy 1725-diki

térképen azonban mint *«arx deserta»* még föl van tüntetve Bereg és Máramaros vármegyék határán, míg *Branyka* nevű község ugyancsak a Borsa mellett, jelenleg a Máramarosban fekszik.

A polgárok meg lehettek elégedve az 1351-iki határjárással, de a Hunt Pázmánok, vagy a mint ebben az időben rendszeren nevezni szokták őket, *«ardai nemesek»*, korántsem nyugodtak bele a dologba, hamis vádlóknak állítván a szöllői polgárokat. Tiltakozásuk következtében tehát az országbíró elébe idéztettek a perlekedő felek, hol a királyné érdekeit ez alkalommal is Mihály ítélmester védelmezte. Szöllős városát Miklós bíró vezetése alatt, Mihály Sobur veje, Hannus Telmann fia és Nagy Balázs esküdt polgárok képviselték s most már nem általánosságban az arдай nemeseket, de egyenesen Ujhelyi Márton Miklós fiát s az öreg Zovárdot vádolták a csalárdsággal, fölmutatván a váradi káptalan, leleszi convent s az ugocsa alispán, valamint a négy szolgabíró bizonyosság-levelét, hogy csakugyan hamis határokat állítottak Rakasz, Ardó és Szöllős város között.

Alperesek maguk helyett Zovárd fiát *Györgyöt* küldötték, s ez köteles tisztelettel fogadta ugyan a hiteles helyek s a vármegye bírának levelét, de kereken tagadta, hogy atyja és Márton a csalárdságban s a hamis határok felállításában részesek lennének. Minek következtében az országbíró akkép ítél, hogy Zovárd és Márton külön-külön nemes ötvened magukkal esküt tegyenek arra, hogy az ellenük emelt vádokban ártatlanok.¹

Ezzel aztán a pörnek néhány esztendőre vége is szakadt, mert nem olyan könnyű dolog volt 100 nemes embert találni, kik elesküdjék a szöllői polgárok határait s alkalmasint valami más egység jött létre a felek között, mely azonban, mint látni fogjuk, nem volt tartós.

Míg Rakasz és Ardó a királyok kezén volt, nagy változások történtek azok határain. Elsőben is Máramaros földje III. Endre törekvései által előkészített talajon vármegyévé alakult. *Huszt*on várat építtetett a király, az odaseregülő hontalan népek védelmére; a huszti polgárok tetszésük szerint terjesztették határaikat a szomszédos Rakasz rovására.

¹ Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában.

² Wenczel, i. m. IX. k. 13. 71.

¹ Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában.

Majd a máramarosi és beregi oldalon a szláv és oláh betelepedés kapuja nyílt meg, halomra dőltek a rengeteg erdőségek a hazát kereső jövevények fejszecsapásai alatt, s alig pár évtized elteltével népes községekre akadunk a hegyoldalokon, s Borsa folyó völgye egész szláv gyarmattá alakul. A királyi birtokok mindenütt vendégszeretőleg fogadják a beköltözőket, megkezdhetik az erdők írtását, ott, hol épen nekik tetszik s övék lesz a föld minden hasznával. Vajdáik és kenézeik vezetése alatt megszállják Máramaros és Bereg területét, mert hiszen ott királyi birtok még csaknem az egész föld, de átjönnek Ugocsa vármegyébe is, hol *Karacsin bilkei vajda*, *Szerecsen* vagy *Szaraczén*, *Miklós*, *Balacsin* és *Rugas* nevű fiaival a rakaszi erdőségeket írtatja, mert most az is a királyé és ha a huszti várnagynak nincs a dolog ellen kifogása, a Hunt Pázmánok ugyan meg nem gátolhatják letelepedésüket.

De egyszer csak a király visszadja ezeknek elkobzott javaikat s beletekintvén régi leveleikbe, követelik a bilkei vajdafiaktól, hogy *Csongva*, *Sárd*, *Rákócz*, *Misticzö*, *Dabócz*, *Két-Kápolnamezö* nevű birtokaikat jogtalanul ne bitorlják tovább, mert azok — bárha oláh¹ telepítvényesek laknak is rajta — Rakasz és Ardó tartományát képezik. Ugyanekkor a huszti és szöllősi polgárokat vádolja *Ujhelyi István* a nádor színe előtt, hogy többek között *Nyiri* nevű birtokát is elfoglalták, s *Halászföld* név alatt Szöllőshöz csatolták. Miután pedig Miklós nádor által Szathmár és Ugocsa vármegyék részére Gelyénes mellett 1351 augusztus 1-én tartott gyűlésen, az alispán, szolgabírák s a jelenlévő összes nemesség egyező értelemmel bizonyoságot tettek állításának igaz volta felett,² bizonyára nem is késlekedett jobbágyai által kiveretni határaitól a bitorlókat, a mi aztán újabb meg újabb pörökre szolgáltatott okot.

Ebben az időben történt az is, hogy Macska Domokos nyalábi és huszti várnagy, meglehet saját fejétől, valószínűbb azonban, hogy ura Laczkfi András macsói bán és Ugocsa vármegyei főispán meghagyására, a rakaszi vámot

¹ Az oklevelek rendszeren oláhoknak nevezik őket (vlachi), de az elősorolt helységek lakói ma tisztán rusznyákok.

² Az Ujhelyi cs. Itárában.

elfoglalta a Hunt Pázmánoktól, minthogy arról külön nem intézkedett a király, midőn elkobzott jószágait visszaadta. A sokfelől zaklatott arдай nemesek azonban nem engedték, hogy feledésbe menjen a dolog, mert a sóvám, mint már említettük is, jövedelmüknek legtekintélyesebb részét képezte s ahhoz III. Endrével kötött csere-szerződés értelmében, kétségtelen joguk is volt. Nyilván való, hogy a király emberei örömetst kiforgatták volna őket kiváltságukból, hogy urok jövedelmeit szaporítsák, de Zowárdfi György, mint nemzetsége igazainak buzgó védelmezője kieszközölte annak visszaadatását s Lajos király 1353 jún. 22-én Budán kelt rendeletével megparancsolta a macsói bánnak és Domokos várnagynak, hogy György urat és rokonait helyezték vissza a szóban forgó vám birodalmába.

Ennek megtörténte után minden igyekezeteket arra fordították, hogy harmincz esztendő meghaladó időn keresztül közprédának tekintett birtokaikat eredeti határaik közé helyezhessék vissza. De ez sokkal nehezebben ment, mint jogosan remélhették, mert a szöllősi polgároknak természetesen igen zokon esett, hogy a Hunt Pázmánok úgy Ardó mint Rakasz felől szorgalmasan vigyáznak, sőt ha szerit tehetik, vissza is foglalatnak régi határaikból s panaszkodtak a királynak szüntelen, hogy tegyen már igazságot közöttük, ki az 1357. év folyamán ismét meghagyja az egri káptalannak, hogy vizsgálatot tartson az ügyben s mindenek előtt kisértse meg a barátságos kiegyeztetés módját. A meghagyáshoz képest maga László prépost jelent meg a helyszínén s miután perlekedő felek az egység ellen határozottan tiltakoztak, a király megbízottjai *Marochuk* Bereg vármegyei főispán és Darai Péter a királyi udvarnokok comese közbe jöttével megállapította a határokat, a vitás *Nyiri* helységet a szöllősi polgároknak ítélvén oda.¹

Ezzel azonban még nem ért véget a dolog, mert a polgárok Róbert Károly bizonyos oklevele értelmében kívánták megállapíttatni határaikat s tényleg úgy is történt, az arдай nemesek ellenben ragaszkodtak régi kiváltságaikhoz, s nem nyugodtak bele a király kül-

¹ Eredeti oklevél u. o.

döttjeinek eljárásába. Tulajdonképpen mindkét félnek igazsága volt a maga szempontjából, mert Szöllős határainak növekedése, kétségtelenül Rakasz és Ardó kárára történt, s így a Hunt Pázmán ivadékok követelése jogosnak tetszett, ámde Károly, ha már egyszer megfosztotta őket birtokaiktól, korlátlanul rendelkezhetett azok felett s akár az említett polgároknak, akár másnak tetszése szerint eladományozhatott azokban, úgy hogy Lajos király csak annyit adhatott vissza a régi birtokosoknak, a mennyi tényleg az ő kezén volt.

De épenséggel ez nem fért a középkori emberek fejébe, főleg mikor tudták, hogy őseiknek az utolsó Árpád minő garantiát nyújtott a birtokokra nézve, s ennek következtében örökösen háborgatták a jámbor polgárokat s Lajos király végre megunván ezek panaszát, 1358 decz. 2-án Visegrádon kelt rendeletével utasította a váradi káptalant, hogy Rakasz, Ardó és Szöllős határait ismét különítse el s egyszersmind a maga részéről Pál szebeni prépost mellett *Héderváry Miklós* (Miklós fia) *csongrádi főispánt és szegedi várnagyot* küldötte a helyszínére. Ezek aztán Róbert Károly levele alapján meg is járták a határokat és közeledvén Karácsony ünnepe siettek hazafelé. A káptalan a következő 1359. év január 7-én már jelentést tesz Lajos királynak az eredmény felől, de talán még útnak sem indíthatá követét Visegrád felé, midőn *Bertalan*, Lőkös fia megjelent a jól ismert falak között s még ugyanazon a napon minden rokona nevében írásba foglaltatá tiltakozását, a király küldöttjeinek eljárása ellen, eltiltván egyszersmind a szöllösi polgárokat is jószágaik bitorlásától.¹

A tiltakozásnak azonban úgy látszik nem lett foganatja, mert a polgárok kérésére Lajos 1365-ben átírja és megerősíti a váradi káptalannak most említett határjáró levelét,² s így az arдай nemesek végre is kénytelenek voltak bele nyugodni, egyszer-másszor véres elégtételt szereztek azonban maguknak a határvillongások közben s gyűlöletükre. Szöllős későbbi birtokosaira is átszállították.

Mióta Lajos király visszaadta jószágait, a

Hunt Pázmán ivadékok közül mindig volt egy-néhány környezetében; örömet részt vettek dicsőséges hadjárataiban, hűségüket, nem egyszer vérük hullásával is bebizonyították. A királyi kegyelem nem is fogatkozott meg rajtuk s mindenesetre kiváló bizonyítékát adta ennek Lajos már 1361-ben, midőn nemzetségük tagjainak Ardóban vásárjogot engedélyezett.¹

Meg kell jegyeznünk, hogy Ugocsa vármegyében a legrégibb időktől fogva két *Ardó* nevű község létezett s létezik ma is. Egyik *Fekete Ardó* mezőváros a Tiszán túli járásban, másik *Szöllős-Vég-Ardó* a Tiszán innen, Szöllős város töszomszédjában. Az eddig elmondottak után azt hisszük, nem kell bizonyítgatnunk, hogy a Hunt Pázmán nemzetség birtoka az, a melyik Szöllőssel határos; érdekes azonban, hogy az egész középkoron keresztül, már az 1300-ban kelt csereszterződésben is, melyben legelőszőr tétetik róla említés, ez nevezetik *Fekete Ardó*-nak t. i. a jelenlegi *Szöllős-Végardó*, s csak a XV. század vége felé kezd divatba jönni vele szemben a *Szöllős Ardó* (*Zeles Ardo*) elnevezés, mikor a Tiszán túli *Ardót* — mely régi szász telepítvény — már *Fekete Ardó*-nak emlegetik. E névcserét többé-kevésbé positiv alapokon magyarázgatni s a valószínűség határai között, megfejtetni is lehet, én azonban most a pusztá tény konstatálására szorítkozom, mert már eddig is tapasztaltam, hogy komoly szakavatott tudósokat is félrevezetett a dolog s a tévedést különben egyedül az kerülheti el, a ki a határjáró leveleket ismeri.²

A vásárjoggal tehát a mai *Szöllős-Vég-Ardót* ruházta fel a király, mely a nemzetség Ugocsa vármegyei birtokainak abban az időben központja volt s már a század végén javadalmas plébániát alapítottak ott a Zowárdffy és Ujhelyi családok ősei, a freskókkal díszített ódon szentegyháznak azonban ma már csak pusztá falai meredeznek az égre.

Néhány év múlva a fentebb elbeszélte események után Lajos király Palaeologus görög császár sürgetéseire, de saját érdekében is hadat vezetett Bulgáriába, melynek fejedelme a török-

¹ Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában.

² U. o.

¹ Kiadatott Kövesden 1361. feria 2-a proxima ante festum nativitatis b. Johannis Bapt. (U. L.).

² Rómer F.: Régi falképek Magyarországon 74.

kel szövetkezvén, annak hódító céljait nagyban elősegítette. Fel akarta tehát újítani a magyar korona jogait e régi hűbéres tartományra, s kiszorítani onnan a törököt, mielőtt befészkelhette volna magát az erősségekbe. Hadai gyorsan nyomultak előre s minden ellentállást levervén, 1365 tavaszán már Viddin város előtt táborozott a király, s azt az egyesült török és bolgár hadaktól elfoglalván, az egész tartományt hatalma alá hajtotta. A Hunt Pázmán ivadékok híven követték zászlaját s Arдай János és Zovárdfi György, kik már eddigelé is minden vállalatban kitüntették magukat, ez alkalommal is méltóknak bizonyultak királyi kegyelmére. Hogy tehát érdemeiket illendően jutalmazza, nemzetségüknek Bihar és Ugocsa vármegyében fekvő összes birtokaira pallosjogot adományozott, illetőleg 1365 máj. 30-án Bodon város előtt kiállított oklevele által uradalmait «szabad ispánság»-gá emelte, saját személyüket és jobbágyaikat a vármegyék hatósága alól fölmentvén.¹

Érdekes, hogy ez oklevélben Zovárdfi Györgyöt még mindig «*aulae nostrae juvenis*»-nek nevezi a király, mint 13 évvel azelőtt, pedig György úr ebben az időtájban nem lehetett oly ifjú legény, mint a minőknek mi a vén Toldyval incselkedő «*apró kölykek*»-et képzelni szoktuk.

Míg az ifjak a királyi udvarban s jobbára a harcmezőn tartózkodtak, addig az öregek otthon ülve birtokügyeiket rendezgették. Ekkor már lassanként feltűnedeztek a később állandóvá lett vezetéknevek a nemzetség egyes tagjainál. Így Miklós fia *István*, midőn 1349-ben a várad-előhegyi convent előtt Was Tamás Ugocsa vármegyei alispánnal, annak egy Dési István nevű famulusa vérdíja felett 24 márkában kiegyezik, már *Ujhelyinek* nevezi magát, s ezt a nevet állandóan meg is tartja.² Lőkös maradékait Bihar vármegyei jószáguk után *Wédiéknek* emlegetik az oklevelek, s a két János testvér közül pedig az idősbik «*dictus Nagy*» megkülönböztetéssel él. Ujhelyi István egyetlen testvére, mert Feliczián és Jakab korán elhaltak, *Márton*, hasonlóképen «*dictus Nagy*», de az Ujhelyi nevet — bár a család jelenleg élő tagjai egyenes vonalban tőle származnak, csak fiai

kezdik állandóan viselni. Egyszerűen Nagy Mártonnak nevezi őt Lajos király, midőn 1369-ben azon főben járó vétkeért, mit a nádor jelenlétében Farkasfalvi Lászlón elkövetett, élete és javaira nézve kegyelmet ad neki.³

Zovárd fiai heten lévén a legnagyobb következetlenséggel, hol egyik, hol másik birtokuk után nevezik magukat, atyjukat azonban mindig megemlítik saját nevük mellett, s a Zovárdffy családnév későbbi használata innen magyarázandó.

A nemzetség tagjai azonban, ha igazaik védelmére testületileg lépnek föl, mint már említettük is, arдай nemeseknek mondják magukat. A «*nobiles de Ardow*» kifejezés alatt tehát Mikó és Csépánnak összes ivadékai értetnek, de az *Ardai* név, bár praedikatum gyanánt a Zovárdffyknak egyik ága használta is, mint családnév sohasem vált örökössé közöttük.

A nemzetségnek *Feliczián* comestól származó ágazata is feltűnik lassanként az oklevelekben.

Az Ugocsa vármegyébe költöző Mártonnak egyetlen fia volt: *László*, ki 1334-ben mint «*homo regius*» említették s a Guth-Keled nemből származó Kisvárdai Erzsébetet vette nőül. Ettől Domokos, György, János nevű fiai születtek s egy leánya *Margit*, ki a Káta nemzetségből való Surányi Sebestyén felesége lett.²

Maradékai 1356-ban osztják fel egymás között *Fancsika* és *Bökény* helységeket,³ 1372-ben pedig pörrel támadják meg az arдай nemeseket, osztályt követelvén tőlük minden javaikból. A pörnek volt is jogos alapja, mert Mikó és Csépán ivadékai nemcsak *Verbőczöt*, de az annak határában később települt *Dob* helységet is kizárólag birtokolták, holott 1300-ban mint említettük, őseik úgy egyeztek meg Feliczián mesterrel a Pósa fiával, hogy *Verbőcz* két részre oszlik s ha annak határai idő múltával növekednének, közösen fogják használni. Ennek magtalan halála után úgy látszik feledésbe merült a dolog, míg a fancsikai nemesek, megtudván valahogy a régi kötést, követelik osztályrészüket az őket is illető nemzetségi javakból.

Többet követeltek azonban, mint a mennyi-

¹ Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában.

² U. o.

Turul. 1889. IV.

¹ Az Ujhelyi család levéltárában.

² Zichy cod. V. 314. l.

³ Ujhelyi levélt. eredeti oklevele.

hez joguk lett volna, mert ágazatukat tulajdonképpen csak az említett Verbőcz és Dob illetve, Az arдай nemesek tehát felvették a pört s mint-hogy a leszármazást kétségtelenül igazolták, 1372-ben több nemes férfiak közbenjárására Opu-liai László nádor előtt barátságos egyességre léptek a fancsikai nemesekkel s rá következőleg a leleszi convent előtt Dob, Verbőcz és Ujlak helységek felének átadására kötelezték is magukat. Hogy az Ugocsa vármegyében fekvő Ujlakhoz minő jogcímet formáltak a fancsikai nemesek, alig lehetne megmondani, mert azt Mikó alapította Nyirtelek földjén, valószínű azonban, hogy kárpótlásul engedték át osztályos atya-fiaiknak, *Dob* helység feléért, a mely viszont őket nem igen illethetné.

Az arдай nemesek azonban valószínűleg megbánták a kötést, pedig 50 márka bírság volt szabva a visszavonóra és a pör tovább folyt, míg végre abban egyeztek meg, hogy *Dob* helységet egészen, *Verbőcz*nek pedig negyedrészt átengedik a fancsikai nemeseknek, kiket aztán a leleszi konvent ellentmondás nélkül be is vezetett azok birodalmába.¹

Míg Zovárd fiai Ugocsa vármegyében fekvő közös jószágukat védelmezték a bilkei nemesek ellen, kik Makszém fiai János és Kelemen vezetése alatt *Ardóra* törtek s azt felprédálván, a jobbágyokat seregestől hajtották el és minden módon hatalmaskodtak,² addig Mikó ivadékaik egy már-már végkép elfeledett dolgot újjítottak fel, követelvén Dózsa unokáitól ösanyjuk hozományát. Magától értetődik, hogy a dolog pörre került közöttük, mert Dózsa unokái Debreczeni Gergely és Jakab fia István azt vitatták, hogy már régen ki lett adva a leánynegyed s erről nekik nyugtatványuk is van. A pör 1373-ban már folyamatban vala, de minthogy alperesek az állítólagos nyugtatványt sem az Opu-liai László sem az Imre nádor által kitűzött terminusra föl nem mutatták, elhúzódott egész 1380-ig, a mi-kor is ügyvédjük Garay Miklós nádor előtt ki-jelentette, hogy felperesek nem is hajlandók azt fölmutatni, ellenben Mikó utódainak ösanyjuk leánynegyedi illetőségét Dózsa nádor ősi javai-ból ki fogják adni. Ennek következtében Garay

nádor utasította a váradi káptalant, hogy alpereseknek őstől maradt javait irassa össze és határjárás után becsültesse meg s erről neki jelentést tegyen.¹

A további fejleményekről nincs tudomásunk, úgy látszik azonban, hogy Mikó ivadékaik készpénzzel lettek kielégítve, mert birtokaik között Dózsa nádor általunk ismert javaira nem találunk.

Mióta Lajos király az arдай nemesek és a szőlősi polgárok között fennálló határvillongásokat kiegyenlítette, a szomszédok békességben éltek egymással. A körültekintő polgárok tanácsosabbnak tartották a fejedelem által kedvelt Hunt Pázmán ivadékok elől kitérni, főleg miután ezeknek birtoka szabad ispánsággá lett s a vármegye bíraskodása megszűnt rájuk nézve. De különben is tapasztalhatták, hogy ők húzzák a rövidebbet s mindig akad a Hunt Pázmánok közül egy-kettő az udvarnál, ki rokonait szükség esetén megvédelmezza. Mikor azonban Lajos lehúnyta szemét, ismét elkezdtek berzenkedni, mert földesurok Erzsébet királyné hathatósan védelmezte őket. Hozzá fogtak tehát újból a határbontáshoz, s nemcsak az arдай, de a velük rokon fancsikai nemesek birtokait is háborgatták.

Az osztályos atyafiak más különben nem valami jó egyetértésben éltek, s csak 1381-ben is Fancsikai Domokosnak nemes huszonötöd magával kellett esküt tenni a leleszi konvent előtt arra, hogy az arдай nemeseknek bizonyos privilégiális leveleit Bánóczi János feleségétől és Balázs báró nemestől csalárdul hatalmába nem kerítette.² A közös ellenség megboszulása végett azonban egyelőre félre tették a haragot s Domokos úr Zowárdffy Jánossal szövetkezve, jobbágyaikat és fegyveres szolgálóikat összegyűjtven, Szőlőstre törtek s a város bíróját felesége és fiával együtt összevagdalták, a polgárok közül is sokat megsebesítvén. Ezek panaszára aztán Erzsébet anyakirályné 1384-ban a leleszi konventet küldötte ki az ügy megvizsgálására.³ A Hunt Pázmán ivadékoknak azonban úgy látszik semmi bántódásuk nem lett, mert az ily napirenden lévő hatalmaskodások meggátlása és megfenyi-

¹ Horvát István id. m. 41. l.

² Eredeti oklevelek az Ujhelyi cs. Itárában.

¹ Eredeti oklevelek az Ujhelyi cs. Itárában.

² Ujhelyi cs. Itára.

³ Horvát i. m. 44. l.

tése Mária gyenge kormányának nem állott hatalmában.

A biharvármegyei szomszédok ellen pedig nekik volt panaszuk, mert gyakori távollétüket felhasználva, el-elfoglaltak határaikban, s mikor tisztjeik és jobbágyaik ellenszegültek, egyik hatalmaskodást a másik után követték el jószágaikon. Kiváltképen az Olasz, Kecheti, Almosdi Chyre és Nadányi családok őseivel állottak örökös perpatvarban.

1383-ban Telegdi Miklós Bihar vármegye alispánja és bírótársai bizonyítványt adnak ki arról, hogy Olasz Beke fia Domokos, a Wédi Lőkös fia János jobbágyain elkövetett hatalmaskodási ügyben megígért elégtételt megadni nem akarja.¹

Ugyanebben az esztendőben Zovárd fiai Kecheti Vörös Lászlóval *Gyarán* és *Kecsét* határai felett perlekednek s a királyné Panasz Demetert (Pál fiát) bizta meg, hogy egyességet hozzon létre közöttük. Választott bíróság ült tehát össze, melynek tagjai voltak Kecheti László részéről: Bori János, Septeli Péter, Les János és Miklós-fia János; Zovárd fiai részéről pedig: Mindszenti Benedek, Panasz Pázmán fia Miklós, Bors Mihály, Ugrai Lukács, kik aztán közös elhatározással a perlekedő feleket kölcsönösen esküre kötelezték.²

Még jóformán be sem fejezhették ezt az ügyet, midőn ugyancsak 1383-ban Mária királyné Haranghy Kozma *«homo regius»* és a váradi káptalan által Nadányi László panaszára maga elébe idézteti a Hunt Pázmán ivadékot,³ kik meg is jelennek Budán s ezt a kedvező alkalmat felhasználják arra, hogy fontosabb leveleiket a királyné által megerősítsék.⁴

De nem időznek az udvarnál sokáig, nem érnek rá az örökös perpatvar miatt. Ha legalább derekas hadat indítana a királyné, hogy érdemes lenne kardot kötni az embernek, mint Nagy Lajos idejében, de most csak asszonyi ármányokat szönek és a palota körül vagdalognak, a miért bizony nem érdemes Ugocsa vármegyéből Budára vagy Visegrádra lovagolni. A trónkövetelőhöz pedig nem állanak, egy csepp

lázadó hajlam sincs bennök, mióta Róbert Károly Rakaszt és Ardót elkobozta atyáiktól, úgy hogy jóforinán két harmadát sem nyerték vissza régi birtokaiknak, de a hűség is kötelezi őket Nagy Lajos véréhez, kinek annyi sokat köszönhetnek.

Majd Zsigmond osztozkodik sz.-István trónján Máriával s 1387 márczius 31-én Székes-Fejérváron megkoronázzák. Ujhelyi Istvánfia Miklósnek történetesen valami dolga akad Budán. Miklós úr szőlőbirtokos odahaza, s valószínűleg szereti is a jó bort, de bizonyos, hogy a vámot nem örömet fizeti utána a kapzsi polgároknak. Erzsébet magyar és lengyel királyasszony már 1355-ben meghagyta tárnokmesterének és a szőlősi exactoroknak, hogy a város hegyén lévő szőlők után csak 12 garas vámot szedjenek a külső birtokosoktól s ne egy forintot, mint annak előtte jogtalanul, és ha valamelyik szőlő a rokonok között megosztatik, csak egyszer vegyék meg a vámot rajta. Hogy tehát a birtokosok rövidséget ne szenvedjenek, Ujhelyi Miklós tarsolyába teszi Erzsébet levelét, s Budára érven, az ugocsavármegyei nemesség képében kéri az új királyt, hogy erősítene meg azt, mit Zsigmond 1387 november 19-én oklevele által teljesített is.¹

Még a következő év tavaszán is az udvarnál mulat, vele van Zovárd fia János. Nagyon sok dolguk lehet, vagy talán szolgálni akarnak az új királynak, mert Visegrádon is közelében találjuk őket. 1388 márczius 30-án Nagy Lajosnak Rakasz és Ardó visszaadására vonatkozó oklevelét kérésükre átírja és megerősíti Zsigmond, s ugyanezen a napon a mag nélkül elhalt Zovárd fia György, Lajos király egykori kedvelt apródjának rakasz és arдай birtokait nekik adományozza, s meghagyása következtében a váradi káptalan Szirmai Miklós *«homo regius»* közbejöttével be is vezeti őket, azok birodalmába.²

Zovárd fia János a nyár kezdetén már ott-hon van biharvármegyei jószágán. Rossz hírek várják odahaza. Míg az udvarnál szorgalmazta ügyeit, a szomszédok hatalmasan elfoglalták Bolcshidai Ders után maradt birtokait. Palotai László *Derspalotát*, Pázmán fia Miklós, Kató László és Szentmártoni Pázmán *Szent-Dénest* és

¹ Ujhelyi cs. ltára.

² Ujhelyi cs. ltárában.

³ U. o.

⁴ U. o.

¹ Mind az eredeti, mind az átírat u. o.

² Eredeti oklevelek az Ujhelyi cs. ltárában.

Szent-Mártonfalvát, végre Nadányi László *Kovácsit* kerítette hatalmába. Első dolga tehát, hogy a váradi káptalannál eltiltsa őket azoknak bitorlásától¹ s aztán megindul a pör közöttük, de a király hadba szállása miatt csakhamar félbeszakadt, nincs tehát más hátra, mint erőszak ellen erőszakot használni. Ez a középkor általános jelleme.

Több szerencsével perlekedtek az arдай nemesek a Bilkei és Lipcsei rokon családok tagjai ellen, kik az Ugocsa vármegyében fekvő *Rákóczot* és *Misticzét* maguknak követelték.

Említettük már, hogy mielőtt Lajos a Hunt Pázmán ivadékok elkobzott jószágait visszaadta volna, azok határaitra oláhok telepedtek, *Karacsin* bilkei vajda népei, és királyi birtoknak tartván, — tényleg az is volt — községeket alapítottak az erdők írtásain. Karacsin vajda ivadéka tehát, jelesen Bálint (Balacsin) a *Bilkei*, Saraczen a *Lipcsei* család őse, kifogást emeltek a Hunt Pázmánok visszanyert földesúri jogai ellen s a Rakasz közelében fekvő *Misticzét* és *Rákóczot* a maguk örökének vitatták.

Pörre kerülván a dolog, Szentgyörgyi Tamás országbíró 1385-ben felpereseket elutasította keresetükkel s az ítélet jogerőre emelkedvén, a leleszi konvent Mária királyné meghagyására már épen be akarta vezetni az arдай nemeseket a szóban forgó jószágok birodalmába, midőn a bilkei és lipcsei oláh (vlachi) nemesek megjelenvén a helyszínen, ellenmondásokkal a további eljárást megakadályozták.

Ekkor az országbíró állítólagos okleveleik felmutatására határnapot rendelt, a min azonban alperesek meg nem jelentek. Szentgyörgyi Tamást Kaplai János s ezt Bebek Imre váltotta fel az országbírószágban s minek utána alperesek okleveleiket előadni nem tudták, mert természetesen soha sem is voltak okleveleik s mint hazátlan jövevények telepedtek meg azon a földön, sőt a törvényes határnapokat mindannyiszor elmulasztották: az országbíró Csamafalvi István (Gál fia) és László mester leleszi pap által, *Bilkei Györgyöt* és *Lipcsei Sandrit* Munkácson, Beregszászban és Váriban nyilvánosan kikiáltatta s minthogy a végsőképen 1389 feb. 9-ére kitűzött határnapra sem jelentek meg előtte, az

¹ Eredeti oklevelek az Ujhelyi cs. Itárában.

ardai nemesek ellenben a pör tárgyát képező birtokokhoz való jogaikat oklevelek által tökéletesen igazolták: Bebek Imre országbíró meghozta ellenük a marasztaló ítéletet, melynek alapján a váradi káptalan *Kökényesdi Bereczk* országbírói jegyző jelenlétében 1389 június 13-án az arдай nemeseket, illetőleg Ujhelyi Miklóst, Mártont, Wédi Jánost stb. *Rákócz* és *Misticze* birodalmába, alperesek ellenmondása mellett be is vezette.¹

Rövid idő múlva ezután *Egres* birtokosaival gyűlt meg a bajuk, kiknek ősei *Swng comes* fia János és Teke 1284 ben kapták adományúl Kún Lászlótól nevezett földet s a váradi káptalan Otmár «*homo regius*» közbejöttével határjárás mellett be is vezette őket annak birodalmába. Egres határai szomszédosok valának Ardóval s bármily békés természetűek voltak is az előbbinek birtokosai, nem kerülhették ki, hogy egyszer-másszor össze ne tűzzenek a Hunt Pázmán ivadékokkal. Egy régebbi határvillongásnak 1374-ben barátságos egyességgel vetettek véget, de azóta az arдай nemesek sokat elfoglaltak Egres földjéből s még ők idéztették törvénybe a birtokosokat a határok megállapítása végett.

Nem lehetetlen, hogy e dologban egy kis ravaszság, sőt határozottan rossz akarat is nyilvánult. Az egresi nemesek udvarházait ugyanis valami rossz emberek felgyújtották s ez alkalommal összes okleveleik odaégték, köztük Kún Lászlónak Egresről szóló adománylevele, mely mint tudjuk a határjárást is magában foglalta. A Hunt Pázmán ivadékoknak valószínűleg tudasuk volt erről, mert ha az Egresiek titokban tartották is fontos irataik megsemmisülését, még is csak kiszivárgott az lassanként s természetes, hogy legelsőben a szomszédok füléhez jutott el annak híre.

Nem is lettek volna méltó szülöttei ama kornak, ha ily «*kedvező*» véletlent hasznukra nem kívánják fordítani, soha jobb alkalom Ardó megcsónkított határainak növelésére! Az Egresiek illetőleg a család képviselőiben Egresi Gergely megjelenvén az országbíró előtt, azzal védekezett, hogy ők régi határait között bírják jószágaikat, a mint őseiknek IV. László adományozta, mire nézve fel is mutatta a kő káptalannak bizonyos

¹ Eredetije az Ujhelyi cs. Itárában.

1360-ban kiadott oklevelét, melyben az 1284. eredeti Kún László-féle adomány 1354-ben készült hiteles átirata ismét át lett írva.

Természetes dolog, hogy az arдай nemesek nevében Ujhelyi Miklós rögtön kijelentette — mintha csak erre számított volna — hogy a kő káptalannak *átíratról készült átiratát* nem fogadja el, hanem követeli az eredetinek felmutatását, melyet, mint említettük, a tűz emésztett meg. Várakozásában azonban nagyon csalódhatott, mert alperesek képviselője e támadásra Zsigmondnak egy privilegialis levelével válaszolt, melyben a király, miután az Egresi családbeliek hitelesen igazolták, hogy okleveleik elégték, jóllehet Mária királynétól javaikra új adományt nyertek, mit ő is megerősített, mindazonáltal jogaiknak nagyobb biztosítására elrendeli, hogy László király eredeti adománylevelének megsemmisülése miatt, soha senki az ország bármely hatósága vagy bírói széke előtt ellenük és maradékaik ellen keresetet ne támaszthasson és jószágaiknak békességes birodalmában ne háborgathassa.¹

Ily körülmények között az országbíró a király tekintélyének nyilvános megsértése nélkül a dolog lényegére nézve ítéletet nem hozhatott, hanem *Egres* határait IV. László adománylevele, illetőleg annak átirata, *Ardó* határait pedig az 1374-iki egyezség értelmében megjárattván, az így származó vitás területre nézve feleket rendez per útjára utasította.

A Hunt Pázmán ivadékok azonban, daczára, hogy a határjárások után fenmaradó föld választott bíróság által mindössze is *két holdra* becsültetett, nem nyugodtak bele az ítéletbe, de a kő káptalannak László adományleveléről 1354-ben készült hiteles átiratát kívánták látni. Ennek következtében Szirmai János, Bekényi Mihály és a bácsi káptalannak egy papja küldetett ki annak beszerzésére s a kitűzött határidőben meg is jelentek az országbíró előtt, egy záros ládát hozván magukkal eljárásuk eredménye gyanánt. Az országbíró a felek képviselői s az országbárók jelenlétében felbontván a ládát, abban egy hártýára írott oklevelet talált, selyem zsinórral, de pecsét nélkül. Minthogy pedig az oklevél szövege több helyen olvashatatlan volt s

azt nem lehetett kétségtelenül megállapítani, hogy hiteles helytől származik-e, az arдай nemesek, jóllehet az alperesek birtokában lévő átirattal megegyezett, nem akarták azt elfogadni, de ragaszkodtak az 1374-iki egyezséghez. Egresi Gergely azonban ez ellen emelt kifogást, minthogy ő akkor a határjárásnál jelen nem volt. Erre az országbíró mindkét okiratot mellőzvé, akkép ítél, hogy a határok járassanak be ismét a felek kölcsönös kijelölése szerint, a fenmaradó területre nézve pedig indítsanak vizsgálatot, hogy tulajdonképen melyik fél birtokához tartozott az eredetileg.

Ítélete jogerőre emelkedvén, a leleszi konvent küldöttje mellett Csarnavodai Gábor, Lőrincz és András, Fejércsei Miklós, Péterfalvi László, Szirmai Miklós, Csamafalvi János, Oroszi László és Bekényi Gergely jelentek meg a helyszínén s már épen be akarták járni a határokat, midőn perlekedő felek testületileg jelen lévén választott bíróság közbevetésére megegyeztek abban, hogy Egrest és Ardót továbbra is régi határai között bírják, s nyomban elkülönítvén, a hosszú perben keletkezett iratokat kölcsönösen megsemmisítették. Ennek megtörténtéről pedig az országbírónak a leleszi konvent 1391 aug. 6-án jelentést tett.¹

A XIV. század vége felé már nem a Hunt Pázmánok többé a környék legnagyobb birtokosai. Hatalmas versenytársuk támadt a moldovai Balk és Drág *Szász* vajda fiai személyében, kik mióta 1378-ban *Nyaláb* várát tartományával együtt megszerezték Nagy Lajos királytól, rövid idő alatt Máramaros vármegye tekintélyes részét hatalmukba kerítik s az Iza völgyétől az erdélyi havasokig, a Tisza mentén Ugocsa és Szathmár vármegyék termékeny rónáin, minden fontosabb ponton ők uralkodnak.² A máramarosi öt koronaváros Zsigmond könnyelműsége folytán kezükre kerül s három felől is szomszédosok lesznek a Hunt Pázmán ivadékokkal. Ez pedig veszedelmes szomszédosság, kivált *Huszt* felől, mert övök a vár, övök a megye főispánsága, hatalmaskodnak mindenfelé a környéken s 1393-ban Rakasz határait is Huszt várához foglalták. Az

¹ Ujhelyi cs. ltára.

² Dr. Csánki Dezső: Máramaros vármegye és az oláhság *Századok* 1889. VIII. f.

¹ 1389. in festo corporis Christi.

ardai nemesek tiltakoznak ez ellen a váradi káptalan előtt, de nem sokat érnek vele. A pör elhúzódik éveken keresztül, erőszakot használni ellenük nem volna tanácsos, mert fegyveres szolgálók *Nyaláb* várában öröködnék, kezükben van a Tiszán való átkelés s az esetleges összeütközés nyilván az ő kárukkal járna. Ha legalább nekik is volna várak, de még az őseik által épített *Visk* is elpusztult azóta, tartományát az ellenség bírja, a ki napról-napra közelebb férközik hozzájuk, s rövid időre Szőlős városában is gyökeret ver.

Az arдай nemesek nyakra-főre sietnek meg-erősíteni a királylyal határjáró leveleiket, védje legalább a törvény őket, ha már maguk nem tudnak elégtételt szerezni sérelmeikért. Ha véettek egyszer-másszor a jámbor szőlősi polgároknak, most búsán visszakapják a kölcsönt hatalmas szomszédjaiktól, a kik úgy szólván közre vették őket s ha kedvük tartja három felől is pusztíthatják örökségüket. Leggyakrabban *Huszt* várából támadtak, mert a *Nyaláb* alatt elfolyó Tisza természetes határvonalat képezett a két uradalom között s itt nehezebben is boldogulhatnának, mert a rakasi vámsorompót a Hunt Pázmánok is fegyveresekkel őriztetik. 1397-ben Két-Kápolnamező, Csongva, Rákócz, Misticze birtokukat foglalják el hatalmasan, hogy talán elégtételt szerezzenek ez által véreik a bilkei vajda maradékinak, kik ebben az időben ismét fölvtették a pört az arдай nemesek ellen, s a mennyiben annak befejeztekor «*intra domini-um*» voltak, nagyon valószínű, hogy épen Balk és Drág ültették vissza őket e jószágokba.

Nem tudjuk azonban egykönnyen megmagyarázni magunknak azt a körülményt, hogy midőn a Hunt Pázmánok a váradi káptalan előtt «*cum gentibus*» tiltakoztak a hatalmaskodó főispánok ellen, egyszersmind *Visk* jogtalan bitorlásától is eltiltották azokat, pedig nyilván lehetett előttük, hogy *Visket* Mária királyné 1390-ben nevezetteknek adományozta,¹ de különben sem volt már ahhoz semmi jogos igazuk. Mi céljuk lehetett tehát e tiltakozással, ha annak idején elmulasztották? a fenmaradott oklevelekből ki nem tűnik s legfeljebb is feltevésekre szorítkozhatunk. Nem lehetetlen, hogy szenvedett sérelmeiket visszatörölni

¹ Dr. Csánki i. h.

óhajtván, *Visk* elfoglalását forgatták elméjükben s talán azt remélték, hogy tiltakozásuk által némi jogos színezetet fog nyerni a dolog, de az is meglehet, hogy törvénybe idézés által csak boszantani akarták ellenségüket.¹

Sokkal nyugodalmasabb életük volt ezalatt a fancsikai nemeseknek, kik, úgy látszik, nem örömet mozduáltak ki falujokból, s a deáki tudományok művelését már ebben az időben is elébbvalónak tartották a perlekedésnél. Az 1395. vagy 1396. év folyamán azonban nagy dolog történt közöttük, mert István János fia, unokatestvérét Fancsikai Áront «*diabolo instigante*» megölte. Az előzményeket nem ismerjük, de a meggyilkolt Áron testvérei és atyja Domokos nem nyugodtak addig, míg Istvánt törvényeink értelmében fő- és jószágvesztésben el nem marasztalták, s a koronára szálló javait pedig ennek megtörténte után felkérték Zsigmondtól, a ki csakugyan oda is adományozta ezt nekik.²

Meghagyására az egrí káptalan Fancsikai Domokost, a meggyilkolt Áron atyját, nem különben testvéreit Mózes, Györgyöt, Jánost, Istvánt és Lázárt az 1396. év folyamán Fancsika, Verbőcz, Dob és Kérő helységek részeinek birodalmaiba ellenmondás nélkül bevezette.³

Az öreg Domokos 1399-ben Ugocsa vármegye alispánja volt, követte őt az alispáni széken már 1401-ben fia *János*, majd ennek testvére *Lázár* s ettől az időtől kezdve századon keresztül csaknem örökössé vállott utódjaiknál az alispáni tisztség, a min aztán a XVI. századtól fogva az Ujhelyiekkel osztozkodnak.

Most említett *János* és testvére *Mózes*, nemkülönben a táblázatunkon álló *I. György* fiai a Fancsikay, illetőleg a fancsikai Nagy család alapítói lettek, míg *Lázártól* a fancsikai Lázárok vették eredetüket, kik Ugocsa vármegye közéletében jelentékeny szerepet vittek s magvuk szakadtával őstől maradt javaikat részben a rokon Ujhelyiek örökölték.

A XV. század hajnalán a Hunt Pázmán ivadékokat a Zsigmond király által magasra emelt Perényi nemzetség egyik legkiválóbb őseivel Péter

¹ Ujhelyi cs. Itára.

² Eredetije az Orsz. Ltárban DL. 8148.

³ Horvát i. m.

székely ispánnal látjuk perlekedni. A Perényiek még új emberek Ugocsa vármegyében, de Zsigmond kegyelméből csakhamar törzsökösökké válnak ott, s a Drágffyok őseit Nyaláb várából, Szöllősről kiszorítják. A kisebb nemesség bizodalmatlanul fogadja, később ellenségnek tekinti őket, mert még az oláh jövevényeknél is ragadozóbbak, s ugyan jól védelmezzék tőlük mindenki a maga örökét. De nem mernek velük szembe szállani s csak kedvező alkalom adtán boszulják meg jobbágaikon sérelmeiket.

Az arдай nemesek azonban nem tartják magukat alábbvalóbbaknak a Perényieknél s védelmezik jószágait, miknek jogcíme ősi, dicsőségesebb is, az örökös pénzzavarában fűhöz-fához kapkodó Zsigmond zálogos adományainál. De Ugocsa vármegyében még különben is ők az első birtokosok, nincs ugyan annyi falujuk, mint a Perényieknek, de határaik jóval felül múlják azokéit. Ardóban vásárokat tartanak, Rakaszon megvámolják a király sóját, birtokuk *szabad ispánság*, nemzetségük ősnemes, egy idősebb a királysággal, miért vonulnának tehát félre a hirtelen felemelkedett, az igaz, hogy magasra emelkedett család előtt. Ámde azoké a jövő, a Hunt Pázmán ivadékoké $\times$ csupán a múlt. Nincs egy kimagasló ember közöttük s mióta mindent elértek a mire vágytak, megülnek nap-hosszat udvarházaikban s csak akkor mozdulnak ki, mikor határaik forognak veszedelemben.

Az 1400. év kezdetén azonban éppen ez az eset adta elő magát. *Perényi Péter* jobbágjai ugyanis, meg a vérszemét kapott szőlősi polgárok Rakasz és Ardó határait városuk felől lerontották s az arдай nemesek kérésére Zsigmond király a váradi káptalant bízta meg, hogy tartson vizsgálatot ez ügyben. A káptalan küldöttje tehát a király emberével megjelent a helyszínén s meggyőződve arról, hogy a kérdéses határok csakugyan le vannak rontva, Lajos király privilegialis levele értelmében, hozzáfogott azok visszaállításához.

Tudvalévő dolog, hogy a határjáráshoz egész sereg ember kellett, részint munkások a földhányások és határdombok elkészítésére, részint szomszédok, tanúk, bizalmi férfiak s más hivatalos személyek, kiknek száma a körülményekhez képest változó s néha igen nagy volt. Úgy történt ez a jelen esetben is. Maguk a Hunt Páz-

mánok egész haddal jelentek meg a helyszínén s nem maradt odahaza, csak a beteg meg a gyermek. Eljöttek a *Zovárdffyok* László, Tamás, Dávid, Benedek és János a maga három fiával; a *Wédiéket* Lökös maradéki: Mátyás, Miklós és István képviselték s végre három *Ujhelyi*: Demeter, János és György növelte számukat. Úgy látszik, el voltak készülve minden rosszra s valószínűleg fegyveres szolgálkat sem hagyták el kíséretükből.

A dolog lefolyása azonban igen csendes volt. Mikor a hivatalos személyek a határok kiigazításához fogtak volna, megjelent Perényi Péter szőlősi tisztartója Tamás, a polgárok képviselője *Hunchalmus* bíró, másfelől pedig a Szöllőshöz szintén jogot tartó *Drág máramarosi főispán* küldöttje Csapó István s ünnepélyesen tiltakoztak az eljárás ellen, mire a gyülekezet szétszözlött, az ellentmondók pedig a király személye elébe idéztettek.¹

A pör folyamata a XV. századba vezetne bennünket, de mi nem követjük tovább a Hunt Pázmán ivadékok történeteinek sokfelé ágazó útját. Megállapodunk ezen a ponton s egy pillantást vetünk előre, mikor a XIII. század első felében élő Marcell comes ivadékaik már névleg is különvált családokban szerepelnek.

Zovárd fiai megtartják atyjuk nevét s csak a praedikatumokkal különböztetik meg magukat. János az *ardai*, László a *verböczi*, Dávid a *maghfalvi*,² Tamás az *endrédi Zovárdffyok* alapítója.

Leghamarább elenyészik Tamás ágazata s az utolsó leányt *Margitot* a biharvármegyei ősnemes Szepesi család sarja *István* veszi nőül, s nagy birtokaival együtt örökli vele az *endrédi* praedikatumot is.

Ezután következik a sor László ágazatára s a Werböczi név Kerepeczi Barla utódjára a nagy törvénytudó *Istvánra* száll, a ki örök időkre bevési azt nemzetünk történetébe. Azonban vérének nem, csupán egyetlen zálogos jószágát örökölte a Hunt Pázmánoknak s onnan vette nevét. Miután pedig János ágazatának *ardai Zovárdffy István*-ban 1505-ben magva szakad, egyedül Dávid terjeszti ki a maga nemzedékét a XVI. század

¹ Ujhelyi cs. ltára.

² Jelenleg *Mátyfalva* Ugocsa vármegyében.

közepéig, de maghfalvi *Zovárdffy István*ban az ő ágazata is elenyészik.

Az utolsó Zovárdffy leányok közül Annát *Ráthonyi Gáspár*, Klárát *Szirmay Lajos*, Fruzsínát *Dolhay György*, Katalint pedig *Ujhelyi Gábor* vette nőül. Ős jószágaik visszaszállottak az Ujhelyiekre, de a leánnyággal hosszú ideig perlekedtek azok felett.

A *Visk* várát elcserélő Mikó ágazatából, tulajdonképen csak két család származott: a Wédyek és Ujhelyiek, bár az első helyen nevezettek, kiknek már 1446-ban magvuk szakadt, felváltva az Ujhelyi nevet is használták. Mint-hogy pedig a táblázatunk egyik vonalát bezáró *Demeter* utódjai a XVII. század elején kihaltak, legalább is az oklevelekben nyomukra többé nem akadunk, a Hunt Pázmán nemzetség bihari, illetőleg Ugocsa vármegyei ágazatából jelenleg egyedül a *tisza-ujhelyi Ujhelyi család* tagjai él-

nek. Egyenes ősök *György* 1410-ben Szathmár vármegye alispánja, ősanjuk a Káta nemzetségből származó *Csarnavoday Zsuzsanna*.¹

Czímerükben, melynek adományozó levele azonban nem maradt reánk s talán soha sem is létezett — két egymás ellenében ágaskodó vadászeb, markolatánál fogva meztelen pallost tart s ez határozottan a Hunt Pázmán nemzetség ősi címerére vezethet vissza bennünket, mely — mint az újabb heraldikai vizsgálódások bizonyítják, akár beszélő címer — vonatkozással a «*Hund*» német szóra, — akár a sváb lovagok általános hadi jelvénye, de minden valószínűség szerint *egy vadászeb feje volt*.²

Dr. KOMÁROMY ANDRÁS.

¹ Eredeti oklevelek és genealogiai táblák a család levéltárában.

² L. Majláth Béla i. m. B. Nyáry i. m.

NYOMTATOTT HÁZASSÁGI JELENTÉS 1676. ÉVBŐL.

(Egy melléklettel.)

Tudjuk azt számos fenmaradt emlékből és korunkra maradt tudósításból, hogy őseink mily fényt és pompát fejtettek ki lakodalmak alkalmával. Elkezdvé a kézfogástól egészen a menyecske hazavitelének harmadnapjáig, több ízben volt alkalom nagy lakomákra és ezzel egybekötött multságokra.

A kézfogás épen olyan pompa és rendtartás között folyt le, mint maga a lakodalom, egy sereg vendég jelenlétében.

Midőn napot tűztek a kézfogóra vagy lakodalomra, rövid határidőt nem lehetett adni, mert idő kellett nemcsak az előkészületekre, hanem az írott meghívók szétküldözésére, valamint a meghívottaknak is időt kellett engedni a készülődésre és utazásra.

Annál is inkább szükség volt a nagyobb időközre, mert a nagy házaknál tartott kézfogás vagy lakodalmakra nemcsak a szomszédokat és a közelben lakó rokonokat volt szokás meghívni, hanem a városok, vármegyék, országnagyok és jó barátok egyaránt részesítették a meghívás tiszteletében, tekintet nélkül arra, hogy

az országnak milyen távol eső részében laktak vagy tartózkodtak.

A meghívások helyettesítették akkor a most divatozó nyomtatott házasság-jelentéseket is. Daczára annak, hogy akkor egy-egy lakodalomra talán több meghívót küldtek szét, mint manap jelentést, mégis nem akadtam eddig nyomára annak, hogy nyomtatott meghívókat készítettek volna a XVII. században.

Arra sem találtam eddig példát, hogy maga a lakodalmi ünnepély fénye emeltetett volna díszes nyomdatermékek által.

E nemben a legelső, a mi szemeink elé került, az itt hasonmásban mellékelt, sajtó-kazai levéltáram hajdan kiselejtezett részéből előszedett egylapos nyomtatvány.

Veres-Egyházi Szentyel Mihály, kolozsvári könyvnyomtató, áthatva Teleki Mihály politikai nagyságától, leányának Teleki Annának «lakodalmi nagy pompáját, ez Hazánkban hasznosan gyümölcsöző nagy Élőfának lerajzolásával ékesítette».

Teleki Anna, Teleki Mihály és Vér Judit

Az Istennek kertében fel-nőtt szép

É L Ő - F A A T E K I N T E T E S V E R T E L E K I M I H A L Y

A' Méltóságos Erdélyi Fejedelemnek belső Tanácsa, Torda és Máramaros Varmegyének Fő Ispánnya, Kúvár s' mellette való vidékének, és Huszt Váranak fő Kapitánnya, &c.

és vele edgy Test T E K I N T E T E S V E R J U D I T H A f z s z o n y

S' azon Elő-fanak
K I L E N C Z É L Ő G Y Ű M Ő L C S E I

Az Erdélyi jó Hazának földén, fok változási és fáradsági után, Istennek mennyekből szapora siros harmat módgyára reá szállott fok szép áldási kőzöt termett, és hozott: Kik közzül, az elsőbb és Istennek kedvében fel-neveltetett, s' leg szebb illatozásban lévő Gyümölcsét,

T E K I N T E T E S T E L E K I A N N A K I S A S Z S Z O N Y T,

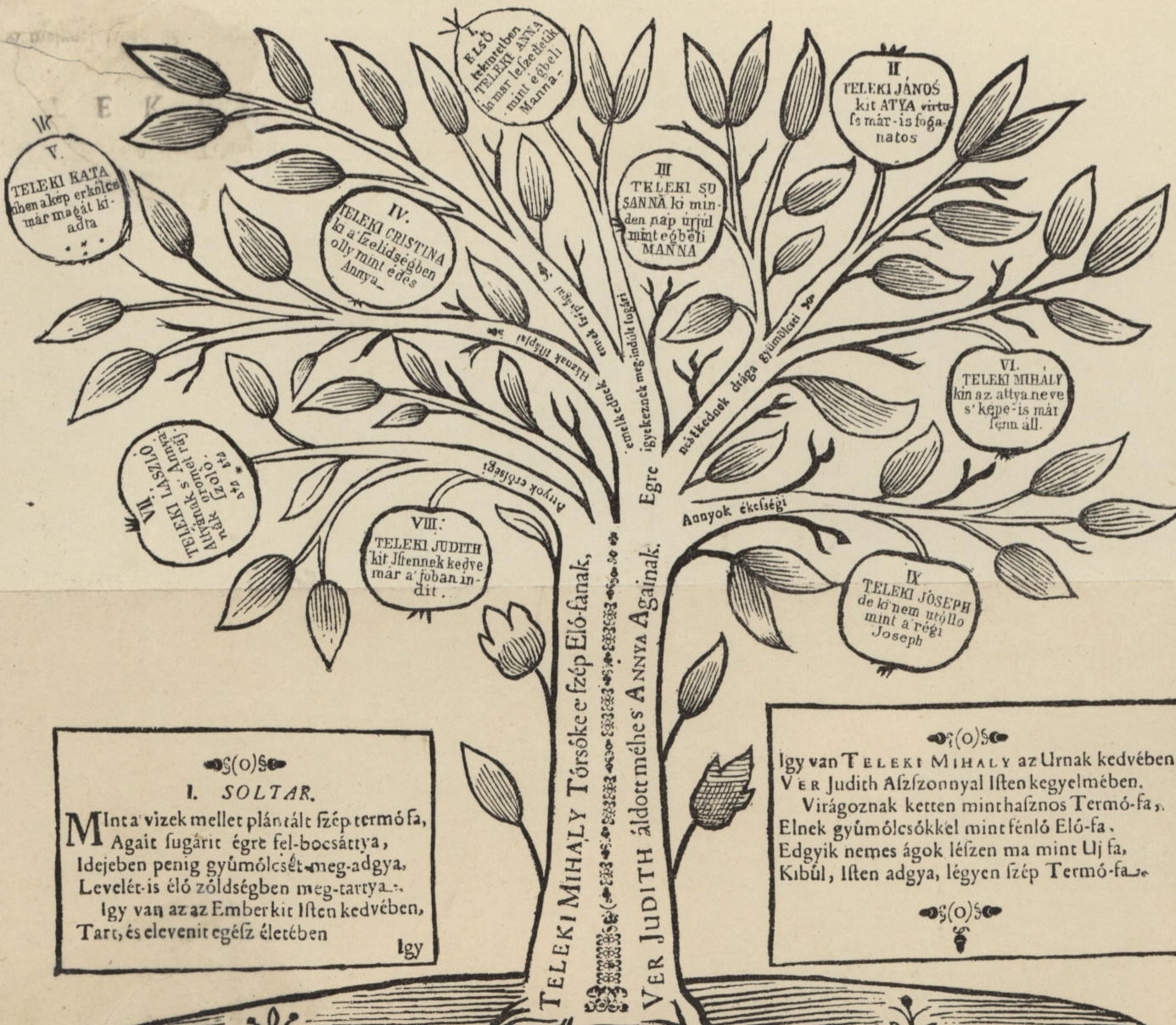
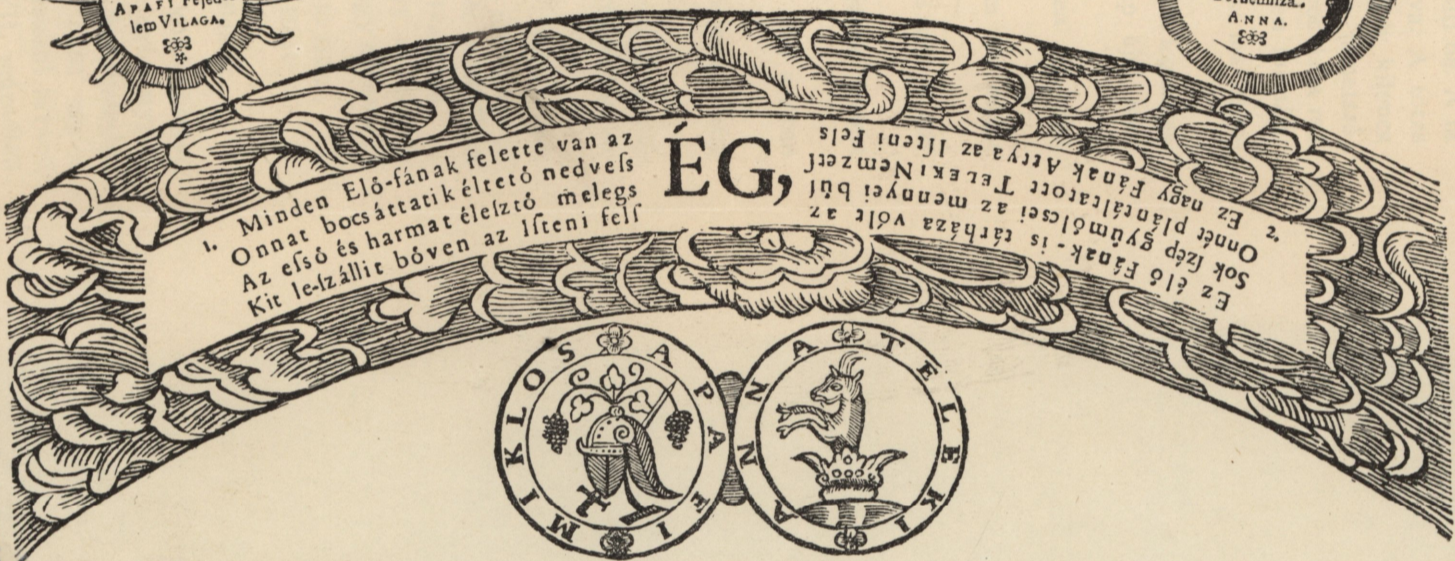
A' régi Tekintetes, hirrel, nével, és mostan Fejedelmi Méltósággal fénlő A P A F I n a g y H A Z N A K kertében,

T E K I N T E T E S A P A F I M I K L O S

U R F I kebelében, Istennek szent rendelése szerint adta és ajánlotta.

1 6 7 6. E s t e n d ő b e n, S z. M i h á l y b a r u á n a k 9 - d i k n a p j á n.

A' melynek lakadalmi nagy pompáját, ez Hazánkban hasznosan gyümölcsöző nagy E L Ő - F A N A K le-rajzolásával ékesítette VERES-EGYHAZI SZENTYEL MIHALY Colofvári Könyv-nyomtató.

I. SOLTAR.
MInta vizek mellet plántált szép termőfa,
Agait sugárit égré fel-bocsátta,
Idejében pedig gyümölcsét meg-adgya,
Levelét is élő zöltségben meg-tartya.
Igy van az az Emberkit Isten kedvében,
Tart, és elevenit egész életében

Igy van TELEKI MIHALY az Urnak kedvében
VER Judith Afzsonnyal Isten kegyelmében.
Virágoznak ketten mint hasznos Termő-fa,
Elnek gyümölcsökkel mint fénlő Elő-fa,
Edgyik nemes ágok léfzen ma mint Uj fa,
Kibül, Isten adgya, légyen szép Termő-fa.

Ha egy haza termet fok szép Elő-fákat, Erdélynek is földé hozott ilyen fákat, Erdélynek jószágá ad ilyen ágakat, Mennyei áldásban mutat szép példákat.

legidősebb gyermekének lakodalma Apaffi Miklóssal 1676 szeptember 9-én tartatott meg. Ezen alkalomra nyomtatta Szentyel Mihály az imént említett «élőfát» vagyis származási fával díszített házasságjelentő nyomtatványát.

Az egylapos nyomtatvány 39 cm-ter széles és 69 cm-ter hosszú, körül van véve nyomdai díszkerettel. Tulajdonképpen három részből áll.

A legfelső részben előadja a nyomtatvány célját, következő szavakkal: «Az Istennek kerében felnőtt szép Élő-fa, a tekintetes úr Teleki Mihály a méltóságos erdélyi fejedelemnek belső tanácsa, Torda és Máramaros vármegyéknek főispánja, Kúvár és mellette való vidékének és Huszt várának főkapitánya etc. és véle egy test tekintetes Vér Judit asszony s azon élőfának kilencz gyümölcssei. A melyeket az erdélyi jó hazának földén, sok változási és fáradsági után, Istennek menyekből szapora zsíros harmat módjára reá szállott sok szép áldási között termett és hozott:

kik közül, az elsőbb és Istennek kedvében felneveltetett, s legszebb illatozásban lévő gyümölcsét,

tekitetes *Teleki Anna* kisasszonyt, a régi tekintetes, hírrel, névvel, és mostan fejedelmi méltósággal fénylő Apaffi nagy háznak kertjében, a

tekitetes *Apaffi Miklós* úrfi kebelében, Istennek szent rendelése szerint adta és ajánlotta, 1676. esztendőben, Sz.-Mihály havának 9-ik napján.

A melynek lakadalmi nagy pompáját, ez hazánkban hasznosan gyümölcsöző nagy élőfának le-rajzolásával ékesítette, Veres-Egyházi Szentyel Mihály kolozsvári könyvnyomtató.»

Ezt egy nyomdai díszvonal vágja el a középső résztől.

A középső részben egy fametszetű, boltozatos széles díszkeret látható fekete nyomásban, itt-ott kék színnel felhőzve. A keret közepébe van nyomtatva nagy betűkkel ezen szó «Ég», ez képezvén egyúttal a jobbról és balról hozzáillesztett négy-négy verssor rímjeinek végső szótagját.

A keret felett baloldalon sárgára festett széllal egy nap szemlélhető, benne rímes sorok Apaffi fejedelemre. A jobb oldalra sárgára festett félholdat nyomtattak, sárgára festett körrel kerekelve, belől rímmel a fejedelemasszonyra.

A boltozatos keret alatt Apaffi Miklós és Teleki Anna egyesített címere látható, mind a kettő körirattal.

A harmadik részt egy zöldre festett talajból kinőtt vastag törzsű terebélyes almafa tölti be. A fa zöldre festett levelekkel van megrakva. A törzs Teleki Mihály és felesége. Az ágakra kilencz nagy, sárgára festett almát rajzolt a fametsző. Mindenik alma egy-egy gyermeknevet és a reá vonatkozó rímet foglalja magában, ilyen formán:

- I. Első e tekintetben Teleki Anna, ki már leszedetik mint égbeli manna.
- II. Teleki János, kin atyja virtusa már is foganatos.
- III. Teleki Zsuzsanna, ki minden nap újul mint égbeli manna.
- IV. Teleki Krisztina, ki a szelídségben oly mint édes anyja.
- V. Teleki Kata, kiben a szép erkölcs már magát kiadta.
- VI. Teleki Mihály, kin az atyja neve s képe is már fenn áll.
- VII. Teleki László, atyjának és anyjának örömet rajzoló.
- VIII. Teleki Judit, kit Istennek kedve már a jóban indít.
- IX. Teleki József, de ki nem utolsó mint a régi József.

Ez az utolsó gyermek a fán, voltak ugyan Teleki Mihálynak még több gyermekei is, de ezek 1676 után születtek.

Az almafa törzsétől balra, az első zsolttár hat sora van keret közé foglalva, jobbra pedig ennek megfelelő helyen Teleki Mihályra és családjára vonatkozó ugyanannyi rímes sor olvasható.

Bezárja az egész nyomtatványt az almafa tövén keresztül húzódó következő négy rímes sor:

Ha egy haza termett sok szép élő fákat
Erdélynek is földé hozott ilyen fákat
Erdélynek jószága ad ilyen ágakat
Mennyei áldásban mutat szép példákat.

Ha a versekben nem is találunk költői ihletet, sőt még ügyes szerkezetet sem, az egész nyomtatvány azért mégis megérdemli figyelmünket mint egy érdekes családi emlék, mint egy a lakadalmi nagy pompa fényét ékesíteni kívánó díszjelentés és végre mint a XVII. századból származó egylapos magyar nyomtatvány.

B. RADVÁNSZKY BÉLA.

A LUDÁNYI BAY CSALÁD GENEALOGIÁJÁHOZ.

A «Turul» 1887. évi IV. füzetében megjelent «Káta nemzetség» című genealogiai tanulmány szerzője a Charnavodai-Surányi nemzetséget a Káta magyar nemből származtatja, egyuttal elmondja, a Káták Bereg vármegyében föltevőleg már a honfoglalás idejéből nagy területeket birtokoltak, várakat, falvakat építének, s hogy a Káta magyar nemből származott Charnavodai-Surányi nemzetség első megnevezhető őse ugyan ama Rafael gróf volt, a kit Szirmai Szatmár vármegyében leírása II. kötetében Mikola helységnél említ meg.

I. Rafael grófnak két fia: I. Tamás, és I. Gábor (Gabrian) comes. I. Tamás comes fia: II. Rafayn comes. I. Gábor comes fia pedig II. Tamás comes, a ki Kun László király egyik hadvezére volt, és 1274-ben tőle Ugocsa vármegyében birtokot nyert, és ama birtokon 1299-ben Tamásvárat építteté.

II. Tamás comes fia II. Gábor utódai osztzkodván, az Ugocsa vármegyében fekvő Tamás-várát Kech-Babun várral közösen hagyták, a beregvármegyei ősi birtokrészekben Charnavoda (most Csaroda) és ezzel szomszédos Surány helységekben letelepedve szétágaznak, egymás megkülönböztetésére Charnavodaiaknak, Nagy-Surányiaknak, és Kis-Surányiaknak neveztetnek. A beregvármegyei és ugocsai birtokrészekben kívül, a Charnavodai-Surányi nemzetség tagjai az ország különböző részeiben is terjedelmes birtokok urai voltak, többek között Mária királynő 1392-ben Surányi Pálnak és Géczy Tamásnak, Csongrád vármegyei szentlőrinczi uradalmakban a pallosjog gyakorlatát adományozza.¹

Régi családi hagyományok szólnak arról, hogy a Charnavodai-Surányiak a Gutkeledekkel, — főleg a Gutkeled nembeli Kisvárdaiakkal szoros vérségben állanak, noha ama hagyományos föltevést okmányok, — legalább tudvalévő okmányok nem igazolják. Azonban ezek hiányával és ha a két család között elkeseredett pörök menetét megfigyeljük, ugyszintén a Charnavodaiak és Gutkeledbeliek más megyében fekvő birtokaik összeszögellését hozzá tudjuk, a hagyományos föltevésnek nagyobb tért nyitunk, mert az egymást gyűlölő két család között sem birtoklási különbség, sem származási válaszfal nem ad reá okot, hogy a közös rokonságot kizárhatnók; valamint a Kisvárdaiak, ugyszintén a Charnavodaiak az ország legelőbbskelő nemzetségeivel, u. m. a Kusalyi Jakch, Brebéri Melith s más nagy nemzetségekkel álltak szo-

ros atyafiságban. Ama körülmény pedig, hogy a két család közt folytatott nagy pörnél okmányok hiányoztak, a korszellemnek is betudhatjuk; főleg ha az önkény hatalmát is számba vesszük, melynek behatása közben okmányok tűnhettek el, különösen ha hozzá tudjuk, hogy míg a hivatalokkal magas polczra emelkedett Kisvárdaiak tekintélye, befolyása egyre emelkedett, azalatt a Charnavodai-Surányiak ősi tűzhelyükhöz lapultan, gondatlanul gazdálkodtak, a nagy pörökkel megcsappant vagyonbeli körülményektől szorongatott állapotjukban, egymásközt is vizálgodtak, és mindama körülményt össze vetve, lehetővé válik ama hagyományon alapuló eshetőség: hogy a Kisvárdaiak V. István királytól, a beregvármegyei birtokait nem adomány gyanánt kapták, csakis a Charnavodai-Surányi családbeliekkel közösen örökölt Márok vidékének birtoklásában újabb megerősítést nyertek.

A sokat hányatott, egykor fényes Charnavodai-Surányi nemzetség III. Gáborban halt ki. III. Gábornak neje Prépostvári Borbála volt, a Prépostvári Bálint leánya. Prépostvári Bálint (anyja a Káta nembeli Cháholyi nemzetségből való volt) Szatmár megyében fekvő, — a csáholyi uradalomhoz tartozó Csáholy helységében lévő birtokát édes anyja, a Csáholyi leány után örökölte. III. Charnavodai-Surányi Gábor három leány utódja közül Borbálát, a várszegi kapitány, Osztopányi Perneszi István fia, Gábor, 1608 körül kövári kapitány, Közép-Szolnok vármegye főispánja vette nőül. Perneszi Gábornak fia ismét Gábor.

1648-ban, Bereg vármegyében, a viszontagságokból megmaradt, néhai Charnavodai-Surányi nemzetség birtokrészét Csarnavoda (most Csaroda) Márok-Papi, Surány, Fejércze és más helységekben: Perneszi Gábor birtokolta.

1690-ben Perneszi Borbála, Ludányi Bay Ferencz neje. A fől sorolt helységekben birtokos. 1715. évből, a surányi templom belső falán arany betűkkel olvasható: «In honorem et gloriam sacrosanctæ et individuæ trinitatis hanc dei domum perillustris ac generosus dominus Franciscus Bay de Ludány incliti comitatus de Bereg vicecomes reaedificavit anno 1715.»

A Bereg vármegyében települt Ludányi Bay család ősfészke Nógrád vármegyében fekvő Ludány helysége volt, azonban mielőtt a családi genealogiát tovább vezetném, a Bayak viselt dolgairól sorolok föl egyetmást.

Barnabás 1453. körül Nógrád vármegyéből származik el.

I. Ignác neje Derenchényi Zsófia 1540-ben már Bereg vármegyében említettik. — 1549-ben

¹ «Századok» 1879. I. f. 525. l. Életrajzok II. f. 145. l.

Ferdinánd király nemes Ludányi Bay Ignáczi ősi nemességét elismeri, de mivel címere nincs, öt leveles arany koronából ágaskodó fehér egyszerűval, címert ad neki és utódainak.¹

I. Ignácznak két leánya maradt: Anna és Zsófia Klára, a kit a gróf Rádaiak öse, Rádai Gáspár vett nőül, s miután I. Ignácznak fiutódja nem maradt, I. Ferencz unokájával III. Mihálylyal ágaztatja tovább családját.

I. Ferencz III. Mihály nagy atyja. 1552-ben Eger várát Dobó István alatt oltalmazza, és a vár védelménél magát kitüntette. 1565-ben Bay Ferencz Erdőd vár királyi kapitánya. Erdődöt Hasszan temesvári beglerbég ostromolja, a várkapitány Bay Ferencz a várat keményen oltalmazza, és saját maga is megsebesült. — 1567-ben Bay Ferencz, a Zápolyákhoz pártolt pelsőczy Bebekektől elfoglalt Krasznahorka vár királyi kapitánya, és a sziklavárban önhatalmúlag, a Bebekek szokása gyanánt, Rozsnyó városának erdejét Krasznahorka várjavakhoz foglalja.

A Bay által megkárosított rozsnyói polgárok orvoslást keresve I. Ferdinánd király elé járúlnak. Ferdinánd Pozsonyból keltezett leírásban Bay Ferenczet arra figyelmezteti: «a jó katonasághoz a törvények megfigyelése is hozzá illő.» Azonban I. Ferdinánd trónja még akkor teljesen nem volt megszilárdulva; harczban kitartó, vakmerőségig bátor, jó katonára mulhatatlanul szüksége volt, ennél fogva a krasznahorkai parancsnoklás közben gyakorlott erőszakoskodást I. Ferdinánd nem vehette komolyan, mert 1570-ben Bay Ferenczet az egri hőst, már a tekintélyes Munkács vára parancsnokaként látjuk; egyzersmind amaz évben Bereg vármegyét kormányozza; 1570. évről szóló bereg vármegyei levéltári iratokban Bay Ferencz comesnek említetik, s mivel nincs oda téve, hogy vice: az alispánnál több lehetett. Munkács vár parancsnoksága közben Bay Ferencz régi, hatalmaskodó természetéhez hű maradt, mert a sziklavárból a város polgáraival gyakran viszázkodott, s magánviszonyaira vonatkozólag szintén birtoklási pöröket folytatott.

I. Ferencznek fia: II. Mihály és II. Ferencz. — II. Ferencz fia: III. Mihály, de mielőtt III. Mihály ágazatát folytatnám, a Bayak viselt dolgait fejezem be.

László 1711-ben Munkács vár kurucz kapitánya. A majtényi kapituláció után, Bay László várparancsnok a Rákóczi házhoz hű társaival Munkács várba zárkózott, s mikor már a reménynek utolsó szálai is szétfoszlottak, a kénytelenségnek hódolva, de a hatalomnak meg nem hajolva, Munkács várában kapitulált ugyan, de a várból a II. Rákóczi Ferencz aranyos, piros,

harczokban megviselt zászlóját lengetve, dobzóval, fegyveresen vonúlt ki társaival.

András, a kiról Pápai Gáspár naplójában (1705) tesz említést: a IV. Mihály fia.

András. Budai Polg. Lexikona az 1552. évről Bay Andrásról elmondja, hogy Eger vár ostrománál az egri nevet szintén kiérdemelte, és 1566-ban Zsáka vár királyi kapitánya volt.

Hogy azonban ama Bay András I. Ferenczczel, I. Ignáczczal minő ágazatban állt, okmányok hiánya, úgyszintén a régi genealogiai táblázatok fogyatékosága következtében ki nem mutatható.

Mihály. A XVI. század végén és a XVII. század elején élt, s Pozsony vármegyében fekvő Dévény vár várnagya volt. Bay Mihály Dévény várát a vár birtokosától, Báthori Istvántól ajándékul nyerte. Ama Bay Mihály neje czoborszentmihályi Czobor Erzsébet volt.

A Bereg vármegyébe származott Ludányi Bayak régen egybe állított nagy részt töredékes nemzedékrendje ugyan ama korban élt Mihályt tüntet föl, ama körülménnyel, hogy a XVI. században, Bereg vármegyében a Czobor nemzetség birtokos volt, Bereg vármegye több helységében a Czoborok, a Charnavodai, Brebiri Melith, Petri, és más családbeliekkel Mádi Péter, kinek később a beregi Bayak egyenes jogutódjaivá lettek, osztozkodik. Fölsorolt indokok némileg oda utalnak, hogy a Czobor Erzsébet férje Bay Mihály Dévény vár birtokosa Báthori István útján származott a Duna mentére. Mert hogy ama Bay Mihály a Győr megyében jelenleg élő, bábai előnevet használó Bayak öse, legalább egyenes öse nem lehetett, azt ama körülmény is teljesen indokolja, hogy a dévényi várnagy, később a vár birtokosa Bay Mihály és neje Czobor Erzsébet csakis egy leány gyermeket, Zsuzsánnát hagytak hátra, a kit a gróf Keglevicsek öse, Keglevics Péter vett nőül, és Bay Zsuzsánnával Dévény vára a Keglevics családra szállt; azonban kevés korrig birtokolták, mert Bay Zsuzsánna fia Keglevics Ferencz Dévényt a Pálffy grófok ösének adta el.

I. Ludányi Bay István neje Mádi Zsuzsánna, Mádi Péter egyetlen leánya, Mádi Péter a Charnavodai-Surányi, a brebiri Melith, czoborszentmihályi Czobor nemzetségekkel osztályos, és neje az utolsó Madai egyetlen leánya volt, 1635. körül. Szirmai szerint a Madai nemzetség a Gutkeled nemből ered.

I. Ludányi Bay István és neje Mádi Zsuzsánna fiai: IV. Mihály és III. Ferencz.

IV. Mihály, I. István első született fia, a bereg vármegyei Ludányi Bayak legérdekesb alakja. IV. Mihály 1665-ben Bereg vármegye főjegyzője, — 1685-ben Bereg vármegye első alispánja, — 1671-ben Eperjesen követ, — 1682-ben munkácsi várparancsnok, Thökölyi Imre kurucz kapitánya; s hogy a hű kurucz kapitány és

¹ L. a címert Ung. Siebm. II. füzet.

fejedelve között mily viszony létezett, megemléltendő Thökölyinek Bay Mihályhoz írott tréfás hangulatú levele, a melyet a régibb családtagok olvassgattak, és mint elbeszélték, az akkor még meglévő levél első mondata következőleg hangzott: «Bay uram rukkoljon már be, necsak mindig a szép asszonyokat őrizze.»

Thökölyi Imre fejedelem szerencsecsillagzata hanyatlásával, a fejedelem hű kurucz kapitánya Thökölyivel Nikomédiába költözött. Bay Mihály, Pápai Gáspárral 1705-ben Thökölyi Imre fejedelem követje gyanánt jelent meg az 1705-ben egybehívott országgyűlésen; és Bay Mihály 1705—1706-ról szóló, Pápai Gáspárral együttesen vezetett naplóját a magyar tudományos Akadémia adta ki. Ama naplójában Bay Mihály följegyzé: «Die 27. maji szombaton megindulván, jöttünk éjszakára Surányba. Die 30. maji érkezünk Madára.» Megjegyzendő Bereg-Surányban, valamint Nyír-Madán IV. Mihály és testvér öcscse III. Ferencz birtokoltak.

Zrinyi Ilona fejedelemasszony elhunytával Bay Mihály Nikomédiából haza jöve, II. Rákóczi Ferencznél jelent meg.

II. Rákóczi Ferencz házuk rendületlen hívet melegen fogadta, kitüntette és sajátkezü aláírásával megerősített, hártýára írott okmányban (melyet körülbelöl hét évvel ezelött a magyar történelmi társulatnak ajándékoztam) Bay Mihály hűségét magasztalva, őt Ugocsa vármegyében fekvő Akli faluval ajándékozta meg.

II. Rákóczi Ferencz kibujdosása után Bay Mihály Bereg vármegyében fekvő Derczen-Kerepecz (ahol egykor a Melithek, Czoborok birtokoltak) részjóságát elnótázták, s ez hűtelenségi bélyegen a királyi fiskusra szállt. Idő vártatva az elnótázott Derczen-Kerepecz Bay részjóságát a bécsi orvostudor, Weisz János vásárolta meg, és Weiszot a királyi fiskus, a Bay-féle Derczen-Kerepecz birtokrészben 1793-ban királyi adományúl iktatta be. Weisz János orvostudor már mint beregvármegyei földes úr, Derczen faluról, a saját maga és utódjai részére a Dercsenyi nevet vette föl.

A mi IV. Ludányi Bay Mihály magán életét illeti, kétszer nősült, első neje csernelházi Chernel Erzsébet 1669-ben húnyt el; másodsor Hermann Máriával lépett házasságra, és mint a családi okmányok igazolják, hét gyermeket hagyott hátra.

III. Ferencz, I. István másod szülött fia, és IV. Mihály testvér öcscse, III. Ferencz és IV. Mihály a családi okmányokat egymás között felosztották. Mihály mint idősebb testvér a családra vonatkozó legérdekesb okmányokat tartotta meg, és amaz okmányok kétfelé választásával egyszersmind a családi levéltár pusztulását kezdték meg.

Mihály hét gyermeke, közül csakis harmadik

fia II. István vezette tovább nemzetségét. II. István a IV. Mihály fia Bereg vármegyében Déda faluban birtokos Ujhelyi János leányát Ujhelyi Juliánnát vette nőül.

A beregvármegyei Ludányi Bay család a rozsályi Kún nemzetséggel rokonságban volt, mert 1551. körül Charnavodai Jakab leányát Dorottyát rozsályi Kún Jakab vette nőül; azonban IV. Mihály fia II. István felesége Ujhelyi Julianna révén, különösen érdekelve volt.

II. Ludányi Bay Istvánné, Ujhelyi Julianna nagyanyja, rozsályi Kún Lukács leánya volt, minek következtében a szintén rozsályi Kúnok örököse, a Sennyei nemzetség, II. Istvánt és utódját pörrel támadták meg; a báró Sennyeiek amaz uton a Bayaktól több rendbeli birtokokat pöröltek ki.

II. Bay Istvánnak fia volt II. András, ennek a nyomasztó körülmények közt Ugocsa vármegyében elhalt utódja IV. Bay Mihály fiágát sírba vitte.

III. Bay András, és II. István leány utódai, a reájok szállt, a beregvármegyei Ludányi Bay családok érdekelt, legbecsebb okmányokat másoknak árusították el.

A IV. Mihály utódjai kihaltával, a beregvármegyei Ludányi Bayakat IV. Mihály testvér-öcscse III. Ferencz vezette le korunkig. III. Ferencz történelmi szerepléssel családfáját ugyan nem igen gazdagította, mert politikai szereplése csakis a vármegyeje közügyeire terjedt (1714. és 1715-ben Bereg vármegye első alispánja volt), azonban előkelő házasságával családjának egyik érdekes tagjául tekinthető; 1690. körül, III. Ferencz neje Osztópányi Perneszi Borbála volt; a Pernesziek pedig a fejedelmi Apaffi, Rákóczi, majd a Bethlen, Haller és más főúri családokhoz vezethették genealogiájokat.

I. István fia III. Ferencz és Perneszi Borbála fia: IV. Ferencz, ennek IV. György.

IV. György kétszer nősült, első neje pazonyi Elek Krisztina volt, kinek anyja Földváry Dorotty, s mint hiteles okmányok igazolják, Krisztinának terjedelmes hozománya volt. Ama házasságból két fiú született I. Károly és II. Ádám.

IV. Bay György másodsor Máramaros vármegyéből nősült, csebi Pogány Máriát vette el, kitől hat gyermeke született.

IV. Ludányi Bay Györgynek birtokai voltak: Bereg vármegyében Csarnavodán (jelenleg Csaroda), Surány, Márok-Papi, Fejércze, Darócz, Vámos-Atya, Beregszász, Bucsú, Tisza-Kórád, Ugosnya. Ugocsa vármegyében Felső-, Alsó-Karaszló. Szatmár vármegyében a régi Csáholyi uradalomhoz tartozó Gebe, Nyír-Megyes helységeken. Pest vármegyében a Földváriak osztatlan birtokán, Dunavecscén és Cibakházán. Szabolcs vármegyében Pazony helységben, és a Sima pusztán.

IV. György 1810-ben, 75 éves korában meghalt és kilencz gyermeke közül csakis első szülött fia I. Károly és legifjabb fia V. György vezette korunkig családját.

VI. Ferencz, I. Károly és V. György testvér öcscse Bécsben királyi gárdista volt. A surányi anyakönyvben bejegyeztetett, hogy IV. Ferencz 1796. elhalt, s hadnagy volt. Ferencz testvére: II. Ádám, Máramarosba települt, s fiútódot nem hagyott.

József, 1712-ben nőül vette Zemplénvármegyéből, Szemere László leányát, Teréziát, a költőnő Krisztina testvérét.

V. György, a fentebbiek testvér öcscse, 1814-ben Bécsben királyi gárdista volt, és amaz időben szintén Bécsben tartózkodó ifjú Kisfaludy Károly költővel baráti viszonyban élt. A költő barátsága V. György szellemére behatással volt, és bécsi tartózkodása idején V. Bay György nagy műveltségre tett szert; irodalommal is foglalkozott. Azonban bőven költekezett, és zilált anyagi viszonyok közt ősi fészkébe Bereg-Surányba visszatért és 1821-ben megnősült.

V. György 1825-ben Bereg vármegye által főszolgabírónak választatott, 1832-ben első alispán, később alországbíró, alnádori helyettes, végre septemvir; öt gyermeket hagyott hátra.

I. Terézia, IV. György csebi Pogány Máriától született leánya, 1807-ben a II. Rákóczi Ferencz fejedelem gyalog ezredesének jogutódjával, a dúsgazdag csomai Kajdi Lajossal kelt egybe. Terézia özvegyen maradván, s mivel gyermektelen volt, férjéről öröklött Csoma faluját testvér öcscsének V. Bay Györgynek adományozta.

V. György a beregvármegyei Csoma faluban magát statuáltatván, az ősi Ludányi előnévhez, utódjaival, a Csomai előnevet is fölvette, azonban, V. György jogutódai Csoma falut, atyjuk ősi vagyona nagy részével elárusították.

Ludányi és csomai Bay Sándor, V. György fia; nyugalmazott királyi táblai bíró.

Ludányi és csomai Bay Bertalan 1819. őrnagy; Berta leánya gróf Desseffy Miklósné.

VI. György (csomai) V. György legifjabb fia, Surányban birtokos. 1870-ben országgyűlési képviselő, 1886-ban elhunyt, és nagylányai Lónyai Lujzától született két utódot hagyott hátra: Gabriellát, Györgyöt.

IV. György pazonyi Elek Krisztinától született fia I. Károly, vagyoni tekintetben családjá legtekintélyesb tagja volt, és ifjúságában 1798-ban Bereg vármegye tiszaháti főszolgabírája. De I. Károly a közéletből csakhamar terjedelmes birtokai kormányzatához vonult.

I. Ludányi Bay Károly 1796-ban csernelházi Chernel Erzsébettel kelt egybe.

Chernel Erzsébet árva leány volt, s a Bay-

házhoz dús hozományt hozott, a melynek segítségével a különben is takarékos I. Károly saját ősi vagyonához, még a Charnavodai-Surányiak által elzalogosított egyes birtokrészeket is nagyrészt kiváltogatta. Okmányok szólnak a felől, hogy I. Károly következő helységekben birtokolt: Bereg vármegyében Csarodán, Surányban, Tákason, Som, Hetyen, Ugornya-Gergelyi, Márok-Papi, Darócz, Vámos-Atya, Beregszász, Fejércze. Ugocsa vármegyében Felső, Alsó-Karaszló, Máramaros vármegyében: Huszt, Ökörmező, Szeklencze. Szatmár vármegyében: Gebe, Nyír-Megyes. Szabolcs vármegyében: Tas, Pazony, és a Sima pusztán. Pest vármegyében Dunavecse, Czibakháza.

I. Károly és testvér öcscse V. György, közös dédapjuk III. Ferencz és ennek testvére IV. Mihályal felosztott levéltár töredékén ismét megosztottak, és ama levéltári osztozkodás az okmányok pusztulását vonta maga után, mert V. György halála után, a nála lévő okmányok, nagyrészt gondatlanság következtében elkallódtak.

I. Károly okmányai, a melyek leginkább a birtoklási viszonyokról szólottak, Károly halálával, legidősb fia II. Ignác gondozására kerültek.

II. Ignác, I. Károly első szülött fia, 1829-ben Bereg vármegye főjegyzője; neje a később báróságra emeltetett Uray Bálint testvér huga volt, Uray Zsófia.

II. Bay Ignác huzamosan viszályban élt testvérével; családi hagyományok szerint Uray Zsófia önző lelkű, furfangos asszony lévén, s különféle fortélyaival férjét, a Bayaktól távol tudta tartani.

II. Ignác szerző ember nem volt; annál fogva, a régi magyar törvények értelmében, miután Ignácznak egyenes jogutódai nem maradtak, ősi vagyonán testvérei osztozkodtak; azonban Uray Zsófia férje elhunyt előtt a Bayak levéltárát Szatmár vármegyében Tyukodra szállította, honnét a Bayak idő vártatva kapták vissza.

II. Ladányi Bay Ignácrról, a surányi nép ajkán, korunkig fennforgó monda kering. II. Ignác, a borzalmas népmonda szerint, a surányi templom alatt lévő régi családi kriptából följárt, illetve tetszhalottan tették oda. — A jelenlegi surányi ref. lelkész, Surány régi lakosa, a népmonda keletkezési okát következőleg fejtette meg előttem. Körülbelül negyvenöt évvel ezelőtt a Bay családban gyász keletkezett, s a családi kriptát megnyitották, és a kriptá hosszú torkolatában, épp a bejárat ajtajánál II. Ignác hullájára bukkantak. Az ártéri munkálatok előtti korszakban Bereg vármegyét árvizek pusztították, és a víz a surányi templom kriptájába is behatolt, II. Ignác koporsó-födélét az áramlat fölszakgatta, — hulláját a kriptá torkolatába sodorta.

VI. Ferencz, II. Ignác öcscse, előbb főszolgabíró, 1849-ben alispán, 1872-ben országgyűlési képviselő és öt utódja maradt.

I. Gábor, I. Károly és neje csernelházi Chernel Erzsébet fia. 1833-ban a régi Csarnavoda (most Csaroda) faluban lévő ősi vagyonban települt, és 1835-ben Bereg vármegye főszolgabírónak választotta a szép képzettségű ifjút, hanem Gábor boldog otthonába vonult, a közelet dicsőségével mit sem gondolva ősi birtokaiban, nagy népszerűségtől környezve gazdálkodott, s nemes szelleme megvilágítására föl- említhető, hogy legkedvesebb rokona, barátja volt Szemere Miklós, a költő. I. Ludányi Bay Gábor neje csicséri Ormos Katalin volt.

A csicséri Ormos család Ung vármegyéből, a csicséri Orosz családdal egy törzsből származik. A csicséri Ormosok egyik ága Zemplénben Agárdon birtokolt, és házasság révén Arad, Temes vármegyékbe ágazott, és ott Ormos Zsigmond főrendiházi tag családjában tovább terjed.

A csicséri Ormos család másik ága: a szabolcsi ág, — a leghitelesebb adatok szerint a XV. század végén élt csicséri Ormos Imrétől származik. — Ormos Imre anyja Nagy-Tárkányi Zsófia, — Nagy-Tárkányi Zsófia anyja pedig Charnavodai-Surányi leány volt. — Hitelesen igazolható, hogy csicséri Ormos Imre a Charnavodai-Surányiakkal osztályos atyafi, valamint a Kusalyi-Jakch, brebiri Melith, az Árpádok uralkodása alatt oly előkelő Szepesiekkel, rozsályi Kun, Derenchényi és más előkelő nemzetségekkel; s Ormos Imre utódjai, mint okmányok bizonyítják, nagybirtokú emberek voltak.

Csicséri Ormos Imre ágának utolsó férfi tagja 1844-ben Györgyben halt ki. Ama György anyja a gömöri alispán Szathmári-Király Erzsébet. Csicséri Ormos György nagy anyja pedig, mint az eredeti osztálylevelekből kitűnik, Szentmiklósi és Óvári Pongrácz Zsófia volt. Csicséri Ormos Györgynek egy élő leány utódja maradt; csicséri Ormos Katalin, I. Ludányi Bay Gábor neje, a ki 1866-ban szintén elhunyt.

A Charnavodai-Surányi nemzetség egykori csarodai birtokánál a Gábor név különösen végzeteljesnek bizonyult. A régi Csarnavoda első megnevezhető birtokosa 1262-ben élt I. Gabrian comes. — A Charnavodai-Surányi család III. Gáborban sírba szállt. — Hosszú évtizedek múltak el, mikor a Bayak közül I. Károly fiát, I. Gábor Csarodára telepíté, és a végzet akként rendezte el, hogy I. Bay Gábor 1853-ban a saját maga ágát sírba vigye, mert I. Ludányi Bay Gábornak és nejének csicséri Ormos Katalinnak csak két utódja maradt: Erzsébet, nagyréti Darvas Albertné, és Ilona, a pusztabagosi birtokos revisnyei Reviczky József neje, kitől 1878-ban elvált; s a csarodai birtok, a melyet I. Károly,

V. György, I. Terézia és Zsófia birtokolt, jelenleg I. Gábor másod szülött leánya, Ilona birtokában van.

A «Ludányi Bayak beregvármegyei ágáról» című kis dolgozatomban fölemlítém, hogy az I. Ignácznak 1549-ben adományozott, ötlevelés koronából ágaskodó egyszarvú címert a beregvármegyei Ludányi Bayak nem használták. Amaz állításomat azonban jelenleg újabban átvizsgált okmány megczáfolja. Amaz okmányt az utód nélkül maradt (IV. György leánya) Ludányi Bay Zsófia állítja ki, 1831-ben bizonyos részjóságát zálogba adja, s a róla kiállított okmányát gyűrűbe metszett, piros viaszra nyomott, — I. Ludányi Bay Ignácznak 1549-ben adományozott címerrel erősíti meg.

Szabolcs, Győr, Borsod vármegyékben birtokos Bay családok genealogiája ismeretlen előttem. Okadatoló okmányok hiányában, szóbeli értesítés alapján megemlítem, hogy a jelenleg Szabolcs vármegyében birtokos Bay család szintén a Ludányi előnevet használja. — Közülök Bay Ferencz nyírmadai birtokos az 50—60-as években Szabolcs vármegye elnöke volt. Ama Bay Ferencznek apja István királyi tanácsos, — István testvére Ferencz a septemvir, kinek egyik leányát gróf Gyürky Ábrahám atyja, Gyürky Pál vette el.

Továbbá fölemlítém, hogy az I. Ludányi Bay Ignácznak 1549-ben adományozott Bereg vármegye 1549-diki levéltári iratai 1—3—4. számok alatt fölemlített címerlevél eredetije, jelenleg a nyírmadai birtokos, egykori megyefőnök Bay Ferencz tulajdona.

Borsod vármegye érdemes főjegyzője, jeles költőnk, Lévy József szívességéből, a Bayakra vonatkozó Borsod vármegye levéltári iratok másolatát megkaptam. Borsodban 1578—1590—1713. Bay Margit, Anna, Sándor élt. — 1732. Bay Ferencz aljegyző, később szolgabíró, — 1734-ben ugyanama Bay Ferenczet másodalispánnak választják. — 1735-ben nemes Bábai Bay Sándor Szepessi Lászlóné Bük Erzsébettel pöröl. — Lévy költőnk a Bábai Bayak gyűrűpecsétlenyomatát is megküldi. — A Bábai Bayak címere: ötágas koronából kiemelkedő, kardot tartó vitéz kar.

A Bábai Bayak címere tehát a beregvármegyei Ludányi Bayak címerétől lényegesen különbözik.

A Bábai Bay család címerét kitől és mikor kapta, általában a Bábai előnevet mitől fogva használják; a győrmegeyi Bábai Bayakkal rokonságban állanak-e, a borsodvármegyei levéltári bejegyzés teljesen a Bábay Bayakra vonatkozik-e? mindez ismeretlen előttem.

BAY ILONA.

KÖNYVISMERTETÉS.

A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. Kiadja gróf Sztáray Antal. Szerkeszti Nagy Gyula. Második kötet 1397—1457. V és 370 l. VII phototypicus melléklettel.

(Egy színes címerképpel és egy pecséttrajzzal.)

Alig múlt egy éve, hogy e vállalat első kötete elhagyta a sajtót, megérdemlett figyelemben részesülvén úgy a szorosabb értelemben vett tudományos körökben, mint általában a történetkedvelők között. A szerkesztő, kinek buzgóságát e téren csak szakavatottsága múlja felül, ezen aránylag rövid idő alatt a munka második részét is világgá bocsátotta, s a gróf Sztáray család oklevéltára a karácsonyi könyvpiacon a maga nemében határozottan legszebb s bizonyos szempontból legértékesebb productuma.

Már magában véve a könyv külső megjelenése is impozáns. Meglátszik rajta, hogy kiadója nem sajnálta a költséget, s mintegy a kegyelet adóját rójja le ezáltal őseinek emlékezetére iránt. De szívesen elismerjük mi is a szerkesztővel, hogy a nemes gróf ugyanekkor a hazai tudományosság, és kivált a magyar diplomatika céljait is előmozdította, mert a szövegbe nyomott pecsétek és ábrákon kívül, hét oklevélnek phototypikus hasonmása, nemcsak díszére szolgál, de mindenestre belső értékét is emeli a kötetnek.

A szerkesztés pedig felfogásunk szerint semmi kívánni valót nem hagy fön s a mit *Nagy Gyula* a publicatio módjáról és felszereléséről a munka első kötetének bevezető soraiiban elmondott, mindazt ebben a kötetben is következetesen keresztül viszi és fontos feladatát a tudomány naponként növekedő, de kétségtelenül jogosult igényeihez képest, kifogástalanul meg is oldja.

A maga szakmájában teljesen otthon lévő ember gondos keze nyoma, éles szeme, körültekintő alapossága lépten-nyomon meglátszik e kötetben. Nem tartja elégségesnek — a mint nem is tarthatná — az okíratoknak betűhíven való közlését, nemcsak rámutat az íródeákoknak fogyatékos latinságára, de az értelem hűsége lévén előtte fődolog, kiigazítja a hibás mondat szerkezetet, egyöntetűséget hozván be a középkor ingatag, értelemzavaró orthographiája helyett, összehasonlít, bírál, dátumokat old fel, időrendet állapít meg jegyzeteiben, a mint épen a szükség hozza magával. Az oklevelekben elszórt események láncolatát figyelemmel kíséri, az összefüggés hiányát felvilágosító észrevételekkel pótolja s biztos kezekkel úgyszólván

maga vezeti a belső egység fonalát, egy szóval teljesen hatalmában van az anyag, uralkodik felette, világos szakértelemmel rendezi azt, minden eszközt felhasználván arra nézve, hogy könnyen áttekinthetővé, könnyen használhatóvá tegye.

Meglátszik e munkán, hogy szerkesztője tökéletesen tisztában van az oklevél-publicatio tulajdonképeni és legfőbb céljával s erre törekszik mindenek felett, kész örömet valljuk be tehát mi is, hogy a gróf Sztáray család oklevéltárában a modern közlési elvek oly kitűnően vannak értékesítve, hogy e tekintetben minden *„hasonló természetű kiadvány fölé emelkedik»*.¹

Hatalmas kötet, 570 negyedrétű lapra terjed s 1397-től 1457-ig háromszáz oklevelet foglal magában. Rövid idő, alig több egy fél századnál, de Zsigmond, Ulászló, a Hunyadiak kora, telve változatosnál változatosabb eseményekkel. Természetes dolog, hogy központját a *Nagy-mihályi* nemzetség történetei képezik s az országos események inkább csak háttérül szolgálnak.

A Kaplyon ivadékok lassú, bár fokozatos emelkedése Zsigmond király alatt rohamossá válik s nem a vármegyei élet szűkebb körében mozog többé. Az első kötetből ösmeretes Nagy-mihályi János György alispán fia töri meg az utat. Zsigmond udvarába kerül, vitéz katona, értelmes ember, tud bánni karddal, szóval egyaránt. — A diplomacia terén úgy mint a harczmezőn kiváló érdemeket szerez magának. Jó szolgálatairól nem feledkezik meg sem Mária, sem Zsigmond, egymásután szerzi a birtokokat, főispánja lesz Ung vármegyének s végre a nikápolyi ütközetben, nemzetsége egy másik tagjával Nagy-Mihályi Istvánnal együtt hősi halált hal. — Gyermekai nincsenek s nagy vagyonát halála után testvérei öröklik. Ketten vannak, *László* és *Péter*, az elsőnek azonban magva szakad, a második papi pályára lép s egyedüli ura lesz a vagyonnak. — Mint nagybányai plebanus praelatus számba megy, de a gazdag egyház csak *„sine cura»* rá nézve. Inkább szeret hadakozni s az udvarnál is jól érzi magát. Követi Zsigmondot a fényes konstánczi gyűlésre s oda haza szenvedélyes perlekedő, a hatalmaskodástól sem riad vissza. Előkelő gazdag ember s rokonai emelkedését is elősegíti. 1420 kör. történt halála után ősi javain rokonai csonkognak, de már ekkor sokat előrokkított László Csapi Miklós fiainak, kiknek anyjuk *Katalin* édes testvére volt, s a

¹ Dr. Fejérfpataky László: Oklevelek kiadása. Turul 1889. III. 131.

plebanus úr kiváltképen ezt kedvelte. Másik két testvére *Klára* Butkai Keszeg Istvánné, *Anna* Szeretvai Ramacska Péterné rövidséget szenvedtek s maradékaik hosszú ideig perlekednek javain.

A nikápolyi ütközetben elesett János után Budán is voltak házai a Szent-Miklós hitvalló tiszteletére épült templom közelében s miután azokat bizonyos zsidóktól 800 arany forintért magához váltotta, 1411. jul. 6-án Csapi Miklós fainak ajándékozta. De már előbb 1399. január 13-án anyjával *Széchy Margittal* egyetértőleg minden javait ezeknek vallotta be, sőt bátyjáról maradt arany és ezüst drágaságait, lovait, hínót stb. unokaöcseivel osztotta meg, mit a többi rokonok természetesen rossz szemmel néztek, s Péter úr csak halálával menekedhetett meg örökös zaklatásaiktól.

A nemzetség emelkedésének tehát ebben az időben határozottan a nagybányai plebanus volt egyik tényezője, de sokkal többre vitte nála nálánál *Nagy Mihályi Albert* a Gergely fia, ki ha érdemeit nem is, de vagyonát hasonlóképen az egyházi téren gyűjtötte. Ennek testvére *László* még pártot üt Zsigmond ellen s minden javait nótán veszti, ő azonban a királyi udvarba megy és 1397-ben vissza szerzi bátyja jószágait. 1410-ben «*aulae juvenis*» és hasznos szolgálatai fejében Zsigmondtól *Tarpa* birtok felét nyeri adományba, melyet Rozsályi Kún Lukács fiai Durazzo Károly pártján hűtlenség miatt elvesztettek, nem sokkal utóbb a jeruzsálemi Szent János-rend lovagja s néhány év múlva *auranai perjel*, utóbb horvát bán és dúsgazdag főúr alig 20 esztendő lefolyása alatt. Szép pálya tagadhatlanul, de bár Albert úr derék, érdemes ember, hadakban jártas vitéz férfiú, hasznos szolga, ne feledjük el, hogy Zsigmond korában vagyunk.

Péter nagybányai plebanus és Albert prior viselt dolgai s a velük kapcsolatos események a kötetnek csaknem két harmadát foglalják el. — Egyéniségük uralkodik mindenütt s a Nagy Mihályi nemzetség más tagjai mellettük úgy-szólván eltörpülnek.

Pedig ezek is elhagyták már udvarházaikat, s egy pár kiváló ember támadt soraikból. Nagy Mihályi János 1398-ban Zsigmond apródja volt, s érdemei fejében Ung vármegyében fekvő *Tiba* nevű birtokára vásárló jogot adományozott a király. Másik János az Ödön fia 1398-tól 1409-ig Zemplén vármegye alispáni székében ült s ez idő alatt tevékeny részt vett Zsigmond harcaiban s 1399-ben Morvába kísért a királyt és már 1403-ban *Leznai István*, *Szeretvai Ramacska Péter* s több hűtlenek javait is ajándékozta adományban. Testvére Ödönfi Mihály a cseh hussiták ellen viselt hadakban tüntette ki magát, különösen *Prága* várának őrzetében szerzett magának maradandó érdemeket. — *Nagy Mihályi Jánost* a

László fiát 1412-ben a Zsigmond udvarában találjuk, mint «*aulae juvenis*»-t s érdemeire való tekintetből *Tiba* nevű közös jószágok birodalmában egész nemzetségét megerősítette a király.

Ezek az érdemek azonban elenyésző csekélyek voltak Nagy Mihályi Albert szolgálataihoz képest, ki már a török ellen vívott harcokban Marczali Miklós és Csáky Miklós temesi főispánok zászlaja alatt vitézkedett, majd mint *Ozorai Pipó* fegyvertársa a velenczések ellen harcolt győzedelmesen s vérét ontván maga is, nem egyszer csaknem halálosan megsebesült. A konstánczi zsinaton Péter nagybányai plebanussal együtt Zsigmond kíséretében találjuk őt s ott időzése alatt Naillac Filibert a jeruzsálemi Szt. János-rend nagymestere a vránai perjelséget adományozta neki, Zsigmond beleegyezésével, sőt valószínűleg egyenes óhajására, kinek érdekében állott, hogy e fontos méltóság oly harcias ember kezében legyen, mint a milyen Nagy-Mihályi Albert volt. — A gyűlés folyama alatt azonban csakhamar bebizonyította, hogy nemcsak a kardforgatáshoz ért, de a tanácsban is megállja helyét, minek következtében úgy a király, mint a rend nagymestere ismételten megerősítették őt új méltóságában.

Mint hogy pedig Albert úr attól tartott, hogy halála után a János-vitézek vagyonához majd jogot formálnak, bevárta nyugodtan a gyűlés eloszlását s követvén Zsigmondot németországi útján, 1418. augusztus 24-én Ravensburgban ősi javaira új adományt eszközölt tőle, mert mielőtt a Johannitákhoz állott volna, már házas ember volt s három fiának sorsa felől gondoskodnia kellett.

Az adománylevélben Zsigmond a Nagy Mihályi nemzetség minden tagját megerősíti östül maradt javaik birodalmában s részletesen megösmérjük abból Zemplén, Ung és Szatmár vármegyékben fekvő terjedelmes birtokaikat. — Ezek voltak: Sztára, Krivostyán, Orozka, Visk, Percse, Tapolya, Petrócz, Nagy-Mihály, a *nagy-mihályi vár* tartományával, a györkehegyi várhely, Remete-Jeszenő, *Tiba vára* Zemplén és Ung vármegyében fekvő tartományával, Gelyénes Szatmárban s több más birtokok, határozottan kijelentvén Zsigmond király, hogy az Albertet illető részhez sem a János-rend lovagjai, sem az utána következő vránai perjelek igényt nem tarthatnak.

A gyűlés alatt Nagy Mihályi Albert ármális levelet is szerzett nemzetségének. Eddig ugyanis mindnyájan beérték az őseiktől rájuk szállott azzal az egyszerű címerrel, melyet már György ungi alispán és fia János (1360—1370 között) viseltek pecsétnyomóikon.

Látván azonban Albert úr a konstánczi gyűlésre egybesereglett előkelő idegen lovagok pajzsán a tündöklőbbnél tündöklőbb címereket,

Ullmann J. Budapest.

A NAGYMIHÁLYI NEMZETSÉG CZÍMERE.

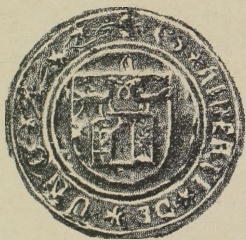
1418.

összehasonlította azokat az ő nemzetsége egyszerű jelvényével, melynek a nyitott kapu tetején álló *szarkák*, minden egyéb dísz nélkül, bizony nem kölcsönöztek valami aristokratikus jelleget. — Kedve támadt tehát az őt különben is megillető sisakra és koronára s kérésére Zsigmond 1418. márczius 29-én a Nagymihályi nemzetség ősi czímerét megbővítette. — Az adománylevelen látható czímer most már a cifra faragású kapu-fél helyett, arany koronából kiemelkedő félig tárt rácsos kaput tüntet elő, a szarkák pedig drágaköves arany gyűrűket tartanak csőrükben, míg a dűlt pajzsot koronás arany sisak díszesíti, hogy a Nagymihályi nemesek, kiváltképen pedig a vránai perjel, akármerre is rangjokhoz illendően jelenhessenek meg.

A kötet a díszes czímernek sikerült színes mását is közli, melyet mutatványképen mi közzé teszünk.

A czímerbővítés, mint ilyen, kiválóan érdekes. A Nagymihályi nemzetség egyike azon keveseknek, melyeknél világosan ki tudjuk mutatni, hogy tagjai a czímer-bővítést megelőző időkben is lényegileg ugyanolyan czímerképet viseltek. Ismerjük és folyóiratunkban¹ közöltük is Nagymihályi János ungi alispánnak 1370. évi pecsétjét, melyen a kapu és fölötte két szarka látható. Ugyanilyen Nagymihályi György szintén ungi alispánnak, az említett János atyjának pecsétje, kinek pecsétnyomóját fia, ki őt az alispáni székben követte, még 1370-ben is használja.²

Az említett auranai perjel e czímerrel meg nem elégedvén, a czímeres levél szövege szerint arra kéré a királyt, hogy azt a czímert, melylyel a család ősei és elődei korona nélkül éltek, koronával ékesítse s egyúttal bemutatta a király előtt annak rajzát is (arma seu nobilitatis insignia . . . , quibus idem ac cuncti sui progenitores sine corona usi fuissent, utereturque ipse de presenti, cum prescripte corone adiectione maiestati nostre exhibendo . . . de novo dari et conferri humiliter et devote supplicavit). Maga Nagymihályi Albert perjel azonban úgy látszik nem használta a bővített czímert, mert 1424-ből való

S. ALBERTI . DE ZING. köriratú pecsétjén, melynek rajzát a kötet címlapján látjuk, a

czímert még a régi modorban, korona és sisak nélkül viseli.

A mi magát a festett czímerképet illeti, annak izléses volta, gondos kivitele Zsigmond legjobb czímerfestőinek egyikére vall. Egy szempillantás a Csapi András részére 1418 márcz. 19-én,¹ és a Nagymihályiaknak tíz nappal utóbb adott czímerekre, rögtön meggyőz arról, hogy a két czímert egy ugyanaz a kéz rajzolta. Ugyanaz a négyes karám, a czímertábla sarkaiban ugyanazon arabeszk virágok, egyforma arányok és a stilizálás rokonsága egy festő keze mellett bizonyítanak; csak az a különbség, hogy a Csapi czímer jobbra, a Nagymihályi balra dől; s hogy az előbbi a magyar kancelláriai praxistól merőben eltérőleg az oklevél közepére van festve (miként a Zsigmond király festett czímeres leveleinek eddig ismert legrégebb darabja, az 1405-ből való Tétényi-armális is), az utóbbi pedig annak élére.

A Nagymihályi czímer bővítésénél feltűnő még az *arany* sisak alkalmazása, mire hazai heraldikánkban ritkán találunk példát. Hogy valamely kitüntetést jelezze-e, miként a külföldi heraldikában, vagy pusztán esetleg, bajos eldönteni. A Hunyadi Jánosnak 1453-ban V. László király által adott arany sisakos czímer az előbbi, a Mérei családnak 1474-iki czímere az utóbbi mellett látszik bizonyítani.

* * *

Míg Nagymihályi Albert a király szolgálatában nemzetsége felemelkedésén buzgólkodott, addig az otthon ülő atyafiak szorgalmasan perlekedtek egymás között meg szomszédjaikkal. Nagymihályi László két fia András és János sehogysem tudtak megegyezni ősi javaikon, s az osztályper folyamán egy alkalommal a leleszi konvent tagja Péter szerzetes küldetett ki hozzájuk egyességet csinálni. — A jámbor szerzetes meg is jelent Nagymihályban s 1417. augusztus 22-én a pörös atyafiak szolgáik által szállásáról a czinterembe² hivatták, hogy ott alkalmasabban megtárgyalják ügyöket. Alig ért azonban oda, Nagymihályi András és János fegyveres szolgáikkal hirtelen megtámadták és gyalázó szavakkal illetvén agyba-főbe verték, sőt János úr nem rettegvén Isten haragjától — a tisztas férfit arcúul is ütötte. Ezzel meg nem elégedvén, egy arany övét, ezüst ruháját, kevés pénzecskéjét elrablották tőle, s a király által tömlőczre vettvén még halállal is meggyegették. Mi lehetett oka vakmerőségüknek? — mert bizonyos, hogy fontos okának kellett lennie, — azt az oklevél nem adja elő, de a bántalma ott ember panaszt emelt

¹ Turul 1885. 115. l.

² »ad *cimiterium* parochialis ecclesiae b. Mariae virginis.»

¹ Turul 1888. 133. l. Gr Sztáray Okl. I. 368.

² Gr. Sztáray Okl. I. 363.

Turul 1889. IV.

Vicedominis Máté esztergomi vicarius előtt s minthogy Nagymihályi János prókátora Fodor István kereken tagadta a dolgot, Péter pap pedig tanukat nem tudott állítani, említett vicarius a többi vádlottakat fölmentette, János úrnak azonban perdöntő esküt ítélte. — A további fejleményeket nem ösmerjük, de úgy látszik Nagymihályi János kiegyezett a szerzetessel, mert rokonai a még akkor életben lévő Péter plébanus, meg a vránai perjel, bizonyosan tudtak segíteni rajta bajában.

Nagymihályi Albert 1422-ben már Horvát- és Dalmátország bánja s mikor Zsigmond a török által elűzött Dán havasalföldi vajda érdekében a bitorló Radul ellen hadat indít, saját költségén 225 lándzsást állít ki, s maga is a király zászlajához csatlakozván, Dán visszahelyezésénél kiváló érdemeket szerez. Minthogy pedig a horvát mozgalmak leverésében s a hussiták ellen már előbb kitüntette magát, Zsigmond király 1427. május 19-én a mag nélkül elhalt Nagylaki Jank János összes vagyonát adományozta neki.

Ezt megelőzőleg azonban Zsigmond a jószágokat már zálogba vetette, úgy hogy Albertnek, Csáky György szatmár- és krasznavármegyei főispán részére 3000 aranyat, Tar Lőrincz fia Rupert kezéhez hasonlóképen 3000 aranyat kellett lefizetnie, hogy magát a jószágok birodalmába bevezetethesse. De Nagylaki Jank János öröksége nem hatezer aranyat ért, roppant kiterjedésű uradalmi az ország legáldottabb földjén Temes és Csanád vármegyékben feküdtek s könnyen fölértek a Nagymihályi nemzetség összes vagyonával.

Albert egyik fia János pap lett s 1432-ben pozsegai prépost volt; *György* a Nagymihályi Bánffy családot alapította s a már élete vége felé közeledő perjel 1432. június 26-án a pápa felhatalmazottjától mindkettőnek bűnbocsátó levelet szerzett.

A várnai ütközetben elesett Lengyel László király rövid uralkodása sem enyészett el nyomtalanul a Nagymihályi nemesekre nézve. 1441. április 20-án Nagy-Mihály városában vásárjogot nyertek, azzal a kikötéssel, hogy a Laborcz folyón hidat építsenek, a város környékén elterülő mocsárokat pedig gátak töltések által járhatókká tegyék.

A Kaplyon nemzetségéről származó ágazatát ebben az időben csak egyetlen ember *Nagymihályi László* viselte, ki tudván, hogy halála után javait újabb ágon álló rokonok öröklik, nem is igen szaporította őstül maradt vagyonát, de pazar életmódot folytatott, drága öltözetekben, nemes véru paripákban, arany ezüst marhában találván gyönyörűségét. Minthogy pedig költséges szvenvedélyeire jövedelme nem volt elégséges, már 1444-ben hat

ezer forintot vett kölcsön anyjától, később pedig Nagymihályi Bánffy György adott neki kölcsön nagyobb összeget, remélvén hogy jó üzletet csinál vele. — Az 1449-ik év elején elhalálozván, rokonai épen meg akarták egymás között osztani jószágait, midőn György úr fegyveres társaival rájuk rontott, szétkergette őket, szolgálai pedig azok javaiban 4 ezer forintot meghaladó kárt okoztak. Pörre kerülvén a dolog, a hatalmaskodó azt vitatta, hogy neki Nagymihályi László összes javait zálogul kötötte, azon 12 ezer forint biztosítására, melyet részint készpénzül, jobbára pedig bársonyban, skárlát és olasz posztóban, ékszerekben, kupákban, jó lovakban stb. kölcsönzött tőle, s melyre nézve 1448. nov. 6-án a jászai konvent által levelet is állíttatott ki. A Tibiaik és Nagymihályi Pongráczok azonban megtámadták az oklevél hitelét s Palóczy László országbíró 1451. márczius 3-án kiadott ítéletében Hunyady János kormányzó pártfogása daczára György urat ismételtelen elutasította keresetével és örök hallgatást parancsolt neki.

A XV. század közepén tehát a Kaplyon ivadékok, már csak az ifjabb testvér *András* ágazatában élnek, oly számosan, hogy osztályegyezségeik alkalmával három szorosabb vérségi csoportot képeznek. — A Bánffy és Ödönffy családnevek latin alakjukban (filius Bani, Eödon), ettől az időtől kezdve már következetesen használtatnak; Lőrincz unokáját *Jánost* már 1398-ban *Sztárai*-nak említik, ennek mellékeve *Ördög* volt, s egyik fia *András* még Tibai néha Vajnatinai Ördögnek nevezi magát, nem sokkal utóbb azonban a *Sztáray* családnév is állandóvá lesz. — De a nemzetségi kapcsolat szálait rendezgetni nekem annál kevésbbé lehet feladatomban, mert bírjuk a szerkesztő ígéretét arra nézve, hogy a nemzetség történetét és leszármazását a publicatio utolsó kötetében megírja.

Magától értetődik, hogy a Nagymihályiakra vonatkozó oklevelek legnagyobb számmal vannak képviselve e kötetben, jutott azonban elegendő tér a velük rokon családok, kiváltképen az eszéni Csapiak, Butkaiak, Szeretvaiak dolgainak is, miután pedig a vránai perjel maradékaik alföldi birtokosokká lettek, az oda való törzsökös családok, mint általában amaz ország-rész történeteire vonatkozólag is, igen érdekes adatokra találhat az olvasó. E tekintetben különösen gazdagnak mondható a Hunyadiak kora, mert tudva lévő dolog, hogy János erdélyi vajda korában Temes és Csanád vármegyék főispán-ságát is viselte. Alispánja *Fejéregyházi János* deák volt, a kivel igen gyakori érintkezésben állott kormányzósága idején is, ennek testvére Bálint pedig mint fő ember szolgálja udvarában tartózkodott. János deák a mellett, hogy szünet nélkül perlekedett, a vármegye dolgait is jól igazította, e mellett a kamara hasznát s a

hadviselésre megajánlott segedelmet mindenkor pontosan behajtotta, minek következtében kedvelt embere lett a kormányzóknak.

1433-ban bácsi érseki udvarbíró volt s György budai kereskedő panaszt emelt ellene a nádornál, hogy a bácsi vásár alkalmával 1000 frt ára javaitól megfosztotta. A nádor Thallóczy Frank nándorfejevári kapitánynál sürgetett elégtételt s a bácsi káptalan vizsgálatot indított az ügyben. — János deák nem tagadta cselekedetét, de azt állította, hogy a budai kereskedő *hamis pénzt* hozott forgalomba s minthogy bírói zár alá vett javaiért nem jelentkezett, úgy látszik az udvarbírónak volt igazsága. 1440-ben zsidóvári várnagy volt s nem sokkal utóbb temesi alispán, mely tisztségében az elnyomott jobbágyság érdekeit a hol lehetett oltalmazta s úgy látszik a megyegyűléseken egyszer-mászor össze is tűzött a hatalmaskodó nemes urakkal, mert 1446-ban Héderváry Lőrincz nádortól Zsigmond király pozsonyi dekretumának a *szélséértésre* vonatkozó cikkelyét hiteles alakban kérte ki magának. 1452-ben a kormányzó Budára rendeli magához, meghagyván Laczkó temesvári sókamaramesternek, hogy uti költségül 16 arany forintot fizessen ki neki stb. Nemzetsége előkelő birtokos volt azon a vidéken s 1439-ben Albert királytól Arad és Zaránd vármegyékben fekvő jószágaira pallosjogot nyernek. Úgy János deákra, valamint általában a fejeéregyházakra vonatkozó iratok oklevéltárunknak igen becses részét képezik.

Terem szűk volta nem engedi, hogy e kötet tartalmával részletesebben foglalkozzak, s röviden csak azt jegyzem meg, hogy köz- és művelődéstörténeti adatokat bőségesen találunk még benne s igazán — kivált a csanád-, krassó-, temes- és aradvármegyei vonatkozású oklevelekből sok új dolgot is tanulhatunk. A könyv úgy van szerkesztve, hogy nemcsak a szakember, de a történet íránt érdeklődő művelt közönség is élvezettel olvashatja, s céljaihoz képest sok hasznos dolgot találhat benne. — Nagy érdeklődéssel várjuk a munka folytatását s azt hisszük, velünk együtt számosan óhajtanak: mennél több ily kiadót, mennél több ily szerkesztőt.

Y. S.

Sopron vármegye története. Kiadja Sopron vármegye közönsége. Oklevéltár. Első kötet: 1156—1411. Szerkeszti Nagy Imre. (Két pecsétrajzzal és egy oklevél-hasonmással.) Sopron, nyomtatott Litfass Károly könyvnyomdájában. 1889. 8r. VIII. + 648 l.

A Dunántúl, mint egyéb kulturális mozgalminkban, úgy a történetirodalom terén is követendő példaadóként járt elől mindenha. A Ma-

gyar Történelmi Társulatnak a Dunántúli Történetkedvelők kis társasága volt az elődje, s mielőtt a Századok és az Archæologiai Értesítő megszülettek volna, a Győri Történelmi és Régészeti Füzetek vállalata volt az egyedüli szakfolyóirat, melynek hasábjain a történettudományok művelői találkoztak. A Hazai Okmánytár első köteteit is a Dunántúlról kaptuk. Azóta a történetírás minden ága óriási lendületet vett; de az országszerte megindult általános mozgalomban e vidék ma is oroszlánrészt követel magának: vármegyei, városai és egyházi hatóságai egymással versenyezve gondoskodnak monografiájuk megíratásáról, s rövid egymásutánban két vármegye indítja meg oklevéltárának kiadását. A zalai codex után alig két évre vesszük a másik vállalatot: Sopron vármegye oklevéltárának első kötetét, mindkettőt sokat ígérő bevezetésül az illető vármegyék készülőfélben levő történetéhez.

A soproni oklevéltár Nagy Imre szerkesztésében megjelenő első kötetével kívánva ez alkalommal behatóbban foglalkozni, nem ok nélkül s nem esetleg emlékeztem meg a Dunántúli Történetkedvelőkről, s a működésük nyomában megindult vállalatról, a Győri Tört. és Rég. Füzetekről. A két dolgot, bármily távol látszanak is egymástól állani, többszörös okozati és személyes kapocs fűzi össze: azoknak a lelkes férfiaknak sorában oklevéltárunk szerkesztője, Nagy Imre az elsők közt foglalt helyet, s már ekkor megfogamzott lelkében az óhaj, hogy szülő-vármegyéjét, családjáé ősi fészket majdan hozzáméltó monografiával ajándékozza meg; s viszont a Dunántúli Történetkedvelők vállalt munkássága teremtette meg a kedvező talajt arra, hogy ez óhaj-tása teljesedésbe is menjen. S ma, midőn a gyümölcsöt magunk előtt látjuk, illő megemlékeznünk azokról, kik fáját elültették és gondos ápolásukkal termőképessé tették.

Annál inkább kell ezt tennünk, mert a gyümölcs, az eredmény méltán hívja ki bámuló elismerésünket. Az előttünk fekvő kötet csak egy részét képezi a vállalatnak, mely hivatva lesz Sopron vármegye szép múltját méltóképp megörökíteni. Az oklevéltár két kötetre van tervezve, s a tulajdonképeni monografia, a történeti rész, remélhetőleg ugyan ennyire fog terjedni. Négy kötet mindenestre nem kis dolog, s kevés vármegye dicsekedhetik azzal, hogy ily nagy arányokban állítja fel történeti múltjának emlékét.

Sopron vármegye oklevéltárának első köteté 41 ívnyi terjedelmében 443 oklevelet tartalmaz, melyek között az Árpádok korának tíz legrégebbi oklevél is olyan, miket Fejérből és Wenzelből már ismerünk. Ez oklevelek az 1156. évtől 1411-ig terjedő időszakot ölelik fel. Koraszakok szerint csoportosítva, az Árpádok korára

49 drb esik ez oklevelekből; az interregnumra 5, Róbert Károly uralkodására 83, I. Lajoséra 186, a XIV. század hátralevő éveire 59 drb; a XV. század elejéről 1411. november 13-ig 61 drbot találunk. Kiállítóik szerint a királyi oklevelek és az ország nagybiráinak kiadványai mellett 51 vármegyei kiadványt számláltunk meg — ezek legrégibbe 1262-ből való; — a hiteles helyek közül legtekintélyesebb számmal: 83 darabbal a győri káptalan szerepel, a vasvári káptalantól 53, a pozsonyitól 15, a csornai konventtől 12, a soproni keresztetek konventjétől és a zalavári konventtől 6—6, a pannonhalmitól 6 darabot találunk a kötetben; azonkívül az esztergomi, székesfehérvári, váradi, nyitrai, aradi, budai, veszprémi, sőt a messze fekvő császári és boszniai káptalanok is képviselve vannak 1—2 kiadvánnyal. Tanulságos dolog összeállítani mindazoknak a levéltáraknak lajstromát, melyek a codex anyagához a maguk egyes darabjaival hozzájárultak. Legtöbb anyagot: nem kevesebb mint 206 drb oklevelet adott hazai történelmünk legelső forrása, az országos levéltár; utána jön mindjárt a Nemzeti Múzeum levéltára, mely törzsgyűjteményéből 60, s a letéteményként birt Kisfaludy-levéltárból 19, a gróf Forgách-család levéltárából 1 s a Meskó-féle iratokból 1 drb oklevéllel járult a létszámhoz. Sopron sz. kir. város törvényhatóságának levéltára 29, a gróf Eszterházy család galantai levéltára 23, az Ostffyák asszonyfai levéltára 19, a hédervári levéltár 16, a keszthelyi gróf Festetich-levéltár 9, a herceg Eszterházyak kismartoni levéltára 8, a herceg Batthyány-család körmendi levéltára 7, a pannonhalmi levéltár 6, a gróf Niczkyek ligvándi levéltára 5, a verebi Végheké ugyanannyi, a Zeke-családnak Sopron vármegye levéltárában letéteményezett iratai 4, a gróf Teleki család gyömrői levéltára s az alsó-szopori Nagy család levéltára 3—3, a bécsi cs. és kir. állami levéltár, a szombathelyi káptalani levéltár, a Desseffyék margonyai levéltára s a Hettyey és Kemény-családoké 2—2, a pozsonyi és veszprémi káptalani levéltárak, az Erdődy grófok galgóczi, a gróf Nyáry-család gbeláni, a koltai Vidos-család mihályfai levéltárai, az Amade és Melczer családokéi, néhai Ipolyi Arnold gyűjteménye és Balázs György ipolynyéki plébános 1—1 darabbal szerepelnek a gyűjteményben. Ez a statisztika mindennél jobban illusztrálja azt az igazán nagy fáradságot, melyet a codex anyagának összegyűjtése igényel. Harminczkét különböző gyűjteményt kellett a szerkesztőnek átkutatni, míg azokra rá kellett írni s kétszer, háromszor annyi hasonló táblát kellett oklevél közül a közlésre méltó anyagot kiválasztott; s habár e fáradságos munkában nem volt buzgó munkatársak, hasznavehető segítségen híjával — a publicatio folyamán Csontos Jánosról, Fejér-

pataky Lászlóról, Fraknoi Vilmosról, Guóth Sándorról, Károlyi Árpádról, Kovács Nándorról, Nagy Gyuláról, az imént elhunyt Pesty Frigyesről, Thallóczy Lajosról, Vég helyi Dezsőről, néhai Stachovich Remigról s Vincze Gáborról emlékezik meg, a kiknek másolatait felhasználta — az összeállításban úgy, mint a szerkesztés nagy gondot igénylő munkájában az egyedüli érdem mindenesetre kizárólagosan Nagy Imréé, a ki a soproni oklevéltárban az eddigiekhez minden tekintetben méltó kötetet gyarapította oklevélközléseinek gazdag sorozatát.

* * *

Sopron vármegye, tudjuk, egyike az ország legrégibb megyéinek, a hol a honfoglalást már germán elemekkel vegyes római kultúra előzi meg s az új települők szervezkedése annál gyorsabban történik, mert a központ mintegy a viszonyok által ki van jelölve. A régi Scarbantia helyén épült Odinburg, a mai Sopron városa e természetes központ, mely nevet ad a körülötte elterülő vidéknek, s a rövid időt kivéve, a mikor a lánzséri hegyek tövében elterülő Locsmánddal kényszerül szerepét megosztani, mindvégig megmarad e provincia főhelyének. A soproni és a rövidéletű locsmándi comitatusok alakulása s fejlődésük első szakaszához az oklevéltár rendkívül becses új, ismeretlen adatokat szolgáltat, úgy hogy a miről Pesty Frigyes a várispánságokról írt munkájában az addig ismert adatokból csak hézagos körvonalakat adhatott, most már meglehetősen világos és részletes képen láthatjuk magunk előtt a vármegye megalakulásának folyamatát.

Ez a processus Sopron vármegyében nem követ valami határozott útvonalat, mint egyébütt, a hol a természeti viszonyok jelölik ki a terjeszkedés irányát; ahoz itt a geológiai alakulás és a vízrendszer sokkal határozatlanabb, az út minden oldalról nyitva áll a terület birtokbavételére; s tény, hogy e birtokbavétel, a foglalók elhelyezkedése s a tulajdonjogok alakulása, egy szóval a szervezkedés előmunkálatai a vidék minden pontját úgyszólván egyszerre ölelik fel, s a XIII. század végén már nagyjában az egész munka be van fejezve.

Nem lehet célom e folyamat eredményével beszámolnom; a monografus dolga az, a ki a kötetben felhalmozott adatok segítségével nagyon érdekesen írhatja meg majd a vármegyei élet történetét. Csak abból a szempontból kísérem meg ez adatokat értékesíteni, mely e folyóirat olvasóit leginkább fogja érdekelni; a vármegyei élet alkotó elemeivel, legfőbb tényezőivel: a vármegyei nemességgel kívánok nagyjában foglalkozni, sorra véve a vármegye nemesi jószágait, s megfigyelve a birtokviszonyok alakulását. A névsor, melyet ily módon nyerünk,

Sopron vármegye gyökeres nemesi családaival fog bennünket megismertetni.

Sopron városa királyi város és nem tartozik a vármegye kötelékébe; de körülötte minden irányban kezdődnek a nemesi kúriák, a vármegyei birtokos nemesek jószágai. E város környékén kisbirtokosok tanyáznak: délfelé Egere-den és Harkán a Harkaiak, kiktől később a város szerzi meg e két helységet; Küllön szintén ezek a Harkaiak s a XIV. század második felében a Külleiek, Bogyoszlaiak és Dörögdiak; Suslánban (Somfalva) a Suslániak, Dorogon (Darufalva) a Gutkeled nemzetség több tagja; de már itt kezdődnek az *Osl* nemzetség egyes ágai, a Kanizsaiak, Ebergöcziek, Ostfiak, Patliaknak birtokai: Dág (Ágfalva), Pangárd — melyet I. Lajos király 1362-ben Kanizsai János zágrábi püspöktől csere útján szerez meg, hogy Nádasddal együtt kedvelt udvari emberének, a cseh Hinkónak ajándékozza —, Szántó, Zemenye és Szerdahely (Stodra). Az utóbbi helységben a Nagymartoniaknak is van részük, a kik zálogjogon Suslánban is bírnak. Zemenyén túl egész az osztrák határig s le a lánzséri hegyekig Siklós, Besenyő (Pecsenyér), Nagymarton, Wysun (Wiesen?), Fraknó és Kabold várak és tartozékaik, Sandorf, Veperd stb. mind a hatalmas *Nagymartoni* grófoké, kiknek őse Benedek vajda 1202-ben nyeri királyi adományúl a budai káptalan birtokát képező Nagymarton helységet. Moruch (Márcz), Nagymarton alatt, eredetileg az *Ostfiaké* és *Kanizsaiaké* s csak Nagymartoni Pál kap annak egy részére királyi adománylevelet. Nádasdon, melyről Pangárdnál tettünk már említést, a Höfleiniaknak is van részük, s 1382-ben kishöfleini Beledfia Gergely neje tiltakozik az ellen, hogy Szentgyörgyi Tamás és Spatai János itt részt szerezzenek. Bogyoszlón (a mai Német-Keresztúron) 1346-ban a Nagymartoniak osztoznak, de a Kanizsaiaknak (1373) és a Herbortyáknak (1394) is van benne részük. Nyéken és Szentmártonban 1359-ban Atinai Miklós a birtokos, kítől az utóbbira a Kanizsaiak szereznek a mondott évben zálogjogot. Csáván 1250-ben Oslfia Miklós halála után az Osl nembeliek osztozkodnak; utódaik a Herbortyaiak 1394-ben is a helység birtokában vannak. Bezeget Csáva mellett 1270-ben Oslfia Herbord peres úton nyeri meg Ákosfia Miklóstól.

A soproni hegységtől délkeletre eső részen Czenk a Czenkieké, majd a Kanizsaiak formálnak hozzá jogot, s 1375-ben ez igényüket az Ebergöcziekre ruházzák. Később, 1406-ban Peczőli Zarka Miklósnak is assignálják 400 frtért, de nem bírják jogaikat érvényesíteni és Zarkát Ujkér felével kell kárpótolniok. Tényleges birtokosúl 1388-ban Szigeti Fülöpöt és 1410-ben a Niczkieket is találjuk itt; utóbbiak Czenki

Miklós leányainak kilencz és fél telket visszaadnak. Pereszteg soproni várföldet 1327-ben Kanizsai Lőrincz kapja adományúl. A szomszéd Susukban 1327-ben Kozmafia István bir, 1344-ben Mertlin ispán és fiai itteni részüket eladják a Nagymartoniaknak. Füles 1311-ben a Németujváriaké, 1371-ben Lajos király Szalónak váráért cserében egyéb somogyvármegyei helységekkel együtt a Kanizsaiaknak adja. Likvándon 1340-ben a Gyóraiak osztozkodnak, 1346-ban a Veszvény nembeli István fraknoi várnagy egy ekényi földet szerez Gyórai Demertől; kívülök a Nigvániak (1347, 1389), Jákiak (1347, 1360), Bükiek (1389) és Peczőli Zarka Miklós (1397) szerepelnek földesurakúl.

A lánzséri hegyvonalban a borsmonostori apátság bír tekintélyes területet alapítója, az Osl nembeli Domokos bán s utóai adományából; övé Kéthely, Alsó- és Felső-László, Zsidány, Bleigraben (Pleigrob), Szakony, Micske és Peresznye. Zsidányban és Roggendorfon (ma Német-Zsidány) azonban a Bükiek és Ludbreghi Csúz Pálfia Chamaz is bírnak, Köhalom, Felső-László szomszédságában, 1396-ban királyi birtok, de már 1411-ben a Kanizsaiaké, kiknek őse Imrefia Lőrincz a közeli Garablyánra (ma Grébli, Salamonfa egyik része), Gyalókára és Dicskre még 1319-ben nyert királyi donationálist. Vis Peresznye mellett a Visieké (1347 és 1370), a szomszédos Enyed az Enyedieké (1357 és 1377), Szakony 1392-ben a kőszegi várhoz tartozik, s azzal együtt jut zálogban a Garaiakhoz. Rámócson az Osl nemzetség több ágai: az Agyagosi, Ostfi, Herbortya stb. családokon kívül a Nagymartoniaknak is van részük; Pulya a Pulaiaké; 1359-ben Atinai Miklós is bir benne, ki a maga részét a Kanizsaiaknak zálogosította el. Talán e tájékon, a mai Drassenmarkton kell keresnünk Darásfárvát, Dorogi Andrásfia János birtokát, melyet ez, mivel hamis oklevelek alapján perlekedett, 1351-ben vulkapordányi és szentgyörgyi jószágaival együtt bírói ítélettel elvesztett; a három jószág két harmadát a nádor Giletfi Miklós kapta, egy harmadát Patli Pál fiai. Locsmándon, Gyiróton, Ombuson és Frankón a II. Géza király által behivott Gottfried és Albert vitézek utóai bírnak, kik magukat Sári, majd Frankói nemeseknek hívják. III. István 1171-iki oklevelét, melyben atyjának a német vitézek részére adott donatióját megírta, a codex sikerült hasonlóban adja. I. István később a kőszegi várhoz csatoltatott, s azzal együtt 1392-ben a Garaiakhoz került.

Soprontól északra délre nyílik a rákosi völgy, a Fertő és a ruszt hegység közt; ennek déli torkolatánál Bozt 1211-ben Kanizsai Lőrincz zálog címén szerzi meg Bésfia Lászlótól; a Patliak is bírnak benne. Rákos, (Rákvár néven

is előjön) a győri püspöké, ki Sopron város polgárait itteni épületei lerombolása miatt 1311-ben Gentilis kardinális előtt bepanaszolja; 1371-ben már királyi várnagyok ülnek benne, kiknek I. Lajos király meghagyja, hogy a soproni polgároktól a várhoz tartozó szőlőhegyeken a hegyvámom kívül más illetéket ne szedjenek. Meggyest 1352-ben Hertulfia Miklós, a király c/imerfestője (cymerarius) bírja; 1395-ben a Butykaiak, Márkiak, Ráskaiak is szerepelnek birtokosokul, kik itteni, majádi és oszlopi birtokrészeiket a Kanizsaiak foglalási szándéka ellen védelmezik. Ruszton, az egykori Csélben, Hédervári Dezső 1317-ben s a Czirákiak 1323-ban kapnak királyi adománynyal birtokot; a Cséliek és Peresznyeiek is bírnak benne, végül Miklós bazini grófhhoz kerül, ki 1410-ben igttattja be magát annak birtokába. Majád (Margarét) 1249-ben a király kezén van, ki őt és fél telket Hertunfia Tamás fiainak adományoz; 1359. Rudolf és Konrád mosonyi főispánok itten birt részükből egy telket Robauer Péter soproni polgárnak adnak, ki 1373-ban a maga részét a Kanizsaiaknak adja el. Czínfalva a Czirákiaké és a Peresznyeieké — a helység előbb a Peresznye nevet is viselte. Hirmben a Vulka mellett a Kanizsaiak (1324), az Ostfiak és Herbortyák (1334) s a Nagymartoniak (1346) a földesurak; Vulkapordány 1307-ben a Gutkeled nemzetségbeliéké, a kik Dorogot is bírták — Dorogi Andrásfia János fátumáról már fentebb megemlékeztünk; — 1346-ban Nagymartoni Pál, 1360-ban Patli Tamás kapnak benne királyi adományt; 1369—70-ben a Kanizsaiak és Oszlopi Hanul állanak perben birtoka felett, a per az előbbiek javára dőlt el. Krakót 1274-ben Pósa Pósa (de genere Zaak) szerzi meg csere útján Fulkófia Farkastól, ki azt királyi adománykép bírta; 1397-ben Peczőli Zarka Miklós kezére jut. Oszlop várát Lajos király 1377-ben a lázadó Oszlopi Troczmanntól elveszi és Szentgyörgyi Tamásnak adja, a ki 1393-ban Jodok morvai örgróf fogságába kerülén, hogy a 6800 frtnyi váltságdíjat megfizethesse, kénytelen azt Okka, Szék és Zaka birtokokkal együtt a Kanizsaiaknak eladni. A Kanizsaiak bírnak Bikiföldén (1410), Széleskuton (1378), Kismartonban (1371, 1388), Höfleiben (1324) — utóbbi helyen az Ostfiakkal, Herbortyákkal s a Höfleiniakkal, kik az Agyagosi nevet is viselik; — Kövesdet (Százvám) zálogban tartják a Nagymartoniaktól (1381), a kiknek Széleskuton és Kismartonban is van részük. Büdöskut a Patliaké, kiknek révén a Kanizsaiak (1359) és Oszlopi Hanul (1367) is kapnak részt benne. Széleskuton várát, melyet Laczkfi István erdélyi vajda épített Róbert Károly idejében, 1364-ben a Kanizsaiak vétel útján szerzik meg Volfa Eglóltól. A várhoz tartoznak Cseke (Vimpácz) és Örpordány (Lajta-

pordány) az osztrák határszélen, eredetileg a határőrző besenyők telepei.

A Fertőtől délre elterülő síkságon határozottan az *Osl* nemzetség van tulsúlyban. Hidegség, Homok, Széplak, Agyagos, Szerdahely, Lozs, és Horpács már a XIII. században a nemzetség birtokában vannak, — a lozsi jószágot Loblóval és Tarddal együtt Beledfia Beled ispán kapja 1277-ben cserében keczőli birtokáért a királytól — s a következő században a körülfekvő helységeket: Sarródot, Söjtört, Szécsént, Patlit, (a mi Petőháza?), Fertőszent-Miklóst, Pinnyét Kalacscsal és Kicsinérrel, Ebergöcöt, Muzsajt, Rőjtököt, Csapodot Családdal, Lövöt, Kért stb. az Osl genus közös törzséből elágazó Ostfi, Kanizsai, Viczai (másképp Lózsi), Herbortya, Höfleini (másképp Agyagosi), Patli, Pinnyei, Ebörgöczi családok kezén találjuk. Hidegségen és Homokon a *Veszkényiek* is bírnak. Sarródnál meg kell emlékeznünk arról a perről, melyet Ostfi János 1368-ban a vármegye előtt Nagymartoni Lőrinc ellen két itteni jobbágya elfogatása miatt indított; az elrendelt vizsgálaton Ostfi mellett 300, Nagymartoni mellett 500 tanú bizonyított, kiknek nagy részét a vasvári káptalan oklevele névszerint felsorolja. (259. sz.) Söjtörön még az Ikvaiakat és Endrédi Lászlót (1382), Agyagoson a Gyóraiakat (1405), Patliban Oszlopi Hanult (1367—69), Kalacson Hermáni Balajfia Györgyöt (1350), Lózson a Jákiakat (1360) és a Gyóraiakat találjuk birtokostársakul; Gyórai Jakabfia János utódok nélkül halván meg, gyórai birtokára Szécsi Miklós országbíró kap adománylevelet, a kinek annak egy részét, Bálintföldét a szintén adományos Ajkaiaktól pör útján kellett megvédenie. Muzsajon a Muzsajiak is bírnak, ezek jószágá azonban 1343-ban az általuk megölt Ebergöczi Jekkelfia István vérdíjaként bírói zálogba kerül, honnan 1349-ben Kanizsai Lőrincz fiai váltják magukhoz. Lövön 1317-ben Ábrahámfia Baksa részét Hédervári Dénes kapja királyi adományban. Kért még 1277-ben országbírói ítélettel kapja Veszkényi Dénes, s a beigtatás Szopori Pál és Kopasz Gergely szomszédok jelenlétében ez évben megtörténik, de később a Kanizsaiak is szerepelnek birtokosokul, s általuk 1406-ban a birtok egy része zálogul Peczőli Zarka Miklóshoz kerül. Család egy része a Veszkényieké s 1366-ban az osztózásnál a Czirákiak ágának jut. A Czirákiak bírták Czirákot is, melytől családi nevüket kölcsönözték, Dénesfalvát, Berekalfavát, Répcze-Szemerét (ezt 1339-ben Szemerei Istvánnal és Cséli Ingrámmal), Tomajt; a hol 1405-ben Harkai Lászlót idézik törvény elé egy rész elfoglalásáért, s Székasnak egy részét; a másik rész itt a királyi erdőörök birtoka. A Nagymartoniak Pomogyban (1346, 1356, 1347) és Családban

(1346) birtak, de úgy látszik, jelentéktelen birtokrészeket. Kürtösmegyeren, Czirák és Szemere között, a királyi kürtösök vannak megtelepedve. A vidék többi birtokosai közül kiemeljük a *Ják* nemből származó Damonyaiakat Damonyán, kik 1335-ben az országbiró ítélőszéke előtt bizonyítják, hogy «a szent királyok ideje óta az ország valóságos hadviselő nemesei közé tartoznak»; a Ságiakat Ságón, kiknek őseit, Vendéget, a királyné sági jobbágyát 1274-ben tette birtokos nemessé IV. László király; a család egyik ága (1357) a Simonházi nevet is viselte; a Káliakat Kálon, kiknek őse Kaal lovag még Gizella királynéval jött az országba; továbbá a Boztiaikat Dasztifaluban (1358.), a Csérieket Cséren, Beketelkén (1358, 1410), a Ládonyiakat Ládonyban (1362, 1377, 1390), a Nyékieket (1365), és Endrédiakat Szergényben és Endréden, a Szántaikat Szoporon (1398, 1410) és a Vonosziakat Vonoszon (1359); ez utóbbiak birtokát részint Fodor János soproni polgártól, kinél egy részük zálogban van (1356), részint magától a családtól (1376) lassanként a Kanizsaiak váltják magukhoz.

A Rábaközben, mely mint a központtól távol eső rész, külön alispánok alatt jó ideig valóságos kis vármegye szerepét vitte a vármegyében, szintén az Osl nemzetség kezén van a birtokok zöme. Maga a nemzetség névadó birtoka, Osl helység is itt fekszik s a XIV. században a Pinnyeiek és Csornaiak osztoznak benne. Vicza és Beled a Kis-Rába mentén, s valamivel beljebb Csorna a nemzetség egy-egy virágzó ágának adnak nevet. Szár soproni várföldet Osl ispán kapja hű szolgálataiért 1297-ben III. Endre királytól. Németi, Maglócza és Farád az Ostfiaké, Vásárosfalva és Magyarfalva a Herborthyaké — mindkét helyen Mihályi Jánosfia Pál is bír zálogul Csávai Herbordtól és Osltól egy részt, melyet 1381-ben Ostfi János vált magához; Inakföldje a Patliaké, s csak később (1366.) csatoltatott Kapuvár tartozékaihoz. Tamásit, melyet IV. László Vörös István esztergomi várnagynak adományozott s annak utódaitól a Babóthiak birói ítélettel nyertek meg, utóbb a Kanizsaiak vétel útján szerzik meg; ugyane Vörös István utódaitól zálogul tartják egy másik birtokukat is, Rábaközt, Bogyoszló és Farád közt. Ők bírák Várjobbágya-Keszőt; 1350-ben a Kapuvárhoz tartozó Szovátot Untatóval és Mártontelekekével királyi adományul nyerik és végre 1401-ben megkapják a királytól Kapuvárt is, a vidék főerősségét, összes tartozékaival. Kivülök a *Csák* nemzetségből származó Kisfaludiak, Mihályiak és Vértesiek bírnak e környéken: Mihályiban, Kázmérban, Pethlenden — ezt még Miklósfia Izsák ősük kapta 1233-ban adományban II. Endrétől, — továbbá a Czirákiak Veszvényben és Veszvény-Családon,

a hol azonban a Kanizsaiaknak is van részük. Gyóró, Czirák szomszédságában, a Gyóraiaké, 1346-ban azonban a Veszvény nemzetségből való István fraknoi várnagy s rokonai zálogban megszerzik a birtok felét, 1348-ban hasonló módon Temerdí Péter fia István is szerez egy részt, 1349-ben pedig Jáki Keménfia Miklós beházasodás útján lesz itt birtokossá. Potyond a Potyondiaké (1382), Vadasfa a Vadasfalviaké (1400), Pásztori a Pásztoriaké (1340); Árpást a Rába mellett a Móriczhidaiak bérlik a bakonybéli apátságtól; fellebb Bágyog 1351-ben a győri püspökség birtokai közé tartozik. A déli határon Keczől, melyen 1162-ben Farkas soproni várjobbágy kap adományt, az Osloké, de mint láttuk, Beledfia Beled ispán már 1277-ben a királynak engedi át, a ki azt Babóth várához csatolja. Páliban, szintén a határon, 1347-ben a Kanizsaiak, Köcskiek és Magyarok bírnak; az utóbbiak része hagyomány útján a pápóczi prépostsághoz jut, honnan Mezőlaki Miklós beszerzei ispán 1373-ban zálogban bírja. 1405-ben a *Nádasd* nembeji Gersei Petőfiaknak is van itt részük. Vág birtokán 1263-ban a vági nemesek három ága osztozik; 1366-ban az Ivácsiak és Vágiak bírák, kik Móriczhidai Simont és társait a birtokvételtől eltiltják.

Látni való ez elmondottakból, minő gazdag anyag tárul fel ez oklevéltár adataiban a családtörténetek kutatói előtt, s reméljük is, hogy az nem fog sokáig kiaknázatlanul maradni. Főleg két nevezetes családra vannak itt becses adatok: a Nagymartoniakra és a Kanizsaiakra, kik országos életünkben is oly nagy szerepet vittek. Amazok a vármegye nyugati részeiben, az osztrák-határszéli hegyvidéken dominálnak; ezek a keleti részben bírák javaik zömét, de gyorsan terjeszkednek minden irányban; a XIV. században alig van pont a vármegyében, hol meg ne vetették volna lábukat; a vármegye kormányzata csakhamar az ő kezükben van, s mikor végül Szarvkö várát és Kapuvárt is megszerzik, messze környéken ők a leghatalmasabb urak. E két családon kívül még a Czirákiakkal, a Héderváriakkal, a Németujváriakkal, a bazini és szentgyörgyi grófokkal, kis időre Laczkfi István vajdával, s a XIV. század vége felé a Garaiakkal találkozunk birtokosokul ama főúri családok közt, melyek ez időben az ország s rsára betértek. S körülbelül mind az ő révükön találjuk a többi oly adatot a kötetben, mely köztörténeti szempontossággal bír; ők képezik az összekötő kaput a vármegyei élet krónikája és az ország története közt. Ily országos érdekű történelmi eseményekkel igen szép számban találkozunk ez oklevélekben. Hogy csak a nevezetesebbeket említsük, IV. Bélának a csehek elleni hadjárata és Czirákiak ősének Dénesnek abban szerzett érdemei (20. sz.), az Ottokár

elleni hadjárat, Győr ostroma és a Sopron melletti ütközet IV. László idejében, melyben a Héderváriak egy őse tüntette ki magát (26. sz.), a Németújváriak pártoskodásai (48., 67., 71., 90. és 110. sz.), melyek a Kanizsai család ősenek Lőrincznek alkalmat adtak magát Róbert Károly hűségében kitüntetni; — továbbá Laczkfi István vajda szereplése ugyane király alatt az osztrák hercegek, a ráczok és a havasalföldiek elleni hadjáratokban, az ország nyugati határának igazítása körül és I. Lajos litván hadmenetében (155. sz.), a nápolyi hadjárat és Kanizsai Istvánnak, akkor még budai prépostnak, követsége a pápához és az olasz fejedelmekhez (167., 169. és 197. sz.), az 1365-iki és 1370-iki bolgár expeditio (243., 244. és 300. sz.), Vilmos osztrák herceg 1401-iki támadása (386. sz.) és sok más esemény, miket itt fölösleges volna részletezni: ezek azok a pontok, melyeken a vármegyei élet szűk keretén belül is élesen visszatükröződik amaz idők képe, a mikor pártharcok s az ország külső és belső ellenségei által provokált hadjáratok tarták a nemzetet folytonos mozgásban. Mint e zavaros idők kiválóan jellemző termékét kell megemlítenünk különösen Zsigmond király 1401. február 17-én kelt oklevelét (383. sz.), melyben Kanizsai János esztergomi érseknek és testvéreinek Kapu, Borostyánkő és Léka várakat s Csepreget adományozza, s mely a Kanizsaiaknak 12 éven át a király szolgálatában szerzett érdemeit részletesen felsorolva, az 1389-iki bolgár hadjárattól kezdve egész a nikápolyi csatavesztésig, e kor történelmének majdnem valamennyi nevezetes eseményéről megemlékezik.

* * *

Ime a középkori Sopron vármegye képe nagy vonásokban, a mint az oklevéltár adatainak felületes csoportosítása szemünk elé állította. Hogy ez a hevenyében összeállított kép a teljességre épen nem tarthat számot, az a dolog természetében rejlik; de teljességről azért sem lehet szó, mert maga az oklevéltár sem tartalmazza az összes adatokat, melyek e korból a vármegye történetére vonatkozólag fentmaradtak. Mint az előszóban olvassuk, a szerkesztőnek több mint kétezer oklevélből kellett kivá-

logatni azt, a mit a két kötetre tervezett oklevéltárba beszoríthatott, s nagyon soknak ki kellett abból maradni; természetesen annál kevésbbé tarthattak, habár csak kivonatban is, igényt a közlésre azok a sopronvármegyei oklevelek, melyek az Akadémia oklevéltáraiban, a Hazai Okmánytárban, a Győri Történelmi és Régészeti Füzetekben és egyébütt napvilágot láttak. S csak is ez az egyetlen kifogás, a mit az oklevéltár összeállítása ellen tehetünk, ha t. i. mint magában álló művet, mint codexet tekintjük azt, melynek mindazt fel kellene ölelni, a nevezetesebbeket egész terjedelemben, a kevésbbé fontosakat és a már ismerteket kivonatban, a mi okleveles adat a vármegye múltjára vonatkozik. E kifogásnak azonban hamar élet veszi az a körülmény, hogy a kérdéses oklevéltár nem mint önálló munka jött létre, de mint bevezetése, jobban mondva függeléke a vármegye monografiájának, a melyben az itt mellőzött adatok mindenike az őt megillető méltatásra fog találni.

A mi a codex diplomatikai értékét illeti, Nagy Imrével szemben talán lemondhatunk a behatóbb vizsgálatról. Az ő közlési elveit számtalanszor volt alkalmunk megismerni és méltányolni; ez elvekhez szigorú hűséggel ragaszkodott a jelen kiadványban is, s ha itt-ott fordul elő valami kifogásolni való, azt bizvást nyomtatási hibául vagy legrosszabb esetben lapsos calami gyanánt vehetjük. Az oklevelek gondosan vannak fölszerelve, a dátumok kivétel nélkül helyesen megoldva, a regesták a családi és birtoknevek némi ingadozásától eltekintve világosak, s a netaláni mondanivalókat mindig megtaláljuk az oklevelek végéhez tűzött terjedelmes jegyzetekben. S ha az indexet is, a mint reméljük, megkapjuk a második kötet végén, akkor jogosan elmondhatjuk, hogy ez a kiadvány is teljesen méltó szerkesztőjéhez.

Végezetül nincs egyéb mondanivalóm, mint annak az ohajtásnak szavakba öntése, hogy az oklevéltár második kötetét, s a mi elé mindnyájan oly nagy várakozással tekintünk: Sopron vármegye történetét minél rövidebb idő alatt legyen alkalmunk üdvözölhetni.

Dr. SCHÖNHERR GYULA.

VEGYES.

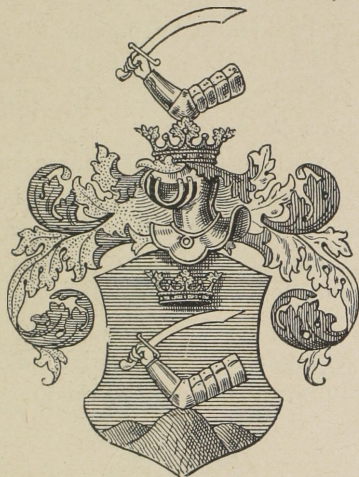
Petőfi Sándor származása és címere.

(Egy címerrajzzal.)

A múlt századbéli nemesi vizsgálat alkalmával Pozsony vármegye előtt egy nemesi levelet mutattak föl, melyből kiderül, hogy Petrovics Mártonnak és Jánosnak, I. Leopold király Laxenburgban, 1667-ben címert adományozott és hogy ezt *Vág-Ujhelyen* 1668 márcz. 21-én (feria quarta prox. post dominicam Judica) kihirdették.*

A nemeslevél-szerző Márton utódai a következő címert használták, ú. m.:

Kék mezőben zöld hármashalmon kivont kardot tartó könyöklő pánceszós kar, fölött

arany leveles korona. — Sisakdísz: a könyöklő kar. — Takaró: kék-arany és vörös-ezüst.¹

Levéltári adatok szerint,² a nemeslevélben említett Mártonnak két fia volt: Pál és György, a kik az 1754 szept. 29 és 1770 febr. 7-én kelt tanúvallatási jegyzőkönyvek szerint az 1754-ik év előtti időben Pozsony vármegyében Mátyásföldön Kajal helységben laktak. Közülök azonban György már az 1754-ik év előtti időben Nyitra vármegyébe Agacsra származott, hol négy fia született; Márton, György, Tamás és János.

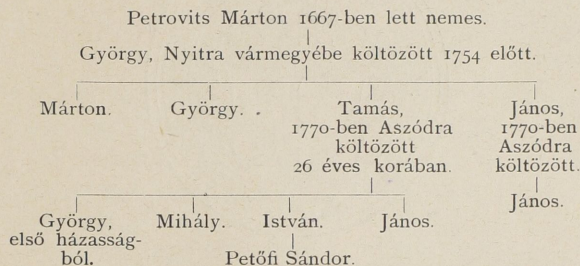
¹ Pecsétnyomó és pecsétek után.

² L. pozsonyimegyei levéltár A XIII/b A XIII/c A XIII/482.

Turul. 1889. IV.

Minthogy a «Vasárnapi Ujság» 1887. évi 12. számának «Petőfiék Aszódon» című cikke szerint az meg van állapítva, hogy Petőfi öregapja, Petrovics Tamás, öccsével Jánossal, 1770. év táján, szintén Nyitra vármegyéből, *Vág-Ujhelyről*, költözött át Aszódra: nem alaptalan a föltevés, hogy ezen Aszódra költözött Petrovics Tamás és öccse János azonosak a Pozsony vármegyei levéltári adatok szerint Nyitra vármegyében Agacson született Petrovics Tamással és Jánossal.

Azonban a levéltári genealogia szerint ezen Tamásnak már Pozsony vármegyében György és Jánosnak János nevű fia volt. Azért Tamás a Vasárnapi Ujságban említett házasságra Sal-kovics Zsuzsannával 1773-ban már csak mint özvegy ember léphetett. Ezen házasságból Mihály, István és János származott. Ezek szerint a genealogia a következő:

Ez által Petőfiének a pozsonyvármegyei Petrovics családból való származása meg volna állapítva, ha felderítendő nem lenne még az is, hogy tudott-e valamit arról Petőfi atyja, Petrovics István, hogy atyja nemes származású volt s használta vagy törekedett-e valamelyikük a nemesi privilégiumot használni?¹

CSERGHEŐ GÉZA.

¹ Ez érdekes a... tagtársunk Réthei Prikkel Lajos úr küldött... a Siebmacher-féle címergyűjtemény számára. Bizonyára nem veszi rossz néven, hogy azok nemcsak ott, hanem folyóiratunkban is napvilágot látnak.

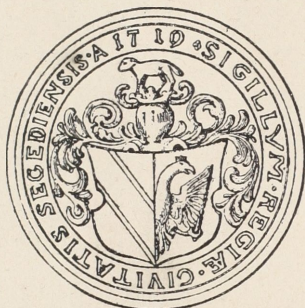
* Az eredeti emléket lásd a...
"Lad. R. R. R. 20" alatt. 1899. Okt. 10.

Szeged címerei.*

(Négy pecséttrajzzal.)

Szeged város címerével először Jerney foglalkozott behatóbban, a kinek önálló kutatáson alapuló véleménye szerint Szeged ősi címérét egy sas képezte.¹ Podhraczký ellenben, a ki ezen kérdéssel szintén foglalkozott, a város mohácsi vész előtti címéréül a *báránnyt* tartotta,² a mely állat Jerney szerint a szomszédos Dorosma község címere volt. Varga Ferencz, a ki a város történetének megírásánál a címerkérdést sem mellőzte,³ Jerneynek Szeged címerei- és pecsétjeiről írt összes állításait magáévé tette, s ez által azon kényelmes helyzetbe jutott, hogy a kérdésnek minden behatóbb tanulmányozását mellőzhette.

A ki azonban Jerney állításait szorosabb felülbírálat tárgyává teszi, azt fogja találni, hogy az ő dolgozatába számos hiba csúszott be. A hibák sorozata ott kezdődik, a hol a városnak 1719. évi kiváltságlevelével nyert címérét ismerteti, a

mely egészen megegyez a mai címerrel. (I. ábra.) A kiváltságlevel szavai szerint ez a címer egy, a Tisza medréből kihalászott pecsétöredék után készült, a mely állítólag 1200-ból való volt. (II. ábra.) Jerney sokalta az 1200 évet, s azt az inkább hihető theoremat állította fel, hogy azon pecsét, melyet a folyóból állítólag kihalásztak, s a melyet a bécsi udvari kanczelségnek meg-

* V. ö. ugyanezen tárgyról Szeged város címere és pecsétje» cz. közleményt. Tudománygyűjtemény. 1884. 172. l.

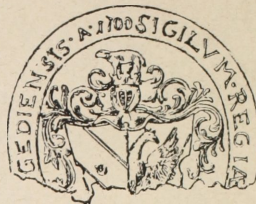
Szerk.

¹ Jerney J: Szeged városában levő esztendőszámí felírásnak magyarázata. 1829. 31. l.

² Tudományos Gyűjtemény. XII. Ért. 90. l.

³ Varga F: Szeged város története. 1877. I. köt. 111—119. l.

ujtás végett a szegediek annak idején bemutattak, nem 1200-, hanem 1500-ban készült, a

mit Varga is elfogad. De a ki a pecsétöredék címérét közelebbről megvizsgálja, azt fogja találni, hogy az annyira modern készítmény, hogy csakis a török hódoltság kora utáni időből származhatik.

Hogy e címer, melyet különben a város ma is használ, nem középkori s egyáltalán nem is történelmi eredetű, hanem egy egészen önkényűleg készített hamis pecsét alapján csúszott be III. Károly király 1719. évi kiváltságlevelébe, azt esorok írója mutatta ki első ízben,¹ s ezt nem sokára a város másik történetírója, Reizner János is elismerte.²

Szeged régi címéréül nemcsak tényleg nyilvánult, de valóban nyilvánulhat is többféle vélemény. Ennek egyszerű oka az, hogy a városnak nincsenek meg az első és legrégebb szabadalomlevelei, vagy legalább monografusai még nem kutatták fel azokat. Ily viszonyok között a régi pecsétek sphragistikai adataihoz kellett fordulni, a miknek nyomán csak annyi

tény, hogy a városnak 1490. évi (III. ábra) és 1691. évi (IV. ábra) pecsétjein a sast, vagy

mint Reizner véli, a pelikánt használta címer gyanánt. Az egymagában álló sas vagy pelikán

¹ Szegedi Híradó: 1887. 171. sz.

² Reizner János: A régi Szeged. 1887. II. köt. 166. l.

volt tehát a város ősi címere, a mi arra mutat, hogy ezt a címert Szeged vagy azzal a királyi oklevéllel nyerte, a mely által bizonyos — ma még ismeretlen, — időben városi rangra (civitas) emeltetett, vagy önkényűleg vette azt használatba még akkor, a mikor a királyok címereket még nem is osztogattak.

A város címerének kérdésében ma már határozott haladást jelez az a körülmény, mely szerint a mai napig is használatban levő címer ősrégisége és középkori eredete teljesen meg van döntve. Szeged imént említett monografusa, Reizner is elismeri, hogy az 1200-, vagy 1500-as évszámmal ellátott pecsét (II. ábra) hamis, és így csak csodálkozhatunk azon, hogy miképen lett a múlt század elején a kancellária ezen pecsét által oly csúful rászedve, hogy az a III. Károly király által 1719-ben kibocsátott privilegiumban hiteles pecsét gyanánt ismertetett el s az ekkor adományozott új címer is annak nyomán lett szerkesztve?

Ezen kérdésre a feleletet az illető kor adja meg. Szeged a török uralom alatt királyi város (civitas) volt. A török hódoltság idejében ezen jellegét elvesztette, s midőn a hódoltság kora elmúlt, ezt minden áron vissza akarta szerezni. Régi szabadalomlevele, a melylyel a középkorban városi rangot nyert, valószínűleg elveszett, sőt nagy a valószínűség, hogy ilyennel nem is birt soha. Az egyéb, szabadalmakat magukban foglaló Endre, Béla, Zsigmond és Mátyás királyoktól nyert oklevelek mellett tehát szüksége volt a városnak egy oly régi pecsétre is, a mely egyrészt a királyi város jellegére valló felirással bírjon, másrészt pedig oly címert tüntessen fel, a mely Szeged egykori birtokaira s ezen kívül a királyi házhoz való állandó hűségére vessen világot.

Igy koholták a szegedi ősök a múlt század elején azt a pecsétnyomót, a melyen a «Regiæ Civitatis» felirat a városnak egykori királyi városi jellegét, a felezett kétfejű sas az uralkodóház iránt való hűséget, a pajzsisak feletti bárány pedig a dorosmai puszták tulajdonjogát

volt hivatva bizonyítani. (II. ábra.) Ezen pecsétre azután rávéstek egy réginek látszó évszámot, a mely valószínűleg «1500» akart lenni, s ekkor előálltak vele mint olyannal, a mely még a mohácsi vész előtti időkből való s a melyet a halászok a Tiszából véletlenül fogtak volna ki.

Ez a története a hamis pecsétnek, mely utóbb rendeltetését egészen teljesítette. A királyi kancelláriának ugyanis e pecsét a szabadalomlevelekkel együtt bemutatva, ott annak hitelessége ellen semmi kétség sem merült fel, s a kancellária nagyon méltányosnak találta, hogy a város kérelme teljesíttessék. III. Károly király 1719-ben kelt privilegiumával Szegedet ennek következtében szabad királyi városi rangra emelte, s a szabadalomlevélben a hamis pecsét címeréhez hasonló címer használatának jogával ruházta fel a várost. Azóta Szeged mindig ezt a címert használja.

Nem lehet azonban tudni, s a város újabb monografusa, Reizner J. sem ad erre nézve kellő felvilágosítást, hogy ezen hamis pecsét, a mely mint említők, a címer pajzsisakján feltüntetett bárány alakjával a dorosmai pusztáknak Szegedhez való tartozását volt hivatva bizonyítani, a múlt század közepén a kun puszták iránt folyt per folyamán mint bizonyíték valóban igénybe vétetett-e és mily sikerrel? Úgy látszik, hogy ez nem történt meg, bizonyára azért, mert a localis érdekelttség a pecsét és a rajta levő címer hitelességét könnyen kétségbe vonhatta volna.¹

De bármiként történt a dolog, kétségtelen, hogy a város jelenlegi címere a XVIII. századbeli hamisítványok egyik legérdekesebb példányát repræsentálja. S érdekességét növeli az, hogy a készítettöket vezérlő tendencia egészen czélt ért; a hamis címer királyi hitelesítést nyert; és Szeged címere, mint ilyen, bizonyára egyedül a magyar városok címerei között.

DUDÁS GYULA.

¹ Dudas Gy. : 1. i jegyzetek Szeged történetéhez. (Szeged. 1888.) 43. ¹

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi nov. hó 9-én br. *Radvánszky Béla* elnöklete alatt tartotta meg ez évi *nagygyűlését*.

Az elnök rövid beszéd kíséretében megnyitván az ülést, felhívja dr. *Komáromy András* vál. tagot a «Hunt Pázmán nemzetség ugocsai ágazata» című dolgozata felolvasására, mely egész terjedelmében jelen füzetünkben olvasható.

Ezután a titkár olvasta föl a társulat múlt évi működéséről és állapotáról szóló jelentését, mely a következő:

* * *

Tisztelt Nagygyűlés!

Heted ízben van szerencsém a t. nagygyűlés előtt számot adni társulatunk lefolyt évi működéséről, változni annak állapotát, anyagi viszonyait, részletezni munkásságát, melyet szaküléseim és folyóiratában a kitűzött tudományok művelése által kifejtett, röviden ismertetni az új eredményeket, melyeket a heraldika és genealogia egyes kérdéseinek tisztába hozásával elért. Célja jelentésemnek az, hogy hű képet nyújtsak társulatunk állapotáról és működéséről a lefolyt évben; hogy ezt elérjem, legalkalmasabb végig tekinteni az elmúlt év történetén.

A társulat kitűzött szaktudományai művelésére és belügyeinek vezetésére utolsó, hatodik nagygyűlése (1888. okt. 25.) óta, az alapszabályilag legkevesebb négyben meghatározott ig. vál. üléseket a következő napokon tartotta meg: 1888. nov. 29., 1889. febr. 28., ápr. 25 és szept. 26-án. A nagygyűlésen és a vál. üléseken társulatunk tíz tagja ugyanannyi dolgozatot olvasott fel és tartott előadást egyes bemutatott, szakunkba vágó emlékekről.

A bemutatott dolgozatok nagy része folyóiratunk hasábjain is megjelent, s így az azokban elért tudományos eredmények nem vesznek el nyomtalanul; a társulat iparkodott azokat kiadásuk által a közhasználatnak átadni.

A gyűléseinken bemutatott értekezések közül a genealogiát a következők képviselik: *Vincze* vál. tag dolgozata Micz bán és a *Tay*, Soós stb. családok eredetéről a családreg. ... ..-ra vezet vissza; megvilágítja a regeszerű Micz és hét fiáról, kiknek mindegyike egy-egy híri ... családnak lön alapítójává, szóló mese eredetét, ...odván azt oklevelek világánál a valóságra visszavezet ... és megállapítani a kort, melyben a mese keletkezett. Nagyhirű, óriási vagyonáról és hatalmáról nézetes, rövid virágzás után gyors hanyatlást ért család múltját tárta fel

előttünk *Pör Antal* tagtársunk a Nagymartoniak történetében, melyben az előbb Bajóti, utóbb Martoni, végül Fraknoi gróf néven ismert család múltját a XIII. század elején Aragoniából hazánkba költözött Simontól egész annak 1438-ban kihalt utolsó férfi-tagjáig Pálig megvilágítja.

Régi, történelmünkben is, de kivált irodalmunk történetében előkelő szerepet játszott családnak, a nagybessenyoí Bessenyoieknak történetéről szóló dolgozatát *Szell Farkas* vál. tag múlt nagygyűlésünkön mutatta be. A terjedelmes munka, mely első kimutatható ősül a XIV. század elején élt Márkot tünteti föl, kivált a család XIV—XV. századi múltját, a XVII—XVIII. századi nemzeti mozgalmakban vitt szerepét egészen új színben tünteti föl és merőben új adatokkal járul az irodalmunk újjászületésében halhatatlan érdemű Bessenyei Györgynek életrajzához. — Dr. *Szombathy Ignác* tagtársunk pedig a leszármazását XV. század második feléig felvivő és újabban kivált katonai pályán kitűnt vecse-böröllő-izsákfai Vecsey család genealogiáját ismertette. — Genealogiai tekintetben rendkívül becses a *Komáromy András* vál. tag által feldolgozott Forgách Imre-féle napló, mely 1545—1580. évekből, köztörténeti érdekű bejegyzések mellett számos előkelő főrangú család tagjainak születési, házassági és halálzási dátumát őrizte, kitöltvén ezzel azon korbeli nemzedékrendein nem egy hézagát.

A heraldika köréből vett és üléseinken bemutatott dolgozatok közül a következőket emelhetem ki: *Csergheő Géza* vál. tagnak a Káta nemzetség címeréről írt dolgozata megismertetett egy ősrégi nemnek, melyből a Káthai, Surányi, Csarnavodai, Csáholyi és más előkelő családok vették eredetöket, címerével, melyre a szerző heraldikai inductio által jutott. Tisztán címertani combinatiókra alapított fejtegetéseinek helyes voltát a brebiri Melith család 1580. címereslevele, melyet folyóiratunk ismertetett, fényesen igazolta. Megjegyzem, hogy a nemzetségi címerek közt a Káta nemé a legelső, melynek nemcsak alakját, hanem heraldikai pontossággal még színeit is megismertük.

Eredetijében három címeres nemeslevelet mutattak be tagtársaink üléseinken, ú. m. *Melczér István* vál. tag a Szöllősy család 1697-iki, *Komáromy András* pedig Gyulay Balázsnak 1591, és a Nagy-Idai és Kulcsár családoknak 1627. évi címeresleveleit; ezek közül a Gyulay családét a bemutatott folyóiratunkban külön méltatta, a többi annak illető rovataiban szintén ismertetve lön.

A címertan köréből érdekes koholmányokkal és

Captain John Smith személyében kora egyik kiváló kalandorával ismertetett meg Angolországban élő hazánkfia *Kropf Lajos*. A koholmány Báthori Zsigmond erdélyi fejedelemnek egy 1603. évből datált címeradományozó levele, melyet állítólag Smith János angol vitéznek adott. Nevezetes, hogy a hamisítványt az angol Herald's College hitelesnek ismerte el, s hogy a címerrel Smith utó dai Angliában ma is élnek.

A heraldika és nagyrészt a sphragistika körébe vágott azon tanulságos előadás, melylyel *Szendrei János* vál. tag Tarnóczy Gusztávné nagybecsű gyűjteményének mintegy 1600 darabját bemutatta, egyes címeresgyűrűk után készült, 600-nál többre menő lenyomat kíséretében. — Míg dr. *Schönherr Gyulának* «Ritka pecsétkölcsonzési eset a XV. századból» című, egészen a pecséttan köréből vett dolgozata Zsigmond király leányának Erzsébetnek pecsétjeit ismertetvén, egy oklevélről szól, melynek megerősítésére Erzsébet saját pecsétjének híjjában a szerencsétlen véget ért Kis Károly király leányáét Johannáét használja.

Ime, tisztelt nagygyűlés, rövid áttekintésben a tudományos anyag, mely üléseinket foglalkoztatá. Minden esetre mennyiségre, bár nem belértékre nézve, elenyészőleg csekély ahhoz, melylyel folyóiratunknak, a Turulnak hasábjai a történelem segédtudományai irodalmának gazdagításához, vitás kérdések tisztázásához járultak. Miként eddigi jelentéseimben, legyen szabad ezúttal is főbb vonásaiban beszámolnom a lefolyt évben megjelent dolgozatokról, melyek társulatunk működését a leghívebben tüntetik föl.

A heraldikai anyag megismertetése, útmutatás adása annak használatára, kezdettől fogva egyik főczélja volt folyóiratunknak. E czélnek hódolva, a Tagányi Károly és Karagyena Mihály-féle sok ezerre menő címeres nemeslevél iránt tájékozást nyújtó jegyzékekhez pótlásképpen *Pettkő Béla* tagtársunktól egy mintegy 700 darabot tartalmazó lajstromot közöltünk, mely az országos levéltár helytartótanácsi osztályának ú. n. Nobilitare részében található nemesleveleket öleli föl. — Folyóiratunk megelőző évfolyamaiban közzétettük néhány megye levéltárából az ott őrzött címeres nemeslevelek sorozatát; ezekhez újabban két megye anyaga járult, a Bihar- és Szepesmegye levéltárában találhatóké, mely utóbbi jegyzéket a címerek pontos leírásával együtt *Sváby Frigyes* tagtársunk, a megye levéltárnoka tette közé. Ezeken kívül egyes címeres levelek is ismertetőkre akadtak, így a már előbb felsoroltakon kívül *Szendrei János* vál. tag rajz és magyarázó szöveg kíséretében közzé tette a Balás más-kép Székely cs. 1587, a miskolci Her cs. 1606, a kövesdi Boér cs. 1659 és a Hoffmann cs. 1701. évi címeres leveleit.

Miként alakulásától kezdve, úgy a lefolyt évben is folyóiratunk kiváló figyelmet fordított hazai heraldikánk legrégebb, legmegbízhatóbb és a magyar címer-érzék és stílust leghívebben feltüntető források, az 1526. évet megelőző időből reánk maradt címeres levelek felkutatására és közlésére. Hogy társulatunk mennyit tett e nagybecsű heraldikai emlékek megismertetésére, eléggé mutatja az általa felmutatható eredmény. Társulatunk közlönye XV. századi armálisok után eddig nem kevesebb mint *huszonöt* címert tett közzé színes hasonmásban; mely szám a következőkép oszlik meg: Zsigmond király korára esik 17 db, Hunyadi János kormányzótól való 1, V. Lászlótól 2, Mátyás királytól 5. — E számhoz folyóiratunk a lefolyt évben a következőkkel járult: a Berényi családnak 1431-ből való címerét *Schönherr Gyula* tagtársunk, a Leövey családet 1453-ból a szerkesztő tette közzé. E címerek egyik legnevezetesebbje a Pogány családé, melyet 1447-ben Hunyadi János kormányzótól kapott. Ez az első ilyenmő ismeretes emlék a kormányzótól, mert a Békássy család részére 1449-ben kiállított címeres levele csak átírása Zsigmond király 1417-iki oklevelének, önálló címeradomány jellegével nem bír. A nagyérdékű oklevél *Csánki Dezső* vál. tagban folyóiratunk hasábjain szakavatott méltatóra talált. Mátyás királytól való az erdődi Bakócz családbeliek részére 1459 és 1486. években adományozott két címer, melyeket magyarázó sorok kíséretében *Fraknoi Vilmos* vál. tag tett közzé.

Főlemlítendőnek tartom, hogy e nagybecsű emlékekből, melyek heraldikai fontosságukon kívül, még mint azon korbéli hazai miniature-festészetünk termékei műtörténeti becsűvel is bírnak, az ig. választmány régebbi határozatához képest vastag cartonokra különnyomatok is készültek, melyek egybegyűjtve egy díszes kiadványban fognak közzététetni. Jelenleg már 12 ily műlap áll rendelkezésre, mely, ha választmány jönnek látja, immár egy füzetben kiadható.

A címeres leveleken kívül a heraldikának egyéb forrásai sem maradtak felhasználatlanul. Így azon tanulságokban igen gazdag sorozathoz, melyet *Csoma József* vál. tag a címeres régi síremlékek felkutatása és közzététele által megkezdett, újabban három új síremlék jött: Bebek Györgynek 1371, Bebek Lászlónak 1401, és a legdi Istvánnak a XVI. század elejéről való címere, melyeket a közlő kimerítő heraldikai és genealogiai fejtegetések kíséretében tett közzé. Ugyan ő az első névezetes XV. századi műemléken, a kassai Szentlélek-székesegyházán látható öt országos és hatósági és tiszti előkelő főrangú családi festett címert ismertette. Míg *Pista Béla* tagtársunk két XVII. századi műemléken látható családi címereket közölt, a Szentpéteri és a Harinnai Farkas családokét.

A heraldika egyik kiváló forrásából, a pecséttanból meríté tárgyát *Décsényi* közleménye Felsőbánya városának XV. századi pecsétjéről, ismertetvén azt a korunkig fenmaradt pecsétnyomó után. — Az eddig ismeretes címeres albumok, a heraldika harmadrangú forrásainak sorozata a gyöngyösi címeres albummal gazdagodott, mely a XVII. század második felétől kezdve 19, közte több ismeretlen családi címer alakjával és színeivel ismertet meg.

Az általános heraldika körét érinti *Malczovich László* «Adatok a címertani egyszarvú történetéhez» című közleménye, melyben e kedvelt címeralak keletkezését és alakjának változásait kíséri figyelemmel.

Ezek, t. nagygyűlés, a folyóiratunkban kiadott heraldikai dolgozatok főbbjei, melyek tömördek új anyagot tettek ismeretessé a történelem e segédtudományának terén, melynek mezeje társulatunk megalakulásáig jóformán parlagon hevert. Hogy a kép társulatunk elmúlt évi működéséről teljessé váljék, szükséges még a genealogiai és egyéb tárgyú dolgozatokról röviden megelemlékezmem.

Egy régi, történelmünkben nagy szerepet vitt, kihalt családnak, a Rozgonyiaknak első őseiről szól *Pór Antal* tagtársunknak «Rénold nádor és ivadéka» című dolgozata, melyben annak családfáját felvívén a XII. századi Bertoldig, ennek unokájától Rénold nádortól a nemzedékeket mindaddig a korig lehozza, míg azok két családnak, a Boztehieknak és a Rozgonyiaknak lőnek alapítóivá. — Ugyanezen tagtársunk egy másik közleményében a XIII. század végének hatalmas alakja, László erdélyi vajda nemzetsége körül vizsgálódván, úgy találja, hogy a nagyhatalmú kényúr a Kean nemzetségnek volt tagja. Ugyancsak Pór Antal, ki az Árpádok és Anjouk alatt szerepelt előkelő egyének genealogiai viszonyainak buzgó kutatója, a XIV. század elején említett Omode nevű nádorokra hívta fel a figyelmet, kik különböző nemzetségek tagjaiül tűnnek föl.

Ósi, megyei radikális családok emlékét újította meg *Sváby Frigyes* tagtársunk, összeállítván az 1723-ban elrendelt nemesi investigatio jelentésének alapján Szepesmegye tizenhárom tősgyökeres családjának névsorát, melyeknek nemessége a köztudat és a történelem tanúsága szerint bizonyításra nem került. Az óhaj, melyet soraiban kifejezett, vaj minden megyéből bírnók ez ősi, radikális családok névsorát, reméljük, nem hangzik el mir eredmény nélkül.

Komáromy András vái. tagtársunk újabb, inkább a megyei életben, mint a köztörténet terén feltűnt családoknak, az Illéssyeknek és a Nyitraiaknak nyújtotta leszármazását; úgyszintén folyóiratunk ismertette a Dalmady család történetét, a mely részére készült s csak kevés példányban léte dolgozat alapján; míg

Thaly Kálmán vál. tag a «Gróf Bercsényi ivadékok Franciaországban» című közleménye a Rákóczy-féle szabadságharc idejében nagy, sőt mondhatni döntő szerepet vitt család vérét mutatta ki a francia Chastenot-Puységur, Pélistier, Lorgeril, Revel du Perron, Maupeon, Mally de Chalon, Maileisye és Gontaut de Biron előkelő őrgrófi és grófi családok tagjaiban, kikben e leszármazás emléke maiglan is ébren él.

A genealogiával rokon tárgyú szakkból, a magyar onomastikonból veszi tárgyát dr. *Karácsonyi János* tagtársunk dolgozata «Hogy kell kiejtenünk az utolsó magyar fejedelem nevét?», melyben okleveles és nyelvészeti alapon az eddig rendszeren Géjzának vagy Gyejcsnek ejtett nevet Gecse alakkal véli helyettesítendőnek.

A gyakorlati oklevéltan egy igen fontos kérdésével, az oklevélkiadás legjobb módjával két ellentétes irányú dolgozat foglalkozott. *Kubinyi Ferencz* tagtársunk, egy saját kiadványáról folyóiratunkban közölt bírálat alkalmából, az általa követett betűhív közlési mód mellett foglalt állást; míg a szerkesztő egy cikke a bizonyos elvek szerint rendbe szedett szöveg-közlési módot, mint a melyet folyóiratunk is követ, ajánlja elfogadásra.

Ezek nagyjából, t. nagygyűlés, azon kérdések és azon új eredmények, melyek társulatunkat ülésein és folyóiratában a lefolyt éven át foglalkoztatták. Ha még ehhez hozzáveszszük, hogy folyóiratunk «Szakirodalom», «Tárca» és «Könyvismertetések» rovataiban figyelemmel kísérte a szakunkba vágó irodalmi új termékeket, s az ott megjelent apróbb szakközleményeket és tudományos híreket felemlítjük: ezzel hű képet nyerünk az elmúlt év munkásságáról.

Annyit társaságunk minden esetre elért, hogy hét éves fennállása alatt az eddig elhanyagolt heraldikai, genealogiai és pecsétani irodalomnak újabb lendületet adott, s e téren büszkén hivatkozhatik az írók és szaktudósok azon díszes sorára, kiknek nevével a Turulnak hasábjain találkozunk. A megindult tevékenység s az általunk felölelt tudományszakok terén egyre élénkülő kutatások mellett, folyóiratunknak évi 24 ívben megszabott terjedelme már is szűknek, s az időköz, melyben annak füzetei egymást követik, hosszúnak bizonyul; úgy hogy közelg már az idő, melyben választmányunknak a folyóirat bővítéséről, akár az ívszám emelése, akár az évi négy füzetnek ötre szaporítása által, gondoskodnia kell.

Igaz ugyan, hogy társulatunk anyagi helyzete az ilyenmü költségzaporítást még nem bírja meg. Hisz az 1888. év pénzügyi eredménye szerint kerek számmal 3800 frtra tehető brutto évi bevételünkéből az administrationális költségeken kívül közel 3000 frtot tisztán irodalmi czélokra fordítottunk. De tagjainknak lassan bár — de egyenletes arányban — folyton tartó

szaporodása — reméljük — nem sokára abba a helyzetbe juttat, hogy irodalmi czélokra teendő kiadásainkat fokozhatjuk

Említettem, hogy tagjaink száma arányosan, bár lassan, évről-évre emelkedik. Múlt évi jelentésem óta társulatunk egy 200 frtos alapító, öt pártoló és huszonkét évdíjas taggal gyarapodott; e szaporodással szemben áll 9 évdíjas tag, kik alapszabályilag biztosított jogukat, hogy öt éves cyclus leteltével kebelünkben kiléphetnek, igénybe vették. Így e veszteségek dacára társulatunk tagjai számában bár nem az óhajtott mértékben szaporodott; úgy hogy az jelenleg a hatszázat meghaladja.

Jelentésem kapcsában kötelességem megemlékezni a Nemzeti Zsebkönyv kiadott első kötetének pénzügyi eredményeiről. — A folyó évi április folyamán megtörtént könyvtári lezárolás szerint 230 példány kelt el, melyekért 690 frt társulatunk pénztárába befizettetett. Ha ehhez hozzávesszük a titkári hivatalnál elkelt példányok számát, mintegy 250 példány eladásáról szólhat jelentésem. Mindenesetre csekély szám arra nézve, hogy e pénzügyi eredmény fődözzé a kötet kiadására fordított tetemes költséget, úgy szintén arra is, hogy társulatunk a legközelebbi jövőben a vállalat folytatására gondolhasson.

Társulatunk vagyoni állapotáról szóló jelentésem kapcsán meg kell még említenem azt, hogy alapítóknak a tavalyi 11,000 forintról az idén 11,200 forintra emelkedett s hogy évi bevételeink tekintetében a tavalyi eredménnyel szemben örvendetes emelkedés várható.

Nem lenne jelentésem teljes, ha meg nem emlékezném azon súlyos veszteségekről, melyeket társulatunk és kivált annak igazgató választmánya a lefolyt évben szenvedett. Választmányunk két tagját, gr. *Lázár Miklóst* és *Rómer Flórist*, társulatunk pártoló tagjait ragadta el a halál körülből. Érdemeiket folyóiratunk annak idején kellőképp méltányolta, s e helyen elég utalnunk a súlyos veszteségre és a betöltetlen ürre, melyet haláluk a magyar tudományosságnak okozott.

E veszteséggel szemben választmányunk kellemesi *Melczér István* val. b. titkos tanácsos, társulatunk pártoló tagja személyében tudományos érdemei és társulatunk ügyei körül kifejtett buzgó érdeklődése némi elismeréseül kiegészítést nyert, kit a folyó évi szept. 26-án tartott vál. ülés egyhangú szavazatával az ig. választmány tagjai közé iktatott.

Az elmondottakkal, t. nagygyűlés, befejeztem jelentésemet az elmúlt év tudományos működéséről és társulatunk állapotáról; s midőn ezt teszem, egyúttal azon kérelmet intézem a t. nagygyűléshez, hogy jelentésemet tudomásul venni méltóztassék.

A pénztárnok kimutatása a következő adatokat tünteti föl:

Bevétel 1889. jan. 1-től nov. 9-ig	2404 frt — kr.
Kiadás	1476 „ 46 „
Készpénz maradvány...	927 frt 54 kr.

A társulat alaptőkéje:

Értékpapirokban	7,200 frt
Alapítványi kötelezvényekben...	2,400 „
Kötelezvények nélküli alapítványok	1,600 „
Összesen	11,200 frt

A pénztár állapotának megvizsgálására a folyó év végén *Szinnyei Főzsef*, *Csontos János* és *Nagy Gyula* vál. tagokból álló bizottság kéretett meg.

Az ezután következő zárt vál. ülésen szóba került a folyóirat megnagyobbítása akár az évi ívszám szaporítása, akár a füzetek évi számának emelése által. A választmány a titkár által adott felvilágosítás után elhatározza, hogy a Turul rendszeres bővítésétől egyelőre eltekint, azonban a szerkesztőnek esetről-esetre megadja a felhatalmazást, hogy a szükség mérvéhez képest egyes füzetek ívszámát fölemelhesse.

Egyúttal határozatotott, hogy a társulati névkönyv a jövő 1890-ik évben ki fog adatni. A mohácsi vész előtti címerképeknek egy külön díszes kiadványban leendő közzététele iránt pedig az elnök és a titkár az évi pénztári állapothoz képest előterjesztés beadásával bizattak meg.

Ezzel az ülés véget ért.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság

f. évi nov. hó 28-án br. *Radvánszky Béla* elnöklete alatt igazgató-választmányi ülést tartott. Az elnök megnyitván az ülést, bejelenti *Pesty Frigyes* vál. tagnak nov. hó 23-án bekövetkezett halálát; indítványára a választmány a súlyos veszteség fölött érzett részvétének és fájdalomának jegyzőkönyvileg ad kifejezést.

Az ülés folyamán dr. *Szendrei János* vál. tag a Kapy családnak levéltárából több érdekes címeres nemeslevelet mutatott be; ezek: a Kapy család ősenek, *Tétényi Andrásnak*, 1405. évi nemesítő levele, u. a. évi címeres levele. a *Járai családnak* 1533. évben, *Zápolya János királytól* nyert címeres levele, a *Hoffmann csalá.* 1530. évi, a *Boncz család* 1686. évi és a *Kálmáncsay* 1669. évi címeres levelei. Ezután a titkár ismerteti *Wertner Mór*nak «A fejedelmi Brankovicsok» cz. ü. dolgozatát, mely a Turulban fog kiadatni.

A folyóügyekre értekezvén a sor, a titkár bemutatja a következő tagjait: Alapító tagul 200 frtnyi alapítvánnyal *Sigmund Akos* Kolozsvárott (aj. gróf *Bánffy György*); párt. tagul br. *Schilling Vilmosné* sz. gr. *Waldeck Ilma* sz. gr. *Radvánszky*

Béla); évdíjas tagokúl: A kir. kath. főgymnasium ifjúsági könyvtára Pozsonyban (aj. a titkár), *Kilián Gy.* könyvkereskedése Budapesten (aj. a titkár), Dálnoki és Mezőmadarasi *Medve Zoltán* Budapesten (aj. Simonyi Kálmán), dr. *Küffer Béla* Budapesten (aj. a titkár), *Bodoki Lajos* nyug. törv. bíró Debreczenben (aj. Váradi Szabó János). Az ajánlottak a társulat tagjaiúl megválasztattak.

A titkár bemutatja a pénztárnoknak a társaság pénztári állapotáról szóló jelentését, mely szerint

Bevétel volt jan. 1-étől nov. 28-ig ...	3422 frt 50 kr.
Kiadás volt jan. 1-étől nov. 28-ig ...	1858 „ 36 „
Pénztári maradvány	1564 frt 14 kr.

Vagyongállás.

Értékpapírok névszerinti értékben ...	7,200 frt.
Rendes alapító levelekkel biztosított tőkék	2,600 „
Alapító levél nélkül fizetett kamatok tőkéje	1,600 „
Összesen ...	11,400 frt.

Ezzel kapcsolatban a titkár jelenti, hogy azon 10 alapító tag, ki alapítványát sem be nem fizette, sem pedig arról az alapszabályilag meghatározott alapító levelet ki nem állította, erre újból felhivatott.

A jegyzőkönyv hitelesítésére Nagy Gyula és Csonatosi János vál. tagok kéretvén meg, az ülés véget ért.

Pesty Frigyes.

(1823—1889.)

Igazgató-választmányunk tagjai közt az 1889. esztendő kérelhetetlenül pusztít. Gr. Lázár Miklós, Rómer Flóris után *Pesty Frigyes*t ragadta el a halál körülből. A hazai történelemnek, kivált a déli megyék viszonyainak, államjogi kérdéseknek és a hazai topographiának évtizedek óta fáradhatatlan bűvára, a hazai tudományosságnak leghivatottabb fölkenjtje szállott vele sírjába, még az előtt, hogy két legnagyobb művét, Temes megye történetét és a magyar helynevek történelmi szótárát, melyekre az anyagot hosszú évtizedeken keresztül gyűjté, megalkothatta volna.

Életrajzából kiemeljük a következő adatokat.

Pesty Frigyes 1823 márcz. 3-án született Temesvárott. Tanulmányai bevégeztével a székelyvári katonai kormányserknél nyert alkalmazást. Onnét azonban a szabadságharc eseményei csakhamar kiragadták. Rövid ideig külföldre volt kénytelen menekülni, honnét visszatérve, két ízben veszíté el szerelmét és szabadságát. 1850 végével a Temesvárott alakított kereskedelmi és iparkamara őt választá titkárává. E minőségében 1864. évig működött. Jelentései a közgazdaság állapotáról közfeltűnést okoztak s az ország közéletére irányozták

a közfigyelmet. 1861-ben az új-aradi kerületet képviselte az országgyűlésen, melynek azóta is több ízben tagja volt. 1864-ben az iparbank titkára lön s mint ilyen az ország fővárosába tette át lakását. Ez állásától megválván, 1879 máj. 22-én a M. T. Akadémia II. osztályának titkárává s nem sokkal utóbb a Történelmi Bizottság elöadó-jává választatott; ezen időtől fogva egészen az Akadémiának és évtizedek óta szeretettel ápolt történelmi kutatásainak szentelé minden erejét. E nemes törekvések közt, hosszú szenvedés után a halál f. évi november hó 23-án vetett véget áldásos életének.

Pesty Frigyes irodalmi munkássága az ötvenes években a közgazdasági és publicistikai téren indult meg. 1858-ban maga is lapot alapított «Delejtű» címmel, melynek három évi folyama kivált tapintatos szerkesztése és történelmi tárgyú jeles dolgozatai által osztatlan figyelmet és elismerést gerjesztett. Már ekkor kezdé gyűjteni a délvidék, és kivált Temes és a szomszédos megyék történetére vonatkozó adatokat. Történelmi kutatásai magokra vonták az Akadémia figyelmét, mely őt 1859 decz. 16-án levelező, 1877 máj. 24-én rendes tagjai sorába iktatta. Egymást érték ez idő óta becsesnél becsesebb dolgozatai, melyek legnagyobb részt az Akadémia kiadásában jelentek meg. Ezek közül csak a legnevezetesebbeket említjük föl. Akadémiai székét a Templáriusok Magyarországon című dolgozatával foglalta el. Kiválóbb művei: A világtörténelem napjai, igen hasznos kézikönyv. A perdöntő bajvívások története, Eltűnt vármegyék, Krassó-megye, A szörényi bánóság és Szörénymegye története, mind a kettő oklevéltárral stb. Minden munkáját bámulatos szorgalom és az anyagnak teljes ismerete jellemzi; alig van az országnak nevezetesebb levéltára, melyet át ne kutatott és céljaira teljesen fel ne használt volna.

Kiváló specialitása a magyar-horvát kérdés volt. Még mindnyájunknak élénk emlékezetében vannak azok a teljes tudományos apparátussal írt, a hazafiság tüzetől áthatott, a meggyőződés erejétől duzzadó cikkek, melyeket Horvátországról az Egyetértés, Budapesti Hirlap és más lapok hasábjain közzé tett, melyek utóbb «Száz levél Horvátországról» címmel külön kötetben is megjelentek.

Az Akadémiának és a tudománynak szentelt odaadása mellett élénk figyelemmel és érdeklődéssel kísérte a tudományos társulatok működését. A virágzó Történelmi Társulatnak egyik alapítója és alakulási-sakor pénztárnoka volt; buzgó működő tagja a földrajzi társaságnak és számos másnak, melyek mind siettek őt igazgató-választmányaiuk tagjává választani. A mi társaságunknak 1884. év óta volt választmányi tagja; e választásra genealogiai kérdések tisztázásával,

oklevéltani kutatások fényes eredményeivel senki nálánál több érdemeket nem szerzett.

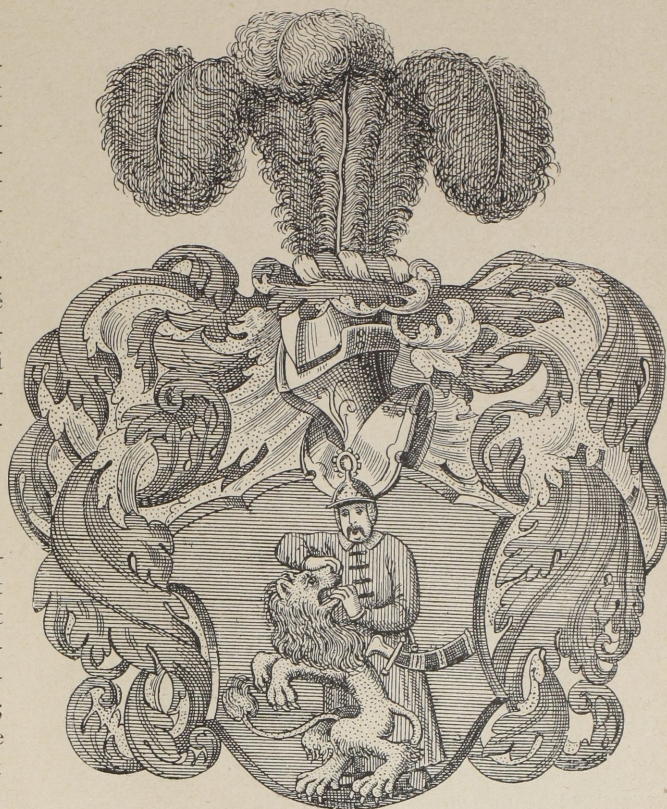
Fáradhatlan szorgalmát semmi sem bizonyítja jobban, mint ama gazdag irodalmi hagyaték, melyet a tudomány nagy kárára befejezetlenül hagyott maga után. Egy élet munkássága van letéve azon nagybecsű adatokban, melyeket Temes-, Krassó-, Csanád-megyék történetéhez, a magyar történelmi helynévtárhoz és egyéb kérdésekhez összegyűjtött. Nem kételkedünk, hogy az arra hivatott testület, a M. Tud. Akadémia, mely legérdemesebb tagjai egyikét veszté el az elhúnytban, mindent el fog követni e történelmi kincs megmentésére és értékesítésére hazai tudományosságunk érdekében. Ezzel az elhunyt hervadhatatlan érdemeinek és mindig fenmaradandó emlékének tartozik.

✓ **Magyar vitéz mint czímerkép.** Jelmeztani tekintetben rendkívül érdekes az a czímer, melyet I. Ferdinánd király 1549 okt. 26-án Prágában kelt oklevelével adományoz *Törteli Kún Balásznak* (Blasio Kwn de Thewrtel) és általa két testvérének Mátyásnak és Bálintnak. A czímer maga nem ismeretlen; az eredetiről vett hű rajzban közli a Siebmacher-féle címergyűjtemény, de nem emeli ki a czímerképnek fő érdekét, hogy az egy XVI. század közepéről való magyar katonának öltözetét ábrázolja, mely nagyban elüt attól a képtől, melyet a régi magyar vitézi öltözet felől magunknak alkotni szoktunk.

A czímereslevél a czímerszerzőnek a törökök ellen tanúsított vitézségét és kivált Murány vára visszaszerzésekor 1549 nyarán kifejtett hősiségét emeli ki, melyet Kún Balázs a Ferdinánd ellen működő Basó Mátyástól visszanyerni segített. Ez érdemeiért kapja nemességét az alábbi czímerrel együtt.

A czímer kék mezőben, egy álló magyar vitézt ábrázol, hosszú, bokáig érő vörös köntösben, melynek nyakán arany hajtóka, a gomboknál lévő rövid zsinórzat arany; derekára kötve rövid, elvágott végű, széles görbe kard, fekete bőrhüvelyben, s ezen három arany pánt; fején csúcsban végződő gömbölyű sisak, fülére lehúzott fejtámlával. A vitéz egy elötte ágaskodó sárga oroszlán száját rántja szét két kezével. Sisakdísz: ezüst-kék tekercs fölött három, vörös-fehérvörös struczto. Takaró: arany.

Adjuk a leírást az eredeti szöveg szerint is: «scutum erectum caesio colore, in quo miles veste Hungarica rubri coloris indutus, gladioque similiter Hungarico cinctus et caput galea tectus, mandibulas fulvi leonis ambabus manibus in diversum trahit; scuto imposita est galea ornamentum militare, eam contegunt laciniae fulvo et caesio coloribus variegatae; galeae sunt

impositae tres pennae strutionis, quarum duae extremae rubeae, tertia vero in media alba.»

Az érdekes czímerlevélnek, mely a XVI. század első felének magyar vitézi öltözetét a leghitelesebben elénk adja, eredetije *Szentimrey Kálmán* családi levéltárában van Budapesten.

Czímeres nemes levelek a máramarosi levéltárakban. A Magyar Történelmi Társulat ez évi kirándulása, az előbbiekhöz hasonlóan, a címertani és családtörténeti adatok érdekes anyagát hozta napvilágra ama czímeres levelek és nemesi bizonyítványok feljegyzésével, melyek Máramaros vármegye területén a hatóságok levéltáraiban és egyes családok birtokában őrizték.

A *Századok* októberi füzeté kizárólag a kirándulással foglalkozó irányban is részletesen beszámol az eredményről, melyet a következőkben ismertetünk. Leggazdagabb a máramarosi nemesi bizonyítványokban és nemesi bizonyítványokban a vármegye levéltára; az itt őrzött nemesi levelek jegyzékét Márki Sándor állította össze jelenkezésében.

Márki jegyzéke azonban nem teljes; így többek

közt hiányzik belőle Báthory Gábor 1612 aug. 1-én kelt oklevele, melyben nem kevesebb mint 71 öt- városbeli polgár kap nemességet és czimert.

Ezt és egyéb apróbb hiányokat pótolva adjuk e jegyzéket, azzal a megjegyzéssel, hogy a mit a *Dabi* család 1430-iki armálisának a Turul 1887-iki évfolyamában közölt ismertetéséről mond (hogy az a Vatha család czímeres levele gyanánt lett volna folyóiratunkban közölve), a valósággal homlokegyenest ellenkezik, s a tévedés csakis a jelentés gyors elkészítésére szükséges siettség által menthető és magyarázható.

A vármegye levéltárában található czímeres levelek jegyzéke tehát a következő:

- Agoston* István és János. (Apati, 1680 jún. 10.)
Balázs János. (Apati, 1670 márcz. 4.)
Bálint István. (1699 jún. 13.)
Bedei Miklós. (1619.)
Bencse cs. (1590 táján, decz. 29.)
Bégányi István. (1698 máj. 27.)
Bojér Miklós. (II. Rákóczy Gy., 1647 június 25; hiteles másolata megvan a Szaplanczay családnál is.)
Buday cs. 1683.
Csinády Mihály. (1698 nov. 15.)
Dabi de Zagrabia. (Zsigmond, 1430 jan. 8., I. Turul 1887. 105. l.)
Demkó cs. (Bizonyáglevél, 1784 márcz. 13.)
Dobraviczay Mátyás, György, András és István. (Kemény J., 1661. június 25.)
Felsőbányai cs. (II. Rákóczy Gy., 1646 okt. 10.)
Ferencz de Técső István. (1670.)
Fóris de Déva cs. (Bizonyáglevél, 1810 nov. 9.)
Herincse cs. (Bizonyáglevél.)
Huszár Mihály. (Bethlen G., 1622 febr. 2.)
Huszt másnép *Izay* Ferencz és András. (Báthory Zs., 1597 decz. 12.)
Igyártó György. (Apati M., 1667 jún. 26.)
Kassay Mátyás. (1626.)
Kolos de Tokaj. (Komárom vármegye bizonyáglevele. 1802 júl. 13., hivatkozással az 1665 máj. 21-én kelt czímeres levélre.)
Kothecz de Sajó András. (János Zsigmond, 1560.)
Kovács György (Apati M., 1674 decz. 4.)
Kürthy de Csáth Sándor. (Máramaros vármegye bizonyáglevele 1809 szept. 11., hivatkozással az 1626 jún. 3-án kelt czímeres levélre.)
Lindvay de Hosszmező et Sziget cs. (Rákóczy Gy., 1649 nov. 13.)
Lőrincz de Visk cs. (Bizonyáglevél.)
Majos de Tárkány cs. (Bizonyáglevél.)
Marina de Kricsfalva cs. (1591, 1592.)
Matejcsik cs. (1773 nov. 6.)
Mihálka Péter (Kihirdetés, 1612 okt. 19.)
Mihálkafalvi cs. (Báthory G., 1612 aug. 1.)

Némái másnép *Szalkay* cs. (Szabolcs vármegye bizonyáglevele, hivatkozással az 1639 márcz. 15-én kelt czímeres levélre.)

Nemes János és Tivadar. (Bethlen G., 1628 júl. 23.)

Orbán György. (Apati M. 1670 decz. 7.)

Öt korona-városbeli polgárok ú. m.:

a) Técsőről: *Nagy* György, *Bongacz* Mihály, *Kozák* Sebestyén, *Toldy* Mihály, *Palagyi* András, *Várady* Gáspár, *Ferencz* Máté, Imre és Gáspár, *Gula* Gáspár, *Báthory* István, *Varga* Mihály, *Nykos* János, *János* Mihály, *Horvát* István és Boldizsár, *Nagy* Balázs, *Petrecz* János, *Szay* Menyhért, *Györgyi* (Georgy) Tamás, *Thott* Mihály, *Szekeres* András, *Erdélyi* Péter, *Sóvágy* János, *Piros* György, *Pathóczy* Boldizsár, *Kelemen* András, *Berky* János, *Literáti* Bálint.

b) Szigetről: *Fekete* Peter, *Steber* András, *Szeleöly* György, Pál és Gergely, *Hattvany* János, *Fábián* Mihály, *Nagy* János, *Kovácsy* András, másik *Kovácsy* András, *Székely* János, *Pongrácz* György, *Borbély* Márton, *Veres* Tamás, *Csehy* István, *Kola* Simon, *Molnár* János, *Szigethy* Imre és Simon, *Csehy* János, *Nánásy* Mihály, *Borbély* György, *Pongorácz* János, *Nagy* Mihály, *Lőrincz* István, *Kozák* János, *Urbán* Mihály, *Herche* János.

c) Husztról: *Csirke* István és János, *Nagy* Mihály, *Agoston* János, *Bencsik* István, *Thekeházy* János, *Galgóczy* György.

d) Viskről: *Cata* György, *Literati* Lőrincz, *Demecz* János.

e) Hosszúmezőről: *Hajdu* Miklós, *Simon* Demeter, *Tolvaj* István és *Gál* András. (Báthory Gábor, 1612. aug. 1.)

Pecz Mihály. (1802 márcz. 5.)

Ponc János. (1700 jún. 10.)

Rác cs. (Bizonyáglevél.)

Sándor de Gyulafejérvár cs. (1701 ápr. 9.)

Schwartz Antal és József. (1810 nov. 9.)

Szabó de Técső András és Dániel. (Apati M. 1670 decz. 2.)

Szász (Záz) Mihály. (Bocskay I. 1605 jún. 14.)

Szegedy cs. (1683.)

Tóth cs. (Bizonyáglevél.)

Vass András (1698 szept. 9.) 29?

Zay de Técső András, György és István. (Apati M. 1670 okt. 2.)

Zálnoki András. (1582 febr. 21.)

Zubáskó cs. (Bizonyáglevél.)

Márki jelentésében még egy czímeres levélről találunk említést: *szigethi Tar Márton* 1698 máj. 27. I. Lipóttól kapott armálisáról, mely ez idő szerint *Tar Gyula* birtokában van. A szigeti református főiskola gyűjteményében, melyről *Csánky Dezső* írt igen érdekes ismertetést, négy armális őriztetik: *szi-*

geti *Barthos Istváné*, Bocskay István nagyobb kancelláriája jegyzőjeé 1606-ból, *Lakatos Istváné* Báthory Gábortól 1612. évből és *Lakatos Simoné* Apafi Mihálytól 1668-ból. Ugyanitt van egy Zsigmondkori armális is, melyet a jelentés nem említ meg; bírjuk azonban a főiskola tudós igazgatójának, Szilágyi István tagtársunknak ígéretét, hogy azt folyóiratunkban ismertetni fogja. Megemlítjük végül az ötkoronavárosnak 1701 jún. 28-án I. Lipóttól nyert címeres-levelét, mely az ötváros técsői levéltárában őriztetik.

SCH. GY.

SZAKIRODALOM.

A római Sz.-Lélek társaság anyakönyve. (Liber confraternitatis sancti Spiritus de Urbe. 1446—1523.) A Vatikáni Magyar Okirattár nagy vállalatának új kötete jelent meg a fentebbi címmel, mely a római Szentlélek-társulat középkori anyakönyvének magyar adatait tartalmazza. A *San Spirido kórház* Róma legrégebb kórházainak egyike, (ma már saecularizálva van) s a kórház élén álló kegyes társulatba IV. Eugén és IV. Sixtus pápák rendelkezése szerint mindenki beléphetett, a ki annak céljaira bizonyos összeggel adózott. A jámbor adakozók neveit sajátkezüleg vagy megbizottaik által eszközölt bejegyzésekben a confraternitas albuma őrizte meg, s ez az album több mint ezer magyar nevet tartalmazza, a kik az 1446-tól 1523-ig terjedő időszakban az örök városban megfordulva, kegyes adományaik által nevüknek a társulat névkönyvében helyet biztosítottak.

Ez érdekes névkönyvre *Dudik* tette legelőbb figyelmessé a tudományos világot, s magyar vonatkozású adataiból ezelőtt húsz évvel *Nagy Iván* közölt szemelvényeket; de igazán most lett az értékesítve, midőn *Bunyitay Vincze*, a fáradhatlan történetbúvár, a vatikáni levéltárban eszközölt kutatásai mellett alkalmat vett magának, hogy az egész kötetet áttanulmányozza s a magyar vonatkozásokat kijegyezze. A dolog nem volt könnyű, mert a bejegyzések eleinte minden rend nélkül, később betűrendben történtek, s az annyi ezer név közül kiválasztott adatokat külön kellett sorrendbe összeállítani; a fáradságnak azonban méltó érdeménye lőn a 23 ívre terjedő nagy negyedréti kötet, mely a *Vatikáni Magyar Okirattár* első sorozatának ötödik kötete gyanánt látott napvilágot. *Bunyitay* publicatioja művelődési történetünk egy érdekes fejezetéhez, a magyar nemzet és Róma között fennállott érintkezésnek történetéhez szolgált rendkívül becses adatokat; a kötetet átlapozva, egész új képet nyerünk magunknak arról az állandó mozgalomról, mely hazánkat a kereszténység fővárosával folytonos össze-

köttetésben tartotta, s mely nemcsak a papságot, de a magyar társadalom minden egyes rétegét, az ország nagyjaitól elkezdve, egész az iparos osztályig át-megáthatotta. E mellett azonban első sorban családtörténeti szempontból becses e kiadvány, mely a mellett, hogy előkelő nemzetségek sarjainak élettörténetéhez járul új adatokkal, s nem egy hiányt kipótól genealogiájukban, egyúttal több százra menő családnévvel gazdagítja a régi köznemesi családok onomasticonját. E kötetből nyerünk útbaigazítást Varadi Péter érsek származása felől; innen kapunk az Egerváry, Enyingi Török, Ákosházi Sárkány, Gálszécsi Szécsy, Frangepán s más megannyi nevezetes családok történetéhez új hézagpótló részleteket; Verbőczinek egész családjával találkozunk e kötetben s száz meg száz nevet kellene felsorolnunk, ha mindent ki akarnánk emelni, a mi érdekessel a Szentlélek-társulat anyakönyve számunkra kínálkozik.

A szöveg kiadása a Monumenta Vaticana ismert közlési elveihez eléggé híven lőn eszközölve; csak egy van, a mi csodálkozásunkat fölkelte: az t. i., hogy a kiadó megjegyzéseit a zárójelen kívül semmi sem különbözteti meg az eredeti szövegtől; a szövegközlés egyik főszabályának, mely a közlő subjectiv megjegyzéseit jegyzetbe rendeli tételni, hogy az eredeti szöveg egész tisztán kitűnjék, ily módon való mellőzésre bárhol inkább el lettünk volna készülve, mint épen e vállalatnál. A névmutató igen gondosan van összeállítva s lehetőleg teljes; de miért teszi például a szerkesztő *Rivulus Dominarum*hoz annak magyar nevét: *Nagybánya* kérdőjellel, holott a váradi püspökség történetében nagyon jól tudja, hogy *Rivulus Dominarum* alatt minden kétséget kizárólag e várost kell érteni? Ilyes és egyéb apróbb hibák azonban mit sem vonnak a kiadvány értékéből, melyet a családtörténetek kutatói minden bizonyynyal hálásan fognak elismerni. A kötethez *Lazo János* erdélyi főesperesnek a San Stephano il rotondo egyházban levő sírkövének rajza van mellékelve. *Lazo* apostoli penitentiarius volt Rómában, s 1523 aug. 17-én 75 éves korában, mint az akkor Rómában dühöngött pestis áldozata, fejezte be életét. Az anyakönyvben neve nem szerepel, de mint Szt.-Péter templomának magyar gyóntatója kétségtelenül élénk összeköttetésben állott a Rómában megfordult honfitársakkal, s ez a jogcím arra, hogy síremlékének a kötetben helyet foglalhasson.

Régi magyar szövek. Folyóiratunk hasábjain és az Archæologiai Értesítő füzeiteiben három éven át igen érdekes tanulmányok jelentek meg *Csergheő Géza* és *Csoma József* tagtársainktól, melyek műtörténetünk eddig alig látott terére, a régi magyar

síremlékek ismeretére irányítva a figyelmet, hazai történelmünk, a műrégészet, de főleg a heraldika és genealogia becses kútforrásait tették a tudományos világ számára hozzáférhetővé. *Csergheő és Csoma*, e két kiváló tudós, kiknek heraldikai és családtörténelmi irodalmunk eddig is annyit köszönhet, most e tanulmányaikat «Mittelalterliche Grabdenkmäler aus Ungarn» címmel új cikksorozatban teszik közzé az *Ungarische Revue* hasábjain, hogy így az azokban foglalt tanulságok a külföld tudományos köreiből is értékesíthetők legyenek. Az első cikk az említett folyóirat novemberi füzetében jelent meg s általános bevezetés után a *zségrai sírkövel, Gagy László, Bebek György és Bebek László síremlékeivel* foglalkozik, a melyekről Csoma József írt a Turul 1887—88. folyamaiban; az új cikksorozat azonban nem egyszerű fordítása a magyar közleményeknek, hanem tökéletesen átdolgozott és kibővített, sok tekintetben új felfogáson alapuló tanulmány, melyben a kulturális és műtörténelmi rész Csomában, a címertani momentumok pedig elsőrangú heraldikusunkban, *Csergheő Gézában* találtak méltó kommentátorukra. E cikket gyors egymásutánban fogják követni a többiek is, s a több kötetre tervezett munkának első része önállóan, mint különnyomat mintegy 25 illusztrációval, legkésőbb 1890. évi június havában könyvpiacra kerül. Meg vagyunk győződve a felől, hogy e jeles munka nemcsak itthon, de a külföldön is kellő méltánylásra fog találni; a folytatás biztosítása s főleg az anyag teljessége érdekében pedig ujjal felhívjuk tagtársaink s olvasóközönségünk figyelmét az egyes vidékeken elszórt régi sírkövekre, azzal a kéréssel, hogy azok létezéséről e folyóirat szerkesztőségét értesíteni szíveskedjenek. Országszerte lappangó, s napról-napra kevesbedő emlékek összegyűjtéséről lévén szó, *Csergheő és Csoma*, a kik e nagy feladatra oly nagy lelkesedéssel vállalkoztak, csakis úgy számíthatnak eredményre, ha a nagy közönség érdeklődésével felkarolja törekvéseiket.

A régi vármegye. *Sváby Frigyes* tagtársunknak ily címen a Szepesmegyei tört. tars. V-ik évkönyvében kiadott dolgozata külön füzetben is megjelent. A nagyérdékű dolgozat, mely a megyei levéltár alapján Szepesmegye múltjából, kivált a régi megyei életből tár elénk vázlatokat, a XVI—XVII. századokat öleli föl s több oly dolgot is érint, mely folyóiratunk körébe vág. Így összeállítja a XVIII. században szereplő szepesi családok névsorát; ismerteti az 1592-ig használt megyei pecsétet, melynek négy pecsétnyomóját az alispán és három szolgabíró őrízte; az egyiken csak e szótag volt SCE, a másikon PU, a harmadikon SI, az utolsón UM; ezek együttesen a megye nevét tüntették föl. Ismerteti az 1773-ban választott megyei címert, melynek alakjait a legkiválóbb megyei családok

címereiből vették; az oroszlánt az akkori főispán Thurzó Elek, a vadkecskét a Berzeviczy, a liliumot a Dráveczky, az egyszarvút a Korothnoky családok címereiből, melyeknek tagjai akkoriban a megye szolgabírái voltak; míg az ötödik mezőbeli medve a tíz-ládsások kerületének a megyével történt egyesítése alkalmával került a címerbe. Rendkívül érdekesek az 1608. és 1664. évi nemesi fölkelések lajstromai, melyek meghatározzák, ki mivel és mennyivel járul a haza védelméhez. E két sorozat élénk fényt vet a megye azon kori családainak viszonyaira és társadalmi állására. Általában ajánljuk a 104 lapra terjedő füzetet, mint rendkívül érdekes adatok csoportosítását s mint a régi megyei viszonyoknak ügyes tollal rajzolt vázlatát.

A német nemesség kézikönyve. «Handbuch für den deutschen Adel» cím alatt *Eberstein Alfréd* érdekes vállalatot indított meg, melynek első füzete Berlinben «Hand- und Adressbuch der Genealogen und Heraldiker unter besonderer Berücksichtigung der Familiengeschichtsforscher» címmel napjainkban jelent meg. A vállalat a gyakorlati heraldikus és genealogus nélkülözhetetlen segédkönyvéül óhajt szolgálni és felvilágosítást nyújtani minden felmerülhető kérdés felől. A most megjelent füzet Németország és a német ajkú Ausztria szakíróit foglalja magában betűrendben, ennek folytatása Európa többi államaira, így Magyarországra is ki fog terjeszkedni. A munka első részében, a füzethez mellékelt áttekintés szerint, még a következő tárgyakat fogja felölelni: az egész heraldikai és genealogiai irodalom átnézetét kritikai megjegyzésekkel; segédeszközöket és hasznos jegyzeteket; a heraldikai és genealogiai társulatokat és kiadványaikat; útmutatást család-történetek, genealogiák szerkesztésére, művészek és szakba vágó műintézetek és műiparosok adatait. A második rész a német «Adelsgenossenschaft»-ot, a potsdami Nobilitas-egyletet és a német nemesi rendeket fogja behatóan ismertetni. A harmadik rész a fennálló családi kötelekekről (Geschlechtsverband) fog szólni; a negyedik a német nemesség fogja képezni tárgyát, történelmi és társadalmi politikai tekintetben méltatva. Ez áttekintés mutatja, hogy itt egy nagyszabású, szakunk gyakorlati művelésének csaknem minden részére kiterjedő segédkönyvről van szó, melynek nemcsak az érdeklődő, de a szakférfiú is sok tekintetben hasznát veheti. Mint a megjelent 180 lapra terjedő füzet bizonyítja, lelkiismeretes, pontos munkával állunk szemben, mely ha pontosság tekintetében a többi füzet sem marad a megjelent mögött, a legjobb ajánlat a vállalat mellett.